

TARİHSEL BİR KİŞİLİK OLARAK VII. KLEOPATRA (M.Ö. 69-30)

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi
Tarih Ana Bilim Dalı
Doktora Programı**

Eylem GÜZEL

Prof. Dr. Turhan KAÇAR

**Aralık 2017
DENİZLİ**

DOKTORA TEZİ ONAY FORMU

Tarih Ana Bilim Dalı doktora programı öğrencisi Eylem GÜZEL tarafından Prof. Dr. Turhan KAÇAR yönetiminde hazırlanan "TARİHSEL BİR KİŞİLİK OLARAK VII. KLEOPATRA (M.Ö. 69-30)" başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 01.12.2017 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı
Prof. Dr. Murat ARSLAN

Jüri-Danışman
Prof. Dr. Turhan KAÇAR

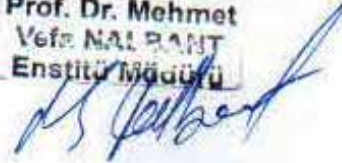

Jüri
Prof. Dr. Yusuf KILIÇ

Jüri
Prof. Dr. Muzaffer DEMİR

Jüri
Doç. Dr. Hande H. DUYMUŞ FLÖRİOTİ

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 23/12/2017 tarih ve 49/08 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet
Vefa NALBANT
Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunduğunu beyan ederim.

İmza

Eylem GÜZEL

ÖNSÖZ

Antik Mısır, Ptolemaios Hanedanı ve Kleopatra üzerine yazılmış çok sayıda kitap ve makale bulunmaktadır. Fakat bu çalışmaların çoğu modern İngilizce literatürde yer alan eserlerdir. Türkçe literatürde ise Ptolemaios Hanedanı üzerine az sayıda çalışma yapılmış olsa da bu hanedanın son hükümdarı olan Kleopatra'yı özellikle tarihi yönden ele alan herhangi bir akademik çalışma yapılmamıştır. Bu noktadan hareketle, Kleopatra'nın, Hellenistik Dönem'in son yıllarındaki siyasi rolünü ortaya koymak, konuya ilişkin hem antik hem de modern literatürde yer alan bilgilerin analiz ve sentezini yaparak daha sistematik bir hale getirmek suretiyle ele alınan bu tez çalışması, anadilimizde yapılan Eskiçağ Tarihi çalışmaları literatürüne katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu tez çalışmasında başta değerli hocalarım olmak üzere pek çok kişinin emeği ve desteği bulunmaktadır. Ülkemizde çalışılmamış bir konuyu bana önermesi, kütüphanesi, bilgisi, yapıcı eleştirileri ve çözüm odaklı yaklaşımı ile teze yön veren danışman hocam Prof. Dr. Turhan KAÇAR'a teşekkürlerimi sunarım. Hem kütüphanesi hem de bilgisiyle bana yol gösteren hocam Prof. Dr. Yusuf KILIÇ'a, tezin yapısal kurgusuna yön veren, farklı perspektifi ile bakış açımı genişleten ve özellikle yazım aşamasında beni sürekli cesaretlendiren hocam Prof. Dr. Muzaffer DEMİR'e, eserlerinden, bilgi, öneri ve tecrübelerinden ziyadesiyle yararlandığım hocam Prof. Dr. Murat ARSLAN'a, referans kitaplarını, şahsi ve bilimsel desteğini esirgemeyen hocam Doç. Dr. Hande H. DUYMUŞ FLORIOTI'ye, motive edici yaklaşımlarıyla her daim yanımda olan değerli hocalarım Doç. Dr. Umut KARABULUT'a ve Yrd. Doç. Dr. Murat ORHUN'a, harita çizimi konusunda zaman ayıran ve ciddi emek harcayan Doç. Dr. Abdullah UĞUR'a, lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca verdikleri bilgileri her daim hatırladığım hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Anneme, babama, kardeşime, akademik perspektifini çalışmama yansıtan, maddi-manevi desteğini esirgemeyen, beni sürekli motive eden eşim Doç. Dr. Serkan GÜZEL'e, sistematik çalışma sürecimde yaşından beklenmeyecek bir olgunluk gösteren kızım Bilge'ye ve iki ay sonra sağlıklı kucağıma alacağım oğluma müteşekkirim.

Eylem GÜZEL
Aralık 2017

ÖZET

TARİHSEL BİR KİŞİLİK OLARAK VII. KLEOPATRA (M.Ö. 69-30)

GÜZEL, Eylem
Doktora Tezi
Tarih ABD
Doktora Programı
Prof. Dr. Turhan KAÇAR

Aralık 2017, 304 Sayfa

Ptolemaios Hanedanı'nın kurulduğu Mısır, I. Ptolemaios'un egemenliği ile birlikte Makedon-Mısır siyasi geleneklerini kendi içinde sentezleyen yeni bir yönetim anlayışı ile karşı karşıya kalmıştır. Hanedanın tüm hükümdarları, önceki Hellenistik krallıklardan oldukça farklı olan bu yeni siyasi geleneği uygulamış ve böylelikle Mısır'daki dini-siyasi meşruiyetlerini sağlamlaştırmak için çaba sarf etmişlerdir. M.Ö. 51 yılında tahta çıkarak yirmi iki yıl boyunca hanedanı yöneten Kleopatra da dini ve siyasi meşruiyetini sağlamlaştırmak için Mısır'ın siyasi geleneğini layıkıyla uygulamıştır. Kleopatra, bu süreçte, Roma ile iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmış, bu doğrultuda Roma'nın müttefiki olmak için bütün seçenekleri değerlendirmiştir. Kleopatra'nın Roma ile kurmaya çalıştığı siyasi ilişki, şahsi ilişkileri de beraberinde getirmiş ve kraliçeye Roma'nın önde gelen iki komutanı ile yakınlaşma olanağı vermiştir. Öte yandan Roma ile dost olmaktan çok ciddi bir siyasi mücadele içinde olan Kleopatra, Romalıların politik propagandalarına maruz kalmıştır. Kleopatra'nın bu süreçte ülkesini ve Romalılık erdemlerini bir kenara bırakarak "Doğulu bir kral" gibi hareket eden Marcus Antonius ile şahsi, askeri ve politik güç birliği yapması, siyasi hedeflerine ulaşmada ona bir fayda sağlamamış ve böylece her ikisi de Actium yenilgisinden sonra hayatlarına son vermişlerdir. Kleopatra'nın ölümü, İskender ile başlayan Hellenistik Dönem'in sona ermesine ve Roma'nın önemli siyasi güç olacağı yeni bir döneme zemin hazırlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Ptolemaios Hanedanı, Kleopatra, Caesar, Marcus Antonius

ABSTRACT

CLEOPATRA VII AS A HISTORICAL CHARACTER (M.Ö. 69-30)

GÜZEL, Eylem
Doctoral Thesis
Department of History
Ph. D. Programme
Asst. Prof. Turhan KAÇAR

December 2017, 304 Pages

Egypt in which Ptolemaios dynasty was established come across with a new administration style that synthesized Makedon and Egypt political tradition in its side with sovereignty of Ptolemaios I. All of emperors of dynasty applied this new kind of political tradition which was definitely different than former Hellenistic dynasties, and thus tried to strenghten their religious and political legitimacy in Egypt. Also Cleopatra who came to throne B.C. 51 and administered to dynasty twenty-two years throughly appllied Egyptian political tradition in order to strenghten her political and religious legitimacy. However, Cleopatra tried to form friendly relationship with Rome in this process, in this way implement all of obtions in order to become ally of Rome. Political relationship with Rome tried to form by Cleopatra bringed with personal relationships and gave an opportunity for queen to come close with two well known commander of Rome. On the other hand, Cleopatra who was in serious political struggle with Rome rather than friend of Rome exposed Rome's political propogandas. That personal, martial and political coalition of Cleopatra with Marcus Antonius, who leaving his Rome's virtue and country and acting as an "Eastern king" especially in these process, was not give some benefites to achieve her policial goal, and thus two of them put an end to thier lives after defeat of Actium. Death of Cleoaptra put an end to Hellenistic Age beginning with Alexander and lead to new age in which Rome would become important political power.

Keywords: The Dynasty of Ptolemaios, Cleopatra, Caesar, Marcus Antonius

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTİK KAYNAKLAR VE MODERN LİTERATÜRDE

KLEOPATRA

1.1. Antik Kaynaklarda Kleopatra.....	6
1.1.1. Kleopatra'nın Çağdaşı Yazarlar.....	7
1.1.2. Augustus Dönemi Yazarları.....	12
1.1.3. Erken İmparatorluk Dönemi Yazarları.....	25
1.2. Orta Çağ Arap Yazarları	36
1.3. Modern Literatürde Kleopatra.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

KLEOPATRA ÖNCESİ MİSİR VE PTOLEMAİOS

HANEDANLIĞI'NA GENEL BAKIŞ

2.1. Kleopatra Öncesi Mısır ve Ptolemaios Hanedanı.....	47
2.2. Erken Ptolemaios Krallarının Politik Stratejileri ve Kleopatra Üzerindeki Etkisi.....	50
2.3. Eski Mısır Hanedan Geleneğinin Ptolemaios Kral ve Kraliçeleri Üzerindeki Etkisi.....	63
2.3.1. Eski Mısır Hanedan Geleneği ve Ptolemaios Kralları.....	63
2.3.2. Eski Mısır Hanedan Geleneği ve Ptolemaios Kraliçeleri.....	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KLEOPATRA’NIN ÇOCUKLUĞU VE EĞİTİMİ

3.1.	Kleopatra’nın Ailesi.....	78
3.2.	Kleopatra’nın Eğitimi ve Entelektüel Faaliyetleri.....	82
3.2.1.	Kleopatra’nın Eğitimi	84
3.2.2.	Kleopatra’nın Entelektüel Faaliyetleri.....	93

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TANRIÇA KLEOPATRA

4.1.	Kleopatra’nın Hükümdarlığı Döneminde Din-Siyaset İlişkisi.....	104
4.1.1.	Kleopatra ve Dini Ritüeller.....	104
4.1.2.	Kleopatra’nın Dini Kurum Stratejisi.....	107
4.2.	Kleopatra’nın Tanrıçalaşma Süreci: Yeni İsis.....	109
4.2.1.	Kleopatra’nın Dini Unvanları.....	115
4.2.2.	Kleopatra’nın Tanrıça-Kraliçe Rol Modelleri.....	116
4.2.3.	Dini Tasvirlerde Kleopatra.....	119

BEŞİNCİ BÖLÜM

KRALİÇE KLEOPATRA

5.1.	Kleopatra’nın Tahta Çıkışı.....	124
5.1.1.	Kleopatra’nın Ekonomi Politikası.....	126
5.1.2.	Kleopatra’nın Kararnameleri.....	131
5.2.	Kleopatra’nın Taht Mücadelesi ve Sürgün Yılları.....	133
5.3.	İskenderiye’de Romalı Bir Komutan: Caesar.....	137
5.3.1.	Kleopatra-Caesar İttifakı.....	138
5.3.1.1	Kleopatra-Caesar İlişkisi.....	141
5.3.1.2	Kleopatra-Caesar İlişkisinin Yansımaları.....	144
5.4.	Mısır’da İç Karışıklık: İskenderiye Savaşı.....	148
5.5.	Nil’de Mavi Yolculuk.....	152
5.6.	Kleopatra Roma’da.....	157

ALTINCI BÖLÜM

KLEOPATRA VE MARCUS ANTONIUS

6.1.	Kleopatra-Marcus Antonius İttifakının Başlaması.....	165
6.1.1.	Tarsus Buluşması.....	170
6.1.2.	MarcusAntonius'unİskenderiye'den Roma'ya Dönüşü.....	176
6.1.3.	Roma Topraklarının Hediye Edilmesi: İskenderiye Bağışı.....	183
6.2.	Batı ile Doğu'nun Savaşı: Actium.....	187
6.2.1.	Propaganda Süreci.....	187
6.2.2.	Actium Savaşı Hazırlıkları	197
6.2.3.	Actium Savaşı.....	201
6.2.4.	Actium Savaşı'nda Yeni Stratejiler.....	204
6.2.5.	Actium Savaşı Sonrasında Mısır.....	207

YEDİNCİ BÖLÜM

PTOLEMAİOS HANEDANI'NIN ÇÖKÜŞÜ

7.1.	Antik ve Modern Literatürde Kleopatra'nın Ölümü.....	216
7.2.	Kleopatra'nın Ölümü ve Sebepleri Üzerine Modern Tartışmalar.....	217
7.3.	Kleopatra'nın Ölümünden Sonra Mısır'da Yaşanan Gelişmeler.....	233

SONUÇ.....	235
KAYNAKLAR.....	238
EKLER.....	261
Ek-1 İskenderiye Kütüphanesi.....	262
Mouseion.....	271
Ek-2 Harita ve Levhalar.....	275
ÖZ GEÇMİŞ.....	304

KISALTMALAR

age.	Adı Geçen Eser
agm.	Adı Geçen Makale
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
ev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Dip	Dipnot
Ed.	Editör
Et al.	ve diğerleri
Fig.	Figür
Lev.	Levha
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
No.	Numara
S.	Sayı
s.	Sayfa
Vol.	Volume
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Kleopatra kimdir? Mısır'da kurulan Ptolemaios Hanedanı'nın son hükümdarı VII. Kleopatra adı günümüzde pek çok kişi tarafından bilinmektedir. Fakat M.Ö. 1. yüzyılın ikinci yarısında Mısır'da yaşanan taht mücadeleleri ve iç çatışmalardan sıyrılarak tahta geçmeyi başaran Kleopatra, iktidarı boyunca sürdürdüğü politiklardan çok Romalı komutanlarla yaşadığı aşkları ve fiziki özellikleri ile anılmaktadır. Bu da modern dünyadaki imajı neredeyse herkes için aynı noktada kesişen kraliçenin politik girişimciliği, cesareti, bilimsel yaratıcılığı ve entelektüel politikacılığı başta olmak üzere pek çok önemli özelliğinin göz ardı edildiğinin göstergesidir. Kleopatra'nın sadece aşk ve güzellik boyutunda öne çıkarılması, onun gerçek karakterini geri plana itmiştir. Bu anlamda antik ve modern kaynaklarda anlatılan Kleopatra'nın şahsi özelliklerinin, siyasi eylemlerinin, tutku derecesinde yaşadığı aşklarının ve güzelliğinin doğru olup olmadığı noktasındaki gerçeklerin tespit edilmesi büyük önem arz eder.

Yukarıdaki bilgiler kapsamında bir değerlendirme yaptığımızda hem geçmişte hem de günümüzde aşkları, entrikaları, şehveti, cinselliği, cazibesi ve güzelliği ile dillere destan Mısır kraliçesi olarak imgelene Kleopatra'nın hayatı, araştırmaya değer bir biyografi olma özelliği göstermektedir. Bu anlamda kraliçenindoğumu, yaşamı, karakteri ve ölümü konusundaki bilinmezlikler her ne kadar tam anlamıyla aydınlatılamayacak olsa da, bugün bildiğimiz Kleopatra'nın “gerçek Kleopatra” mı yoksa “antik ve modern yazarlar tarafından yeniden şekillendirilen Kleopatra” mı olduğunu anlamaya çalışmak tezin genel amacı olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla, günümüze dek ulaşan Kleopatra imajını bir tarafa bırakmak suretiyle, antik literatür başta olmak üzere modern literatürün ve diğer bilgi kaynaklarının katkısı çerçevesinde yapılan değerlendirme neticesinde akademi, sanat ve edebiyat dünyasında karşımıza çıkan popüler Kleopatra imajının çok dışında bir karaktere ulaşılabilceği düşüncesinden yola çıkarak onun kadın, kraliçe, entelektüel ve politikacı kimliğinin tüm gerçekliğiyle ortaya çıkarılması tezin temel hareket noktasını oluşturmaktadır. Böylelikle Kleopatra'nın aşk, güzellik ve cinsellikten çok daha fazlasını temsil ettiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmasında ilk olarak antik literatür değerlendirilmiştir. Kleopatra içerikli antik kaynaklar, bu eserleri kaleme alan yazarların nesnellik, birbirlerinden etkilenme ve kendilerinden önceki yazarların aktarmış olduğu bilgileri tekrar etme noktasında

tespitler yapılmıştır. Yazarların verdiği bu bilgiler, özgünlük ve doğruluk içerikleri yönünden ele alınmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla Kleopatra'nın çağdaşı olan yazarlar, Augustus Dönemi Yazarları, Erken İmparatorluk Dönemi yazarları ve Orta Çağ Arap yazarlarının Kleopatra hakkındaki değerlendirmelerini içeren metinler ön planda olmuştur. Bu nedenle Klasik Yunan ve Romalı yazarların, şairlerin ve edebiyatçıların eserlerinde yer alan Kleopatra içerikli metinler aracılığıyla yapılan Kleopatra analizinden yola çıkarak Kleopatra'nın söz konusu metinlerde nasıl anlatıldığı, onun mevcut şahsi ve siyasi imajının bu anlatımlardan ne derece etkilendiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Caesar ve Marcus Antonius ile yaşadığı gönül ilişkisini içeren antik döneme ait metinler, Kleopatra'ya ilişkin erkek egemen ve eleştirel bakış açısı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Kleopatra'nın çağdaşı olan yazarlar, Augustus Dönemi siyasi anlayışına mensup yazın dünyasında etkili olan yazarlar ve Erken İmparatorluk Dönemi'nde eser veren antik yazarların tüm bu sorulara anlamlı yanıtlar sunup sunmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla hem Kleopatra'nın çağdaşı hem de sonraki dönemde yaşamış yazarları etkileyen temel unsurlardan hareketle, bahsi geçen kaynaklarda kraliçenin hayatına ve siyasi faaliyetlerine ne ölçüde yer verildiği başta olmak üzere Augustus Dönemi şairlerinin eleştirel tutumlarının satır araları okunmaya çalışılmıştır. Kleopatra'nın karakteri, politikacılığı ve özel hayatı incelenirken, kraliçenin çağdaşı olan yazarların geç dönem yazarları üzerindeki etkisi ve söz konusu kaynaklardaki yansıması da değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda Cicero, Vergilius, Horatius, Strabon, Propertius, Ovidius, Valerius Maximus, Velleius Paterculus, Yaşlı Plinius, Flavius Iosephus, Lucan, Plutarkhos, Suetonius, Florus, Appianos ve Dio gibi yazarların tarih, coğrafya, şiir/destan ve mektup başta olmak üzere farklı edebi türleri içeren eserleri, tez çalışmasının temel bilgi materyallerini oluşturmaktadır. Burada Kleopatra hakkında en detaylı bilgileri veren yazarlar olarak Plutarkhos ve Dio Cassius öne çıkar. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, Ankara 1992 adlı eser, Kleopatra biyografisinde yararlanılan temel antik kaynakların başında yer almaktadır. Diğer önemli kaynak ise Dio Cassius, *Roman History*, (Çev. E. Cary), Vols. III-V, Brooklyn 1916-17 adlı eserdir. Bu yazarlar dışında, kraliçenin çağdaşı yazarlar başta olmak üzere Augustus Dönemi yazarları, Erken İmparatorluk Dönemi yazarları ve Orta Çağ Arap yazarlarının kraliçe hakkındaki değerlendirmelerini içeren metinlerin analizi de kapsamlı olarak ele alınmıştır. Bu eserlerin tarihi açıdan gerçekleri yansıtmada ne derece geçerli ve doğru bilgi verdikleri meselesi ise dönemin siyasi yapısı ve sosyo-kültürel durumu başta olmak üzere bir

kişinin ya da durumun etkisinde kalarak eser kaleme aldıkları gerçeği göz önünde bulundurularak tartışılmaya çalışılmıştır. Kleopatra içerikli antik literatür dışında kısıtlı arkeolojik veriler, epigrafik ve nümismatik buluntular da Kleopatra hakkındaki tarihi gerçeklere ulaşabilmede kullanılan diğer kaynakları oluşturmuştur. Fakat burada antik kaynakların içerdiği bilgileri birebir doğrulayan ya da anlatılan herhangi bir konuya açıklık getiren bir bulgu tespit edilmediğinden, antik literatürden ve arkeolojik verilerden elde edilen bilgilerin sentezlenmesiyle Kleopatra kimdir? Gerçekte nasıl bir karaktere sahiptir? Gerçekten bu denli karmaşık bir hayatı olmuş mudur? sorularına yanıt aranmıştır.

Çalışmada yararlanılan modern literatürü değerlendirdiğimizde, tezin genel perspektifini destekleyen başlıca kaynaklar şunlardır: S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Oxford 2008; S. A. Ashton, *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), London, 2003. *Cleopatra and Egypt* adlı çalışmada Ashton hem Kleopatra'yı hem de Mısır'ın genel durumunu, dönemin sosyo-politik özelliklerini de göz önünde bulundurarak incelemiştir. Kleopatra'nın gerçek yönleriyle ele alınması gerektiğini belirten bu kaynak, yazarın "kendi gerçek Kleopatra"sını yaratma çabası içinde olduğunu ortaya koyması açısından oldukça dikkat çekicidir. Bu anlamda yazar öncelikle arkeolojik, epigrafik ve papyrolojik kaynakları değerlendirmiş, sonrasında ise Romalı yazarların verdiği bilgileri kraliçe hakkındaki eksik bilgileri tamamlamak amacıyla kullanmıştır. Tezin genelini destekleyen, Kleopatra ile ilgili arkeolojik ve epigrafik kaynakların değerlendirilmesinde sıra dışı bir profil sergileyen *Cleopatra Reassessed* adlı kaynak ise çok sayıda bilim insanının kraliçeyi farklı yönlerden ele aldığı önemli bir derleme olarak karşımıza çıkmaktadır. S. Walker ve P. Higgs tarafından derlenen *Cleopatra of Egypt: From History to Myth* adlı eser, Kleopatra üzerine mevcut tüm arkeolojik, epigrafik, papyrolojik eserlerin yanı sıra Orta Çağ sanatına ilham olan örneklere de yer vermesi açısından oldukça önemlidir.

Tezimizin ilk bölümünde antik ve modern literatür analizi yer almaktadır. İkinci bölümde, Ptolemaios Hanedanı'nın genel özellikleri ve siyasi manzarası ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca hanedanın kurulduğu tarihten Kleopatra'nın tahta geçtiği döneme dek başa geçen hükümdarlar, izledikleri siyaset çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu hükümdarların Roma'nın lider konumunda olduğu bir süreçte nasıl bir iç ve dış politika izlediği ortaya konulmak suretiyle bu politikaların Kleopatra'nın hükümdarlığına etkisi,

Kleopatra'nın politik rol modelleri, izledikleri siyaset ile ilişkilendirilerek tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte Ptolemaioslar'ın hanedan anlayışı, Mısır'daki geleneksel hanedan anlayışının ne derece benzerlik ve farklılık arz ettiği, yerel kültüre yabancı olan yeni hükümdarların dini-siyasi anlamda köklü geleneklere sahip Mısır'a ne gibi yenilikler getirdiği ya da mevcut gelenekleri birebir uyguladığı konusu detaylı olarak ele alınmıştır.

Kleopatra'nın ilk yıllarını kapsayan üçüncü bölüm, Kleopatra'nın çocukluk yılları ve eğitimi detaylı olarak ele alınan Kleopatra'nın özellikle İskenderiye'deki entelektüel ortamdan ve seçkin hocalardan nasıl yararlandığı üzerinde durulmuş, antik dünyanın bir numaralı eğitim merkezinde yetişen bir hanedan mensubu olarak almış olduğu eğitimin entelektüel yansımaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Kleopatra'nın hükümdarlığının din-siyaset boyutunda ele alındığı dördüncü bölümde, "dindar hükümdar" yönü ön plana çıkarılmak suretiyle özellikle Mısır'ın dini gelenek ve ritüellere eğilimli kraliçe imajının oluşup oluşmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca tanrıça-kraliçe ya da firavun-kraliçe olarak ülkeyi yönetirken uyguladığı dini ritüeller, din siyasetindeki rol modelleri, dini kurumların işleyişi ve dini merkezlerde betimlenmiş olan tasvirlerinin Kleopatra'nın din siyasetindeki nasıl bir etkiye sahip olduğu yönündeki tespitlere yer verilmiştir.

Kleopatra'nın tahta çıkış sürecinden başlayarak Caesar ile birlikte Roma'da yaşadığı fakat onun suikaste kurban gidişinin ardında Mısır'a geri dönerek yeni siyasi stratejiler oluşturmaya başladığı sürecin ele alındığı beşinci bölüm, kraliçenin sürdürdüğü ekonomi politikası ve ülkesinde refahı sağlama çabası, dış siyaset stratejileri ile iç siyasi dengelerin ilişkilendirilmesi gibi konulardan oluşmaktadır. Yine beşinci bölümün devamı niteliğindeki altıncı bölümde, Kleopatra ve Marcus Antonius ittifakının başlamasının ardından Roma-Mısır hattında yaşanan siyasi gelişmeler bağlamında, Kleopatra-Marcus Antonius özelindeki ilişki, bu ilişkinin Roma'daki yansımaları, Roma'nın başlattığı siyasi propaganda süreci sonrasında gerçekleşen Actium Savaşı ile birlikte yaşanan diğer siyasi gelişmeler değerlendirilmiştir. Burada özellikle Kleopatra ve Marcus Antonius'un sonunu getiren olaylar bir bütün olarak ele alınmıştır. Ptolemaios Hanedanı'nın çöküşünü içeren son bölüm, Kleopatra'yı ölüme sürükleyen olaylar, ölümü üzerinde rol oynayan etkenler, nasıl öldüğü üzerine ortaya atılmış olan modern teorileri kapsamaktadır.

Mısır'daki geleneksel iktidar anlayışı, taht kavgaları, kardeş mücadeleleri, din-siyaset ilişkisinde Mısır dünyası ve kraliçenin Romalı komutanlarla ilişki yaşadığı süreçteki Roma-Mısır dış ilişkilerinin ele alındığı bu tezde, Roma'nın söz sahibi olduğu bir dünyada, hem bir kadın hem de bir yönetici olarak kendi siyasi mücadelesini gerçekleştirirken, askeri ve politik yönden başarılı bir profil sergileyen Caesar ve Marcus Antonius'un desteğini almada ne derece başarılı olduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Burada dikkat çeken en önemli etken ise Caesar ve Marcus Antonius'un Kleopatra'ya sağladığı şahsi, askeri ve politik destek ile bu desteğin kraliçeye sağladığı menfaatlerdir. Böylelikle Caesar ve Marcus Antonius'un himayesi olmaksızın, erkeklerin söz sahibi olduğu siyasi arenada, Büyük İskender gibi hedefleri olan ve bu kapsamda büyük bir Doğu imparatorluğu kurmayı amaçlayan Kleopatra'nın, gayesine ulaşmada ne ölçüde başarılı olduğu tartışılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla mevcut Kleopatra imajını antik literatür ve arkeolojik veriler ışığında yeniden kapsamlı bir değerlendirme yapmak suretiyle kraliçenin entelektüel politikacı kimliğini ön plana çıkararak bilinmeyen özelliklerintespit etmeye yönelik bu tez çalışması, tarih boyunca hep popüler yönleriyle öne çıkarılan bir hükümdarın biyografisini daha detaylı olarak ortaya koymayı amaçlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTİK KAYNAKLAR VE MODERN LİTERATÜRDE KLEOPATRA

1.1. Antik Kaynaklarda Kleopatra

Kadınların, farklı bakış açıları ve ideolojiler kapsamında tanımlandığı birbirinden farklı örnekler göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu bu örneklerden birinin de Klasik Yunan ve Roma kökenli antik yazarlar tarafından ortaya koyulmuş olan Mısır kraliçesi VII. Kleopatra olduğu görülür. Kleopatra, dönemin en büyük gücü olan Roma'nın dünyaya hâkim olduğu bir ortamda kendi siyasi amaçlarını gerçekleştirebilme hedefi çerçevesinde hareket etmiş ve bu anlamda başarılı olduklarını düşündüğü iki Romalı komutanın hem şahsi hem de siyasi olmak üzere tam desteğini almayı başarmıştır. Buna bağlı olarak da Caesar ve Marcus Antonius ile yaşadığı ilişkilerin antik döneme ait pek çok metinde yansıma bulduğu görülmüştür. Öyle ki, bu metinlerin neredeyse tamamına yakınında özne olan Kleopatra'ya ilişkin erkek egemen bakış açısının fazlasıyla yansıtıldığı ileri sürülebilir. Dolayısıyla Kleopatra söz konusu antik metinlerde niçin bu şekilde anlatılmıştı? sorusu birinci bölümün temel tartışma konusunu oluşturur. Diğer tartışma konusu ise bir kadın ve kraliçe olarak Kleopatra'nın siyasi güç mücadelesi içindeki varlığı ve başarısının ne ölçüde mümkün olabileceği sorusunu gündeme getirir. Önem taşıyan tartışma konularında birini de, Caesar ve Marcus Antonius'un desteği olmadan, erkek egemen nitelikteki siyasi bir arenada Kleopatra'nın hedeflerine ulaşmada başarılı olup olamayacağı sorusu oluşturmaktadır. Bu anlamda Kleopatra'nın çağdaşı ve onun döneminde eserlerini kaleme almış olan yazarlar, Augustus Dönemi'nin önceki Roma yönetim anlayışı dışında farklı bir siyasi anlayış çerçevesinde edebi eserlerini yazmış olan yazarlar ve bu dönem sonrasında yani Erken İmparatorluk Dönemi'nde eser veren antik yazarlarının bu üç soruya anlamlı yanıtlar sunacağı düşünülmektedir.

Kleopatra'nın hayatı ve siyasi faaliyetlerini içeren antik kaynaklar, onun hakkında bilgi edinebildiğimiz nadir belgeler olması sebebiyle büyük önem arz etmektedir. Bu kaynaklar, Kleopatra'nın yaşadığı dönemden başlayarak, M.S. 4. yüzyıl ortalarına kadar geçen süreçte Klasik Yunan ve Romalı yazarlar tarafından kaleme alınmış eserleri kapsamaktadır. Bu doğrultuda kraliçenin çağdaşı olan yazarlar, Augustus Dönemi yazarları ve Erken İmparatorluk Dönemi yazarları olacak şekilde üç

bölümlü bir tasnife gidilecektir. Bu tasnif kapsamında Cicero ve Caesar gibi “Kleopatra’nın çağdaşı yazarlar”; Vergilius, Horatius, Strabon, Propertius, Ovidius, Valerius Maximus, Velleius Paterculus ve Yaşlı Plinius gibi “Augustus Dönemi yazarları” ve son olarak da Lucan, Plutarkhos, Suetonius, Florus, Appianos, Dio Cassius gibi “Erken İmparatorluk Dönemi yazarları” olmak üzere üç farklı kategori oluşturulmuştur. Bu üç kategorinin dışında, Kleopatra’dan, âlim ve bilge sıfatlarını kullanarak bahseden ve ona olumlu eleştiriler yönelten Orta Çağ Arap yazarları da ayrı bir kategori olarak incelenecektir.

1.1.1. Kleopatra’nın Çağdaşı Yazarlar

Yukarıda ifade ettiğimiz kronolojik tasnif kapsamındaki ilk kategoride “Kleopatra’nın çağdaşı yazarlar” yer almaktadır. Bu kategori, Caesar ve Cicero’nun eserlerinden oluşmaktadır. Burada Caesar ve Cicero Kleopatra’nın çağdaşı olarak dönemin olaylarını içeren eserler kaleme almaları nedeniyle önem arz etmektedir. İlk olarak Kleopatra’nın aşk yaşadığı ve siyasi mücadelesinde birlikte hareket ettiği Caesar ve eserleri hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra kraliçeye karşı düşmanca bir yaklaşım sergileyen ve bunu eserlerinde yansıtmaktan çekinmeyen Cicero değerlendirilecektir.

Caesar (M.Ö. 100-44) hem Kleopatra’nın çağdaşı hem de sevgilisi olarak olaylara birebir tanıklık eden bir komutandır. Bu yönüyle Kleopatra hakkında en doğru ve detaylı bilgileri alabileceğimiz bir kaynak olması gerekirken, kraliçe hakkında en az bilgiyi veren kaynaklar arasındaki yerini almıştır. Aslında Caesar’ın hem komutan hem de yazar olarak kaleme aldığı eserler, Roma’daki iç savaş¹ döneminde yaşanan olayları anlatır. Caesar “*Gallia Savaşı’nı ve Pompeius’a karşı giriştiği iç savaşı anlattığı kitaplar bırakmıştır.*”² Görülüyor ki Caesar, günümüze ulaşan *İç Savaş* adlı kitabında,³

¹ Roma’daki iç savaş süreci için Bkz. Turhan Kaçar, “Gesta Republicae Romanae: Klasik Roma’da Cumhuriyet’in Kısa Tarihi”, *Doğu Batı*, 11/47, 11-35, 2008, s. 29.

² Suetonius, *Tanrisal Julius Caesar*, 56.

³ Bkz. Gaius Iulius Caesar, *İç Savaş (Commentarii de Bello Civili)*, (Çev. F. Akderin), İstanbul 2007; Tamamlanmadığı düşünülen ve 3 kitaptan oluşan bu eserin bir kısmı Caesar tarafından kaleme alınmış olsa da diğer kısmı Aulus Hirtius tarafından tamamlanmış, M.Ö.48-45 yılları arasındaki İskenderiye, Africa ve İspanya’da gerçekleşmiş olan olaylar ise farklı yazarlar tarafından kaleme alınmış ve bu yazıların hepsi “*Corpus Caesarianum*” adlı eserde bir araya getirilmiştir. Bu eserler Livius, Damascuslu Nicolaus, Tacitus ve Cassius Dio gibi tarihçiler tarafından kaynak olarak değerlendirilmiştir. Bkz. Bülent İplikçioğlu, *Eskibati Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997, s. 399-400; Caesar’a ait eserin Aulus Hirtius tarafından tamamlanmış olabileceği bilgisini veren Suetonius bunu şu ifadelerle belirtmektedir:

dönemin önemli komutanları arasında yer alan Pompeius ile yaşadığı askeri ve siyasi mücadeleyi anlatır. Fakat Caesar, gerçekleştirdiği askeri seferlerine ve başarılarına detaylı bir şekilde değinirken, Kleopatra ile yaşadığı ilişkiyi yansıtan herhangi bir bilgiye yer vermemiştir. Mısır'da vuku bulan İskenderiye Savaşı'nın anlatıldığı *Bellum Alexandrinum* yani “İskenderiye Savaşı” adlı eserde de ülkede yaşanan iç savaş ve askeri mücadele anlatılmış, bu süreçte Kleopatra özelindeki gönül ilişkisini anlatmaktan imtina etmiştir. Caesar'ın sadece askeri olayları içeren anılarının kaleme alındığı bu eserde, Mısır'da gerçekleşen İskenderiye Savaşı⁴ tüm detaylarıyla anlatılmasına karşın ilişki yaşadığı Kleopatra'dan sevgilisi değil de Mısır kraliçesi olarak bahsedilmiş, onun özel hayatı hakkında bilgiler verilmekten ziyade siyasi kimliğini ve faaliyetlerini içeren detaylara yer verilmiştir.⁵

Bu bilgilerden yola çıkarak Romalı yazarların gündemi işgaleden açık eleştirilerine karşın Caesar'ın Kleopatra ile yaşadığı ilişkiyi detay vermeksizin geçiştirmesi nasıl açıklanabilir? Caesar'ın Kleopatra ile yaşadığı gönül ilişkisi ile ilgili hiçbir bilgi vermemesinin, fazlasıyla ketum davranmasının ve bu aşkı açık etmektен çekinmesinin nedenleri nelerdir? Bu soruların yanıtı, Caesar'ın karakteri, mesleği ve eserlerini yazma yöntemi ile yakından ilişkilidir. Çünkü Caesar tarafından kaleme alınan eserlerin, savaşlarda elde ettiği askeri başarıları ön plana çıkaran ve şahsi konuları içermeyen bir nitelik taşıması, onun karakteri ve yazarlık anlayışı hususunda ipucu vermektedir. Burada Caesar'ın yazar kimliğinin yanı sıra asker kimliği de ön plan çıkmaktadır. Askeri tecrübelerini anlatan bir komutanın/yazarın, eserini kaleme alırken, her şeyi açıkça ortaya koyması, askeri kimliğe sahip biri için pek uygun bir yöntem değildir. Böylelikle Caesar'ın asker sıfatının ön plana çıktığı, zaten bir yazar değil bir asker olduğu için de eserlerinde özel hayatını geri planda tutarak askeri kariyerindeki gelişmeleri aktarmış olduğu görülmektedir. Caesar'ın hâlihazırda Roma kanunlarına aykırı gayrimeşru nitelikli bir ilişki yaşıyor olması, onun bu durumu eserinde aktarmak suretiyle meşru hale getirmesine engel olan ikinci neden olarak karşımıza çıkar. Ayrıca Roma'nın doğusundaki coğrafyaya tek başına hâkim olma, hatta Büyük İskender'in

“...*Ama Aleksandria, Afrika ve Hispania savaşlarının anlatıldığı kitapların yazarları belirsizdir: kimileri Oppius, kimileri de Gallia Savaşı'nın yarım kalmış son kitabını tamamlayan Hirtius olduğunu düşünür.*” Bkz. Suetonius, *Tanrısal Julius Caesar*, 56.

⁴ İskenderiye Savaşı hakkında detaylı bilgi için bkz. Caesar, *İç Savaş*, 3. 111-112.

⁵ Burada, kendisini Mısır'ın egemen gücü olarak gören Caesar'ın, Mısır'ın hükümdarı olarak XII. Ptolemaios'un'un iki oğlundan en büyüğü olan XIII. Ptolemaios ile büyük kızı Kleopatra'yı görevlendirdiğinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla Caesar-Kleopatra ilişkisini anlatan herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Bkz. Caesar, *Bellum Alexandrinum*, 33.

başarısını yakalama konusunda hedeflediği büyük planı gerçekleştirebilmesi için Mısır kraliçesi ile olan gönül ilişkisini açık etmemeyi tercih etmiş olması da muhtemeldir.

Bu bilgilere göre Caesar'ın Roma geleneklerine bağlılık hususundaki tek istisnası olan Kleopatra ile yaşamış olduğu gönül ilişkisini öğrenebileceğimiz ve bugün mevcut olan pek çok bilgiyi teyit edebileceğimiz en sağlam kaynak olma özelliğinden faydalanmak güçleşmektedir. Ayrıca Caesar'ın, Kleopatra'nın siyasi profilini ön plana çıkararak vermiş olduğu bilgiler nedeniyle kendisinden sonraki yazarları etkilemesi gibi bir durumun söz konusu olma ihtimali de dikkate değer şekilde azalmıştır.

Büyük bir hatip ve önemli bir politikacı olan Cicero (M.Ö. 106-43) da tıpkı Caesar gibi Kleopatra'nın çağdaşıdır. Dolayısıyla Cicero'nun eserleri, onun hakkında birinci elden bilgiler edindiğimiz nadir kaynaklardan biri olma niteliği taşımaktadır. Dönemin tanıklarından biri olan Cicero, M.Ö. 1. yüzyılın ilk yarısında, Roma'nın Hellenistik krallıklarla olan siyasi ilişkileri ve Doğu politikası konusunda önemli bilgiler vermiştir.⁶ Gerçekten de Cicero'nun kaleme aldığı söylevler ve mektuplar, Roma Cumhuriyeti'nin son dönemlerini aydınlatan önemli eserler arasındaki yerini almıştır. Kleopatra hakkında bilgi içeren en önemli kaynaklardan biri, Cicero'nun *Epistulae* "Mektuplar" adlı eseridir. Bu eser, Cicero'nun, arkadaşı T. Pomponius Atticus'a yazdığı mektupları içeren *Ad Atticum*'u da kapsamaktadır. Cicero tarafından kaleme alınan bu mektuplar sayesinde Kleopatra'nın Roma'da bulunduğu döneme ilişkin bilgi edinmek mümkündür.

Kleopatra'nın siyasi faaliyetlerinin anlaşılmasında önemli referanslar olarak karşımıza çıkan Cicero'nun mektupları, onun Kleopatra'ya olan nefret ve düşmanlığının belirgin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Cicero, arkadaşına yazmış olduğu bu mektuplarda⁷ Kleopatra'dan küstah, kibirli, ukala ve kendini beğenmiş biri olarak bahsetmek⁸ suretiyle onu şiddetle eleştirme yoluna gitmiştir.⁹ Burada üzerine

⁶ Murat Arslan, *Mithradates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı*, Odin Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 534.

⁷ Kleopatra hakkındaki düşüncelerini ve temennilerini açıkça ifade eden Cicero mektuplarında Kleopatra hakkında kulağına gelen bazı haberlere yer vermiş ve bu duyularının gerçek olması beklentisi içinde olduğunu da açıkça ifade etmiştir. Bu mektuplardan biri de M. Ö. 17 Mayıs 44 yılında, Puteloi'de, arkadaşı Brutus'a yazdığı ve söylentilere göre Kleopatra'nın öldüğünü belirten mektuptur. Bkz. Cicero, *EpistulaeAd Atticum*, XV. 1.

⁸ Cicero, Marcus Antonius için de aynı ifadeleri kullanmıştır. Onun "ciğeri beş para etmeyen, kendini beğenmiş, küstah ve kibirli" bir kişi olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Cicero, *Philippicae*, 7. 1. 3; 8. 21.

⁹ Cicero, *EpistulaeAd Atticum*, XV.4; Duane W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 8, 72; Adrian Goldsworthy, *Augustus. First Emperor of*

odaklanması gereken temel sorun Roma kanunlarına, geleneklerine, ahlak ve erdemine sıkı sıkıya bağlı olan Cicero'nun, Kleopatra'yı niçin ciddi bir tehdit unsuru olarak gördüğü ve eserlerinde de bu şekilde lanse ettiği. Bu anlamda Cicero'nun, Kleopatra'yı düşman olarak ilan etmesinin altında kraliçe ile yaşadığı şahsi bir problemin mi yoksa ahlaki değerlerin mi ağır bastığı, üzerine odaklanması gereken bir yaklaşım olacaktır. Bu soruların cevabı Cicero'nun mektuplarında yer almaktadır. M.Ö. 44 yılında Antium'da kaleme aldığı bu mektuplardan birinde, ilk karşılaştığı andan itibaren hiç hoşlanmadığını ifade ettiği Kleopatra'nın kendisinin onurunu kırdığını ve aşağıladığını anlatan Cicero, M.Ö. 13 Haziran 44 yılında kaleme aldığı bir başka mektupta ise kraliçenin kendisine yönelik vaatlerini içeren bir belgeden bahsetmektedir. Fakat bu vaatlerin kendisini küçük düşüren vaatler olduğunu düşünen Cicero, bu düşüncesini, yapmış olduğu halk konuşmaları sırasında da dile getirmiştir. Cicero'nun kraliçeden nefret etmesinin önemli bir gerekçesi de onun kendisine vereceğini söylediği fakat vermediği bir el yazması eserdir.¹⁰Bu anlamda Cicero şahsi sebeplerden ötürü Kleopatra'ya düşman olsa da hem tepkilerin dozunu artırmak hem de kendisine verimli bir Roma tabanı oluşturmak adına milliyetçi kimlik argümanını daha ön planda işlediği öne sürülebilir.

Cicero, mektuplarında yalnızca Kleopatra'dan değil onunla şahsi bir ilişki yaşayan Caesar'dan da bahsetmektedir. Burada Cicero'nun Romalıların Kleopatra'ya karşı tutumunun yanı sıra Kleopatra'nın Caesar ile ilişkisi hakkındaki yorumlarına yer vermesi, onun hem Kleopatra'ya hem de Caesar'a olan düşmanlığının nedenlerini açıklamaktadır. Nitekim Caesar ve Kleopatra'nın Roma'da birlikte yaşamaya başlaması, Cicero'nun her ikisine de düşman olmasına yol açmıştır. Bu ilişkiyi onaylamadığını her fırsatta mektuplarında dile getiren Cicero, Kleopatra'nın Romalı bir kadınla resmen evli olan Caesar'ın villasına yerleşmesini¹¹ doğru bulmadığı için bu olayı ahlaki boyutta ele

Rome, Yale University Press, New Haven 2014, s. 181; Sally Ann Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 17.

¹⁰ Cicero, *Epistulae Ad Atticum*, XV. 15; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 72.

¹¹ Cicero, arkadaşı Atticus ile yapmış olduğu yazışmalarda Kleopatra'nın Roma'da yaşamaya başladığı dönem ve bu süreçte Roma'daki siyasi atmosfer hakkında da bilgi verir. M.Ö. 24 Mayıs 44'te Arpinum'da yazılmış olan bu mektupta yer alan bilgilere göre Kleopatra, eşi XIV. Ptolemaios ve oğlu XV. Ptolemios Kaesarion ile birlikte Roma'ya gelmiş ve Caesar'ın Tiber Nehri'nin karşısında yer alan villasına yerleşmiştir. Bkz. Cicero, *Epistulae Ad Atticum*, XV. 4; Kleopatra hakkındaki olumsuz düşüncelerini ve eleştirilerini kaleme almaya devam eden Cicero M.Ö. 11 Mayıs 44'te yazmış olduğu bir başka mektupta, Kleopatra'nın Caesar'dan olan oğlu XV. Ptolemaios Kaesarion'un Caesar tarafından reddedildiği konusuna değinirken kendi beklentisini de dile getirerek bu konuda duyduklarının doğru olmasını umduğunu ifade eder. Bkz. Cicero, *Epistulae Ad Atticum*, XIV. 20.

almış ve Roma'daki ahlaki çöküşü Kleopatra-Caesar ilişkisi üzerinden anlatmıştır. Bu kapsamda Caesar'ın Kleopatra ile yaşadığı ilişkinin, Roma ahlak, gelenek ve kanunlarına taban tabana zıt olduğunu savunmuştur.¹²

Cicero'nun Caesar'a düşman olma nedeni sadece Caesar'ın Kleopatra ile yaşadığı ilişki değildir. Burada Roma'nın yönetim anlayışı devreye girmektedir. Monarşik düzene karşı olan Roma, mevcut siyasi yapıyı ve kurumları da buna göre düzenlemiştir. Bu tutum halk tabanında da yansıma bulmuştur.¹³ Dolayısıyla bu sistemi benimseyen pek çok Romalı gibi koyu bir Cumhuriyet taraftarı olan Cicero da Roma'nın iç savaşla mücadele ettiği dönemde monarşik düzene sıcak baktığını düşündüğü Caesar'a düşman olmuştur. Kleopatra'nın saltanatından etkilenen Caesar'ın monarşik yapıyı Roma'ya modellemeye çalıştığını düşünerek ondan nefret etmiştir. Cicero'nun tek adam yönetimine sıcak baktığını öne sürdüğü Caesar'a karşı bir tutum içinde olması, onun Cumhuriyet rejiminin devam etmesini isteyen siyasi görüşe mensubiyeti göz önüne alındığında gayet normaldir. Monarşik yapıya karşı olan Cicero, kendisi de bir hanedan mensubu olan ve dolayısıyla monarşik düzen anlayışını savunan Kleopatra'ya düşman olmuştur.¹⁴ Fakat vatansever çizgisiyle tanınan Cicero'yu endişelendiren olaylar, kısa bir süre içinde sona ermiştir. Çünkü Cicero'nun "krallık egemenliğinden kurtulmak"¹⁵ olarak nitelendirdiği olay, yani Caesar'ın ölümü, olayların akışını tamamen değiştirmiştir.¹⁶

¹² Cicero gibi Sallustius, Horatius ve Livius gibi Romalı yazarlar da M.Ö. 1. yüzyıldaki Roma toplumunun ahlaki çöküşünü anlatmaya çalışmışlardır. Bkz. Maria Wyke, *The Roman Mistress. Ancient and Modern Representations*, Oxford University Press, Oxford 2002, s. 39.

¹³ T. Kaçar, "Gesta Republicae Romanae: Klasik Roma'da Cumhuriyet'in Kısa Tarihi", *Doğu Batı*, 11/47, 11-35, 2008, s. 30.

¹⁴M.Ö. 44 yılında Antium'da kaleme aldığı bu mektuplardan birinde ilk karşılaştığı andan itibaren hiç hoşlanmadığını ifade ettiği Kleopatra'nın kendisinin onurunu kırdığını ve aşağıladığını anlatan Cicero, M.Ö. 13 Haziran 44'te kaleme aldığı bir başka mektupta ise Kleopatra'ya olan nefretini yine açık bir şekilde dile getirirken, onun kendisine vermiş olduğu bazı vaatleri içeren bir belgeden de bahsetmektedir. Fakat Cicero bu vaatlerin kendisini küçük düşüren vaatler olduğunu düşündüğü için bu düşüncesini yapmış olduğu halk konuşmaları sırasında da dile getirmiştir. Bkz. Cicero, *Epistulae Ad Atticum*, XV. 15; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 72.

¹⁵ Cicero, *Philippicae*, 7. V.

¹⁶ Caesar ölünce, Roma'da bulunan Kleopatra derhal Roma'dan ayrılarak İskenderiye'ye dönmek zorunda kalmıştır. Kleopatra'nın Roma'dan ayrılmasının başlıca sebepleri arasında M.Ö. 44 yılının Nisan-Haziran ayları arasında Cicero tarafından yazılan ve çoğunlukla güncel olaylara üstü kapalı olarak değindiği, Kleopatra'ya karşı şahsi fikirlerini ifade ettiği ve senatoda okuduğu mektuplarda isim vermeden kraliçeyi eleştirmiş olması etkili olabilir. Bkz. Cicero, *Epistulae Ad Atticum*, XIV. 20; XV. 1; XV. 4; XV. 15; Prudence J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklohama Press, Oklohama 2006, s. 85; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 56.

Kleopatra'nın çağdaşı olan yazarlar kapsamında ele aldığımız Cicero ve Caesar hakkında genel bir değerlendirme yapıldığında, Roma Cumhuriyet geleneklerine bağlı bir tutum içinde olan stoik Cicero'nun, eserlerini, dönemin ahlak anlayışına vurgu yaparak kaleme aldığı, epiküryan Caesar'ın ise bu anlayıştan tamamen farklı bir çizgide yani sadece askeri ve siyasi içerikli eserler ortaya koyarak ne kişisel ne de toplumsal konulara değindiği ortaya çıkmaktadır. Dönemin Roma'sında evlilik, zina ve çocuk sahibi olma gibi konularda ahlaki unsurların değer kazandığı göz önünde bulundurulduğunda,¹⁷ hem Roma kanunlarına hem de Roma toplumunun geleneklerine ters bir durum içeren bu ilişkide, Caesar'ın Roma ahlak anlayışına taban tabana zıt bir durum içinde olduğu görülmektedir. Buna karşı olan Cicero da tıpkı Romalılar gibi hareket ederek bahsi geçen gayrimeşru ilişkiyi onaylamamış hatta her fırsatta mektuplarında eleştirmiştir. Dolayısıyla Cicero, eserlerini, Roma'daki en güçlü kişi olan Caesar'ın yanında yer alacak şekilde kaleme almış olsaydı ne Kleopatra'nın Caesar'ın villasında yaşamaya başlamasından bahseder ne de kraliçenin Roma'nın geleceği için ciddi bir tehdit unsuru oluşturduğu yönündeki ifadelerle yer verirdi. Cicero'nun, Kleopatra ve Caesar ilişkisi ile ilgili eleştirilerini cesur bir şekilde kaleme alması, onun Caesar'dan çekinmediğini gösterirken, Roma gelenek ve kanunlarına Caesar'dan daha fazla bağlı olduğunun da bir kanıtı niteliğindedir.

Caesar ve Cicero hakkında değerlendirme yapacak olursak; Cicero'nun eserlerinde onun Roma geleneklerine ve Cumhuriyet rejimine olan aşırı bağlılığı ön plana çıkarken; Roma'ya ve geleneklerine bağlı bir komutan olan Caesar'ın askeri nitelikli eserlerinde ise şahsını ilgilendiren konuların değil asker kimliğini yansıtan anlatımların ön plana çıktığı görülmektedir. Fakat bu durum bahsi geçen yazarların tarafsızlığını ve objektifliğini ortaya koymaktan ziyade onların önyargılarını, yönlendirmelerini ya da zaman zaman olaylara sessiz kaldıklarını ortaya koymaktadır.

1.1.2. Augustus Dönemi Yazarları

Augustus Dönemi yazarları kapsamında kronolojik olarak tasnif edeceğimiz yazar ve şairler Vergilius, Horatius, Strabo, Propertius, Ovidius, Valerius Maximus, Velleius Paterculus, Yaşlı Plinius ve Yahudi kökenli tarihçi Flavius Iosephus'tur. Bu

¹⁷ M. Wyke, *The Roman Mistress. Ancient and Modern Representations*, Oxford University Press, Oxford 2002, s. 39.

kategorizasyonda yer alan yazar ve şairlerden bir kısmının, Kleopatra'nın çağdaşı oldukları ve onun hakkında bilgi veren eserler kaleme aldıkları görülmektedir. Bu kapsamda bahsedilebilecek eserlerin çoğunluğu dönemin Romalı şairleri olan Vergilius, Horatius, Propertius ve Ovidius tarafından yazılmıştır. Bu anlamda Kleopatra'nın özellikle Augustus Dönemi şairleri tarafından yeniden yapılandırılarak dönemin siyasi yapısına uygun bir karakter haline getirildiğini açıkça görmek mümkündür. Nitekim bahsi geçen dönemde Augustus yanlısı bir çerçevede kaleme alınmış olan lirik ve epik tarzdaki edebi eserlerin pek çoğunda Augustus'un ve Roma'nın baş düşmanlarından biri olarak değerlendirebileceğimiz Kleopatra'ya karşı önyargıların vurgulandığı görülmektedir. Vergilius (*Aeneas*), Horatius (*Odes*) ve Propertius (*Elegies*) gibi başlıca şairler, Kleopatra'yı aşağılamak ve küçük düşürmek için onu içki düşkünü, ayyaş, sarhoş, cinsel sapkın, hadımların ve Roma'nın metresi olan Mısırlı bir fahişe olarak tasvir etmeyi tercih etmişlerdir. Bu şairler, propaganda aracı olarak kaleme aldıkları şiirlerinde, Kleopatra'yı acımasızca eleştirerek onun ahlaksız, çapkın ve şehvet düşkünü olarak nitelendirilmesinde büyük rol oynamışlardır.¹⁸Bu şairlerin, cinsel içeriği ön plana çıkararak kaleme aldıkları propaganda amaçlı şiirlerin, dönemin en önemli siyasi karakteri olan Augustus ve onun destekçilerinin ilgisini fazlasıyla çektiği hatta bu durumdan memnuniyet duydukları söylenebilir.¹⁹

Bu anlamda yeni ve farklı bir ifade anlayışının oluştuğunu görebiliriz. İlk kez Augustus Dönemi'nde ortaya çıkan yeni bir şiir akımı olarak değerlendirebileceğimiz bu anlayış tehlikeli romantizm, cinsel cazibe, arzu ve şehvet kavramlarını yoğun olarak içeren şiirlerin, politik propaganda aracı olarak siyasi ortamda kullanılmaya başladığını göstermektedir. Bu propaganda kapsamında, Roma'nın başlıca düşmanları arasında görülen Kleopatra için çok sayıda şiir yazılması, tarihin en kötü nefret ve düşmanlık propagandalarından birini başlatmıştır. Bu anlamda Augustus'un, kendi döneminde eser veren şairler vasıtasıyla uygulamaya geçirdiği bu propaganda²⁰ bir Roma geleneği haline gelmiş ve sonraki yazarlar tarafından da yıllarca sürdürülmüştür.²¹ Kısacası

¹⁸ Frank W. Walbank, *Polybius, Rome and the Hellenistic World. Essays and Reflections*, New York 2002, s. 59.

¹⁹ Diana E. E. Kleiner, *Cleopatra and Rome*, Cambridge 2005, s. 3.

²⁰ Propagandayı yansıtan temel kaynaklar için bkz. Horatius, *Odes*, 1. 37; Lucan, *Pharsalia*, 10. 61; 10. 81-110; 10. 1-192; 10. 332-546; Dio, *Historiae Romanae*, 42. 34; Plutarkhos, *Caesar*, 49.

²¹ M. Wyke, *The Roman Mistress. Ancient and Modern Representations*, Oxford 2002, s. 6, 196-97; William Woodthorpe Tarn, "Alexander Helios and The Golden Age", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 22, Part 2, 1932, s. 138-139; William M. Green, "Julius Caesar in the Augustan Poets", *The Classical Journal*, Vol. 27, No. 6, 1932. s. 408-409; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford 2010, s. 8-9; P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklohama

Augustus Dönemi'nde yazılan bu şiirler, Kleopatra'yı küçük düşürürken Augustus'u yüceltmeye yönelik bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır.²²

Bu kapsamda değerlendirebileceğimiz Augustus Dönemi şairlerinden ilki olan Vergilius (M.Ö. 70-19), Roma'yı ve Augustus yönetimini yücelten şiirleriyle öne çıkmaktadır. 12 kitaptan oluşan *Aeneas*²³ adlı kitabında, Roma'nın kuruluşunu destansı bir şekilde anlatan Vergilius, Kleopatra'yla ilgili atıflara da yer vermektedir. Sonraki yazarlar tarafından da kullanılacak olan yaygın bir edebi politikanın temellerini atan bu atıflarda Vergilius, Kleopatra'nın adına açıkça yer vermekten imtina ederek çingirak/zil anlamına gelen *sistro*²⁴ kelimesini kullanarak Kleopatra'yı anlatmıştır. Özellikle Actium Savaşı'nın anlatıldığı bölümde yer alan “*Mısırlılar'ın savaştan kaçtığı*”²⁵ ifadesinde bahsedilen kişi, savaştan korkup kaçtığı ima edilen Kleopatra olduğu halde, kraliçenin adını açık bir şekilde ifade etmemiştir. Burada Vergilius, Kleopatra'nın adını kullanmamak suretiyle kimliğini gizlerken, kraliçeyi, adı ağıza almayacak kadar kötü bir kadın olarak lanse etmeye çalışmıştır. Kraliçeden bu şekilde üstü kapalı olarak bahsedilmesi, başka kelimeler kullanmak suretiyle onun adının bastırıldığının göstergesidir.²⁶ Politikanın edebi yönünü yansıtan bir eylem olan kraliçenin adından

Press, Norman 2006, s. 165; W. R. Johnson, “A Queen, a Great Queen? Cleopatra and Politics of Misrepresentation”, *A Journal of Humanities and the Classics*, Vol. 6, No. 3, 1967, s. 388.

²² Bu şiirlere bir örnek için bkz. Horatius, *Odes*, 1. 37; Aslında Augustus Dönemi şairlerinin hepsi de Augustus'u övmemişlerdir. Örneğin Propertius M.Ö. 41-40'ta ailesinin topraklarına Octavian tarafından el konulduğu için Augustus'un ahlaki düzenini yıkıcı ve pek çok ahlaki konuyu da ortaya çıkaran bir tarz benimsemiştir. Propertius, Octavian'ın Maecenas ile olan eşcinsel ilişkisini anlatır. Şiirlerinde ise Latinlerin aşk geleneklerini, metreslerle olan ilişkilerine yer verir. Genellikle de Roma ordusundaki kariyer sahibi askerlerin aşk hikâyelerini anlatmayı tercih eder. Bkz. Propertius, *Elegiae*, III. 9: 1-60; P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklahoma Press, Norman 2006, s. 169-170.

²³ Bkz. Vergilius, *Aeneas*, (Çev. İ. Z. Eyuboğlu), Payel Yayınları, İstanbul 2010.

²⁴ Literatürde *sistrum* kelimesi Kleopatra'ya atfedilen bir kelimedir ve bu kelime açıkça Mısır kraliçesini işaret etmektedir. Bkz. Sarolta A. Takacs, “Alexandria in Rome”, *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 97, 1995, s. 269; Augustus dönemi şiirlerinde Kleopatra'dan farklı isimler kullanılarak bahsedilmesi oldukça sıradan bir durumdur. Zira bu dönem şairleri, Kleopatra'ya karşı yapılan şiirsel propagandaya dâhil oldukları için kraliçenin adından hiçbir şekilde bahsetmemişlerdir. Kraliçeye kendi ismiyle hitap edilmemesi, “Kleopatra” yerine *regina* (kraliçe), *mulier* (kadın), *illa* (bu şekilde), *femina* (kadın), *monstrum* (işaret, kehanet, canavar) gibi sıfatların kullanılmasına yol açmış, bu da kraliçeyi farklı kavramlarla adlandırma geleneğini pekiştirmiştir. Birbirinden farklı bu kavramların kullanılmasındaki amaç Kleopatra'yı aşağılamak ve değersiz biri olarak göstermektir. Bkz. Horatius, *Odes*, 1. 37; J. V. Luce, “Cleopatra as *fatale monstrum* (Horace, *Carm* 1. 37. 21)”, *The Classical Quarterly*, Vol. 13/2, 1963, s. 251; Bkz. W. R. Johnson, “A Queen, a Great Queen? Cleopatra and Politics of Misrepresentation”, *A Journal of Humanities and the Classics*, Vol. 6/3, 1967, s. 387; L. Kostuch, “Ancient Philosophy of Lovesickness Plutarch. Cleopatra and Eros”, *Spoleczenstwo Edukacja*, Vol. 14/2, 2014, s. 6.

²⁵ Vergilius, *Aeneas*, VIII. 705-706

²⁶ Vergilius ayrıca Kleopatra ile kadın kahraman *Dido* arasında bir bağ kurarak aralarındaki benzerliği ortaya koymuştur. Bkz. Vergilius, *Aeneas*, 1. 496; L. Kostuch, ““age.””, s. 6.

açıkça bahsetmeme zamanla geleneksel bir hal almış ve dönem şairlerinin genel karakteri haline gelmiştir.²⁷

Kleopatra'yı en acımasız şekilde eleştiren diğer şair ise M.Ö. 65-8 yılları arasında yaşamış olan Horatius'tur. Bunda, M.Ö. 1. yüzyılın ikinci yarısında Horatius'un Vergilius ile birlikte tanınmış Latin şairler arasında yer almasının yanı sıra Augustus tarafından himaye edilen edebiyat çevresi²⁸ içinde, Roma'nın politik ve entelektüel dünyasına dâhil olarak, bu bağlamda eserler vermiş olmasının da rolü büyüktür. *Odes (Carmina)*, *Satires* ve *Ars Poetica* olmak üzere üç önemli eseri bulunan Horatius, özellikle M.Ö. 23 yılında yayınlanan ilk kitabı *Odes*'in²⁹ I.6, I.31, I.37, III.6, III.28 bölümlerinde dönemin edebi geleneğine bağlı olduğunu yansıtan bir tavır içine girerek Kleopatra'dan isim vermeksizin bahsetmiştir. Cicero gibi aşırı Cumhuriyetçi bir çizgide yer alan Horatius, Octavianus'un başlıca düşmanlarından biri olarak görülen Kleopatra'ya, eserlerinde, *Mısırlı sarhoş* ve *içkici* bir kadın olarak yer vermiştir.³⁰ Daha da ileri giderek, insan olarak görmekten dahi imtina ettiği Kleopatra'yı korkunç, çirkin ve uğursuz bir mahluk olarak lanse etmiş hatta onun için *öldürücü yaratık*, *ölümcül zehir* kavramlarını kullanmıştır. Şiirlerinde Kleopatra'nın adından açıkça bahsetmek yerine öldürücü işaret/kehanet ve canavar anlamına gelen *fatale monstrum* kelimesini kullanmış olması, Horatius'un kraliçeyi aşağılayan bir tutum içinde olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.³¹

Horatius, Actium Savaşı sonrasında Octavianus karşısında yenilgiye uğrayan Kleopatra'nın ölümünden de büyük bir mutluluk duymuştur. Hatta onu fazlasıyla memnun eden bu haberi bir zafer olarak yorumlamış ve “*nunc est bibendum/bize içelim*” diyerek kutlamıştır. Horatius, Kleopatra'nın ölümünün nasıl gerçekleştiği konusunda tahminler yürütmekten de geri kalmamıştır. Bu kapsamda, zehirli yılanlarla ilgili

²⁷ Vergilius, *Aeneas*, 1. 496; 8. 696-697; Primit Chaudhuri, “Naming Nefas: Cleopatra on The Shield of Aeneas”, *Classical Quarterly*, Vol. 62. 1, 2012, s. 226; Frederick E. Brenk, “Antony-Osiris, Cleopatra-Isis: The End of Plutarch's Antony”, (Ed. P. A. Stadter), *Plutarch and the Historical Tradition*, Routledge, Londra 1992, s. 161; L. Kostuch, “Ancient Philosophy of Lovesickness Plutarch. Cleopatra and Eros”, *Spoleczenstwo Edukacja*, Vol. 14/2, 2014, s. 6.

²⁸ Bkz. s. 14, DİP. 22.

²⁹ Bu eser için bkz. Horatius. *The Odes of Horace*, (Çev. J. H. Kaimowitz), John Hopkins University Press, Baltimore 2008.

³⁰ Horatius, *Odes*, 1. 37. 14; M. Wyke, *The Roman Mistress. Ancient and Modern Representations*, Oxford University Press, Oxford 2002, s. 6, 196-97; W. W. Tarn, “Alexander Helios and The Golden Age”, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 22/2, 1932, s. 138-139; W. C. Grummel, “The Cleopatra Ode”, *The Classical Journal*, Vol. 49/8, 1954, s. 359.

³¹ Horatius, *Odes*, 1. 37; J. V. Luce, “Cleopatra as *fatale monstrum* (Horace, *Carm.*, 1. 37. 21)”, *The Classical Quarterly*, Vol. 13/2, 1963, s. 251.

yapmış olduğu araştırmalar sonucunda en uygun intihar yöntemini tespit eden kraliçenin, siyah bir yılanın zehrini içerek intihar etmiş olabileceğini belirtmiştir. Burada Horatius, kraliçenin savaştaki yenilgisini hazmedemediği için intihar ettiğini öne sürerek onun üzerinden siyaset yapmıştır.³² Başka bir deyişle Horatius, Kleopatra’yı değersizleştirirken Octavianus’u yücelterek onun gözüne girmeye çalışmıştır. Çünkü Horatius Kleopatra’ya karşı ağır sözler kullanmış, onu eleştirmiş hatta ölümüne sevindiğini açıkça ifade ederek kraliçeye karşı yürütölen karalama propagandasına edebi yönden dikkate değer bir destek vermiştir.³³ Böylece Horatius, Octavianus’un himaye ettiği yazarlar grubuna dâhil olurken, gelecekte eser kaleme alacak olan çoğu yazar ve şairin Kleopatra’yı eleştirel bir şekilde tasvir etmesinin de öncüsü olmuştur.

Kleopatra Dönemi olayları, tarihi coğrafya kapsamında değerlendirebileceğimiz eserlerde de kısmen yerini almıştır. Bu tarz eserlerden birinin yazarı da M.Ö. 64-M.S. 19 yılları arasında yaşamış Yunan kökenli coğrafyacı ve gezgin Strabon’dur. Pek çok farklı bölgeye bizzat giderek araştırmalar yapan Strabon, *Geographika*³⁴ adlı eserinde, Roma hâkimiyeti altında bulunan bölgelere de geziler düzenlemiş ve bu bölgelerin başta coğrafya, tarih, ekonomi, örf-adetler, flora-fauna yapısı olmak üzere göz ardı edilemeyecek zenginlikte bilgiler elde etmiş, söz konusu bilgileri de siyasetçilere aktarmıştır. Coğrafi açıdan oldukça kapsamlı bir kaynak olarak nitelendirebileceğimiz bu kitabın çeşitli bölümlerinde, Roma ile ilgili bilgilerin yanı sıra genel anlamda Mısır özel anlamda ise Ptolemaios Hanedanı hakkında da dikkate değer bilgiler topladığını gözler önüne seren Strabon, Kleopatra’nın ölümünden sonra ziyaret ettiği Mısır’a ve hanedanlıklarına da yer vermiştir.³⁵ Bu anlamda, Mısır’a uzun süre hükmeden Ptolemaios Hanedanı’nı Büyük İşkender döneminden itibaren ele almıştır.³⁶ Kleopatra

³² Horatius, Octavianus’un Actium Savaşı’nda elde ettiği zaferi kutlamıştır. Marcus Antonius ve Ptolemaios Hanedanı’nın son hükümdarı olan Kleopatra’nın, sonradan “Augustus” olarak kutsanmış olan Octavianus ile girmiş olduğu M.Ö. 31 Actium Savaşı’nda büyük bir hezimete uğradığını, bu mücadelede Augustus’un hem yakın arkadaşı hem de generali olan Agrippa’nın da onların yanında yer aldığından bahseder. Bkz. Horatius, *Odes*, I. 6; I. 37; III. 6.

³³ Horatius, *Ode*, I. 37; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 170, 180; A. T. Davis, “Cleopatra Rediviva [‘Cleopatra Rediuiua’], *Greece & Rome*, Vol. 16/1, 1969, s. 91-94.

³⁴ Strabon’un 17 kitaptan oluşan *Geographika* adlı eserini M.Ö. 7 yılında tamamladığı düşünölmektedir. Strabon bu eseri yazarken matematikçi ve coğrafyacı Eratosthenes’i (M.Ö. 276-196) kaynak olarak kullanmıştır. Bkz. Strabo, *Geographica*, Loeb Classical Library, Vol. 8, Book 17 and General Index, 1967.

³⁵ Strabo, *Geographika*, 17. 1. 1-54.

³⁶ Strabon, Ptolemaios saltanatına kısaca değerir ve kronolojik sıraya göre tüm Ptolemaios krallarını unvanları ile birlikte verir: I. Ptolemaios Soter (Lagus’un oğlu), II. Ptolemaios Philadelphus, III. Ptolemaios Eurgetes, IV. Ptolemaios Philopator, V. Ptolemaios Epiphanes, VII. Ptolemaios Philometor,

Dönemi'ni ise babası XII. Ptolemaios'tan sonra kraliçeliği üstlenen Kleopatra'nın tahta geçişinden ölümüne dek yaşanan olaylar çerçevesinde ele almıştır. Bu kapsamda, Caesar'ın ölümünden iki yıl sonra başlayan Kleopatra-Marcus Antonius ilişkisine de değinmiştir.³⁷

Strabon, eserinde sadece Mısır'ı anlatmakla kalmamış, *Mısırlı Kadın* olarak bahsettiği Kleopatra'nın ölümü hakkında bazı tahminlerde de bulunmuştur.³⁸ Kleopatra hakkındaki bilgileri Cicero, Vergilius, Horatius gibi yazarlardan almış olması muhtemeldir. Zira bahsi geçen yazarlar Kleopatra'dan kendi adıyla değil farklı adlarla bahsetmemişlerdir. Dolayısıyla Strabon'un bu yazarlardan etkilendiğini ve taraflı davrandığını öne sürmek mümkündür. Strabon, Kleopatra'nın ölümü konusuna da değinmiştir. Fakat burada herhangi bir yazardan etkilendiği veya bilgi aldığını söylemek güçtür. Çünkü Strabon kraliçenin ölümünü İskenderiye'de yapmış olduğu bazı gözlemlere dayandırmaktadır. Bu kapsamda, Actium zaferinden sonra, Octavianus'un, Marcus Antonius'u intihar etmeye mecbur bıraktığını buna karşın yaşamasını istediği kraliçenin ise hapisanede engerek yılanı ya da zehirli bir merhem kullanarak intihar ettiğini belirtmiştir.³⁹ Strabon'un anlattığı bu olay, Suetonius'un eserlerinde de yer bulmuştur. Fakat Suetonius, "*Antonius'u intihar etmek zorunda bıraktı ve onun ölüsünü buldu*" ifadesinde Marcus Antonius'un Octavianus tarafından intihar etmek zorunda bırakıldığından bahsederken, Kleopatra için böyle bir durumdan söz etmemektedir.⁴⁰ Her iki yazarın ifadelerinin ne ölçüde gerçeği yansıttığı elzem bir tartışma konusu olsa da bu tutumlarının, Kleopatra'ya karşı yürütülen edebi propaganda ile ilişkili olması muhtemeldir. Strabon'un, Octavianus'un Marcus Antonius'u ölüme zorladığını ileri sürmesi, onun nispeten propagandaya dâhil olduğunu gösterirken, Octavianus'u eleştiren bir tutum içinde olduğunu da ortaya koyar. Zira Strabon'un, burada, Octavianus yanlısı bir çizgiden ziyade Marcus Antonius'u ölüme zorlamasına vurgu yapmak suretiyle Octavianus'u kötülediği öne sürülebilir. Bu bağlamda Strabon'un daha nesnel bir bakış açısı ortaya koyduğu söylenebilir.

VII. Ptolemaios Eurgetes II, IX. Ptolemaios Soter II, XII. Ptolemaios Auletes. Bkz. Strabo, *Geographica*, 17. 1. 11.

³⁷ Strabon'a göre Marcus Antonius, Kleopatra'ya aşık olmuş ve kraliçeyi görülmemiş bir şekilde onurlandırmıştır. Ayrıca Marcus Antonius ile Kleopatra'nın evlendiklerinden ve çocukları olduğundan da bahseder. Bkz. Strabo, *Geographica*, 17. 1. 11.

³⁸ Strabon, *Geographica*, 13. 1. 30; *Mısırlı kadın* kavramı Romalı yazarlardan Dio ve Florus tarafından da kullanılmıştır. Bkz. Dio, *Historiae Romanae*, 50. 26. 2; Florus, *Epitomae*, 2. 21.

³⁹ Strabo, *Geographica*, 17. 1. 10; John Whitehorn, *Cleopatras*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 191; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 18.

⁴⁰ Suetonius, *Tanrisal Augustus*, 17.

Aslında bir hukukçu olan fakat daha sonra şiire yönelen Propertius da (M.Ö. 50-16) Augustus'un desteklediği edebiyatçılar içinde yer alan şairlerden biridir.⁴¹ *Elegies* adlı eser,⁴² Propertius'un Roma'da siyasi destek gören şairler grubu içinde yer aldığı en önemli göstergelerinden birini teşkil eder. Eserin üçüncü bölümünde yer alan aşk şiirlerinde, dönemin geleneğini uygulamak suretiyle isim vermeden Kleopatra'dan bahsetmiş, kraliçenin değersiz olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.⁴³ Burada, Propertius, Romalıların adı çıkmış bir metres olarak gördükleri Kleopatra'dan "Canopi'nin fahişe kraliçesi" anlamına gelen *meretrix regina Canopi* olarak bahsetmiştir.⁴⁴ Propertius'un Kleopatra'yı fahişe olarak nitelendiren bu ifadesinin, kraliçenin iddia edilen ahlaksızlıklarını ve çapkınlıklarını yansıtmayı amaçladığı söylenebilir.⁴⁵

Propertius'un söz konusu eleştirileri sadece Kleopatra ile sınırlı kalmamıştır. Propertius, Kleopatra'nın kötü yönlerinden bahseden ve onu eleştiren şiirler yazarken, söz konusu suçlamalara kraliçe ile gönül ilişkisi yaşadığı Caesar'ı ve Marcus Antonius'u da dâhil etmiştir.⁴⁶ Bunun nedeni Kleopatra ile ilişki yaşadıkları dönemde Roma'da kanunen evli olan bu iki komutanın gayrimeşru ilişkisini ortaya çıkarmak ve onları gayri ahlaki eylemleri üzerinden eleştirmektir. Dolayısıyla Propertius'un da pek çok yazar ve şairin yaptığı gibi Kleopatra ile Marcus Antonius arasında yaşanan ilişkiye eleştirel bir yaklaşımda bulunduğu görülmektedir. Propertius, Kleopatra'nın Marcus Antonius üzerinde baskıcı bir tutum sergilediğini düşünen yazarlarla aynı fikirde olduğu için şiirlerinde Kleopatra'nın baskın, hâkim ve hükmedici politik yanına vurgu yapmıştır.⁴⁷ Bir Romalı olan fakat Kleopatra gibi yabancı bir kadınla ittifak yaparak ülkesine karşı ciddi bir savaş içine giren Marcus Antonius'a yönelttiği bu eleştirilerde, onun Roma'ya ve Octavianus'a karşı kraliçenin yanında yer aldığını da ifade etmiştir.⁴⁸

⁴¹ D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 8-9; P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklahoma Press, Oklahoma 2006, s. 165; W. M. Green, "Julius Caesar in the Augustan Poets", *The Classical Journal*, Vol. 27/6, 1932, s. 408-409; W. R. Johnson, "A Queen, a Great Queen? Cleopatra and Politics of Misrepresentation", *A Journal of Humanities and the Classics*, Vol. 6/3, 1967, s. 388.

⁴² Propertius'un *Elegies* adlı eseri 4 kitaptan oluşmaktadır.

⁴³ Propertius, *Elegiae*, III. 11: 1-72.

⁴⁴ Propertius, *Elegiae*, III. 11: 38; M. Wyke, *The Roman Mistress. Ancient and Modern Representations*, Oxford University Press, Oxford 2002, s. 5-6; W. M. Green, "agm.", s. 410.

⁴⁵ Propertius, *Elegiae*, IV. 6: 1-86; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 18.

⁴⁶ W. M. Green, "agm.", s. 410.

⁴⁷ M. Wyke, "age.", s. 5-6.

⁴⁸ Propertius, *Elegiae*, IV. 6: 1-86

Augustus Dönemi'nde şiirlerini kaleme alan bir diğer şair M.Ö. 43-M.S. 17 yılları arasında yaşamış olan Ovidius'tur. Kısa bir süre kamu görevinde bulunan ve daha sonra edebiyat dünyasına geçerek kendini şiire adayan Ovidius, kendisinden sonraki Roma yazın dünyasını etkileyen bir şair olarak değerlendirilebilir. Üstelik yazdığı şiirler, Octavianus'un tepkisini çekmiş ve bunun bir sonucu olarak sürgüne dahi gönderilmiştir. *Metomorphoses* "Dönüşümler" adlı 15 kitaplık eserinde, Caesar'ın öldürülmesi, onun ölümünden sonragerçekleşen tanrılaştırılma süreci, ki,Suetonius bunu "yalnız resmi bir kararla değil halkın onayıyla da tanrılaştırıldı"⁴⁹ ifadesiyle açıklar, Augustus'un imparator olmasından barış ortamını sağladığı döneme kadar yaşanan olayları mitolojik bir şekilde ele alırken, kitabın son bölümünde Kleopatra'ya atıfta bulunmuştur. Fakat burada, çağdaşı olan diğer şairlerden farklı bir tutum içinde olmuş ve Kleopatra'yı acımasızca eleştirmemiştir. Roma kanunları çerçevesinde hala Romalı bir kadınla evli olduğu halde bunu göz ardı ederek Kleopatra'dan Caesar'ın eşi olarak bahsetmesinin, Ovidius'un Augustus ile göz ardı edilemeyecek sorunlar yaşamasının önünü açmış olması muhtemeldir. Nitekim Ovidius bu şiirler nedeniyle sürgüne dahi gönderilmiştir.⁵⁰ Ovidius bu yönüyle Kleopatra konusunda nesnel açıdan önemli bir kaynaktır ve muhtemelen doğruları yansıtmaktadır.

Kleopatra'dan sonra yaşayan bir diğer tarihçi olan Valerius Maximus (M.Ö. 20-M.S. 50) tur. Cicero (M.Ö. 106-43), Titus Livius (M.Ö. 59-M.S. 17) ve Cornelius Nepos (M.Ö. 110-25) gibi yazarların etkisinde eser veren Valerius Maximus, Roma'nın ikinci imparatoru Tiberius'un iktidarı döneminde kaleme aldığı, özellikle ahlak ve erdem konuları üzerine yoğunlaştığı *Facta et Dicta Memorabilia* "Anılmaya Değer Gerçekler ve Deyişler" adlı eserinde,⁵¹ Kleopatra ve Marcus Antonius'un siyasi eylemlerini içeren bilgilere yer vermektedir. Bu kapsamda, M.Ö. 31 yılında gerçekleşmiş olan Actium Savaşı'nda almış oldukları yenilginin ardından Marcus Antonius ve Kleopatra'nın İskenderiye'ye kaçtıklarından bahsetmektedir.⁵² Burada Valerius Maximus'un da diğer antik yazarlardan farklı bilgiler aktarmadığını ve Kleopatra imajını, Roma'nın Mısır'a karşı elde ettiği galibiyet üzerinden

⁴⁹ Suetonius, *Tarısal Julius Caesar*, 88.

⁵⁰ Ovidius, *Dönüşümler*, 15. 824; M. C. Howatson (Ed.), *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, (Çev. Faruk Ersöz), Kitap yayınevi, İstanbul 2013. s. 674-676.

⁵¹ Valerius Maximus'un bu eseri dokuz kitaptan oluşmaktadır. Bkz. Valerius Maximus. *Memorable Deeds and Sayings One Thousand Tales from Ancient Rome*, (Çev. H. J. Walker), Indianapolis 2004; Ronald Mellor, *The Roman Historians*, Rotledge Publishing, Londra&New York 1999, s. 186-187.

⁵² Valerius Maximus, *Facta et Dicta Memorabilia*, 3. 8. 8. (Dip. 195); R. Mellor, *The Roman Historians*, Rotledge Publishing, Londra&New York 1999, s. 186-187.

yapılandırıldığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla, Roma-Mısır arasındaki siyasi etkileşim sürecinde, Kleopatra'nın Marcus Antonius ile birlikte gerçekleştirdiği eylemler, yalnızca Romalı tarihçilerin anlatımlarında değil M.Ö. 1. yüzyıl sonları ile M.S. 1. yüzyıl başlarında eser kaleme alan Romalı yazarların anlatımları ile de benzerlik göstermektedir.

Kleopatra hakkında çok az bilgi edinebildiğimiz Augustus Dönemi yazarlarından biri olan Romalı tarihçi Velleius Paterculus⁵³ (M.Ö. 19-M.S. 31), Kleopatra Dönemi'nin tanıklarından biri değildir. Dolayısıyla Velleius Paterculus'un *Historiae Romanae* adlı eseri, olayların görgü tanığı olarak ilk elden bilgi veren bir kaynak niteliği taşımamaktadır. Velleius Paterculus'un daha çok kendisinden önceki kaynaklardan edindiği bilgilere yer verdiği bu eserin ikinci kitabını incelediğimizde, siyasi açıdan birlikte hareket eden Kleopatra ve Marcus Antonius'un Actium Savaşı'ndan kaçması, Octavianus'un Marcus Antonius ve Kleopatra'yı Mısır'a kadar takip ederek savaşın yarım kalan kısmını tamamlaması ve sonrasında Marcus Antonius ile Kleopatra'nın intihar ederek hayatlarına son vermelerini anlatan bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁴ Velleius Paterculus, bu bilgileri verirken Kleopatra'nın Marcus Antonius ile olan ilişkisi hakkında eleştirel bir yaklaşım sergilemektedir. Burada, Roma'nın düşman olarak gördüğü Kleopatra'yı doğrudan eleştirmekten ziyade kraliçeye olan aşkı giderek bir tutkuya dönüşen Marcus Antonius'un yaptıklarını eleştirme yoluna gitmiştir.⁵⁵ Velleius Paterculus'un, kendi ülkesine savaş açmak üzere olan Marcus Antonius'a yönelttiği bu eleştiriler, onun Kleopatra-Marcus Antonius ilişkisi üzerinden ahlak savunuculuğu⁵⁶ yapmasına zemin hazırlamıştır.⁵⁷ Dolayısıyla Velleius Paterculus tarafından kaleme alınmış olan *Historiae Romanae*, Kleopatra'nın karakteri ve siyasi tutumunu bulacağımız bir eserden ziyade Romalı komutan Marcus Antonius'un tasvip

⁵³ Velleius Paterculus, iki kitaptan oluşan *Historiae Romanae* "Roma Tarihi" adlı eserinde Roma'nın kuruluşundan başlayıp M.S. 29 yılına kadar olan Roma tarihini özeti niteliğinde kaleme almıştır. Bkz. Velleius Paterculus. *Compendium of Roman History/Res Gestae Divi Augusti*, (Çev. F. W. Shipley), Loeb Classical Library, Harvard University Press, Brooklyn 1961.

⁵⁴ Velleius Paterculus, Kleopatra ile yaşadığı aşktan dolayı ülkesine düşman olan Marcus Antonius'u eleştirirken, Octavianus'u ve onun ahlaklı karakterini ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Ayrıca Actium Savaşı hakkındaki anlatımlarında Octavianus'u dünya güvenliği için savaşan bir kahraman olarak gösterirken Marcus Antonius'u ise kendi çöküşünü hazırlayan bir komutan olarak betimlemiştir. Bkz. Velleius, *Historia Romana*, 2. 82; 2. 85-87.

⁵⁵ Velleius, *Historiae Romanae*, 2. 82.

⁵⁶ Bu yaklaşım tarzı, Cicero'nun Kleopatra-Caesar ilişkisi üzerinden yürüttüğü ahlak savunuculuğu ile benzer niteliktedir. Bkz. Cicero, *Epistulae Ad Atticum*, XV. 4.

⁵⁷ Velleius, *Historiae Romanae*, 2. 82; M. Wyke, *The Roman Mistress. Ancient and Modern Representations*, Oxford University Press, Oxford 2002, s. 39; Dio da muhtemelen Velleius Paterculus'tan etkilenmiş ve ülkesine karşı savaş hazırlığı içinde olan Marcus Antonius üzerinden ahlak savunuculuğu yapmıştır. Bkz. Dio, *Historiae Romanae*, 50. 6.

edilmeyen eylemlerine yönelik eleştirileri içeren bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Bu eleştirel yaklaşım, Velleius Paterculus'un Augustus Dönemi yazarları ile aynı çizgide olduğunun, dönemin edebi politikasını yansıttığının ve buna bağlı olarak Augustus yanlısı yazarlar arasında yer aldığıın göstergelerinden biri olarak yorumlanabilir.

Strabon'un eserine benzer tarzda yazılmış bir diğer eser ise Romalı politikacı, yazar ve tarihçi olan Yaşlı Plinius (M.S. 23-79) tarafından kaleme alınmıştır. Tüm bilim dalları hakkında bilgiler içeren kapsamlı bir ansiklopedi niteliğindeki *Naturalis Historia* "Doğa Tarihi"⁵⁸ adlı 37 kitaplık bu eser, Plinius'un yaşadığı dönemin bilimi, sanatı ve kültürü hakkında oldukça kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Eserin dokuzuncu kitabında, Yaşlı Plinius da tıpkı Strabon gibi yapmış, Ptolemaios Hanedanı'nın zenginliklerine ve lüks yaşantısına yer vermiştir.⁵⁹ Böylelikle eleştirel bir anlayışa sahip olduğu anlaşılan Yaşlı Plinius'un, Ptolemaios hükümdarlarının lüks düşkünlüğünü kendi bakış açısına göre yorumladığı görülmektedir. Bunu da, Kleopatra ve Marcus Antonius'un Tarsus'ta gerçekleştirmiş olduğu büyük buluşmadan detaylar vererek açıklamaya çalışmıştır.⁶⁰ Öyle ki Yaşlı Plinius, Kleopatra ve Marcus Antonius'un Tarsus'ta başlayan efsane aşklarını anlatırken, ülkesinin ve kendisinin zenginliğini gösterme çabası içinde olan Kleopatra'nın farklı yollarla Marcus Antonius'u etkilemeye çalıştığına değinirken

⁵⁸ Bu eser için bkz. Pliny, *Natural History*, (Çev. H. Rackham), Vol. III, Books 8-11, Loeb Classical Library No. 353, Harvard University Press, Brooklyn 1961.

⁵⁹ Pliny, *Naturalis Historia*, IX. LVIII. 119-121; Ptolemaios Hanedanı'nın zenginliklerine ve lüks yaşantısı için ayrıca bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 27; Yaşlı Plinius ve Plutarkhos'un eserleri incelendiğinde özellikle Romalı yazarların Mısırlılara karşı negatif bir tutum içerisinde oldukları görülmektedir. Onların bu olumsuz tutumu, Yunan yazarlardan etkilenmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Zira anti-Mısır önyargısı ve eğilimi hem Yunan hem de Latin yazarlar arasında oldukça yaygındır. Bu anlamda Mısırlılar genellikle kötü ve olumsuz olarak tanımlanmışlardır. Romalıların Mısır ile ilgili genel düşüncesi ise bu bölgenin manevi yönden ve ahlak yönünden aldatıcı bir yer olduğu yönündedir. Bkz. Gregory S. Dundas, "Augustus and The Kingship of Egypt", *Historia: Zeitschrift für Aite Geschichte*, Bd. 51/4, 2002, s. 436-437; Jeremy Paterson, "Caesar The Man", *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford 2009, s. 136.

⁶⁰ Kleopatra ve Marcus Antonius'un Tarsus'ta gerçekleştirmiş oldukları buluşma 18. yüzyıla ait bir tabloda tasvir edilmiştir. Bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 353, Fig. 375; P. M. Fraser, Marcus Antonius ve Kleopatra'nın Antiokheia'da buluşmasından bahseden ve M.Ö. 34 yılına tarihlenmiş olan bir sikkeden bahsetmektedir. Bkz. P. M. Fraser. "Bibliography: Graeco-Roman Egypt Greek Inscriptions (1955)", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 42, 1955, s. 105-115.

Marcus Antonius ve Kleopatra'nın birlikte tasvir edildiği sikkeler için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), "age.", s. 234, Figs. 221-222, Lev. 9.

Marcus Antonius'un Kleopatra'nın aşkı ve cazibesi karşısındaki zayıf karakterine de vurgu yapar.⁶¹

Kleopatra Dönemi siyasi olaylarını içeren kaynaklar arasında tarihçi Flavius Iosephus'un (M.S. 37/8-100) eseri de önemli bir referans olarak karşımıza çıkmaktadır. Yahudi kökenli bir tarihçi olarak Flaviuslar döneminde uzun süre Roma'da ikamet eden Flavius Iosephus, M.S. 1. yüzyılda aniden sona eren Yahudi tarih yazımının önemli temsilcilerinden biridir. Yahudi tarih yazımının şekillenmesinde, Doğu imparatorluklarının ve kraliyet kroniklerinin yanı sıra oldukça ileri bir seviyeye ulaşmış olan kaydetme tekniklerinin de fazlasıyla etkili olması, Yahudi tarih yazıcılığında kralların veya kahramanların değil siyasi bir topluluğun tarihini anlatan tarih yazım türünün benimsenmesinde etkili olmuştur.⁶² Dolayısıyla, bu ekolün temsilcilerinden biri sayılan Flavius Iosephus'un eserlerinde Mısır ve Kleopatra ile ilgili detaylı bilgiler vermesi kaçınılmazdır. Nitekim *Bellum Iudaicum* "Yahudi Savaşı" isimli eserinde,⁶³ Iosephus, Romalılara karşı yapılan Yahudi savaşının tarihini anlatırken, Kleopatra'nın Yahudi kral Büyük Herodus ile olan ilişkisine de değinmiştir. *Contra Apionem* adlı eserinde ise Iosephus, Kleopatra saltanatının ilk yıllarında yaşanan olaylarla onun Yahudi karşıtı politikalarına yer vermektedir.⁶⁴ Zira bu dönemde Mısır'da kayda değer bir Yahudi nüfus bulunmaktadır. Yahudi karşıtı olan Yunan gramercisi İskenderiyeli Apion'a yanıt olarak yazdığı bu eserin ikinci kitabında, Iosephus, Mısır'da hüküm süren Ptolemaios Hanedanı'nın tarihini ana hatları ile özetlemiş, Kleopatra'yı da Roma karşıtı, Yahudilere karşı hakaret eden, hem kendi atalarına hem de Mısır tanrılarına saygı duymayan, nankör ve hain bir kişi olarak tasvir etmiştir.⁶⁵ Iosephus'un Kleopatra karşıtı notları ve atıfları onun Roma-Yahudi ilişkilerinde kraliçeyi kullanma çabası olarak yorumlanabilir. Burada Iosephus, zaten bir Romalı olmadığı için dönemin siyasi

⁶¹ Pliny, *Naturalis Historia*, IX. LVIII. 119-121; Plutarkhos, güzelliğine fazlasıyla güvenen Kleopatra'nın gençlik ve toyluk döneminde Caesar'ı ne kadar kolay etkilediyse olgunluk, mevki, para, hediyeler ve her şeyden önemlisi kendine olan güveni ile Marcus Antonius'u da o kadar kolay dize getirebileceğinden kuşkusu olmadığını da açıkça belirtmiştir. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 25.

⁶² R. Mellor, *The Roman Historians*, Rotledge Publishing, Londra&New York 1999, s. 90; Arnaldo Momigliano, *Modern Tarihçiliğin Klasik Temelleri*, (Çev. Güneş Ayas), İthaki Yayınları, İstanbul 2011, s. 17, 27-28.

⁶³ Flavius Iosephus'un, Yahudi tarihini ve eserlerini Yunanca olarak kaleme aldığı 20 kitaptan oluşan *Antiquitates Iudaeorum* ile Yahudilerin geleneklerini, din ve inançlarını Apion'a karşı savunduğu *Contra Apionem* olmak üzere iki önemli kitabı daha bulunmaktadır. Bkz. Flavius Iosephus. *The Works of Iosephus: New Updated Edition*, (Çev. A. M. William Whiston), New York 1998.

⁶⁴ Iosephus, *Contra Apionem*, II. 48-64; Flavius Iosephus, II. Ptolemaios Philadelphos'un Yahudilere karşı olumsuz bir tutum içinde olduğunu anlatır. Yahudi sorunu, Ptolemaios Hanedanı boyunca devam etmiştir. Bkz. Iosephus, *Contra Apinoem*, II. 45.

⁶⁵ J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 211.

atmosferine yakınlıktan ziyade kendi görüş ve düşüncelerini aktarmıştır. Nitekim Roma-Yahudi savaşını önleme noktasında önemli çaba sarfeden Iosephus'un Mısır ve Roma üzerine yazdıklarının yanı sıra Mısır'da yaşayan Yahudilere kötü muamele ettiğini öne sürdüğü Kleopatra'yı düşman olarak görmesi onun Roma yanlısı bir tutum içinde olduğunun göstergesidir.

Sonuç olarak Augustus Dönemi şair ve yazarlarını, Kleopatra'yı ele alan eserleri kapsamında ele aldığımızda kraliçeyi üç farklı boyutta değerlendirdikleri görülmektedir.⁶⁶ Buna göre Kleopatra adına yer vermeden farklı isimler kullanmak suretiyle kraliçeyi tasvir eden, Kleopatra'nın intiharını kendi bakış açısı ve yorumları dâhilinde değerlendiren son olarak da Kleopatra'yı Actium zaferi üzerinden yeniden betimleyen yazarların mevcudiyeti söz konusudur. Adından açık bir şekilde bahsetmeksizin ima etme yoluyla anlatılan hatta ahlaksız bir karaktere sahip olduğu sürekli vurgulanan kraliçe tasvirinin mimarları ise Vergilius, Horatius ve Propertius'tur. Kleopatra'yı oldukça kötü sıfatlar ile nitelendiren ve adı ağıza alınmayacak kadar kötü bir kadın olarak ortaya koyan Vergilius⁶⁷, kraliçeyi “Mısırlı sarhoş, içkici, çirkin, uğursuz bir varlık” olarak anlatan Horatius⁶⁸ ve kraliçenin ahlak dışı davranışlarını dile getiren Propertius'un⁶⁹ hemen hemen aynı çizgide olduğu ve ahlaksız bir Kleopatra tasvir ettikleri görülmektedir. Bu şairlerden farklı bir tasvir ortaya koyan tek şair Ovidius'tur. Zira kanunlar çerçevesinde hala Romalı bir kadınla evli olan Caesar'ın eşi olarak Kleopatra'yı göstermesi onun Augustus ile yaşadığı sorunların bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. Bu durum, onun Kleopatra'yı diğer yazarlardan farklı bir şekilde ele aldığı somut göstergelerinden biri olarak yorumlanabilir.

İkinci değerlendirme kapsamında ise Kleopatra'nın intiharı konusu öne çıkar. Horatius, Strabon, Plutarkhos, Dio ve Florus'un ifadelerinde, Roma'nın Mısır karşısında elde ettiği zafer sonrasında intihar etmek suretiyle hayatına son veren Kleopatra tasviri

⁶⁶ Velleius Paterculus ve Yaşlı Plinius gibi yazarlar, Marcus Antonius'un Kleopatra'ya olan aşkı nedeniyle onun ülkesini karşısına alacak kadar zayıf bir karaktere sahip olduğunu da açıkça ifade etmişlerdir. Velleius Paterculus, kraliçeye olan aşkı giderek bir tutkuya dönüşen Marcus Antonius'un ülkesine karşı bir tavır içine girerek Kleopatra'ya olan aşkı göstermek adına ona ve çocuklarına Roma'ya ait bazı toprakları hediye ettiğini belirtir. Yaşlı Plinius ise Kleopatra ve Marcus Antonius'un Tarsus buluşması ile başlayan efsane aşkları ve bu buluşma sırasında ülkesinin ve kendisinin zenginliğini gösterme çabası içinde olan Kleopatra'nın farklı yollarla Marcus Antonius'u etkilemeye çalışmasını vurgular. Böylece her iki yazar da Kleopatra'nın aşkı ve cazibesi karşısında zayıf karakterli bir Marcus Antonius algısı oluşturmaya çalışmışlardır. Bkz. Velleius, *Historia Romana*, 2. 82; Pliny, *Naturalis Historia*, IX. LVIII. 119-121.

⁶⁷ Vergilius, *Aeneas*, 1. 496; 8. 696-697; 8. 705-706.

⁶⁸ Horatius, *Odes*, 1. 37.

⁶⁹ Propertius, *Elegiae*, III. 11: 38.

ağırlık kazanırken⁷⁰kraliçenin kadınca korkulardan uzak, mert, asil, onurlu ve cesur bir şekilde ölüme gittiğini ifade eden Velleius Paterculus'un farklı bir perspektifte olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki hem Kleopatra'nın çağdaşı olan yazarların hem de Augustus Dönemi yazarlarının eserlerinde Kleopatra'ya ilişkin tek bir olumlu ifadeye tanık olmadığımız göz önüne alındığında, Velleius Paterculus'un, Actium Savaşı ile büyük bir yenilgi alan Kleopatra'nın korkusuzca ve mertçe ölüme gittiğini dile getirebilmesi, tarafsız ve cesur bir ifade şekli olarak yorumlanabilir. Kraliçenin cesaretini taktir etmiş olması, Kleopatra'nın ölüm haberini alır almaz bir Romalıya yakışmayacak kadar kötü bir şekilde hayatına son vermeye kalkışan, tembellik ve miskinlikle geçirilen bir ömre yakışır şekilde intihar ettiğini ifade ettiği Marcus Antonius'un asaletsizliğini, cesaretsizliğini ve korkaklığını ön plana çıkarma çabası içinde olduğunu da gösterir.⁷¹

Son olarak Roma'nın Mısır karşısında kazandığı Actium zaferi üzerinden Kleopatra imajı yaratan yazarları değerlendirmek mümkündür. Burada Actium Savaşı sonrasında Octavianus'un Marcus Antonius ile Kleopatra'yı intihara zorladığını ve kraliçenin engerek yılanı ya da zehirli bir merhem ile intihar ettiğini dile getiren Strabon⁷² ile Kleopatra ve Marcus Antonius'un aldığı yenilginin altını çizen Valerius Maximus'un⁷³ ortaya koyduğu Kleopatra imajı ön plana çıkar. Ancak Augustus'un, Kleopatra ve Marcus Antonius'u intihara zorladığı bilgisinin, tüm Augustus Dönemi yazarları arasında sadece Strabon'da karşımıza çıkması⁷⁴ bu dönemde eser vermiş yazarların Augustus'un zaferini ön plana çıkarma çabası içinde olduklarını gösterir.

Bu üç kategorizasyon bütünsel olarak değerlendirildiğinde, Augustus Dönemi şair ve yazarlarının edebi propaganda niteliği taşıyan politikaları ortaya çıkmaktadır. Kleopatra'nın ölümünü “*bize içelim*”diyerek kutlayan ve kraliçeyi değersizleştiren Horatius, Kleopatra'nın karakteri ve ölümü hakkındaki en ağır eleştiriyi yapan ve bu bağlamda negatif bir algı yaratan Augustus Dönemi yazarı olarak değerlendirilebilir. Buna karşın Kleopatra hakkında olumlu çizgiye sahip olan Augustus Dönemi yazarı olmadığını söylemek mümkündür. Öte yandan Augustus Dönemi'nde eser veren yazar

⁷⁰ Horatius, *Odes*, I. 37; Strabo, *Geographica*, 17. 1. 10; Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 86; Dio, *Historiae Romanae*, 51. 14; Florus, *Epitomae*, 2. 21. 11.

⁷¹ Velleius, *Historia Romana*, 2. 87.

⁷² Strabo, *Geographica*, 17. 1. 10; J. Whitehorn, *Cleopatras*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 191; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 18.

⁷³ Valerius Maximus, *Facta et Dicta Memorabilia*, 3. 8. 8, Dip. 195.

⁷⁴ Strabo, *Geographica*, 17. 1. 10; J. Whitehorn, “*age*.”, s. 191; S. A. Ashton, “*age*.”, s. 18.

ve şairlerin neredeyse tamamının Kleopatra'ya karşı hareket ettikleri, ona yönelik ağır eleştirilerde buldukları ve eserlerini de bu yönde ele aldıkları görülmektedir. Burada antik yazar ve şairlerin niçin Kleopatra'ya karşı bir tutum içinde oldukları ve neden ağır bir şekilde eleştirdiklerini sorgulamak gerekir. Burada dönemin genel yapısını göz önünde bulundurarak bir çıkarımda bulunmak gerekirse özellikle Augustus Dönemi'nde aktif olan yazar ve şairlerin büyük çoğunluğunun, Kleopatra'yı Romalı bakış açısı ve anlayışı çerçevesinde değerlendirmek suretiyle onun hakkında taraflı bilgiler vermeyi ve hatta onu eleştirmeyi tercih ettikleri görülür. Bunun temelinde Hellenistik anlayışı yansıtan monarşiye karşı özgürlüğün temsilcisi Cumhuriyeti savunma gibi ideolojik değerlere verilen önemin yanı sıra, kaynak olarak kullandıkları fakat mevcut bilgilerini kendi istekleri doğrultusunda şekillendirdikleri eserlere bağlı olmaları yatmaktadır. Gerçekten de söz konusu kaynaklardan Kleopatra'nın çocukluğu, eğitimi, özel hayatı, aşkları ve siyasi duruşu hakkında detaylı bilgilere sahip olmak mümkün değildir. Bu bilgileri içermedikleri gibi, bahsi geçen kaynakların neredeyse tamamında kraliçeye karşı düşmanca bir yaklaşım sergilemişlerdir. Bu nedenle de kraliçenin kişiliği, Romalı komutanlarla olan özel ilişkileri, ölümü, Actium Savaşı sırasında ve sonrasında gerçekleşen olaylar ile ilgili belirli konuları eleştirel anlamda ele almaktan öteye gidemedikleri ve nesnel bir özellik taşımadıkları öne sürülebilir.

1.1.3. Erken İmparatorluk Dönemi Yazarları

Erken İmparatorluk dönemi yazarları kapsamında kronolojik olarak tasnif edilecek yazar ve şairler ise Kleopatra Dönemi'nde yaşamamış, onu dolaylı kaynaklardan edindikleri bilgiler sayesinde tanıma olanağı bulmuş olan yazarlardır. Lucan, Plutarkhos, Suetonius, Florus, Appianos ve Dio gibi yazarlar bu kategoride yer almaktadır. Eserlerini *Roma merkezli* bakış açısına göre kaleme almış olan bu yazarların büyük bir kısmı Kleopatra Dönemi olaylarına birebir tanık olmuşçasına kraliçe hakkında yorumlarda bulunmuşlardır.⁷⁵

⁷⁵*Romano-centric* yani Roma merkezli bakış açısı antik dönem yazarları tarafından fazlasıyla benimsenen bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda eser veren antik yazarlar, üst sınıf senatörlerin tutumlarına göre şekillendirmiş oldukları eserlerinde Roma'ya karşı mücadele içinde olan toplumlara ve krallıklara olumsuz bir bakış açısıyla değerlendirmişlerdir. Bkz. M. Arslan, *Mithradates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı*, Odin Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 532.

Bu kapsamda ilk bahsedilecek isim Lucan'dır. *Pharsalia* adlı epik şiirin yazarı olan Lucan (M.S. 39-65) eserinin onuncu kitabında, Kleopatra Dönemi'nde yaşanan olaylara yer vermiştir.⁷⁶ Burada, Kleopatra'nın sürgünden dönüşü sonrasındaki siyasi gelişmelere değinen Lucan,⁷⁷ tahtına dönmek isteyen kraliçenin Pompeius'un Mısır'da öldürülmesiyle birlikte Roma'nın en güçlü kişisi konumuna gelen Caesar'dan aldığı destek hakkında bilgi verir.⁷⁸ Lucan, eserinde, fahişe olarak nitelendirdiği kraliçeyi ahlaksızlıkla itham etmiştir. Bu ithamın gerekçesi, Caesar ile ilk buluşmasında, Kleopatra'nın, cazibesini ve güzelliğini kullanmak suretiyle politik bir güç elde etmeye çalışmasıdır. Lucan bunun ne kadar utanç verici bir tavır olduğunun altını çizmiştir. Lucan, Kleopatra'yı eleştirirken Augustus çizgisindeki diğer şairlerle aynı tutumu sergilemiştir. Bu kapsamda kraliçenin ismini açıkça kullanmaktan imtina ederek, onu, "deli" anlamına gelen *furibunda* sıfatı ile tasvir etmiştir.⁷⁹ Lucan'ın Kleopatra'ya olan bu yaklaşımı, ünlü hatip Cicero'nun yaklaşımı ile benzerlik göstermektedir. Görülüyor ki, hem Lucan hem de Cicero, Kleopatra'nın İtalya için büyük bir tehlike arz ettiğini düşündükleri için Romalı şairlerin geleneksel hale gelmiş olan propaganda anlayışlarını devam ettirmişlerdir. Fakat Lucan'ın şiirleri aniden kesildiği için dönemin olayları hakkında daha fazla bilgi edinmek mümkün olmamıştır.⁸⁰

Antik yazarların Kleopatra'nın biyografisini yazdıklarını gösteren herhangi bir kaynak bulunmasa da kraliçenin hayatı hakkındaki detayları öğrenebildiğimiz biyografilerin varlığı önem arz etmektedir. Bu tarzda yazılmış biyografiler çok fazla olmasa da mevcut eserlerden önemli ipuçları yakalamak mümkündür. Bu kapsamda Kleopatra'ya ilişkin bilgi veren en önemli kaynak, Plutrakhos'un (M.S. 46-120) kaleme aldığı Marcus Antonius biyografisidir. Yunan kökenli bir biyografi yazarı olan Plutarkhos'un, bir Yunan ve bir Romalıyı karşılaştırmalı olarak ele aldığı *Bioi*

⁷⁶ Bu kapsamda, M.Ö. 48 yılında Caesar-Pompeius arasındaki iç savaş, bu savaş sonrasında Pompeius'un İskenderiye'deki Pharos Adası'na gelişi, Kleopatra'nın erkek kardeşi olan XIII. Ptolemaios tarafından verilen bir emirle Pompeius'un öldürülmesi ve sonrasında Ptolemaios Hanedanlığı içinde yaşanan olayları ele almaktadır. Bkz. Lucan, *Pharsalia*, 10. 1-2, 8; Lucan'ın değindiği bu olaylardan bahseden diğer antik kaynaklar için bkz. Strabo, *Geographica*, 17. 1. 11; Appian, *Historiae Romanae*, 2. 84-86; Dio, *Historiae Romanae*, 42. 7-9; Florus, *Epitomae*, 2. 13. 53-60; Lucan, *Pharsalia*, 10. 1-2,8; Suetonius, *Tanrisal Julius Caesar*, 35; Plutarkhos, *Life of Caesar*, 48.

⁷⁷ Lucan, *Pharsalia*, 10. 81-110.

⁷⁸ Lucan, *Pharsalia*, 10. 1-192; 10. 332-546; Ayrıca bkz. Dio, *Historiae Romanae*, 42. 34; Plutarkhos, *Caesar*, 49.

⁷⁹ Lucan, *Pharsalia*, 10. 61; L. Kostuch, "Ancient Philosophy of Lovesickness Plutarch, Cleopatra and Eros", *Spoleczenstwo, Edukacja*, 2014, s. 10.

⁸⁰ Lucan, *Pharsalia*, 10. 61; 10. 81-110; 10. 1-192; 10. 332-546; Ayrıca bkz. Dio, *Historiae Romanae*, 42.34; Plutarkhos, *Caesar*, 49; L. Kostuch, "Ancient Philosophy of Lovesickness Plutarch. Cleopatra and Eros", *Spoleczenstwo Edukacja*, Vol. 14/2, 2014, s. 10.

Paralleloi “Paralel Yaşamlar” adlı eserinde yer alan *Marcus Antonius* adlı biyografik eseri, Kleopatra döneminde yaşanan siyasi gelişmeler hakkında bilgi alabileceğimiz en kapsamlı kaynaktır.⁸¹ Plutarkhos, Kleopatra’nın izlediği siyaset, Actium Savaşı ve ölümügibi konulara kraliçenin özel bir ilişki yaşadığı Marcus Antonius’un biyografisi içinde yer vermiştir. Eserlerinde, özellikle karakterine ve politik duruşuna ilgi duyduğu devlet adamlarını ön plana çıkarma gayreti taşıyan Plutarkhos, bu nitelikte kaleme aldığı *Marcus Antonius* biyografisinde Kleopatra’ya da oldukça detaylı bir şekilde yer vermiştir. Ayrıca *Caesar* adlı biyografik eserinde⁸² de Kleopatra’ya değinmiştir. Fakat M.Ö. 1. yüzyıl sonlarında yaşanan olayların yanı sıra Marcus Antonius ve Kleopatra arasındaki özel ve siyasi ilişki hakkında oldukça detaylı bilgiler içeren *Marcus Antonius* biyografisi,⁸³ sonraki yazarlar için önemli bir kaynak niteliği kazanması açısından farklı bir yere sahiptir. Plutarkhos’un, Kleopatra’nın iktidardaki son yıllarını kapsamlı olarak anlattığı bu eseri yazarken kullandığı kaynaklar isedöneme tanıklık eden kişilerdir. Gerçekten de Kleopatra Dönemi’nde İskenderiye’de tıp eğitimi alan ve Ptolemaios sarayında hekim olarak görev yapan Amphissalı Philotas’ı Plutarkhos’un kaynaklarından tanımak mümkündür. Plutarkhos, Actium Savaşı sonrasında yani Octavianus Atina’ya geldiğinde orada bulunan babasının dedesi Nikarkhos’u ve kendi büyükbabası Lamprias’ı sözlü kaynak olarak kullanmış ayrıca Kleopatra’nın özel hekimi Olympos’u ve kraliçenin yakın dostu Quintus Dellius gibi kaynakları da değerlendirmiştir.⁸⁴ Plutarkhos’un bilgi kaynağı olarak kullandığı bu kişilerin, olayların yaşandığı döneme bizzat tanıklık etmiş olması, onun yazdığı biyografinin güvenilirliğini

⁸¹ Plutarkhos’un kaleme aldığı ve muhtemelen M.S. 105-115 yılları arasında yayımlanmış olan *Paralel Yaşamlar* ünlü Romalı ve Yunanlı komutanların, devlet adamlarının yaşamlarını çok yönlü olarak ele alan biyografik bir kaynaktır. Burada biyografik olarak ele alınan kişiler, Plutarkhos’un karakter olarak ilgi duyduğu kişilerdir. Önce bir Yunanlı sonra da ona yakın biyografik özelliğe sahip bir Romalı olmak üzere 23 çiftin tanıtıldığı bu eser doğum, gençlik, karakter, yapılan işler, mevcut şartlar ve ölümü içeren *periphatos* biyografi yazımının temel özelliklerini kapsar nitelikte kaleme alınmıştır. Burada kişilerin biyografilerinin yanı sıra ahlaki düşünce ve yorumlara da yer verilmiştir. Dolayısıyla Plutarkhos ahlak, din, doğa bilimleri, politika ve edebiyat çalışmalarını içeren *Moralia*’da değil *Paralel Yaşamlar*’da da kişi ve olaylara ahlaki yönden yaklaşmakta ve yorumlarda bulunmaktadır. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, (Çev. M. Özakürk), TTK Basımevi, Ankara 1992, s. 2-3.

⁸² Plutarkhos’un *Caesar* biyografisi için bkz. Plutarkhos, *İskender & Caesar*, (Çev. F. Akderin), İstanbul 2007.

⁸³ Plutarkhos’un *Marcus Antonius* biyografisi adlı eser için bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, (Çev. M. Özakürk), TTK Basımevi, Ankara 1992.

⁸⁴ Amphissalı Philotas, M.S. 15 yılına kadar yaşadığı Delphi’de, Plutarkhos’un büyükbabası olan Lamprias ile tanışmıştır. Lamprias, özellikle Kleopatra Dönemi’ndeki mutfak ve yemek kültürü yani *culinary* hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 28; W. A. Oldfather, “Friend of Plutarch’s Grandfather”, *Classical Philology*, Vol.19/2, 1924, s. 177; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 124.

artıran en önemli göstergelerden biri olarak yorumlanabilir.⁸⁵ Bu gösterge, Plutarkhos'un yazdığı Marcus Antonius biyografisinin, Kleopatra'yı, Augustus döneminin taraflı eserlerinden farklı olarak kaleme alma cesareti gösterebildiği anlamına gelir.

Kleopatra dönemi olaylarını anlatan bir başka biyografi yazarı ise, M.S. 75-150 yılları arasında yaşamış olan Suetonius'tur. *De Vita Caesarum* "On İki Caesar'ın Yaşamı" adlı eserinde⁸⁶ M.Ö. 100-M.S. 96 yılları arasında Roma tarihine yön veren on bir imparatorun biyografisine yer veren Suetonius, bu imparatorları Roma'nın toplumsal ve siyasi olayları ile ilişkilendirmiştir. Kleopatra'ya ilişkin bilgiler, doğal olarak Caesar ve Augustus'un biyografisinin anlatıldığı bölümlerde yer almaktadır. Caesar'ın biyografisinin ele alındığı bölümde Caesar-Pompeius mücadelesi, Pompeius'un Mısır'a kaçışı ve orada öldürülmesi sonrasında yaşanan siyasi gelişmeler özelinde anlatılmıştır. Suetonius Caesar'ın Kleopatra ile olan gönül ilişkisini doğrulayan bir yazar olarak öne çıkar ve bu kapsamda eserinde "*Kraliçelere de aşık oldu, bunlar arasında en çok Kleopatra'yı sevdi...*" ifadesine yer verir. Suetonius'un eseri Kleopatra'nın erkek kardeşi ve taht ortağı XIII. Ptolemaios'un ölümünden sonra Kleopatra ile Caesar'ın birlikte çıktıkları Nil Seyahati'ni doğrulayan nadir kaynaklardan biri olması bakımından da oldukça önemlidir.⁸⁷ Çoğu antik yazar tarafından bahsedilmeyen bu seyahatin ardından Caesar'ın tekrar Roma'ya dönüşü ve sonrasında yaşanan olayları anlatan Suetonius, Kleopatra'nın Roma'ya yerleşmesiyle başlayan ve Romalıları fazlasıyla rahatsız eden sıkıntılı dönem hakkında da bilgi vermektedir. Bu dönemin en önemli olayı olarak nitelendirebileceğimiz Caesar'ın M.Ö. 15 Mart 44'te öldürülmesi hususuna da değinen Suetonius, *ilk gençlik yıllarından bu yana çok arzuladığı egemenliği ele geçirme*⁸⁸ arzusunda olduğunu ifade ettiği Romalı komutanın, monarşik bir düzen kurmaya çalıştığını düşünen Cumhuriyet yanlısı muhalifler tarafından düzenlenen

⁸⁵ Bradley Buszard, "The Speech of Greek and Roman Women in Plutarch's Lives", *Classical Philology*, Vol. 105/1, 2010, s. 113; P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklahoma Press, Oklahoma, 2006, s. 32; Christopher Pelling, "Plutarch's Adoption of His Source-Material", *The Journal of Hellenistic Studies*, Vol. 100, 1980, s. 74-75, 127-128; M. C. Howatson (Ed.), *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, (Çev. Faruk Ersöz), Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 756; Philip A. Stadter, "Philosophos kai Philandros: Plutarch's View of Women in the *Moralia* and *Lives*", *Plutarch's Advice to The Bride and Groom and a Consolation to His Wife*, (Ed. S. B. Pomeroy), Oxford University Press, New York 1999, s. 179, 181.

⁸⁶ Bkz. Gaius Suetonius Tranquillus, *On İki Caesar'ın Yaşamı*, (Çev. F. Telatar-G. Özaktürk), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008.

⁸⁷ Suetonius, *Tanrısal Julius Caesar*, 52.

⁸⁸ Suetonius, *Tanrısal Julius Caesar*, 30.

suikast sonucu öldürülmesinden sonra yaşanan olayları anlatmıştır.⁸⁹ Suetonius'un eserini Kleopatra hakkında verdiği bilgiler boyutunda değerlendirmek gerekirse Caesar ile olan ilişkisini doğrulayan, taht mücadelesi sürecinde sırasında ondan destek aldığını kanıtlayan ve tahtını geri aldıktan sonra onu Mısırlı bir kral ya da firavun prestiji sağlayarak Nil seyahatine çıkardığı yönünde bilgi vermesi açısından önem kazanmaktadır.

Kleopatra hakkında bilgi içeren tarih kaynakları tek bir tipolojiye sahip değildir. Burada Romalıların tarih yazım anlayışındaki çeşitlilik ön plana çıkmaktadır. Romalılara göre tarih, edebi bir çalışma olmanın yanı sıra yararlı anlatı ve efsaneleri de içermektedir. Fakat bazı yazarlar, bu denli detaylı bilgileri içeren kapsamlı kitaplar yerine özet anlatım içeren kitaplar kaleme almışlardır. Bu yazarlardan biri de özellikle seyyahların kullanabileceği bir harita niteliği taşıyan *Epitomae de Tito Livio* isimli eseri kaleme alarak Roma'nın tarihi sürecine değinmiş olan Florus'tur.⁹⁰ Roma'nın kuruluşundan beri gerçekleşen savaşları anlattığı ve Romalıları yücelttiği eserinin Titus Livius'un eserinin özeti olduğu düşünülmektedir. M.S. 74-130 yılları arasında yaşayan Florus'un eserinin ayrı bir niteliği de, Roma'nın efsanevi kuruluşundan ilk Roma imparatoru Augustus'u kapsayan Roma tarihini iki kitap halinde özetlemesidir. Burada Actium Savaşı sırasında yaşanan olaylar, Kleopatra ve Marcus Antonius'un savaştan kaçması, Kleopatra'nın intiharı gibi diğer kaynaklarda da sıkça karşımıza çıkan ifadelere yer veren bilgilere rastlamak mümkündür. Bu konulara değinirken Florus'un kraliçeyi "Mısırlı Kadın" sıfatı ile dillendirmesi, Horatius, Propertius, Vergilius gibi Augustus Dönemi şairlerinin yanı sıra Strabon gibi yazarların söylemi ile benzer bir çizgide olduğunun göstergesi olarak yorumlanabilir. Öyle ki, Kleopatra'nın ahlaksızlığını, içkiye düşkünlüğünü, güzelliği ile Romalı komutanları hatta Octavianus'u bile etkilemeye çalıştığını anlatırken, aslında Octavianus'u onurlandırma, onun Romalı ahlakını ve erdemlerini sürdüren tek komutan olduğunu ispatlama çabası içindedir.⁹¹ Kleopatra'nın Marcus Antonius ile olan gönül ilişkisi üzerinden ahlaksız bir

⁸⁹ Suetonius, Kleopatra ile ilgili bilgilere sadece Caesar'ın biyografisini kaleme aldığı bölümde değil Augustus'un biyografisine yer verdiği bölümde de değinmiştir. Burada, Roma topraklarını aralarında pay eden Marcus Antonius ile Augustus arasındaki güç mücadelesine ve bu mücadelenin ortaya çıkışında sorumluluğu Kleopatra'ya yüklemektedir. Bkz. Suetonius, *Tanrisal Augustus*, 17, 69; Ayrıca bkz. Suetonius, *Tanrisal Julius Caesar*, 52, 80-83; Caesar'ın öldürülmesi konusunda ayrıca bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 14; Kleopatra'nın Roma'da ağırlanması hakkında bkz. Dio, *Historiae Romanae*, 43. 27.

⁹⁰ R. Mellor, *The Roman Historians*, Rotledge Publishing, Londra&New York 1999, s. 187.

⁹¹ Antik yazarların Octavianus'u onurlandırma çabası, onu yüceltmek ve ona olan desteklerini dile getirme odaklı bir durumdur. Zira bu dönemde Augustus yanlısı olarak faaliyetlerini sürdüren tüm yazarlar ve şairler himaye altına alınmıştır. Bkz. A. T. Davis, "Cleopatra Rediviva ['Cleopatra Rediviva']",

kadın olduğunu ortaya çıkarmaya çalışması ise Cicero'nun ahlak savunucusu tutumunun bir yansımasıdır.

Kleopatra Dönemi siyasi olayları hakkında bilgi aldığımız fakat sıradışı herhangi bir bilgiye ratlamadığımız bir diğer eser, İskenderiyeli bir Yunan tarihçisi olan Appianos'un (M.S. 95-165) kaleme aldığı *Historia Romana* "Roma Tarihi"dir.⁹² Mısır'da imparator vekili olarak görevlendirilmesine kadar Roma'da avukatlık yapan ve Roma yanlısı bir tarihçi olarak eserlerini kaleme alan Appianos, eserinin ikinci ve beşinci kitaplarında Kleopatra'nın tahta çıktığı dönemde yaşanan siyasi gelişmeleri anlatmıştır. Bu kapsamda Pompeius'un Mısır'a gelmesi, burada öldürülmesi, Kleopatra ve erkek kardeşi XIII. Ptolemaios arasında yaşanan taht kavgası, Caesar'ın kraliçeyi onurlandırmak için Roma'da inşa ettirdiği tapınak⁹³ ve Caesar'ın ölümünden sonra yaşanan siyasi olaylara yer vermiştir.⁹⁴ Appianos her ne kadar Kleopatra Döneminde yaşanan siyasi olaylar üzerine bilgi verse de bu bilgiler de önceki yazarlardan edindiğimiz bilgilerin tekrarı olmaktan öte gitmemiştir.

Kleopatra Dönemi'nde yaşanan olaylar açısından en kapsamlı kaynak olarak değerlendirebileceğimiz eser, Cassius Dio (M.S. 150-235) tarafından kaleme alınmıştır.⁹⁵ Özellikle Actium Savaşı ve Kleopatra'nın ölümü ile ilgili bölümlerde olayların tanığı olmuşçasına detaylı bilgiler veren Dio, Plutarkhos'tan sonra en kapsamlı bilgi edinebildiğimiz yazar niteliği taşımaktadır. Dio, *Historia Romana* adlı eserinde, M.Ö. 1. yüzyılda Roma'nın Hellenistik krallıklarla ilişkileri, Roma İmparatorluğu'nun kurulmasına zemin hazırlayan iç savaş süreci, Pompeius'un Mısır'a gelişinden Octavianus'un Mısır'ı ele geçirmesine kadar yaşanan olaylar hakkında bilgi vermiştir. Kleopatra hakkında pasajların bulunduğu 42, 43, 47, 48, 49, 50, 51. kitaplarda dönemin

Greece & Rome, Vol. 16/1, 1969, s. 91-94; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 170.

⁹² Appian, Augustus, Sallustius, Titus Livius, Polybius, Poseidonios gibi yazarlardan faydalanarak kaleme aldığı *Historiae Romanae* "Roma Tarihi" adlı eser Yunan dilinde yazılmış 24 kitaptan oluşmaktadır. Appian bu eserini kronolojik bir sıralama yapmaksızın belirli dönemleri ve bölgeleri kapsayacak şekilde ele almıştır. Bkz. M. Arslan, *Mithradates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı*, Odin Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 536; Appian'ın *Historiae Romanae* "Roma Tarihi" adlı eserinde 13-21 arasındaki ciltler Marius döneminden Actium Savaşı'na kadar olan dönemi içermektedir. 18-21 arası ciltler ise *Aegyptika* olarak adlandırılmaktadır. Bugün elimizde 6-8, 11-17 ve 23. ciltler eksiksiz olarak mevcuttur.

⁹³ Appian, Roma'daki Venüs Genetrix Tapınağı'nda bulunan ve Kleopatra'nın tanrıçalaştırıldığı heykel hakkında bilgi veren tek yazar olması bakımından önemlidir. Bkz. Appian, *Historiae Romanae*, 2. 12. 86; 2. 15. 102.

⁹⁴ Appian, *Historiae Romanae*, 2. 10. 71; 2. 12. 84-86; 2. 15. 102; 5. 1. 8-9.

⁹⁵ Dio, Senato sınıfına mensup bir tarihçidir. *Historia Romana* "Roma Tarihi" adlı Yunan dilinde yazılmış 80 kitaptan oluşan eserinde Titus Livius'tan yararlanmıştır.

tarihi olaylarını kesintisiz olarak anlatmıştır. Bu olayları anlatırken Kleopatra hakkında oldukça sert ifadelere yer vermiştir. Dio, burada ölümcül cazibeye sahip bir kadın olarak nitelendirdiği Kleopatra'yı, çıkarları uğruna her şeyi yapabilecek birisi olarak tasvir etmektedir. Hatta Horatius, Propertius, Vergilius ve Strabon gibi yazarların ortak söylemi olan “*Mısırlı Kadın*”⁹⁶ ifadesini Kleopatra için kullanarak onu plancı, siyasi çıkarlarını gözeten, kendini zor durumda göstererek tahtı ele geçirmeye çalışan bir kraliçe olarak değerlendirmektedir. Öyle ki güzelliğine aşırı güvendiğini öne sürdüğü kraliçenin, politik ideallerini gerçekleştirmek için Caesar'ı basamak olarak kullandığını ifade etmektedir. Bu nedenle kraliçeyi, Caesar'ı Romalıların gözünde küçük düşürmeye çalışan kötü bir kadın olarak betimlemiştir.⁹⁷ Dio'nun Kleopatra'yı kötü bir kadın olarak tasvir etmesi onun, kendinden önceki kaynaklarda yer alan Kleopatra algısını benimseme ve sürdürme eğilimini açıkça ortaya koymaktadır.

Erken İmparatorluk Dönemi kapsamında kronolojik perspektifte tasnif ettiğimiz yazarlar üzerine karşılaştırmalı bir değerlendirme yaptığımızda, Romalı yazar ve şairlerin Kleopatra algısı, Kleopatra'nın Romalı komutanlarla yaşadığı aşklar, Octavianus'un ve Actium zaferinin yüceltilmesi ve son olarak da Kleopatra'nın intiharı olmak üzere dört ayrı kategori öne çıkmaktadır. İlk olarak Romalı yazar ve şairlerin Kleopatra algısını değerlendirdiğimizde, Roma için büyük bir tehlike olarak gördüğü kraliçeyi ahlaksız bir kadın olarak niteleyen Lucan,⁹⁸ Kleopatra'yı bir yılan ile kıyaslamak suretiyle aşağılama yoluna giden Martialis,⁹⁹ *Mısırlı kadın* olarak bahsettiği kraliçenin ahlaksızlıklarını ve içkiye düşkünlüğünü vurgulayan Florus¹⁰⁰ ile cazibeli, güzelliğine dayalı özgüveni yüksek, idealleri uğruna Romalı komutanlara yakınlık gösteren ve bunu yaparken de onları küçük düşüren bir kadın olarak gören Dio'nun¹⁰¹ ahlaksız ve değersiz bir Kleopatra tasviri oluşturmada hemen hemen aynı perspektifte buluştukları görülmektedir.

⁹⁶ Kleopatra, kendi yaşadığı dönemde Yunan kimliği ile değil Mısırlı kimliği ile öne çıktığı için ölümünden sonra bile bazı yazarlar kraliçeden *Mısırlı kadın* olarak bahsetmişlerdir. Örneğin Augustus dönemi yazarlarından olan Strabo kraliçeden *Mısırlı kadın* olarak bahsetmektedir. Bu kavram, Romalı yazarlardan Dio ve Florus tarafından da kullanılmıştır. Bkz. Dio, *Historiae Romanae*, 50. 26. 2; Strabo, *Geography*, 13. 1. 30; Florus, *Epitome of Roman History*, II. XXI.

⁹⁷ Dio, *Historia Romana*, 42. 34; 50. 26. 2; Dio ile aynı görüşte olan diğer yazarlar için bkz. Plutarkhos, *Caesar*, 49; Lucan, *Pharsalia*, 10. 1-192; 332-546; Strabo, *Geographica*, 13. 1. 30; Florus, *Epitomae*, 2. 21; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 8; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 210.

⁹⁸ Lucan, *Pharsalia*, 10. 135-140.

⁹⁹ Martial, *Epigrammata*, 4. 59.

¹⁰⁰ Florus, *Epitome of Roman History*, 2. 21.

¹⁰¹ Dio, *Historiae Romanae*, 42. 34.

Marcus Antonius'un Kleopatra'ya olan aşkını, esaretini, tutkusunu ve bu tutku doğrultusunda yaptıklarını "...Antonius'un kişiliği böyle olduğu için, başına gelebilecek en büyük kötülük Kleopatra'ya duyduğu aşktan geldi"¹⁰² ifadeleriyle anlatan Plutarkhos; Caesar ile Kleopatra'nın aşkını doğrulayan bilgileri aktaran Suetonius;¹⁰³ kraliçenin güzelliği ile Romalı komutanları ve en sonunda da Octavianus'u bile etkileme teşebbüsünde bulunduğunu dile getiren Florus'un,¹⁰⁴ Kleopatra'nın aşk ilişkileri konusuna bakış açılarında benzer noktalarda birleştikleri ve ikinci anlatıma denk düştükleri söylenebilir. Ancak burada üzerinde durulması gereken önemli noktalardan biri Kleopatra ile Caesar'ın birlikte gerçekleştirmiş oldukları Nil Seyahati'ne ilişkin bilgi veren tek kaynak olarak karşımıza çıkan Suetonius¹⁰⁵ ile kraliçeye olan tutkusu nedeniyle onun için elinden gelen her şeyi yapabilecek kadar gözü kara olan Marcus Antonius hakkında en kapsamlı bilgileri sunan Plutarkhos'tur.¹⁰⁶ Gerçekten de yazdığı Marcus Antonius biyografisinde, Kleopatra hakkındaki bilgileri, o döneme şahitlik etmiş kişileri kaynak gösteren bir anlatım tercih eden Plutarkhos'un, Augustus döneminin taraflı yazarlarından kendini büyük ölçüde kurtardığı öne sürülebilir.

Octavianus'un kendilerini tanrı/tanrıça olarak gören Kleopatra ve Marcus Antonius'a karşı fazlasıyla merhametli davrandığını anlatan Dio,¹⁰⁷ Kleopatra ve Marcus Antonius'un Actium Savaşı'ndan kaçışlarını anlatan Florus,¹⁰⁸ hem Octavianus'u hem de kazandığı zaferi yüceltmek bakımından üçüncü anlatıma denk düşmektedir. Ancak Actium zaferini yücelten Dio'nun, Octavianus'un Kleopatra'ya merhametli davrandığını ifade etmesi, onun, olayların yaşanmasının üzerinden asırlar geçmiş olmasına rağmen Augustus yazım geleneğinin etkisinde kaldığını akıla getirmektedir.

Son olarak Kleopatra'nın bir engerek yılanı ile intihar ettiğini ifade etmeleri nedeniyle benzer bir intihar kurgusuna sahip oldukları anlaşılan Plutarkhos, Dio, Martialis ve Florus, dördüncü anlatıma denk düşer. Bu anlatım biçiminde dikkat çeken unsur, Erken İmparatorluk Dönemi yazarlarından sadece Plutarkhos, Dio, Martialis ve

¹⁰² Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 25.

¹⁰³ Suetonius, *Tarısal Julius Caesar*, 52.

¹⁰⁴ Florus, *Epitomae*, 2. 21. 9.

¹⁰⁵ Suetonius, *Tarısal Julius Caesar*, 52.

¹⁰⁶ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 28.

¹⁰⁷ Dio, *Historiae Romanae*, 51. 12-13.

¹⁰⁸ Florus, *Epitomae*, 2. 21. 4-8.

Florus'un Kleopatra'nın ölümünden bahsetmesi ve bu yazarların kraliçenin ölüm tercihi ve yöntemi konusunda hemen hemen aynı noktada birleşmesidir.

Sonuç olarak Kleopatra hakkında bilgi veren antik kaynakların onun kişiliği, Romalı komutanlarla gönül ilişkileri, Actium Savaşı sırasında/sonrasında gerçekleşen olaylar ve intiharı olmak üzere belirli konuları ele almaktan öteye gitmediği görülmektedir. Burada üzerinde durulması gereken en önemli nokta ise normal bir kadın psikolojisiyle hareket ettiği davranışlarından açıkça anlaşılmaktadır. Zira burada cinsiyetin ve cinsiyet özelliklerinin geri planda tutulduğu, herşeyden önce bir kadın olduğu görmezden gelinen kraliçenin edebi kaynaklar tarafından kurgulandığını söylemek mümkündür.¹⁰⁹ Kleopatra'ya karşı gerçekleştirilmiş olan ve antik yazarların verdiği edebi destek sayesinde giderek yaygınlaşan siyasi propagandanın temel argümanının cinsellik olması, bunun en anlamlı kanıtlarından bir niteliğindedir. Bu anlamda tehlikeli romantizmini, cazibesi, çekiciliği ve şehveti ile birleştiren kraliçenin Roma'nın önde gelen komutanları olan Caesar ve Marcus Antonius üzerinden siyaset yaparak çıkar sağlamaya çalıştığı öne sürülmüştür. Neredeyse tüm Romalı yazarlar tarafından kabul gören bu bakış açısı, aynı zamanda Kleopatra'nın asıl karakteriyle tanınmasını engelleyen en olumsuz enstrümanlardan biri olarak değerlendirilebilir.¹¹⁰ Bu yazarların kaleme aldıkları eserlerde yer alan anlatımlarda, açgözlü, doyumsuz, hırslı bir imparatorluk fahişesi, gücünün devamlılığını sağlamak için Romalı komutanların aklını çelen, en iyi silahı olan kadınlığını kullanarak onları ayartan bir yabancı kraliçe olarak karşımıza çıkan Kleopatra, bir ülkenin hanedanı olmaktan tamamen uzak bir çizgidedir.¹¹¹ Öyle ki burada antik yazarların yeni bir Kleopatra yarattıkları ve asırlarca varlığını sürdürmüş bir hanedanın son yöneticisi konumundaki kraliçeyi eğitimi, bilgisi, zekâsı ve bütün bunların bir uzantısı olarak politikacılığını bir kenara bırakarak sadece fiziki güzellik ve çekicilikten başka bir özelliği olmayan sıradan bir kadın gibi değerlendirmeyi tercih ettikleri belirgin bir şekilde ortaya

¹⁰⁹ S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 183; W. R. Johnson, "A Queen, a Great Queen? Cleopatra and Politics of Misrepresentation", *A Journal of Humanities and the Classics*, Vol. 6/3, 1967, s. 388; C. Clay, C. Paul and C. Senecal, *Envisioning Women in World History: Prehistory-1500*, Vol. 1, s. 30-31.

¹¹⁰ M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 12; W. M. Green, "Julius Caesar in the Augustan Poets", *The Classical Journal*, Vol. 27/6, 1932, s. 409.

¹¹¹ Dio, *Historiae Romanae*, 51. 15; Lucan, *Pharsalia*, X. 69-70; Propertius, *Elegiae*, III. 11: 1-72; L. Kostuch, "Ancient Philosophy of Lovesickness Plutarch. Cleopatra and Eros", *Spoleczenstwo Edukacja*, Vol. 14/2, 2014, s. 6; L. McJannet, "Antony and Alexander: Imperial Politics in Plutarch, Shakespeare and Some Modern Historical Texts", *College Literature*, Vol. 20/3, 1993, s. 3; M. Leigh, "Neronian Literature: Seneca and Lucan", *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell, Oxford 2009, s. 243; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 209.

çıkılmaktadır. Bu anlamda Kleopatra'dan bahseden Yunan ve Latin kökenli yazarların yeni bilgiler vermekten ziyade çoğunlukla birbirini tekrar eden bilgilerle ilerlediğini söylemek mümkündür. Antik kaynaklardan edindiğimiz bilgilerin bu bakış açısını pekiştirmesi sayesinde kraliçenin Romalı komutanlarla olan siyasi ve özel ilişkilerinin efsanevi bir hal aldığı öne sürülebilir.

Kleopatra'yı Romalı şairlerin perspektifinden değerlendirdiğimizde tarih ve edebiyat yazarlarının tasvir ettiği kraliçeden farklı bir karakter ortaya çıkmadığı kolaylıkla anlaşılmaktadır. Zira Vergilius,¹¹² Horatius,¹¹³ Propertius,¹¹⁴ Martialis,¹¹⁵ Ovidius¹¹⁶ ve Lucan¹¹⁷ gibi şairlerin Kleopatra tasvirine baktığımızda, kraliçenin hem Augustus dönemi hem de Erken İmparatorluk dönemi şairleri tarafından da ağır eleştirilere maruz kaldığı görülmektedir. Özellikle Augustus döneminde yazılan şiirlere baktığımızda, Kleopatra'nın genellikle Augustus'u yüceltmeye yönelik bir propaganda aracı olarak kadın ve kraliçe argümanları temelinde tasvir edildiği görülür.¹¹⁸ Gerçekten de bu şiirlerde Roma'nın en güçlü siyasi otoritesi konumunda olan Augustus, dönemin şairleri vasıtasıyla onurlandırılmasına karşın Roma'nın düşmanı olarak görülen Kleopatra fazlasıyla eleştirilmektedir. O kadar ki bunu da kraliçenin adından bahsetmeksizin yapmışlardır.¹¹⁹ Aslında dönemin şairlerinin bu tutumu fazlasıyla olağan bir durum olarak değerlendirilmelidir. Zira Roma karşıtı siyasi bir tutum içinde olan Kleopatra'yı pozitif bir anlatımla ele alan şair ve yazarların varlığı özellikle Augustus dönemi siyasi şartlarında pek mümkün değildir. Bu açıdan baktığımızda, Kleopatra'yı eleştiren Romalı tarih yazarları gibi dönemin şairlerinin de kraliçeye karşı oldukça sert ve eleştirel bir yaklaşım sergilediklerini söylemek mümkündür. Bu anlatım tarzı sonraki yazarları da etkilemiş ve doğulu kraliçenin ahlaki açıdan olumsuz bir

¹¹² Vergilius ayrıca Kleopatra'dan *sistrum* olarak bahsetmiştir. Bkz. Vergilius, *Aeneas*, 8. 696-697.

¹¹³ Horatius, *Odes*, 1. 37. 14.

¹¹⁴ Propertius kraliçeden *meretrix regina Canopi/Canopi'nin fahişe kraliçesi* olarak bahsetmiştir. Bkz. Propertius, *Elegiae*, III. 11: 38.

¹¹⁵ Domitianus Dönemi şairlerinden biri olan Martialis (M.S. 40-101) ise 14 kitaptan oluşan *Epigrammata* adlı bir eser yazmıştır. Martialis bu eserinde yılanla benzettiği (Martialis burada Kleopatra'yı bir yılanla kıyaslayarak onu aşağılamaya ve değersizleştirmeye çalışmış olmalıdır. Bkz. J. V. Luce, "Cleopatra as *fatale monstrum* (Horace, *Carm* 1. 37. 21)", *The Classical Quarterly*, Vol. 13/2, 1963, s. 251) kraliçenin engerek yılanı ile intihar ettiğinden bahsetmektedir. Bkz. Martial, *Epigrammata*, 4. 59.

¹¹⁶ Ovidius, *Dönüşümler*, 15. 824.

¹¹⁷ Romalı şair Lucan Kleopatra için *fury* adını kullanır. Bkz. Lucan, *Pharsalia*, 10. 61.

¹¹⁸ Augustus Dönemi şairlerinden Propertius şiirlerinde Octavianus'un Maecenas ile olan eşcinsel ilişkisine yer verir. Bkz. Propertius, *Elegiae*, III. 9: 1-60; P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklahoma Press, Oklahoma 2006, s. 169-170.

¹¹⁹ Kleopatra'nın adından bahsedilmeden kaleme alınan şiirler için bkz. Horatius, *Odes*, 1. 37.

şekilde eleştirilmesine zemin hazırlamıştır.¹²⁰ Daha önce Augustus Dönemi yazarlarının ele alındığı bölümde de bahsedildiği üzere çoğunluğu kraliçe ile çağdaş olan bu şairlerin neredeyse tamamı, kraliçeyi aşağılayan ve küçük düşüren ifadelere yer vermişlerdir.¹²¹ Bu çerçevede yürütülen siyasi propaganda kapsamında Roma'nın başlıca düşmanları arasında görülen Kleopatra için çok sayıda eleştirel şiir kaleme alınmıştır. Bu, tarihin en kötü nefret ve düşmanlık propagandalarından birinin başlatıldığı anlamına gelir. Bu durum, Augustus'un, kendi döneminde eserlerini kaleme almış olan şairler vasıtasıyla uygulamaya geçirdiği siyasi ve edebi propagandanın antik Roma geleneği olarak yıllarca sürdürülen bir politika haline gelmesine neden olmuştur. Böylece Kleopatra, Augustus Dönemi şairlerinin baskın ahlakçı tutumları üzerinden şekillendirilerek dönemin siyasi yapısına uygun bir karaktere dönüştürülerek yeniden kurgulanmıştır.¹²²

Augustus dönemi şairlerinin geleneksel anlatımını gözler önüne seren bu bilgilere göre Kleopatra'nın ölümünden sonra yaşamış olan pek çok antik yazar ve şair eserlerini meydana getirirken yukarıda bahsi geçen şairleri kaynak olarak kullanmışlar ve ortaya attıkları söylemleri benimsemişlerdir. Buradaki muhtemel amaç Horatius, Propertius ve Vergilius gibi şairlerin, dönemin politikasına uygun olarak gerçekleştirdikleri edebi propagandayı sürdürmek olduğu için olaylara kendi düşüncelerini de ekleyerek abartılı bir şekilde ele almayı tercih etmişlerdir. Buradan yola çıkarak Kleopatra'nın çağdaşı olan yazarlar arasında yer alan Cicero'nun ilk eleştirel bakış açısını ortaya koymasıyla birlikte Kleopatra'ya olan düşmanca yaklaşımın yazın dünyasında çoğalarak varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Bu anlamda Augustus çizgisindeki Cicero'nun eleştirel yaklaşımlarının, hem onun çağdaşı hem de sonraki dönem yazar ve şairleri tarafından da sürdürüldüğü öne sürülebilir. Dolayısıyla bu ağır üslubun yine Augustus çizgisindeki Horatius'tan Dio'ya kadar uzandığı görülmektedir. Bu yazarlar arasında Augustus yazın anlayışının dışında hareket eden bir yazar olduğunu söylemek çok da tutarlı bir yaklaşım oluşturmaz. Fakat Kleopatra Dönemi hakkında bilgi veren yazarların tamamının onun hakkında olumsuz bir yaklaşım içinde olmadığını söylemek mümkündür. Zira kraliçenin çağdaşı olan yazarlar, Augustus Dönemi ve Erken İmparatorluk Dönemi yazarları kraliçeye ilişkin

¹²⁰ J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 209.

¹²¹ Horatius, Kleopatra'nın isminden doğrudan değil *Mısırlı sarhoş/içkici* olarak bahseder. Bkz. Horatius, *Odes*, 1. 37. 14.

¹²² M. Wyke, *The Roman Mistress. Ancient and Modern Representations*, Oxford University Press, Oxford 2002, s. 6, 196-197; W. W. Tarn, "Alexander Helios and The Golden Age", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 22/2, 1932, s. 138-139; W. M. Green, "Julius Caesar in the Augustan Poets", "Julius Caesar in the Augustan Poets", *The Classical Journal*, Vol. 27/6, 1932, s. 409.

negatif bilgiler verseler de bu durum ilerleyen dönemlerde özellikle Orta Çağ dünyasında nispeten farklı bir boyuta ulaşmıştır. Durum böyle olsa da, Kleopatra hakkındaki olumsuz anlatımların istikrarlı çizgisi çağlar boyu devam etmiştir. Kraliçenin alim ve bilge yönüne vurgu yapan ve onun hakkında ziyadesiyle olumlu anlatımlara yer veren Orta Çağ Arap yazarlarının verdiği bilgiler de durumun değişmesinde çok da fazla etkili bir rol oynayabilmiş değildir.¹²³Burada bahsi geçen Orta Çağ Arap yazarlar, tezin üçüncü bölümünde detaylı olarak ele aldığımız entelektüel ve donanımlı Kleopatra'nın varlığını destekler nitelikte bilgilere yer vermişlerdir. Kleopatra'nın cinselliğine değil entelektüel donanımı ve karizmasına vurgu yapan Arap yazarların bu yönleri onların Klasik Yunan-Roma yazarlarına nazaran daha objektif bir çizgide yer aldıklarını gösterir.

1.2.Orta Çağ Arap Yazarları

Kleopatra'dan bahseden kaynaklar sadece klasik Yunan ve Latin yazarların kaleme aldığı eserlerden ibaret değildir. Orta Çağ Arap tarihçileri de Kleopatra'dan bahseden kaynaklar arasında yer almaktadır.¹²⁴ Fakat Orta Çağ Arap yazarları Kleopatra'ya olan bakış açıları çerçevesinde klasik yazarlardan ayrılmaktadır. Zira Orta Çağ Arap yazarlarının kaleme aldığı eserlerde Kleopatra hakkında verilen bilgiler, Yunan ve Latin yazınında anlatılan Kleopatra ile taban tabana zıttır. Yani aşağıda da anlatıldığı gibi, bu yazarların anlatımlarındaki Kleopatra, Romalı yazarların anlattığı gibi bir kraliçe değildir.¹²⁵

¹²³ D. E. E. Kleiner, *Cleopatra and Rome*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 2005, s. 3; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford 2010, s. 1-2, 8-9; D. J. Thompson, "Cleopatra VII: The Queen on Egypt", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 120-121.

¹²⁴ Arap yazarlar tarafından Yunan kaynaklarından yararlanılarak yazılmış ve Mısır'da tercüme edilmiş en önemli kaynaklardan biri olan *Dialogue of Philosophers* adlı eser Orta Çağ Arap tarihçileri arasındaki Kleopatra imajını yansıtmaya açısından oldukça önemlidir. Ayrıca M.S. 7. yüzyılda yaşamış ve Mısır tarihi hakkında bir kitap yazmış Mısırlı piskopos Nikioulu John'un eseri de oldukça önemlidir. John'un yazmış olduğu kitabın bir bölümünde Kleopatra'dan bahsedilmektedir. Abd al-Galil'in belirttiğine göre Nikioulu John'un kitabının orijinali kaybolmuştur fakat kitabın Ethiopia dilindeki çevirisi hala mevcuttur. Bu kitap Kleopatra'dan bahseden en eski Arap kaynağı olması bakımından oldukça önemlidir. Bkz. Okasha El Daly, "The Virtuous Scholar": Queen Cleopatra in Medieval Moslem/Arab Writings", *Cleopatra Reassessed*, The British Museum Occasional Paper, Number 103, London 2003, s. 51-52.

¹²⁵ Sarah B. Pomeroy, *Women in Hellenistic Egypt. From Alexander to Cleopatra*, Schoken Books, New York 1984, s. 24-25; Orta Çağ Arap yazarları genellikle erdemli bir bilim insanı, bilge ve alim Kleopatra portresi çizmişlerdir. Bkz. O. El Daly, "The Virtuous Scholar": Queen Cleopatra in Medieval

Orta Çağ Arap yazarlarının, efsanevi kraliçeleri klasik kadın anlayışlarının dışında değerlendirdikleri, kraliçeleri öven, yücelten ve onlara saygı duyan bir tavır içinde olmalarından kolaylıkla anlaşılabilir.¹²⁶ Yazarların bu tutumu, batılı antik yazarlardan çok farklı bir Kleopatra portresi çizmelerine neden olmuştur. Orta Çağ Arap yazarlarının kraliçeleri yücelten tutumlarından Kleopatra da nasibini almıştır. Nitekim kraliçeden bahseden bu Orta Çağ Arap kaynakları, klasik Yunan ve Latin yazarların odaklandıkları konular olan kraliçenin güzelliği, cinselliği, aşkları ve entrikaları konularını içermemektedir. Daha ziyade onun entelektüelliği ve bilimsel yönleri ele alınmıştır. Kleopatra'dan erdemli bilim insanı, bilge ve âlim olarak bahseden bu yazarlar, onun yazmış olduğu kitaplardan alıntılar ve aktarmalar da yapmışlardır. Bu anlamda, Orta Çağ Arap yazarlarının kaleme aldığı bu eserlerin, Kleopatra hakkında tarafsız ve doğru bilgiler içeren kaynaklar olması muhtemeldir. Dolayısıyla batılı olmayan kaynaklardan da yararlanma gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Siyaset dünyasında kazanan tarafın özellikle edebi eserlerin yazım aşamasında etkili bir güç olması, Romalı şair ve yazarların Kleopatra hakkındaki pek çok gerçeği görmezden gelmesi, bu yazar ve şairlerin Kleopatra'yı Romalı bakış açısıyla değerlendirmeleri ve istedikleri gibi anlatmaları günümüze dek gelen bir Kleopatra imajının yaratılmasına neden olmuştur. Bu durum modern Antikçağ tarihçileri tarafından biliniyor olsa da somut bir adım atılmamış dolayısıyla Klasik Yunan ve Romalı yazarların anlatımları hep ön planda olmuştur.¹²⁷ Dolayısıyla tez çalışması kapsamında bu tarz önyargılar yıkılmaya çalışılacak ve nesnel bir Kleopatra ortaya koyma gayreti içinde olunacaktır.

Moslem/Arab Writings”, *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 51.

¹²⁶ Bazı Arap kaynaklarında Kleopatra'dan açık bir şekilde söz edilmemektedir. Öte yandan, Kleopatra Dönemi'ne tarihlenen Arap anıtları üzerinde Kleopatra'dan Mısır'daki Ptolemaios Hanedanı'nın son hükümdarı olarak bahsediliyor olsa da isim hususunda bazı karışıklıklar söz konusudur. Zira “Celopatra, Thea, Philopator, Sat Geb” olarak listelenmiş olan isimlerden bazıları Arap yazarlar dönemine gelinceye kadar değişikliğe uğramıştır. Kleopatra Arap kaynaklarında Qilopatra, Qilpatra, Qalupatri, Qilawfatra, Qarupa, Kilapatra, Elewatra, Aklaupatr isimleri ile karşımıza çıkar. Bu isimlere ek olarak yukarıda bahsedilen isimlerin biraz değiştirilmesi ile farklı isimler de ortaya çıkmıştır. Genellikle ismin içinde geçen “p” harfi “f” veya “n”ye dönüşmüştür. Orta Çağ Arap tarihçiler genellikle ismin anlamı ile ilgilendikleri için Kleopatra'nın isimlerini anlam açısından da açıklamışlardır: “ağlayan-göz yaşlı kaya” veya “ağlayan-gözü yaşlı kadın”dır. Okasha El Daly, “The Virtuous Scholar: Queen Cleopatra in Medieval Moslem/Arab Writings”, *Cleopatra Reassessed*, The British Museum Occasional Paper, Number 103, London 2003, s. 51.

¹²⁷ W. W. Tarn, “Alexander Helios and The Golden Age”, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 22/2, 1932, s. 135; M. Wyke, *The Roman Mistress. Ancient and Modern Representations*, Oxford University Press, Oxford 2002, s. 196-7; Jona Lendering, *Büyük İskender*, (Çev. B. Sengir), Kitap Yayınevi, İstanbul 2009, s. 12; Arap yazarlar tarafından Yunan kaynaklarından yararlanılarak yazılmış ve Mısır'da tercüme edilmiş en önemli kaynaklardan biri olan *Dialogue of Philosophers* adlı eser, Orta Çağ Arap tarihçiler arasındaki Kleopatra imajını yansıtan önemli eserlerden biridir. M.S. 7. yüzyılda yaşamış ve Mısır tarihi

1.3. Modern Literatürde Kleopatra

Modern literatür kapsamındaki eserlere baktığımızda tarih boyunca yaşamış pek çok ünlü kadının hem antik yazarların hem de modern tarihçilerin eleştirel anlatımlarına maruz kaldıkları, bunlardan birinin de Kleopatra olduğu görülmektedir.¹²⁸M.Ö. 1. yüzyıldan bu yana efsane haline gelmiş olan Kleopatra'nın sıra dışı hayatı ve siyasi faaliyetleri modern literatürün değişmez konuları arasında yer almaktadır. Dolayısıyla, modern tarih yazıcılığı perspektifinden baktığımızda, tarihin önemli dönüm noktalarından birini oluşturan Kleopatra'nın modern yazarların ortaya koyduğu kraliçe imajı kapsamında değerlendirilmesi ziyadesiyle önem kazanmaktadır. Bu noktadan hareketle Kleopatra'nın hayatı ve siyasi faaliyetlerine değinen modern yazarların eserlerini irdelediğimizde, konu hakkında yapılmış çalışmaların büyük çoğunluğunun kraliçenin biyografisiyle ilgili eserler olduğu görülmektedir.

Kleopatra'yı biyografik perspektiften ele alan modern yazarların kraliçeye olan bakış açısını iki kategoride toplamak mümkündür. İlk kategoride ele alacağımız ve tez çalışmasında savunulan Kleopatra imajına uzak olarak nitelendirilebileceğimiz modern yazarlar, Klasik Yunan-Roma şair ve yazarlarının kraliçe hakkında verdiği bilgileri tamamen doğru kabul ederek onu eleştiren yazarlardır. Antik yazarlarının anlatımlarından yola çıkarak monoton ve klişe bir Kleopatra anlatımı sergileyen, dolayısıyla da ilk kategorideki yerini alan bu kaynaklar arasında öncelik biyografi tarzı eserlerdedir.¹²⁹ Bu durum, Kleopatra'dan olumsuz ve klişe¹³⁰ ifadelerle bahseden

hakkında bir kitap yazmış Mısırlı bir piskopos olan Nikioulu Ioannes'in eseri Kleopatra'dan bahseden en eski Arap kaynağı olması bakımından oldukça önemlidir. Bkz. O. El Daly, "The Virtuous Scholar": Queen Cleopatra in Medieval Moslem/Arab Writings", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 51-53.

¹²⁸ D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford 2010, s. 1-2; Dorothy J. Thompson, "Cleopatra VII: The Queen on Egypt", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 32; Patricia Southern, *Julius Caesar*, Tempus, 2001, s. 120-121.

¹²⁹ Temel biyografilerden biri olarak karşımıza çıkan *Cleopatra* adlı eser, 19. yüzyılda J. Abbott tarafından klasik bir anlatımla kaleme alınmıştır. M. Grant, 1972 yılında yazdığı *Cleopatra* adlı eserinde, son derece kapsamlı bir biyografi ortaya koysa da klasik Yunan ve Romalı yazarların verdiği bilgileri yoğun olarak kullandığı görülmektedir. Grant, antik kaynaklara ait bazı fragmanlara yer verdiği bu biyografide, kraliçe ile ilgili tüm gerçeklerin ileride yapılacak olan araştırmalarda ortaya çıkacağını da altını çizmiştir. M. Foss, *The Search for Cleopatra* adlı kitapta Kleopatra'nın kökenini, Mısır kraliçesi olarak tahta çıkışı ve saltanat döneminde yaşanan olayları anlatmıştır. Kraliçenin biyografisini kaleme alan yazarlardan bir diğer yazar J. Tyldesley, *Cleopatra: Last Queen of Egypt* adlı kitabında, Kleopatra hakkında klasik bilgiler sunmaktadır. *Cleopatra. A Biography* adlı eserin yazarı olan D. W. Roller ise Kleopatra'nın gençliği, eğitimi, tahta çıkışı ve hükümdarlığı konusunda bilgiler vermiştir. Burada bahsi geçen yazarların hepsini, ilk kategoride yar alan modern yazarlar kapsamında değerlendirmek mümkündür.

yazarların sadece Klasik Yunan ve Romalı şair ve yazarlar olmadığını, bu yazarların eserlerini temel kaynak olarak kullanan modern tarihçilerin çoğunluğunun da kraliçeden olumsuz bir şekilde bahsettiğini göstermektedir. Bu tarihçiler kraliçeyi cinsellik ve entrikacılık argümanı ile işleme yoluna gitmişlerdir. Bu bağlamda kraliçenin, Romalı komutanlarla yaşadığı aşklardan ve cinsel cazibesini kullanarak herşeyi elde etmeye çalışan ayartıcı bir kadın oluşundan bahsetmişlerdir. Hatta bazı modern yazarlar, amaçlarına ulaşabilmek için başka insanlardan faydalandığını düşündükleri kraliçeyi, kibirli, kendini beğenmiş, aşırı derecede taktir edilme isteğine sahip bir kişi olarak değerlendirecek, onun narsist kişilik bozukluğu yaşadığını öne sürmüşlerdir.¹³¹ Modern yazarların bu yaklaşımı, saplantılı düşünceler olarak adlandırılan ve suistimale açık büyük bir güç oluşturan *idee fixe* ile açıklanabilir.¹³²

İlk kategoride değerlendirmeye aldığımız modern yazarların büyük çoğunluğunun Klasik Yunan ve Romalı yazarlardan bağımsız bir bakış açısına sahip olmadıkları açıkça görülmektedir. Aslında bu yazarlar, antik yazarların politik ve kültürel anlamda bir önyargıya sahip olduklarının ve Kleopatra'yı bu yazarların betimlemelerine dayanarak anlatmaya çalışmanın oldukça zor olduğunun fazlasıyla bilincindedirler.¹³³ Modern yazarların yararlandığı bu antik kaynakların en büyük sıkıntısı, Augustus'un siyasi propagandasının yanı sıra dönemin karalama ve yıkım politikasını fazlasıyla yansıtmış olmalarıdır.¹³⁴ Dolayısıyla, bu kaynakları kullanan modern tarihçiler, Augustus Dönemi'nde aktif olarak görev yapmış olan politikacılar, yazarlar ve şairler tarafından Kleopatra'ya karşı uygulanan siyasi propagandanın yanı

¹³⁰ W. R. Johnson, Kleopatra'nın *une femme moyenne sensuelle* olarak anıldığını ve kaydedilen ilk klişe anlatımın "jingoistic hyperbole-synecdoche" yani "aşırı milliyetçi" olduğunu ifade eder. Bkz. W. R. Johnson, "agm.", s. 388.

¹³¹ Kleopatra'nın MPD yani narsist kişilik bozukluğu yaşadığını iddia eden bir araştırma bulunmaktadır. Bu çalışmada MPD'nin insanlarda hayranlık uyandırma, taktir edilme ve beğenilme isteği gibi belirtilere sahip bir kişilik bozukluğu olduğu ifade edilmiştir. Araştırmaya göre, bu rahatsızlığı yaşayan kişilerin empati yapabilme yetenekleri bulunmamaktadır. Bunu kanıtlayan belirtiler ise mükemmeliyetçi olma, kendini aşırı beğenme, kişinin özel ve tek olduğuna inanması, aşırı derecede beğenilme ve taktir edilme isteği, amaçlarına ulaşabilmek için başkalarından yararlanma ve kibirli olmaktır. Kleopatra'yı eleştirenler de onda bu belirtilerin mevcut olduğunu dolayısıyla da MPD nedeniyle sınırda olan bir kişilik bozukluğu yaşadığını öne sürmektedirler. Bkz. Ralph M. Orland, Frank J. Orland, Phyllis T. M. Orland. "Psychiatric Assessments of Cleopatra: A Challenging Evaluation", *Psychopathology* 23, 1990, s. 169-175; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 183; O. El Daly, "The Virtuous Scholar": Queen Cleopatra in Medieval Moslem/Arab Writings", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 53.

¹³² W. R. Johnson, "A Queen, a Great Queen? Cleopatra and Politics of Misrepresentation", *A Journal of Humanities and the Classics*, Vol. 6/3, 1967, s. 388.

¹³³ S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 12-15.

¹³⁴ W. R. Johnson, "A Queen, a Great Queen? Cleopatra and Politics of Misrepresentation", *A Journal of Humanities and the Classics*, Vol. 6/3, 1967, s. 388.

sıra iftira, kötöleme ve karalama kampanyasını da kabul etmiş oldukları için Kleopatra'nın gerçek karakterini ortaya koymaları pek mümkün olmamıştır.¹³⁵ Sonuç olarak ilk kategoride yer alan ve Kleopatra'yı klasik bir anlatımla ortaya koyan modern yazarların temel sorununun, Geç Hellenistik Dönem'in en önemli tarihi karakterlerinden biri olan Kleopatra'nın kariyerinden çok aşk sembolü haline gelmiş olan şahsi ilişkileri başta olmak üzere popüler yönlerine odaklanmış olmalarından kaynaklandığı söylenebilir.¹³⁶ Modern yazarların, kraliçenin gerçek karakterini yansıtmaktan uzak popüler anlatımları tercih etmesi, onun kişiliğinin önüne geçmiştir. Bu durum kraliçeyi gerçek yönleriyle tanınamızı imkânsız kılarken popüler anlatımlar Kleopatra'nın efsaneleşmiş bir kadın olarak görülmesine imkan tanımıştır.¹³⁷ Bu tarz anlatımları içeren kaynaklarda, cinselliğe aşırı düşkün bir kadın profiline sahip olan Kleopatra, akademik bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde onun kişiliği ve özel hayatı hakkında çok detaylı bilgilere sahip olmadığımız ortaya çıkar.¹³⁸

Modern yazarlara ait eserlerin temeli, Kleopatra hakkındaki mevcut antik söylemlere dayanmaktadır. Modern yazarların bu anlatımlarının, sinema ve tiyatro gibi görsel sanatların yanı sıra edebi eserlerde de yer alması, günümüze dek ulaşan bir "Kleopatra algısı" oluşturmuştur.¹³⁹ Ayrıca savaş, barış, değişim, dönüşüm ve devrim gibi her türlü toplumsal ve siyasi olayda erkek egemenliğinin ön planda olduğu bir dünya göz önünde bulundurulduğunda, Kleopatra'nın bir kraliçe ve bir kadın olarak tek başına mücadele vermesi neredeyse anlamsız karşılanmıştır. Bu da özellikle yazın dünyasında kraliçenin siyasi mücadelesinin değersizleştirilmesine, kadınlığı, fiziki güzelliği ve feminen doğasının ön plana çıkarılmasına neden olmuştur. Fakat Kleopatra'nın kadınlığı, güzelliği ve aşk ilişkileri gibi popüler yönlerinin ön planda olduğu bu anlatım tarzı 2000'li yıllarda değişime uğramıştır. Klasik yazarların başlattığı ve antik literatürün sağladığı bilgileri tartışmasız benimseyen modern yazarların devam

¹³⁵ L. McJannet, "Antony and Alexander: Imperial Politics in Plutarch, Shakespeare and Some Modern Historical Texts", *College Literature*, Vol. 20/3, 1993, s. 3; W. R. Johnson, "agm.", s. 388.

¹³⁶ D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford 2010, s. 6-7; Richard D. Alston, *Rome's Revolution. Death of the Republic and Birth of the Empire*, Oxford 2015. s. 191.

¹³⁷ François Chamoux, *Hellenistic Civilization*, (Çev. M. Roussel and M. Roussel), Blackwell Publishing, Malden&Oxford 2002, s. 155; Aslında Kleopatra ile ilgili anlatılan ve yazılan pek çok şey gerçekte olmamıştır ve sadece bir efsaneden ibarettir. Örneğin kraliçenin ölümü konusunda elimizde kesin bilgiler bulunmamasına rağmen bir yılan tarafından sokularak öldürülmüş olduğu konusu genel kabul görmüş bir efsane haline gelmiştir. Bkz. D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford 2010, s. 6-7.

¹³⁸ Robert S. Bianchi, "Images of Cleopatra VII Reconsidered ", *Cleopatra Reassessed*, The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 13.

¹³⁹ Bkz. D. E. E. Kleiner, *Cleopatra and Rome*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 2005, s. 309-311.

ettirdiği anlatım tarzının arkeolojik ve epigrafik verilerin klasik yazarlara ait metinlerden edinilen bilgilerle sentezlenmesiyle birlikte çok farklı bir bakış açısı gündeme gelmiştir. Kleopatra'nın öncekinden farklı biçimde ele alındığı bu bakış açısını yeni yaklaşımlar içeren kadın çalışmalarıyla ilişkilendirmek mümkündür. İkinci kategoriye dâhil ettiğimiz ve tez çalışmasının da temel hareket noktalarından birini oluşturan bu ekolün yaratıcısı olarak görülen modern yazarlar, Kleopatra'ya olan popüler bakış açısını değiştirmeye çalışmışlardır. Bu yaklaşım her ne kadar feminist bir tutum gibi görünse de klasik literatürün tek tip anlatımından sıyrılarak kraliçenin bilinmeyen ya da bilerek/bilmeyerek geri planda bırakılan karakterini öne çıkarmayı amaçlamıştır.

Biyografiler dışında Kleopatra Dönemi'ni dini, ekonomik, politik ve sosyal açıdan değerlendiren kaynaklar da mevcuttur.¹⁴⁰ Sarah B. Pomeroy, *Women in Hellenistic Egypt: From Alexander to Cleopatra* adlı eserinde, Hellenistik Dönem'de kadını farklı yönlerden ele alırken Büyük İskender Dönemi'nden Kleopatra Dönemi'ne kadar olan süreçte Mısırlı kadınların ve kraliçelerin toplumdaki yerinden bahsetmiştir. Üstelik Pomeroy, hem kadın çalışmalarında hem de Kleopatra'yı biyografik açıdan ele alan eserlerde, antik kaynaklarda karşımıza çıkan "kadın" algısının değişmediğinin de altını çizmiştir. Bu yaklaşım, günümüz yazarlarının ortaya koyduğu kadın profilinin bazı antik yazarların kadın anlayışını takip ettiğini ve bu kapsamda kadının ikinci planda kaldığını ortaya koyar. Zira Pomeroy'un bahsettiği değişmeyen kadın algısı, günümüz sanat ve edebiyat dünyasında karşımıza çıkan şehvetli yanı ağır basmış Kleopatra profili ile doğrulanmaktadır. Bu nitelikteki eserlerin büyük bir bölümü, kraliçenin güzelliği ve aşklarına yoğunlaşmış, hatta onu cinsel bir obje olarak değerlendirmiştir. Bu da kadına bakış açısının Antikçağ'dan günümüze değişmediğini açıkça ortaya koyan anlamlı bir enstrüman olarak değerlendirilebilir.

Kleopatra'nın yaşadığı dönem için arkeolojik ve epigrafik kaynakların incelenmesi de ayrıca büyük önem taşımaktadır. Bu materyallerin kraliçe hakkındaki

¹⁴⁰ Bu kapsamda, Kleopatra Dönemi'ni yüzeysel olarak anlatan Stanley M. Burstein, *The Reign of Cleopatra* adlı eserinde, Kleopatra'nın hükümdarlığına ve dönemin siyasi olaylarına yer vermiştir. Diana E. E. Kleiner'in yazmış olduğu *Cleopatra and Rome* adlı kitapta Kleopatra'nın Roma ile olan politik ilişkilerine değinilmiştir. J. Whitehorne, Ptolemaios Hanedanı'nda "Kleopatra" adıyla yer alan tüm kraliçeleri anlattığı *Cleopatras* adlı kitabında, Kleopatra'nın ölümü ile ilgili kapsamlı bilgiler verirken bu konudaki modern yaklaşımları değerlendirmiştir. P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook* adlı eserinde Kleopatra Dönemi'nin önemli siyasi aktörleri olan Caesar, Marcus Antonius, Octavianus'un yanı sıra Actium Savaşı ve Kleopatra'nın ölümü konularını içeren antik kaynakların pasajlarını derlemiştir.

eksik bilgileri tamamlamada değerlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla tapınaklarda, mezarlarda ve diğer farklı yerlerde ele geçirilen Kleopatra tasvirleri, nümismatik veriler, epigrafik eserler, papirüsler, kararnameler, steller, seramikler, heykeller, portreler, kabartmalar ve mimari eserler de aynı derecede önem taşımaktadır.¹⁴¹ Kleopatra Dönemi'nde basılan ve bu dönemi aydınlatmada önemli malzemeler olarak değerlendirilen sikke sayısı oldukça azdır. Yine de mevcut sikkeler, Kleopatra'nın kendi politikasının yanı sıra zaman zaman değişiklikler gösteren sikke darbı politikasını da anlamamızı sağlamaktadır. Bu kapsamda M.Ö. 32/31'te Khalkis'te basılan dört bronz sikke,¹⁴² Antiokheia'da basılan bir gümüş drahmi,¹⁴³ M.Ö. 50/49 ve M.Ö. 39/38 yıllarına ait olan ve Askalon'da basılan iki gümüş *tetradrahmi*,¹⁴⁴ Orthosia'dan iki bronz sikke,¹⁴⁵ Tripolis'ten bir bronz sikke,¹⁴⁶ Berytos'dan iki bronz sikke,¹⁴⁷ Damaskos'dan bir bronz sikke,¹⁴⁸ Kıbrıs bronz sikkeleri,¹⁴⁹ Ptolemais'ten bir bronz

¹⁴¹ D. J. Thompson, "Cleopatra VII: The Queen on Egypt", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 32; Kleopatra ile ilgili anıtlar, steller, tapınaklar, sikkeler, papirüsler hakkında bilgiler veren çok sayıda makale bulunmaktadır. P. W. M. Copeman "Cleopatras Needle" adlı makalesinde granitten yapılmış olan *Kleopatra Anıtı*, *Büyük Kütüphane*'nin yanında yapılmış olan muhteşem saray kompleksi ve Kleopatra'nın Marcus Antonius için yaptırmış olduğu *Caesareum Tapınağı*'ndan bahsetmektedir. Bkz. P. W. M. Copeman, "Cleopatras Needle", *The British Mediacal Journal*, Vol. 1/ 6106, 1978, s. 154-155; Roger S. Bagnall-Paola Davoli ise 1999-2002 yılları arasında *Theban Palladium*'unda yapılan epigrafik araştırmalarda ele geçen metinlerde "Kleopatra" ismine rastlandığını belirtmektedir. Ayrıca Arman'taki Shaik al-Basri Camii'nin yanında bir yapı tespit edildiğini ve bu yapının *Cleopatra Hamamı* olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Roger S. Bagnall & Paola Davoli, "Archaeological Work on Hellenistic and Roman Egypt 2000-2009", *American Journal of Archaeology*, Vol. 115/1, 2011, s. 103-157; F. Johansen, Kleopatra'ya ait olan ve *Berlin Başı* olarak adlandırılan portre hakkında bir makale yazmıştır. Bkz. Flemming Johansen, "Portraits of Cleopatra—Do they Exist? An Evaluation of the Marble Heads Shown at the British Museum in the Exhibition Cleopatra of Egypt: from History to Myth", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 75; Kleopatra'nın sikkeler ve heykeller üzerinde betimlenmiş olan ve Hellenistik-Yunan kraliyet anlayışını yansıtan heykelleri P. Higgs, portreleri ise S. Walker tarafından yayımlanmıştır. Mısır'a ait olan bu portreler şu anda Paris Louvre Müzesi'nde sergilenmektedir. Bkz. P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklohama Press, Norman 2006, s. v; 2000-2002 yılları arasında yapılmış olan kazılarda ele geçirilen çok sayıda eser S. Walker&P. Higgs tarafından edite edilmiş olan kitapta yer almaktadır. Bkz. Susan Walker-Peter Higgs (Ed.), *Cleopatra of Egypt. From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001.

¹⁴² Kleopatra'ya ait bronz Khalkis sikkeleri için bkz. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 233, Figs. 214-217, Lev. 1.

¹⁴³ Kleopatra'ya ait gümüş Antiokheia sikkesi için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), "age.", s. 234, Fig. 218, Lev. 2.

¹⁴⁴ Suriye'nin doğusundaki Askalon kenti Kleopatra için sikke bastırmıştır. M.Ö. 50/49'a tarihlenen bu gümüş *tetradrahmiler* için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), "age.", s. 234, Fig. 219-220, Lev. 3.

¹⁴⁵ Kleopatra'ya ait bronz Orthosia sikkeleri için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), "age.", s. 235, Figs. 225-226, Lev. 4.

¹⁴⁶ Kleopatra'ya ait olan Tripolis bronz sikkesi için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), "age.", s. 235, Fig. 227, Lev. 5.

¹⁴⁷ Kleopatra'ya ait bronz Berytus sikkeleri için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), "age.", s. 235, Figs. 228-229, Lev. 6.

¹⁴⁸ Kleopatra'ya ait Damaskus bronz sikke için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), "age.", s. 235, Fig. 230, Lev. 7.

¹⁴⁹ R. Pincock ise Kleopatra ve oğlu XV. Ptolemaios Kaesarion'un birlikte tasvir edildiği bronz Cypriot sikkeleri hakkında bilgi vermiştir. Bkz. Richard Pincock, "Cypriot Bronze Coins of Cleopatra with

sikkenin¹⁵⁰ yanı sıra Marcus Antonius ve Kleopatra'nın birlikte tasvir edildiği sikkeler de¹⁵¹ bulunmaktadır. Bu sikkeler, Kleopatra'nın, ekonomide yaşanan sorunlar ve enflasyon karşısında yürüttüğü politika hakkında da bilgi vermektedir.¹⁵² Epigrafik belgeler ise ekonomik, sosyal, kültürel, dini ve siyasi politikaları yansıtmaları açısından bilgi edinmede önemli ve güvenilir materyaller olarak karşımıza çıkar. Bu belgeler, Mısır'ın geleneklerine bağlı yönetim anlayışı ve siyaseti hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca kraliçenin tahta geçişinden itibaren yürüttüğü politika, taht ortakları, bazı kişilere tanıdığı mali imtiyazlar, sahip olduğu unvanlar ve sıfatlar hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Bu yazıtlar kraliçenin tahta geçtiği tarih, tahtı paylaştığı kişiler, taht mücadeleleri, sahip olduğu unvanlar, siyasi kararlarını halka aktaran karanameler, Roma'ya uygulanan vergi teşviki kapsamındaki mali imtiyazlar, Roma'ya ihraç edilen ürünlerin vergi oranları ve muafiyetleri, inşa ettiği yapılar, maddi destek sağladığı topluluklar ve Actium Savaşı'ndan sonra yaşanan gelişmeler olmak üzere pek çok konuda bilgi vermektedir. Ayrıca Ptolemaios Hanedanı'na ait çok sayıda heykel de tahta geçen hükümdarların Mısırlı olma çabalarını, Mısır'ın meşru ve saygı duyulan hükümdarı olabilmek için kendi geleneklerinden ne derece uzaklaştıklarını gösteren önemli kanıtlar arasında yerini almıştır.

Arkeolojik, epigrafik ve nümismatik bulgularla desteklenmiş antik ve modern literatür perspektifli analiz yönteminin birlikte ele alınması, Kleopatra'nın gizlenen ve bilinmeyen pek çok yönünü tam olarak ortaya çıkarmak için yeterli olmasa da antik yazarların önyargılı değerlendirmelerinden bağımsız somut veriler içermesi açısından önem arz etmektedir. Zira arkeolojik, nümismatik ve epigrafik veriler, tez çalışmamızın bazı bölümlerinde önemli ipuçları sağlamaktadır. Tapınaklarda yer alan duvar resimleri Kleopatra Dönemi'ndeki din-siyaset ilişkisini gözler önüne serer. Nümismatik veriler dönemin para politikası, Romalı komutan Marcus Antonius ve Kleopatra arasındaki büyük ittifakın sikke darbu politikasına nasıl yansıdığını açıklar. Roma başta olmak üzere politik mücadele içinde olduğu güçlere verdiği siyasi mesajları içermesi açısından önemlidir. Epigrafik veriler ise Kleopatra Dönemi'nde halkı bilgilendirmek amacıyla

Caeserion: Two Eagles on Ptolemaic Coins Representations of Co-Regency", s. 1-17. <http://www.ptolemaic.net/NMpdfs/CleopatraCaeserionTwoEagles.pdf> (Erişim Tarihi: 26. 11. 2015).

¹⁵⁰ Kleopatra'ya ait Ptolemais bronz sikke için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed.), "age.", s. 235, Fig. 231, Lev. 8.

¹⁵¹ Marcus Antonius ve Kleopatra'nın birlikte tasvir edildiği sikkeler için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed.), "age.", s. 234, Figs. 221-222, Lev. 9.

¹⁵² D. J. Thompson, "Cleopatra VII: The Queen on Egypt", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 31-32.

yazılmış olan kararnamelerin kamuoyuna sunulmasının yanı sıra kraliçenin otoritesini hatırlatma noktasında kullandığı belge niteliği taşımaları bakımından önemlidir. Buradan hareketle “gerçek Kleopatra” yı orataya çıkarmaya çalışmada önemli veri sağladıkları aşikârdır.

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda ne antik kaynakların, ne modern literatür ne de arkeolojik verilerin Kleopatra'nın hayatı ve siyasi faaliyetleri hakkında kapsamlı bilgiler içermediği söylenebilir. Bu nedenle özellikle antik kaynaklarda karşımıza çıkan metinlerde Kleopatra'nın nasıl ele alındığı, onun hayatı ve siyasi faaliyetlerine ne ölçüde yer verildiği, özellikle Augustus Dönemi şairlerinin kraliçeye karşı eleştirel yaklaşımları ve bunun altında yatan nedenler boyutunda ele alınacaktır. Kleopatra'ya karşı bir çizgide olan antik kaynaklardan esinlenen modern kaynaklar eleştirel bakış açısında değerlendirilirken Orta Çağ Arap yazarlarının ortaya koyduğu âlim ve bilge kraliçe imajı da bu analize dâhil edilerek, kraliçe hakkında yapılmış tüm değerlendirmeler üzerinden bir Kleopatra tasviri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Burada Orta Çağ Arap yazarlarının çizdiği entelektüel, eğitimli, alim ve bilge Kleopatra profili ön plana çıkarılacaktır. Burada, Orta Çağ Arap yazarlarının Kleopatra'yı gerçek yönleriyle ele almış olma ihtimalleri de ele alınacaktır. Kraliçenin hayatının sadece aşk, cinsellik ve entrikalardan ibaret olmadığı, aslında entelektüel açıdan donanımlı, siyasi yönden deneyimli, kadın, anne, ülkesinin refahını ve bağımsızlığını herşeyden üstün tutan bir kraliçe boyutlarını ön plana çıkaran bir yaklaşım, bu tezimizin temel perspektifini oluşturmaktadır. Böylelikle antik-modern literatürün yanı sıra Orta Çağ metinleri ve arkeolojik kapsamda yer alan bir kısım materyalin değerlendirilmesiyle birlikte, Hellenistik Dönem'in en önemli siyasi karakterlerinden biri olan Kleopatra'nın şahsi, politik ve entelektüel boyuttaki nispeten “gerçek” yönleri tartışılmaya çalışılacaktır. Modern literatür kapsamında ise ikinci kategoriye dahil edilen ve Kleopatra'yı klasik yazarlar temelinde ortaya koymanın zorluğuna vurgu yapan Sally-Ann Ashton'un görüşleri benimsenecektir. Yazarın özgün bilgi içermeyen sıradan biyografilerden farklı bir düzlemde ele aldığı Kleopatraprofili tezin temelini oluşturacaktır. Dolayısıyla, yazarın, klasik yazarların verdiği bilgiler ve arkeolojik verilerin sentezinden oluşan bir bakış açısından yola çıkarak “kendi gerçek Kleopatra”

sını yaratmaya çalıştığını ifade eden bilimsel yaklaşımı tezimizin temelini oluşturacaktır.¹⁵³

¹⁵³ S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford, 2008, s. 1.

İKİNCİ BÖLÜM

KLEOPATRA ÖNCESİ MISIR VE PTOLEMAOS HANEDANLIĞI'NA GENEL BAKIŞ

Hellenistik Dönem, toplumsal kaynaşmasonucu yeni kültürel zenginliklerin ortaya çıktığı çok farklı bir zaman dilimini içermektedir. Bu dönemde temel amaç fethedilen yeni bölgenin ekonomik ve siyasi konumunu muhafaza ederek kültürel kaynaşmayı sağlamak olsa da bölgeye hakim olma ve uyum sağlayabilme ideali, yaşanan en büyük güçlüklerinden biri olarak karşımıza çıkar. Buna en güzel örnek I. Ptolemaios Soter'in, Büyük İskender'in fethettiği önemli bölgelerden biri olan Mısır'ın yönetimini devralması ve bu kapsamda yerel özellikler açısından özgün nitelikteki bölgeye uyum sağlama sürecinin başlamış olmasıdır. Bu durum, İskender'in kurmuş olduğu büyük imparatorluğa ait toprakların, onun ölümünden sonra generalleri arasında pay edilmesinin ardından Mısır'da ortaya çıkanhanedanın tüm yönleriyle değerlendirilmesinin yanı sıra Yunan-Makedon kökenli bu yeni yönetimin yarattığı değişim ve farklılaşmayı ele almayı da gerektirmektedir. Dolayısıyla bu bölümde Ptolemaios Hanedanı'nın¹⁵⁴ kuruluşu, hanedanın var olduğu süre dâhilinde tahta geçen hükümdarlar, bu hükümdarların politik faaliyetleri, eski Mısır geleneğinin izlerini taşıyan hanedanlık sistemi ve bu kapsamda süregelen gelenekler ele alınacaktır. Bu kapsamda öncelikle bahsi geçen dönemdeki Mısır'da yaşanan siyasi gelişmeler, savaşlar ve anlaşmalar, ilk hükümdar I. Ptolemaios Soter'den son hükümdar VII. Kleopatra'ya kadar değerlendirilecektir. Öncelikle Ptolemaios Hanedanı'nın kuruluş süreci üzerine bir değerlendirme yapmak daha sonra da Kleopatra Dönemi'ndeki siyasi yapılanmaya değinmek yerinde olacaktır. Mısır, M.Ö. 4. yüzyılda köklü bir değişim yaşamıştır. Bu tarih itibarıyla Mısır yabancı bir hükümdar tarafından idare edilmeye başlamıştır. Böylece I. Ptolemaios Soter'den VII. Kleopatra'ya kadar neredeyse üç asır boyunca Makedon asıllı hükümdarlar tarafından yönetilmiştir. Tahtın son varisi Kleopatra ise atalarının yüzlerce yıllık politikalarını uygulamak suretiyle Mısır'ı yönetmiştir.

Bu bölümde amaç, hanedanın son yöneticisi Kleopatra'ya kadar olan dönem boyuncatahta geçen hükümdarların iktidar anlayışlarının, Kleopatra Dönemi'nde nasıl bir yansıma bulduğu ve kraliçenin, daha önceki hükümdarların sahip olduğu hanedan

¹⁵⁴ S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 11, Map 1, Bkz. Harita 1.

anlayışını kendi iktidarı döneminde nasıl uyguladığını ortaya koymaktır. Bunu tespit edebilmek için de I. Ptolemaios Soter'den VII. Kleopatra Dönemi'ne kadar tahta çıkan hükümdarların nasıl bir Mısır inşa etmeye çalıştıklarını ortaya koymak öncelik kazanmaktadır. Zira bu tespit, Kleopatra'nın nasıl bir dünyaya doğduğunu anlamada oldukça önemli bir role sahiptir. Bu anlamda dünya çapında eğitim ve kültür merkezi haline gelmiş bir başkente sahip olan Mısır'ın sosyo-politik konumu, siyasi ilişkileri, toplumsal yapısı ve nüfusu oluşturan unsurlar, Kleopatra'nın dünyaya geldiği ortamı belirgin bir şekilde ortaya koymamızın önünü açacaktır. Bu doğrultuda öncelikle Ptolemaios Hanedanı'nın ortaya çıkışı, hanedan kavramı ve Kleopatra'nın dünyaya geldiği Mısır dünyası, Roma'nın geniş bir coğrafyada söz sahibi olduğu bu dönemin siyasi yapısı göz önünde bulundurulmak suretiyle açıklanacaktır. İkinci olarak Kleopatra'nın doğduğu Mısır'daki yerli halk ile bölgenin pek çok kültürel özelliğini benimsemiş olan Yunan-Makedon toplumun farklılaşan kültürel yapısı ortaya konulacaktır. Ayrıca bahsi geçen farklılaşmanın Ptolemaios saray yaşantısına yansımaları ve bu durumun ülkeyi idare etmekle yükümlü olan yönetici kesimi nasıl etkilediği tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca Ptolemaioslarda hanedan kavramı, tahta geçen hükümdarların firavun-kral/kraliçe anlayışını sürdürmeleri, kardeş evliliğini saray teamülleri kapsamında uygulamaları ve bu yönde evlilikler gerçekleştirmelerine değinilecektir. Böylece hanedanın ilk yıllarından yıkılışına kadar olan dönem çerçevesindeki siyasi stratejiler, yerel geleneklerin birleşmesi ile ilişkilendirilecek ve Mısır yönetim sistemine uyum süreci değerlendirilmiş olacaktır.

Mısır'da, I. Ptolemaios Soter'den XII. Ptolemaios'a kadar görev yapmış olan Ptolemaios hükümdarları, bunların tahtta olduğu sırada yaşanan savaşlar, Roma ile olan ilişkileri ve dış politika anlayışlarının ele alındığı bu bölümde, bahsi geçen hükümdarların yanı sıra eşleri de Kleopatra'nın yönetim anlayışını yansıtan rol modeller olarak karşımıza çıkar. Zira Kleopatra sadece hükümdarları değil eşlerinin siyasi tutumlarını da kendine örnek almış ve bunu yansıtan faaliyetlerde bulunmuştur. Fakat burada, Ptolemaios hükümdarları daha ön planda yer alacaktır. Hükümdar eşlerine ise Kleopatra'nın rol modeli olarak değinilecektir.

2.1. Kleopatra Öncesi Mısır ve Ptolemaios Hanedanı

Ptolemaios Hanedanı,¹⁵⁵ Mısır'da kurulmuş hanedanların sonuncusudur. J. G. Manning tarafından klasik koloniciliğin ve sömürgeciliğin dikkate değer örneklerinden biri olarak değerlendirilen¹⁵⁶ ve Mısır'ı uzun süre idare eden¹⁵⁷ Ptolemaios Hanedanı'nın kuruluş süreci, Büyük İskender'in ölümünden sonra onun en yakın komutanları arasında yaşanan siyasi mücadele ile doğrudan ilişkilidir. Bu süreçte yaşanan gelişmeler, Büyük İskender'in tarih sahnesine çıkışı, fetihleri ve ölümünün yanı sıra halefleri arasındaki siyasi mücadeleyi ön plana çıkarır. Böylelikle hanedanın kuruluşunda başrol oynayan I. Ptolemaios Soter ve ondan sonraki hükümdarların genel politikası önem kazanmaktadır. Bu durum, Ptolemaioslarda hanedan kavramının, Mısır-Makedon hanedan anlayışının kaynaşma sürecinin yanı sıra Makedon hükümdarların Mısır'da meşruiyet sağlama, halkın sevgisini kazanma ve etkili bir hükümdar olma yolunda izledikleri politikaların kapsamlı olarak değerlendirilmesini gerektirdiği için Ptolemaios hükümdarlarının “Mısır'ın hükümdarı” olma yolunda benimsedikleri yerel geleneklerin ortaya konulması oldukça anlamlıdır.

Makedonya kralı II. Philippos'un M.Ö. 336 yılında bir suikast sonucu öldürülmesinin ardından hem askeri hem de entelektüel yönden donanımlı bir komutan olan oğlu Büyük İskender tahta geçmiştir. İskender'in tarih sahnesine çıkması ve hemen ardından M.Ö. 334-325 yıllarını kapsayacak olan doğu merkezli büyük bir fetih hareketi başlatması ise yaşanan gelişmelerin temelini oluşturmaktadır.¹⁵⁸ Amacı büyük bir dünya imparatorluğu kurmak olan Büyük İskender'in stratejik bir şekilde yürüttüğü doğu seferinde gerçekleştirmiş olduğu fetihler, Küçük Asya ve Doğu Akdeniz çevresinde yer

¹⁵⁵ Ptolemaios Hanedanı dönemine ait harita için bkz. Harital; S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 11, Map 1.

¹⁵⁶ Joseph Gilbert Manning, *Last Pharaohs: Egypt under the Ptolemies, 305-30 BC*, Princeton University Press, Princeton 2010, s. 30-32, 52.

¹⁵⁷ Stuart A. Kallen, *Pharaohs of Egypt*, ReferencePoint Press, San Diego&CA, 2013, s. 68-70; *StRomata* adlı kitabında, Ptolemaios Dönemi kronolojisi üzerine bir hesap yapan ve Büyük İskender'den itibaren tüm Makedon kralların tahta kalma sürelerini veren Alexandriyalı Clement, yirmi iki yıl süren Kleopatra saltanatının yıkılması ile birlikte Ptolemaios Hanedanı'nın son bulunduğunu belirtir. Buradan hareketle, Kleopatra'nın ölümünden sonraki süreçte kısa süre tahta geçen çocuklarının saltanatını da göz önünde bulundurduğunda Yunan-Makedon saltanatının toplam süresi 312 yıl 18 gündür. Bkz. Clement of Alexandria, *StRomata*, I.21. bkz. https://en.wikisource.org/wiki/Anten-Nicene_Fathers/Volume_II/CLEMENT_OF_ALEXANDRIA/The_Stromata,_or_Miscellanies/Book_I; T. C. Skeat, “The Last Days of Cleopatra: A Chronological Problem”, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 43, 1953, s. 99; Büyük İskender'in 144. Olimpiyat yılına denk gelen ölüm tarihi olan M.Ö. 323'ten başlayarak Ptolemaios krallarının tahta kaldıkları süreleri detaylı olarak incelemiştir. Buna göre yirmi iki yıl tahta kalan Kleopatra'nın ölmesiyle birlikte Ptolemaios Hanedanı'nın 293 yıllık saltanatının sona erdiğini belirtmiştir. Bkz. Eusebius, *Chronicon*, 1. p60.

¹⁵⁸ Plutarkhos, *İskender*, X-XI.

alan toplumların sosyo-politik yapısında köklü bir değişime neden olmuştur. Bu değişim, farklı kültürel özelliklere sahip toplumlardaki kültürel kaynaşmayı beraberinde getirmiştir. Yunan ve Doğu geleneklerinin bir sentezi olarak değerlendirebileceğimiz kaynaşma politikası sayesinde farklı din, dil, ırk, gelenek ve göreneklere sahip etnik gruplar, Yunan kültürünün baskın özelliklerini içinde barındıran sentez bir kültürün varlığını kabul etmişlerdir. Geniş bir coğrafyada yaşayan farklı etnik grupların ılımlı yaklaşımı, Yunan kültürünün doğuda yayılmasını hızlandırmıştır. Bunda, İskender'in fetihleri sırasında uğramış olduğu bölgelerde yaşayan yerel güç ağlarının veya dinamiklerin rolü büyüktür. Gerçekten de Büyük İskender, Granikos'ta Perslerle yapılan ilk savaşla başlayan Yunanistan, Anadolu, Mısır ve Pers bölgeleri üzerinden Hindistan'a dek uzanan fetihleri sonucunda Makedonya'dan Hindistan'a kadar geniş bir coğrafyayı egemenliği altına almıştır.¹⁵⁹ Böylece Yunan özelliklere sahip gibi görünen fakat Doğulu niteliklerin yanı sıra "salt monarşi"nin hâkim olduğu yeni bir yönetim şekli ortaya çıkmıştır. İran'da Persli gibi giyinen, diadem takan İskender'e, Mısır'da Tanrı Ammon'un oğlu sıfatı ile tapınılmıştır. Üstelik İskender ve halefleri, Makedon özelliklerini bir tarafa bırakarak tam bir doğulu gibi davranmaya başlamışlardır. Böylece iki farklı kökenin bağdaşması söz konusu olmuştur.¹⁶⁰ Fakat bu durum çok uzun sürmemiş, kurmuş olduğu devasa imparatorluk, İskender'in M.Ö. 323'te aniden ölmesiyle birlikte, varisi olarak tahta geçmek isteyen generalleri arasında büyük bir bölüşüm sorununa dönüşmüştür.¹⁶¹ Bu süreçte, imparatorluğun tamamında ya da bir kısmında pay elde etmek için birbirleri ile kıyasıya mücadele eden halefler yani *diadokhoi* ön plana çıkmıştır. *Diadokhoi*, imparatorluğun geleceğini görüşmek üzere *Babil Bölünmesi*¹⁶² adı verilen toplantıda yönetimi aralarında pay ettiler. Böylece imparatorluk toprakları üzerindeki ilk bölünme gerçekleşti. İkinci bölünme ise M.Ö. 321 yılında Syria'daki Triparadeisos kentinde düzenlenen *Triparadeisos Antlaşması*¹⁶³ ile gerçekleşti. Toplantıda alınan kararlar doğrultusunda, İskender'den miras kalan

¹⁵⁹ Arrianos, *İskender'in Seferi*, 1. 11; Plutarkhos, *İskender*, XIV-LXXIII.

¹⁶⁰ Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 17. 77. 5; Arrianos, *İskender'in Seferi*, 4. 7. 4; Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, Net Yayınları, İstanbul 1987, s. 205; Bülent İplikçioğlu, *Hellen Tarihi'nin Anahatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000, s. 45.

¹⁶¹ Arrianos, *İskender'in* 104. Olimpiyat'ta, Hegesias'ın Atina'da arkhon olduğu yılda yani M.Ö. 11 Haziran 323 tarihinde öldüğünü belirtir. Bkz. Arrianos, *İskender'in Seferi*, VII. 28; Aristobulus'un anlattığına göre *Desios* ayının on sekizinci günü İskender'in hummadan dolayı ateşi çıkmış, susayınca şarap içmiş ve bu düşüncesiz davranışı sonrasında kendini kaybedip bayılmıştır. *Desios* ayının yirmi sekizinci günü de ölmüştür. Bkz. Plutarkhos, *İskender*, LXXV-LXXVII.

¹⁶² Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 18. 2. 4; Günther Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 13-14.

¹⁶³ Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 18. 3-5; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 15.

büyük imparatorluğu Makedonya, Küçük Asya, Suriye ve Mısır olmak üzere parçalı yeni krallıklara dönüştürdüler. Ayrıca M.Ö. 301¹⁶⁴ ve M.Ö 280 yıllarında gerçekleşen son bölünmede Makedonya, Önasya ve Mısır olmak üzere üç büyük krallık ile çok sayıda küçük krallık ortaya çıktı.¹⁶⁵ Fakat hem İskender hem de *Diadokhoi* döneminde ortaya çıkan Ptolemaioslar, Seleukoslar ve Antigonoslar prensip açısından benzer olan “salt idare” yönetim sistemine sahip olsalar da bu sistemin uygulama şekli devletten devlete değişiklik gösteriyordu. Her ne kadar Hellenistik krallıkların tamamı tek bir devlet tipi ortaya koyarak salt monarşi idaresini benimsemiş olsalar da tarihi ve coğrafi koşulların yanı sıra Hellenistik kralların kişilik özellikleri bakımından birbirlerinden farklılık gösteren bir monarşi anlayışı söz konusuydu.¹⁶⁶ *Status quo* adı verilen “güçler dengesi”ni¹⁶⁷ oluşturan büyük krallıklardan yalnızca Makedonya’da kurulan krallık milli karaktere sahipti. Bu, Makedon kralların, Makedon kökenli halka hükmettiği anlamına geliyordu. Buna karşın suni teşekküllerden oluşan Mısır’daki Ptolemaios ve Suriye’deki Seleukos krallıkları ise Makedon kökenli fakat Yunan kültürünü benimsemiş krallar, azınlığın oluşturduğu Yunan-Makedon bir zümre ile ücretli askerlerden oluşan bir orduya dayanarak, başka ırklarda oluşan kavimleri egemenlikleri altına aldıkları için milli bir krallıktan bahsetmek oldukça güçlü.¹⁶⁸

Bu krallıklardan biri olan Ptolemaios Hanedanı, Mısır’ı Persler’den alan Büyük İskender’in¹⁶⁹ kendi adını taşıyan İskenderiye¹⁷⁰ kentini kurmasıyla ortaya çıkmıştır.¹⁷¹

¹⁶⁴ Antigonos ve Demetrios M.Ö. 301 yılında gerçekleşen İpsos Savaşı’nda ölünce sahip oldukları topraklar yeniden pay edildi. Fakat bu yeni toprak paylaşımı yeni anlaşmazlıkların ve ittifakların doğmasına neden oldu. Bkz. Plutarkhos, *Demetrius*, 52. 3-4; Polybius, *Histories*, 5. 67.

¹⁶⁵ Eskidoğu kültürünün baskın olduğu Hellenistik krallıkların zayıflama süreci M.Ö. 200’de başlamıştır. Büyük İskender’in ölümünden sonra ortaya çıkan ve İskender imparatorluğunun en önemli coğrafi bölgelerinde varlık bulan bu krallıklar bir yandan bağımsızlıklarını korumaya çalışırken diğer yandan diğer Hellenistik krallıklar ve Roma ile sürekli bir siyasi mücadele içinde oldukları için zayıflamaya başlamışlardı. Bkz. Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, XVIII. 33-36; B. İplikçioğlu, *Hellen Tarihi’nin Anahatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000, s. 47.

¹⁶⁶ Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 18. 2-3; Appian, *Syriya*, 1. 1; Mehmet Ali Kaya, “Suriye Krallığı’nın Büyük Menderes Havzasındaki Kolonileri”, s. 121; Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 491-492; B. İplikçioğlu, “age.”, s. 46-47; B. İplikçioğlu, *Eskibati Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997, s. 120; G. Hölbl, “age.”, s. 13; Salt monarşinin farklı bir örneği Makedonya’da karşımıza çıkmaktadır. Burada kralın mevkisi II. Philippos dönemindekinden hiçbir şekilde farklı değildi. Ordu Makedon kökenli erlerden oluşuyordu. Kralların tanrı olmak gibi bir durum ve öldükten sonra halkın kendisine tanrı olarak tapınması gibi bir durum da söz konusu değildi. Bkz. A. M. Mansel, “age.”, s. 492.

¹⁶⁷ Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 19. 105; G. Hölbl, “age.”, s. 18.

¹⁶⁸ Toby Wilkinson, *Eski Mısır: M.Ö. 3000’den Kleopatra’ya Bir Uygarlığın Tarihi*, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 572, 574.

¹⁶⁹ Büyük İskender, Gaza’dan ayrıldıktan yedi gün sonra Mısır’daki Pelusion kentine geldi. Pers kralı Dareios’un Mısır satrapı olarak görevlendirdiği Mazakes ile görüşmelerde bulundu. Dareios’un yenilgisini öğrenen Mazakes, Büyük İskender’i dostça karşıladı. Bundan sonra bölgede bir askeri birlik bırakarak Memphis’e gitti. Bkz. Arrianos, *İskender’in Seferi*, III. 1.

Ptolemaios Hanedanı, *diadokhoi* mücadelesini takiben Mısır'da hak iddia eden I. Ptolemaios Soter'in¹⁷² krallığını ilan etmesiyle birlikte resmen şekillenmiştir.¹⁷³

2.2. Erken Ptolemaios Krallarının Politik Stratejileri ve Kleopatra Üzerindeki Etkisi

Mısır'da krallığını ilan etmeden önce M.Ö. 323-306 yılları arasında satraplık yapan I. Ptolemaios Soter, Mısır'da görev yapan Kleomenes'i öldürdükten ve 8000 *talanton*¹⁷⁴ paraya el koyduktan sonra kendisi göreve başlamıştı.¹⁷⁵ Mısır'ın zenginliği, doğal kaynakları ve stratejik konumunu da göz önünde bulunduran I. Ptolemaios Soter, İskender'in çocukluk arkadaşı ve en yakın komutanlarından biri olduğu gerekçesiyle yönetimde söz sahibi olmayı planlıyordu.¹⁷⁶ I. Ptolemaios Soter bu amacına ulaşmış ve İskender'in kendisini satrap olarak görevlendirdiği Mısır'ın yönetimini devralmıştı. Fakat Yukarı ve Aşağı Mısır'dan oluşan geniş bir bölgenin sorumluluğunu üstlenmek hiç de kolay değildi. Bu anlamda I. Ptolemaios Soter'in en belirgin amacı, idaresinden sorumlu olduğu Mısır'da, geleneklerine ve dini anlayışına tabi olduğu Makedonya'ya oranla ekonomik ve siyasi açıdan daha iyi konumda olabilmektir. Dolayısıyla bölgeye uyum sağlama gibi yeni ve farklı bir durum söz konusuydu. Zira Makedon kökenli bir komutan olarak insanların hiç tanımadığı, coğrafyasını hiç bilmediği, kültürüne yabancı olduğu büyük bir Afrika bölgesini yönetme sorunu ile karşı karşıya kalmıştı. Her ne kadar Mısır'dan sorumlu kişi olarak siyasi ve iktisadi gücü elinde bulundursa da bu durum onun Mısır'da bir firavun gibi hareket edebilmesi için yeterli değildi. Üstelik

¹⁷⁰ İskenderiye kentinin genel görünüşü için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 33, Lev. 10.

¹⁷¹ Mısır'a gelen Büyük İskender, İskenderiye'ye geldi. Bu bölgenin gelişip büyüyecek nitelikte bir kent kurmanın çok uygun olacağı düşüncesiyle şehir planı hazırlamaya başladı. Bu konuda bazı mitolojik anlatımlar da söz konusudur. Bkz. Arrianos, *İskender'in Seferi*, III. 1-2.

¹⁷² I. Ptolemaios Soter'in Mısır tarzında yapılmış bazalt heykeli için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), "age.", s. 40-41, Figs. 3a-3b, Lev. 11.

¹⁷³ Arrianos, *İskender'in Seferi*, III.1; Iosephus, *Antiquitates Judaeorum*, 12. 1.

¹⁷⁴ *Talanton* (talent) 60 mina'ya (100 drahmilik değer ölçüsü) eşit olan en büyük Yunan ağırlığıdır. Hellenistik dönem sonlarında kullanılan ağırlık sistemine göre 6000 drahmeyi (1 drahm=6 obol değerindeki gümüş sikke) ifade eder. Yaklaşık olarak 26.196 kilogramdır. Bkz. Oğuz Tekin, *Antik Nüsmatik ve Anadolu. Arkaik ve Klasik Çağlar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1997, s. 134, 137.

¹⁷⁵ Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 18. 14. 1; PECS Alexandria-1. Bkz. R. Stillwell,-William L. McDonald-M. H. McAlister, *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Princeton University Press, Princeton 1976; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 14.

¹⁷⁶ Polybius, *Histories*, 5. 34-39; G. Hölbl, "age.", s. 12-13.

İskender'in sahip olduğu yetkilere de sahip değildi. Öte yandan Mısırlıların İskender'den sonra ülkeyi yönetecek bir başka Makedon monarkı benimsememe ihtimali de oldukça yüksekti. Dolayısıyla I. Ptolemaios Soter, Mısırlılar tarafından benimsenme, kabul görme ve her şeyden önemlisi meşru sayılmanın yollarını aramaya başladı.¹⁷⁷ Bu amacına ulaşmak adına attığı ilk adım Büyük İskender'in naaşı üzerinden meşruiyet sağlama çabası oldu. Bu amaçla, Mısır'da iken ziyaret ettiği,¹⁷⁸ geleceği hakkındaki kehanetleri öğrendiği ve Ammon'un oğlu unvanını aldığı Siwah kentinde bulunan Ammoneion'da gömülmek¹⁷⁹ isteyen İskender'in naaşını Mısır'a getirmek için harekete geçti. Ne var ki I. Ptolemaios Soter için geçerli olan meşruiyet sorunu, *diadokhoi* mücadelesi sırasında gerçekleşen büyük toprak bölüşümünde Makedonya'nın idaresini alan Perdikkas¹⁸⁰ için de söz konusuydu. Perdikkas, yeni kurduğu krallığı bünyesinde meşruiyet sağlama çabasında olduğu için İskender'in naaşının Aigai'deki Makedon krallar nekropolüne defnedilmesini istiyordu. İskender'in ardılı bu iki komutan arasındaki meşruiyet mücadelesinde ilk hamle I. Ptolemaios Soter'den geldi. Babil'de bulunan naaşı Makedonya'ya götürmek üzere yola çıkan cenaze alayının yolunu keserek Suriye üzerinden Mısır'a yönlendirdi. Fakat cenazeyi Büyük İskender'in vasiyet ettiği yer olan Shiwa'daki Ammon Tapınağı'na değil Mısırlı firavunların geleneksel başkenti olan Memphis'e defnetti. M.Ö. 12 Ocak 304'te krallığını resmen ilan ettikten sonra da Memphis'te bulunan mezarı başkent İskenderiye'de inşa edilen yeni anıt mezara taşıdı.¹⁸¹ *Diadokhoi* arasındaki siyasi çekişmeler bundan sonra da devam etti. Her bir *didokhoi* kendi çıkarları doğrultusunda koalisyonlar kurup bir diğer komutanla kıyasıya savaştı. Bu anlamda ilk savaş M.Ö. 320 de ikincisi ise M.Ö. 319-315 te yapıldı.¹⁸² Bu savaşlar, I. Ptolemaios Soter'e, satrap olarak görev yaptığı

¹⁷⁷ I. Ptolemaios, hanedana meşruluk kazandırmak için kendisini Büyük İskender ile ilişkilendirdi ve İskenderiye'de bir kült oluşturarak bunu sağlamaya çalıştı. İskender'i tanrılaştırdığı gibi kendisini de İskender gibi tanrılaştırdı. Öldükten sonra da Mısır'da resmi olarak tanrılaştırıldı. I. Ptolemaios'un onuruna İskenderiye'de her dört yılda bir geçit törenlerinin, kurbanların, ziyafetlerin ve spor karşılaşmaları eşliğinde kutlanan "Ptolemai Festivali" düzenlendi. Bkz. T. Wilkinson, *Eski Mısır: M.Ö. 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 578.

¹⁷⁸ İskender'in bu ziyareti I. Ptolemaios Soter tarafından kaleme alınmıştır. Bkz. G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 11.

¹⁷⁹ Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 17.49.2; Iustinus, *Historiae Philippicae*, 13. 4. 6; G. Hölbl, "age.", s. 10-13.

¹⁸⁰ Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 12. 50

¹⁸¹ Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 18.26-28; PECS Memphis. Bkz. R. Stillwell,-William L. McDonald-M. H. McAlister, *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Princeton University Press, Princeton 1976; G. Hölbl, "age.", s. 15; T. Wilkinson, "age.", s. 569-571.

¹⁸² Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 19.56-62; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 17.

Mısır'da askeri ve ekonomik düzenlemeler yapma fırsatı sağladı.¹⁸³ Bu fırsatı iyi değerlendiren I. Ptolemaios Soter, öncelikle kendini Mısır kralı ilan etti. I. Ptolemaios Soter'in Mısır'daki hükümdarlık süreci M.Ö. 306/4-283/2 yıllarını kapsıyordu. M.Ö. 306 yılında *basileus* unvanı alan I. Ptolemaios Soter, bu doğrultuda kral olduğunu gösteren sikkeler bastırmak suretiyle kendini ölümsüzleştirme yoluna gitmiştir. Taç giyme töreni, M.Ö. 12 Ocak 304 yılında yapılan I. Ptolemios Soter'in tahttaki ilk yılı demotik yazıtlar¹⁸⁴ üzerinde de bilhassa anlatılmıştır.¹⁸⁵ M.Ö. 304 yılından itibaren "kral" sıfatıyla Ptolemaios Hanedanı yönetimini devralan I. Ptolemais Soter, krallığı boyunca diğer Hellenistik krallarla mücadelesini sürdürmüştür. Bu mücadeleler sayesinde Doğu Akdeniz ve Ege kıyılarına uzanan geniş bir coğrafyayı kapsayan toprakları hâkimiyeti altına almayı başarmıştır. I. Ptolemaios Soter Dönemi'ndeki bu kazanımlar "Altın Çağ" olarak kabul edilen ilk üç hükümdar döneminde de devam etmiştir. Bu süreçte siyasi mücadeleler devam etse de dikkate değer ölçüde toprak parçasını hamiyeti altına almıştır. Altın çağın ilk kralı olan I. Ptolemaios Soter döneminde hanedan, etrafı çöller ve denizlerle çevrili doğal sınırlara sahip büyük bir ülke haline gelmişti.¹⁸⁶ I. Ptolemaios Soter, hükümdarlığı döneminde sadece Küçük Asya, Akdeniz ve Ege kıyılarındaki bazı bölgeleri değil Kyrenaika, Kıbrıs, Koele Suriye ve Fenike liman kentlerinin çoğunu ele geçirmişti. Hatta önemli askeri ve ticari üsleri de hakimiyeti altına almış¹⁸⁷ böylece başarılı bir yayılma politikası izlemiştir.

Ptolemaiosların genişleme politikası, I. Ptolemaios Soter'in iki yıl boyunca tahtı paylaştığı oğlu II. Ptolemaios Philadelphos¹⁸⁸ (M.Ö. 285-246) döneminde de devam etmiştir. I. Ptolemaios Soter'in M.Ö. 283/2'nin kışında 84 yaşında ölmesinin ardından hükümdarlık yetkisine tek başına sahip olan II. Ptolemaios Philadelphos, M.Ö. 7 Ocak 282'de kral ve firavun olarak tahta geçse de babasıyla birlikte iki yıl taht ortağı olmasını

¹⁸³ G. Hölbl, "age.", s. 16.

¹⁸⁴ M.Ö. 264/e'e tarihlenen, 1897 yılında Pharos Adası'nda bulunan ve bugün Oxford Ashmolean Müzesi'nde muhafaza edilen Marmor Parium yazıtı için bkz. G. Hölbl, "age.", s. 21; <http://www.attalus.org/translate/chronicles.html#239.0>; <http://www.ashmolean.org/ash/faqs/q004/> (Erişim Tarihi: 18. 03. 2017)

¹⁸⁵ I. Ptolemaios Soter'in kral olmasının ardından başındaki diadem ile kendini Büyük İskender ve Mısır firavunları ile ilişkilendirdiğini gösteren sikke için bkz. G. Hölbl, "age.", s. 21, Fig. 1. 1.

¹⁸⁶ A. M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 491-492; T. Wilkinson, *Eski Mısır: M.Ö. 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 571.

¹⁸⁷ G. Hölbl, "age.", s. 28.

¹⁸⁸ II. Ptolemaios Philadelphos'un Mısır tarzında yapılmış büstü için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 43, Figs. 5a-5b, Lev. 12.

fırsat bilerek kendi iktidar dönemini M.Ö. 285/4 tarihinden itibaren başlatmıştır.¹⁸⁹ Bu dönemdeki Hellenistik krallıklar arasında yaşanan siyasi mücadeleler, M.Ö. 304-282 yılları arasında Mısır'ı yöneten I. Ptolemaios Soter döneminde olduğu gibi oğlu II. Ptolemaios Philadelphos (M.Ö. 285-246) döneminde de etkili oldu. Nitekim Ptolemaios Hanedanı ile Seleukos krallığı arasında yaklaşık yüz yıl süren Suriye Savaşları, mevcut siyasi mücadelelerin kanıtıdır. II. Ptolemaios Philadelphos döneminde başlayan ve III. Ptolemaios Euergetes (M.Ö. 236-222) döneminde de devam eden bu savaşlar, Hellenistik monarşiler arasındaki çekişmeyi açıkça ortaya koymaktadır.¹⁹⁰

Suriye Savaşları'nın ilki, M.Ö. 274-270 yılları arasında meydana gelmiştir. Bu savaş Küçük Asya'da hâkimiyet kurmak isteyen II. Ptolemaios Philadelphos'un Makedonya kralı II. Antigonos Gonatas'a karşı harekete geçmesi ile başlamıştır. Seleukos kralı I. Antiokhos ve II. Antigonos Gonatas'ın kurduğu ittifaka rağmen savaşı II. Ptolemaios Philadelphos kazanmıştır. Bu zafer sonrasında II. Ptolemaios Philadelphos Pamphylia, Likya, Kilikya, Karya bölgelerinin yanı sıra bazı Ege Adaları'nı ele geçirerek Küçük Asya'nın büyük bölümünü hanedana kazandırmıştır.¹⁹¹ Fakat özellikle ilk üç Ptolemaios hükümdarının Peloponnesos Yarımadası'na ve Ege Adaları'na hâkim olma isteği, Makedonya krallığı ile sürekli bir mücadeleyi kaçınılmaz hale getirmiştir. M.Ö. 267/6-261 yılları arasında gerçekleşen Khremonideia Savaşı da bunlardan biridir. Savaş sonunda üstünlük sağlayan II. Ptolemaios Philadelphos Ephesos ve Lesbos Adası'nı ele geçirmiştir.¹⁹² Dönemin en önemli savaşlarından bir diğeri ise M.Ö. 260 yılında gerçekleşen II. Suriye Savaşı'dır. Yegane amaçları İskender imparatorluğunun büyük bir kısmında hâkimiyet kurmak olan Hellenistik krallıkların birbirleri ile kıyasıya mücadele ettiklerinin en iyi kanıtı olan bu savaş esnasında Seleukosların üçüncü kralı II. Antiokhos tahttaydı. II. Antiokhos da tıpkı babası gibi Makedonya kralı II. Antigonos Gonatas ile ittifak yapmıştır. Bu ittifakın amacı, Ptolemaios hükümdarı II. Ptolemaios Philadelphos'in daha fazla toprak kazanmasını engellemektir. Sonuç olarak Seleukoslar ile Antigonoslar arasındaki bu ittifak amacına

¹⁸⁹ G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 35.

¹⁹⁰ T. Wilkinson, *Eski Mısır: M.Ö. 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 571-572.

¹⁹¹ *Ilion Yazıtı* hakkında bilgi veren *OGIS* I. 219 için bkz. <http://www.columbia.edu/itc/classics/bagnall/3995/readings/b-d2-1b.htm> (Erişim Tarihi: 01. 03. 2017); G. Hölbl, "age.", s. 37-40, 67, Not. 7.

¹⁹² Pausanias, *Periegesis*, I. 1. 1; I. 7. 3; PECS Aptera. Bkz. R. Stillwell,-William L. McDonald-M. H. McAlister, *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Princeton University Press, Princeton 1976; G. Hölbl, "age.", s. 40-42.

ulaşmış, II. Ptolemaios Philadelphos, Rodos Adası başta olmak üzere Küçük Asya'nın güneyinde ve batısında yer alan bazı bölgeleri kaybetmiştir.¹⁹³

II. Ptolemios Philadelphos, M.Ö. 246 yılı başlarında ölünce yerine oğlu III. Ptolemaios Euergetes (M.Ö. 246-222) geçmiştir. Seleukoslarla sorunların daha ciddi boyutlara ulaştığı bu dönemde, Seleukos kralı II. Antiokhos'un oğlu II. Seleukos iktidardaydı. Ptolemaioslar ile Seleukoslar arasındaki mücadeleyi yeniden gündeme getiren olay ise II. Seleukos'un, aynı zamanda III. Ptolemaios Euergetes'in kız kardeşi olan üvey annesi II. Berenike ile bir olup oğlunu öldürmesi oldu. Bu olay, Ptolemios-Seleukos hattındaki gerginliğin iyiden iyiye artmasına neden olmuş, dolayısıyla III. Suriye Savaşı gündeme gelmiştir. Kız kardeşinin ve yeğeninin intikamını almak üzere II. Seleukos'a karşı harekete geçen III. Ptolemaios Euergetes, Laodikeia Savaşı olarak adlandırılan III. Suriye Savaşı'nı (M.Ö. 246-241) kaybetmiştir.¹⁹⁴ Bu yenilgi sonrasında ciddi toprak kayıpları yaşayan III. Ptolemaios Euergetes ve II. Seleukos, M.Ö. 241 yılı itibarıyla yaklaşık on yıl sürecek bir barış antlaşması yapmışlardır. Diğer yandan III. Ptolemaios Euergetes'in özellikle Yunanistan'daki topraklar üzerinden yürüttüğü yayılma politikası devam etmiş ve bu kapsamda Makedon kralı II. Antigonos Gonatas ile mücadelesini sürdürmüştür. Dolayısıyla III. Ptolemaios Euergetes, Makedon ve Seleukos karşıtı dış politikasını uygulamayı sürdürmüştür.¹⁹⁵

III. Ptolemaios Euergetes'in M.Ö. 222 yılında ölümünden¹⁹⁶ sonra genç yaşta tahta geçen IV. Ptolemaios Philopator (M.Ö. 221-204) dönemi başlamıştır. Bu dönemde dış politika anlayışı dikkate değer ölçüde değişime uğramış ve buna bağlı olarak Ptolemaiosların zayıflama süreci başlamıştır. İlk üç Ptolemaios kralının uyguladığı yayılmacı politika anlayışı sürdürülemez olsa da Seleukoslarla olan mücadele devam etmiştir. Özellikle IV. Ptolemaios Philopator ile Büyük Antiokhos lakaplı III. Antiokhos'un¹⁹⁷ Koele Suriye¹⁹⁸ bölgesine hâkim olma isteği, iki krallık arasında yeni savaşların gerçekleşmesine ortam hazırlamıştır. Bu süreçte Seleukos kralı III. Antiokhos'un amacı, krallığını yeniden düzenlemek ve sınırlarını I. Seleukos

¹⁹³ G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 43.

¹⁹⁴ Iustinus, *Historiae Philippicae*, 27. 1. 2; Appian, *Syrika*, 11. 65; *Monumentum Adolitanum* hakkında bilgi veren *OGIS* I. 54 için bkz. <http://www.attalus.org/docs/ogis/s54.html> (Erişim Tarihi: 16. 03. 2017); G. Hölbl, "age.", s. 48.

¹⁹⁵ Iustinus, *Historiae Philippicae*, 27. 1-10; 27. 2. 2-9; G. Hölbl, "age.", s. 50-53,66.

¹⁹⁶ Polybius, *Histories*, 2. 71; 5. 34.

¹⁹⁷ Appian, *Syrika*, 1. 1.

¹⁹⁸ Koele Suriye, bugünkü İsrail bölgesidir. Bkz. S. M. Burstein, *The Reign of Cleopatra*, Greenwood Press, Londra 2004. s. 8.

dönemindeki haline ulaştırmaktır. Ne var ki Küçük Asya'daki Akhaios ile Molon'un çıkardığı isyanlar, Ptolemaios Krallığı ile mücadelesini güçleştirmiştir.¹⁹⁹ İki krallık arasında hız kesmeden devam eden bu mücadele süreci, IV. Suriye Savaşı ile yeniden başlamıştır. M.Ö. 219-217 yılları arasında cereyan eden IV. Suriye Savaşı, IV. Ptolemaios Philopator'un galibiyetiyle sonuçlanmış, III. Antiokhos ise Koele Suriye'den çekilmek zorunda kalmıştır.²⁰⁰ Aynı yıl bir savaş daha gerçekleşmiştir. M.Ö. 22 Haziran 217'de IV. Ptolemaios Philopator ve III. Antiokhos'un bizzat katılımıyla gerçekleşen Raphia Savaşı²⁰¹ Ptolemaiosların zaferiyle sonuçlanmıştır.²⁰² M.Ö. 217'de Gaza'nın güneydoğusundaki Raphia yakınlarında gerçekleşen bu savaş hem Ptolemaioslar hem de Seleukoslar için önemli bir dönüm noktasıdır. Öyle ki savaş sonunda III. Antiokhos askeri birliklerini yeniden yapılandırmak zorunda kalmıştı. IV. Ptolemaios Philopator ise savaş sonrası yaşanan askeri ve ekonomik sorunların üstesinden gelmeye çalışıyordu. Zira Ptolemaios ordusunun Seleukoslara karşı kazandığı son büyük zaferin simgesi olan bu savaş, iktisadi açıdan Mısır'ı fazlasıyla zorlamıştı.²⁰³ Ekonomik sıkıntı dışında askeri sıkıntılar da baş göstermişti. Çünkü Raphia Savaşı'nda mücadele edebilmek için Mısırlı askerlerden kurulmuş olan ordu içinde de çözümler başlamıştı. Savaş sonrası deneyim kazanan ve silahlanan bu askerlerin yerli şeflerin idaresinde ayaklanması, Yukarı Mısır'da baş gösterecek olan bir iç isyanın ayak sesleriydi. Hanedan içindeki mücadeleleri bir kenara bırakarak IV. Ptolemaios Philopator'a yardım teklifinde bulunan Seleukoslar'ın desteği bile bu isyanın bastırılması ve iç savaşın sona ermesi için yeterli olmadı. Böylece Yukarı Mısır başta olmak üzere Nubia ve Somali'deki Ptolemaios hâkimiyeti de son bulmuş oldu.²⁰⁴

M.Ö. 204 yılında kırk yaşındayken ölen IV. Ptolemaios Philopator'dan²⁰⁵ sonra henüz altı yaşındaki oğlu V. Ptolemaios Epiphanes (M.Ö. 204-180) hanedanın yeni kralı

¹⁹⁹ Polybius, *Histories*, 5. 34; 5. 42; 5. 45; 5. 61; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 127-129; S. M. Burstein, *The Reign of Cleopatra*, Greenwood Press, Londra 2004, s. 8.

²⁰⁰ Polybius, *Histories*, 5. 67-68.

²⁰¹Raphia Savaşı'na ait yazıt için bkz. *Hellenistic Inscriptions* 17 (Bkz. http://www.attalus.org/docs/other/inscr_17.html (Erişim Tarihi: 11. 03. 2017); G. Hölbl, "age.", s. 163, Fig. 6. 1, Lev. 13 a-b.

²⁰² Polybius, *Histories*, V. 79-86; Iustinus, *Historiae Philippicae*, 30.1.6; G. Hölbl, "age.", s. 131.

²⁰³ S. M. Burstein, "age.", s. 8.

²⁰⁴ Livius, *Historiae ab urbe condita*, 35. 13. 4; Polybius, *Histories*, 5. 79-86; T. Wilkinson, *Eski Mısır: M.Ö. 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 581-582; A. M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 481; S. M. Burstein, *The Reign of Cleopatra*, Greenwood Press, Londra 2004, s. 8.

²⁰⁵ Iustinus, *Historiae Philippicae*, 30. 2. 6.

oldu.²⁰⁶ Özellikle Yukarı Mısır'da baş gösteren iç sorunlar ve ayaklanmalar²⁰⁷ ile başlayan zayıflama süreci, çocuk yaşta tahta çıkan V. Ptolemaios Epiphanes döneminde de devam etti. Bir kehanette bahsi geçen yerli kral Horvennefer'in, M.Ö. 199 yılında Yukarı Mısır'da başlattığı büyük ayaklanmaya karşı ciddi mücadele veren V. Ptolemaios Epiphanes'e ait askeri güçler, isyancıları yenmeyi başardılar. Ayaklanmanın çıkmasına sebebiyet veren kişiler ise Memphis'te düzenlenen taç giyme festivalinde infaz edildiler. M.Ö. 26 Mart 196 tarihinde gerçekleşen bu olay, Rosetta Taşı²⁰⁸ olarak bilinen ve günümüze dek ulaşan Memphis Kararnamesi'nde anlatılmaktadır.²⁰⁹

V. Ptolemaios Epiphanes'in M.Ö. 180 yılında ölümünün ardından henüz altı yaşındaki oğlu VI. Ptolemaios Philometor (M.Ö. 180-145) tahta geçti. Hükümdarlığının ilk yılları, annesi I. Kleopatra'nın kral naibi olarak görev yapması sayesinde oldukça istikrarlı geçmişti. Fakat M.Ö. 176 yılında annesi ölünce klasik saray entrikaları gündeme geldi ve diğer kardeşleri de tahtta söz sahibi olmak istediler. Bu mücadele sonrasında VI. Ptolemaios Philometor, kardeşleri VIII. Ptolemaios ve II. Kleopatra ile

²⁰⁶ V. Ptolemaios'un doğum tarihi Rosetta taşında yer alır. Buna göre M.Ö. 9 Ekim 210 tarihinde doğmuştur. Bkz. G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 133.

²⁰⁷ M.Ö. 3. yüzyılın sonlarından itibaren başgösteren ve Ptolemaios Hanedanı'nı ciddi anlamda etkileyen isyan ve ayaklanmalar Suriye, Anadolu ve Trakya'daki bazı bölgelerin kaybedilmesini de beraberinde getirdi. Dolayısıyla hem ülke içinde hem de ülke dışında yaşanan bir kriz dönemi baş göstermişti. Bkz. Polybius, *Histories*, 5.34; T. Wilkinson, *Eski Mısır: M.Ö. 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 586-587; S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 18; Dış politikada ortaya çıkan bu zorlu süreç, Seleukos kralı III. Antiokhos ile Makedonya kralı V. Philippos arasında M.Ö. 202 yılında gerçekleşen gizli ittifak ile başladı. Bkz. Polybius, *Histories*, 3. 2; G. Hölbl, "age.", s. 135; Bir anlamda V. Suriye Savaşı'nın başlatıcısı olarak değerlendirilebilecek bu ittifak, Ptolemaiosların Ege Bölgesi'nin kuzeyi ve Küçük Asya'nın güney kıyıları üzerindeki hakimiyetini olumsuz etkilemişti. Üstelik Makedonya kralı V. Philippos'un, M.Ö. 200-197 yılları arasında cereyan eden II. Kartaca Savaşı sırasında Kartacalılar karşısında iki kez bozguna uğrayan Roma'nın karşısında yer alarak Hannibal ile ittifak içine girmesi de Ptolemaiosların dış politikasında önemli bir kırılma noktası olmuştur. Bkz. Polybius, *Histories*, 7.9; Iustinus, *Historiae Philippicae*, 29. 4. 2-3; I. Makedonya Savaşı'nın başlamasındaki en önemli etken olan bu güç birliğinden rahatsız olan Roma, derhal harekete geçerek Pergamon kralı I. Attalos'un da dahil olduğu bir ittifak kurdu. Bkz. Livius, *Historiae ab urbe condita*, 29. 9; Bu ittifak karşısında zor durumda kalan Hannibal ve V. Philippos'un Roma ile yaptığı antlaşma ile birlikte I. Makedonya Savaşı son buldu. Bkz. Polybius, *Histories*, 18. 1; S. M. Burstein, *The Reign of Cleopatra*, Greenwood Press, Londra 2004. s. 8; G. Hölbl, "age.", s. 136; Fakat II. Makedonya Savaşı ile birlikte Roma-V. Philippos mücadelesi yeniden başladı. M.Ö. 200-197 yılları arasında gerçekleşen bu savaşta Roma karşısında yenilgi alan V. Philippos savaş tazminatı ödemek zorunda kaldı. Bkz. Iustinus, *Historiae Philippicae*, 30.3.1-6; V. Ptolemaios Epiphanes ise Ptolemaios Hanedanı'nın Doğu Akdeniz'deki hakimiyetini tamamen kaybetti. O kadar ki V. Ptolemaios Epiphanes öldüğünde krallık çok zayıflamış hatta yıkılmanın eşiğine gelmişti. Bkz. G. Hölbl, "age.", s. 136-137; T. Wilkinson, "age.", s. 586-587; S. Walker-P. Higgs (Ed), "age.", s. 18.

²⁰⁸ Bu trilingual yazıtta, hiyeroglif, demotik ve Yunan alfabeleri kullanılmıştır.

²⁰⁹ Polybius, *Histories*, 15.20; T. Wilkinson, "age.", s. 582-585; S. Walker-P. Higgs (Ed), "age.", s. 19.

ortak bir yönetim kurdular.²¹⁰ M.Ö. 170-164 boyunca süren bu üçlü yönetim sırasında gerçekleşen VI. Suriye Savaşı, düşmanlarıyla anlaşma sağlama çabası içinde olan V. Ptolemaios Epiphanes'in tahttan indirilmesine neden oldu. Bunun üzerine asıl amacı Ptolemaios Hanedanı'na ait toprakları ele geçirmek olan Seleukos kralı IV. Antiokhos (M.Ö. 175-164), M.Ö. 168 yılı baharında İskenderiye'yi kuşattı. Mısır hükümdarı sıfatıyla kraliyet kanunnameleri yayınlamaya başladı. Bu aşamada Ptolemaioslar ve Seleikoslar arasında arabuluculuk yapmak adına bazı girişimlerde bulunan Roma sahneye çıktı. IV. Antiokhos ile Eleusis'te buluşan Roma elçisi C. Popilius Laenas, bu düşmanlığa bir son verilmesini ve Seleukoslara ait kuvvetlerin Mısır ve Kıbrıs'tan tamamen çekilmesini talep etti.²¹¹ Seleukos kralı IV. Antiokhos, Roma'nın bu talebini kabul etti ve Mısır'dan çekildi. Roma'nın Mısır'ı kurtardığı gün olarak kabul edilen bu olay ise "Eleusis Günü" olarak tarihe geçti.²¹² Öte yandan bu olay artık Ptolemaiosların kaderini Roma'nın belirleyeceği anlamına geliyordu. Nitekim Roma, Mısır'da yaşanan iç sorunları çözmek bahanesiyle hanedana sürekli müdahale etmeye başladı. M.Ö. 163 yılında VI. Ptolemaios Philometor ile kardeşleri II. Kleopatra ve VIII. Ptolemaios Euergetes arasındaki iktidar mücadelesine müdahil olması ile birlikte Roma, Mısır siyasetinde belirleyici bir şekilde söz sahibi olmaya başladı. Bu kapsamda Roma, Mısır yönetimini ikiye böldü. Buna göre VI. Ptolemaios Philometor Mısır ve Kıbrıs'ın idaresinden, kardeşi VIII. Ptolemaios Euergetes ise Kyrenaika'dan sorumlu olacaktı.²¹³ Fakat Roma'nın bu idari düzenlemesi çok uzun sürmedi. Zira Yukarı Mısır'da sürekli ayaklanmalar çıkıyordu. M.Ö. 165 yılında Teb'de başlayan ve giderek yayılan ayaklanmaları bastırmaya çalışan VI. Ptolemaios Philometor'un çıkardığı kararnamele bile düzenin sağlanmasında yeterli olmayınca VI. Ptolemaios Philometor sürgüne gönderildi. Bu zorlu dönemde, VI. Ptolemaios'un çözüm için başvurduğu yer ise yine Roma oldu.²¹⁴ Dolayısıyla Roma'nın Mısır'ın iç işlerine müdahil olma süreci bundan sonra da devam etti.

²¹⁰ Ptolemaios Philometor ile kardeşleri VIII. Ptolemaios ve II. Kleopatra arasında kurulan bu üçlü yönetim Deir el-Medina'da bulunan bir tapınakta yer alan rölyefler üzerinde tasvir edilmiştir. Bkz. G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 269, Fig. 9.7, Lev. 14.

²¹¹ Appian, *Syrika*, 11. 65-66; G. Hölbl, "age.", s. 147.

²¹² Polybius, *Histories*, 29.27; Appian, *Syrika*, 11. 66; Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 31. 2; T. Wilkinson, *Eski Mısır: M.Ö. 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 588-589; G. Hölbl, "age.", s. 143.

²¹³ G. Hölbl, "age.", s. 181, 184.

²¹⁴ T. Wilkinson, *Eski Mısır: M.Ö. 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 589.

VI. Ptolemaios Philometor'un sürgüne gidişiyile tahta geçen VIII. Ptolemaios Euergetes'in (M.Ö. 145-116) baskıcı yönetimi, VI. Ptolemaios Philometor'un geri çağırılmasına neden oldu. Bu kez Roma'dan destek talep eden kişi, VIII. Ptolemaios Euergetes oldu. M.Ö. 156/5'te Kyrenaika'da sürgündeysen bir vasiyet hazırlayan VIII. Ptolemaios Euergetes, yasal bir varis bırakmadan ölmesi halinde krallığının Roma'ya bırakılmasını talep etti.²¹⁵ Fakat M.Ö. 145 yılında VI. Ptolemaios Philometor ölünce, VIII. Ptolemaios Euergetes tahtına tekrar kavuştu. İskenderiye'ye döner dönmez kendisine karşı ayaklanan Yahudilerden intikam aldı, pekçok Yunanlı entelektüel İskenderiye'den kovdu. Muhaliflere ders vermek için *gymnasiumu* kuşatıp içerideki herkesi diri diri yaktı. Bu süreçte göçmen nüfusla arasında ciddi sorunlar baş gösterse de özellikle tapınaklara yardımlar yapmak ve af kararlamaları yayınlamak suretiyle Mısır halkının sevgisini kazanmaya çalıştı.²¹⁶

VIII. Ptolemaios Euergetes M.Ö. 116 yılının yazında öldü. M.Ö. 116-80 yılları arasında Mısır IX. Ptolemaios Soter (M.Ö. 116-107), X. Ptolemaios Aleksander (M.Ö. 107-88), IX. Ptolemaios Soter (ikinci kez tahta çıkışı M.Ö. 88-81) ve XI. Ptolemaios Aleksander (M.Ö. 80) tarafından yönetildi. Burada özellikle vurgulanması gereken nokta, Romalı liderlerin, Ptolemaios Hanedanı'nın M.Ö. 80-30 arasındaki elli yıllık politik mücadelelerdir. Bu aşamada, farklı tarihlerde iki kez tahta geçen XII. Ptolemaios (M.Ö. 80-58/58-51) öne çıkmaktadır. XII. Ptolemaios, XI. Ptolemaios Aleksander'in *gymnasiumda* öldürülmesinin²¹⁷ ardından hükümdar olmuştur. XII. Ptolemaios, sürgün döneminden sonra yeniden tahta geçme sürecinde tıpkı kendinden önceki hükümdarlar gibi Roma'nın desteğinden faydalanmıştır. Ardılı VII. Kleopatra ise Ptolemaios hükümdarlarının iç ve dış politika anlayışını sürdürmekle birlikte onların izlediği siyaseti gölgede bırakacak bir dış politika ile tarih sahnesindeki yerini almıştır.

M.Ö. 1. yüzyılın ikinci yarısında siyasete yön veren en önemli karakterlerden biri olan Kleopatra'nın yaşadığı dönemin siyasi ortamı ile doğu-batı dünyasının içinde yer aldığı konjonktürel yapıyı ele almak, onun nasıl bir dünyada yaşadığını ortaya

²¹⁵ Bu vasiyet için bkz. *SEG* 9 [1938]: 7; S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 20; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 187; Halil Demircioğlu, *Roma Tarihi*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 408.

²¹⁶ Iustinus, *Historiae Philippicae*, 38. 8. 2-3; Appian, *Historiae Romanae*, I. 102; T. Wilkinson, "age.", s. 589-590; G. Hölbl, "age.", s. 188-189, 194, 214.

koymada önem arz eder. Genç yaşta Ptolemaios Hanedanı'nın yönetimini devralan ve 39 yıllık hayatının büyük bir kısmını tahtta geçiren Kleopatra'nın doğduğu, büyüdüğü ve yönettiği Mısır dünyasını anlamak, dönemin siyasi yapılanmasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu anlamda hem Kleopatra'nın dünyaya geldiği Mısır'ın hem de o dönemde geniş bir coğrafyada söz sahibi olan Roma'nın içinde bulunduğu duruma göz atılmalıdır. Burada, doğunun en önemli ülkesi konumundaki Mısır'ın nasıl bir siyasi, ekonomik, coğrafi, ekonomik ve demografik yapıya sahip olduğu kadar dış dünya ile ilişkileri de önem kazanmaktadır. Bunların tespiti, M.Ö. 1. yüzyıl ortalarında Mısır kraliçesi olarak tahta geçecek olan Kleopatra'nın yaşadığı ortamın ipuçlarını da verecektir. Dolayısıyla buradaki temel amaç Kleopatra egemenliğindeki Mısır'ın siyasi, sosyo-ekonomik, entelektüel ve kültürel yapısının/ilişkilerinin arka planını ortaya koyarak bunun Kleopatra'nın şahsi ve siyasi yaşamını hangi noktalarda etkilediği meselesini tartışmaktır.

M.Ö. 1. yüzyılda iki büyük gücün varlığından söz etmek mümkündür. Akdeniz'in doğusundaki en güçlü krallık, zengin kültürel birikimin yanı sıra köklü bir siyasal geçmişe sahip olan Mısır'daki Ptolemaios Hanedanı'dır. Akdeniz'in batısındaki en büyük güç ise yayılma stratejisini hızla sürdüren Roma'dır. Bu dönemde Roma, Akdeniz'in doğusunda ve batısında yer alan geniş bir coğrafyaya hâkimdir. Bu coğrafyada Roma'ya bağlı olarak varlığını sürdüren çok sayıda eyalet mevcuttur. Özellikle Küçük Asya'nın büyük bir bölümü ile M.Ö. 64/63 tarihinde Roma eyaleti olan Seleukos Krallığı'na ait Suriye bölgesi de Roma egemenliğindedir. Fırat'ın doğusunda yer alan coğrafyada ise Roma'nın en güçlü düşmanlarından biri olan Parthlar ve diğer krallıklar vardır. Zamanla daha geniş topraklara sahip olan ve doğudaki en önemli güçlerden biri haline gelen Parthlar, özellikle Batı Anadolu'yu hakimiyeti altına almasından sonraki süreçte Roma'yı fazlasıyla zorlamıştır.²¹⁸

M.Ö. 1. yüzyılda doğuda ve batıda yer alan bu siyasi dengenin en önemli ayağını Roma oluşturmaktadır. Özellikle M.Ö. 1. yüzyıl ortalarında hızla yükselen bir profil sergileyen Roma, kendi içinde büyük bir iç savaş mücadelesi veriyor olsa da dış politikada ve yayılma stratejisinde başarılarından taviz vermemiş ve çok sayıda Hellenistik krallığı ele geçirerek eyaleti haline getirmeyi başarmıştır. Öte yandan Roma'nın zenginliği ve stratejik konumu nedeniyle elde etmeyi çok istediği fakat bir

²¹⁸ Charles Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Çev. Suat Kemal Angı), Dost Kitabevi, Ankara 2013, s. 345-346.

türlü muvaffak olamadığı tek Hellenistik krallık, Mısır'da varlığını sürdüren Ptolemaios Hanedanı olmuştur.²¹⁹ M.Ö. 1. yüzyıl dünyasında oldukça dikkat çeken bir coğrafi konuma sahip olan Ptolemaios Hanedanı her ne kadar taht kavgaları başta olmak üzere kendi içindeki pek çok farklı sorunla mücadele sürecinde yıpranmış olsa da genel anlamda stratejik konumu, özel anlamda ise Nil Vadisi'nde yer alan verimli toprakları, tarıma dayalı ekonomisi ve önemli bir ticaret kapısı olan İskenderiye Limanı sayesinde Roma'nın dikkatini fazlasıyla çekmektedir.²²⁰

Bu dönemde, Ptolemaios Hanedanı'nın, Roma'nın dikkatini celbetmesine neden olan faktörler çok boyutludur. Bunu anlayabilmek için de öncelikli olarak Ptolemaios Hanedanı'nın o dönemdeki siyasi ve askeri yapısı başta olmak üzere genel toplumsal yapısına odaklanmak gerekir. M.Ö. 1. yüzyılın başlarında Mısır'da XII. Ptolemaios (M.Ö. 80-58/55-51) tahttaydı. Sanata ve müziğe düşkünlüğü ile sıra dışı bir hükümdar karakterine sahip olan XII. Ptolemaios, istikrarsız yönetimi nedeniyle sıkıntılı bir dönem geçiriyordu.²²¹ Ölümünden kısa bir süre önce, iyi yönetilmediklerini düşünen İskenderiyeliler'in yarattığı iç karışıklık nedeniyle tahtını bırakarak ülkesinden ayrılmak zorunda kalan XII. Ptolemaios, iktidarı boyunca iyi ilişkiler içinde olduğu Roma'ya sığınarak yardım talebinde bulunmaya karar vermişti. Kral XII. Ptolemaios'un Mısır'dan ayrılmasıyla birlikte, tahta kimin geçeceği konusu gündeme gelmişti. M.Ö. 58 yılında yaşanan bu gelişme sırasında kralın oğulları XIII. Ptolemaios ve XIV. Ptolemaios henüz reşit olmadıkları için en büyük kızı IV. Berenike, İskenderiye halkı tarafından Mısır kraliçesi ilan edilmişti. IV. Berenike, M.Ö. 58-57 yıllarında, V. Kleopatra Tryphaina ile tahtı paylaşırsa da bundan sonraki bir yıl boyunca tek başına iktidardaydı. Fakat IV. Berenike'nin kraliçe olarak görevlendirilmiş olması, tam bir hükümdarlık anlamına gelmiyordu. Zira IV. Berenike *pro tempore* yani "geçici" olarak yönetime getirilmişti. Her ne kadar IV. Berenike geçici olarak kraliçe sıfatıyla görevlendirilmiş olsa da Mısır kanunlarının teamülleri ölçütünde hareket etmenin gerekliliği söz konusuydu. Bu kanunlara göre, bir kadın olarak tek başına ülkeyi

²¹⁹ M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 10.

²²⁰ F. Chamoux, *Hellenistic Civilization*, (Çev. M. Roussel and M. Roussel), Blackwell Publishing, Malden&Oxford 2002, s. 154; J. A. Evans, *Daily Life in the Hellenistic Age from Alexander to Cleopatra*, Daily Life Through History Series, The Greenwood Press, Londra 1931, s. viii; M. Grant, "age.", s. 10.

²²¹ Ptolemaios Hanedanlığı boyunca Mısır'ın IV. Ptolemaios, VIII. Ptolemaios ve XII. Ptolemaios olmak üzere yalnızca üç hükümdar tarafından kötü yönetildiği antik kaynaklarda bahsedilmektedir. Özellikle Geç Ptolemaios Hanedanı Dönemi'nde krallık yapan XII. Ptolemaios'un müsrifliği, taşkınlığı, sıra dışı kişiliği, korolarda flüt çalması ve müzik yarışmalarına katılması sürekli olarak vurgulanmıştır. Bkz. Strabo, *Geographica*, 17. 1. 11; Dio, *Historiae Romanae*, 39. 13.

yönetemeyeceği için derhal evlenmesi gerekiyordu. İktidarının devamlılığını sağlamak isteyen IV. Berenike bu evliliği gerçekleştirse de kısa bir süre sonra bazı gerekçeler öne sürerek eşini öldürdü. Daha sonra bir evlilik daha yaptı ve M.Ö. 58-55 yılları arasında Mısır'ı yönetti.²²² IV. Berenike'nin kısa süreli de olsa tahta çıkmış olması, Kleopatra'dan önce tahta çıkan bir kraliçenin varlığını ortaya koyar. Hanedan teamüllerini yerine getirme hususunda üzerine düşen her şeyi yapan IV. Berenike tahttaki gücünü ve devamlılığını koruyamasa da Mısır kraliçesi olmayı başarmış bir kadın olması açısından oldukça önemli bir siyasi figür olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle de Kleopatra'ya rol model olmuş bir kadındır. Dolayısıyla Kleopatra da iktidarının devamını sağlama da IV. Berenike'nin politikasını izlemiş bu kapsamda önce erkek kardeşi ile evlenmiş daha sonra da onu öldürerek tahtın tek sahibi olmuştur.²²³

Mısır'da bu gelişmeler yaşanırken, Roma'da XII. Ptolemaios'un senatoya görüşmeleri devam ediyordu. XII. Ptolemaios, ülkesine dönebilmek ve tahtını tekrar ele geçirebilmek için Roma'dan yardım talebinde bulunmuştu.²²⁴ Fakat kralın bu isteğinin gerçekleşmesi çok kolay olmadı. XII. Ptolemaios Roma'ya varınca, dostu Pompeius, onu oldukça iyi karşılamış ve senatoya takdim etmişti. XII. Ptolemaios'un iktidar mücadelesini çözümlmek için harekete geçen Senato, kralın yeniden tahtına geçebilmesi konusunda görüşmeler yapmıştı.²²⁵ Bu görüşmeler sonrasında, XII. Ptolemaios'un'in İskenderiye'deki muhaliflerine elçiler gönderilmiş, onlarla görüşmeler yapılmıştı. Ayrıca Suriye valisi Aulus Gabinius'un sahip olduğu Roma lejyonlarının sağladığı askeri desteğin yanı sıra 10.000 *talanton* tutarındaki maddi destek marifetinin de etkisiyle kral yeniden tahtına geçmişti.²²⁶ Ne var ki XII. Ptolemaios'un yeniden tahta

²²² Strabo, *Geographica*, 17. 1. 11; Dio, *Historiae Romanae*, 39. 13; S. B. Pomeroy, *Women in Hellenistic Egypt. From Alexander to Cleopatra*, Schoken Books, New York 1984, s. 24; Chris J. Bennett & Mark Depauw, "The Reign of Berenike IV (Summer 58-Spring 55 BC)", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Bd. 160, 2007, s. 213.

²²³ Kleopatra ilk olarak kardeşi XIII. Ptolemaios ile evlenmişti. Onun ölümünden sonra ise diğer erkek kardeşi XIV. Ptolemaios ile evlendi. Dolayısıyla burada bahsedilen kişi kraliçenin ikinci evliliğini gerçekleştirdiği XIV. Ptolemaios'tur.

²²⁴ Dio, *Historiae Romanae*, 39. 13; Livia Capponi, "The Oikos of Alexandria", *Ancient Alexandria Between Egypt and Greece*, (Ed. W. V. Harris and G. Ruffini), Brill Academic Publishers, Leiden 2004, s. 124; Caesar, bazı krallıkların para karşılığında Roma'nın müttefiki olmalarını sağlamıştı. XII. Ptolemaios'un krallığı da bunlardan biriydi. Caesar, kendisi ve Pompeius adına kraldan 6000 *talanton* almıştı. Suetonius, *Tanrisal Iulius Caesar*, 54.

²²⁵ Roma Senato'sunda yapılan uzun görüşmeler sırasında Roma'daki Jüpiter heykeline yıldırım düşmesi önemli bir kehanet olarak yorumlanmıştır. Kehanete göre bir Mısır kralının, kalabalık eşliğinde yeniden göreve getirilecekti. Burada bahsi geçen kalabalık silahlı birlikler olarak yorumlanınca Senato, XII. Ptolemaios'u yeniden tahta geçirebilmek isteyen Pompeius'un silahlı birlik talebini geri çevirdi. Bkz. Cicero, *Epistulae ad Familiares*, I. 7.

²²⁶ Strabo, *Geographica*, 17. 1. 11; Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 3; Appian, *Historiae Romanae*, 5. 1. 8; Duane W. Roller, *The World of Juba II and Kleopatra Selene. Royal Scholarship on Rome's Afrikan*

geçiş sürecinde Roma'nın verdiği destek, Mısır kralına pahalıya mal olmuştu. Bu süreçte Caesar ve Pompeius'tan yüklü miktarda para alan XII. Ptolemaios Roma'ya göz ardı edilmeyecek ölçüde borçlanmıştı. Suetonius'un "*Para karşılığında krallıkların Roma'nın müttefiki olmalarını sağladı, sonuç olarak bir tek Ptolemaios'tan kendisi ve Pompeius adına neredeyse altı bin talentum aldı.*"²²⁷ şeklinde ifade ettiği bu borç, ülkesinin hazinesini ve maliyesini idare edecek Romalı bir maliyeci bulan XII. Ptolemaios'un M.Ö. 51 yılında aniden ölümüne kadar, hatta daha sonraki iktidarlar döneminde bile Mısır'ın önemli sorunlarından biri haline gelmişti.²²⁸ Fakat ne kendi iktidarını ne de kendinden sonra başa geçecek hükümdarları düşünen XII. Ptolemaios, yeniden kral olabilmek için herşeyi göze almış ve de amacına ulaşmıştı. Çünkü M.Ö. 55 yılında Roma'nın yoğun desteği ve arabuluculuğu sayesinde tahta yeniden geçtiğinde ilk işi, kendisi Roma'dayken ülkeyi yöneten büyük kızı IV. Berenike ile eşi Arkhaleus'u idam ettirmek olmuştu.²²⁹ Böylece mevcut potansiyel tehditleri ortadan kaldırmış olsa da çok uzun süre tahtta kalamadı ve öldü. XII. Ptolemaios'un M.Ö. 51 yılında aniden ölmesinin ardından oğlu XIII. Ptolemaios ile kızı VII. Kleopatra'nın birlikte tahta geçmesi gündeme geldi. Tahata geçen Kleopatra eski Mısır hanedan geleneğini sürdüren erken Ptolemaios kral ve kraliçelerinin politikasını sürdüren bir kraliçe olarak ülkesini yönetti.

2.3. Eski Mısır Hanedan Geleneğinin Ptolemaios Kral ve Kraliçeleri Üzerindeki Etkisi

Firavunların ve Pers krallarının mirasçısı olarak Mısır'da kurulan ve merkezi idareye sahip olan Ptolemaios Hanedanı'nda salt monarşi anlayışı hâkimdi.²³⁰ Dolayısıyla İskender geleneğinin devamı niteliğinde bir hanedan olduğunu söylemek

Frontier, Routledge Classical Monographs, New York 2003, s. 77-78; Christelle Fischer-Bovet, *Army and Society in Ptolemaic Egypt*, Cambridge University Press, Cambridge 2014, s. 105.

²²⁷ Suetonius, *Tanrisal Julius Caesar*, 54.

²²⁸ Dio, *Historiae Romanae*, 39. 13; Plutarkhos, *Caesar*, 48; L. Capponi, "The Oikos of Alexandria", *Ancient Alexandria Between Egypt and Greece*, (Ed. W. V. Harris and G. Ruffini), Brill Academic Publishers, Leiden 2004, s. 124; F. Chamoux, *Hellenistic Civilization*, (Çev. M. Roussel and M. Roussel), Blackwell Publishing, Malden&Oxford 2002, s. 155; Pat Southern, *The Roman Army: A Social and Institutional History*, Abc Clio, California 2006, s. 288.

²²⁹ Strabo, *Geographica*, 17. 1. 11; P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklohama Press, Oklohama 2006, s. 30; S. B. Pomeroy, *Women in Hellenistic Egypt. From Alexander to Cleopatra*, Schoken Books, New York 1984, s. 24.

²³⁰ B. İplikçioğlu, *Eskibatu TarihiI*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997, s. 120; A. M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 492-493.

mümkündür. Fakat Makedon gelenekleriyle Mısır'daki yerel dinamiklerin uzlaştığı bir iktidar anlayışına sahip olduğu için çağdaşı konumundaki diğer Hellenistik krallıklardan ayrılmaktadır. Buradaki en temel etken Mısır'daki yerel yönetim sistemidir. Bu sistem, Mısır monarşi geleneği ile Ptolemaios monarşi geleneğinin birleşmesiyle ortaya çıkan krallık idaresinin en farklı örneğini teşkil eden yeni bir yönetim şeklinin ortaya çıkması ve Ptolemaios hükümdarlarının bu yeni iktidar anlayışını benimseyerek hanedanın hüküm sürdüğü süre zarfında istikrarlı bir şekilde sürdürmeleri ile açıklanabilir. Buradaki en önemli nokta Ptolemaios tahtında söz sahibi olan hükümdarların, Makedon geleneklerine de bağlı kalarak, Mısır iktidar geleneğini sürdürme sebepleridir. Ayrıca Makedon sınırlarından çok uzakta kurulan bu hanedanın, doğulu ve yerel kimliğe sahip bir bölgeye hâkim olmasının, yeni ortaya çıkmış bir krallıkta nasıl bir görünüm sergilediği de oldukça önemlidir.

2.3.1. Eski Mısır Hanedan Geleneği ve Ptolemaios Kralları

Bu kapsamda öncelikle Mısır'ın ve Ptolemaios hükümdarlarının sahip olduğu hanedan geleneği ve yönetim anlayışının yanı sıra Ptolemaios Hanedanı'nın çağdaşı olan diğer Hellenistik devletler ve Roma'nın da yönetim sistemlerini incelemek gerekmektedir. Çünkü bu dönemde Mısır'ı diğer bölgelerdeki siyasi çevre boyutunda değerlendirmek, Ptolemaios Hanedanı dışındaki diğer siyasi yapılanmalarla olan benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymada önemlidir. Nitekim Mısır'da hâkimiyet gösteren Ptolemaioslar sentez bir hanedan geleneği başlatmıştır. Roma, Mısır'da hâkimiyet süren Ptolemaios Hanedanı'ndan ve diğer çağdaşlarından çok farklı bir yönetim anlayışına sahiptir. Çünkü bu dönemde Roma, Cumhuriyet ile idare edilmektedir.²³¹ Bu yönetim sisteminin gerekleri doğrultusunda, çağdaşı olan çoğu devletin aksine yönetimde söz sahibi olacak kişileri en güçlü aristokratlar arasından seçmiştir. Dolayısıyla bu yönetim anlayışında akrabalık ilişkisi, kan bağı ya da soyun devamı niteliğinde bir görevlendirme söz konusu olmamıştır. Yönetimi devralan

²³¹ Roma'da Cumhuriyet idaresinin kurulması M.Ö. 6. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir. Roma'daki aristokrat sınıfın mevcut krala karşı ayaklanması sonrasında krallık idaresi yerine Cumhuriyet idaresi benimsenmiş ve M.Ö. 508/7 tarihinde yeni bir sistemin temelleri atılmıştır. Bu ayaklanmanın başını çeken L. Iunius Brutus ile L. Tarquinius Collatinus Cumhuriyet yönetiminin ilk yöneticileri yani *consul* olarak başa geçmişlerdir. Böylece devletin idaresinin krala aidiyeti ortadan kalkmış, halkın yönetimde söz sahibi olduğu yeni bir idari sisteme geçilmiştir. Buna da Cumhuriyet anlamına gelen *Res Publica* adı verilmiştir. Bkz. Sabahat Atlan, *Roma Tarihi'nin Ana Hatları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 25, 29.

aristokratların denetimi de senato tarafından sağlanmıştır. Kısacası hâkimiyet sahibi kişiyi denetleyen bir mekanizmanın varlığı söz konusudur.²³²

Roma Cumhuriyeti'nin son dönemlerinde ise askeri açıdan kuvvetli komutanların başa geçmesi ve yönetimde söz sahibi olması gündeme gelmiştir. Hatta en güçlü komutanların bir araya gelmesiyle oluşan ve *triumvirlik*²³³ adı verilen üçlü yönetim sistemi dahi kurulmuştur. Fakat Cumhuriyet Dönemi boyunca aristokratların görevlendirilmesiyle idare edilen Roma, geçmişte çok eleştirdiği monarşik düzene eğilim göstermeye başlamıştır. Roma'nın bu tutumu, Octavianus yönetiminin hâkimiyet anlayışı çerçevesinde daha somut bir hal almış ve sert bir dönüşümle imparatorluk idaresine geçilmiştir. Burada, oldukça köklü bir değişimden söz etmek mümkündür. Bu değişimin ardından imparatorluk ile idare edilmeye başlayan Roma'nın tüm yöneticileri akrabalık bağı olan kişiler arasından seçilmeye başlamıştır. Bu da, özellikle doğuda bulunan ve monarşik düzende yönetilen bölgeleri, mevcut yönetim anlayışları üzerinden eleştiren Roma'nın, eleştirmiş olduğu bu yönetim sistemini benimsediğinin somut bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Burada monarşi sistemine açıklık getirmek yerinde olacaktır. Belirli bir süre için seçilmiş olan idareciler aracılığı ile millet egemenliğinin hâkim olduğu yönetim şekli olan Cumhuriyet sisteminden farklı olan monarşi, siyasi otoritenin miras yolu ile bir kişinin üzerinde toplandığı devlet düzeni, rejimi ya da tek erklik boyutunda planlanmış bir idare sistemidir. Dolayısıyla Cumhuriyet-Monarşi zıtlığının Roma-Mısır ikili ilişkileri anlamında Kleopatra'nın yönetim gücünü pekiştirme(me)si ihtimali üzerinde de durmak gerekir. Monarşik sistemde yönetilen Mısır'ın hükümdarı olan Kleopatra bağlamında bir değerlendirme yaptığımızda, monarşik düzen anlayışının, kraliçenin iktidar gücünü olumlu yönde etkilediğini söylemek mümkündür. Miras yoluyla tahtın varisi olan Kleopatra firavun-kral/kraliçe anlayışı kapsamında dini gücü de elinde bulundurduğu için monarşik düzenin nimetlerinden fazlasıyla yararlanmışır.

Ptolemaios Hanedanı ile çağdaş olan Hellenistik krallıklar ise Roma'nın çok eleştirdiği monarşi sistemini uygulamışlardır. Devlete her durumda müdahale edebilmeye imkân tanıyan sınırsız bir güce sahip monarkhlar tarafından yönetilen bu

²³² S. Atlan, *Roma Tarihi'nin Ana Hatları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 29.

²³³ I. *Triumvirlik*, M.Ö. 60 yılında Caesar, Crassus, Pompeius arasında kurulmuştur. II. *Triumvirlik* M.Ö. 43 yılında Marcus Antonius, Lepidus ve Octavianus arasında kurulmuştur. Bkz. Appian, *Historiae Romanae*, 2. 2; 4.8.1; S. Atlan, "age.", s. 177, 219

krallıklar²³⁴ genellikle benzer yönetim anlayışına sahip olan ve monarşi geleneklerini uygulayan bu Hellenistik krallıklar, akrabalık ilişkileri çerçevesinde soyun devamını sağlayan bir sistem uygulamıştır. Bahsi geçen krallıkların monarşi anlayışı, vasiyet yoluyla ya da Roma'nın gücü karşısında yenik düşerek Roma'ya bağlı bir eyalet haline gelmelerine kadar sürmüştür.²³⁵

Küçük Asya'da varlığını sürdüren Hellenistik krallıkların yanı sıra buranın doğusunda yer alan bölgenin neredeyse tamamı da akrabalık bağına dayalı bir yönetim anlayışına sahiptir. Bu durum, Ptolemaios Hanedanı tarafından uzun yıllar yönetilen Mısır'da da karşımıza çıkmaktadır. Yunan-Makedon yönetim geleneğinin Mısır'da değişime uğramasının temelinde, Hellenistik Dönem'de başlayan hükümdar kültürünün Mısır'da da sürdürülmesiyle birlikte Mısır-Makedon idare sisteminin eklemlenmesi yatmaktadır. Fakat burada Mısır'ın yerli halkının yönetimde söz sahibi olması gibi bir durum söz konusu değildir. Mısır halkından ziyade Yunanca konuşan göçmenler memuriyette ve üst düzey yöneticiliklerde görev almış, yerli halk ise taşrada ve köylerde çiftçilik gibi mesleklerle uğraşmışlardır. Böylece Mısır'ın yerli halkı göçmen statüsünde yaşayan kişilere göre daha düşük bir statüye sahip olmuşlardır. Bu nedenle Ptolemaios Hanedanı'nın sahip olduğu yönetim anlayışını tek bir ülkede yer alan iki farklı sistem olarak açıklamak mümkündür. İki farklı sistemin ortaya çıkması ise yerli Mısır halkının yaşadığı taşra bölgeleri ile Yunan ve Makedon kökenli göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler arasındaki idari farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Özellikle Yunan ve Makedon kökenli göçmen toplulukların yoğun olarak yaşadığı İskenderiye, Naukratis ve Ptolemais gibi ticaretin önem kazandığı çok kültürlü ve çok dilli bölgelerde karşımıza çıkan özerk yönetim sistemi ve mali imtiyazlara sahip bu bölgelerin Ptolemaios hukuku çerçevesinde kendi yöneticilerini seçebilen bir yapıda olması, mevcut yönetimdeki farklı yapılaşmanın göstergesidir. Dolayısıyla Mısır'daki Yunan kentleri ile Mısır taşrası arasında kültürel ve etnik bir bölünme söz konusudur.

²³⁴ M. I. Finley, *Antik Çağ Ekonomisi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s. 186.

²³⁵ Hellenistik krallıklar arasında sıkça görülen vasiyet yoluyla Roma'ya bağlanma anlayışının ilk örneği Pergamon Krallığı'dır. M.Ö. 133 yılında ölen Pergamon kralı Attalus Philometor, krallığının Roma'ya bağlanmasını vasiyet etmiş ve böylece Roma'ya bağlanan ilk krallık Pergamon Krallığı olmuştur. Bkz. Strabo, *Geographica*, 14. 1. 38; Pergamon'un Roma hakimiyetine geçmesi üzerine yazılmış bir kararname bulunmaktadır. Bkz. *OGIS* 338. <http://www.attalus.org/docs/ogis/s195.html> (Erişim Tarihi: 18. 03. 2017); Pergamon kralının Roma eyaleti olma talebi başka krallar tarafından da uygulanmıştır. Ptolemaios hükümdarı VIII. Ptolemaios Eurgetes, M.Ö. 162 yılında Roma ile gizli bir anlaşma yapmış ve suikaste uğraması veya varis bırakmadan ölmesi durumunda Mısır'ı Roma'ya bırakacağını vasiyet etmiştir. Bu vasiyetname, bir Hellenistik kralın ülkesini Roma'ya bıraktığı ilk vasiyetnamedir. Bkz. H. Demircioğlu, *Roma Tarihi*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 408.

Mısırlı köylüler tarlalarını işlerken, Yunan kökenli memurlar, tacirler ve askerlerden oluşan bir sınıf, yerli halka oranla daha fazla söz sahibiydi. Ptolemaios iktidarı Yunanca konuşup yazan, hem Yunan kökenli hem de Mısır kökenli olmak üzere iki isim kullanan, resmi işlerde Yunanlı adlarını, özel işlerde ise Mısırlı adlarını kullanan ve firavun tarzı baskıcı bir yönetim anlayışına sahip küçük bir zümreye teslim edilmişti. Mısır halkı ise bu yeni yabancı kültürü benimsemek zorunda kalmıştı. Fakat Ptolemaioslar sosyal bazda bir yönetimde değil ülke içindeki ayrılıkçı öğeleri tek bir krallık bünyesinde harmanlamada oldukça başarılı olmuşlardı. Öyle ki ülkenin etnik ve kültürel özelliklerini göz önünde bulundurarak herhangi bir bölünme yaşanmaması için gerekli olan tüm düzenlemeleri yapmışlardı.²³⁶ Böylece Ptolemaioslar, Hellenistik ve Mısır monarşi anlayışlarını tek potada birleştirerek hükümdar kültüründe bir araya getirmişlerdi.²³⁷ Büyük İskender'den sonra gelen I. Ptolemaios Soter tarafından da benimsenen hükümdar kültürü anlayışı, hanedanın son yöneticisi olan Kleopatra Dönemi'nde de devam etmişti.²³⁸ Dolayısıyla mevcut yöneticiyi tanrılaştıran bir yapıya sahip olan hükümdar kültürünün tüm Ptolemaios hükümdarları tarafından hem dini hem de politik amaçlı olarak benimsendiğini söylemek mümkündür.²³⁹

Kleopatra da dahil olmak üzere tüm Ptolemaios hükümdarları tarafından uygulanmış olan hükümdar kültüründe kralın kendine ait bir kült ile tanrılaştırılması söz konusudur. Bahsi geçen tanrılaşma süreci özellikle M.Ö. 3. yüzyıldan itibaren kralın ölümünden sonra da uygulanan bir yöntem haline gelmiştir.²⁴⁰ Hükümdarın tanrılaştırılması geleneğinin, kendi meşruiyetlerini sağlamada önemli bir rol oynayacağı düşüncesinde olan Ptolemaios hükümdarları, Mısır halkının sevgisini kazanmak ve

²³⁶ T. Wilkinson, *Eski Mısır: M.Ö. 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 576-577.

²³⁷ T. Wilkinson, "age.", s. 578; Ptolemaios Hanedanı'nda hükümdar kültürünün resmi olarak başlaması, Büyük İskender'in Mısır'ı ele geçirdiği döneme rastlamaktadır. Hükümdar kültürünün ortaya çıktığı ilk bölge ise Hindistan'daki Bactra bölgesidir. Bkz. William Woodthorpe Tarn, "The Hellenistic Ruler-Cult and Daemon", *The Journal of Hellenistic Studies*, Vol. 48/2, 1928, s. 218.

²³⁸ VIII. Ptolemaios'un ikinci saltanat yılına ait olan ve Pathyris'te ele geçen Yunanaca bir papirüsün ilk on beş satırında dönemin hükümdar kültürü anlayışını yansıtan bilgiler yer almaktadır. Bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 72, Fig. 51, Lev. 15.

²³⁹ Jeffrey Spier, "A Group of Ptolemaic Engraved Garnets", *The Journal of The Walters Art Gallery*, Vol. 47, 1989, 21-38, s. 23; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 130.

²⁴⁰ W. W. "The Hellenistic Ruler-Cult and Daemon", *The Journal of Hellenistic Studies*, Vol. 48/2, 1928, s. 206; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 130; Iosephus da bir ideal tanrılaştırmanın varlığından yani "apotheosis"ten bahseder. Bkz. Iosephus, *Antiquitates Judaearum*, 3.8.3; Griffiths ise ideal tanrılaştırmayı Mısır kraliyet şartlarına bağlamanın uygun olmadığını belirtir. Bkz. P. M. Fraser, "Bibliography: Graeco-Romen Egypt, Greek Inscriptions (1960)", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 47, 1961, s. 147-148.

kültürel açıdan güçlenmek amacıyla Mısır dininden yararlanmışlardır.²⁴¹ Böylece, Mısır hükümdarı olarak kutsal bir yetki ve koruyucu hükümdar imajı yaratma çabası içinde olan Ptolemaios kralları²⁴² bir yandan kendilerini tanrı ile ilişkilendirip yüceltirken diğer yandan halka kendilerini kabul ettirmişlerdir.²⁴³

Bu noktada, Mısır'ın yerel yönetim sistemini benimseyen bir Ptolemaios Hanedanı'nın varlığından söz etmek mümkündür. Nitekim Ptolemaios hükümdarlarının tamamı, hanedanın ilk yıllardan itibaren Mısır'ın yönetim sistemine sıcak bakmışlar ve teamülleri nispeten eksiksiz bir şekilde yerine getirmişlerdir. Öyle ki, tüm Ptolemaios hükümdarları, erken dönem Mısır hükümdarları gibi hanedanın ilk yıllarından itibaren kendilerini firavunların mirasçıları olarak görmüşler ve siyasi tutumlarını bu yönde şekillendirmişlerdir.²⁴⁴ Aslında Mısır'ın tanrı konumunda olan firavunlarını izleyerek tanrı statüsüne ulaşmaya çalışmışlardır.²⁴⁵ Bu çerçevede Aşağı Mısır için kırmızı taç, Yukarı Mısır için beyaz taç kullanarak, firavunların dini sembollerini kendi hanedan sembollerine dâhil etmişler ve mevcut geleneği sürdürmüşlerdir. Bunun dışında, Ptolemaios hükümdarlarının heykelleri de firavun olarak tasvir edilmiştir. Bu durum duvar sanatına da yansımış ve krallar, firavunların yaptığı gibi, tapınakların duvarlarına kendilerinin firavun olarak betimlendiği²⁴⁶ tasvirler yaptırmışlardır.²⁴⁷ Hükümdarların, kendilerinin firavun olarak tasvir edildiği betimlemeleri tapınak duvarlarına yaptırma gerekçeleri, kendi siyasi meşruiyetlerini sağlama ve sağlamlaştırma kaygısı ile ilişkili bir durum olarak değerlendirilebilir.²⁴⁸ Bu politika sayesinde, iktidara gelen tüm

²⁴¹ Martin Bernal, *Kara Athena*, (Çev. Özcan Buze), Kaynak Yayınları, İstanbul 2003, s. 187.

²⁴² T. Wilkinson, *Eski Mısır: M.Ö. 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 581

²⁴³ Bu kralların öncüsü ve hanedan kültürünün kurucusu olan kişi, kendini tanrı olarak sunmuş olan Büyük İskender'dir.

²⁴⁴ Iosephus, *Antiquitates Judaeorum*, 1. 161; Iosephus, *Bellum Judaicum*, 5. 375; Peter B. Adamson, "Consanguineous Marriages in The Ancient World", *Folklore*, Vol. 93/1, 1982, s. 88.

²⁴⁵ Büyük İskender, ölümünden sonra hükümdar kültü kapsamında tanrılaştırılmıştı. Bu durum, Ptolemaios yöneticilerinin hükümdarlarının hükümdar kültürünü benimsemesindeki en önemli etkenler arasında yer almaktadır. Bkz. T. Wilkinson, "age.", s. 578.

²⁴⁶ Bu tasvirler için bkz. Ek-2, Lev. 22b, 24b.

²⁴⁷ James Allan Evans, *Daily Life in the Hellenistic Age from Alexander to Cleopatra*, Daily Life Through History Series, The Greenwood Press, Londra 1931, s. 59.

²⁴⁸ Ptolemaios hükümdarlarının kendilerini firavun şeklinde tasvir ettirmesi, geçmişte firavun-kral konumunda olan Mısır firavunlarının dini ve siyasi gücünü kullanarak Mısır halkının dostluğunu kazanmalarında önemli bir rol oynamıştır. Bu strateji sayesinde, Mısır'ın dini unsurları olan tapınakları politik menfaatleri doğrultusunda kullanan Ptolemaios hükümdarları, Mısırlı din adamlarının, rahiplerin ve firavunların yanı sıra dini sistemin ve örgütlenmelerin gücünden faydalanarak kendi konumlarını pekiştirmeye çalışmışlardır. Bu anlamda VIII. Ptolemaios Euergetes ve karısı Kleopatra'nın dini faaliyetlerini içeren yazıt önem kazanmaktadır. Bkz. *OGIS* 168 <http://www.attalus.org/docs/ogis/s168.html> (Erişim Tarihi: 18. 03. 2017); Bir yandan tapınakları kullanarak siyaset yaparken diğer yandan da kendilerini geçmişteki Mısır kralları ve yerel tanrılarıyla da

Ptolemaios hükümdarları, sahip oldukları din ve siyaset anlayışından farklı bir din ve siyaset anlayışına sahip olan Mısır'ı, yerel gelenek, görenek ve inanç sisteminin desteğini sağlayarak yönetmişlerdir. Bu aşamada, Ptolemaios hükümdarları tarafından uygulanan gelenekleri yerel özellikleriyle açıklamak gerekmektedir.

İlk Ptolemaios hükümdarlarından itibaren uygulanmış olan bu gelenekler arasında kralın, hanedan mensubu olan öz veya üvey kardeşlerinden biri ile evlenmesi geleneği yer almaktadır.²⁴⁹Çünkü antik kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, Mısır kanunları öz erkek-öz kız kardeş evliliğine izin vermektedir.²⁵⁰ Mısır'da karşımıza çıkan

ilişkilendirerek tanrılaştırmaya ve yüceltmeye çalışmışlardır. Ptolemaios hükümdarlarının, tapınakları kullanarak siyaset yapma geleneğini uygulamalarında, Büyük İskender'in Mısır'da "Amon'un Oğlu" olarak tanrılaştırılmasının büyük rolü vardır. Bu geleneği benimseyen Ptolemaios hükümdarları, kendilerini Yunan tanrıları ile de özdeşleştirmişlerdir. Bu uygulamalar, hanedanın ilk yıllarından başlayarak son hükümdar VII. Kleopatra'ya kadar devam etmiştir. Ptolemaios hükümdarlarının gerçekleştirmiş oldukları bu eylemlerin asıl amacının, Ptolemaiosların en büyük ideallerinden biri olan Mısır halkı ile dini açıdan iyi ilişkiler geliştirmek olduğunu söylemek mümkündür. Bkz. J. A. Evans, *Daily Life in the Hellenistic Age from Alexander to Cleopatra*, Daily Life Through History Series, The Greenwood Press, Londra 1931, s. xxvi; M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 59.

²⁴⁹ Genel olarak baktığımızda Mısır dışındaki başka bölgelerde de akraba evliliğinin oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Özellikle Persler bu tarz evlilikler yapmışlardır. Bkz. Aleck W. Bourne, "Consanguineous Marriage", *The British Medical Journal*, Vol. 2/5372, 1963, s. 1590-91; Tanrıları örnek alan bu ilahi eneset anlayışı, muhtemelen ilk olarak M.Ö. 3. binyılda Güney Mezopotamya'da ortaya çıkmış ve daha sonra Erken Hanedanlık Dönemi'nde ticaret yoluyla Mısır'a kadar ulaşmıştır. Söz konusu bu gelenek sadece hükümdarlar tarafından değil aynı zamanda halkın çoğunluğu tarafından da benimsenmiştir. Bkz. P. B. Adamson, "Consanguineous Marriages in The Ancient World", *Folklore*, Vol. 93/1, 1982, s. 89; Bu konuda çok sayıda araştırma yapan Mısırbilimciler, Mısır'da gelenekselleşen erkek kardeş-kız kardeş evliliği hakkında bazı teoriler bile üretmişlerdir. Buna göre kardeş evliliği geleneğinin uygulanması, tek bir yöreye özgü yerel bir durum olarak kalmamış diğer bölgeleri ve farklı kültürleri de etkisi altına almıştır. Kornemann'a göre, Ptolemaioslar kardeş evliliği konusunda Pers geleneklerini örnek almışlar, Mısır'ın yerli halkının bu geleneği benimsemesi ise kraliyet ailesinin uygulaması ile somutlaşmıştır. Bkz. Russel Middleton, "Brother-Sister and Father-Daughter Marriage in Ancient Egypt", *American Sociological Review*, Vol. 27/5, 1962, s. 608.

²⁵⁰ Öz kardeşler arası evliliğin Mısır'da benimsenmesinin ve yasal kabul edilmiş olmasının nedeni Isis ve Osiris'in ilahi evliliğinin örnek alınmış olmasıdır. Bkz. P. B. Adamson, "agm.", s. 88; Aleck W. Bourne, "Consanguineous Marriage", *The British Medical Journal*, Vol. 2/5372, 1963, s. 1591; Mısır'daki evlilik geleneği hakkında klasik Yunan ve Romalı yazarlar da bilgi vermektedir. M.Ö. 1. yüzyıl Yunan tarihçisi olan Sicilyalı Diodorus'a göre Mısırlılar tüm insanlığın geleneklerine aykırı bir kanun hazırladılar. Bu kanuna göre erkekler kız kardeşleri ile evlenebilirdi. Bu evlilik anlayışı Tanrıça Isis ile bağlantılıydı. Bkz. Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 1. 13, 1. 22, 1. 27; R. Middleton, "Brother-Sister and Father-Daughter Marriage in Ancient Egypt", *American Sociological Review*, Vol. 27/5, 1962, s. 603-611, Dip. 37; Keith Hopkins, "Brother-Sister Marriage in Roman Egypt", *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 22/3, 1980, s. 312; İskenderiye'de yaşamış olan Yahudi felsefeci Philon (M.Ö.20-M.S.50) Mısır'da öz erkek kardeş ile öz kız kardeşlerin evlenmesine izin verildiğini belirtir. Ayrıca Mısırlı kanun koyucular erkek kardeşleri ile evlenmeleri halinde herhangi bir sınıfa mensup evli kızlara özgürlüklerini tanımıştır. Bkz. Philon, *de specialibus legibus*, III. IV; R. Middleton, "agm.", s. 603-611, Dip. 38; Keith Hopkins, "Brother-Sister Marriage in Roman Egypt", *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 22/3, 1980, s. 312; Yunan matematikçi, gökbilimci ve coğrafyacı olan ve İskenderiye'de yaşayan Claudius Ptolemaios ise bazı gezegenlerin hareketleri nedeniyle Mısır'ın, erkek ve kız kardeşi olan kadın ve erkekler tarafından yönetildiğini öne sürmüştür. Bkz. Ptolemy, *Tetrabiblos*, I. 3.

bu gelenek dini bir kökene dayanmaktadır.²⁵¹ Kardeş evliliğinin dini kökeninin temelinde hem Mısır hem de Yunan tanrıları arasında erkek kardeş-kız kardeş evliliğinin gerçekleşmiş olması yatmaktadır.²⁵² Zeus ve Hera, Isis ve Osiris²⁵³, Set ve kız kardeşi Nephtys gibi önemli tanrıların kardeş evliliği yapmış olması, Mısırlıları toplumsal anlamda etkileyen bir unsur olduğu için bu geleneği Mısır ve Yunan tanrı geleneğinde karşımıza çıkan kardeş evliliği ile ilişkilendirmek mümkündür.²⁵⁴

Hem Yunan mitolojisinde hem de Mısır inancında görülen ve Mısır kraliyet ailesi içinde de oldukça sık karşılaştığımız kardeş evliliği geleneğinin kökeni M.Ö. 2000’li yıllara yani 11. Hanedan Dönemi’ne kadar gitmektedir.²⁵⁵ Sosyologlar ve antropologların enstest evlilikler üzerine yapmış oldukları araştırmalar, Mısır’ın ilk dönemlerinden itibaren Mısır krallarının öz/üvey kız kardeşleri, nadiren de kendi kızları ile evlendiklerini ortaya koymaktadır.²⁵⁶ Sonraki dönemlerde ise Mısır geleneklerini uygulamaya başlayan Ptolemaios hükümdarları da kız kardeşleri ile evlenmişlerdir.²⁵⁷

²⁵¹ Wendy Christensen, *Great Empires of the Past: Empire of Ancient Egypt*, New York 2005, s. 59; S. B. Pomeroy, *Women in Hellenistic Egypt. From Alexander to Cleopatra*, Schoken Books, New York 1984, s. 13.

²⁵² Tanrıça Kybele ve oğlu Attys’in evliliği buna örnektir. Sembolik evlilik niteliğindeki bu ritüel mevsimsel döngünün evlilikle ilişkilendirilmesi ve insani boyuta taşınmasının göstergesidir. Bir hanedanlık içinde gerçekleşen evlilik bu kapsamda ele alındığında, halkın gözünde meşruiyet kazanma çabası ile hükümlünlüğü sağlayan ilahi güçlerle yakın olma amacının birikteliği ortaya çıkar. Hanedanın eşi de bir tanrıça gibi olmalıdır. Halk nezdinde yüceltilen hükümdar ve eşinin ideal birleşmesi hükümlünlüğün çıkarlarıyla ilişkilendirilerek *hieros gamos* yani kutsal evlilik seviyesine ulaşır. Amaç ise çok eski dini kültür ve geleneklerle özdeşleşmektir. Bkz. Muzaffer Demir, *Lidyalılar Mythos’tan Logos’a*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 139.

²⁵³ Plutarkhos *Moralia* adlı eserinde Isis ve Osiris költüne değinerek Mısır dini hakkında bilgi verir. Bkz. Plutarkhos, *de Iside ad Osiride*, 5.

²⁵⁴ Plutarkhos, *de Iside ad Osiride*, 5. 12-19; Mısır toplumunda tek eşliliğin yaygın olması yine Mısır halkının yol gösterici tanrıları olan Isis ve Osiris ile açıklanabilir. Ancak Ptolemaios krallarının çoğu eşlerine ayrıcalıklı bir statü sunmak istemedikleri için hem resmi hem de gayri resmi evliliğe yani poligamiye/çok eşlilik izin vermişlerdir. Bkz. C. Clay, C. Paul and C. Senecal, *Envisioning Women in World History: Prehistory-1500*, Vol. 1, s. 24; Sarah B. Pomeroy, *Goddesses, Whores, Wives, and Slaves. Women in Classical Antiquity*, New York 1995, s. 121.

²⁵⁵ Cerny’e göre Mısır’da M.Ö. 2. bin yılın ortalarından beri kız kardeş-erkek kardeş evlilikleri kraliyet ailesi içinde yaygın olarak görülmektedir. Bkz. K. Hopkins, “Brother-Sister Marriage in Roman Egypt”, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 22/3, 1980, s. 11.

²⁵⁶ R. Middleton, “Brother-Sister and Father-Daughter Marriage in Ancient Egypt”, *American Sociological Review*, Vol. 27/5, 1962, s. 603.

²⁵⁷ S. B. Pomeroy, *Women in Hellenistic Egypt. From Alexander to Cleopatra*, Schoken Books, New York 1984, s. 13, 17; Mısır’da erkek kardeş-kız kardeş, baba-kız, anne-oğul evlilikleri konusundaki yapılmış olan bazı araştırmalar, bu tür kardeş evliliğinin sadece kraliyet ailesi için geçerli olduğuna işaret eder. Sıradan halk arasında bu geleneğin yaygın olduğunu gösteren bir kanıt mevcut değildir. Bkz. R. Middleton, “agm.”, s. 603; Mısırbilimciler, 1883 yılından beri kardeş evliliği konusunda oldukça detaylı araştırmalar yapmışlardır. Wilcken, Mısır’daki öz kardeşler arasında yapılan evliliklerinin başlıca evlilik yöntemi olduğu belirtir. Bkz. R. Middleton, “agm.”, s. 606, Dip. 27; Cerny’e göre kraliyet ailesinin örnek alınmasıyla birlikte halk arasında bu gelenek yaygınlaşmaya başlamış ve böylelikle kocalar eşlerini “kız kardeş” diye çağırılmaya başlamışlardır. Cerny, kraliyet ailesi dışından olan yaklaşık 500 evlilik üzerinde inceleme yapmış üstelik bunlardan yalnızca altı tanesinin erkek kardeş-kız kardeş evliliği olduğunu ve bu evliliklerin öz kardeşler arasında yapıldığını belirtmiştir. Bkz. K. Hopkins, “Brother-Sister Marriage in

Bu bağlamda Ptolemaios Hanedanı'ndan önceki hanedan mensupları tarafından da sıkça uygulanan erkek kardeş-kız kardeş evliliği geleneğinin benimsendiği anlaşılmaktadır.²⁵⁸ Bu geleneğin benimsenmesindeki asıl amaç, hanedan soyunun bozulmasını engellemektir. Hanedan mensuplarının bir yabancı ile evlenmesi sülaleye dışarıdan birinin girmesine neden olacağı için Mısır'ın yerel geleneklerinden biri olan kardeş evliliği geleneği Ptolemaios kralları tarafından kolayca benimsenmiştir.²⁵⁹

Daha önce de değinildiği üzere Yunan ve Mısır inanişinde karşımıza çıkan kardeş evliliğinin Ptolemaios Hanedanı'nda yansıma bulması, başa geçen hükümdarların hem tanrıları hem de Mısır firavunlarını örnek aldıklarını göstermektedir.²⁶⁰ Böylelikle kendilerini fani ve sıradan kişilerden ayırmaya çalışan Ptolemaios hükümdarları için gereken ortam doğmuş, akraba evliliği-ensest evlilik olağan bir durum haline gelmiştir. Fakat Ptolemaios hükümdarlarının gerçekleştirmiş oldukları kardeş evlilikleri, dini perspektiften ziyade yukarıda da değinildiği üzere politik bir perspektifi yansıtmaktadır.²⁶¹ Öte yandan bu evlilikler, sadece Ptolemaiosların değil aynı zamanda Mısırlıların da ahlak anlayışlarını ortaya koyan önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁶²

Roman Egypt", *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 22/3, 1980, s. 311; Roma hakimiyetindeki Mısır dönemine ait olduğu tespit edilen papirüsler, şahsi mektuplar, evlilik sözleşmeleri, dilekçeler, idari evraklar, nüfus sayımı/demografik kayıtlar ise erkek kardeş-kız kardeş evliliğinin yerli halk arasında yaygın bir şekilde yapıldığını gösterir. Bkz. Troy D. Allen, *The Ancient Egyptian Family. Kinship and Social Structure*, Routledge&New York, 2009, s. 30; R. Middleton, "agm.", s. 606.

²⁵⁸ Robert K. Ritner, "Egypt under Roman Rule: The Legacy of Ancient Egypt", *The Cambridge History of Egypt, Islamic Egypt 640-1517*, (Ed. C. F. Petry), Cambridge University Press, Cambridge 1998, Vol. I, s. 5; Michael I. Rostovtzeff, "The Hellenistic World and its Economic Development", *The American Historical Review*, Vol. 41/2, 1936, s. 238.

²⁵⁹ Ptolemaios kralları, soyun saflığını sürdürmek amacıyla gerçekleştirmiş oldukları kardeş evliliğinde süreklilik sağlayamamışlardır. Özellikle erken Ptolemaioslar Dönemi'nde Seleukos prensesleriyle gerçekleşen evliliklerden bahsedilmektedir. Bu evlilik, soyun asaletinin bozulmasına neden olmuştur. Bkz. S. B. Pomeroy, *Goddesses, Whores, Wives, and Slaves. Women in Classical Antiquity*, s. 124; Kardeş evliliği geleneği uzun süre varlığını devam ettirmiş hatta Mısır'daki Roma hakimiyeti döneminde (M.Ö. 30-M.S. 324) erkek kardeş-kız kardeş evliliğinin halktan kişiler arasında da gerçekleştiğini gösteren güçlü kanıtlar ortaya çıkmıştır. Özellikle bu dönemde halk arasında erkek kardeş-kız kardeş evliliği oldukça sık görülen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Hanedan içi erkek-kız kardeş evliliği amacının aksine halkın akraba evliliği yapmasındaki amacın ise veraset kanunu aracılığı ile malların bölünmesi ve arazilerin parçalanmasını engellemek olduğu ileri sürülebilir. Bkz. R. Middleton, "agm.", s. 603.

²⁶⁰ Athenaeus, *Deipnosophistae*, 14.621.1854; Iosephus, *Antiquitates Judaearum*, 13.80; R. Middleton, "agm.", s. 606, 609; S. B. Pomeroy, *Women in Hellenistic Egypt. From Alexander to Cleopatra*, Schoken Books, New York 1984, s. 13, 16-17; W. Christensen, *Great Empires of the Past: Empire of Ancient Egypt*, New York 2005, s. 59.

²⁶¹ W. Christensen, *Great Empires of the Past: Empire of Ancient Egypt*, New York 2005, s. 59.

²⁶² A. W. Bourne, "Consanguineous Marriage", *The British Medical Journal*, Vol. 2/5372, 1963, s. 1591.

Ptolemaios Hanedanı boyunca tahta geçen hükümdarların politik amaçlı olarak gerçekleştirdikleri kardeş evliliklerinden ilkinin kim tarafından yapıldığı konusunda farklı görüşler mevcuttur. İlk kardeş evliliğinin devletin varlığını sürdürülebilirlik amacıyla I. Ptolemaios Soter (M.Ö.305-281) ile kızı I. Berenike arasında gerçekleştiğini ifade eden görüşün yanı sıra²⁶³ II. Ptolemaios Philadelphos (M.Ö.282-245) ile öz kız kardeşi II. Arsinoe arasında gerçekleştiğini ifade eden bir başka görüş olsa da Pausanias, Athenaeus ve Flavius Iosephus'tan edindiğimiz bilgiler, ilk kardeş evliliğinin II. Ptolemaios Philadelphos tarafından gerçekleştirildiğini göstermektedir.²⁶⁴ M.S. 2. yüzyılın sonunda Mısır'da yaşamış olan Athenaeus, II. Ptolemaios Philadelphos ile öz kız kardeşi II. Arsinoe evlenmesini rezalet olarak yorumlamıştır.²⁶⁵ M.S. 2. yüzyılda yaşamış olan Pausanias ise sadece "Ptolemaios" adlı birinden bahseder. Bu kişinin, Makedon geleneklerini ihlal ederek öz kız kardeşi olan Arsinoe ile aşk yaşadığını, onunla evlendiğini ve ondan sonra gelen kralların da bu geleneği sürdürdüklerini ifade etmiştir.²⁶⁶ Burada Pausanias'ın bahsettiği "Ptolemaios" adlı kişinin, II. Ptolemaios Philadelphos olduğu öne sürülmektedir.²⁶⁷ Nitekim Flavius Iosephus da II. Ptolemaios Philadelphos ile kız kardeşi Arsinoe'nin evli oldukları bilgisini verir.²⁶⁸ Antik yazarların vermiş olduğu bu bilgilerin dışında II. Ptolemaios Philadelphos ile II. Arsinoe'nin birlikte tasvir edildiği altın sikkelerle, kralın eşi için özel olarak darp ettirdiği altın

²⁶³ Sicilyalı Diodorus, Ptolemaios'un Berenike ile evlendiği bilgisini verir. Fakat burada adı geçen Ptolemaios'un kim olduğu hakkında açıklama yapmamıştır. Bkz. Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 10.31; S. B. Pomeroy, I. Ptolemaios Soter-I. Berenike arasındaki evliliğin, devletin varlığını sürdürülebilirlik amacıyla yapılmış diplomatik bir evlilik olduğunu öne sürmektedir. Bkz. S. B. Pomeroy, *Women in Hellenistic Egypt. From Alexander to Cleopatra*, Schocken Books, New York 1984, s. 13, 17; M.Ö. 253 yılında II. Ptolemaios'un kızı Berenike'nin Seleukos kralı II. Antiokhus ile evlendirmesi bir başka diplomatik evlilik modeli olarak karşımıza çıkar. Bkz. S. B. Pomeroy, *Goddesses, Whores, Wives, and Slaves. Women in Classical Antiquity*, s. 123.

²⁶⁴ Kardeş evliliğini ilk kez hangi Ptolemaios hükümdarının başlattığı konusu tartışmalıdır. R. David, I. Ptolemaios'un kardeş evliliğini ilk başlatan kral olduğunu öne sürer. Bkz. Rosalie David, *Handbook to Life in Ancient Egypt*, Facts on File Library of World History, New York 2003, s. 108; A. W. Bourne ise Ptolemaios Hanedanı'nın ilk dört hükümdarının normal evlilik yaptığını fakat bu dört kraldan sonra gelen diğer hükümdarların neredeyse hepsinin ensest evlilik yaptığını öne sürmektedir. Bkz. A. W. Bourne, "Consanguineous Marriage", *The British Medical Journal*, Vol. 2/5372, 1963, s. 1591; M.S. 2. yüzyılda yaşamış olan Pausanias ise sadece "Ptolemaios" olarak bahsettiği kişinin Makedon geleneklerini ihlal ederek aşk yaşadığı öz kız kardeşi olan Arsinoe ile evlendiğini ve sonraki kralların da bu geleneği sürdürdüklerini belirtmiştir. Bkz. Pausanias, *Periegesis*, 1. 7.

²⁶⁵ Athenaeus, *Deipnosophistae*, 14.621.1854; R. Middleton, "Brother-Sister and Father-Daughter Marriage in Ancient Egypt", *American Sociological Review*, Vol. 27/5, 1962, s. 606.

²⁶⁶ Pausanias, *Periegesis*, 1. 7.

²⁶⁷ R. Middleton, "Brother-Sister and Father-Daughter Marriage in Ancient Egypt", *American Sociological Review*, Vol. 27/5, 1962, s. 607-608; K. Hopkins, "Brother-Sister Marriage in Roman Egypt", *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 22/3, 1980, s. 312.

²⁶⁸ Iosephus, *Antiquitates Judaearum*, 12. 51.

sikkeler de mevcuttur.²⁶⁹ Antik yazarlar ve arkeolojik kanıtlardan yola çıkarak, Mısır tanrılarını ve firavunlarını örnek alan Ptolemaios hükümdarlarının Mısır'ın erken dönemlerinde karşımıza çıkan sıra dışı evlilik geleneklerini uygulamaları sonucunda ilk akraba evliliğinin II. Ptolemaios Philadelphos ile II. Arsinoe arasında gerçekleştiğini söylemek mümkündür.²⁷⁰ Mısır'da karşımıza çıkan kardeş evliliği geleneğinin Ptolamaioslar arasında da yaygınlaşmasıyla birlikte II. Arsinoe (M.Ö. 316-270) tahtı kocası-erkek kardeşi olan II. Ptolemaios Philadelphos²⁷¹ ile paylaşmıştır.²⁷²

²⁶⁹ II. Ptolemaios Philadelphos'un eşi II. Arsinoe için özel olarak darp ettirdiği altın sikke için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 83, Fig. 69, Lev. 16.

²⁷⁰ K. Hopkins, "agm.", s. 312.

²⁷¹ II. Arsinoe ile II. Ptolemaios Philadelphos, gerçekleştirmiş oldukları kardeş evliliği sonucu *Philadelphus* yani "kardeşini seven" unvanını almışlardır. Bkz. S. B. Pomeroy, *Women in Hellenistic Egypt. From Alexander to Cleopatra*, Schoken Books, New York 1984, s. 14, 16-17; Onların *Philadelphus* yani "kardeşini seven" unvanını almış olmaları, Mısır kralları tarafından kullanılan siyasi unvanların Ptolemaios hükümdarları tarafından da kullanıldığını göstermektedir. Böylelikle, Mısır'ın önceki kralları tarafından kullanılan krala/kraliçeye özel beş kraliyet unvanının Ptolemaioslar döneminde kullanılmasıyla birlikte, mevcut hanedan geleneğinin sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu kraliyet unvanlar, Ptolemaios hanedanlarının Mısır geleneklerini benimsediklerini gösteren kanıtlar olduğu için önemlidir. Mısır'ın erken dönem hanedanlarında karşımıza çıkan kraliyet unvanları, Ptolemaios Hanedanı'nda görev yapan tüm krallar tarafından, şahsa özel olmak suretiyle kullanılmıştır. Bu kapsamda, ilk Ptolemaios hükümdarı olan I. Ptolemaios Soter'den itibaren başa geçen tüm kralların adı "Ptolemaios" olmuştur. Fakat bu adı kullanan her kral isminin başına farklı unvanlar eklemiştir. İsimlerin önüne eklenen bu unvanların sayısı artarak devam etmiştir. Mısır'daki Erken Hanedanlık Dönemi'nden Ptolemaios Hanedanı'na kadar varlığını sürdüren bu unvanların kullanılması, II. Ptolemaios Philadelphos (M.Ö. 282-245) döneminde başlamıştır. II. Ptolemaios Philadelphos, Mısır kralına ait beş kraliyet unvanına bazı eklemeler yaparak bu unvanların kapsamını genişletmiştir. Kraliyet unvanlarının kullanımı, III. Ptolemaios Euergetes'in (M.Ö. 246-221) hükümdar olması ile birlikte daha da önem kazanmış ve unvanlarda çok fazla ayrıntıya girilerek daha gösterişli hale getirilmiştir. Ptolemaios Hanedanı boyunca varlığını sürdüren bu sistem, gelenekselleşerek kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Makedon kraliyet kültürüne sıkı sıkıya bağlı olan bu hükümdarların seçtikleri unvanların gerçekten uzak ve daha çok nostalji içerikli olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan Ptolemaios Hanedanı'nın son dönemine ait olan ve üzerinde kraliyet isim-unvanlarının yer aldığı bazı hiyeroglifler, bu unvanların bazılarının aşırı uzun olduğunu göstermektedir. Bkz. John Tait, "Cleopatra by Name", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 3-6; Strabon, Ptolemaios Hanedanı ve Kleopatra Dönemi'ni anlattığı pasajlarında Ptolemaios hükümdarlarının kullandığı unvanlara değinmektedir. Strabon, Ptolemaios saltanatına kısaca değinir ve kronolojik sıraya göre tüm Ptolemaios krallarını unvanları ile birlikte verir. Bkz. Strabo, *Geographica*, 17. 1. 11; Eusebius da Büyük İskender'in M.Ö. 324 yılında 144. Olimpiyat yılına denk gelen ölümünden başlayarak tahtta kaldıkları süreler dahilinde Ptolemaios hükümdarlarını detaylı olarak incelemiştir. Bkz. Eusebius, *Chronicon*, 1. p161-171; J. Tait, Mısır kraliyet unvanlarının hem firavunlar döneminde hem de Ptolemaioslar'da nasıl ve ne amaçla verildiği konusunda detaylı bilgi vermektedir. Bkz. John Tait, "Cleopatra by Name", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 3-4; Mısır'daki yöneticilerin unvanları, eşlerine göre değişiklik göstermiştir. Kraliyet kadınları ise herhangi bir unvan almamışlar, doğduklarında kendilerine verilen isimleri kullanmışlardır. Bkz. S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 79; Ptolemaios kraliçelerinin ikinci derecedeki kadınlardan ayrılması ise kraliçenin kralla olan yakınlığının göstergesi olan ve pek çok Ptolemaios kraliçesi tarafından da kullanılan "büyük kraliyet kadını" unvanı sayesinde olmuştur. Kraliçenin bundan başka bir statüsü mevcut değildir. Bkz. J. Tait, "agm.", s. 7; Bazı bilim insanları, hükümdarların kullandığı Mısır kraliyet unvanlarını din ile ilişkilendirerek, Mısır ruhban sınıfının bir jesti olarak yorumlamışlardır. Bkz. S. A. Ashton, "age.", s. 79.

²⁷² Iosephus, *Antiquitates Judaearum*, 12. 51; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 2-3; II. Arsinoe, III. Arsinoe, II. Kleopatra, Kleopatra

2.3.2. Eski Mısır Hanedan Geleneği ve Ptolemaios Kraliçeleri

Ptolemaioslardaki hanedan kavramı, Mısır kanunları çerçevesinde şekillenirken, I. Ptolemaios Soter'den VII. Kleopatra Dönemi'ne kadar olan süreç boyunca karşılaştığımız “hükümdar olma” anlayışında çok büyük değişimlerin yaşanmadığı görülmektedir. Fakat kadınların tahta çıkması durumunda bazı şartların sağlanması söz konusu olmuştur. Buna en iyi örnek, Ptolamaios Hanedanı'nın son hükümdarı Kleopatra'dır. İktidar mücadelesi içinde olduğu iki erkek kardeşi ile de evlenerek taht ortağı olmayı başaran Kleopatra'nın bu stratejisi, onun tıpkı ataları gibi Yunan ve Mısır hanedan geleneğini uyguladığını göstermektedir.²⁷³ Bu stratejisi ile Kleopatra'nın, erken Mısır kültürünü uygulayarak hanedan kadınlarının politik saygınlığını sürdürmeye ve kendine uyarlamaya çalıştığı söylenebilir.²⁷⁴ Zira Mısır hanedan geleneğinde, kraliçe Hatchepsut ile son hükümdar Kleopatra istisnaları dışında ülkenin yönetiminde genellikle erkekler söz sahibi olmuşlardır. Özellikle Erken Yeni Krallık Dönemi'ne ait kraliyet yasaları, Mısır kralı olan kişinin genç ve sağlıklı bir erkek olmasını gerektirmektedir. Mısır yönetiminde bir erkeğin söz sahibi olmasını öngören yasanın devre dışı bırakılması, M.Ö. 1479/3-1458/7 yılları arasında kraliçe olan Hatchepsut Dönemi'nde olmuştur. Hatchepsut kral olmaya aday varislerini bertaraf etmek amacıyla erkek kılığına girerek tahta geçmeyi başarmıştır.²⁷⁵ Dolayısıyla kraliçe Hatchepsut sıra dışı bir örnektir ve ondan sonra uzun bir süre kadın hükümdar tahta çıkmamıştır. Fakat Kleopatra rol modeli olan bu kraliçelerden fazlasıyla etkilenmiştir.

Selene, VI. Kleopatra Tryphaina ve VII. Kleopatra erkek kardeşleri ile evlenen hanedan mensubu kraliçeler arasındaki yerlerini almışlardır. Bunlardan özellikle I. Kleopatra ve V. Ptolemaios'un kızı olan II. Kleopatra önce erkek kardeşi VI. Ptolemaios ile evlenmiş, o ölünce de diğer erkek kardeşi VIII. Ptolemaios ile evlenmiştir. II. Berenike ise kuzeni III. Ptolemaios ile bir evlilik gerçekleştirmiştir. Bu konuyu içeren yazıt için Bkz. *OGIS* 155 bkz. <http://www.attalus.org/docs/ogis/s155.html> (Erişim Tarihi: 16. 03. 2017); *OGIS* 168 bkz. <http://www.attalus.org/docs/ogis/s168.html> (Erişim Tarihi: 19. 03. 2017); II. Arsinoe, kendisinin Mısır topraklarına hakim olduğunu göstermek için sikkeler üzerinde “bereketli, zengin kadın” olarak tasvir ettirmiştir. Bkz. M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 65.

²⁷³ M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 58.

²⁷⁴ Barbara S. Lesko, “Women’s Monumental Mark on Ancient Egypt”, *The Biblical Archaeologist*, Vol. 54/1, 1991, s. 14-15.

²⁷⁵ C. Clay, C. Paul and C. Senecal, *Envisioning Women in World History: Prehistory-1500*, Vol. 1, s. 28; Joyce Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, s. 45; Hatchepsut, Mısır kraliçesi olduğu dönemde kendini bir kraliçe gibi değil bir kral gibi tasvir ettirmiş hatta sakal bile takmıştır. Buna en iyi kanıt ise muhtemelen Faiyum’a ait olan ve şu anda Paris Louvre Müzesi’nde bulunan kireçtaşı bir mezar stelidir. Bu stelde yer alan tasvir bize Erken Yeni Krallık Dönemi’nde hüküm sürmüş olan ünlü Mısır kraliçesi Hatchepsut’u (M.Ö. 1479/3-1458/7) hatırlatır. O dönemin Mısır kraliyet yasaları gereği Mısır kralı olan kişi genç ve sağlıklı bir erkek olmalıdır. Bu teamüllere karşı mücadele içinde olan kraliçe Hatchepsut da taç giyme töreni sırasında kadın elbisesi giymek yerine kralların giydiği geleneksel kıyafetleri giymiş, takma sakal takmış ve böylece kendisi “kral” olarak ilan etmiştir. Bkz. C. Clay, C. Paul and C. Senecal, “age.”, s. 28; J. Tyldesley, “age.”, s. 45.

Ptolemaios Hanedanı boyunca karşımıza çıkan Mısır kraliyet kadınlarının güçlü politik etkileri²⁷⁶ göz önünde bulundurulduğunda, Kleopatra'nın pek çok materyal üzerine betimlenmiş olan tasvirleri, onun geçmişte yaşamış bazı Mısır kraliçelerini kendine örnek aldığını gösterir.²⁷⁷ Bu kraliçelerden biri olan Hatchepsut, farklı kişisel özellikleri ve yöneticilik anlayışıyla öne çıkmaktadır.²⁷⁸ Bu durum, bazı arkeolojik materyallerde yansıma bulmaktadır. Faiyum kentine ait olan ve şu anda Paris Louvre Müzesi'nde bulunan kireçtaşından yapılmış bir mezar stelinde yer alan tasvir, Erken Yeni Krallık Dönemi'nde hüküm sürmüş olan Hatchepsut'un (M.Ö. 1479/3-1458/7) Mısır kraliçesi olmak için gerçekleştirmiş olduğu eylemler hakkında bilgi vermektedir. Mısır kraliyet yasaları, Mısır kralı olan kişinin genç ve sağlıklı bir erkek olmasını emretmektedir. Kadın olduğu için tahta geçmesi mümkün olmayan Hatchepsut, sakal takarak kendini "kral" ilan etmiştir.²⁷⁹

Kleopatra hanedan mensubu kadınları her yönüyle örnek almıştır. Nitekim bazı kraliçeler, saltanat vekili veya kral naibi olarak "kralın annesi" sıfatı ile vekaleten başa geçmişler böylece "eş" veya "anne" statüleri üzerinden politikada söz sahibi olabilmişlerdir. Güçlü bir kralı değil henüz yeterince olgunlaşmamış erkek çocukları yönetmek, hanedan kadınları için daha kolay olduğu için özellikle zayıf krallar ile genç yaştaki erkek çocuklar bu yetenekli ve güçlü kadınlar tarafından yönetilmişlerdir. Dolayısıyla bu dönemde normal karı-koca ilişkisinden ya da yönetiminden ziyade anne-oğul arasındaki ilişkinin daha yaygın olduğu ileri sürülebilir.²⁸⁰

Yukarıda da bahsedildiği üzere Mısır kraliçesi olarak görev yapan kadınların rolü tam olarak tanımlanmamıştır. Buna karşın hanedan geleneği kapsamında kadın hükümdarlar da tahta geçmiş, ülkenin bir kraliçe tarafından idare edilmesi ise bazı

²⁷⁶ Ptolemaios Hanedanı'na mensup II. Arsinoe, I. Kleopatra, III. Kleopatra, III. Berenike, IV. Berenike gibi kraliyet kadınları, erkek kardeşleri-eşleri olan kralın yanında kraliçe olarak gizli veya açık bir şekilde devlet işlerinde etkili olmuşlardı. Bu kraliçelerin kendilerine örnek aldığı kişi ise kraliçe Hatchepsut idi. Kleopatra da, başta kraliçe Hatchepsut olmak üzere zengin ve güçlü kraliyet kadınlarını kendine rol model almıştı. Bkz. J. Tyldesley, "age.", s. 32; Kraliçe Hatchepsut hakkında daha detaylı bilgi için bkz. J. Tyldesley, *Hatchepsut, The Female Pharaoh*, Penguin Books, Londra 1998.

²⁷⁷ C. Clay, C. Paul and C. Senecal, *Envisioning Women in World History: Prehistory-1500*, Vol. 1, s. 28, 30.

²⁷⁸ Besty M. Bryan, "The 18th Dynasty Before the Amarna Period", *The Oxford History of Ancient Egypt*, (Ed. Ian Shaw), Oxford University Press, 2003, s. 228-229.

²⁷⁹ C. Clay, C. Paul and C. Senecal, "age.", s. 28; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 45.

²⁸⁰ S. B. Pomeroy, *Goddesses, Whores, Wives, and Slaves. Women in Classical Antiquity*, s. 121, 124-125; M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 65; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 10-11, 72; S. B. Pomeroy, *Women in Hellenistic Egypt. From Alexander to Cleopatra*, Schoken Books, New York 1984, s. 11, 15.

normlar çerçevesinde gerçekleşmiştir.²⁸¹ Bu durum aynı şekilde Kleopatra için de geçerlidir. Çünkü zorunlu teamülleri yerine getirmesi, Kleopatra'nın tahta çıkmasında etkili olmuştur. Makedon kökenli bir Mısır kraliçesi olsa da kraliçeliği boyunca sahip olduğu Mısırlı duruşu ve imajını ön planda tutması, halkın onu benimsemesini sağlarken kraliçe olarak meşruiyetini de temin etmiştir. Kleopatra'nın, halkın gözünde tam bir Mısırlı gibi görülmesinin önünü açan unsurun, kraliçenin Mısır dinini, dilini, gelenek ve göreneklerini benimseyerek uygulaması olduğunu dikkate almak oldukça önemlidir. Ayrıca aşağıda da belirtildiği üzere, Kleopatra'nın Mısır'ın kendine sunduğu eğitimi hakkıyla almış olduğunu düşünmek de mümkündür. Çünkü Kleopatra'nın pek çok bilim ile ilgilenmesinin yanı sıra bildiği dillerin sayısı da dikkate alındığında, kraliçenin Makedon ya da Mısırlı olup olmadığına ilişkin sorunlarla başa çıkması ve kendini Mısırlı olarak kabul ettirmesinin, entelektüel düzeyi ile yakından ilişkili olduğu öne sürülebilir. Ayrıca Mısırlıların, annesi ve anneannesinin kim olduğu bilinmemesinin yanı sıra babasının hanedan soyundan gelmemesi mevzusunu, Klasik Yunan ve Romalı yazarlar kadar dert edinmemesi, Kleopatra'nın Mısır ülkesine hükmetmesini belirgin şekilde kolaylaştıran anlamlı bir enstrüman olarak ele alınmalıdır. Kısacası Mısır, ona dikkate değer olanaklar sunmuş, Kleopatra da bu olanakları çok iyi değerlendirerek entelektüel yönden donanımlı bir kraliçe olmuştur.

Aşağıda detaylı olarak tartışılacağı üzere, Kleopatra'nın kadın yönetici olarak atanmasında entelektüel donanımı kadar baskın ve mücadeleci karakterinin de etkili olduğu söylenebilir. Zira kendisi gibi tahtın varisi olan üç kardeşini hem askeri hem de şahsi mücadele sürecinde bertaraf etmeyi başarmış iyi bir stratejistir. Onun mücadeleci, hırslı, kararlı ve kazanmaya odaklı karakteri, Roma dış politikasına da yansımıştır. Bu kapsamda Romalı komutanlar Caesar ve Marcus Antonius ile yaşadığı gönül ilişkisinin yanı sıra Octavianus ile gerçekleştirmiş olduğu askeri mücadele süreci, kraliçenin karakter özelliklerini en fazla yansıtan olaylar olarak yorumlanabilir. Roma ile ilişkilerin en yoğun olduğu dönemlerde hem Caesar'ı hem de Marcus Antonius'u tutku derecesinde kendine bağladığı, her istediğini yaptırdığı ve Roma'ya düşman hale getirdiği yönündeki düşünce anlayışı özellikle Romalı yazarlar tarafından sıkça dile getirilmiştir. Bu anlamda Kleopatra'nın Romalı komutanları daha da özelde Marcus Antonius'u askeri ve siyasi anlamda kullanan stratejisi, kraliçenin yöneticiliğinin yanı

²⁸¹ Özellikle Mısır'daki Erken Hanedan döneminde kraliyet mensubu olan kadınlar, ancak eşlerinin ölümünden sonra yönetime geçebilmişlerdir. Bkz. S. A. Ashton, "age.", s. 10-11, 72; S. B. Pomeroy, "age.", s. 11, 15.

sıra karakteri hakkında da ipuçları vermektedir. Dolayısıyla Ptolemaios Hanedanı'ndaki halefler arasından öne çıkarak tahta geçmeyi başaran Kleopatra'nın, en uzun süre tahtta kalan kadın/kraliçe olarak önemli bir kırılma noktası oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Ptolemaioslarda hanedan kavramının, firavun-kral/kraliçe geleneğinin nasıl sürdürüldüğü, din-siyaset ilişkisinde hükümdarların nasıl bir politika izlediği, hanedan içindeki kardeş evliliklerinin niteliği ve bunun saray yaşamında nasıl şekillendiği ile yakından ilişkilidir. Gerçekten de özellikle Mısır'ın yerel kültürü olan kardeş evliliği sayesinde ilk Ptolemaios hükümdarlarından itibaren özellikle kraliçelerin tahttaki konumlarını güçlendirme yoluna gittikleri düşünülebilir. Buradan yola çıkarak Ptolemaios Hanedanı'nın kuruluşundan itibaren tahta geçen hükümdarların siyasi ve kültürel eylemlerinden etkilenerek siyaset stratejisi oluşturan ve hanedanın hükümdar kavramına bağlı bir yöneticilik anlayışı geliştiren Kleopatra'nın da kendisine rol model²⁸² aldığı hükümdarların siyasi tutumu dışında kalmış olmasını düşünmek son derece güçtür. Nitekim tahta geçen Ptolemaios hükümdarlarının mevcut hanedan teamüllerini Roma himayesinde uygulanmasından etkilenerek önce kardeşi XIII. Ptolemaios ile daha sonra da XIV. Ptolemaios ile evlenen Kleopatra'nın da kardeş evliliği politikasını uyguladığı böylece önce tahtı garanti altına aldığı daha sonra ise kendi menfaati ve çıkar ilişkileri kapsamında kardeşlerini bertaraf etmek suretiyle hanedanın son hükümdarı olmayı başardığı görülmektedir.

²⁸² Bu konu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. s. 116.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KLEOPATRA’NIN ÇOCUKLUĞU VE EĞİTİMİ

Bu bölümde Kleopatra’nın ailesinden başlayarak eğitimi üzerine odaklanılacaktır. Eğitim konusunda öncelikle Hellenistik Dönem eğitim sistemi ve işleyişine değindikten sonra bu sistemin M.Ö. 1. yüzyıl eğitimine yansımaları çerçevesinde saray mensubu seçkin ailelerin çocukları ile alt sınıf mensubu ailelerin çocuklarının aldığı eğitim arasındaki benzerlik ve farklılıklar tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu eğitim üzerinden de hanedan mensubu bir kız çocuğu olarak Kleopatra’nın nasıl bir eğitim almış olabileceği açıklanmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda Kleopatra’nın aldığı eğitimin onun entelektüel dünyasını ve yaşamını nasıl şekillendirdiğine ilişkin ipuçlarını yakalamaya, dolayısıyla onun şimdiye kadar pek üzerinde durulmayan entelektüel ve bilge karakterine vurgu yapılacaktır.

3.1. Kleopatra’nın Ailesi

Babasının ölümü üzerine genç yaşta tahta geçerek Mısır kraliçesi olan Kleopatra’nın ilk yılları hakkında çok az bilgi mevcuttur. Özellikle İskenderiye’de geçirdiği bebeklik ve çocukluk dönemlerine ilişkin veriler yeterli ve verimli olmaktan oldukça uzaktır. Öyle ki Kleopatra ile ilgili bilgilerimiz, onun tahta geçişi ile birlikte yoğunluk kazanmıştır. Kleopatra²⁸³ M.Ö. 70 yılının sonu ya da M.Ö. 69 yılının başında

²⁸³ Pek çok kaynakta Kleopatra’dan “VII. Kleopatra” olarak bahsedilse de Ptolemaios sülalesinde kaç tane Kleopatra olduğu hala önemli bir tartışma konusudur. Hatta bazı kaynaklarda “VII. Kleopatra” olarak bilinen kraliçenin aslında “VI. Kleopatra” olduğu ifade edilmektedir. Durum böyle olsa da, mevcut karışıklığı gidermek adına pek çok kaynakta “VII. Kleopatra” adı kullanılmaktadır. Bkz. S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 11; E. E. Stoll, “Cleopatra”, *The Modern Language Review*, Vol. 23/2, 1928, s. 145; Ptolemaios kral ve kraliçelerinin kronolojik listesi için bkz. S. M. Burstein, *The Reign of Cleopatra*, Greenwood Press, Londra 2004, s. 155; Ptolemaios Hanedanı’nda nesiller boyu kullanılan ve Makedon-Yunan kökenli bir isim olan “Kleopatra” adı, Ptolemaios Hanedanı mensupları olan kadınlara verilen “Kleopatra, Berenike ve Arsinoe” gibi üç önemli isimden biridir ve “soyu belli/babası belli” anlamına gelmektedir. Bkz. J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 23-24; J. Tait, “Cleopatra by Name”, *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 4; Angelica E. Delaney, “Reading Cleopatra VII: The Crafting of a Political Persona”, *The Kennesaw Journal of Undergraduate Research*, Vol. 3/1, Article 2, 2014, s. 1; W. Christensen, *Great Empires of the Past: Empire of Ancient Egypt*, New York 2005, s. 59; Kleopatra isminin Mısır’da ilk kez ortaya çıkışı III. Antiokhos’un kızı I. Kleopatra’nın M.Ö. 194-193 yılında V. Ptolemaios ile evlenmesi ile olmuştur. Bkz. J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 23-24; J. Tait, “agm.”, s. 4; Angelica E. Delaney, “agm.”, s. 1.

dünyaya gelmiştir.²⁸⁴ Bir yandan Mısır kralı babası XII. Ptolemaios²⁸⁵ hakkında çok az bilgi, diğer yandan da annesinin kimliği hakkında teyit edilmesi güç olan bilgi parçaları söz konusudur. Bazı modern yazarlar Kleopatra'nın annesinin Mısırlı olduğunu ve Mısır'ın kurucu tanrısı Ptah'ın Memphis'teki tapınağında görev yapan başrahibin akrabası olduğunu öne sürmektedirler.²⁸⁶ Kleopatra'nın Mısır dilini çok iyi bildiği de göz önüne alınırsa, Mısır kökenli bir annesi olma ihtimali olası bir hal almaktadır. Bu yaklaşımdan yola çıkarak Kleopatra'nın annesinin Ptolemaios soyuna mensup bir kadın olmasa bile Mısır kökenli seçkin bir kadın olması muhtemeldir.²⁸⁷ Fakat modern görüş, Kleopatra'nın annesinin kimliği konusunda iki farklı isimden bahseder.²⁸⁸ Bazı yazarlar, Kleopatra'nın, XII. Ptolemaios ile onun öz kız kardeşi olan VI. Kleopatra Tryphaina'nın kızı olduğu savunurken,²⁸⁹ bazı yazarlar ise hem Kleopatra'nın hem de IV. Berenike'nin

²⁸⁴ Antik kaynaklar Kleopatra'nın doğum tarihi konusunda net bir tarih vermemiştir. Dolayısıyla Kleopatra'nın M.Ö. 70/69 yılının kış mevsiminde doğduğunu gösteren kesin bir kanıt yoktur. Fakat onun doğduğu yılı hesaplamak için Plutarkhos'un verdiği ölüm tarihine göre bir değerlendirme yapmak gerekirse 22 yıl kraliçelik yapan Kleopatra 39 yaşında iken ölmüştür. Tahta geçiş tarihi de tam olarak bilinmemektedir. Fakat babası XII. Ptolemaios'un öldüğü M.Ö. 51 yılında geçtiği düşünülmektedir. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 86; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 223; Angelica E. Delaney, "Reading Cleopatra VII: The Crafting of a Political Persona", *The Kennesaw Journal of Undergraduate Research*, Vol. 3/1, Article 2, 2014, s. 1; M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 16; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 32; P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklahoma Press, Oklohama 2006, s. xiv.

²⁸⁵ Strabon, Kleopatra'nın babası XII. Ptolemaios'tan bahsetmektedir. Dört çocuk sahibi olan ve *Auletēs/flüt çalan* lakabıyla bilinen XII. Ptolemaios'un en büyük kızının Kleopatra olduğunu belirtirken kralın çapkınlıklarından, ahlaksızlığından, kanun dışı işlerinden ve Roma ile kurduğu politik ilişkilerden de bahsetmiştir. Strabon'nun bahsetmiş olduğu bu konulardan Dio'da bahsetmektedir. Dio, Kral XII. Ptolemaios'un Roma'ya gitmesiyle birlikte kralın kızı IV. Berenike'nin İskenderiyeliler tarafından tahta geçirilmesi ve sonrasında yaşanan olayları anlatmıştır. Bkz. Strabon, *Geographica*, 17. 1. 11; Ayrıca bkz. Dio, *Historiae Romanae*, 39. 13.

²⁸⁶ Modern yazarlar bu konuda iki farklı görüş ortaya koymaktadır. G. Hölbl, Kleopatra'nın annesinin Memphis'teki Ptah'ın yüksek rahiplerinin ailesinden geldiğini belirtir. Bu iki grup arasında var olduğu düşünülen sosyal etkileşimin pek mümkün olmadığını düşünen Thompson ise bu önerinin savunulamaz olduğunu düşünmektedir. Bkz. R. S. Bianchi, "Images of Cleopatra VII Reconsidered", *Cleopatra Reassessed*, The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 13; G. Hölbl, "age.", s. 223.

²⁸⁷ Strabo, *Geographica*, 17. 1. 11; Dio, *Historiae Romanae*, 39.13; Samuel Birch, *Two Egyptian Tablets of the Ptolemaic Period*, Londra 1864, s. 7; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 28, 30; Ptolemaios Hanedanı'na yabancı soyunun Suriye kökenli bir kadın olan ve V. Ptolemaios Epiphanes ile evlenen I. Kleopatra ile girdiğini savunan yazar J. P. Mahaffy, "Cleopatra VI", *The Journal of Egyptian Archaeology*" adlı makalesinde Kleopatra'nın kökeni hakkında bilgi verirken annesinin kraliyet ailesine mensup soylu bir kadın olduğunu öne sürmektedir. Bkz. J. P. Mahaffy, "Cleopatra VI", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 2/1, 1915, s. 1-4.

²⁸⁸ Kleopatra'nın farklı kadımlardan dünyaya gelmiş olan diğer kardeşleri IV. Arsinoe, XIII. Ptolemaios ve XIV. Ptolemaios dışında sadece IV. Berenike'nin annesinin kim olduğu bilinmektedir. Bkz. T.C. Skeat, "Notes on Ptolemaic Chronology: III The First Year which is also The Third: A Date in The Reign of Cleopatra VII", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 48, 1962, s. 100; P. J. Jones, "age.", s. 28; Michel Foss, *The Search for Cleopatra: The True Story of History's Most Intriguing Woman*, Arcade Publishing, New York 2011, s. 40; J. Tyldesley, "age.", s. 27.

²⁸⁹ Philip Hardie, "Virgil's Ptolemaic Relations", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 98, 2002, s. 31-32.

annesinin, M.Ö. 80 yılında tahta çıkan Mısır kralı XII. Ptolemaios ile evlenen V. Kleopatra Tryphaina olduğunu savunmaktadır.²⁹⁰

Ptolemaios sülalesi mensubu olarak yönetimin yasal varisleri arasında yer alan V. Kleopatra Tryphaina ile VI. Kleopatra Tryphaina'nın aynı kişi olduğu görüşünde olan ikinci gruptaki modern yazarlara göre V. Kleopatra Tryphaina, M.Ö. 80 yılında tahta geçen XII. Ptolemaios ile evlenerek, M.Ö. 58-57 yılları arasında kısa bir süreliğine Mısır kraliçesi olmuştur. Bu evlilikten de VI. Kleopatra Tryphaina dünyaya gelmiştir.²⁹¹ Modern yazarların bu tezinin dayanağı, 19. yüzyıla ait Mısır tabletleridir. PtolemaioslarDönemi'ne ait olan ve S. Birch tarafından çözümlenen bu tabletlerden edindiğimiz bilgilere göre, Mısır'ın erken dönem hükümdarları gibi XII. Ptolemaios da Ptah'ın Memphis'teki başrahibi olan III. Pasherentah/Psenptah²⁹² ile oldukça yakın bir siyasi profil çizerek dönem rahibin görev yaptığı tapınağa ziyaretlerde bulunmuş, adaklar adanmış ve para yardımında bulunmuştur.²⁹³ Bu bilgileri veren tabletlerden birinde, XII. Ptolemaios ile V. Kleopatra Tryphaina'nın M.Ö. 79 yılında evlendiklerinden bahsedilmektedir.²⁹⁴ Modern yazarların ortaya koyduğu bu tartışmalara göre Kleopatra'nın annesinin V. Kleopatra Tryphaina olması muhtemeldir. S. Birch'in çözümlendiği tabletlerin varlığı bunu doğrulayan önemli kanıtlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁹⁰ A. E. Delaney, "Reading Cleopatra VII: The Crafting of a Political Persona", *The Kennesaw Journal of Undergraduate Research*, Vol. 3/I, Article 2, 2014, s. 1; M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 16-17; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 30, 32; P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklohama Press, Oklohama 2006, s. xiv; Modern yazarların bu görüşü muhtemelen Ptolemaios dönemine ait tabletlerde yer alan bilgilere dayanmaktadır. Bkz. S. Birch, *Two Egyptian Tablets of the Ptolemaic Period*, Londra 1864, s. 6; Mısır kaynaklarına baktığımızda, Kleopatra'nın annesi olduğu öne sürülen V. Kleopatra Tryphaina'nın birden bire kaybolduğu görülmektedir. En geç M.Ö. 7 Ağustos 69 tarihine ait papirüslerde karşımıza çıkan V. Kleopatra Tryphaina bu tarihten sonraki kayıtlarda yer almamıştır. Bu da, V. Kleopatra Tryphaina'nın doğumda ölmüş, öldürülmüş ya da bazı nedenlerden dolayı kamusal hayattan çekilmek veya uzaklaştırılmak zorunda kalmış olabileceğini düşündürmektedir. Bkz. Stahelin, *RE*, XI (1921), col. 749; J. Tyldesley, "age.", s. 31-32, 35-36; M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 6, 18, Dip. 7; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 6; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 223, 251. Dip. 12.

²⁹¹ J. Tyldesley, "age.", s. 31-32, 35-36; M. Grant, "age.", s. 16, 18, Dip. 7; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 6.

²⁹² Ptah'ın Memphis'teki başrahibinden S. Birch "III. Pasherentah" olarak; G. Hölbl ise "III. Psenptah" olarak bahseder. Bkz. S. Birch, "age.", s. 6; G. Hölbl, "age.", s. 223.

²⁹³ S. Birch, "age.", s. 6.

²⁹⁴ Tabletlerde, Kleopatra V. Tryphaina'dan sonra gelen VI. Kleopatra'dan bahsedilmektedir. Fakat S. Birch, burada VI. Kleopatra olarak bahsedilen kişinin aslında VII. Kleopatra olduğunu öne sürmektedir. Bkz. S. Birch, "age.", s. 36.

Yukarıda bahsi geçen XII. Ptolemaios Theos Philopator Philadelphos Neos Dionysos ise VII. Kleopatra'nın babasıdır.²⁹⁵ Fakat İskenderiyeliler, Kral Lathyrus'un bir cariyeye/metres ile olan ilişkisinden dünyaya gelmiş gayri meşru bir çocuk olması nedeniyle onu “*nothos*”²⁹⁶ (babası belli olmayan), “*auletes*” (flüt çalan), “*piper*” (gaydacı) ya da “*oboe*” (ney çalan) olarak isimlendirmişlerdir.²⁹⁷ XII. Ptolemaios'un gayrimeşru bir çocuk olarak dünyaya gelmesinin yanı sıra kraliyet kökenli olmaması, çocuklarının da gayrimeşru sayılmasına neden olacak bir sorunu da beraberinde getirmiştir.²⁹⁸

XII. Ptolemaios'un gayrimeşru olduğu yönündeki iddialar kızı Kleopatra'yı da etkilemiştir. Hem babasının gayrimeşruluğu ve kraliyet mensubu olarak görülmemesi hem de annesinin kim olduğunun net olarak bilinmemesi, Kleopatra'nın da meşruiyetini tartışmaya açık hale getirmiştir. Bu durum, Strabon'un “...onun üç kızı vardı, bunlardan yalnızca biri, kraliçe olarak ilan edilen en büyük kızı meşruydu...” ifadesinde sadece IV. Berenike'nin meşruiyetine değinmesi, Kleopatra'nın da tıpkı babası gibi gayrimeşru olarak değerlendirmesine yol açmıştır. Dolayısıyla Strabon'un burada, XII. Ptolemaios'un gayrimeşruluğu üzerinden kızı Kleopatra'nın gayri meşruluğunu vurgulamaya çalıştığı düşünülebilir.²⁹⁹ Fakat hem XII. Ptolemaios'un hem de Kleopatra'nın gayrimeşru olduğu hususunda karşımıza çıkan asıl sorun, bir kraliçeden dünyaya gelmeyen çocukların meşru görülmemesi gerektiğini savunan

²⁹⁵ XII. Ptolemaios'un ünvanları *Theos* (Tanrı), *Philopator* (babasını seven), *Philadelphos* (kızını-oğlunu seven), *Neos Dionysos*'tur (Yeni Dionysos). Bkz. Strabo, *Geographica*, 17. 1. 11; M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 16; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 223; *Philadelphos* ünvanının XII. Ptolemaios'un yanı sıra VI. Kleopatra Tryphaina ve III. Berenike tarafından da kullanıldığı düşünülmektedir. Bkz. G. Hölbl, “*age.*”, s. 223.

²⁹⁶ XII. Ptolemaios'un *nothos* diye çağırılması, babası IX. Ptolemaios Soter'in nikahsız eşinden veya sevgilisinden dünyaya gelmiş olması ile yakından ilişkilidir. Bkz. Strabo, *Geographica*, 17. 1. 11, 13; P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklahoma Press, Oklahoma 2006, s. 28; M. Grant, “*age.*”, s. 25; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 31-32.

²⁹⁷ Strabo, *Geographica*, 17. 1. 11,13; P. J. Jones, “*age.*”, s. 28; M. Grant, “*age.*”, s. 25; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 31-32.

²⁹⁸ Pausanias, *Periegesis*, I.9.3; G. Hölbl, “*age.*”, s. 222-223; M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 16, 46; Ptolemaios sülalesine yabancı kökenli bir kadının ilk kez dahil olması I. Kleopatra'nın, hanedandan V. Ptolemaios Epiphanes (M.Ö. 205-180) ile evlenmesi sonucu gerçekleşmiştir. I. Kleopatra'nın kökeni konusunda ise farklı görüşler vardır. Mısır, Suriye, Part, Pers, Yunan, Roma ya da Nubia kökenli bir yabancı olduğu ve bu nedenle çocuklarının da gayrimeşru sayıldığı öne sürülmektedir. Bkz. J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 31-32; M. Grant, “*age.*”, s. 17-18; J. P. Mahaffy, “*Cleopatra VI*”, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 2/1, 1915, s. 2; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 31-32, Fig. 3.1.

²⁹⁹ Strabo, *Geographica*, 17. 1. 11; Strabon'un Romalıları onurlandırmayı hedefleyen bu yaklaşımı, doğuştan temizlenemeyecek bir lekeye sahip olduğunu öne sürdüğü Kleopatra üzerinden Ptolemaiosları küçümsediğini gösterir. Bkz. J. Tyldesley, “*age.*”, s. 27-28.

Greko-Romen bakış açısından kaynaklanmaktadır.³⁰⁰Burada kraliyet geleneğinin ön planda olduğunu söylemek mümkündür. Kralın çocuklarını dünyaya getirecek olan kadının soylu ve köklü bir aileden olması, hatta kraliyet mensubu olmasının çoğunlukla tercih edilen bir durum olması önemli bir etken olarak karşımıza çıkar. Zira meşruiyet köklü ve soyu bir aileye mensubiyet ile ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla meşruiyet-soyluluk-statü ilişkisinin her daim etkili olduğu söylenebilir.

3.2. Kleopatra'nın Eğitimi ve Entelektüel Faaliyetleri

Kleopatra'nın eğitimi ve entelektüel faaliyetleri de hayatının ilk yılları kadar belirsizlik içermektedir. Fakat Kleopatra'nın nasıl bir eğitim aldığı ve entelektüel donanımının Mısır'daki bilim anlayışı ile yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla İskenderiye Kütüphanesi ve Mouseion³⁰¹ gibi önemli kurumları barındıran Mısır'ın eğitim ve araştırma imkânlarını en üst seviyeye taşıyan bir ülke olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Kleopatra'nın bu özgür bilim ortamından ne ölçüde yararlandığı hususu, yanıt bulunması gereken temel sorulardan birini oluşturmaktadır. Bir başka soru ise araştırma ve sorgulama anlayışının hâkim olduğu entelektüel Mısır'da, Kleopatra'nın hangi bilim dallarında eğitim aldığına ilişkindir. Bahsi geçen soruların yanıtlarını bulmaya çalışmak, bu alt bölümün temel amacını oluşturmakla birlikte, Kleopatra'nın Mısır'ın entelektüel ortamını ne derecede özümseyebildiğinin belirgin bir şekilde ortaya koyulmasını sağlaması bakımından önem arz etmektedir.

Modern yazarlar, Kleopatra Dönemi entelektüel anlayışı ve eğitim sistemi hakkındaki bilgilerin çok az olduğu ve bu durumun, Kleopatra'nın çocukluğu ve yetişme dönemi hakkında bilgi sahibi olmamıza engel teşkil ettiği konusunda hemfikirdir. Böylelikle tarihi kayıtlarda kraliyet mensubu kız çocuklarının önemsenmediği dolayısıyla da kayıtlarda yer almadığı görüşü öne çıkmaktadır. Tüm bu kısıtlı bilgilere rağmen, modern yazarların, Kleopatra'nın çocukluğu ve eğitimi konusunda bazı yorumları söz konusudur. Bu kapsamda M.Ö. 3.-2. yüzyıllarda Ptolemaios sarayındaki

³⁰⁰ Kleopatra'nın baba tarafından gayrimeşruluğu söz konusu olsa da aslında onun etnik kökeninin belirlenmesinde önem teşkil eden kişi, kim olduğu tespit edilememiş olan büyükannesidir. Bkz. J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 29.

³⁰¹ İskenderiye Kütüphanesi ve Mouseion hakkında detaylı bilgi için bkz. Ek. 1-2.

prens ve prenseslerin özel hocalar nezaretinde yetiştirildikleri ve bu eğitim anlayışının hanedan geleneği haline geldiği düşüncesinden yola çıkarak, Kleopatra'nın da aynı şekilde eğitildiği yönünde görüş bildirmişlerdir.³⁰² Kleopatra'nın hangi kurumlarda ve hangi hocalardan nasıl bir eğitim aldığı sorusunun yanıtı ise aşağıda detaylı bir şekilde tartışacağımız üzeremevcut antik kaynakların verdiği kısıtlı bilgilerde mevcuttur.³⁰³ Buna göre tahtın potansiyel adaylarından biri olduğu için oldukça iyi eğitilmiş bir prenses olarak yetiştirildiği söylenebilir. Bu durum, dönemin İskenderiye'sinin dünyanın önemli entelektüel kentleri arasında yer almasının yanı sıra Makedon kraliyet geleneğinde karşımıza çıkan entelektüel donanımın özümsemesi ile de alakalıdır. Özellikle Büyük İskender'in, Aristoteles başta olmak üzere en iyi hocalardan eğitim aldığını göz önünde bulundurursak, XII. Ptolemaios'un datıpkı ataları gibi çocuklarının eğitimine büyük önem verdiği daha iyi anlaşılabilir. Dolayısıyla burada, Makedon geleneğinde görülen hanedan eğitim sisteminin Ptolemaios hükümdarları tarafından da uygulanması söz konusudur. Kız çocuklarının tarihi kayıtlarda çok önemsenmediğinin göstergesi olan bu durum Kleopatra için de geçerliliğini korumuş ve XII. Ptolemaios iktidarının son yıllarına tekabül eden M.Ö. 50'li yıllara kadar onun hayatından çok fazla bahsedilmemiştir. Bu nedenle Kleopatra'nın çocukluk dönemi ve aldığı eğitim hakkında bilgi sahibi olabilmek için M.Ö. 1. yüzyılda İskenderiye'de verilen eğitim kurumlarının yanı sıra mevcut sistemi incelemek, ilerde Mısır'ın son hükümdarı sıfatıyla tahta geçecek olan Kleopatra'nın nasıl bir entelektüel ortamda ve hangi düzeyde eğitim aldığına ilişkin önemli ipuçları sağlayacaktır.

3.2.1. Kleopatra'nın Eğitimi

³⁰² D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 43-44; R Ron R. Miller and Sommer Browning, *Cleopatra, Ancient World Leaders*, House Publishers, New York 2008, s. 30-31; M. Foss, *The Search for Cleopatra: The True Story of History's Most Intriguing Woman*, Arcade Publishing, New York 2011, s. 37; S. M. Burstein, *The Reign of Cleopatra*, Greenwood Press, Londra 2004. s. 11-12; O. El Daly, "The Virtuous Scholar": Queen Cleopatra in Medieval Moslem/Arab Writings", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 51.

³⁰³ Bu kaynaklar için bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 27; Plutarkhos, *Pompeius*, 77; 80; Plutarkhos, *Brutus*, 33; Appian, *Historia Romana*, 2. 12. 84; Philostratus, *Lives of the Sophists*, 1. 5; Pliny, *Naturalis Historia*, 2. 39-40.

İlk yılları ve eğitimi hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz Kleopatra'nın nasıl bir eğitim aldığı ve bu eğitimle karakterinin nasıl şekillenmiş olabileceği konusunda kesin bilgi mevcudiyeti söz konusu olmadığı için bazı yaklaşımlar ortaya koymak mümkündür. Kleopatra'nın eğitim sürecinde temel hedef, ülkeyi yönetebilecek donanıma sahip bir hükümdar yetiştirilmesidir. Fakat Kleopatra'yı aristokrat çevreye mensup bir kız çocuk olarak değerlendirdiğimizde onun eğitiminin dönemin imkânları perspektifinde ele alınması gerekliliği ortaya çıkar. Bunun için öncelikle Kleopatra'nın yaşadığı dönemin eğitim sistemine göz atmak yerinde olacaktır. Bu bağlamda, Hellenistik eğitimin nasıl bir işleyişe sahip olduğunu açıklamak gerekir. Bu aşamada dünyanın en önemli eğitim kurumlarını bünyesinde barındıran, pek çok kişiye eğitim imkânı sağlayan entelektüel merkez konumundaki İskenderiye'de, Yunan kökenli eğitim sisteminin nasıl uygulandığı³⁰⁴ ve Ptolemaios Hanedanı'nın ilk yıllarından

³⁰⁴ Klasik dönemde Atina'da Platon'un (M.Ö. 427-347) *Akademeia*'sı (Akademeiacı görüş) ve Aristoteles'in (M.Ö. 384-322) *Lykeion*'u (Peripatetik görüş) ile ortaya çıkan eğitim sisteminin Hellenistik dönemde kurumsallaşma sürecine girmesiyle birlikte daha kaliteli bir eğitim-öğretim anlayışı ortaya çıkmıştı. Büyük İskender Dönemi ve sonrasında, okulların kurumsal yapılarının geliştirilmesiyle birlikte tüm Akdeniz dünyası "Hellenistik eğitim" sistemini uygulamaya başlamıştı. Fakat Yunan dünyasının eğitimi anlamına gelen "Hellenistik eğitim", kendinden önce uygulanan "Klasik eğitim" in isim değiştirmesinden ibaret olduğu için köklü bir değişiklik içermiyordu. (Bkz. Henri Irene Marrou, *A History of Education in Antiquity*, The University of Wisconsin Press, 1956, s. 95; Çiğdem Dürüşken, *Antik Çağ'da Doğan Bir Eğitim Sistemi Rhetorica. Roma'da Rhetorica Eğitimi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2001, s. 25.) Klasik eğitimin devamı niteliğindeki bu eğitim sistemiyle birlikte Yunanistan başta olmak üzere Küçük Asya ve Akdeniz dünyasında bulunan pek çok kentte çocukların, gençlerin ve diğer yurttaşların bedensel, zihinsel ve kültürel faaliyetlere katıldığı okullar olan *gymnasiumlar* (*Gymnasiumlar*, Hellenistik dönemdeki en önemli eğitim kurumlarından biridir. M.Ö. 4. yüzyılda önem kazanan *gymnasion*larda eğitim alanlarının yanı sıra ve kütüphaneler de bulunuyordu. Halkın eğitiminde de önemli yeri olan kent *gymnasion*larının yanı sıra bayram ve tören *gymnasiumları* da vardı. Bkz. Nuray Yıldız, *Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003, s. 154-155; Bakım ve eğitim giderleri kent yönetimi tarafından karşılanan bir kamu kurumu olan *gymnasion*, *gymnasiarkhos* denilen ve yalnızca bir yıllığına görevlendirilen devlet memuru tarafından yönetilirdi. Bkz. M. C. Howatson (Ed.), *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, (Çev. Faruk Ersöz), Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 272, 356.) ve *palaistralar* (*gymnasion* öncesi eğitimin verildiği okullardır. Burada *paidotribes* adı verilen eğitimciler görev yapmıştır. Bkz. N. Yıldız, "age.", s. 154.) ortaya çıktı. (Bkz. Emine Bilgiç, "Epigrafik Veriler Işığında Antikçağ Anadolu'sunda Eğitim", *Cedrus*, Sayı II, 2014, s. 325; J. A. Evans, *Daily Life in the Hellenistic Age from Alexander to Cleopatra*, Daily Life Through History Series, The Greenwood Press, Londra 1931, s. 38-40.) Atina başta olmak üzere antik Yunan kentlerinin neredeyse hepsinde bulunan ve önceleri edebiyat, felsefe, müzik, beden eğitimi dersleri verilen ve halka açık kütüphanelerle de bağlantılı olan bu *gymnasium*ların müzik ve beden eğitimine dayalı eğitim müfredatı, daha sonraları matematik ve fen bilimlerini de içerecek şekilde genişletilmişti. Ders çeşitliliğinin artmasıyla birlikte, Elis'li Hippias (M.Ö. 460-399) tarafından oluşturulan ve İsostrates (M.Ö. 436-338) aracılığı ile yayılma sürecine giren "genel kültür/eğitim", yani *enkylios paideia* (Yunanca "*enkylios paideia*", Latince "*encyclopaedia*" kelimeleri "bilgi çemberi" anlamına gelir ve "Ansiklopedi" sözcüğünün kökenini oluşturur. Bkz. M. C. Howatson (Ed.), *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, (Çev. Faruk Ersöz), Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 272; Nuray Yıldız, "Eskiçağ Başvuru Eserleri ve Eskiçağ Sözlükçülüğü ve Sözlükleri", *Kebikeç*, Sayı 6, 1998, s. 190-191.) şekillenmeye başlamıştı. (Bkz. Ç. Dürüşken, *Antik Çağ'da Doğan Bir Eğitim Sistemi Rhetorica. Roma'da Rhetorica Eğitimi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2001, s. 27; N. Yıldız, *Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003, s. 154.) Latince *artes liberales* yani özgür eğitim anlamına gelen *enkylios paideia*, eski Yunan ve Roma okullarına hazırlık eğitimi sırasında alınması gereken ve bir kişinin günlük hayatında ihtiyaç duyacağı her tür bilgiyi

yıkılışına kadar ne tür bir eğitim anlayışının hâkim olduğu tespit edilmelidir. Ptolemaios Hanedanı'nın ilk yıllarında Hellenistik dünyada yaygın olarak görülen Yunan eğitim anlayışı hâkimdir.³⁰⁵ Aristoteles'in M.Ö. 335 yılında kurulan *Lykeium*'u baz alınarak oluşturulan sistem dâhilinde, çocuğu hayata hazırlama ve ideal insan yaratma amacı taşıyan temel eğitim *paideia*, bu dönemdeki eğitim sisteminin en önemli parçasını oluşturmaktadır.³⁰⁶ Temel eğitimin ilk ayağı olan *paideia* içerik açısından *grammata*, *musike*, *gymnastike* ve kısmen de *resim* derslerini kapsamaktadır. Buna göre, ilk aşamada *grammata* yer almaktadır. Düz yazıların yanı sıra şiirlerin de ezberlendiği *grammata* aşamasında, hem rakam hem de müzik notası olarak kullanılan alfabenin 24 harfi okunuşları ile birlikte öğretilmiştir. Önce baştan sona daha sonra sondan başa doğru ezberletilen alfabenin daha kolay öğrenilmesi amacıyla ahşap ya da fildişinden yapılmış harfler kullanılmıştır. Alfabe tamamen öğretildikten sonra bilgilerin kolayca hatırlanabilmesi için parçalı eğitim uygulamasına geçilerek heceler ve kelimeler öğretilmiş, son olarak da öğrenilen kelimelerden cümleler kurulmuştur. Tüm bu aşamaların tamamlanmasının ardından seçme metinlerden ya da klasiklerden alınmış paragraflar öğretilmiştir.³⁰⁷ Bu süreçte, ilk olarak basit metinler daha sonra da seçkin şairlerin eserleri öğretilmiştir. Tüm bu aşamaların tamamlanmasının ardından Homeros ve Hesiodos gibi önemli şairlerin eserlerine geçilmiştir.³⁰⁸ Dolayısıyla bu eğitim aşamasında Homeros'un ayrı bir yeri olduğu aşikârdır. Özellikle Homeros kahramanlarının çocuklara öğretilmesi fazlasıyla önemsenmiştir. Hatta ilk öğrenilen

içeren genel eğitimi kapsıyordu. (Bkz. Plato, *Protagoras*, 325c; Ç. Dürüşken, *Antik Çağ'da Doğan Bir Eğitim Sistemi Rhetorica. Roma'da Rhetorica Eğitimi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2001, s. 123) Buna göre, okul öncesi döneme takabül eden ilk altı yıllık eğitim evde veriliyordu. Mesleki eğitimden önceki süreci içeren ve *paidagogos*lar tarafından verilen temel eğitim yani *paideia* ise çocuk yedi yaşına geldiğinde başlıyordu. (Bkz. E. Bilgiç, "Epigrafik Veriler Işığında Antikçağ Anadolu'sunda Eğitim", *Cedrus*, Sayı II, 2014, s. 326; J. A. Evans, *Daily Life in the Hellenistic Age from Alexander to Cleopatra*, Daily Life Through History Series, The Greenwood Press, Londra 1931, s. 35-36; *paidagogos*lar hakkında yapılan araştırma için bkz. Christian Laes, "Pedagogues in Greek Inscriptions in Hellenistic and Roman Antiquity", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Vol. 171, 2009, pp. 113-122.)

³⁰⁵ M. Bernal, *Kara Athena*, (Çev. Özcan Buze), Kaynak Yayınları, İstanbul 2003, s. 170.

³⁰⁶ Aristoteles, *Politika*, 8. 1338a; Plato, *Protagoras*, 325d-325e; Ç. Dürüşken, "age.", s. 26.

³⁰⁷ Herodotos, *Historiai*, V. 58; Aristoteles, *Politika*, 8. 1338a; Plato, *Protagoras*, 325c-326b; Plato, *Laws* 7.809-810; E. Bilgiç, "Epigrafik Veriler Işığında Antikçağ Anadolu'sunda Eğitim", *Cedrus*, Sayı II, 2014, s. 330; H. I. Marrou, *A History of Education in Antiquity*, The University of Wisconsin Press, 1956, s. 143-157, 163-166; Lionel Casson, *Libraries in the Ancient World*, Yale University Press, Londra 2002, s. 19; Ç. Dürüşken, *Antik Çağ'da Doğan Bir Eğitim Sistemi Rhetorica. Roma'da Rhetorica Eğitimi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2001, s. 25-27; N. Yıldız, "Eskiçağ Başvuru Eserleri ve Eskiçağ Sözlükçülüğü ve Sözlükleri", *Kebikeç*, Sayı 6, 1998, s. 190-192; J. A. Evans, *Daily Life in the Hellenistic Age from Alexander to Cleopatra*, Daily Life Through History Series, The Greenwood Press, Londra 1931, s. 36.

³⁰⁸ Plato, *Protagoras*, 325e; E. Bilgiç, "agm.", s. 331-332; H. I. Marrou, "age.", s. 144, 153, 164, 170; Ç. Dürüşken, "age.", s. 26-27; L. Casson, "age.", s. 19.

pasajın Homeros'a ait olması muhtemeldir. Nitekim Mısır'da bulunan papirüsler ile yazılı tabletlerin çoğu Homeros'un fragmanlarını içermektedir. Bu yazılı belgeler, Homeros'un Yunan eğitim sistemindeki önemini ve kullanım sıklığını gösteren bir ölçüttür.³⁰⁹ Seçme metinlerin ve klasiklerin öğretilmesinde sadece Homeros'a ait destanlara değil Hesiodos, Khoerilos, Rodoslu Apollonios, Euripides, Herodotos, Ksenophon ve Thukydides gibi önemli şairlerin ve tarihçilerin eserlerine de yer verilmiştir. Böylece kendi kültürleri hakkında yoğun bir eğitim alan çocuklar klasikler, mitoslar, efsaneler, tanrılar ve kahramanlar hakkında donanımlı hale gelmişlerdir. Fakat Yunan kültürünün kökenini oluşturan şiirin Hellenistik dönem eğitiminde önemini kaybetmesiyle birlikte düzyazı daha ön planda olmuştur.³¹⁰

Paideia'nın ikinci aşaması olan *musike* müzik ve dans üzerine verilen eğitime denk düşmektedir. Kişinin iyi karakter ve ahlaka sahip olmasını sağlamanın yanı sıra ritim ve uyum sayesinde kendine hâkim olmayı öğretmesi nedeniyle müzik eğitiminin de diğer eğitimler kadar önemli olduğu düşüncesi hâkimdir. Dolayısıyla müzik, eğitimin her alanında kullanılmıştır. Müziğin, insanların tiyatro oyunlarını doğru algılamasını sağladığı düşüncesi, Ezop Masalları gibi edebi eserlerde yer alan hikâyelerin telli bir çalgı olan *lyra* ve *kithara* ya da nefesli bir çalgı olan *aulos* aletleri kullanılarak müzik eşliğinde öğretilmesini gündeme getirmişti.³¹¹ *Paideia*'nın üçüncü ve son aşaması ise beden eğitimi derslerinin verildiği *gymnastikedir*.³¹² Beden eğitimine yönelik derslerin verildiği *gymnasium*larda yapılan bu eğitimler, hem zihinsel hem de bedensel bir eğitim sürecini kapsamaktadır. Bu nedenle *gymnasium*ların özellikle erkek

³⁰⁹ B. Demiriş, "İskenderiye: Antik Çağ Akdeniz'inde Bir Kültür Kenti", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Ankara, 9/34, 2006, s. 83; R. S. Bagnall, "Alexandria: Library of Dreams", *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 146/4, 2002, s. 360; J. A. Evans, *Daily Life in the Hellenistic Age from Alexander to Cleopatra*, Daily Life Through History Series, The Greenwood Press, Londra 1931, s. 36.

³¹⁰ Plato, *Protagoras*, 325e; E. Bilgiç, "Epigrafik Veriler Işığında Antikçağ Anadolu'sunda Eğitim", *Cedrus*, Sayı II, 2014, s. 331-332; H. I. Marrou, *A History of Education in Antiquity*, The University of Wisconsin Press, 1956, s. 144, 153, 164, 170; Ç. Dürüşken, *Antik Çağ'da Doğan Bir Eğitim Sistemi Rhetorica. Roma'da Rhetorica Eğitimi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2001, s. 26-27; L. Casson, *Libraries in the Ancient World*, Yale University Press, Londra 2002, s. 19; B. Demiriş, "agm.", s. 83; R. S. Bagnall, "agm.", s. 360; J. A. Evans, "age.", s. 36.

³¹¹ Aristoteles, *Politika*, 8. 1338a; Plato, *Protagoras*, 325c-326b; *CIG* 3059, 1125'te müzik öğretmenlerinin çocuklara verdiği müzik eğitimi ile ilgili bir yazıt bulunmaktadır. Bkz.<http://epigraphy.packhum.org/text/256430>; Plato, *Protagoras*, 326a; E. Bilgiç, "Epigrafik Veriler Işığında Antikçağ Anadolu'sunda Eğitim", *Cedrus*, Sayı II, 2014, s. 333; H. I. Marrou, "age.", s. 142; L. Casson, "age.", s. 19.

³¹² E. Bilgiç, "agm.", s. 330; L. Casson, "age.", s. 19.

çocuklarının eğitim aldığı bir kurum haline geldiği anlaşılmaktadır.³¹³

Buraya kadar verilen bilgiler Hellenistik dönemde Yunanistan'dan Mısır'a kadar olan geniş bir coğrafyada uygulanan ve sıradan vatandaşların çocukları için geçerli olan eğitim sistemini açıklamaktadır. Bu bilgilerden yola çıkarak Kleopatra'nın eğitimi hakkında öngörülebilir bulunmak gerekirse öncelikle eğitimin temelini oluşturan ve *grammata, musike, gymnastike* olmak üzere üç ana unsurdan oluşan *paideianın* tüm aşamalarından geçmiş olmalıdır. Özellikle *grammata* aşamasında aldığı eğitim sayesinde seçme metinlerden ve klasik eserlerden alınmış olan pasajları okumayı öğrenmiştir. Burada Makedon kraliyet geleneğinde karşımıza çıkan eğitimin de etkisi olmalıdır. Nitekim Büyük İskender'in eğitiminde de klasiklerin önemli yeri olduğu bilinmektedir. *Paideia*'nın ikinci aşamasını oluşturan karakterli, ahlaklı ve kendine hâkim bir insan olmada etkili olduğu düşünülen *musike* eğitimi de almış olmalıdır. *Paideia*'nın son aşamasını oluşturan *gymnastike* eğitimi genellikle erkeklere verildiği için Kleopatra'dan ziyade erkek kardeşlerinin bu eğitim sürecinden geçmiş olması muhtemeldir. Aslında *Paideia* eğitiminde kazandığı beceriler sayesinde oldukça donanımlı bir prenses olarak yetişen Kleopatra, bundan sonraki eğitim sürecinde farklı alanlarda uzmanlaşmış muhtemelen özel hocalardan eğitim alarak entelektüel seviyesini dikkate değer ölçüde geliştirmiştir. Kleopatra'ya eğitim vermek için İskenderiye'deki en değerli akademisyenlerin görevlendirilmesi söz konusudur. Hanedan mensubu bir prenses olan Kleopatra da M.Ö. 1. yüzyıl İskenderiye'sindeki mevcut kültürel ortamın imkânlarından ve getirilerinden fazlasıyla yararlanarak entelektüel açıdan donanımlı bir hükümdar adayı olmuştur. Zira Ptolemaios Hanedanı'nın erken dönemlerinden beri eğitime çok önem verilmişti. Dönemin en iyi bilim insanları ve edebi yazarlar Ptolemaios Hanedanı'na mensup prens ve prenseslere özel dersler vermişlerdi.³¹⁴

Burada, sıradan vatandaşlarla saray mensuplarının aldığı eğitim arasındaki farklılığa da değinmek gerekir. Eğitim sisteminin genel geçer yapısının da gerektirdiği üzere okul çağına gelen çocuklar, devlet tarafından sağlanan imkânlar dâhilinde toplu olarak eğitim verilen öğretim kurumlarında okula başlar. Fakat sosyal statü açısından bakıldığında eğitimin yeri ve şekli kişilerin toplumdaki statülerine göre değişiklik

³¹³ M. C. Howatson (Ed.), *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, (Çev. Faruk Ersöz), Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 355-356.

³¹⁴ Lampsakoslu Straton, muhtemelen IV. Ptolemaios'un özel hocasıydı. Homeros tarzı araştırmalar yapan Samothrakeli Aristarchos ise VIII. Ptolemaios'un özel hocası ve danışmanıydı. Bkz. D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 128.

göstermektedir.³¹⁵ Sıradan ailelerin çocukları toplu eğitim verilen kurumsal merkezlerde eğitim alırken, hanedan mensubu olan çocuklar özel öğretmenlerden eğitim almışlardır.³¹⁶ Hanedan mensubu kişilere en iyi eğitimi vermekle yükümlü olan özel hocalar, genellikle İskenderiye Kütüphanesi'nde görevli olan bilim insanları arasından seçiliyordu. Dolayısıyla bu durumun Kleopatra ve kardeşleri için de geçerli olması muhtemeldir. Nitekim kendisi iyi bir eğitim almış olan XII. Ptolemaios, çocuklarının da iyi eğitim görmesi için çaba sarfetmiştir.³¹⁷ Kleopatra da dâhil olmak üzere tüm çocukları için İskenderiye'nin en iyi alimlerini özel hoca olarak görevlendirmiştir. Böylece çocukları arasında ayırım yapmaksızın hepsini tahta hazırlamıştır.³¹⁸ Öyle ki mevcut bilgiler, Kleopatra'nın erkek kardeşi XIII. Ptolemaios'un hem hocalığını hem de muhafızlığını yapan kişinin “özel olarak görevlendirilmiş bir retorik hocası” olan Khioslu Theodotus”,³¹⁹ kız kardeşi IV. Arsinoe'nin danışmanlığını ve özel hocalığını yapan kişinin de “hadım Ganymedes”³²⁰ olduğunu göstermektedir.³²¹ Kleopatra'nın

³¹⁵ Daha ileri seviyede eğitim almak ve ciddi bir eğitim sürecinden geçmek isteyen kişiler, maddi durumlarının elverdiği ölçüde büyük eğitim merkezlerine gitme imkânına sahiptir. Bu eğitim sistemi uzun süre herhangi bir değişiklik göstermemiştir. Bu tarz eğitimlerde felsefe ve retorik eğitimi için öncelikli olarak tercih edilen kent İskenderiye olmakla birlikte Atina, Pergamon ve Rodos'ta da iyi bir eğitim almak mümkündür. Ayrıca Lykeium, Akademeia ve Kynosarges da Atina'da eğitim veren önemli felsefe okulları olarak ün kazanmışlardır. Bkz. M. C. Howatson (Ed.), *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, (Çev. Faruk Ersöz), Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 356; Ç. Dürüşken, *Antik Çağ'da Doğan Bir Eğitim Sistemi Rhetorica. Roma'da Rhetorica Eğitimi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2001, s. 25; N. Yıldız, “Eskiçağ Başvuru Eserleri ve Eskiçağ Sözlükçülüğü ve Sözlükleri”, *Kebikeç*, Sayı 6, 1998, s. 192-193; J. A. Evans, *Daily Life in the Hellenistic Age from Alexander to Cleopatra*, Daily Life Through History Series, The Greenwood Press, Londra 1931, s. 40-41; Rodos Adası'nda, politikacı olmak ve Yunan kültürünü öğrenmek isteyen kişilerin gittiği ünlü bir okul vardı. Bu okulun mezunlarından biri de Marcus Antonius'tur. Bkz. Samuel N. C. Lieu, “Romalı Doğu'da Alimler ve Öğrenciler”, *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der. Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 160; İyi bir tıp eğitimi almak için öncelikli tercih ise Kos kentidir. Kos Adası'nda doğan Hippocrates M.Ö. 4. yüzyılın ortalarında burada büyük bir tıp okulu kurmuştur. Bkz. J. A. Evans, “age.”, s. 41; Tıp eğitiminde daha sonra gelen kentler ise Pergamon ve Ephesos'tur. Bkz. M. C. Howatson, “age.”, s. 272.

³¹⁶ Plutarkhos, *Pompeius*, 77, 80; Plutarkhos, *Brutus*, 33; Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 71, 81; Appian, *Historiae Romanae*, 2.12.84; Dio, *Historiae Romanae*, 42.39. Lucan, , *Pharsalia*, X. 515-523; D. E. E. Kleiner, *Cleopatra and Rome*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 2005, s. 74; E. Bilgiç, “Epigrafik Veriler Işığında Antikçağ Anadolu'sunda Eğitim”, *Cedrus*, Sayı II, 2014, s. 326; J. A. Evans, “age.”, s. 35-36.

³¹⁷ XII. Ptolemaios'un çocukları, hanedan mensubu diğer prens ve prensesler gibi seçkin hocalardan eğitim almıştır. Fakat bu eğitim anlayışı değişmez bir kural değildir. Bunun en güzel örneği ise Kleopatra'nın erkek kardeşi XIII. Ptolemaios'tur. XIII. Ptolemaios'un iyi bir eğitim almadığı ve dolayısıyla da eğitim seviyesinin düşük olduğundan bahsedilse de bu istisnai bir durumdur. Bkz. Dio, *Historiae Romanae*, 42. 42. 4.

³¹⁸ H. I. Marrou, *A History of Education in Antiquity*, s. 143; D. E. E. Kleiner, *Cleopatra and Rome*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 2005, s. 74; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 127; S. M. Burstein, *The Reign of Cleopatra*, Greenwood Press, Londra 2004. s. 11-12.

³¹⁹ Appian, *Historiae Romanae*, 2. 12. 84; Plutarkhos, *Pompeius*, 77; 80; Plutarkhos, *Brutus*, 33.

³²⁰ Dio, *Historiae Romanae*, 42. 39.

³²¹ Dio, *Historiae Romanae*, 42. 39; Lucan, , *Pharsalia*, X. 515-523; D. W. Roller, “age.”, s. 63; D. E. E. Kleiner, “age.”, s. 74; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 32.

çocukları da dönemin en iyi hocalarından eğitim almıştır.³²² Kleopatra'nın Caesar'dan olan oğlu XV. Ptolemaios Kaesarion'un "*Rhodon adlı hocası*" olduğu bilgisini Plutarkhos vermektedir.³²³ Augustus çağının önemli tarihçilerinden biri olan Damaskoslu Nikolaos da Kleopatra'nın çocuklarının özel öğretmenliğini yapmıştır.³²⁴ Damaskoslu Nikolaos, Ptolemaios Hanedanı'nda görev yapan İskenderiyeli Timagenes'in tavsiyesi üzerine Kleopatra'nın Marcus Antonius'tan olan ikiz çocukları Alexandros Helios ve Kleopatra Selene'nin eğitimi için özel öğretmen olarak görevlendirilmiştir.³²⁵ Dolayısıyla Kleopatra'nın da tıpkı kardeşleri ve çocukları gibi dönemin en iyi hocalarından eğitim aldıkları muhakkaktır. Bazı antik kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, Kleopatra, tıp başta olmak üzere astronomi, kimya, felsefe, hitabet, matematik, edebiyat, sanat ve müzik eğitimleri almıştır.³²⁶ Kleopatra'nın bu

³²² D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 43-44, 46; Ron R. Miller and Sommer Browning, *Cleopatra, Ancient World Leaders*, House Publishers, New York 2008, s. 30-31; D. E. E. Kleiner, *Cleopatra and Rome*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 2005, s. 74.

³²³ Rhodon, XV. Ptolemaios Kaesarion ölünceye kadar onun hocalığını yapmıştır. Hatta onun ölümüne sebep olduğu öne sürülmektedir. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 81; D. W. Roller, *The World of Juba II and Kleopatra Selene. Royal Scholarship on Rome's Afrikan Frontier*, Routledge Classical Monographs, New York 2003, s. 81; Theodoros ise Marcus Antonius'un Fulvia'dan olan oğlu Antyllus'un hocasıdır. Antyllus'un ölümüne sebep olduğu öne sürülmektedir. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 81.

³²⁴ Kleopatra, Damaskoslu Nikolaos gibi çağın önemli entelektüellerini İskenderiye'ye kazandırmıştı. Kariyerine İskenderiyeli Timagenes'in yanında başladığı düşünülen Damaskoslu Nikolaos'un İskenderiye'ye gelmesi, muhtemelen hocası İskenderiyeli Timagenes'in önerisiyle olmuştu. Ptolemaios Hanedanı'nın yıkılmasıyla birlikte Roma'nın hizmetine giren Nikolaos, Augustus'un dostu oldu. Kariyeri boyunca otobiyografisini, Augustus'un biyografisini yazdı ve geniş çaplı bir dünya tarihi yazdı. M.Ö. 4 yılında da politikayı tamamen bıraktı. Bkz. D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 127-128.

³²⁵ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 71; D. W. Roller (2003), "*age.*", s. 81; D. E. E. Kleiner, *Cleopatra and Rome*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 2005, s. 3; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 33; S. M. Burstein, *The Reign of Cleopatra*, Greenwood Press, Londra 2004, s. 11-12; Hem Kleopatra'nın çocuklarının özel öğretmeni hem de Büyük Herodus'un baş danışmanı ve saltanat tarihçisi olan Nikolaos Damaskos, Kleopatra'nın hatıralarını yazmış olması bakımından önem taşımaktadır. Bkz. Nicolaus Damascenus. *Nicolaus of Damascenus' Life of Augustus: A Historical Commentary Embodying a Translation*, (Çev. C. M. Hall), Kessinger Publishing, 1923; D. W. Roller (2010), "*age.*", s. 8.

³²⁶ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 27; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010.

s. 46; R. R. Miller and S. Browning, *Cleopatra, Ancient World Leaders*, New York 2008, s. 30-31; D. W. Roller, "*age.*", s. 43-44; D. E. E. Kleiner, *Cleopatra and Rome*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 2005, s. 74; Büyük İskender de Aristoteles'ten dersler almıştı. Aristoteles, II. Philippos tarafından İskender'in öğretmeni olarak Atinalı üst sınıfların aldığı Yunan eğitimini vermek üzere görevlendirilmişti. Aristoteles, M.Ö. 343 yılında yani İskender henüz on üç yaşındayken ona öğrenim vermeye başlamıştı. II. Philippos, Stageria kenti yakınlarında oğlu ve öğretmeninini çalışabileceği bir yer ayarlamıştı. Aristoteles ve İskender oradaki bir sarayda kalyon, açık havada dolaşarak ders yapıyorlardı. Bu eğitim sırasında İskender, ahlak ve politika derslerinin yanı sıra bilginlerin kitaplarda yer almayan sırlarını da öğreniyordu. Öte yandan Büyük İskender'in bu eğitimi tek başına mı yoksa "Kraliyet Hizmetkarları"ndan oluşan bir sınıfla birlikte mi aldığı hala tartışılmaktadır. Bazı modern yazarların bu konudaki görüşü Büyük İskender'in özel ders almadığı ve bir grup eğitiminin söz konusu olduğu yönündedir. Bu grup eğitiminde amaç Asya fetihlerinin yönetilmesinde aynı ideallere sahip kişilerin

eğitimleri aldığını gösteren çok fazla kanıt mevcut değildir. Fakat kraliçe tarafından yayınlanmış olan kararnameler, onun retorik ve hitabet yeteneğini yansıtan belgeler olarak karşımıza çıkmaktadır.³²⁷

Kleopatra'nın eğitim aldığı bilim dalları hususunda kısıtlı bilgilerin mevcudiyeti söz konusu iken onun özel hocası ve danışmanı olan kişinin ismini içeren herhangi bir resmi belgeye rastlanmamıştır.³²⁸ XII. Ptolemaios (M.Ö. 80-51) döneminin önemli tarihçilerinden biri olan İskenderiyeli Timagenes'in (M.Ö. 80-5) Kleopatra'nın özel hocası olduğu yönünde görüşler bulunsa da kesin bir kanıt mevcut değildir.³²⁹ Bununla birlikte öğrenmeye, araştırmaya ve bilime son derece ilgili olduğu bilinen Kleopatra'nın İskenderiye Kütüphanesi'nde öğrenim gördüğü, başka bölgelerden gelen pek çok bilim insanının Mouseion'da vermiş olduğu derslere katıldığı, onlarla bilimsel tartışmalar yaptığı ve dönemin en önemli hatibi olan Philostratos'tan özel ders aldığı bilinmektedir.³³⁰ Kleopatra ayrıca "... bu adam[Philostratos] şimdiye kadar gelmiş geçmiş sofistlerin hazırlıksız konuşma bakımından en yeteneklisi idi ..." söyleminde Plutarkhos'un bahsettiği Philostratos'tan aldığı dersler sayesinde iyi bir hatip ve felsefeci olmuştur.³³¹ İyi bir hatip olması nedeniyle Büyük İskender'in hocası Aristoteles'in kaleme aldığı *Rhetorika* adlı eserini okumuş olmalıdır. Fakat Kleopatra

birlikte eğitilmesidir. Bazı modern yazarlar ise eğitimin teke tek verildiğini öne sürmektedir. Bkz. Plutarkhos, *İskender*, 7. 1-4; R. G. Tanner, "Aristoteles'in Eserleri: İskenderiye Koleksiyonunun Muhtemel Kökenleri", *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der: Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara 20014, s. 116.

³²⁷ D. J. Thompson, "Cleopatra VII: The Queen on Egypt", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 32-33; Bazı Orta Çağ Arap yazarları da Kleopatra'ya ait olan fakat bugün kaybolmuş bir kimya kitabına değinmektedirler. Bkz. O. El Daly, "The Virtuous Scholar": Queen Cleopatra in Medieval Moslem/Arab Writings", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 52.

³²⁸ J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 32.

³²⁹ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 72; Seneca, *On Anger*, 3. 23; Muhtemelen Ptolemaiosun saltanatını detaylı bir şekilde inceleyen ve Marcus Antonius'un Roma'nın entelektüel kesimi ile arasında bağlantı sağlayan kişidir. İskenderiye ile Roma arasında fikir alışverişi sağlayan İskenderiyeli Timagenes daha sonra Octavianus'un Mısır meseleleri hakkında fikir aldığı danışmanı olmuştur. Bkz. D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 43-45,126; J. Tyldesley, "age.", s. 33.

³³⁰ Rebecca Flemming, "Women Writing and Medicine in The Classical World", *The Classical Quarterly*, Vol. 57/1, 2007, s. 269-270; Lisa Yount, *A to Z of Women in Science and Math*, Facts on File Publishing, New York 2008, s. 56; Ayrıca bkz. Marcellin Berthelot (Ed.), *Collection Des Anciens Alchimistes Grecs*, G. Steinheil, Paris 1888.

³³¹ Philostratos, *The Lives of the Sophists*, I.5; Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 27, 80; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 51; R. R. Miller and S. Browning, *Cleopatra*, s. 30-31; O. El Daly, "The Virtuous Scholar": Queen Cleopatra in Medieval Moslem/Arab Writings", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 51-52; S. M. Burstein, *The Reign of Cleopatra*, Greenwood Press, Londra 2004. s. s. 11-12; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 212.

Dönemi’nde felsefe alanında faaliyet gösteren Eudoros, Ariston ve Areios Didymos, M.Ö. 3. yüzyılda etkisini kaybeden fakat M.Ö. 40’ta İskenderiye’de yeniden faaliyet göstermeye başlayan *Akademeia*’nın bir üyesi olarak görev yapan Knossoslu Ainesidemos (M.Ö. 81-11) gibi felsefe alanında önde gelen entelektüellerden eğitim alıp almadığı konusunda bilgi mevcut değildir.³³²

Kleopatra Dönemi’nde filoloji, gramer ve sözlük bilimi de önemli eğitim dalları arasında yer almaktadır. Bu alandaki en önemli akademisyen ise “Khalkenteros” adıyla da anılan İskenderiyeli Didymos’tur. Özgün fikirler üreten bir entelektüel olmaktan ziyade Arkaik ve Klasik dönem yazarlarına ait pek çok eserin derlemesini yapan İskenderiyeli Didymos, Yunan şiirinin temelini oluşturan Homeros tarzı metinler, sözlük bilimi, tıp dili, hitabet ve gramer gibi farklı disiplinlerde olmak üzere fragmanların çoğu hala mevcut olan çok sayıda kitap yazmıştır. Çağın diğer önemli filologlarından biri de Tryphon, Kallimakhos, Theokritos gibi Hellenistik şairleri takip eden ve İskenderiyeli Didymos’un öğrencisi olduğu düşünülen Theon’dur.³³³

Kleopatra’nın, İskenderiye’de bilimsel faaliyetlerini sürdüren bu filologlardan birinden veya bir kaçından da eğitim almış olması muhtemeldir. Gerçekten de Plutarkhos’un “*dilini sanki çok telli bir müzik aleti gibi bir lisandan ötekine istediğinde çabucak döndürebilirdi*”³³⁴ ifadelerini kullandığı Kleopatra, Mısır dili dâhil olmak üzere en az sekiz dil bilmektedir.³³⁵ Ptolemaios yöneticileri arasında sadece Kleopatra’nın Mısır dilini öğrendiğinin altını çizen Plutarkhos, hem Mısır halkıyla hem de Mısırlı askerlerle tercümana ihtiyaç duymadan iletişim kurabildiğini belirtmiştir.³³⁶ Ona göre Ethiopyalılar, Troglodyetler,³³⁷ Yahudiler,³³⁸ Araplar, Suriyeliler, Medler, Parthlar

³³² Mauro Bonazzi, “Eudoros of Alexandria and Early Imperial Platonism”, *Bulletin of The Institute of Classical Studies. Supplement*, No. 94, 2007, s. 365; M.Ö. 81-11 yılları arasında yaşayan Ainesidemos’un en önemli eseri Cicero’nun yakın dostlarından biri olan L. Aelius Tubero’ya ithaf ettiği *Pyrrhoneian Arguments* adlı kitaptır. Bkz. D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 125.

³³³ Strabon, *Geographika*, 17. 1. 8; Theon, Flavius Iosephus’un *Against Apion* adlı eserinde mektup yazdığı Apion’un özel hocasıdır. Bkz. D. W. Roller, “*age.*”, s. 125.

³³⁴ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 27.

³³⁵ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 27; O. El Daly, “The Virtuous Scholar: Queen Cleopatra in Medieval Moslem/Arab Writings”, *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 53; S. M. Burstein, *The Reign of Cleopatra*, Greenwood Press, Londra 2004. s. 11-12.

³³⁶ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 27; M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 82; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 33; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 48.

³³⁷ Ethiopia ve Trogodytika, II. Ptolemaios Dönemi’nden beri Ptolemaioslar’la bağlantısı olan bölgelerdir. II. Ptolemaios bu bölgelere özellikle de Ethiopia’nın başkenti olan Meroe’ye seyahatlerde

dışında yalnızca birkaç ulusun dilini konuşurken tercüman kullanmıştır. Dolayısıyla kraliçenin Afrika, Mısır ve Kızıldeniz'e³³⁹ kadar uzanan geniş coğrafyadaki birçok ulusun dilini çok iyi bildiğini söylemek mümkündür.³⁴⁰ Üstelik Romalılarla iletişim kurabilecek kadar Latince bildiği de düşünülmektedir.³⁴¹ Öte yandan Plutarkhos'un yukarıdaki ifadeleri, Kleopatra'nın konuşabildiği dillere gönderme yapsa da kraliçe muhtemelen farklı dillerde yazılmış ve kendisine diplomaside yardımcı olabilecek olan belgeleri de okuyabiliyordu. Ayrıca o dönemde faaliyet gösteren pek çok araştırmacı Yahudi, Mısır ve Pers diline ait materyallerin Yunanca tercümelerini kullanırken, Kleopatra'nın ihtiyacı olan tüm materyalleri orijinal kaynaklarından okumayı tercih etmesi,³⁴² onun aldığı eğitimin kalitesinin göstergesi olarak yorumlanabilir.

Kleopatra'nın çok sayıda dil bilmesi ve bu dilleri akıcı şekilde konuşabilmesi ona bazı avantajlar da sağlamıştır. Özellikle, bir kısmı Ptolemaios kontrolü altında olan ve hanedan ekonomisi açısından stratejik konumdaki Arap Yarımadası ile gerçekleştirdiği diplomatik ve ticari ilişkilerde kolaylık sağlamıştır. İbranice bilmesi, bir zamanlar Ptolemaios egemenliğinde olan bu bölgenin zenginliklerini yeniden ele geçirmesi için oldukça işlevsel bir araç olmuştur. Medce ve Partça bilmesi ise Marcus

bulunmuştur. Nil üzerinde yer alan ve güçlü bir yerel krallık olan bu kent Ptolemaioslar'ın altını fil ve asker tedariki için çok önemlidir. Bu bölgelerin Ptolemaios Hanedanı ile olan yakın ilişkileri hanedanın yıkılışına kadar devam etmiştir. Bkz. Pliny, *Naturalis Historia*, 6. 183; Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 1. 33

³³⁸ Yahudi kral Büyük Herodus ile uzun süreli temasları olan Kleopatra, bir zamanlar Ptolemaios egemenliğinde olan bu bölgeleri çok önemsemıştır. Güney Levant'ın zenginliklerini yeniden ele geçirmesi için buranın yerel dilini kullanması çok önemli olsa da Büyük Herodus ile olan ilişkisinde Greek dilini kullanmıştır. Ayrıca Caesar ile Marcus Antonius ise bu bölgedeki temaslarında Latince'yi kullanmışlardır. Bkz. Iosephus, *Antiquitates Judaeorum*, 14. 191; 14. 319; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 47.

³³⁹ Kızıldeniz'in karşısında yer alan ve küçük bir kısmı Ptolemaios kontrolü altında olan Arap Yarımadası, Ptolemaios krallığının ekonomisi açısından önemli bir bölgedir. Bkz. Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 19.94; Strabo, *Geography*, 16. 4. 4

³⁴⁰ Plutarkhos Aethiopyalılar, Troglodyetler, Yahudiler, Araplar, Suriyeliler, Medler, Parthlar ve daha birçok ulusun dilini bildiği ifade etmektedir. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 27.

³⁴¹ M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 82; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 33; D. W. Roller, "age.", s. 46-49; Kleopatra'nın en iyi bildiği diller konusunda bilgi veren Plutarkhos, kraliçenin Latince bilip bilmediği konusunda çekimser kalırken diğer çoğu kaynak bildiği diller arasında Latince'den bahsetmemektedir. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 27; Bildiği diller arasında Latince de olabilir fakat Marcus Antonius ve Caesar çok iyi Yunanca konuşabildikleri için kraliçe ile aralarında bir iletişim sorunu yaşanmamış olması muhtemeldir. Bkz. P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklohama Press, Oklohama 2006, s. 34, Dip.4.

³⁴² Pliny, *Naturalis Historia*, 25. 5-7; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 46-49; Plutarkhos, Kleopatra'nın konuşabildiği diller hakkında bilgi verse de başka dillerde yazılmış olan pek çok diplomatik belgeyi okuyabildiği ve kendisi için gerekli olan tüm dilleri öğrenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. D. W. Roller, "age.", s. 47-48.

Antonius'un M.Ö. 36-34 yıllarında gerçekleştirdiği Parth seferinde oldukça önemli bir rol oynamıştır.³⁴³

Kleopatra'nın almış olduğu bu eğitimlerin onun karakterini nasıl şekillendirmiş olabileceği hususunda bir değerlendirme yapmak gerekirse, yüksek donanımlı şahsiyetinin ülke yönetiminden ordu yönetimine kadar her alanda avantaj sağladığını söylemek mümkündür. Zira farklı dilleri konuşan bölgelerle gerçekleştirdiği askeri ve ticari etkileşimlerde karşı tarafla birebir iletişim kurabilmiş olması onun olayların akışını kontrol edebilme, muhtemel hamleler hakkında öngörülebilir bulunabilme yetisi sağlamış olmalıdır. Entelektüel birikimi karizmatik bir lider olmasını sağlamış ve bu durum hem iç ve hem de politikada dikkate değer bir kişi olarak görülmesinin önünü açmıştır.

3.2.2. Kleopatra'nın Entelektüel Faaliyetleri

Kleopatra'nın entelektüel faaliyetleri ilk Ptolemaios hükümdarlarının bilimsel faaliyetlerine yakın bir çizgidedir. Nitekim VIII. Ptolemaios Euergetes'in çok sayıda bilim insanını İskenderiye'den kovmasından sonra kentteki bilimsel faaliyetler oldukça azalmıştı. Bu nedenle kültürel bir gerileme süreci başlamıştı. Sonraki hükümdarlar döneminde de kültürel bir ilerleme sağlanamamıştı. Fakat özellikle XII. Ptolemaios döneminde entelektüel yönden iyi bir duruma gelen İskenderiye, Ptolemaios Hanedanı'nı eski görkemine ve gücüne kavuşturmak için hem siyasi hem de entelektüel boyutta ciddi çalışmalar yapan Kleopatra'nın iktidarı döneminde oldukça gelişmişti. Tıpkı İskenderiye'nin bilim ve kültür kenti olması için hiçbir masraftan kaçınmayan, dünyanın dört bir yanından gelen alimlerin kente gelmesi için büyük çaba sarf eden hatta Büyük İskender'in biyografisini yazan I. Ptolemaios Soter (M.Ö. 305-283) ve zooloji ile ilgilenen II. Ptolemaios Philadelphos (M.Ö. 283-246) gibi Kleopatrada entelektüel gelişmeye önem vermişti.³⁴⁴ Bu süreçte Kleopatra'yı entelektüel anlamda etkileyen çağdaşlarının da olması muhtemeldi. Örneğin önemli bir bilim insanı olan

³⁴³ Pliny, *Naturalis Historia*, 25. 5-7; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 47-49.

³⁴⁴R. Macleod (Der.), *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 14-17; S. M. Burstein, *The Reign of Cleopatra*, Greenwood Press, Londra 2004. s. s. 55; Robert Barnes, "Musaların Tavuk Kümesinde Dünyadan Uzak Yaşayan Kitapçukları: Antik İskenderiye Kütüphanesi", *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, s. 84.

Kleopatra'nındamadı II. Iuba Mauretania, kendi anılarını yazan Yahudi kralı Büyük Herodus ve Romalı komutan Caesar, yirmi iki dil bilen Pontos kralı VI. Mithridates'ten de etkilenmiştir.³⁴⁵ Fakat en önemli rol modeli, atalarının atası ve örnek aldığı lider olan Büyük İskender'dir. İskender'in hekimlikle de ilgilenmiş olması, Kleopatra'nın onun entelektüel takipçisi olduğunun en önemli göstergelerinden biri olarak karşımıza çıkar.³⁴⁶

Makedon atalarını ve çağdaşı olan entelektüelleri izleyen bir politika sergileyerek Yunan entelektüel anlayışını yeniden canlandırma çabası içine giren Kleopatra, bilim, edebiyat, hitabet, felsefe, matematik ve tıp alanındaki en önemli kişileri İskenderiye'ye davet ederek işe başlamıştı.³⁴⁷ Onun bu girişimi sayesinde İskenderiye'de çok sayıda bilim insanı yetişirken, bilimsel anlamda da pek çok yeniliğe imza atılmıştı. Özellikle tıp alanında farklı yöntemlerin keşfedilmesini gündeme getiren bu gelişmeler, yeni bilim dallarının yanı sıra yeni tedavi yöntemlerinin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştı. İnsan vücudunun en önemli organları arasında yer alan beyin ve kalbin çalışma sisteminin tespit edilmesi gibi anatomi ve fizyoloji üzerinde yapılan ciddi çalışmalar, vücudun işleyişi hakkındaki bilgileri artmıştı.³⁴⁸ Tıbbın yanı sıra eczacılıkta da gelişmeler olması özellikle cerrahi alanında önemli yeniliklere imza atılmasını sağlamıştı. Tıp dünyasında çığır açan bu gelişmeler, dönemin seçkin bilim insanlarının hastalıklar ve bu hastalıkların tedavi yöntemleri üzerine kitaplar yazmalarını sağlamıştı.³⁴⁹

Yazdıkları kitaplarla entelektüel dünyaya hizmet eden bu hekimlerin çoğu, XII. Ptolemaios Dönemi'ndegörev yapmıştı. Bu çevrede, Kleopatra'nın yanı sıra antik dünyanın en önemli hekimlerinin de adı geçiyordu. Tıpta öncü kentler arasında yer alan İskenderiye'de, uygulamalı tıp bilimleri alanında önemli bilimsel çalışmalara imza atan ve tıbbi eserler kaleme alan bir hekim olan Taraslı Herakleides görev yapmıştı. Taraslı

³⁴⁵ D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 49; Yaşlı Plinius, Pontos kralı VI. Mithridates'in tıpla ilgilendiği yönünde bilgiler vermektedir. Bkz. Pliny, *Naturalis Historia*, XXV. 3.

³⁴⁶ Büyük İskender'in hekimliğe ilgi duymasında muhtemelen Aristoteles'in etkisi söz konusudur. İskender, Aristoteles'ten aldığı bu teorik bilgileri hasta olan arkadaşlarına bakıp onlara ilaç yazmak suretiyle uygulamaya geçirmiştir. Bkz. Plutarkhos, *İskender*, 8.

³⁴⁷ Strabo, *Geography*, 17. 1. 5

³⁴⁸ J. A. Evans, *Daily Life in the Hellenistic Age from Alexander to Cleopatra*, Daily Life Through History Series, The Greenwood Press, Londra 1931, s. 175-177.

³⁴⁹ C. Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Çev. Suat Kemal Angı), Dost Kitabevi, Ankara 2013, s. 334-338; J. A. Evans, *Daily Life in the Hellenistic Age from Alexander to Cleopatra*, Daily Life Through History Series, The Greenwood Press, Londra 1931, s. 169-173.

Herakleides'in kaleme aldığı tıp eserlerinden oluşan yaklaşık yüz adet fragmana daha sonraki dönemde hekim olarak görev yapan Galenus ve Athenaeus tarafından da atıflar yapılmıştı. Taraslı Herakleides'in öğrencilerinden biri olan Tloslu Antiokhis,³⁵⁰ bazı metinlerde adı geçen jinekolog Sostratos,³⁵¹ M.Ö. 30 yılına kadar bilimsel faaliyetlerini sürdüren ve tıp alanında yazdığı yirmiden fazla eseri bulunan İskenderiyeli Dioskourides Phakas,³⁵² Khrysermos ve onun öğrencisi Apollonios Mys dönemin hekimleri arasında yer alıyordu.³⁵³ Bunlardan bazıları Kleopatra'nın özel doktoru olan Olympos gibi hanedan ailesinin özel hekimi olarak görev yapmıştı.³⁵⁴ Hanedanın son yıllarına kadar İskenderiye'de görev yaptıktan sonra Delphoi'ye giden Amphissalı Philotas ise M.Ö. 30 yılında Marcus Antonius'un büyük oğlu Antyllus'un özel doktoru olarak görev yapmıştı.³⁵⁵ Bu iki doktor dışında hanedan üyelerinin özel doktoru olarak adı geçen başka birine rastlamak oldukça zordur.

İskenderiye'nin bilimsel zenginliğini kendi avantajına çevirmeyi başaran Kleopatra, çağdaşı olan bu bilim insanları ve hekimler dışında bazı antik yazarların eserlerinden de faydalanmış olmalıdır. Kleopatra'nın okuduğu bu kitaplar arasında Mısır tıbbına değinen temel kaynakların olması muhtemeldir.³⁵⁶ Mısır tıbbı hakkında ilk bilgileri edindiğimiz ve sonraki yazarlara referans olan temel kaynaklardan biri olarak karşımıza çıkan Herodotos, bölgeyi coğrafi, etnografik, tarihi ve kültürel açıdan sistematik olarak araştıran, elde ettiği bilgileri Mısır ve Yunan kaynakları ile

³⁵⁰ D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 124.

³⁵¹ Sostratos, Kleopatra'nın ölümünü farmakolojik olarak yorumlamıştır. Bkz. Soranus, *Gynaecica*, 4. 12. 5; Celsus, *De Medicina*, Preface 3, 7. 14. 1; Aelian, *De Natura Animalum*, 6. 51; Athenaios, *Deipnosophistai*, 7. 303b; 7. 312e; D. W. Roller, "age.", s. 124.

³⁵² Dioskourides, Roma'da olduğu dönemde XII. Ptolemaios'a, Caesar'ın İskenderiye'ye geldiği M.Ö. 48 yılında ise XIII. Ptolemaios'a hizmet etmiştir. Bkz. Caesar, *Civil War*, 3.109; D. W. Roller, "age.", s. 124.

³⁵³ D. W. Roller, "age.", s. 124.

³⁵⁴ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 82.

³⁵⁵ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 28; W. A. Oldfather, "Friend of Plutarch's Grandfather", *Classical Philology*, Vol.19/2, 1924, s. 124.

³⁵⁶ M.Ö. 3. yüzyıla ait hiçbir tıbbi eser günümüze sağlam bir şekilde ulaşmamıştır. Bkz. J. Vallance, "Kütüphanedeki Doktorlar: Kitapkurdu Apollonios'un Tuhaf Öyküsü ve Diğer Öyküler", *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der. Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 124; Hieroglifleri çeviren Champollion pek çok papirüsü tercüme etmiş olsa da Mısırın medikal papirüslerini çözmek için fırsat bulamamıştır. 19. yüzyıl ortalarından sonra yapılan yeni keşiflerde ele geçen Mısır'ın medikal papirüsleri sayesinde, Mısır'ın medikal papirüsleri de gün yüzüne çıkarılmaya başlamıştır. Bunlardan ilki 1863'te Henrich Brugsch tarafından yayınlanan "Berlin Papirüsü"dür. 1875 yılında yayınlana "Ebers Papirüsü" de genel patolojiye ışık tutmuştur. Jinekoloji ile ilgili olan ve 1898 de F. L. Giffith tarafından yayınlanan "Kahun Papirüsü"ve 1905'te G. A. Reisner tarafından yayınlanan "Hearst Papirüsü" de oldukça önemlidir. Bkz. Jacques Jouanna, *Greek Medicine from Hippocrates to Galen, Studies on Ancient Medicine*, (Çev. Neil Allies), (Ed. Philip van Der Eijk), Brill&Leiden 2012, s. 3; R. David, *Handbook to Life in Ancient Egypt*, Facts on File Library of World History, New York 2003, s. 62.

karşılaştırarak nispeten gerçekçi bir yaklaşım sergileyen ilk tarihçi konumundadır. *Historiai* olarak bilinen eserinin *Euterphe* başlıklı ikinci kitabında Mısır, Mısır tıbbı, Mısır'daki doktorların uzmanlık alanları ve ihtisaslarını incelediği için Kleopatra'nın okuduğu tahmin edilen muhtemel kitaplar arasındaki yerini almıştır.³⁵⁷ Kleopatra, Mısırlıların sağlıklı olmalarının nedeni üzerine araştırmalar yapan ve bunu mükemmel bir tıbbıya sahip olmalarına bağlayan Isokrates'in eserini de değerlendirmiş olmalıdır.³⁵⁸ Bunun dışında Kleopatra'dan çok önce yani Büyük İskender Dönemi'nde bile başucu kitapları arasında yer aldığı için Aristoteles'in Mısırlı doktorlara yer verdiği *De republica* adlı eserini de okumuş olabilir.³⁵⁹ Ayrıca M.Ö. 59 yılında Mısır'ı ziyaret ederek bölgede uzun süre araştırmalar yapan Yunan yazar Sicilyalı Diodoros'un,³⁶⁰ Mısırlıların hastalıkları önleme çabalarının yanı sıra çok farklı konulara yer verdiği 12 ciltlik eserinin ilk kitabını da okumuş olma olasılığı yüksektir.³⁶¹ Bu kitaplar Mısır tıbbı konusunda uzmanlık dersi verecek boyutta bilgi içermese de Kleopatra tarafından değerlendirme kapsamına alınmış olabilir. Kendi döneminin en önemli hekimleri ile çalışırken antik dönem yazarlarının eserlerini de değerlendiren Kleopatra, bu birikimini, yazdığı kitaplarda referans olarak kullanmıştır. Fakat özellikle, eğitimini almış olduğu kadın hastalıkları üzerine bir kitap yazdığı düşünülse de bu kitaplara günümüzde rastlamak pek mümkün değildir.³⁶² Kleopatra'nın yazdığı düşünülen kitapların başında,

³⁵⁷ Herodotos, *Historiai* 2. 69. 2. 84, 1. 129; J. Jouanna, *Greek Medicine from Hippocrates to Galen, Studies on Ancient Medicine*, (Çev. Neil Allies), (Ed. Philip van Der Eijk), Brill&Leiden 2012, s. 10; R. David, *Handbook to Life in Ancient Egypt*, Facts on File Library of World History, New York 2003, s. 259-260; Susan Stephens, "Lessons of The Crocodile", *Symposium: Imperial Trauma, Common Knowledge Part 1*, Vol. 11. 2, 2005, s. 215; M. Demir, "Herodotos ve Yabancı Kültürler: Mısır Örneği", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII/2, s. 315; İskrates, *Busiris* adlı yapıtında Mısır için son derece iltifatkar bir tablo çizmiştir. Burada Mısır ve Mısırlılar dünyadaki en kutlu ülke ve halk olarak gösterilmektedir. Bkz. M. Bernal, *Kara Athena*, (Çev. Özcan Buze), Kaynak Yayınları, İstanbul 2003, s. 170.

³⁵⁸ Herodotos, *Historiai* 2. 77; Isokrates, *Busiris* 1. 21-22; J. Jouanna, "age.", s. 14.

³⁵⁹ Aristoteles, *De republica*, III. XV; Aristoteles, Mısır konusunda Herodotos'un yoğun etkisinde kalarak bu ülkeye büyük bir hayranlık duymuştur. Bkz. Aristotle, *Meteorologica*, I. 14 (<http://classics.mit.edu/Aristotle/meteorology.1.i.html>). (Erişim Tarihi: 15. 06. 2017); Plutarkhos, *İskender*, 8. 2; M. Bernal, "age.", s. 177.

³⁶⁰ Sicilyalı Diodorus'a göre Mısırlılar lavman yaparlar, oruç tutarlar ya da yediklerini kusarlar. Bunları 3-4 gün aralıklarla ya da her gün yaparlar. Hastalıkların sebebi ise yiyeceklerin vücuda girdikten sonra vücutta kalan fazla kısmıdır. Bkz. Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 1. 82. 1-2.

³⁶¹ 12 ciltten oluşan bu eserde mumyalama, ölü gömme, dini kültler, eğitim, yönetim, tıp, flora-fauna ve Nil Nehri gibi konular üzerine bilgiler yer almaktadır. Bkz. Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, Book 1; Nicolas Grimal, *A History of Ancient Egypt*, (Çev. I. Shaw), Blackwell Publishing, Oxford 2005, s. 2; R. David, "age.", s. 259-260.

³⁶² D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 51; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 32; D. E. E. Kleiner, *Cleopatra and Rome*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 2005, s. 28; Kleopatra bu eserleri yazarken etkilendiği kişiler olmuştur. Bu anlamda Kleopatra'nın hem politik hem de kültürel rol modeli olan kişi yarım yüzyıldan daha fazla bir süre Doğu Akdeniz dünyasında büyük bir rol oynayan, 22 dil konuşabilen, özellikle tıp alanında oldukça önemli bir bilim adamı olan Pontos kralı VI.

dönemin en önemli eczacıları ile çalışarak kaleme aldığı *Kosmetika* adlı eser gelmektedir. Bu eserin Kleopatra'ya ait olup olmadığı yönünde bazı tartışmalar olsa da özellikle Romalı yazarlar tarafından bilimsel anlamda kullanıldığı için tıp literatüründe oldukça popüler bir nitelik kazanmıştır.³⁶³ Roma Dönemi'nde tıbbi çalışmalar yapan ve yeni tedavi yöntemleri geliştiren pek çok yazara ait Latince medikal metinlerde de bu eserin adı geçmektedir.³⁶⁴ Üstelik Orta Çağ Arap yazarları da bu eserden bahsetmiş ve atıfta bulunmuştur.³⁶⁵

Kosmetika adlı eserde kellik, saç kıran, saç dökülmesi, saç kepeği, saç kıvrırma, saç boyama, parfümlü merhemler, parfümler ve makyaj malzemeleri hakkında pek çok reçete yer almaktadır.³⁶⁶ Bu eserin tamamı olmasa da bazı fragmanları mevcuttur.³⁶⁷ Mevcut fragmanlardan bir kısmının Kleopatra'ya ait olduğu düşünülmektedir. Bahsi geçen bu altı fragman Galenus, Aiginialı Paulos ve Amidialı Aetios'un eserlerinde yapılan atıflarda karşımıza çıkmaktadır.³⁶⁸ Kleopatra'ya ait altı fragmandan³⁶⁹ 1, 2, 3 ve

Mithradates olmuştur. Bkz. D. W. Roller, "age.", s. 45, 49; Ayrıca Caesar'ın yazdığı eserlerin de Kleopatra üzerinde büyük etkisi vardır. Bkz. Suetonius, *Tanrısal Julius Caesar* 56; Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, 1. 10. 4.

³⁶³ D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 50-51; D. E. E. Kleiner, *Cleopatra and Rome*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 2005, s. 28.

³⁶⁴ Holt N. Parker tıbbi metinlerde adı geçen kadınlar hakkında bilgi vermektedir. Bkz. R. Flemming, "Women Writing and Medicine in The Classical World", *The Classical Quarterly*, Vol. 57/1, 2007, s. 257.

³⁶⁵ Bazı Arap yazarlar Kleopatra'nın tıp üzerine bir kitap yazdığını öne sürmektedir. Bkz. O. El Daly, "The Virtuous Scholar: Queen Cleopatra in Medieval Moslem/Arab Writings", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 51-52.

³⁶⁶ Mısır'daki makyaj malzemelerinin elde edilişi, makyaj yöntemleri ve parfümler üzerine detaylı bilgi için bkz. Bob Brier & Hoyt Hobbs, *Daily Life of the Ancient Egyptians*, The Greenwood Press, Londra 2008, s. 151-152; M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 86; Kleopatra'nın üzerinde çalıştığı kozmetik ürünler antik Mısır geleneklerine göre hazırlanmıştır. Kaşları ve kirpikleri boyamak için kullanılan rastık genellikle siyah toz boyadan veya lamba isinden üretilmiştir. Bunun sürülebilmesi için de uçları yuvarlatılmış olan çubuklar kullanılmıştır. Dudakların ve tırnakların boyanmasında ise toprak veya aşı boyadan elde edilen boyalar kullanılmıştır. Bu boyanın rengi ise koyu sarıdır. Farklı tonlarda ruj elde etmek istenirse bitkiler, yosun ve dut suyu kullanılmıştır. Bu ürünlerin hepsi abanoz ağacı, su mermeri, kaymak taşı veya camdan yapılmış olan kutularda veya şişelerde muhafaza edilmiştir. Ayak tabanları ile avuç içlerinin boyanmasında ise kına kullanılmıştır. Açık tenli görünmek için cilde beyaz kurşun sürülmüştür. Allık ve pudra ise hem evli kadınlar hem de hayat kadınları tarafından kullanılmıştır. Bkz. M. Grant, "age.", s. 86.

³⁶⁷ O. El Daly, "a.g.m", s. 52.

³⁶⁸ Bu yazarlardan ise sadece Bizanslı hekim Amidialı Aetios Kleopatra'dan kraliçe olarak bahsetmektedir. Bkz. D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 50; R. Flemming, "Women Writing and Medicine in The Classical World", *The Classical Quarterly*, Vol. 57/1, 2007, s. 269.

³⁶⁹ Fragman 1 çeşitli saç hastalıkları, fragman 2 ve 3 bazı tedaviler, fragman 4 parfümlü sabun reçeteleri, fragman 5 saç kıvrırma ve boyama, fragman 6 ağırlık, kilo ve ölçüler üzerine yazılmıştır. Bkz. Georgia L. Irby, Massie and Paul T. Keyser, *A Sourcebook: Greek Science of the Hellenistic Era*, Routledge, Londra 2002, s. 44; D. W. Roller, "age.", 45, 50-51.

6. fragmanlar Galenus, 4. fragman Amidialı Aetios, 5. Fragman ise Aiginalı Paulos³⁷⁰ tarafından Kleopatra'ya atfedilmiştir.³⁷¹ Fakat kozmetik ve güzellik üzerine yazılmış olan çalışmaların birleştirildiği bu eserin büyük bir kısmının Galenus tarafından düzenlendiği düşünülmektedir.³⁷² Kleopatra'dan Mısır kraliçesi olarak bahseden Galenus ve diğer yazarlar, burada yer alan reçetelerin tamamını değil sadece bir kısmını aktarmışlardır.³⁷³ Galenus ise bu reçeteleri başka yazarların eserlerinden alıntı yaparak kullanmıştır.³⁷⁴ Köklü tarihi bir geleneği takip ederek saray kadınları için yazdığı kitapta Kleopatra'nın yazmış olduğu reçetelerden alıntı yaparak *alopecia*/uyuz hastalığı³⁷⁵ ile ilgili tedavilerin yanı sıra saçları canlandırmak, gürleşmesini sağlamak ve *achoras*(saç kepeği) önlemek için öneriler vermiştir.³⁷⁶

³⁷⁰ Aeginalı Paulos'un, saç kıvrıma ve boyama ile ilgili bilgiler aktarmak suretiyle Kleopatra'nın eserlerinden alıntı yaptığı düşünülmektedir. Amidialı Aetios ise cilt bakımı ile ilgili ilaç ve uygulamaların bulunduğu bölümde Kleopatra'nın hoş kokulu ve parfümlü merhemlerine yer vermiştir. Bkz. R. Flemming, "agm.", s. 269.

³⁷¹ Fakat bu fragmanların Kleopatra'ya ait olmadığı yönünde görüşler de mevcuttur. Bkz. G. L. Irby, M. and P. T. Keyser, "age.", s. 44; D. W. Roller, "age.", s. 142.

³⁷² V. Nutton, *Ancient Medicine*, Series of Antiquity, Routledge, London 2004, s. 142.

³⁷³ R. Flemming, "Women Writing and Medicine in The Classcial World", *The Classical Quarterly*, Vol. 57/1, 2007, s. 268-269.

³⁷⁴ Holt N. Parker, "Galen and The Girls: Sources for Women Medical Writers Revisited", *Classical Quarterly*, Vol. 62. 1, 2012, s. 377-378; R. Flemming, "agm.", s. 268; Orta Çağ tarihçileri, Galenus'un hocalarından biri olan ve adı Kleopatra olan bir tıp doktorundan bahsederler. Galenus'un Sarton tarafından yazılmış olan biyografisinde de Kleopatra isminde bir hocası olduğu dile getirilmiştir. M.S. 9. yüzyılda yaşamış olan İbn-Hunain, M.S. 10-11. yüzyılda yaşamış olan İbn-Fatik ve M.S. 13. yüzyılda yaşamış olan İbn-Usaybiah'ın eserleri bu konuya değinen kaynaklar arasındadır. Bu kaynaklarda Galenus'un hocası olarak kadın jinekologtan bahsedilmektedir. Fakat burada iki farklı yazarın varlığı nedeniyle bir karışıklık söz konusudur ve söz konusu karışıklığın Kleopatra ile hiçbir ilgisi yoktur. Daha ziyade kraliyet mensubu olmayan ve adı Kleopatra olan jinekolog bir hekimin varlığı söz konusudur. Bu hekimin gebelik ve doğum ile ilgili çalışmaları mevcuttur ve tıpçılar söz konusu bu eserlere uzun süre başvurmuşlardır. Galenus, Kleopatra'nın yazdığı düşünülen tıp kitaplarından fazlasıyla yararlandığı için Orta Çağ Arap tarihçilerinin Kleopatra'yı Galenus'un hocası gibi göstermiş olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla burada bahsedilen hekimin başta kadın sağlığı ve kadın hastalıklarının tedavisi olmak üzere sahip olduğu tüm tıbbi bilgileri Galenus'a aktardığı söylene de bu kadın hekim ile Kleopatra'nın ispatlanmış bir bağlantısı tespit edilmemiştir. Bkz. O. El Daly, "The Virtuous Scholar": Queen Cleopatra in Medieval Moslem/Arab Writings", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 52.

³⁷⁵ *Alopecia* adı verilen bu kür, saç dökülmesine ve kelliğe karşı sekiz farklı reçete içermektedir. Bkz. Aristotle, *Problems*, 10. 27; Galen, *On Diseases and Symptoms*, (Çev. Ian Johnston), Cambridge University Press, New York 2006, s. 51-I. 4D; D. W. Roller, "age.", s. 50-51; Kleopatra'nın kellik için geliştirdiği formül merhem şeklinde bir karışımdan oluşmaktadır. Bunun için toz sülfür ya da arsenik ile meşe reçenesi karıştırılır. Bu karışım bir bez yardımıyla kel olan bölgeye sürülür. Daha sonra potasyum nitratlı sabunla yıkanır. Diğer reçete ise dökülen kirpikler veya saçlar için kullanılan bir merhemdir. Bu merhem için gerekli olan malzemeler yanmış evcil fare, yanmış paçavra veya bez, yanmış asma kütüğü, yanmış at dişi, ayı yağı ve geyik kemiğinin iliğidir. Tüm bu malzemeler kurutulduktan sonra dövülerek toz haline getirilir. Daha sonra macun kıvamına gelene kadar bal ile karıştırılır. En son ise ayı yağı ile eritilmiş geyik iliği eklenir. Pirinçten yapılmış bir şişede muhafaza edilen bu karışım sorunlu olan bölgeye uygulanır. Bkz. M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 87.

³⁷⁶ Celsus, *De Medicina*, 6. 4; R. Flemming, "Women Writing and Medicine in The Classcial World", *The Classical Quarterly*, Vol. 57/1, 2007, s. 257-279. s. 268.

Kleopatra'nın yazdığı eserlerin tamamı günümüz literatüründe ulaşılabilir halde olmasa da modern yazarlar Kleopatra'nın, tıp, kozmetik, kuaförlük, ağırlık/kilo ve ölçü birimleri başta olmak üzere çok çeşitli konular üzerine kitaplar yazdığını ileri sürmektedirler.³⁷⁷ Dolayısıyla Kleopatra Dönemi'ndeki bilimsel çalışmalar sadece tıp ile sınırlı değildir, tam tersine farklı bilim dalları üzerine de pek çok araştırma yapılmıştır.³⁷⁸ Literatürde Homeros üzerine derin çalışmalar yapılırken matematik, astronomi, coğrafya, tarih, felsefe, dilbilim, sanat ve müzik konusunda entelektüel çalışmalar ortaya konmuştur. M.Ö. 48-47 yıllarında aktif olan Sosigenes, Caesar'ın “Çoktandır rahiplerin araya gün sıkıştırma hatası yüzünden altüst olmuş Roma takvimini düzelttiği”³⁷⁹ takvim reformunda danışman olarak görev almıştır.³⁸⁰ Lucan, Romalı yöneticilerle Mısırlı entelektüellerin sohbetine yer vererek, Caesar ve Mısırlı rahip Akoreus arasında astronomi konuları üzerine gerçekleştirmiş oldukları diyalogdan söz eder.³⁸¹

Kısacası Kleopatra'nın ilk yılları, eğitim süreci, kimlerden ders aldığı, hangi eğitim kurumlarına gittiği ve nasıl bir eğitim sistemine tabi tutulduğu gibi konular, M.Ö. 1. yüzyıl eğitim sistemi ile ilişkilendirilerek değerlendirilmeye çalışıldığında, konu hakkındaki kaynakların yetersizliği ilk dikkat çeken nokta olarak karşımıza çıkar. Her ne kadar Kleopatra'nın doğduğu ve büyüdüğü döneme ışık tutan kaynaklar sınırlı olsa da özellikle saray mensubu çocuklar ile tahtın muhtemel varisi olan çocukların özel hocalar ve danışmanlardan dersler alarak entelektüel boyutta donanım kazandıklarını, başta İskenderiye Kütüphanesi ve Mouseion olmak üzere dönemin çeşitli kurumlarından anlamak mümkündür. Dolayısıyla Hellenistik Dönem genel eğitim sisteminin özel hocalar ve lider eğitim kurumlarının çatısı altında hanedan mensubu çocuklara verildiği ve onların her anlamda geleceğe hazırlandığı düşünülebilir. Bir hanedan mensubu olarak Kleopatra'nın da bu eğitim sisteminin işleyişinin dışında kalmasını düşünmek çok da tutarlı bir yaklaşım olmayacaktır. Bu anlamda Kleopatra'nın üst düzey bir eğitim

³⁷⁷ D. E. E. Kleiner, *Cleopatra and Rome*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 2005, s. 28; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 51; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 32.

³⁷⁸ C. Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Çev. Suat Kemal Anı), Dost Kitabevi, Ankara 2013, s. 334-338; J. A. Evans, *Daily Life in the Hellenistic Age from Alexander to Cleopatra*, Daily Life Through History Series, The Greenwood Press, Londra 1931, s. 169-173.

³⁷⁹ Suetonius, *Tanrisal Julius Caesar*, 40.

³⁸⁰ Pliny, *Naturalis Historia*, 2. 39-40; Caesar'ın İskenderiye'de kaldığı dönemde ona danışmanlık yapan ve muhtemelen Caesar İtalya'ya döndüğünde yapmış olduğu takvim reformu sırasında Sosigenes de yanındaydı. Bkz. Suetonius, *Tanrisal Julius Caesar*, 40; Pliny, *Naturalis Historia*, 18. 57.

³⁸¹ Lucan, 10. 172-331; Ayrıca bkz. Seneca, *Natural Questions*, 4a; D. W. Roller, “age.”, s. 126.

alan entelektüel bir kraliçe olarak küçük yaşlardan itibaren siyaset sahnesine hazır hale geldiği öne sürülebilir.

Daha özelde bir değerlendirme yapmak gerekirse İskenderiye’de aldığı eğitimin Kleopatra’nın karakterini nasıl şekillendirmiş olabileceği konusu ön plana çıkar. Bu kapsamda onun tıp eğitimi almış olmasının bazı olayları önceden tahmin/teşhis edebilme (*prophasis*) ve gözleme dayalı mantıksal zeminde hareket edebilme becerisi geliştirmiş olma ihtimalini artırdığını söyleyebiliriz. Filolojik alt yapısının ise uluslararası arenada özgüvenli hareket edebilme ve iletişim sağlayabilme avantajı sağladığını siyasi eylemlerinden anlamak mümkündür.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TANRIÇA KLEOPATRA

Mısır'ın erken dönemlerinden itibaren var olan din siyaseti, yalnızca Kleopatra tarafından değil hanedanın kurulduğu tarihten itibaren tahta geçmiş olan tüm Ptolemaios hükümdarları tarafından da benimsenmişti. Mısır'ın ilk hükümdarları gibi, Ptolemaios hükümdarları da kendilerini firavunların mirasçıları olarak gördükleri için firavun-tanrı anlayışını devam ettirmişlerdi.³⁸² Fakat bu hükümdarlar içinde Mısır dinini benimseyerek halkın dostluğunu kazanma stratejisini en iyi gerçekleştiren hükümdar Kleopatra idi.³⁸³ Burada, Kleopatra'nın yeni bir din siyaseti uygulamasından ziyade atalarının stratejilerini sürdürme yoluna gittiği söylenebilir. Nitekim onun kendinden önce düzenlenen bazı dini ritüelleri sürdürdüğünü gösteren bir olay söz konusudur.³⁸⁴ Bunun en iyi örneği kutsal boğanın ölüm törenidir. Kleopatra'nın Bukhis Boğası'nın cenaze törenine katılımını içeren bu olay, kraliçenin dindarlığının modern yazarlar tarafından yorumlanmasının önünü açmıştır. Bu yorumlara göre kraliçe Mısır dinine saygı duyan hatta bunu törenlere bizzat dahil olarak pekiştiren bir profil sergilemiştir.³⁸⁵ Bu durum onun dindar bir hükümdar olmaktan çekinmediği şeklinde yorumlanmıştır. Hatta onun bu törenlere katılması politik saygınlığını vurgulama amacı taşıdığı da öne sürülmüştür.³⁸⁶

Kleopatra'nın dindarlığını ön plana çıkaran bir başka husus onun firavun-kral/kraliçe, tanrı/tanrıça-kral geleneğini benimsemesi ve din politikasını bu yönde şekillendirmesidir. Kleopatra Mısır'ın en köklü dini geleneklerinden biri olan bu geleneği kendini tanrıça Aphrodite ve Isis ile özdeşleştirerek uygulamış ve bunu halka

³⁸² M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 59; J. A. Evans, *Daily Life in the Hellenistic Age from Alexander to Cleopatra*, Daily Life Through History Series, The Greenwood Press, Londra 1931, s. xxvi; P. B. Adamson, "Consanguineous Marriages in The Ancient World", *Folklore*, Vol. 93/1, 1982, s. 88.

³⁸³ M. Grant, "age.", s. 59.

³⁸⁴ Herodotos, Mısır'daki dini törenlerin başlangıcı ve yayılması konusunda bilgi verir. Ona göre dini törenler ve bazı ritüeller önce Mısır'da başlamış oradan da Yunanlılara geçmiştir. Yunanlılar bunları (Herakles, Hera, Hestia, Themis, Kharitler ve Nereidler) barbarlardan özellikle de Mısırlılardan almışlardır. Çünkü Mısırlılar bunları zaten bilmektedir. Buna kanıt olarak Yunanlıların bu törenleri Mısırlılardan daha geç bir tarihte uygulamaya başladıklarını öne sürer. Bkz. Herodotos, *Historiai*, 2. 58; M. Demir, "Herodotos ve Yabancı Kültürler: Mısır Örneği", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII/2, s. 323-324, 332-333.

³⁸⁵ John Ray, "Cleopatra in the Temples of Upper Egypt: The Evidence of Dendera and Armant", *Cleopatra Reassessed*, The British Museum Occasional Paper, Number 103, London 2003, s. 10; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford 2010, s. 53.

³⁸⁶ Dorothy J. Thompson, "Cleopatra VII: The Queen on Egypt", *Cleopatra Reassessed*, The British Museum Occasional Paper, Number 103, London 2003, s. 33.

duyurmak/benimsetmek için pek çok yol izlemiştir. Bu konuda en çok tapınaklardan faydalanmıştır. Tapınakların hükümdar politikalarını yansıtan rolünün bilincinde olan Kleopatra yeni tapınaklar³⁸⁷ inşaa ederken, mevcut tapınaklarda yeni mimari düzenlemeler³⁸⁸ yapmış ayrıca ülke genelindeki tapınakların tümüne para yardımıyla bulunmuştur.³⁸⁹ Bu kapsamda Yukarı Mısır'ın başlıca tanrısı olan Ptah'ın³⁹⁰ Karnak'taki tapınağının rahibi ile iyi bir ilişki kurmuştu.³⁹¹

³⁸⁷ Ptolemaios Hanedanı'nda karşımıza çıkan bu tapınaklar, faaliyet alanlarına göre tedavi amaçlı tapınaklar ve kehanet tapınakları olarak iki gruba ayrılmıştır. Dolayısıyla Kleopatra'nın yaptırmış olduğu tapınaklar da tedavi ve kehanet merkezleri olarak hizmet vermişlerdir. Bkz. Philippa Lang, *Medicine and Society in Ptolemaic Egypt, Studies in Ancient Medicine*, Vol. 41, Brill&Boston 2013, s. 98.

³⁸⁸ Hathor Tapınağı'na VI. Ptolemaios, VII. Ptolemaios ve IX. Ptolemaios dönemlerinde bazı mimari ekleme ve düzenlemeler yapılmıştı. Fakat tapınağın asıl düzenlemesi XII. Ptolemaios döneminde olmuştu. Bu çalışmalar XII. Ptolemaios'un ölümünden birkaç yıl önce yani M.Ö. 16 Temmuz 54 tarihinde başlamıştı. XII. Ptolemaios'un M.Ö. 51 yılında ölümünün ardından hükümdar olan Kleopatra, Hathor Tapınağı için hazırlanmış olan yenileme projesini devam ettirerek tapınağın iç mimarisi, planı ve dekorasyonunda gerekli olan tüm düzenlemeleri yapmıştı. Böylece babasının ölümüyle yarım kalan projeleri devam ettirmişti. Bkz. Bkz. O. El Daly, "The Virtuous Scholar": Queen Cleopatra in Medieval Moslem/Arab Writings", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 52; Kleopatra'nın, babasının projelerini devam ettirmesi, onun babasına olan bağlılığı ve vefasını göstermek istemesiyle ilişkili bir durum olsa da hem kraliçe olarak tanınmasında hem de politikasının anlaşılmasında da etkili bir yöntem oldu. Kleopatra, babasından kalan bu projelerle ilgilenmenin yanı sıra İskenderiye'nin bayındırlaşması için de çok sayıda yeni proje başlatmıştı. Bu projelerin en önemlisi, yeni inşaa edilen bir kanal vasıtasıyla Nil Nehri'nden su tedarik etmektir. (Orta Çağ Arap tarihçilerinden olan İbn-al-Hakam, Agapius ve Yaqut, VII. Kleopatra'nın İskenderiye'de gerçekleştirmiş olduğu yapı projeleri hakkında bilgi vermektedir. VII. Kleopatra'dan bahsettiği bilinen ilk Arap tarihçisi İbn-al Hakam ise eserinde İskenderiye'deki Pharos Feneri'nden bahseder. Bu feneri yaptıran kişi olarak da kraliçe Qulpatra'nın adını verir. Ayrıca kraliçenin İskenderiye'ye bir kanal kazdığını da anlatır. Fakat burada iki farklı kraliçeden bahsedilmektedir. Bunlar kraliçe Daluka ve kraliçe VII. Kleopatra'dır. Dolayısıyla bir isim karışıklığı söz konusudur. Bkz. O. El Daly, "agm.", s. 52; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 91-92, 95, 123, 131. I. Ptolemaios Soter tarafından planlanan, fakat II. Ptolemaios Philadelphos tarafından tamamlanan Pharos Feneri hakkında detaylı bilgi için bkz. Strabon, 17. 1. 6; Pliny, *Naturalis Historia*, 36.18; Caesar, *İç Savaş*, 3. 112; *Greek Anthology*, 9. 60. Bkz. <http://www.attalus.org/poetry/anth9a.html>); Ayrıca Pharos Adası üzerine yeni bir kraliyet sarayı inşa etmek, Pharos Adası ile İskenderiye'nin kuzeybatı köşesini dolgu ile oluşturulmuş yapay bir geçitle bağlamak gibi farklı projelere de imza atmıştı. (Burada bahsedilen yapay geçidin adı, İskenderiye'deki Büyük Liman'ın kenarında dar bir geçit yolu olan Heptastadium'dur. Doğal limanı Büyük Liman ve Eunostus olarak ikiye ayırıp Pharos Adası'na ulaşımı kolaylaştıran bir işleve sahip olan bu toprak köprü yedi stade (1400 metre) uzunluğundadır ve Heptastadion adı da buradan gelmektedir. Bkz. W. Brazil, "İskenderiye: Eski Dünya'nın Merkezi", *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der. Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 63; O. El Daly, "The Virtuous Scholar": Queen Cleopatra in Medieval Moslem/Arab Writings", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 52; Caesar, Heptastadion'un Pharos Adası'nı anakaraya bağlamak için yapıldığı bilgisini verir. Bkz. Caesar, *İç Savaş*, 3. 112; Yaşlı Pinius, *Naturalis Historia*, 36.18.

³⁸⁹ P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklahoma Press, Oklahoma 2006, s. v; O. El Daly, "The Virtuous Scholar": Queen Cleopatra in Medieval Moslem/Arab Writings", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 52.

³⁹⁰ Ptah, Yukarı Mısır ve Aşağı Mısır'ın yani "İki Ülkenin Kralı"dır. İnsanları kötülüklerden koruyan Ptah aynı zamanda iyileşme tanrısıdır. Bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 78; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 58-59; Herodotos, Memphis'te bulunan Hephaistos rahipleri ile gerçekleştirdiği bir sohbetten bahseder. Burada bahsedilen tanrı Hephaistos

Dolayısıyla tüm Mısır ve Ptolemaios hükümdarlarının uyguladığı bir Mısır geleneği olan firavun/kral veya tanrı/kral sisteminin Kleopatra tarafından nasıl uygulandığını açıklamak, bu bölümün temel amacı olarak değerlendirilebilir. Bu kapsamda kraliçenin kendini Yeni Isis olarak ön plana çıkarmasının altında yatan sebepler, tanrıçalaşma sürecinde rol model aldığı kişilerden yola çıkarak Kleopatra'nın din siyaseti ve bu dini geleneğin uygulanma süreci, mevcut bölümün temel tartışma konusunu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Isis'in kimliği ve dini karakterinin açıklanması oldukça elzemdir. Bu nedenle erken Ptolemaios kraliçelerinin ve Kleopatra'nın kendisini özdeşleştirdiği tanrıça Isis kimdir, mitolojideki yeri nedir, ilk kez nerede karşımıza çıkar, genel anlamda Mısır toplumu özel anlamda ise Mısır siyaseti için neden önemlidir gibi sorulara açıklık getirildikten sonra Kleopatra'nın kendini Isis olarak tanrıçalaştırma siyasetinin çerçevesi çizilmeye çalışılacaktır. Böylelikle Mısır'da geleneksel hale gelen din ve siyasetin nasıl iç içe geçtiği açıklanırken hem Ptolemaios hükümdarlarının hem de Kleopatra'nın yüz yıllardır süregelen bu idare sistemini nasıl yürüttükleri konusu tartışmaya açılacaktır. Bu doğrultuda öncelikle din-siyaset ilişkisinin işleyişi hakkında bilgi verilecek daha sonra da Kleopatra'nın Mısır dini ritüellerine dâhil olma süreci argümanları ile birlikte açıklanacaktır. Ayrıca kraliçenin, kökeni erken dönemlere kadar giden dini törenler, din görevlileri, dini kurumlar ile ilişkileri ve yaptığı bağışlar üzerinde durulacaktır.

4.1. Kleopatra'nın Hükümdarlığı Döneminde Din-Siyaset İlişkisi

4.1.1. Kleopatra ve Dini Ritüeller

Kleopatra tahta geçtiği ilk yıllardan itibaren Mısır'ın dini geleneklerini ve törenleriniziyadesiyle önemsemiş hatta bu kapsamda ülkenin farklı yerlerinde gerçekleşen törenlere katılmıştır. Bunlardan biri de M.Ö. 22 Mart 51 (*Phamenoth* 19) tarihinde gerçekleşen Bukhis Boğası'nın cenaze törenidir. Kleopatra'nın bu törene katılmasının din siyaseti kapsamındaki ilk eylemidir. Tanrı Montu'nun dünyadaki

aslında Mısırlılar'ın Ptah dedikleri tanrıdır. Bkz. Herodotos, *Historiai*, 2. 2, Not. 47; M. Demir, "Herodotos ve Yabancı Kültürler: Mısır Örneği", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII/2, s. 320, 326, 329.

³⁹¹ Kleopatra, Karnak'taki bulunan tapınak ve sık sık gittiği Hermonthis bölgesine çok önem vermesinin nedeni olarak annesinin bu bölge ile olan muhtemel bağlantısı görülmektedir. Bkz. D. W. Roller, "age.", s. 58-59.

maddi yansıması sayılan ve Mısır'da kabul görmüş pek çok hayvan kültüründen³⁹² birini temsil eden Bukhis Boğası³⁹³ ölünce görkemli bir cenaze töreni düzenlenmiş, Mısır'ın yeni hükümdarı olarak göreve başlayan Kleopatra da Yukarı Mısır'daki Hermonthis kentinde gerçekleşen bu törene bizzat katılmıştır.³⁹⁴Zira Bukhis Boğası için düzenlenen cenaze töreni, kutsal boğanın ölümüyle gündeme gelen taht değişimi için düzenlenen geleneksel bir ritüeldir. Mısır halkı için kutsal sayılan boğanın yerine yenisinin geçmesi ve bu geçişin festivallerle kutlanması geleneksel hale gelmiştir. Kraliçenin Mısır'da geleneksel hale gelmiş bu dini törene katılması Bukheion Steli³⁹⁵ üzerinde tasvir edilmiştir.³⁹⁶Bu stel, onun dini ve politik yönünü oldukça iyi yansıtan bir örnektir.³⁹⁷Bukhis Boğası'na adanmış olan bu stele göre, Kleopatra, Bukhis Boğası'nın ölümünden sonra tahta geçen yeni boğayı ziyaret ederek ona armağanlar sunmuş ve kraliyet gemileriyle kutsal boğaya eşlik etmişti. Ayrıca bol miktarda yiyeceğin sunulduğu büyük bir festival düzenleyerek halka para yardımında bulunmuştu.³⁹⁸

³⁹² Herodotos, *Historiai*, 2. 65-76.

³⁹³ Bukhis Boğası hakkında detaylı bilgi için bkz. S. Stephens, "Lessons of The Crocodile", *Symposium: Imperial Trauma*, Common Knowledge Part 1, Vol. 11. 2, 2005, s. 223; R. Mond, O. H. Myers, *The Bucheum*, Londra 1934, II. 11-13, No. 13, pl. XLIII.

³⁹⁴ Strabo, *Geographika*, 17.1.47; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 231; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 53; M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 64; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 42; Bazı modern yazarlar kraliçenin Bukhis Boğası'nın cenaze törenine katılması ile ilgili olarak farklı yorumlarda bulunmuşlardır. W. W. Tarn'a göre Kleopatra şahsen bu törene katılmıştır. Fakat T. C. Skeat bu duruma şüphe ile bakar çünkü bu tören sırasında gerçekleşen resmi kraliyet gezisinin kraliçenin tahta geçiş tarihine uygun bir zaman olmadığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla kraliçenin Bukhis Boğası'nın cenaze törenine bizzat katılıp katılmadığı konusu modern yazarlar arasında tartışma yaratmıştır. Bkz. T.C. Skeat, "Notes on Ptolemaic Chronology: III The First Year which is also The Third: A Date in The Reign of Cleopatra VII", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 48, 1962, s. 100-101.

³⁹⁵Bukhis Steli şu anda British Museum'dadır. Bkz. http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=123652&partId=1 (Erişim Tarihi: 17. 03. 2017)

³⁹⁶ Üzerindeki kabartmalarda Firavun'un ülkeye takdiminin betimlendiği Bucheion Steli'nde kraliçenin "babasını seven tanrıça" "iki ülkenin kraliçesi" unvanları da yer almaktadır. Bkz. P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklohama Press, Oklohama 2006, s. 36. Bkz. Fig. 5. Lev. 21; M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 64; T. C. Skeat, *Bucheum Steli* hakkında bilgi verirken Bukhis Boğası'nın M.Ö. 22 Mart 51'de düzenlenen bir törenle tahta geçişine ve Kleopatra'nın da bu törene şahsen katıldığına değinir. Yazılı belgelere dayanarak kraliçenin ilk tahta geçiş yılını tespit etmeye çalışır. Bunu bir yazıt üzerinden değerlendirir ve bu yazıtta bahsedilen "29 Mesore" tarihinin M.Ö. 29 Ağustos 51 tarihine tekabül ettiğini ve kraliçenin bu tarihte tahta olduğunu belirtir. Ayrıca yazıtta bahsedilen "Yıl 1" in hangi yıla tekabül ettiğini ve Kleopatra'nın "İlk Yılı"nın kesin olarak hangi tarihe denk geldiğini tespit etmeye çalışır. Ayrıca kraliçenin bu törene şahsen katılmadığına dair görüş ortaya koyan yazarların düşüncelerine de yer verir. Bkz. T.C. Skeat, "Notes on Ptolemaic Chronology: III The First Year which is also The Third: A Date in The Reign of Cleopatra VII", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 48, 1962, s. 100-105.

³⁹⁷ A. E. Delaney, "Reading Cleopatra VII: The Crafting of a Political Persona", *The Kennesaw Journal of Undergraduate Research*, Vol. 3/I, Article 2, 2014, s. 1.

³⁹⁸ J. Ray, "Cleopatra in the Temples of Upper Egypt: The Evidence of Dendera and Armant", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S.A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003,

Kleopatra'nın Bukhis Boğası'nın cenaze törenine katılmasının altında yatan sebepler üzerine bir değerlendirme yapıldığında, ilk olarak atalarını izleyen siyasi stratejisi ön plana çıkmaktadır. Zira en önemli rol modellerinden biri olan Büyük İskender Mısır'a geldiğinde Memphis'e uğramış, burada yerel kraliyet tanrısı Apis'e ve diğer tanrılara kurbanlar sunmuş, hatta onları onurlandırmak için sanat ve spor yarışmaları düzenlemiştir.³⁹⁹ Büyük İskender'in ardılı olan I. Ptolemaios Soter de hayvan kültlerini onurlandırmaya çok özen göstermiştir. Bu kapsamda Mısır tarihinde sıkça karşımıza çıkan hayvan kültleri arasında yer alan ve I. Hanedan Dönemi'nden beri kralla güçlü bir bağı olduğu gerekçesiyle önem kazanan Memphis'teki Apis Boğası⁴⁰⁰ için kült merkezleri inşa ettirmiştir. Ardılı II. Ptolemaios Philadelphos ise tahta çıkar çıkmaz Mısırlı bir hükümdar olarak dini vazifelerini yerine getirmek amacıyla başta yerel hayvan kültlerine adanmış mabetler olmak üzere Mısır'ın önemli merkezlerini ziyaret etmiştir. Sakkara'da bulunan Sarapieium'daki Apis Boğası'nın ve Mısır tanrılarının heykellerinin yanına, kendisinin ve diğer hanedan üyelerinin heykellerini yerleştirmiş, aile üyeleri için kültler oluşturmuştur. Ayrıca firavunların yaptığı gibi yeni tapınaklar inşa ederek tanrılarını onurlandırmıştır.⁴⁰¹ M.Ö. 221 yılında tahta geçen V. Ptolemaios Epiphanes ise Bukhis Boğası'nın resmedildiği tasvirler yaptırmıştır.⁴⁰² Büyük İskender ve erken dönem Ptolemaios hükümdarları tarafından hayvan kültlerinin onurlandırıldığını gören Kleopatra da aynı din siyasetini sürdürmüştür.

Mısır'ın geleneklerine saygı duyan ve önemseyen Kleopatra'nın Bukhis Boğası'nın cenaze törenine bizzat katılmasının altında yatan ikinci sebep ise onun Mısır dinini anlamak istemesi ile yakından ilişkilidir.⁴⁰³ Kleopatra'nın, Mısır dinine ılımlı

s.10; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 124; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 53, 57-58.

³⁹⁹ Arrianos, *İskenderin Seferi*, III.1; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge&Londra 2001, s. 9.

⁴⁰⁰ Apis Boğası, Büyük İskender'in önem verdiği, ziyarete ettiği ve kurbanlar sunduğu bir tanrı olduğu için Ptolemaios hükümdarları tarafından fazlasıyla benimsenmiş ve saygı görmüştür. Bkz. Bkz. Arrianos, *İskenderin Seferi*, III. 1; T. Wilkinson, *Eski Mısır: M.Ö. 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 578.

⁴⁰¹ II. Ptolemaios Philadelphos, Mısır'daki Birinci Çağlayan'da bulunan Philae Adası'nda Isis'e adanmış bir tapınak kompleksi yaptırmıştır. Bkz. G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 258, Fig. 9. 1, Lev. 19. Ayrıca İpetsut, Gebtu (Yunançe Koptos), İunet (Yunançe Tentyris), Sakkara, Delta, Per-hebit'te (Yunanca Iseum) inşaat çalışmaları başlattı. Bkz. T. Wilkinson, *Eski Mısır: M.Ö. 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 578-579.

⁴⁰² V. Ptolemaios Epiphanes dönemine ait olan ve Bukhis Boğası'nın tasvir edildiği kireçtaşı stel için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 78, Fig. 57, Lev. 20.

⁴⁰³ F. Chamoux, *Hellenistic Civilization*, (Çev. M. Roussel and M. Roussel), Blackwell Publishing, Malden&Oxford 2002, s. 159; O. El Daly, "The Virtuous Scholar": Queen Cleopatra in Medieval

yaklaşımı ve dini törenlere icabet etmesi, onun hem dini hem de politik bir amacının varlığına da işaret etmektedir.⁴⁰⁴ Kleopatra'nın bu yaklaşımı, yabancı kökenli bir kraliçenin “Mısır Hükümdarı” olarak daha doğrusu bir kadının, hükümdar olarak benimsenmesinde dikkate değer bir rol oynamıştır.⁴⁰⁵ Bu anlamda tahta geçer geçmez Mısır'ın geleneksel dini törenlerine resmen katılması, onun, Mısır dinine saygı duyduğunu düşünen ve bundan fazlasıyla memnuniyet duyan halk tarafından kabul edilmesinde oldukça etkili rol oynamıştır.⁴⁰⁶ Mısır halkına göre Kleopatra, bu davranışı sayesinde dini ve kültürel anlamda Mısır'a ve Mısırlılara olan saygısını ortaya koymuştur.⁴⁰⁷

Bu gelişmelerden de anlaşıldığı üzere Kleopatra, Mısır halkı tarafından anlamak ve politik amaçlarını gerçekleştirmek için dini yönden yapabileceği her türlü rutini yerine getirmekten imtina etmemişti. Bu doğrultuda din stratejisi üzerinden politik saygınlığını pekiştirmek isteyen Kleopatra, Ptolemaios gelenekleri arasında yer alan Dionysiak tarzı dini törenler bile düzenlemişti.⁴⁰⁸ Büyük İskender tarafından da uygulanmış bu gelenek,⁴⁰⁹ VIII. Ptolemaios Euergetes Dönemi'nde sınırlarını bile aşmıştı. Dini bir gelenek olarak karşımıza çıkan bu törenler, dans edip içki içerek yapılmasının yanı sıra şehvet ve müzik içeren görkemli ritüellerden biriydi. Burada, dini ritüellerde babasına eşlik eden ve onu çok iyi gözlemleyen Kleopatra'nın, Dionysiak

Moslem/Arab Writings”, s. 53; S. A. Kallen, *Pharaohs of Egypt*, ReferencePoint Press, San Diego&CA, 2013, s. 68-70; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 53, 57-58.

⁴⁰⁴ D. J. Thompson, “Cleopatra VII: The Queen on Egypt”, *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 33.

⁴⁰⁵ A. E. Delaney, “Reading Cleopatra VII: The Crafting of a Political Persona”, *The Kennesaw Journal of Undergraduate Research*, Vol. 3/I, Article 2, 2014, s. 1.

⁴⁰⁶ P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklohama Press, Oklohama 2006, s. 35.

⁴⁰⁷ J. Ray, “Cleopatra in the Temples of Upper Egypt: The Evidence of Dendera and Armant”, *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S.A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 10; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 53.

⁴⁰⁸ Dionysiak törenler ve Dionysos şenlikleri Mısır'ın dini gelenekleri ile bağlantılı olarak kutlanmıştır. Bkz. Herodotos, *Historiai*, 2. 48-49; 3. 97.

⁴⁰⁹ Sicilyalı Diodorus, Büyük İskender'in Dionysos alayı oluşturduğu ve yeme-içmenin bol olduğu dini törenler düzenlediği konusunda bilgi verir. Bkz. Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 17. 106; Plutarkhos ise Mısır'dan Fenike'ye dönen Büyük İskender'in tanrılara kurbanlar sunduğunu, törenler düzenlediğini, koro ve tragedya yarışmaları düzenlediğini ifade etmektedir. Bu ifadelerden İskender'in Dionysiak törenler düzenlediği anlaşılmaktadır. Bkz. Plutarkhos, *İskender*, 29.

törenlerin yanı sıra pek çok dini ritüel düzenleyen XII. Ptolemaios'un⁴¹⁰ din siyasetini devam ettirdiği anlaşılmaktadır.⁴¹¹

4.1.2. Kleopatra'nın Dini Kurum Stratejisi

Kleopatra dini törenlere önem verdiği kadar din adamlarıyla da yakından ilgilenmişti. Gerçekten de kraliçe olarak Mısır tanrıları ile halk arasında aracılık eden bir role sahipti. Kraliçenin bu rolü ona, Mısırlı rahiplerin liderliğini üstlenmek gibi önemli bir sorumluluk yüklemişti. Bu pozisyonun ciddiyetini kavrayan ve rolünü fazlasıyla önemseyen Kleopatra, hem tanrıça hem de hükümdar sıfatıyla görevini sürdürmüştü. Bu süreçte özellikle dini kurumlara ve rahiplere maddi yardımda bulunmuştu.⁴¹² Din siyasetinde dini gruplar ve dini liderlere önem vermek, dini kurumlarla ilgilenmeyi de gerekli kılıyordu. Bu stratejideki en önemli dini kurum ise tapınaklardı. Mısır kültürünün kaleleri olarak değerlendirebileceğimiz yerel tapınaklar, dinin yanı sıra firavun geleneklerinin de muhafaza edilmesi açısından oldukça önemli etkiye sahip bağımsız kurumlardı. Ayrıca bu tapınakların, tarım ürünlerinin depolandığı iktisadi faaliyet merkezleri konumunda olması, tinsel kazanımın yanı sıra maddi kazanımları da beraberinde getiriyordu. Ptolemaios hükümdarları da tapınakların sağladığı gelir kaynaklarından yararlanabilmek için buradaki din görevlilerini siyasi yönetimin iktisadi çıkarlarını gözetmeye sevk ediyor ve din görevlilerinin kraliyet temsilcilerini kabul etmesinin önünü açmasını istiyorlardı.⁴¹³

Kleopatra'nın tapınaklar üzerinden yürüttüğü din politikasını anlamamızı sağlayacak arkeolojik materyallerin yetersizliği söz konusu olsa da bu kapsamda bilgi edinebileceğimiz mevcut tapınaklara ait bilgilerden yola çıkarak, kraliçenin din-

⁴¹⁰ XII. Ptolemaios'un farklı tanrıların dini bayramlarını da kutladığını gösteren tabletler mevcuttur. Bkz. Eg. Gallery British Museum 379; S. Birch, *Two Egyptian Tablets of the Ptolemaic Period*, Londra 1864, s. 7.

⁴¹¹ Kleopatra'nın dini ritüellerde babasına eşlik ettiği yazıtlar tarafından da doğrulanmaktadır. Örneğin Hathor'daki Dendera Tapınağı'nın mahzeninde yer alan bir yazıtta XII. Ptolemaios'un adının yanı sıra kabartma olarak "Kleopatra" ve "kralın en büyük kızı" yazmaktadır. V. Kleopatra Tryphaina'nın öldüğü düşünülürse burada adı geçen "Kleopatra" muhtemelen babasına eşlik eden VII. Kleopatra'dır. Bkz. J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 39.

⁴¹² Kleopatra'nın ilk 10 yılında başrahip olarak Pshereniptah görev yapıyordu. Bkz. M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 61; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 130.

⁴¹³ T. Wilkinson, *Eski Mısır: M.Ö. 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 579-580.

siyasetini uygulama tarzı hakkında bilgiler elde edilebilir. Buna göre, kraliçenin saltanatının ikinci yarısına tarihlenen Armount Tapınağı, Hathor Tapınağı ve Kalabsha Tapınağı büyük önem arz etmektedir. Bu tapınaklardan Dendera'daki Hathor Tapınağı'nın⁴¹⁴ güney duvarlarında yer alan rölyefler, Kleopatra'nın din siyasetini ön plana çıkardığının somut göstergelerinden biri niteliğindedir.⁴¹⁵ Dolayısıyla Dendera ve Armount'ta yer alan tapınaklar, dini gelenekleri gerçekleştirmenin ötesinde uygulanmış planlı ve bilinçli bir politikanın yansımasıdır. Bu tapınakların duvarlarında yer alan tasvirler ise kraliçenin hem din hem de siyasi politikalarının göstergesi konumundadır.⁴¹⁶

Kleopatra yalnızca tapınaklara değil farklı dini inaçlara sahip kesimlere ait olan dini kurumlara da önem vermiştir. Dolayısıyla kraliçenin Mısır'da yaşayan Yunanlılar, Suriyeliler, Afrikalılar, Yahudiler, Asya kökenliler ve yabancı köleler gibi farklı bölgelerden gelen insanların dini inanışlarına da saygılı bir yaklaşım içinde olduğunu söylemek mümkündür.⁴¹⁷ Bunun en iyi göstergesi, bir sinagog inşaatı sırasında Yahudilere maddi destek sağladığını ifade eden yazıttan elde edilen bilgilerdir.⁴¹⁸ Babası gibi, Yahudilerle uzlaşma çabası içinde olan kraliçenin sinagoglara⁴¹⁹ destek sağlaması, onun Mısır sınırları dâhilinde yaşayan halkı ayırım yapmaksızın benimsediğini ve farklı dini toplulukların desteğini alma çabası içinde olduğunu gösterir.⁴²⁰ Yani dini birleştirici unsur olarak kullanabilen akıllı bir yöneticidir.

⁴¹⁴ Dendera'daki Hathor Tapınağı, Yeni Krallık Dönemi'ne tarihlenen ve muhtemelen 30. Hanedan'ın hükümdarı olan I. Nectanebo'ya kadar gidebileceği düşünülen bir tapınaktı. Bkz. Dendera'daki Hathor Tapınağı için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 138, Fig. 3. 2; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 270, Fig. 9. 8, Lev. 22a.

⁴¹⁵ S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 88, 123; G. Hölbl, "age.", s. 279, Fig. 9.11, Lev. 22b.

⁴¹⁶ J. Ray, "Cleopatra in the Temples of Upper Egypt: The Evidence of Dendera and Arment", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S.A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 9; S. A. Ashton, "age.", s. 123-124.

⁴¹⁷ M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 56-57.

⁴¹⁸ Kleopatra, Mısır sınırları içinde yaşayan farklı topluluklar içinde sadece Yahudilerle sorun yaşamıştır. Aslına bakılırsa Kleopatra'nın Yahudilerle olan ilişkisi oldukça karmaşıktır. Bu durum, o dönemde Yahudilerin yaşadığı toprakların bir zamanlar Ptolemaios Hanedanı'na ait olması ile ilişkilidir. Bu bölgenin Mısır'dan daha büyük bir coğrafi alana sahip olduğu düşünüldüğünde, İskenderiye'de yaşayan Yahudilerin Kleopatra'nın egemenliğinden hoşnut olmamasının gerekçesini de açıkça ortaya çıkar. Bu durum, Kleopatra'nın Yahudileri tahıl dağıtımında pay almaktan mahrum bırakmasının asıl sebepleri arasında yer alır. Bkz. M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 97.

⁴¹⁹ Ptolemaios Hanedanı boyunca kral ve kraliçeler tarafından sinagoglara yapılan bağış ve adaklar hakkında bilgi veren yazıt *OGIS 726* için bkz. <http://www.attalus.org/docs/ogis/s726.html> (Erişim Tarihi: 15. 03. 2017)

⁴²⁰ D. J. Thompson, "Cleopatra VII: The Queen on Egypt", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 33; M. Grant, "age.", s. 97.

4.2. Kleopatra'nın Tanrıçalaşma Süreci: Yeni Isis

Mısır siyasetinin, yani krallar ve kraliçelerin Isis'e verdiği önemin, dini olmaktan çok politik amaca hitap ettiği ileri sürülebilir. Bu anlamda kral veya kraliçenin kendilerini tanrısallaştırarak ön plana çıkarmaları, mevcut hükümdarın/eşinin aynı zamanda dini kurum ve kişilerin en yüksek temsilcisi niteliğindeki Firavun, Horus, Isis ve Osiris gibi inanç boyutunda kutsal sayılan unsurlarla özdeşleşmesiyle ilişkili bir durumdur. Nitekim Mısır kralları gibi onların eşleri de aynı yöntemi uygulayarak kendilerini tanrıça Isis ile özdeşleştirmişlerdir. Burada hem kralın hem de kraliçenin toplum karşısındaki meşruiyetinin sağlanması ve saygılığının pekiştirilmesi amaçlanırken dini yönden kendilerini özdeşleştirdikleri tanrı veya tanrıça üzerinden siyaset yapmak, başat strateji olarak değerlendirilebilir. Gerçekten de Isis, Ptolemaios kraliçelerinin tanrıça konumuna ulaşmasındaki en önemli isim olmuştur. Aldığı eğitim sayesinde iyi bir entelektüel birikime kavuşan ve hükümdarlığı sürecinde bu birikimden fazlasıyla yararlanan Kleopatra da bu geleneği sürdüren kraliçeler arasındaki yerini almıştır. Bu anlamda Mısır'a hâkim olma yolunda hem siyasi stratejilerini hem de entelektüelliğini çok iyi kullanan Kleopatra, Mısır'ın saygın hükümdarı olmanın, firavunlar ve tanrılarla bağlantılı bir siyaset izlemeyi gerektirdiğinin fazlasıyla bilincindeydi. Bu da onun firavun-tanrı, firavun-kral ya da tanrı-kral anlayışını tanrıça-kraliçe olarak benimsemesini ve siyasi stratejisine uygulamasını gerektirmişti. Aslında Kleopatra'da Mısırlı hükümdarların ve eşlerinin yaptığı gibi kendini tanrısallaştırma yoluna gitmiş, Isis ve Aphrodite gibi tanrıçalarla kendini özdeşleştirmişti.⁴²¹ Bu anlamda Isis kimdir, Isis'in Mısır kültüründeki rolü nedir, Kleopatra Isis ideolojisinden nasıl yararlanmış gibi soruların yanıtlarını keşfetmenin önemi doğrultusunda Isis kavramını anlamaya çalışmak oldukça anlamlıdır.

Isis'in Mısır dinindeki yeri ve önemi tartışılmazdır. Mısır efsanesine göre Isis, tanrı-kral Osiris'in kız kardeşi ve karısıdır.⁴²² İlk olarak Nil Nehri boyunca farklı kült

⁴²¹ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 16; L. Kostuch, "Ancient Philosophy of Lovesickness Plutarch. Cleopatra and Eros", *Spoleczenstwo Edukacja*, Vol. 14/2, 2014, s. 8; J. Ray, "Cleopatra in the Temples of Upper Egypt: The Evidence of Dendera and Armant", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S.A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 9.

⁴²² Karanlık tanrısı olan Set (Yunan mitolojisinde Typhon olarak geçer). Osiris'i öldürünce kocasını aramaya çıkan Isis onu bulur. Kocasının intikamını ise oğlu Horus'a aldırır. Bkz. Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s. 162.

merkezlerine sahip olan Mısır'ın yaratılış efsanesinde⁴²³ karşımıza çıkan Isis, Mısır panteonundaki başlıca tanrılar arasında yer almaktadır.⁴²⁴ Mitolojik olarak baktığımızda Ay tanrıçası Isis ile Güneş tanrısı Amon Ra Mısır'ın en önemli tanrıları arasındadır. Dolayısıyla Mısırlılar, Ay ve Güneş'i temsil eden bu iki tanrıya tapınmayı önemli saymışlardır.⁴²⁵ Isis hakkındaki birincil ve temel bilgi, Mısır toplumunun gelenek, görenek, dini inanç ve gündelik yaşamı konusunda ayrıntılı araştırmalar yapmış olan Herodotos'sa aittir. Herodotos, kitabının, Mısır'ın tanrı ve tanrıçalarını içeren bölümünde tanrıça Isis'e değinmiştir.⁴²⁶ Ona göre, Mısırlılar farklı tanrılara tapsa da⁴²⁷ halkın neredeyse tamamına yakını ortak bir şekilde Isis ve Osiris'e tapıyorlardı.⁴²⁸ Isis ve Osiris yeraltı dünyasının hükümdarlarıydı. Tanrı Osiris'in kız kardeşi ve karısı, Horus'un da annesi olan Isis,⁴²⁹ doğanın dişil ve üretken gücünün simgesi sayılan bir tanrıçaydı.⁴³⁰ Ayrıca Isis'in halk katındaki önemini vurgulayan Herodotos'un dini bayramlar hakkında verdiği bilgiye göre, Busiris kentinde Isis Bayramı kutlanır, kurbanlar kesilir ve ağıtlar yakılırdı.⁴³¹ Bu bayram sırasında

⁴²³ Mısır'ın klasik yaratılış efsanesine göre herşeyin başlangıcı Güneş tanrısı olarak bilinen Ra/Re'dir. Ra önce kuruluk tanrısı Şu ile nem tanrısı Tefnut'u yarattı. Şu ve Tefnut'un birleşmesinden gök tanrısı Nut ve yer tanrısı Geb'den oluşan yeni bir tanrı soyu daha ortaya çıktı. Bu tanrıların birleşiminden ise Isis, Osiris, Set ve Nephthys dünyaya geldi. Isis ve Osiris evlenerek Mısır'ın hükümdarı oldular. Böylece Osiris, babası Geb'in yerini alarak tahta geçti. Bu durumdan rahatsız olan Set, erkek kardeşi Osiris'i parçalara ayırarak öldürdü. Fakat kız kardeşi Nephthys'in yardımıyla bu parçaları birleştiren Isis, eşi Osiris'in yeniden hayata dönmesini sağladı. Osiris ve Isis'in yeniden birleşmesinin ardında oğulları Horus (yeraltı dünyasının kralı) dünyaya geldi. Bu esnada Set'in, oğlu Horus'a zarar vermesinden korkan Isis, büyüyünceye dek oğlunu gizledi. Horus büyüdüktan sonra babası Osiris'in intikamını almak için Set ile gerçekleştirdiği savaşta galip geldi ve firavun oldu. Bu nedenle Mısır'da Horus'un ruhunun bütün firavunlara girdiği düşünülmektedir. Zira firavun ölünce öbür dünyaya gider ve Osiris'in ruhu ile birleşir. Bkz. Plutarkhos, *de Iside ad Osiride*, 5. 12-19; C. Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Çev. Suat Kemal Angı), Dost Kitabevi, Ankara 2013, s. 127-129.

⁴²⁴ Bu tanrılar Ra/Re, Şu, Tefnut, Geb, Nut, Osiris, Isis, Set, Nephthys, Aton ve Horus'tur. Ra'nın bir alt kademesinde yer alan Osiris ve Isis ile birlikte sekiz büyük tanrı daha vardır. Osiris ve Isis'in oğlu Horus ise dokuz tanrıdan meydana gelen bir başka tanrılar topluluğunun başıdır. Bkz. Manetho, *History of Egypt*, Book 1. Fr. 1; Ebru Uncu, "Mezopotamya, Anadolu ve Mısır Medeniyetlerinde Güneş Kültü", *History Studies*, Vol. 5/1, 2013, s. 358; Manetho, eserinde yer alan bazı fragmanlarda Isis, Osiris, Apis, Sarapis ve diğer Mısır tanrıları hakkında bilgi vermektedir. Bkz. Manetho, *On Ancient Ritual and Religion*, Fr. 85-86.

⁴²⁵ Manetho, *On Ancient Ritual and Religion*, Fr. 82-83.

⁴²⁶ Herodotos'a göre Mısır'da yaşayan Heliopolisliler ülkenin en okumuş insanlarıydı. Herodotos, onların kendisine tanrılar hakkında bilgi verdiğini belirtir fakat bu bilgileri anlatmak yerine sadece tanrıların adını vermeyi tercih ederek Mısır dininin gizemlerini açıklamaktan kaçınır. Bunu da bilgisizlik nedeniyle yaptığı öne sürülmektedir. Bkz. Herodotos, *Historiai*, 2. 3, Dip. 48; M. Demir, "Herodotos ve Yabancı Kültürler: Mısır Örneği", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII/2, s. 320.

⁴²⁷ Bu tanrıların sonuncusu Isis ve Osiris'in oğlu Horus'tur. Herodotos, Horus'un Yunan tanrılarından Apollon'a denk olduğunu ifade eder. Bkz. Herodotos, *Historiai*, 2. 144.

⁴²⁸ Herodotos, *Historiai*, 2. 42.

⁴²⁹ Isis'in Horus'u emzirirken tasvir edildiği bronz heykel için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 105, Fig. 127, Lev. 18.

⁴³⁰ Herodotos, Isis'i Yunan tanrıçası Demeter ile özdeşleştirir. Erken Hellenistik dönemde de Isis'in Aphrodite ile eşleştirildiğini görüyoruz. Bkz. Herodotos, *Historiai*, 2. 59.

⁴³¹ Herodotos, *Historiai*, 2. 59.

tanrıçanın simgesi sayılan inek⁴³² ve öküz gibi kutsal hayvanların kurban edilmesi yasaklanırdı. Dolayısıyla Isis'in söz konusu bu kutsal hayvanları aynı zamanda halk arasında da dikkate değer ölçüde belli bir kutsallık alanı oluşturuyordu.⁴³³

Kleopatra'nın da kendini Mısırlılar üzerinde böylesine etkili bir kültürel güç ve ayrıcalığa sahip Isis ile özdeşleştirerek Mısır'a hükmetme stratejisi, kraliçeliğin ilk basamağı adına verimli adım olarak değerlendirilmelidir. Mısır'ın din siyasetini benimseyen Kleopatra'nın, kendini bir tanrıça olarak ön plana çıkarması, bunu yaparken de Isis ile kendini özdeşleştirilmesi ve tanrıçaya benzeyen tasvirlerini yaptırmak suretiyle hem dini hem de siyasi propaganda yapmasının temelinde yatan sebep nedir gibi bir sorunun ayrıntılı olarak ele alınması oldukça önemlidir. Mısır'ın yönetim sürecinde karşımıza çıkan ve hükümdarların dini meşruiyetlerini güçlendiren bu sistem, M.Ö. 1. yüzyılın sonuna kadar etkin bir şekilde devam etmiştir. Dolayısıyla M.Ö. 2400'e kadar uzanan Isis'e tapınma ritüeli bu tarihten sonra da büyük bir bağlılıkla devam ettirilmiştir.⁴³⁴ Mısır'ın Roma egemenliğine girdiği tarihe kadar önemini koruyan Isis, özellikle Ptolemaios Hanedanı Dönemi'ndeki hükümdar kültü ile bağlantılı olarak varlığını sürdürmüştür. Kleopatra da erken dönem Ptolemaios kraliçelerinin yaptığı gibi Isis'i kullanarak kendini ilahlaştırma siyasetini uygulamıştır. Isis'in tüm özelliklerinin kendisinde var olduğu düşüncesinden yola çıkarak bu tanrıçada yansıma bulmaya çalışmıştır.⁴³⁵ Öyle ki Plutarkhos, Kleopatra'nın kendini "Yeni Isis"⁴³⁶ olarak sunmasını "...Kleopatra o zaman da, toplum önüne çıktığı öbür zamanlardaki gibi, tanrıça Isis'in kutsal kılığına bürünmüştü, "Yeni Isis" adıyla çağırılıyordu." sözleriyle ifade

⁴³² Isis, heykelerde inek boynuzlu bir kadın olarak tasvir edilmiştir. Bkz. Herodotos, *Historiai*, 2. 41.

⁴³³ Mısırdaki inek diğer hayvanlardan daha kutsaldır. Kendiliğinden ölen öküzler kentin dışına gömülür, yeri belli olacak şekilde boynuzlardan biri veya her ikisi de toprak dışında bırakılırdı. Bu kemikler çürüdükten sonra Atarbekhis kasabasından gelen insanlar tarafından toplanarak tek bir yere gömülürdü. Bkz. Herodotos, *Historiai*, 2. 41; Herodotos Mısır töreleriyle ilgili bölümde oldukça tutarlı bilgilere yer vermektedir. Yemeden önce muayene edilen öküz sağlıklı yaşam konusundaki hassasiyetlerini gösterir. Sağlıklı öküz ve dana etiyle beslenen Mısırlılar için inek kurban edilemez. Çünkü bu hayvan Isis'in kutsal hayvanıdır. Bkz. M. Demir, "agm.", s. 322.

⁴³⁴ Manetho, *On Ancient Ritual and Religion*, Fr. 83; Isis tapınımı, Roma İmparatoru Iustinianus'un M.S. 536'da Yukarı Nil'deki Philiai'de bulunan Isis Tapınağı'nı kapatıncaya dek varlığını sürdürmüştür. Bkz. C. Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Çev. Suat Kemal Angı), Dost Kitabevi, Ankara 2013, s. 29.

⁴³⁵ D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 114.

⁴³⁶ Yunanca 'neos' ya da 'nea' olarak ifade edilen bu "Yeni" tanrı konsepti, Roma İmparatorluk dönemine kadar devam etmiştir. Kleopatra'nın Isis ile özdeşleşmesi, kraliçenin "Nea Isis-Yeni Isis" olarak kendini ön plana çıkarması, Marcus Antonius'un "Yeni Dionysos" olarak tanrılaştırılması, Actium Savaşı öncesinde başlayan ölümcül propagandaya maruz kalmalarına neden olmuştur. Bkz. F F. E. Brenk, "Antony-Osiris, Cleopatra-Isis: The End of Plutarch's Antony", (Ed. P. A. Stadter), *Plutarch and the Historical Tradition*, Routledge, Londra 1992, s. 160; S. A. Ashton, "age.", s. 138-139.

etmiştir.⁴³⁷ Plutarkhos'un bu ifadeleri, erken dönemlerden beri kendilerini tanrının yeryüzündeki sureti olarak tanımlayan Mısır hükümdarlarını en iyi şekilde yansıtmaktadır. Hem tanrı hem de kral konumunda olan bu hükümdarların ortak özelliği, kendilerinin en üst konumdaki tanrı ile doğrudan irtibat halinde olduğuna tebaasını inandırmış olmalarıdır. Bunu başarabilen hükümdarlar, egemenlikleri altındaki halkı daha sorunsuz bir şekilde yönetmiş, hatta yöneticileri ne yaparsa yapsın Mısırlılar bir an bile tereddüt etmeden yapılan şeyin doğru olduğuna yürekten inanmış ve büyük bir bağlılık göstermişlerdir. Bu hükümdarlardan biri de Kleopatra'dır.

Kraliçenin Isis rolünü sürekli olarak vurgulaması ve Isis olarak ön plana çıkmak istemesinin sebeplerinden ilki hem bir kadın hem de bir kraliçe olarak kendi meşruiyetini sağlamlaştırmak istemesiydi. Zira bu durum, kraliçenin Isis kültüne sahip çıkmasını ve bunu ön planda tutmasını gerekli kılıyordu. Çünkü Isis Mısır'ın birleştirici unsuruydu. İkinci sebep ise Isis kültürünün Mısır'daki popülerliği ve kraliçenin Isis'in Mısır'daki popülerliğini politik strateji olarak kullanmayı amaçlamasıydı.⁴³⁸ Bu strateji kapsamında kendini "Yeni Isis" olarak tanrıçalaştırması, yetkisine, gücüne ve hegemonyasına vurgu yapma amaçlı bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴³⁹ Fakat tanrıçalığı Isis değil de Yeni Isis olarak ön planda tutması öncelikle babasının "yeni tanrı" konseptini devam ettirdiğini gösterir. Babasının kendisini Yeni Dionysos olarak tanrılaştırma siyasetini devam ettiren Kleopatra'nın bir tanrıça olarak görev ve fonksiyonları belli olan Isis'in başına Yeni kelimesini eklemesi eski inanç ve yeni inanç arasında farklılıklar olacağının işareti olabilir. Muhtemelen Isis'in tanrısal fonksiyonlarını artırdığını gösteren bir kavramla bunu ifade etmek istemiştir. Isis'in tanrısal özelliklerini kendinde toplayan bir kraliçe olarak bir propagandayla hakimiyetini ön plana çıkarmayı amaçlamıştır. Yeni Isis adı ile yeni tanrısal özellikler yüklediğini gösteren bir din propagandası olabilir. Fakat ne Isis'e yeni tanrısal özellikler kattığı ne de inanç sisteminde farklılaşma yarattığına dair herhangi bir kanıt mevcut değildir. Dolayısıyla "Yeni" kelimesinin onun hanedanın dini geleneklerini sürdürdüğünü gösteren bir kavram olduğunu söylemek mümkündür.

⁴³⁷Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 54; Plutarkhos, *de Iside ad Osiride*, 5; F. E. Brenk, "agm.", s. 159; P. A. Stadter, "Philosophos kai Philandros: Plutarch's View of Women in the *Moralia* and *Lives*", *Plutarch's Advice to The Bride and Groom and a Consolation to His Wife*, (Ed. S. B. Pomeroy), Oxford University Press, New York 1999, s. 180.

⁴³⁸ S. A. Kallen, *Pharaohs of Egypt*, ReferencePoint Press, San Diego&CA, 2013, s. 68-70; Isis ve Srapis kültü ile ilgili yazıt için bkz. *Hellenistic Inscriptions* 131 (<http://www.louvre.fr/en/oeuvre-notices/queen-cleopatra-making-offering-goddess-Isis> (Erişim Tarihi: 18. 03. 2017))

⁴³⁹ S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 138-139.

Yukarıdaki bilgilerden yola çıkarak, Ptolemaios Hanedanı'nın son varisi olan Kleopatra'nın, kendini bir tanrıça olarak göstermesi ve sunmasının, onun Mısır'daki dini geleneği, Tanrıça Isis üzerinden devam ettirme stratejisini gündeme getirdiği açıkça ortaya çıkar. Gerçekten de Mısır halkının ve hanedan üyelerinin büyük saygı duyduğu Isis, Ptolemaios Hanedanı döneminde de aynı şekilde din-siyaset ilişkisindeki yerini korumuştur. Hatta Yunan tanrıçası Demeter ile eş tutulan Isis, tıpkı diğer hükümdarları ile eşlerinin yaptığı gibi Kleopatra tarafından da büyük saygı görmüştür.⁴⁴⁰ Isis'in Mısır panteonunda ilk sırada yer alan tanrıçalardan biri olması, Mısır halkının tamamının Isis'e tapması, üreme ve bereket tanrıçası sayılan Yunan tanrıçası Demeter ile eş tutulması nedeniyle kendini bu tanrıça ile özdeşleştiren Kleopatra, bu sayede, Mısır halkı tarafından kabul görmeye, dini değerleri ön planda tutarak meşruiyet kazanmaya çalışmıştır. Bu anlamda dini meşruiyete fazlasıyla inanan, akıllı ve stratejik bir politikacı olarak Kleopatra, tanrıça imajını kullanmak suretiyle siyasi hedeflerini eyleme geçirmede göz ardı edilemeyecek bir başarı kaydetmiştir. Aslında Kleopatra'nın amacı, Isis'in temsilciliğini hatta cismani varlığını yansıtan bir kraliçe olarak Mısır'ı yönetmek ve kendisinden sonra gelecek meşru varisine devretmektir. Bu, zaten tanrıça olarak dünyaya gelmiş olan Kleopatra'nın tanrıça olarak kabul edildiği daha sonra söz konusu bu tanrıçalığından aldığı güç ve ayrıcalıkla güçlü karakterde bir kraliçe olduğu anlamına gelir.

Kleopatra'nın tanrıçalaşma sürecinde kendini yalnızca Isis ile değil Aphrodite ile de ilişkilendirildiğini görüyoruz. Aşağıda değineceğimiz, Marcus Antonius ile Kleopatra'nın Tarsus'ta gerçekleştirdiği büyük buluşma sırasında Kleopatra'nın kendini Aphrodite olarak sunması, bunun en somut göstergelerinden biri olarak yorumlanabilir.⁴⁴¹ Ayrıca Mısır'da Isis ve Aphrodite ile ilişkilendirilerek tanrıça konumuna ulaşan Kleopatra, Roma'da da tanrıça Venüs ile özdeşleştirilmiş formda karşımıza çıkmaktadır.⁴⁴² Bu konudaki ilk referans, Ceasar tarafından Kleopatra'ya ithaf edilen ve Venüs Genetrix Tapınağı'na yerletirilen Kleopatra heykelidir.⁴⁴³ M.S. 2.

⁴⁴⁰ Apollodorus, *Bibliotheca*, 1. 5; 2. 1; Herodotos, *Historiai*, 2. 29, 2. 59, 2. 156.

⁴⁴¹ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 26; J. Ray, "Cleopatra in the Temples of Upper Egypt: The Evidence of Dendera and Arman", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S.A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 9; L. Kostuch, "Ancient Philosophy of Lovesickness Plutarch. Cleopatra and Eros", *Spoleczenstwo Edukacja*, Vol. 14/2, 2014, s. 8.

⁴⁴² Hans Volkmann, *Cleopatra: A Study in Politics and Propaganda*, (Çev. T. J. Cadoux), Sagamore Press, Londra 1958, s. 71.

⁴⁴³ Venüs'ün erkek torunu olan Caesar, bu tanrıçayı kendi kökenini vurgulamada çok iyi kullanmıştır. Bkz. Lily Ross Taylor, "The Rise of Jullius Caesar", *Greece & Rome*, Vol. 4/1, 1957, s. 10; Tıpkı Büyük İskender'in de geçmişte yaptığı gibi tanrısallaştırmanın yollarını arayan Caesar'ın tanrılaşması yaşarken

yüzyılda yaşayan Appianos'un bildirdiğine göre, Caesar Kleopatra için bir heykel yaptırmış ve ona ithaf ettiği bu altın Kleopatra heykelini de Forum Romanum'daki Venüs Genetrix Tapınağı'na koymuştur.⁴⁴⁴

Kleopatra, Tanrıça Isis ile ilişkilendirme sürecinde, hükümdarlığının yanı sıra geleceğin kralının annesi olma özelliğini de kullanmıştır. Bu durum, Kleopatra'dan önceki kraliyet kadınlarının hem kraliçelik hem de kral annesi olma ayrıcalıklarından yararlanmış olmaları ile ilişkilidir. Bu ayrıcalığı, kendilerini Tanrıça Isis ile ilişkilendirerek elde etmişlerdir. Erken dönem Mısır kraliçeleri ve Ptolemaios kraliçelerinin kendilerini "Isis'in dünyadaki somut hali" ve "Horus'un annesi" olarak görmesi, Ptolemaios dönemi kraliçelerinin⁴⁴⁵ politikasını sürdüren Kleopatra tarafından da uygulanmıştır.⁴⁴⁶ Böylece Kleopatra'nın hem anneliğini hem de tanrıçalığını ön plana çıkardığı anlaşılmaktadır.⁴⁴⁷ Bu ilişkilendirme ile "kadın" yönünü ortaya koyan

değil öldükten sonra gerçekleşmiştir. Bu tanrılaştırma tamamen stratejik bir olaydır. Çünkü bu tanrılaştırma Octavianus yanlıları tarafından Caesar'ı onurlandırmak için yapılmıştır. Bu sayede Octavianus'un "tanrının oğlu" olduğunu vurgulanmıştır. Çünkü Caesar kendi soyunu daima Aeneas'ın soyuna dayandırmıştır. Hatta M.Ö. 46 yılında kendini yarı tanrı ve kahraman olarak ilan etmiştir. M.Ö. 45 yılında ise "yenilmez tanrıya" yazılı bir tapınak heykeli Caesar'a atfedilmiştir. Bundan sonraki unvanı da "Jüpiter Julius" olmuştur. Bkz. J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 106-107; P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklahoma Press, Oklahoma 2006, s. 87.

⁴⁴⁴Appianos'a göre M.S. 2. yüzyılda heykel hala mevcudiyetini korumaktadır. Bkz. Appian, *Historia Romana*, 2, 12. 86; 2. 15. 102; Bazı araştırmacılar, Kleopatra'ya ait olan bu heykelin Venüs Genetrix Tapınağı'nda yer almasının mümkün olmadığını öne sürmüşlerdir. Caesar'ın, Tanrıça Venüs'ün heykelinin yanına Mısır'ın tanrıçası olan Tanrıça Isis'in heykelini koymuş olmasını, gerçekleşmesi zor bir olay olarak değerlendirmişlerdir. Gerekçe olarak da Isis heykelinin tapınağa konması durumunda Tanrıça Isis'in Roma tanrıçası Venüs ile eşdeğer olmasına öfkelenen Romalıların yaşayan yabancı bir kadının heykelini Venüs'e yapılmış bir hakaret olarak kabul etmelerini göstermektedirler. Zira Romalılar hiçbir zaman yaşayan tanrılara tapmamıştır. Dolayısıyla bu heykelin varlığı onları yaşayan bir yabancıyı tanıması gerektiği anlamına gelmektedir. Bkz. J. Tyldesley, "age.", s. 106-107

⁴⁴⁵Horus adı erkek yöneticilerin kullandığı beş isimden ilkidir. Fakat Ptolemaios kraliçelerinden bazıları unvan olarak kendi isimlerinin yanı sıra Horus'un adını da kullanmıştır. Bu anlamda tıpkı krallar gibi hem Ptolemaios kraliçeleri hem de Kleopatra "Horus" unvanını kullanmıştır. Kleopatra'dan Horus olarak bahsedilmesi ise Hermonthis'te karşımıza çıkmaktadır. Burada gramatik olarak feminen formda "dişi Horus" ifadesi yer almaktadır. Bu geleneksel kavramın hala devam ediyor olması, kraliçe Kleopatra'nın Mısır kralı ile eşit olduğunu göstermektedir. Çünkü "Horus" Yunan "*basileus*" ile eşdeğer iken "Dişi Horus" "*basilissa*" ile eşdeğerdir. Bkz. S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 79-80; J. Tait, "Cleopatra by Name", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 4, 7, Fig. 2.

⁴⁴⁶S. A. Ashton, "age.", s. 138-139.

⁴⁴⁷Kleopatra'nın Isis ile özdeşleşmesi XV. Ptolemaios Caeserion'un doğduğu zamana tarihlenmektedir. Kleopatra, oğlu XV. Ptolemaios Caeserion'a "Yeni Horus" unvanı vermiştir, çünkü Horus, Isis ve Osiris'in oğludur ve kraliçe bu unvanı ile birlikte oğlunu da tanrı statüsüne yükseltmiş olmaktadır. Bkz. F. E. Brenk, "Antony-Osiris, Cleopatra-Isis: The End of Plutarch's Antony", (Ed. P. A. Stadter), *Plutarch and the Historical Tradition*, Routledge, Londra 1992, s. 161; S. A. Ashton, "Cleopatra: Goddess, Ruler or Legend", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S.A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 27; Yunanlılarda ise anne Aphrodite, oğlu ise Eros ile ilişkilendirilir. Bkz. M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 107.

Kleopatra, “yaşayan tanrıça” ve “firavunun annesi” olarak prestij elde etmeyi başarmıştır.⁴⁴⁸

4.2.1. Kleopatra'nın Dini Ünvanları

Kleopatra'nın tanrıçaya ilişkin sıfat ve ünvanlarının çeşitliliği, Isis'de yansıma bulma kaygısını oldukça açık bir şekilde ortaya koyar. “Yeni Isis” unvanı Kleopatra'nın tanrıçalığını vurgulayan başat bir unvan olarak ön plana çıksa da tanrıçalığını vurgulayan başka unvanlarının da göz önüne alınması oldukça önemlidir. Bir mezar stelinden edindiğimiz bilgiye göre, Kleopatra, “*thea*/tanrıça” ve “*thea neotera*/yeni tanrıça” unvanlarını da kullanmıştır.⁴⁴⁹ Ayrıca Kleopatra'nın dini ünvanları konusunda bilgi veren kraliyet fermanları da söz konusudur. 1995 yılında Bingen'in yorumladığı, M.Ö. 41 yılına ait Herakleopolis'ten üç kraliyet fermanının ilk on dizisinde, Kleopatra'dan “*thea philopator*”⁴⁵⁰yani “babasını seven tanrıça” olarak bahsedilmektedir.⁴⁵¹ Kraliçenin “*thea*” unvanını kullanmış olması, kendisi için “*theos*/tanrı” unvanını kullanan babasının din politikasından etkilendiğinin somut bir göstergesi niteliğindedir. Öte yandan Yunan ve Arap simya metinlerinde kraliçeden “Theosebia” yani kimyager olarak bahsedilmektedir. Modern yazarlar, Kleopatra'nın kendisini Isis ile ilişkilendirmesinden yola çıkarak, Theosibia'yı da tanrıça Isis ile ilişkilendirmişlerdir. O. El Daly ise Theosebia'nın Euthasia olarak da adlandırıldığını öne sürer. Bunu da Kleopatra'nın Thea ve Sat Geb unvanları ile ilişkilendirmiştir. Ona göre Theosebia en iyi Yunan isimlerinden biridir ve “Tanrının Yardımcısı” anlamına gelir.⁴⁵²

⁴⁴⁸ S. A. Ashton, “agm.”, s. 30.

⁴⁴⁹ S. A. Ashton, “age.”, s. 131, 132.

⁴⁵⁰ Babasını seven anlamına gelen “*philopator*” unvanı Kleopatra'nın oğlu XV. Ptolemaios Kaesarion ile olan ilişkisi ve onun kutsal annesi rolü ile de ilişkilidir. Caeserion da hem *philopator* hem de *philometor* yani annesini seven unvanını almıştır. Bu unvanlar sayesinde kendini annesi ile veya dedesi XII. Ptolemaios ile ilişkilendirir. Bkz. S. A. Ashton, “Cleopatra: Goddess, Ruler or Legend”, *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S.A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 25.

⁴⁵¹ Peter van Minnen, “A Royal Ordinance of Cleopatra and Related Documents”, *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 35, 43, Appendix, Text 2, Lines 1-10.

⁴⁵² O. El Daly, “The Virtuous Scholar’: Queen Cleopatra in Medieval Moslem/Arab Writings”, *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 52; O. El Daly, *Egyptology: The Missing Millenium Ancient Egypt in Mediaval Arabic Writings*, Routledge Publications, Londra&New York 2005, s. 134.

Kleopatra'nın yukarıda bahsedilen kült unvanlarını kullanması, kendi dini statüsünü yüceltmeye ve pekiştirmeye çalıştığına göstergesidir. Bu unvanların tümünü Yeni Isis unvanı üzerindeki yansımaları üzerinden değerlendirdiğimizde, onun tanrıça olarak kutsallığını artıran bir unsur olmakla birlikte babasını seven, babasının izinde bir politika izleyen yeni tanrıça anlayışının ortaya çıktığı söylenebilir. Kleopatra'nın Yeni Isis dışında başka unvanlarının olması ise onun tanrıçalığının farklı zamanlarda ve farklı bölgelerde sürdürüldüğünün belirgin bir göstergesi olarak da yorumlanabilir. Öte yandan Kleopatra'nın, "Yeni Isis" dışında pek çok dini unvanı olsa da bu unvanların, Mısır'ın başat tanrıçaları arasında yer alan Isis'in önüne geçmiş olmasını düşünmek güçtür.

4.2.2. Kleopatra'nın Tanrıça-Kraliçe Rol Modelleri

Kleopatra'nın kendini tanrıçalaştırma sürecini, Ptolemaios hükümdarları ve kraliçelerinin mevcut statülerini pekiştirmek için üstlenmiş oldukları ilahi rolle ilişkilendirmek mümkündür. Öyle ki I. Hanedan Dönemi'nden beri Mısır'da önemli rol oynayan saray mensubu kadınlar ve kraliçeler, kendilerini Mısırlı bir tanrıça ile ilişkilendiriyorlardı.⁴⁵³ Böylece seçkin sınıfa mensup bu kadınların Hathor'nun rahibesi, bereket ve doğum tanrıçası ile özdeşleşmeleri söz konusu oluyordu.⁴⁵⁴ Bu özdeşleştirmelerin temelini oluşturan sebep ise dini değerlerdi. Nitekim tanrı-kral, tanrıça-kraliçe yani yarı tanrısallığın öne çıktığı tanrı-hükümdarlık⁴⁵⁵ bağlamında Ptolemaios Hanedanı dönemindeki Mısır'a baktığımızda, dini değerlerin sosyo-politik bir öneme sahip olduğunu görüyoruz. Bu dönemde iktidara gelen hükümdarların tamamı kendilerini tanrının bir yansıması olarak lanse etmişler ve bu durum halk

⁴⁵³ J. Spier, "A Group of Ptolemaic Engraved Garnets", *The Journal of The Walters Art Gallery*, Vol. 47, 1989, 21-38, s. 31; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 11, 77-78.

⁴⁵⁴ C. Clay, C. Paul and C. Senecal, *Envisioning Women in World History: Prehistory-1500*, Vol. 1, s. 30.

⁴⁵⁵ Yarı tanrısallığın başka bölgelerdeki yansımaları da önemlidir. Herodotos'un, Lidyalıların başkenti Sardes'in ilk hükümdarı olarak bahsettiği (bkz. Herodotos, *Historiai*, I.7.) Agron'dan önceki hükümdarların hanedanlığın yarı efsanevi, yarı tanrı (tanrı hükümdar) ataları olduğu ve bunların Herakles gibi koruyucu tanrıların isimlerini kullanan hükümdarlar olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla tanrı (yarı-tanrı) Herakles bir Yunan olarak görülse de köken olarak Mezopotamya-Anadolu ve Luwi Lidyası'na kadar gider. Lidyalı bir hanedanlık hükümdarları, bu tanrı ve hükümdarlık kültürünün yayılım gösterdiği bölgelerdeki aidiyetlerini pekiştirmek için kendilerini Lidya'nın eski tanrısı Sandon-Herakles ile özdeşleştirmişlerdir. Lidya Herakleidai Hanedanlığı mensubu olan hükümdarlar siyasi konjonktür gereği kültürel ve diplomatik ilişkileri geliştirmeye çalışmış ve bu bağlamda Anadolu'da yeni bir güç olarak ortaya çıkan Asur ile böylesine ata-tanrısallık bağ kurma çabası içine girmişlerdir. Bkz. M. Demir, *Lidyalılar Mythos'tan Logos'a*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 119.

tabanında karşılık bulmuştu. Böylelikle hem dini hem de siyasi meşruiyet kazanan hükümdarlar, egemenliği daha kolay sağlamışlardı. Bu politika Kleopatra tarafından da uygulanmıştı.⁴⁵⁶

Burada Arrinos'un, Büyük İskender'in yaşarken tanrılaştırılması hususunda söylemiş olduğu, “Ölümünden sonra yani kendisine bir faydası olmayacak zamanda ona ibadet etmektense sağlığında bu saygıyı göstermek çok daha doğrudur”⁴⁵⁷ şeklindeki ifadesi, Makedon kökenli Ptolemaios kral ve kraliçelerin din isyasetini açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim II. Arsinoe kendini tanrıçalaştırmış, hatta bu tören Mendes Steli'nde tasvir edilmişti.⁴⁵⁸ Kleopatra'nın rol modeli olan bir diğer kraliçe, kocası V. Ptolemaios Epiphanes henüz hayatta iken krallığı kendi kontrolü altına alan ve dört yıl boyunca küçük oğlunun naibi olarak görev yapan I. Kleopatra'dır. Bunun dışında II. Kleopatra'nın, erkek kardeşi VI. Ptolemaios Philometer ile tahtı paylaşması (M.Ö. 132-1) ile gerçekleşen ortak yönetim Ptolemaios tarihinde bir ilktir ve Kleopatra bu kraliçeyi de rol model olarak benimsemiştir. Son olarak, Catullus'un, şiirlerinde övgüyle bahsettiği II. Berenike⁴⁵⁹ de Kleopatra'nın kendisine örnek aldığı bir diğer Ptolemaios kraliçesi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁶⁰

Kleopatra'nın Isis ile özdeşleşerek tanrıça katına çıkmasında, onun politik rol modelleri oldukça etkiliydi. Rol model olarak benimsediği erken dönem Ptolemaios kraliçelerinin din siyasetini uygulayarak tanrıçalaşmaya çalışmıştı. Özellikle I. Kleopatra Dönemi'nde hükümdarlar ve kraliçeler yaşarken tanrılaştırılmıştı.⁴⁶¹ Kleopatra'nın büyükannesi III. Kleopatra da kendisini Tanrıça Isis'in yeryüzündeki bedeni olarak görmüştür.⁴⁶² Bunun dışında, III. Kleopatra'yı tanrıça

⁴⁵⁶ Iosephus, *Antiquitates Judaearum*, 1. 161; Iosephus, *Bellum Judaicum*, 5. 375; A. E. Delaney, “Reading Cleopatra VII: The Crafting of a Political Persona”, *The Kennesaw Journal of Undergraduate Research*, Vol. 3/I, Article 2, 2014, s. 8; N. Grimal, *A History of Ancient Egypt*, (Çev. I. Shaw), Blackwell Publishing, Oxford 2005, s. 160.

⁴⁵⁷ Arrianos, *İskender'in Seferi*, IV. 10. 7.

⁴⁵⁸ Mendes Steli için bkz. G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 84, Fig. 3. 3, Lev. 25.

⁴⁵⁹ II. Berenike'nin mermerden yapılmış bir portresi için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 49, Figs. 11a-11b, Lev. 28.

⁴⁶⁰ Catullus, *Carmina*, 66; M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 65.

⁴⁶¹ Bu tanrılaştırılmayı kanıtlayan bir rölyef Edfu'da bulunan Horus Tapınağı'nda yer almaktadır. Bkz. S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 130-131, Plate. 6.1; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 265, Fig. 9. 5; W. W. Tarn, “The Hellenistic Ruler-Cult and Daemon”, *The Journal of Hellenistic Studies*, Vol. 48/2, 1928, s. 206, Lev. 24a-b.

⁴⁶² Bu konuda Herodotos'tan aldığımız bilgiler önemlidir. Zira Herodotos rahip-firavun Sethos dönemini detaylı olarak anlatır. Buradaki en önemli bilgi ise bahsi geçen dönem boyunca Mısır'da hiçbir tanrının

olarak gösteren çok sayıda kült ithaf edilmiştir. Hatta egemen kadın olarak tapınak duvarlarında tasvir edilmişti. III. Kleopatra, bu tasvirler sayesinde Tanrıça Isis ile ilişkisini göstermek istemiştir. Kleopatra bu kraliçelerin yanı sıra babası XII. Ptolemaios'un din siyasetini de uygulamıştır. XII. Ptolemaios, III. Ptolemaios Euergetes⁴⁶³ gibi kendini Dionysos ile ilişkilendirmiş hatta “Yeni Dionysos” olarak tanrılaşmıştır. Bu anlamda babasının dini görüşlerini benimsemiş olan kızı Kleopatra'nın da kendini “Yeni Isis” olarak görmesi, babasının yaratmış olduğu kùltten etkilendiğini göstermektedir.⁴⁶⁴Burada Isis ve Yeni Isis ayırımına dikkat çekmek gerekir. Zira tanrıça-kraliçe kùltünün “Yeni Isis” bağlamında Mısır'da ilk kez uygulandığını görüyoruz. Erken dönem kraliçeleri kendilerini Isis olarak tanrıçalaştırırken Kleopatra kendini “Yeni Isis” olarak ön plana çıkarmış bunu da din siyasetinin en önemli argümanı olarak kullanmıştır. Kleopatra burada muhtemelen tanrıçanın yeni ve daha muhteşem özelliklerle yeniden doğuşunu, bu doğuşun kendisine ve Mısır halkına huzur ve refah getireceğini ifade etmek istemiş olmalıdır.

4.2.3. Dini Tasvirlerde Kleopatra

Kleopatra'nın kendini Isis olarak tanrılaştırdığını gösteren arkeolojik materyaller den ilki, Arabistan'da bulunan bir steldir.⁴⁶⁵ Bu materyallerden ikincisi, Kleopatra'nın tanrıça Isis olarak betimlenmiş olduğu İskenderiye'deki Isis Tapınağı'nda yer almaktadır. Burada Kleopatra, tanrıça olarak Horus'a takdim edilirken betimlenmiştir.⁴⁶⁶ Ayrıca Kleopatra'nın heykelleri de kendisinden önceki Ptolemaios

insan kılığında görünmediğidir. Bkz. Herodotos, *Historiai*, 2. 141-147; M. Demir, “Herodotos ve Yabancı Kùltürler: Mısır Örneği”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII/2, s. 331.

⁴⁶³ III. Ptolemaios Euergetes'in kendini Dionysos ile ilişkilendirdiğini gösteren mermer portre için bkz. G. Hölbl, “age. ”, s. 97, Fig. 3.4.

⁴⁶⁴S. A. Ashton, “age. ”, s. 138-139; S. M. Burstein, *The Reign of Cleopatra*, Greenwood Press, Londra 2004. s. 12; F. E. Brenk, “Antony-Osiris, Cleopatra-Isis: The End of Plutarch's Antony”, (Ed. P. A. Stadter), *Plutarch and the Historical Tradition*, Routledge, Londra 1992, s. 161; J. A. Evans, *Daily Life in the Hellenistic Age from Alexander to Cleopatra*, Daily Life Through History Series, The Greenwood Press, Londra 1931, s. 133.

⁴⁶⁵ Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 1. 27. 3; S. A. Ashton, “Cleopatra: Goddess, Ruler or Legend ”, *Cleopatra Reassessed*, The British Museum Occasional Paper, Number 103, Londra 2003, s. 25; Joseph D. Reed, “The Death of Osiris in “Aeneid”, 12.458”, *The American Journal of Philology*, Vol. 119/3, 1998, s. 406; T. Robert and S. Broughton, “Cleopatra and The Treasure of The Ptolemies”, *The American Journal of Philology*, Vol. 63/3, 1942, s. 328; P. Hardie, “Virgil's Ptolemaic Relations”, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 98, 2002, s. 31-32; M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 42, 107.

⁴⁶⁶ S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 78-79, 140.

kraliçelerinin heykellerinde olduğu gibi Isis kültü ile ilişkilendirilmiştir.⁴⁶⁷ Bu durum, geçmişteki Ptolemaios kraliçelerinin çoğunun kendilerini tanrıça olarak onurlandırmaları ile yakından ilişkilidir.⁴⁶⁸

Kleopatra'nın tanrıça olarak betimlendiği tasvirlerin yanı sıra tapınak duvarlarında yer alan ve onun "hükümdar" imajını yansıtan tasvirler de mevcuttur. Kraliçe bu tasvirlerde hem erkek yönetici/hükümdar hem de kadın yönetici/kraliçe olarak betimlenmiştir.⁴⁶⁹ Kleopatra'nın "Mısır hükümdarı" olarak tasvir edildiği yerel tapınaklar olan Yukarı Mısır'daki Thebes⁴⁷⁰ kentinde yer alan Dendera Tapınağı ve Thebes'in güneyindeki Armaunt Tapınağı'nın duvarlarında, tanrılar ile insanlar arasındaki tek aracı olan Mısır firavunlarının tasvirleri ile dönemin hükümdarı Kleopatra betimlenmiştir.⁴⁷¹ Kleopatra'nın kraliçe olarak değil hükümdar olarak tasvir edildiği ve kendini firavunlarla ilişkilendirdiğine ilişkin bir diğer arkeolojik materyal ise M.Ö. 2 Temmuz 51 yılına tarihlenmiş kireçtaşimezar stelidir. Faiyum kentine ait olduğu düşünülen ve şu anda Paris Louvre Müzesi'nde bulunan bu stelde, Kleopatra erkek gibi tasvir edilmiştir. Bu tasvir, Kleopatra'nın Mısır'ın tek hükümdarı olduğunun altını çizmektedir.⁴⁷² Üzerinde "Kleopatra", "Kraliçe Kleopatra" ve "babasını seven tanrıça" yazıları bulunan bir başka stelde de Kleopatra'nın erkek giysileri ile tasvir edildiği görülmektedir.⁴⁷³ Burada, kraliçenin statüsü ve üstünlüğünün vurgulandığı

⁴⁶⁷ Isis heykeli için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 278, Fig. 9. 2, Lev. 23.

⁴⁶⁸ Geçmişteki Ptolemaios kraliçelerini rol model alan Kleopatra kendini tanrıça Isis ile onurlandırmıştır. Hatta Marcus Antonius ile Kleopatra'nın birlikte tasvir edildiği resim ve heykellerde Kleopatra "Selene veya Isis", Marcus Antonius ise "Osiris veya Dionysos" olarak betimlenmiştir. Pek çok rölyefin, kandilin ve seramiğin üzerinde de bunu kanıtlayan betimlemeler bulunmaktadır. Bkz. Dio, *Historiae Romanae*, 50. 5; J. D. Reed, "The Death of Osiris in "Aeneid", 12. 458", *The American Journal of Philology*, Vol. 119/3, 1998, s. 406; S. A. Ashton, "age.", s. 195.

⁴⁶⁹ J. Ray, "Cleopatra in the Temples of Upper Egypt: The Evidence of Dendera and Armaunt", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S.A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 9.

⁴⁷⁰ Strabo, *Geographika*, 17. 1. 46; Sally-Ann Ashton, "agm.", s. 26.

⁴⁷¹ J. Ray, "agm.", s. 9; R. S. Bianchi, "Images of Cleopatra VII Reconsidered ", *Cleopatra Reassessed*, The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 15; Dendera Tapınağı'nda bulunan bu rölyef için S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 138, Fig. 3. 2; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 270, Fig. 9. 8, Lev. 22 b.

⁴⁷² J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 44-45; S. A. Ashton, "Cleopatra: Goddess, Ruler or Legend ", *Cleopatra Reassessed*, The British Museum Occasional Paper, Number 103, Londra 2003, s. 21; Kleopatra'nın erkek firavun olarak betimlendiği M.Ö. 2 Temmuz 51 tarihli yazıt ve tasvir için bkz. *Hellenistic Inscriptions* 4 (Bkz. http://www.attalus.org/docs/other/inscr_4.html; <http://www.louvre.fr/en/oeuvre-notices/queen-cleopatra-making-offering-goddess-isis> (Erişim Tarihi: 06. 4. 2017)

⁴⁷³ P. Higgs, "Cleopatra VII at the Louvre", *Cleopatra Reassessed*, The British Museum Occasional Paper, Number 103, Londra 2003, s. 73; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 78-79, 140.

düşünülmektedir.⁴⁷⁴ Zira firavunun mirasçısı ve halefi konumundaki Kleopatra da tıpkı diğer hükümdarlar gibi Mısır'daki üç yüz firavundan biriydi.⁴⁷⁵ Bu tasvirler de Mısır'da firavun geleneklerini uygulamaya özen gösteren firavun-kral konumundaki Kleopatra'nın din stratejisini yansıtmaya açısından oldukça önemlidir.⁴⁷⁶

Kleopatra'nın kraliçe olarak betimlendiği tasvirler, Hermonthis'teki bir doğumevinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu tasvirlerde Kleopatra, kadın hükümdar olarak betimlendiği için başında firavun tacı bulunmamaktadır. Bu tacın yerine Tanrı Geb ile ilişkilendirilen ve daha önce II. Arsinoe⁴⁷⁷ ve II. Berenike⁴⁷⁸ tarafından da kullanılmış olan bir saç bandı takmıştır.⁴⁷⁹ Diğer önemli arkeolojik materyal ise bir mezar stelidir. Bu stelde yer alan adak sahnesinde, kadın hükümdar olarak tasvir edilen kişi etek giymiş, Yukarı ve Aşağı Mısır'ın tacını takmıştır. Bu sahnede yer alan figürün başının üstünde "Kleopatra" yazan bir kabartma bulunmaktadır. Eğer bu stel orijinal formunu koruyorsa, Kleopatra'nın firavun olarak değil kraliçe olarak betimlendiğini söylemek mümkündür.⁴⁸⁰ Dolayısıyla Kleopatra'nın tapınak duvarlarında, heykellerde, yazıtlarda ve kraliyet fermanlarında karşımıza çıkan tasvirleri onun yöneticiliğini, egemenliğini, üretkenliğini, verimliliğini, güzelliğini, Mısır halkına yapmış olduğu hizmetleri, kendisini ölümsüzleştirmek için gösterdiği çabanın yanı sıra Mısırlı tanrı ve tanrıçalarla olan doğrudan ilişkisini göstermektedir.⁴⁸¹

Mısır ve Kleopatra örneğindedir anlaşılabileceği gibi din bütün monarkh ya da tek lider konumundaki yöneticiler tarafından politik açıdan kullanılmıştır. Fakat kral veya kraliçe konumundaki kişinin bunu nasıl kullandığı, hangi özelliklerini ön plana

⁴⁷⁴ S. A. Ashton, "age.", s. 89, Fig. 4.9. Lev. 27.

⁴⁷⁵ Iosephus, *Antiquitates Judaearum*, 1.161; Iosephus, *Bellum Judaicum*, 5.375.; A. E. Delaney, "Reading Cleopatra VII: The Crafting of a Political Persona", *The Kennesaw Journal of Undergraduate Research*, Vol. 3/I, Article 2, 2014, s. 8; N. Grimal, *A History of Ancient Egypt*, (Çev. I. Shaw), Blackwell Publishing, Oxford 2005, s. 160.

⁴⁷⁶ A. E. Delaney, "agm.", s. 1; S. A. Kallen, *Pharaohs of Egypt*, ReferencePoint Press, San Diego&CA, 2013, s. 68-70.

⁴⁷⁷ Kleopatra'nın II. Arsinoe gibi başlık taktığı rölyef için bkz. S. A. Ashton, "age.", s. 98, Fig. 4.13, Lev. 26.

⁴⁷⁸ II. Berenike'nin kireçtaşından yapılmış portresi için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), "age.", s. 49, Figs. 11a-11b, Lev. 28.

⁴⁷⁹ S. A. Ashton, "agm.", s. 21; Ptolemaios kraliçeleri genellikle saç bandı takmışlardır. II. Berenike'nin mermerden yapılmış portresinde bu saç bandını görmek mümkündür. Bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), "age.", s. 49, Figs. 11 a-11 b, Lev. 28.

⁴⁸⁰ P. Higgs, "Cleopatra VII at the Louvre", *Cleopatra Reassessed*, The British Museum Occasional Paper, Number 103, Londra 2003, s. 73; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 78-79, 140.

⁴⁸¹ A. E. Delaney, "Reading Cleopatra VII: The Crafting of a Political Persona", *The Kennesaw Journal of Undergraduate Research*, Vol. 3/I, Article 2, 2014, s. 1.

çıkardığı, kendisini hangi dini boyutta tanımladığı, hangi dini reformlara imza attığı, geçmiş yöneticilerden hangi yönleriyle ayrıldığı önem kazanmaktadır. Bu bağlamda Kleopatra özelinde bir değerlendirme yapmak gerekirse kraliçenin din ve politikayı grift bir şekilde kullandığı ve bu yönüyle halk tabanında saygınlık kazandığı aşıkardır. Kendini Isis olarak değil Yeni Isis olarak tanımlaması dini bir reform sayılmakla birlikte dinde temel değişim ve dönüşümler gerçekleştirilmemiş daha ziyade atalarının dini geleneklerini uygulamak ve halkın alıştığı geleneklerden çok uzaklaşmamayı tercih etmiştir.

Bütün bu ayrıntılar birlikte değerlendirildiğinde, meşruiyet kaygısı nedeniyle bütün momarşilerde benimsenmiş olan din-siyaset ilişkisinin Mısır'da da bilinçli bir şekilde benimsendiği ileri sürülebilir. Çünkü Mısır, bir toplumun en önemli kurumları arasında sayabileceğimiz din ve siyaset olgularının iç içe geçtiği bir bölgedir. Din ve siyasetin birbiri ile yakından ilişkili olmak gibi bir zorunluluğu olmasa da her ikisinin grift bir yapı oluşturduğu idari bir sisteme sahip Mısır'dan söz etmek mümkündür. Mısır'da karşımıza çıkan bu idari sistemde, dinin başat argümanı ve temel dayanak noktası “meşruiyet”, siyasetin başat argümanı ve temel dayanak noktası “güç”tür. Din, güç kaynağı olan siyasete sınırsız bir meşruiyet ayrıcalığı sağlarken, siyaset meşruiyeti olan dine sınırsız bir güç kaynağı ayrıcalığı sunar. Böylelikle toplum içindeki inanç grupları siyasi güç ve ayrıcalık elde ederken, hükümdarlar da dini meşruiyetlerini pekiştirmiş olurlar. Başka bir anlatımla, din ve siyaset ilişkisi sayesinde “meşru bir güç” ya da “gücün meşruiyeti” ortaya çıkmış olur. Dinin, inanç ve vicdana, siyasetin ise akıl ve stratejiye bağlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, hem dini gruplar hem de hükümdarlar karşılıklı bir güç elde etmiş olurlar. Buradaki din-siyaset ilişkisinde önceliğin hangisinde olduğu belli olmayan girift bir yapı hâkimdir. Fakat tanrıların, toplumlar ve kültürler tarafından hükümdar olarak kabul edilmesi hususu son derece açıktır. Bir kral/kraliçenin, etnik kökeni farklı olsa bile kendini tanrılaştırmakla sadece yöneticisi olduğu toplumdaki meşruiyetini pekiştirmekle kalmadığı aynı zamanda kendi etnik köken farklılığının da üstünü örtebildiğinin en iyi örneklerinden biri de tıpkı ataları gibi kendini tanrının/tanrıçanın bir yansıması olarak Isis ve Aphrodite kültleriyleön plana çıkaran Kleopatra'dır. Isis kültü vasıtasıyla tanrıça konumuna erişmiş bir hükümdar olarak, tebaasını, kendisinin en üst konumdaki tanrı ile doğrudan irtibat halinde olduğuna ikna etmeyi başarmıştır. Dolayısıyla da halkını buna inandıran bir yönetici olarak egemenliği altındaki kesimi nispeten sorunsuz bir şekilde

yönetmiştir. Dini meşruiyet gücünün tüm avantajını kullanan Kleopatra, farklı dini gruplara yardım etmek suretiyle kendi tahtını da sağlamlaştırmaktan geri kalmamıştır. Böylece hem Mısır'daki yerli halkın hem de Yunan, Makedon ve Yahudi kökenli halkın “tanrıça” ve “firavun” hükmünde kraliçesi olmayı başarmıştır. Öyle ki Kleopatra, bir yandan Yunan, Makedon ve Yahudi kökenli Mısır halkının tamamının Makedon egemen kraliçesi iken diğer yandan da Mısırlıların firavunudur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KRALİÇE KLEOPATRA

Kuruluşundan itibaren yayılcı bir politika içinde olan Roma, Ptolemaios Hanedanı'nın ilk yıllarında oldukça genişlemiş güçlü bir devlet olarak varlığını sürdürüyordu. İtalya ve çevresinde denetimi ele geçiren Roma'nın gücünün farkında olan Ptolemaioslar ise hiç kuşkusuz Roma ile iyi ilişkiler geliştirme isteği içindeydi. Aynı durum, Romalılar açısından da geçerliydi. Her iki taraf birbiriyle iyi ilişkiler geliştirmenin sağlayacağı politik avantajlar üzerinden siyaset yapıyordu. İlk olarak, M.Ö. 273 yılında iktidarda olan II. Ptolemaios Philadelphos, uluslararası siyasetin yükselen yıldızı Roma ile diplomatik ilişki kurmak için harekete geçti. Roma ile gerçekleşecek olan dostluk anlaşması ise uzun ve çetrefilli bir yolun başlangıcıydı. Ptolemaios yönetimindeki Mısır, Roma'nın gözüne girebilmek için I. Kartaca Savaşı'nda pasif kalmasından memnuniyet duyan Romalılara ait bir heyeti ağırladı. Roma ise Ptolemaios dostu imajını kullanarak hanedanın başlıca rakipleri olan Makedon ve Seleukos krallıkları ile arasındaki rekabete müdahil oldu. Birbirleriyle amansız bir mücadele içinde olan Hellenistik krallıkların yarattığı bu ortam, Roma'nın Akdeniz siyasetinde kilit rol almasının önünü açtı.⁴⁸²Dolayısıyla Mısır veya herhangi bir bölge açısından baktığımızda, Roma ile iyi geçinmek demek bir anlamda siyasi varlığın devamlılığı anlamına geliyordu. Bu mantıktan hareketle siyasete yön veren Ptolemaios hükümdarlarına baktığımızda, Hellenistik Dönem'in genel geçer yapısı çerçevesinde hem kendi içinde hem de diğer krallıklarla mücadele içinde olmaları sebebiyle iç ve dış sorunlarının çözümünde Roma'nın arabuluculuğundan yararlanmak üzere ılımlı bir siyaset izlemeye gayret etmişlerdir. Yukarıda değinilen noktalara bakarsak bu ziyadesiyle olağan bir durumdur. Nitekim modern yazarlar da Roma-Mısır ilişkilerinde Ptolemaiosları'nın izlediği siyaseti bu şekilde yorumlamaktadır. Fakat burada sorulabilecek olan bazı soruların Roma'nın izlediği siyaset ile ilişkilendirilmesi bazı soruların ise Kleopatra Dönemi özelinde geniş perspektifte değerlendirilmesi dönemin siyasi profilini anlamada etkili olacaktır. Bu nedenle mevcut bölümün temel tartışma perspektifini oluşturan “Ptolemaios Hanedanı'nın kuruluşundan itibaren, Kleopatra Dönemi de dahil olmak üzere, Roma'nın Mısır'a yakınlaşma ve destek sağlama isteğinin altındaki temel sebep nedir? Bu konuda Roma'nın politik bir stratejisi var

⁴⁸² T. Wilkinson, *Eski Mısır: M.Ö. 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 587-588.

mıdır? Bu süreçte Kleopatra'nın rolü ne olmuştur?" gibi sorular, güç ve prestij artırma çabası içinde olan Roma'nın, diğer coğrafyalardaki devletleri himaye altına alma ya da bir ittifak kurmaya dayalı politikasının nasıllığına etkili bir rol oynadığını açığa çıkaracaktır. Burada asıl önemli husus ise Kleopatra idaresindeki Mısır'ın bu süreçteki politik stratejisidir. Kleopatra'nın Roma-Ptolemaios ilişkilerine herhangi bir yenilik getirip getirmediği, politik strateji sürecinde mantıklı hareket edip etmediği, şahsi ve siyasi boyuttaki stratejik hataların sebep ve sonuçları, bu hataların kendisi ve ülkesinin sonunu nasıl hazırladığı gibi kritik sorular ve cevapları, Kleopatra'nın tüm siyasi hayatının odak noktası niteliği taşımaktadır.

5.1. Kleopatra'nın Tahta Çıkışı

Mısır'da olduğu gibi tüm erkek egemen toplumlar kendi kontrol sistemi içerisinde kadınların yönetici olmasını ya engellemiş ya da bir erkek yönetici ile birlikte eş hükümdar olmasını öngörmüştür. Bu bağlamda Mısır'a hükmeden Ptolemaiosların da bu geleneği sürdüren erkek egemen nitelikte bir toplum olduğu söylenebilir.⁴⁸³ Gelenekler kapsamında kardeş evliliği gerçekleştirerek tahta geçmeyi başarabilen kadınlardan biri de Kleopatra'dır. Fakat kardeşleri/eşleriyle yaşadığı taht mücadeleleri başta olmak üzere pek çok sorunla da karşı karşıya kalmıştı. Dolayısıyla bu alt bölümde Kleopatra'nın hükümdarlık sürecinin nasıl başladığı, nasıl devam ettiği, taht mücadelesinde izlediği politika, Roma ve Roma'nın önde gelen komutanlarından biri olan Caesar ile olan şahsi ve siyasi ilişkileri ve bu süreçte yaşanan gelişmeler tartışmaya açılacaktır.

Kleopatra'nın hükümdarlık süreci babasının ölümüyle başlamıştı. Kral XII. Ptolemaios'un M.Ö. 51 yılında ölmesiyle birlikte tahta kimin geçeceği sorunu gündeme gelmişti. Kral XII. Ptolemaios'un tahta geçebilecek iki oğlu ve iki kızı olsa da kraliyet yasaları gereği kızların tek başına tahta geçememesi, erkek çocukların ise henüz reşit olmaması yeni bir sorunu daha beraberinde getirmişti. Bu esnada tahtın adayları listesinde adı geçen Kleopatra reşit olsa da kardeşi XIII. Ptolemaios henüz reşit değildi.

⁴⁸³ Mısır siyasi geleneğine göre bir kadının tek başına hükümdar olması mümkün değildir. Ancak erkek kardeşlerinden herhangi biri ile tahtı paylaşarak yönetici olması uygun görülmüştür. Mısır gelenekleri aynı zamanda kraliçenin eş hükümdar olduğu kardeşi ile de evlenmesini adeta zorunlu kılmıştır. Bu durum, kraliçe olmak isteyen kadının aynı zamanda kardeşi ile karı-koca olma zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir.

Mısır kanunlarına göre, tahtın varislerinden biri olan Kleopatra'nın tek başına tahta geçmesi mümkün olmadığı için erkek kardeşlerinden biri ile tahtı paylaşmak zorundaydı.⁴⁸⁴ Nitekim XII. Ptolemaios “iki büyük oğlunu ve yaşça büyük iki kızını krallığın varisi ilan etmiş.”⁴⁸⁵ Kleopatra ile erkek kardeşi XIII. Ptolemaios'un birlikte tahta geçmesini vasiyet etmişti.⁴⁸⁶ M.Ö. 51 yılına kadar tahtta kalan ve içkiye, dansa, müziğe, flüte, görkemli ziyafetlere düşkün olan XII. Ptolemaios'un ölümüne kadar hayli sıkıntılı bir dönem geçiren İskenderiyeliler, ölen kralın en büyük kızı Kleopatra ve en büyük oğlu XIII. Ptolemaios'un tahta çıkmasını olumlu karşılamışlardı.⁴⁸⁷ Böylece kült unvanı *Thea Philopator* olan Kleopatra ve erkek kardeşi XIII. Ptolemaios, babaları XII. Ptolemaios'un meşru mirasçısı ve varisi olarak tahta geçtiler.⁴⁸⁸ Tahta geçiş tarihleri ise muhtemelen M.Ö. 51 yılı Şubat ayının sonu veya Mart ayının başıydı.⁴⁸⁹

Kleopatra ve XIII. Ptolemaios'un tahta geçtiği ilk yıllarda Mısır'daki iç savaş aralıklarla devam ediyordu. Bu aşamada örgütlü çeteler de hala önemli bir sorun teşkil ediyordu. Hatta bu dönemdeki mevcut koşulları anlatmak için “anarşi” kavramı kullanılmıştır.⁴⁹⁰ Fakat bu durum, M.Ö. 118 yılında tahta geçen VIII. Ptolemaios Euergetes Dönemi'nden beri varlığını sürdürdüğü için Kleopatra'nın tahta geçmesiyle ilişkisi yoktu.⁴⁹¹ Sorun sadece bunlardan ibaret değildi. Kleopatra, babasının yürüttüğü dış politika nedeniyle ortaya çıkan pek çok sorunla karşı karşıya kalmıştı. Bunun temelini, XII. Ptolemaios'un tahta yeniden geçmeye çalıştığı dönemde Roma'dan aldığı maddi ve askeri destek oluşturuyordu. Öyle ki Mısır ordusunun büyük bir bölümünü

⁴⁸⁴ Lucan, *Pharsalia*, 10. 81-110; Caesar, *İç Savaş*, 3. 108.

⁴⁸⁵ Caesar, *İç Savaş*, 3. 108.

⁴⁸⁶ XII. Ptolemaios'un, tahtı kızı Kleopatra ile oğlu XIII. Ptolemaios'a bırakması, oldukça zeki ve kurnazca tasarlanmış bir siyasi stratejinin göstergesidir. Öyle ki, XII. Ptolemaios'un, tahtı sadece Kleopatra'ya bırakması durumunda, saray mensuplarının henüz çocuk yaştaki XIII. Ptolemaios ve XIV. Ptolemaios adına yönetime el koyması söz konusu olabilirdi. Dolayısıyla, XII. Ptolemaios'un, tahtı kızı Kleopatra ve oğlu XIII. Ptolemaios'a bıraktığını belirten vasiyeti ile birlikte, hem ülkenin yönetimi Kleopatra tarafından güvence altına alınmış hem de toprak mülkiyetinin elde elde tutulması sağlanmıştı. Bkz. Lucan, *Pharsalia*, 10. 81-110; Caesar, *Bellum Alexandrinum*, 33; Caesar, *İç Savaş*, 3. 108; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 72; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 231.

⁴⁸⁷ Strabo, *Geographica*, 17.1.11; F. Chamoux, *Hellenistic Civilization*, (Çev. M. Roussel and M. Roussel), Blackwell Publishing, Malden&Oxford 2002, s. 155.

⁴⁸⁸ M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 32.

⁴⁸⁹ D. J. Thompson, “Cleopatra VII: The Queen on Egypt”, *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 32.

⁴⁹⁰ Ptolemaioslar dönemi için kullanılan “anarşi” kavramı muhtemelen daha önce Aristoteles tarafından kullanılmış olan kavramsallaştırma ile ilgilidir. Nitekim Aristoteles “anarşi” kavramını monraşi ya da hanedan egemenliğinden kaynaklanan oligarşi ile ilişkilendirirken buna örnek olarak Mısır'daki Thebes kentini vermiştir. Bkz. Aristoteles, *Politics*, 5. 1302b.

⁴⁹¹ D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 53-54.

dahi Romalı askerler oluşturuyordu. XII. Ptolemaios, Roma'nın verdiği bu askeri destek sayesinde ülkesinin yönetimini devralabilmişti. Fakat bu durum, özellikle XII. Ptolemaios'un ölümünden sonraki dönemde fazlasıyla sıkıntı yaratmıştı. Bu süreçte tahtta olan Kleopatra, babasının politikaları ve dış borçları nedeniyle sıkıntılı bir dönem geçiriyordu.⁴⁹² Bir yandan tahttaki yerini korumaya çalışırken diğer yandan da babasının Roma'ya olan yüklü miktardaki borcu ile uğraşıyordu. Öyle ki M.Ö. 48 yılında Caesar İskenderiye'ye geldiğinde, Mısır'ın Roma'ya olan borcu 17.5 milyon *drakhme*ye ulaşmıştı.⁴⁹³

5.1.1. Kleopatra'nın Ekonomi Politikası

Eski istişamını kaybetmenin yanı sıra borçlu bir krallığı devraldığı için geçmişte Roma'ya maddi açıdan ihtiyaç duyan Mısır'ın finansal bağımlılığı, Kleopatra Dönemi'nde de devam ediyordu. Bu bağımlılık, Kleopatra'nın babasının dış politika anlayışını devam ettirmesindeki en önemli etkenlerden biri olarak değerlendirilebilir.⁴⁹⁴ Kleopatra, atalarından gelen dış politika stratejisi kapsamında Roma'ya destek olacak adımları bir bir atmıştı. Dolayısıyla Roma'nın özellikle askeri desteğe ihtiyacı olduğu durumlarda gereken yardımı sağlamaktan kaçınmamış, Mısır donanmasını Roma'nın yardım talepleri doğrultusunda kullanmıştı.⁴⁹⁵ Roma Cumhuriyeti'nin iç savaş yaşadığı bir dönemde olayları iyi analiz etmeye yeteneği gösterebilen Kleopatra, Roma'ya destek sağlamayı kendine düstur edinmişti. Fakat bu desteğin çatışan gruplardan kazanma ihtimali yüksek olandan yana vereceği aşikârdı. Kleopatra'nın, Roma'nın önemli komutanlarından biri olan Pompeius'a, M.Ö. 49 yılında sağlamış olduğu askeri destek bunun en önemli göstergesiydi.⁴⁹⁶ Mısır'ın Roma'ya verdiği askeri destek, ilerleyen

⁴⁹² D. J. Thompson, "Cleopatra VII: The Queen on Egypt", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 32; S. M. Burstein, *The Reign of Cleopatra*, Greenwood Press, Londra 2004. s. 14-15.

⁴⁹³ Dio, *Historiae Romanae*, 39. 12; Plutarkhos, *Caesar*, 48.

⁴⁹⁴ S. M. Burstein, "age.", s. 14-15.

⁴⁹⁵ S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 153, 158; Kleopatra'nın Roma'ya sağladığı askeri destek ve yardımlar, onunla ilgili nefret söylemini oluşturan antik yazarların eserlerinde dahi yer almaktadır. Bu yazarlardan biri olan Appian, Cassius'un Kleopatra ve Kıbrıs'ın genel valisi olan Serapio'dan yardım talebinde bulunduğunu, kraliçenin ise Mısır'da yaşanan kıtlık nedeniyle bu isteği reddettiğini belirtir. Böylece Kleopatra, Octaivan ve Marcus Antonius'a karşı mücadele eden Cassius'a destek vermemiştir. Destek verdiği taraf ise donanmasını göndererek destek verdiği Octavianus ve Marcus Antonius olmuştur. Bkz. Appian, *Historia Romana*, 4. 62; 4. 82.

⁴⁹⁶ S. B. Pomeroy, *Women in Hellenistic Egypt. From Alexander to Cleopatra*, Schoken Books, New York 1984, s. 24-25; Meyer Reinhold, "The Declaration of War against Cleopatra", *The Classical Journal*, Vol. 77/2, 1982, s. 98.

yıllarda da devam etti. Roma'nın savaş hazırlığı içinde olduğu süreçte güç birliği yapma kararı alarak *II. Triumvirliği* kuran Octavianus, Marcus Antonius ve Lepidus, bu süreçte Mısır'ın desteğine başvurmuşlar ve kraliçeden yardım talep etmişlerdi. Bu talep üzerine derhal harekete geçen Kleopatra, Roma'ya gereken askeri desteği sağlamıştı.⁴⁹⁷ Bu gelişmeler, Roma dış politikasında Mısır'ın oldukça önemli bir yere sahip olduğunu gösteriyordu. Fakat Roma'nın asıl amacı, Mısır'ı Roma topraklarına dahil etmektir.⁴⁹⁸

Burada Roma'nın Mısır ile ittifak yapma medenine değinmek yerinde olacaktır. Zira savaşız büyüme stratejisi ön planda tutan Roma'nın bu stratejisi Mısır için de uygulanan bir politika olmuştur. Savaş yoluyla sağlanan genişleme stratejisi Roma gibi güçlü bir devlet için oldukça kolay bir strateji olsa da savaşı, sınırlarını genişletmek için yegâne araç olarak değerlendirmedeği için özellikle Ptolemaios Hanedanı topraklarını hakimiyeti altına alma doğrultusunda müttefik olmayı tercih etmiştir. Bunun temelinde, doğudaki zengin hanedanın doğal ve finansal kaynaklarını elde etme isteği yani ekonomik kaygılar bulunmaktadır. Nitekim Mısır, ekonomisi büyük oranda tarıma dayalı olan çok zengin bir ülkedir. Burada bulunan İskenderiye Limanı dünya ticaretine açılan önemli limanlarından biridir. Ülkenin ekonomisinde büyük bir etkiye sahip olan Nil Nehri ise Nil vadisinin bereketli topraklara sahip olmasındaki en önemli unsurdur.⁴⁹⁹ Nehrin sularının hareketliliği sonucu ortaya çıkmış olan bereketli ve verimli arazi nedeniyle geçmişten itibaren ilgi çeken bir bölge olmuştur. Dolayısıyla bu zengin ve bereketli topraklar Roma'nın da gözünden kaçmamıştır. Bu bölgeye sahip olmak Roma'nın tahıl ihtiyacını karşılamakla kalmayacak topraklarına toprak katmayı da beraberinde getirecektir. Bu anlamda Roma'nın Mısır kralları ile ittifak yapması, gerektiğinde askeri ve maddi yardımlarda bulunması, gerektiğinde de yardım talep etmesi fazlasıyla olağan bir durum olarak yorumlanmalıdır.

Kleopatra, her ne kadar Roma'nın desteğini arkasına alarak karşılıklı çıkar ilişkisi içine girmiş olsa da ekonomik sorunlar başta olmak üzere, ülkenin kendi içinde yaşadığı pek çok sıkıntı, hanedanı ciddi anlamda zorluyordu. Başlıca sorunlar arasında,

⁴⁹⁷ Appian, *Historia Romana*, 4. 82; A. E. Delaney, "Reading Cleopatra VII: The Crafting of a Political Persona", *The Kennesaw Journal of Undergraduate Research*, Vol. 3/I, Article 2, 2014, s. 2; D. J. Thompson, "Cleopatra VII: The Queen on Egypt", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 34.

⁴⁹⁸ M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 25.

⁴⁹⁹ Palestrina'da, Nil Nehri ve çevresi hakkında bilgi veren bir mozaik bulunmaktadır. Pişmiş topraktan yapılmış bir rölyef üzerinde ise Nil Nehri ve çevresini içeren bir sahne tasvir edilmiştir. Bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 333, 337, Figs. 352, 358.

Mısır'ın tarımsal zenginliğinin yaratıcısı olan Nil Nehri'nin dönemsel hareketliliği geliyordu.⁵⁰⁰ Çünkü Nil Nehri, ülkenin geçim kaynaklarını sağlamasının yanı sıra belirli periyodlarla gerçekleşen alçalma ve yükselmeleriyle mevcut yönetimin niteliğini belirleyen bir unsur olarak görülüyordu. Nil sularının bu hareketliliği, “iyi baskınlar” ve “kötü baskınlar” olarak ikiye ayrılıyordu.⁵⁰¹

Nil Nehri'nin iyi ve kötü olarak nitelendirilen bu baskınlarından yola çıkarak Kleopatra'yı Roma'ya bağımlı kılan iç ve dış dinamikleri iki bölüm halinde ele almak yerinde olacaktır. Bu kapsamda ilk olarak iç sebepler üzerinde durulacaktır. Asvan'daki bir barajdan kontrol edilen Nil'in döngüsel hareketliliği, ülkenin yedi yıl bolluk yedi yıl kıtlık içinde yaşamasına neden oluyordu. Tarım arazilerinin işlenmesi ve ürün yetiştirme süreci, Nil sularının bu hareketliliği ile doğrudan ilişkili bir durum olduğu için nehrin suyunun gereğinden fazla yükselmesi veya suyun düşük seviyede olması, ülke ekonomisi açısından büyük bir felaket anlamına geliyordu. Nehrin suları yeterince yükselmediği zaman kıtlık başlıyor, yetersiz beslenmeden dolayı hastalıklar baş gösteriyordu. Dolayısıyla açlık ve hastalık birlikte seyrediyordu. Bu durum, insanların başka yerlere göç etmesini zorunlu kılıyordu. Suların yeterince yükselmesi ise alüvyonların tarım arazilerinde birikmesine neden olduğu için yedi yıl sürecek bereketli bir dönemin başlangıcına işaret ediyordu. Bu yükselme, Mısır ekonomisinin temelini oluşturan mahsullerin elde edilmesi açısından büyük önem taşıyordu.⁵⁰²

Kleopatra'nın hükümdarlığı boyunca zaman zaman Nil Nehri'nin suları yeterince yükselmemiş ve kraliçe için zorlu bir dönem başlamıştı. Fakat Kleopatra, Nil Nehri'nin dönemsel hareketliliğinden kaynaklanan sorunlarla ilk kez karşılaşmıyordu. Daha önce babası XII. Ptolemaios iktidarı döneminde nehir sularının fazla yükselmesi nedeniyle tarım ürünleri sular altında kalmıştı. Kırsal bölgeleri ve burada yaşayan halkı

⁵⁰⁰ Herodotos, *Historiai*, 2. 19-28; Yaşlı Plinius, Nil Nehri'nin kaynağı ve dönemsel su hareketliliği üzerine bilgi verir. Bkz. Pliny, *Naturalis Historia*, 5. 10.

⁵⁰¹ Nil Nehri'nin sularının yükselmesini ölçmek için kullanılan *Nilometer* hakkında yazıtlarda yer alan bilgiler için bkz. P. M. Fraser, “Bibliography: Graeco-Roman Egypt, Greek Inscriptions (1960)”, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 47, 1961, s. 142-143.

⁵⁰² Herodotos, *Historiai*, 2. 97; Strabo, *Geographica*, 1. 3; Appian, *Historiae Romanae*, 4. 8. 61, 63; D. J. Thompson, “Cleopatra VII: The Queen on Egypt”, *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 32-33; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 52-53; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 239-240; M. Demir, “Herodotos ve Yabancı Kültürler: Mısır Örneği”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII/2, s. 321-322.

fazlasıyla etkileyen bu sel baskını, kıtlığa sebebiyet vermişti.⁵⁰³ M.Ö. 50 yılının Ağustos ve Ekim aylarında ise Nil sularının yeterince yükselmemesi tarım arazilerine zarar vermiş ve kuraklığı da beraberinde getirmişti. O kadar ki hem tahıl yetiştirmede hem de gıda ihtiyacının karşılanmasında sorunların ardı arkası kesilmiyordu.⁵⁰⁴ M.Ö. 50/49 tarihli papirüse göre, geçim sıkıntısı yaşamaya başlayan köylüler kentlere göç etmeye başlamıştı.⁵⁰⁵ Ülkede yaşanan kıtlık, zor günler geçiren İskenderiye halkının Kleopatra'ya olan antipatisini gittikçe artıyordu.⁵⁰⁶ Ekonomik sıkıntılar halkın Kleopatra'ya düşman olmasının önünü açmıştı.⁵⁰⁷ Üstelik maddi açıdan sıkıntılı günler geçiren halk, ağır vergilerden de muzdaripti. Sorunların bu şekilde devam etmesi halinde daha güçlü bir lidere ihtiyaç duyulacağı aşikârdı. Dolayısıyla Kleopatra'nın bir yönetici olarak duruma yönelik tedbirler alması ve sorunlara kalıcı bir çözüm getirmesi gerekiyordu.⁵⁰⁸

Üretim ve tüketim dengesini gözeterek yürüttüğü siyaset kapsamında üretim sistemi, ürünlerin halka ulaştırılması, piyasa dengelerinin gözetilmesi, paranın değeri, vergi sistemi, kanun ve kararnamelerin oluşturulması, yürürlüğe girmesi ve uygulanması ile yakından ilgilenen Kleopatra, tüm bu dengeleri istikarlı ve uyumlu bir şekilde yürütme çabası içindeydi. Nitekim mevcut piyasayı kontrol edebilme yeteneğini kendilerinde geliştirebilen yöneticilerin başarılı oldukları ve halkının refahını sağlayabildiklerinin bilincindeydi. Ülkesinin üretim-tüketim dengesini gözetken, piyasa koşulları ile yakından ilgilenen, para birimini ayarlamaya önem veren, büyük toprak sahipleri kadar küçük toprak sahibi çiftçilerin geçim derdini de kendine sorun edinen bir yönetici profili ortaya koyan Kleopatra, başkent İskenderiye başta olmak üzere pek çok kentte bayındırlaşmaya önem vermiş, tapınaklar, hayır kurumları inşaa ettirmiş ve bütün

⁵⁰³ Pliny, *Naturalis Historia*, V. 58; Appian, *Historiae Romanae*, 4. 8. 61; 4. 14. 108; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 53; M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 67.

Select Papyri II. 209. Bkz. <http://www.attalus.org/docs/select2/p209.html> (Erişim Tarihi: 18. 03. 2017); *BGU VIII 1730* Bkz. Lev. 46a-b; Bu papirüsün orijinali için bkz. <http://www.trismegistos.org/tm/detail.php?tm=4813>. (Erişim Tarihi: 18. 03. 2017); *Ord. Ptol.* 73; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 46-47; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 54.

⁵⁰⁵ *BGU VIII 1835*; D. J. Thompson, "Cleopatra VII: The Queen on Egypt", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 32-33; J. Tyldesley, "age.", s. 46-47; S. A. Ashton, "age.", s. 53.

⁵⁰⁶ J. Tyldesley, "age.", s. 48-49.

⁵⁰⁷ C. Fischer-Bovet, *Army and Society in Ptolemaic Egypt*, Cambridge University Press, Cambridge 2014, s. 111-112.

⁵⁰⁸ D. J. Thompson, "agm.", s. 32-33.

bunların bir sonucu olarak Mısır halkının yaşam kalitesini dikkate değer şekilde artırmaya çalışmış, bütün bu hedeflerini de büyük ölçüde başarmıştı.

Kleopatra, Mısır'ın ekonomisi ve refahına fazlasıyla önem veriyordu. Bu anlamda Mısır'a hükmederken genel anlamda piyasa koşullarını özel anlamda ise üretici kesimi gözetiyordu. Yani mülk sahibi tüccar, esnaf, çiftçi gibi orta sınıflara yönelik ekonomi politikaları, Kleopatra'nın ekonomi politikasında öncelikli bir konumdaydı. Böylesi bir politika yürütmesi, Kleopatra'nın İskender'in akıl hocası olan Aristoteles'i okumuş olabileceğini göstermektedir. Kleopatra'nın çok sayıda dili bildiği ve entelektüel yönden oldukça donanımlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bir toplumda alt ve üst sınıflara oranla orta sınıfın çok daha önemli olduğu görüşü ile tanınan antik Yunan düşünürü Aristoteles'in eserlerini okumuş olması çok güçlü bir ihtimal olarak karşımıza çıkar. Öyle ki Kleopatra kraliçeliği esnasında Nil Nehri'nin su seviyesinin düşük olması nedeniyle kıtlık yaşandığında tüccarların ellerindeki ürünleri piyasa koşullarının üstünde satmasını yasaklayan emir ve kararnameler yayınlamayı son derece önemli görmüş, para politikalarını önemsemiş ve vergi muafiyeti uygulamasından da kaçınmamıştır.

Kleopatra, Mısır hükümdarlarının yönetimdeki başarısının, Nil sularının hareketliliği ile ilişkilendirildiğini biliyordu.⁵⁰⁹ Ayrıca ciddi bir yiyecek sıkıntısı baş gösterdiği zaman, bu durumun ülkenin yöneticisi için büyük bir problem oluşturacağını, açlık ve kıtlık nedeniyle halk arasında isyanların çıkacağını da bilincindeydi.⁵¹⁰ Halbuki Kleopatra kentte yiyecek sıkıntısı yaşanmaması için elinden geleni yapmıştı. Özellikle de yiyecek temininde önemli bir unsur teşkil eden çiftçi kesimi himaye altına alan bir siyaset uygulamıştı.⁵¹¹ Bu konuda önceki yıllarda yaşamış

⁵⁰⁹ S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 52-53.

⁵¹⁰ D. J. Thompson, "Cleopatra VII: The Queen on Egypt", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 33.

⁵¹¹ M.Ö. 12 Nisan 41 yılına ait olan ve çiftçilerin kraliçe tarafından korunduğunu gösteren bir yazıttaki kararname, oldukça önemlidir. Söz konusu bu kararname ile İskenderiye'ye yakın bir yere yerleştirilen *nomes*lerin (Mısır'da *nomos* adı verilen yönetim bölgeleri söz konusudur. Bkz. Herodotos, *Historiai*, 2.164) tümü koruma altına alınmıştı. Ne var ki Prosopite ve Bubastite'deki toprak sahiplerinin bu uygulamalarına karşılık kalacak yer sıkıntısı ve konut sorunu yaşayan *nomes*ler bu kararın temyizi için başvurmuşlardı. Büyük toprak sahipleri, kendi köylülerinin gelir vergisi artışına karşı, korunması kaydıyla kraliçeye gereken desteği sağlayacaklarını bildirmişlerdi. Böylece toprak sahiplerinin standart resmi vergilerini düzenli olarak ödedikleri sürece ekstra resim ve vergilerden muaf olmaları karara bağlanmıştı. Bkz. *C. Ord. Ptol. 75-76-Hellenistic Inscriptions* 5. Bkz. http://www.attalus.org/docs/other/inscr_5.html (Erişim Tarihi: 14. 03. 2017); Jean Bingen, 1995, *The C. Ord. Ptol. 75-76 royal decrees (Heracleopolis, 41 BC)*, Vol. 70, No. 139-40, s. 206-222; D. J. Thompson, "agm.", s. 33; Herakleopolites'te ele geçirilen bir mumyaya ait metinde de yine *nomes*lerden

olduğu deneyimler sayesinde tecrübe edinmiş olan Kleopatra, halkın ihtiyacı olan gıdanın miktarı ve temini ve konusunda ne yapması gerektiğini çok iyi biliyordu. Başkent İskenderiye'nin yiyecek ihtiyacı, tüm Ptolemaios hükümdarlarının değişmez sorunu olduğu için Kleopatra da ataları gibi bir politika izleyerek halkın yiyecek sorunu ile yakından ilgilenmişti.⁵¹²

5.1.2. Kleopatra'nın Kararnameleri

Ülke ekonomisinin içinde bulunduğu durum, Kleopatra'yı bir dizi önlem almaya ve bu önlemleri uygulamaya mecbur bırakmıştı. Kraliçe, bu zorlu dönemi atlattık için piyasaları kontrol altında tutarak gerekli tedbirleri almaya çalışmıştı. M.Ö. 19 Haziran 50 yılına tarihlenen ve tahıl hareketliliğinin kraliyet kanunlarına göre düzenlendiğini gösteren yazıtta göre Kleopatra, Herakleopolite kentinin *strategosuna* bir talimat gönderdi. Hiç vakit kaybetmeden tüm mahsülün İskenderiye'ye gönderilmesi emrini verdiği bu talimatta, tek bir *artabanın* dahi kaybolması durumunda bundan kendisinin sorumlu tutulacağını belirtmişti.⁵¹³ Bu emre uymamanın cezasının kesinlikle ölüm olduğu vurgulanmıştı. Bu kararnameye uymayan tüccarlardan haberdar olanların ve bunu bildirenlerin de sosyal statülerine göre arazi ile ödüllendirileceği belirtilmişti.⁵¹⁴ Kleopatra *strategosların* ve halkın fakirleşmesini engellemek için Hiera Nesos kentinin rahibini de görevlendirmişti. Fakat bu olaydan sonraki yıl başka bir sorun daha gündeme gelmiş ve bu kez de Nil Nehri'nin suları gereken seviyenin altında kalınca yeni bir kıtlık daha yaşanmıştı.⁵¹⁵

M.Ö. 27 Ekim 50'ye tarihlenen bir papirüs de Kleopatra'nın aldığı bazı tedbirler hakkında bilgi vermektedir. Bu papirüsten edindiğimiz bilgilere göre, kraliçe, Mısır'da üretilen tahılların tamamının başkent İskenderiye'ye gönderilmesini emretmiştir. Burada amaç tüm ürünlerin başkentte bir araya toplanmasıdır. Bu emir doğrultusunda,

bahsedilmektedir. Bazı tapınaklarda ise himaye garantisi ile ilgili olan bir grup metin tespit edilmiştir. Bkz. *C. Ord. Ptol.* 67; D. J. Thompson, "agm.", s. 33.

⁵¹²*OGIS* 129; *OGIS* 194; D. J. Thompson, "Cleopatra VII: The Queen on Egypt", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 32-33.

⁵¹³*BGU* VIII 1760. Bkz. Lev. 45 a-b; Bu papirüsün orijinali için bkz. <http://ww2.smb.museum/berlpap/index.php/bgu-viii/> (Erişim Tarihi: 18. 03. 2017) D. J. Thompson, "agm.", s. 32-33.

⁵¹⁴D. J. Thompson, "Cleopatra VII: The Queen on Egypt", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 32-33.

⁵¹⁵*BGU* VIII 1835 (M.Ö. 51/50); D. J. Thompson, "agm.", s. 32-33; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, s. 46-47; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 53.

öncelikli satın alma hakkına istinaden Yukarı ve Aşağı Mısır'da yetiştirilen tüm artı tahıl, baklagil ve temel gıdaların İskenderiye'ye gönderilmesi gerekiyordu. Böylece ülkede üretilen tahılın tamamını başkent İskenderiye'de toplamayı planlanıyordu.⁵¹⁶ M.Ö. 4 Eylül 49/3 Eylül 48'de yayınlanan ve “her kim bu hükme uymazsa, kazancını ya da malını saklarsa ölüm cezasına çarptırılacaktır” ifadesinin yer aldığı kraliyet fermanı, kraliçenin, çiftçilerin korunması için aldığı kararların uygulanmasındaki hassasiyetini ziyadesiyle ortaya koymaktadır.⁵¹⁷ Fakat kraliçenin piyasayı düzene sokması sandığı kadar kolay olmamıştı. Ne var ki ürünlerini en yüksek fiyatta satmak isteyen tüccarlara engel olmak ve piyasadaki dengeyi sağlamak için yayınlamış olduğu bu emirnameler çiftçilerin daha da yoksullaşmasına neden olmuştu.⁵¹⁸

Yaşanan ulusal kriz döneminde yiyecek sıkıntısının yanı sıra enflasyon ve vergiler yükselmiş, buğday fiyatları 3000 bakır *drakhme*/1 *artaba* ile tarihinin en yüksek seviyesine ulaşmıştı. Bu aşamada geçmişte hanedan politikası olarak uygulanan kanunları yeniden gündeme taşıyan Kleopatra, babasının iktidarında uygulanmış olan bazı ekonomik stratejilerden de yararlandı. M.Ö. 54/3 yılının başlarında Roma'nın arabuluculuğu sayesinde yeniden Mısır tahtına geçen XII. Ptolemaios, ekonomide yaşanan sorunlar ve enflasyon nedeniyle gümüş *tetradrachmler*in değerini düşürmüştü.⁵¹⁹ M.Ö. 51 yılında Kleopatra tahta geçmeden hemen önce de altın sikkelerin basımı sona erdirilmişti.⁵²⁰ Babasının aldığı ekonomik önlemleri ve para politikalarını yeniden uygulamaya geçiren Kleopatra, kendi iktidarı döneminde tedavülde olan gümüş sikkelerin içindeki gümüş oranını % 25 oranında azaltmak

Select Papyri II.209-BGU 1730; *Ord. Ptol.* 73; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, s. 46-47; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 54; Nil Nehri'nin sularının yükselmesini ölçmek için kullanılan *Nilometer* hakkında yazıtlarda yer alan bilgiler için bkz. P. M. Fraser, *Bibliography: Graeco-Roman Egypt, Greek Inscriptions* (1960), *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 47, 1961, s. 142-143.

⁵¹⁷BGU VIII 1812-C. *Ord. Ptol.* 74. Lev. 47. Bkz. <http://www.trismegistos.org/tm/detail.php?tm=8296> (Erişim Tarihi: 17. 03. 2017); D. J. Thompson, “Cleopatra VII: The Queen on Egypt”, *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 32-33.

⁵¹⁸ S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 52-53; D. J. Thompson, “agm.”, s. 32-33.

⁵¹⁹ Kleopatra'nın babası XII. Ptolemaios'un yeni bir reformla sikkelerin içindeki gümüşü %33 oranında azaltmasındaki amaç, Mısır'ın gümüş sikkeleri ile Roma'nın *denarius*larını aynı seviyeye getirmektir. Ayrıca bronz sikke basımını yeniden başlatmış, bu doğrultuda İskenderiye'de çok sayıda darphane kurduktur. Bronz sikkelerin ağırlığını da $\frac{3}{4}$ oranında azaltmıştır. Kleopatra'nın finansal yönetim anlayışı babasının ekonomi politikasını yansıtmaktadır. Bkz. M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 55.

⁵²⁰ D. J. Thompson, “agm.”, s. 31-33.

suretiyle tedavüldeki paranın değerini düşürmüş, bu doğrultuda ekonomide istikrar sağlamaya çalışmıştı.⁵²¹

Kleopatra'nın uyguladığı para politikası tam bir çözüm getirmese de nispeten ekonomik bir rahatlama sağlamıştır. Fakat ekonomik sorunların yanı sıra taht ortakları arasındaki sorunların varlığı, ülkede bir refah ortamı oluşmasına engel teşkil ediyordu. Nitekim ekonomik boyutta ele alınan kısa süreli önlemlerin piyasayı olumlu yönde etkilemesi oldukça güçtür. Dolayısıyla Kleopatra'nın yaşadığı ekonomik darboğazın onun ekonomik açıdan Roma'ya bağımlı bir politika izlemesini, askeri ve politik gücü sabit bir Romalı'nın desteği olmaksızın hareket etmesini güç kılmıştır.

5.2. Kleopatra'nın Taht Mücadelesi ve Sürgün Yılları

Kleopatra'nın ülkesinin yüz yüze kaldığı mali, idari ve ekonomik sıkıntılar kraliçeyi bir süreliğine kendi ülkesinden ayrılma zorunluluğunu da beraberinde getirmişti. Dolayısıyla bu alt bölümde kraliçenin tahtı, diğer eş hükümdar olan kardeşi XIII. Ptolemaios'a bırakarak başka bir bölgede yeni bir askeri yapılanmaya gitmesinin altında yatan sebepler ele alınmaya çalışılacaktır. Söz konusu bu değerlendirme, özellikle askeri bir zorlamadan ziyade siyasi bir baskının zorunlu sonucu olarak kendini gösteren bu gelişmenin sürgüne gönderilme teması odağında yapılacaktır. Bunun altındaki temel sebep Mısır'da başgösteren kıtlık, enflasyon ve vergiler nedeniyle yaşanan ciddi ekonomik sıkıntılardan ibaret değildi. Roma iç çatışmasında XIII. Ptolemaios ve Kleopatra'nın farklı saflarda yer alması, aralarındaki ciddi politik ayrılıkla ilişkilendirilebilecek niteliktedir. Zira XIII. Ptolemaios'un Pompeius'un tarafında Kleopatra'nın ise Caesar'ın tarafında olması da Kleopatra'nın sürgüne gönderilme sebeplerinden biri olarak değerlendirilebilir. Belki bu sebepten belki de başka sebepten ortaya çıkan bir diğer sorun ise Kleopatra ve kardeşi XIII. Ptolemaios'un ikili yönetiminde başgöstermişti.⁵²²Bir papirüsün verdiği bilgiye göre bu sorunun kaynağı, her iki kardeşin de hanedanı yöneten tek güç olmak istemesiydi. Bu süreçte, Kleopatra'nın, kardeşi ve taht ortağı olan XIII. Ptolemaios'un yanı sıra onun

⁵²¹ M. Grant, "age.", s. 55.

⁵²² Kleopatra'nın XIII. Ptolemaios ile mücadelesini anlatan bir papirüs mevcuttur. Bkz. *HGV pGrenf* 2.38. Bkz. <http://aquila.zaw.uni-heidelberg.de/hgv/43916> (Erişim Tarihi 26. 9. 2017); Chris Bennett, "The Chronology of Berenike III", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Bd. 139, 2002, s. 143.

danışmanlığını yapan kişilerle de ters düşmüştü. Bu anlaşmazlık sonucu yaşanan sorunlar, Kleopatra'nın tahtı bırakarak ülkeden ayrılmasına neden oldu. Bundan sonra Kleopatra'yı sürgünde geçecek olan zor bir dönem bekliyordu.

Kleopatra'nın sürgüne gidişi, dönemin papirüsleri vasıtasıyla da doğrulanmaktadır. Bu papirüslerde, Kleopatra sürgünde olduğu için yasal varis konumundaki tek kişi olarak XIII. Ptolemaios'un adı geçmektedir. Kleopatra ve XIII. Ptolemaios'un taht ortaklığı M.Ö. 48 yılının Haziran ayına tarihlenen pek çok papirüste mevcut iken, bu tarihten sonraki papirüslerde XIII. Ptolemaios'un adı tek başına geçmeye başlamıştı.⁵²³ Üstelik iki kardeşin birlikte başlattıkları yeni tarihleme sisteminin sona ermesinin ardında da Kleopatra'nın adı tüm resmi belgelerden kaybolmuştu.⁵²⁴ Kleopatra'nın sürgüne gidişinin ardından adının kayıtlardan silinmesi, büyük ölçüde kendini tahtın tek varisi olarak gören XIII. Ptolemaios'un politik stratejisi ile yakından ilişkilidir. Bu doğrultuda Kleopatra ve yandaşlarını İskenderiye'den gitmeye zorlayan XIII. Ptolemaios, papirüslere daha eski bir tarih atarak kız kardeşi Kleopatra'yı mevcut tüm kayıtlardan silmeye çalışmıştır. Böylece kendisinin hükümdar olarak tahta geçtiği tarihi, babasının ölümünden itibaren başlatmayı amaçlıyordu.⁵²⁵

Kleopatra'nın tahttan indirilmesi ve İskenderiye'den ayrılmasına Caesar da değinmiştir. Caesar, XIII. Ptolemaios ile savaş halinde olan kraliçenin birkaç ay önce krallıktan ayrıldığını belirtir. Bu bilgiler, Kleopatra'nın M.Ö. 48 yılının Haziran-Eylül ayları arasında tahttan indirilip sürgüne gönderildiğini ortaya açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla M.Ö. 48 yılının Ekim ayında Kleopatra artık Yukarı Mısır'da

⁵²³ Appian, *Historia Romana*, 2. 12. 84; Strabo, *Geographica*, 17. 1. 11; Lucan, *Pharsalia*, 10. 81-110; D. J. Thompson, "Cleopatra VII: The Queen on Egypt", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 33; C. Fischer-Bovet, *Army and Society in Ptolemaic Egypt*, Cambridge University Press, Cambridge 2014, s. 111-112.

⁵²⁴ Kleopatra Dönemi'nde yeni bir tarihleme yöntemi olan çift tarih yöntemine geçilmiştir. Fakat bu sisteme geçişin, kraliçenin kardeşi-kocasısı XIII. Ptolemaios ile eş hükümdar olduğu M.Ö. 51-48 yılı veya İskenderiye Bağışı'nın yapıldığı M.Ö. 34 yılı olmak üzere iki farklı tarihte gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Ricketts, çift tarih uygulamasının M.Ö. 51-48 yılına tekabül ettiğini öne sürer. Muhtemelen M.Ö. 50 yılının Mart ya da Nisan ayından öncedir. Buna göre Yıl 2 (eski tarih)= Yıl 1 (yeni tarih) de Kleopatra kardeşi XIII. Ptolemaios'un yerine geçmiş olmalıdır. Rickett, bu görüşünü Kleopatra'nın kontrolü tekrar ele geçirdiğinde erkek kardeşi XIV. Ptolemaios ile eş hükümdar olduğu dönem ile ilişkilendirir. Bkz. C. Bennett, "The Chronology of Berenike III", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Bd. 139, 2002, s. 144; Kleopatra'nın bir törenle resmen başlatmış olduğu çift tarih uygulaması, Herakleopolis'te ele geçirilmiş olan bir anlaşma metninde Yıl 2'nin Yıl 1'e denk tutulmuştur. Bkz. *BGU XIV 2367*; D. J. Thompson, "agm.", s. 31; Kleopatra, 16. saltanat yılında yani M.Ö. 37/36 yılında "çift tarih uygulaması/çifte tarihleme" adı verilen bir tarihleme sistemine geçmiştir. Bu sisteme göre "Yıl 1" olarak bahsedilen tarih "İskenderiye Bağışı" ile başlamaktadır. Bkz. S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 108.

⁵²⁵ Strabo, *Geographica*, 17. 1. 11; Lucan, *Pharsalia*, 10. 81-110.

değildi.⁵²⁶ Kleopatra'nın sürgüne gidişiyile birlikte Kleopatra-XIII. Ptolemaios arasındaki ihtilaf tamamen gün yüzüne çıkmıştı. İki kardeş arasındaki anlaşmazlıktan en karlı çıkanlar ise yönetimde söz sahibi olan danışmanı Pothinus ve kralın diğer yardımcıları olmuştu.⁵²⁷ Kleopatra'nın taht ortaklığından çekilmesinin XIII. Ptolemaios'un arzu ettiği bir siyasi gelişme olarak değerlendirildiğinde, kraliçenin sürgüne gönderilmesinden fazlasıyla memnuniyet duyduğu düşünülebilir. Fakat en az XIII. Ptolemaios kadar memnun olan başkaları da vardı. Bu kişiler, XIII. Ptolemaios'un yardımcısı ve danışmanı sıfatıyla her türlü devlet işinde söz sahibi olan görevlilerdi. Dolayısıyla henüz reşit olmayan bir kralın danışmanı sıfatıyla her türlü siyasi kararın verilmesinde etkili olma ihtimali göz önüne alındığında, Kleopatra'nın sürgüne gönderilmesinde de söz konusu bu danışman ve ekibinin başrol oynamış olabileceği gündeme gelebilir.

Sürgüne giden Kleopatra'nın en büyük ideali, yeniden tahta geçmek ve tek başına Mısır hükümdarı olmaktı. Diğer kardeşlerinin de aynı ideale sahip olması, aralarındaki büyük ihtilafın kardeş rekabetine dönüşmesine neden olmuştu.⁵²⁸ Fakat Roma'nın desteğini almadan Mısır'a tek başına hakim olmak hiç de kolay değildi. Dolayısıyla hem Kleopatra hem de XIII. Ptolemaios farklı politikalar izleyerek birbirlerine karşı mücadele etmeyi sürdürdüler. Bu aşamada XIII. Ptolemaios'un politikası, Roma ile iyi ilişkiler kurmak üzerine kuruluydu. Daha önce babası XII. Ptolemaios'un yaptığı gibi *amicusyani* "Roma'nın dostu ve müttefiki"⁵²⁹ olma politikasını uygulamaya başladı. Tahtın tek sahibi olmak isteyen XIII. Ptolemaios, Roma ile yakınlaşmaya başladığı sırada Thessalonika'da (Salonica) toplanan ve Roma karşı senatosu olarak adlandırılan muhalifler, Pompeius'un üst komuta kademesine

⁵²⁶ Caesar, *İç Savaş*, 3. 103; Appian, *Historia Romana*, 2. 12. 84; J. P. Mahaffy, "Cleopatra VI", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 2/1, 1915, s. 2.

⁵²⁷ Appian, *Historia Romana*, 2. 12. 84; Lucan, *Pharsalia*, 5. 84; Caesar, *İç Savaş*, 3. 103; 3. 107; Starbo, *Geographica*, 17. 1. 11; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 58-60; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 48-49; J. P. Mahaffy, "Cleopatra VI", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 2/1, 1915, s. 2.

⁵²⁸ Kleopatra Mısır'ın tek hakimi olmak için kardeşlerini öldürmüştür. Hatta Caesar M.Ö. 44'te bir suikast sonucu öldürülünce Mısır'a geri döndükten sonra tahtı elinden alması muhtemel tüm potansiyel tehditleri ortadan kaldırmak için önce erkek kardeşi XIV. Ptolemaios'u daha sonra da kız kardeşi IV. Arsinoe'yi öldürmüştür. XIV. Ptolemeios'un ölümü ise kraliçenin oğlu XV. Ptolemaios Caesarion'un annesi ile birlikte hükümdar olmasını sağlayan en önemli unsurdur. Bkz. Iosephus, *Contra Apionem*, 2. 5.57-58; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 41-42, 155; J. P. Mahaffy, "Cleopatra VI", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 2/1, 1915, s. 2-3; R. R. Miller and S. Browning, *Cleopatra*, Ancient World Leaders, New York 2008, s. 31.

⁵²⁹ Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 1.83.8-9; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 225.

gelmesini onaylamıştı. Görevi devralan Pompeius, XIII. Ptolemaios'un yasal koruyuculuğu görevini üstlenerek onu Mısır kralı ilan etmişti.⁵³⁰

XIII. Ptolemaios her ne kadar bir kral gibi davranmaya çalışsa da olayların kontrolünü tam olarak sağlayamadığı için idari konudaki tüm kararları genç kralın danışmanlığı görevini yürüten ordu komutanı Akhillas, hadım Pothinus ve Theodotus veriyordu. XIII. Ptolemaios ise tahtta kalma ve kendi pozisyonunu güçlendirme çabası içindeydi. Bu nedenle Pompeius'un emriyle Mısır'a gönderilen Aulus Gabinius'un askeri birliklerini⁵³¹ kendi güvenliğini sağlamak amacıyla kullanmaya başladı. Mısır'ı Roma'daki iç savaşın dışında tutmak isteyen Pothinus ve diğer danışmanlar aşırı derecede Mısır milliyetçisi idi. Bu nedenle ne Pompeius'un ne de Caesar'ın ülkenin iç işlerine karışmasını kesinlikle istemeyen bu danışmanlar, derhal harekete geçtiler ve Pompeius'a ait birliklerin Mısır'a gelerek burayı askeri üs olarak kullanmasını engelleme çabası içine girdiler. Aslında danışmanlığını yaptıkları XII. Ptolemaios Dönemi'ndeki gelişmelere birebir şahit oldukları için Romalılar'ın Mısır'ı kontrol altına almaları durumunda neler yaşanacağını tahmin edebiliyorlardı.⁵³²

Bu süreçte Kleopatra kardeşi XIII. Ptolemaios ve diğer muhaliflerle yaşadığı ve İskenderiye Savaşı'nın muhtemel sebeplerine değindiğimiz bölümde⁵³³ detaylı olarak anlatılan bu sorunlar nedeniyle muhtemelen önce Thebes/Thebaid kentinin güneyine gitmiş⁵³⁴ fakat burası sığınmak için uygun bir yer olmadığı için M.Ö. 48 yılının baharında Suriye'nin doğusuna giderek yeni bir askeri yapılanma süreci başlattı.⁵³⁵XIII. Ptolemaios'un Roma ile yaklaşması ve Roma'da iç savaşın başlamasıyla birlikte Kleopatra'nın planları da değişti. Bu doğrultuda Suriye'nin doğusunda ücretli bir ordu

⁵³⁰ Lucan, *Pharsalia*, 5. 58-69; G. Hölbl, "age.", s. 232; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 48-49.

⁵³¹Kleopatra sürgünden dönünce bu birliklerin bir kısmını Akhillas'ın emrine vermişti. Bkz. Caesar, *İç Savaş*, 3. 103; Dio, *Historiae Romanae*, 42. 3; Appian, *Historia Romana*, 2. 12. 84-86.

⁵³² Caesar, *İç Savaş*, 3. 103; Dio, *Historiae Romanae*, 42. 3; Appian, *Historia Romana*, 2. 12. 84-86; P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklahoma Press, Oklahoma 2006, s. 53; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 231-232.

⁵³³ Bkz. Tezin 5. 4. bölümü

⁵³⁴ Malalas, *Chronicle*, IX. 217.

⁵³⁵ Appian, *Historia Romana*, 2. 12. 84; Lucan, *Pharsalia*, 5. 84; Caesar, *İç Savaş*, 3. 103, 3. 107; Appian, *Historia Romana*, 2. 12. 84; Starbo, *Geographica*, 17. 1. 11; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 58-60; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 48-49; J. P. Mahaffy, "Cleopatra VI", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 2/1, 1915, s. 2.

kurmaya çalışma gibi uzun vadeli planı, yerini kısa süre içinde ordusunu kurarak Mısır'a dönme çabasına bıraktı.⁵³⁶

5.3. İskenderiye'de Romalı Bir Komutan: Caesar

Mısır'da Kleopatra ve kardeşi XIII. Ptolemaios arasındaki taht mücadelesi nedeniyle yaşanan sorunlar tüm şiddetiyle devam ederken, Roma yeniden savaşın eşiğine gelmişti. Çünkü M.Ö. 60'ta kurulan *I. Triumvirlik*, M.Ö. 53'te yıkıldıktan sonra Roma'nın önde gelen komutanları Pompeius ve Caesar yeniden karşı karşıya gelmişti. M.Ö. 10 Ağustos 48'deki Pharsalus Savaşı'nda, Caesar'ın kuvvetleri Pompeius'un Dyrrakhium'da bulunan deniz üslerinden birine saldırmıştı. Pharsalosyakınlarında gerçekleşen bu savaşta yenildiği için kaçmaya karar veren Pompeius, kendisine en uygun yerin Mısır olduğunu düşünerek 2000 askerle birlikte İskenderiye'ye doğru yola çıkmıştı. Pompeius'un kaçmasının ardından onun peşini bırakmamakta kararlı olan Caesar da İskenderiye'ye doğru yola çıkmıştı. Caesar ilk olarak Rodos'a gitti. Ordusu da Caesar'ın arkasından geliyordu. Ne var ki Caesar, Pompeius'un Mısır'ı kendisinden önce işgal etmesi kaygısından dolayı 3200 piyade, 800 süvari, birkaç savaş gemisi ve Rodoslulardan oluşan bir ekiple birlikte Mısır'a gitmek ve Pompeius'u yakalamak istiyordu.⁵³⁷ Bu arada Pompeius, Mısır'a ulaşmıştı. Mısır'a sığınma talep etmek için gelen Pompeius, burada hiç beklemediği bir olayla karşılaşmıştı. XIII. Ptolemaios'un danışmanlarından hadım Pothinus'un görevlileri, Pompeius'un başını kestiler. Cesedini sahilde yaktıktan sonra gömdüler ve mezarın bulunduğu yere belli belirsiz bir işaret koyup bir de yazıt eklediler. Pompeius'un kesik başını ise onun öldüğünü Caesar'a ispatlamak için muhafaza ettiler.⁵³⁸

⁵³⁶ Appian, *Historia Romana*, 2. 12. 84; Lucan, *Pharsalia*, 5. 84; Caesar, *İç Savaş*, 3. 103, 107; Appian, *Historia Romana*, 2. 12. 84; Starbo, *Geographica*, 17. 1. 11; D. W. Roller, "age.", s. 48-49; J. P. Mahaffy, "agm.", s. 2.

⁵³⁷ Appian, *Historia Romana*, 2. 12. 83; 2. 12. 89; Dio, *Historiae Romanae*, 42. 3; 42. 7-9; Suetonius, *Tanrisal Julius Caesar*, 34-35; Strabo, *Geographica*, 17. 1. 11; Plutarkhos, *Caesar*, 48; Günther Grimm, "Alexandria in the Time of Cleopatra", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 45; H. I. Bell, "Alexandria", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 13, No. 3/4, 1927, s. 171-184. s. 179; L. Capponi, "The Oikos of Alexandria", *Ancient Alexandria Between Egypt and Greece*, (Ed. W. V. Harris and G. Ruffini), Brill Academic Publishers, Leiden 2004, s. 123-124.

⁵³⁸ Appian, *Historia Romana*, 2. 86; Ayrıca bkz. Plutarkhos, *Caesar*, 48; Dio, *Historiae Romanae*, 42. 3-9; Caesar, *İç Savaş*, 3. 103-104; Appian, *Historia Romana*, 2. 12. 84-86.

Pompeius'un Mısır'ın doğu sınırında öldürülmesinden dört gün sonra Caesar İskenderiye'ye ulaşmıştı. Çocuk yaştaki Mısır kralı XIII. Ptolemaios'un önde gelen adamlarından biri olan Theodotus, Caesar'ı karşılamaya gelerek Pompeius'un öldürüldüğünü ilettili.⁵³⁹ Caesar'ın çok memnun olacağını hatta ondan büyük bir mükâfat alacağını umarak Pompeius'un kesik başını ve mühürlü yüzüğünü Caesar'a gösterdi. Hiç beklemediği bir olayla karşılaşan Caesar, uzun süredir askeri mücadele içinde olduğu görev arkadaşı, akrabası, dostu,⁵⁴⁰ damadı ve en güçlü rakibi Pompeius'un öldürülmesinden duyduğu rahatsızlık nedeniyle bunu yapanlardan intikam almaya karar verdikten sonra⁵⁴¹ kendisine tuzak hazırladığını düşündüğü Mısır kralı XIII. Ptolemaios'a karşı "yeri ve zamanı olmayan çok zorlu bir savaşa girişti."⁵⁴²

5.3.1. Kleopatra-Caesar İttifakı

Kleopatra'nın mevcut siyasi güç mücadelesi içindeki varlığı ve bu mücadele sürecinde başarıya ulaşmasının ne ölçüde mümkün olabileceği sorusu, bu alt bölümün önemli argümanlarından birini oluşturacaktır. İskenderiye halkının Caesar'a yaklaşımı, söz konusu argümanın işlenmesinde temel hareket noktası olacaktır. Göz ardı edilmemesi gereken bir diğer önemli husus ise Caesar'ın Kleopatra'yı tahta çıkarmada Kleopatra'yı tercih etmesinin altındaki sebeptir. Caesar'ın XIII. Ptolemaios'u değil de Kleopatra'yı hükümdar olarak görevlendirmesinde ve tercihini ondan yana kullanmasındaki temel etkenin ortaya koyulması oldukça önemlidir.

Buna göre, İskenderiye halkı, Pompeius'un öldürülmesinden fazlasıyla rahatsız olmuştu aynı zamanda da Caesar'ın İskenderiye'ye gelişinden de hiç memnun olmamışlardı. Caesar İskenderiyeye geldiğinde, Caesar'ın askerlerinin ellerinde makamının sembolü olan *fascēs*'i gören Mısırlılar bu durumdan hiç hazzetmemişler ve bu durumu Mısır kralına hakaret olarak algılamışlardı. Halkın ve kraliyet muhafızlarının öfkesine maruz kalan Caesar, hiç zaman kaybetmeden planlarını uygulamak üzere harekete geçti. Gerçekten de sık sık ayaklanmaların çıktığı ve askerlerin öldürüldüğü

⁵³⁹ Plutarkhos, *Caesar*, 48; Dio, *Historiae Romanae*, 42. 3-9; Caesar, *İç Savaş*, 3. 103; Appian, *Historia Romana*, 2. 12.84-86.

⁵⁴⁰ Suetonius, *Tarısal Julius Caesar*, 26-27.

⁵⁴¹ Dio, *Historiae Romanae*, 42. 7; Suetonius, *Tarısal Julius Caesar*, 35; Lucan, *Pharsalia*, 10. 8; Appian, *Historia Romana*, 2.85-86; Ayrıca bkz. Plutarkhos, *Caesar*, 48; Dio, *Historiae Romanae*, 42. 3-9; Caesar, *İç Savaş*, 3.103; Appian, *Historia Romana*, 2. 12. 84-86.

⁵⁴² Suetonius, *Tarısal Julius Caesar*, 35.

Mısır'da oluşan otorite boşluğu, Caesar'ın temkinli bir şekilde ilerlemesini kaçınılmaz kılıyordu. Caesar Mısır'daki düzeni ancak bu şekilde yeniden sağlayabileceğini düşünüyordu. Öncelikle, Ptolemaios kralları için yapılmış saraylardan birinde kendisine özel bir yer tahsis ettirmişti.⁵⁴³ Asayiş sağlması gerektiğinin bilincinde olan Caesar, öncelikli olarak Mısır ordusunun silahlarına el koydu. Pompeius'tan kalan orduyu da kendi ordusuna dahil ederek ordusunu güçlendirdi.⁵⁴⁴

İskenderiye cephesinde bu gelişmeler yaşanırken, çocuk yaşta ülkenin yönetimini ele geçiren XIII. Ptolemaios'un sürgüne gönderdiği Kleopatra henüz sürgünden dönmemişti. Ordusuyla birlikte Pelusion'un doğusunda konuşlanan ve İskenderiye'ye dönme fırsatı kollayan Kleopatra,⁵⁴⁵ eski gücüne yeniden kavuşmasının büyük ölçüde Caesar'la işbirliği yapmaktan geçtiğini düşünüyordu. Bu doğrultuda Kleopatra, Romalı komutan ile görüşerek tahta yeniden geçebilmesi için yardım talep etmeye karar vermiş olsa da Caesar ile nasıl görüşeceğini bilmiyordu. Ancak Caesar'ın kadınlara olan ilgisini öğrenince, ki Suetonius bunu "*Her erkeğin kadını, her kadının erkeği*"⁵⁴⁶ olarak ifade eder, Romalı komutana haber göndermek suretiyle görüşme talebinde bulundu.⁵⁴⁷ Hem güçlü bir müttefike hem de ülkesinin geleceği için bir erkek evlada ihtiyacı olduğunun bilincinde olan Kleopatra'nın bu yöntemi, aslında oldukça makul bir diplomatik hareket olarak yorumlanabilir. Fakat Kleopatra'nın bu davranışı, başta Augustus Dönemi yazarları olmak üzere Romalı yazarların neredeyse tamamının Kleopatra propagandasındaki üst sınıf bir fahişe şeklinde bir argümana dönüşmesinin

⁵⁴³ Caesar, *İç Savaş*, 3. 106; Dio, *Historiae Romanae*, 42. 7; W. Brazil, "İskenderiye: Eski Dünya'nın Merkezi", *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der. Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 69-70; C. Fischer-Bovet, *Army and Society in Ptolemaic Egypt*, Cambridge University Press, Cambridge 2014, s. 111-112; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, s. 52; Lucan, İskenderiye'ye gelen Caesar'ın, XIII. Ptolemaios ile arasındaki sorunlar nedeniyle sürgünde olan Kleopatra'nın sarayına yerleştiğini belirtmiştir. Bkz. Lucan, *Pharsalia*, 10. 83; 10. 135-140.

⁵⁴⁴ Dio, *Historiae Romanae*, 42. 7; Caesar, *İç Savaş*, 3. 107; 3. 112; Appian, *Historia Romana*, 2. 89; G. Grimm, "Alexandria in the Time of Cleopatra", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 45.

⁵⁴⁵ C. Fischer-Bovet, *Army and Society in Ptolemaic Egypt*, Cambridge University Press, Cambridge 2014, s. 111-112; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, s. 52.

⁵⁴⁶ Suetonius, *Tarısal Julius Caesar*, 52; Suetonius, Caesar'ın "*ağır ve yıllarca süren yüz karası*" olarak nitelendirdiği eşcinsel ilişkilerinden bahsederken "akıl sağlığı yerinde olmayacağı için oldukça rahat konuşan Octavius adında biri, çok kalabalık bir toplantıda Pompeius'a 'kral' diye seslendikten sonra Caesar'a da 'kraliçe' diye seslendi" diye bahseder. Bkz. Suetonius, *Tarısal Julius Caesar*, 49.

⁵⁴⁷ Dio, *Historiae Romanae*, 42. 34-35; Lucan, *Pharsalia*, 10. 55-60; D. J. Thompson, "Cleopatra VII: The Queen on Egypt", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 33; Strabon'a göre, İskenderiye'ye yerleşen Caesar, bir emir ya da davetle Kleopatra'yı sürgünden çağırmıştır. Bkz. Strabo, *Geographica*, 17. 1. 11; Lucan, Kleopatra'nın ziyaretinin Caesar'ın daveti üzerine olup olmadığı konusunda sessiz kalırken bu ziyaretin gerçekleşeceğinden Caesar'ın habersiz olduğunu vurgular. Bkz. Lucan, *Pharsalia*, 10. 83; 10. 135-140.

önünü açacaktı.⁵⁴⁸Kleopatra, Caesar'dan görüşme talep etmeye karar verdikten birkaç ay sonra muhtemelen Caesar'ın Mısır'a gelişinin hemen ardından askerlerinin büyük bir kısmıyla birlikte hareket ederek Askalon'a geldi.⁵⁴⁹Karadan İskenderiye'ye girmeye çalışırkenCassius Dağı'na barikat kuran Akhillas komutasındaki orduyla karşı karşıya kaldı. Kleopatra, kardeşi XIII. Ptolemaios tarafından görevlendirilen Akhillas'ı atlatmayı başararak denizden kente girmeye çalışsa da İskenderiye Limanı'nı koruma altına alan donanma filosu tarafından engellendi.Tüm engellere rağmen bir kez daha gemi ile İskenderiye Limanı'na yanaşan Kleopatrakente girmeyi başarması⁵⁵⁰hem antik hem de modern kaynaklarda farklılık göstermektedir. Lucan'a göre, XIII. Ptolemaios'un askerlerine rüşvet vererek limandan geçen Kleopatra, Caesar'ın ikamet ettiği saraya kardeşi "*Ptolemaios'un haberi olmadan gece yarısı*"⁵⁵¹girmeyi başarmıştı.⁵⁵² Plutarkhos ise Kleopatra'nın Sicilyalı Apollodorus adlı bir dostundan yardım alarak ülkesine döndüğünden bahsetmektedir. Sicilyalı Apollodorus, küçük bir gemiyle saraya getirdiği Kleopatra'yı av derilerinden yapılmış bir elbiseye⁵⁵³ sarıp Caesar'a götürmüştü.⁵⁵⁴ Kleopatra'nın saraya nasıl girdiği konusunda özellikle Plutarkhos'un verdiği bilginin doğru olması muhtemeldir. Zira Plutarkhos, Kleopatra Dönemi ile ilgili pek çok bilgiyi kaynakları ve referansları ile birlikte vermiştir. Daha önce de bahsedildiği üzere kendi büyükbabası Nikarkhos ile sarayda hekimlik yapan Philotas'ı kaynak gösterir. Kardeşi XIII. Ptolemaios'un muhafızlarını atlatarak saraya girmeyi başaran Kleopatra'nın Caesar ile efsanevi buluşması, İskenderiye'deki büyük kütüphanenin yanında yer alan

⁵⁴⁸ Pilinius, *NH*, IX. LVIII. 119; Dio, *Historiae Romanae*, 51. 15; Lucan, *Pharsalia*, X. 69-70; Propertius, *Elegiae*, III. 11: 1-72; Horatius, *Odes*, 1. 37. 14; Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 55; Suetonius, *Tanrisal Augustus*, 68-70; L. Kostuch, "Ancient Philosophy of Lovesickness Plutarch. Cleopatra and Eros", *Spoleczenstwo Edukacja*, Vol. 14/2, 2014, s. 6; L. McJannet, "Antony and Alexander: Imperial Politics in Plutarch, Shakespeare and Some Modern Historical Texts", *College Literature*, Vol. 20/3, 1993, s. 3; M. Leigh, "Neronian Literature: Seneca and Lucan", *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell, Oxford 2009, s. 243; J. Tyldesley, "*age.*", s. 57.

⁵⁴⁹Mısır sınırındaki Askalon kenti, Kleopatra ve babası açısından oldukça önemli bir kenttir. Bu kentin güçlü kişilerinden biri olan Antipatros, kraliçenin babasına gücünü tekrar elde edebilmesi için destek olmuştu. Kraliçe kente bazı yardımlarda bulunduğu için bu kent M.Ö. 50/49 veya M.Ö. 49/48 yıllarında, üzerinde Kleopatra'nın portresinin tasvir edildiği sikkeler bastırmıştı. Bkz. J. Tyldesley, "*age.*", s. 48-49; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010,

s. 59, Dip. 2; M.Ö. 50/49'a tarihlenen bu gümüş *tetradrahmiler* için bkz. Lev. 3; S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 234, Fig. 219-220.

⁵⁵⁰ Caesar, *İç Savaş*, 3. 103; Lucan, *Pharsalia*, 10. 55-60; Plutarkhos, *Caesar*, 49; Dio, *Historiae Romanae*, 42. 34; D. W. Roller, "*age.*", s. 59.

⁵⁵¹ Dio, *Historiae Romanae*, 42. 34.

⁵⁵² Lucan, *Pharsalia*, 10. 57.

⁵⁵³ Kleopatra'nın saçı, makyajı ve taktığı zinet eşyalarına kadar detaylı bilgilere yer veren Lucan ise Seres dokuma tezgahlarında üretilen Sidon kumaşından yapılmış dekolte bir kıyafet giydiğini ifade etmiştir. Bkz. Lucan, *Pharsalia*, 10. 55-60; 10. 81-110.

⁵⁵⁴ Plutarkhos, *Caesar*, 49.

saraylardan birinde gerçekleşti.⁵⁵⁵ Kleopatra, planını başarılı bir şekilde hayata geçirerek Caesar ile görüşmeyi başarmış hatta ilerleyen süreçte desteğini kazandıktan sonra onuruna bir de ziyafet vermişti.⁵⁵⁶

5.3.1.1. Kleopatra-Caesar İlişkisi

Caesar Mısır tahtı için en uygun kişinin Kleopatra olduğunu öngörerek onu tahta geçirmiştir. Caesar'ın buradaki Kleopatra'nın, taht mücadelesinin yaşandığı bir ülkenin kraliçesi olarak siyasi arenadaki varlığını, Roma'nın en güçlü komutanı Caesar ile yakınlaşmasıyla ilişkilendirmesi ve bu ilişkinin hem iç hem de dış politikasını olumlu yönde etkileyeceğini düşünmesi, Kleopatra'nın Caesar üzerindeki izlenimi üzerinde belirgin bir rol oynamıştır. Bu anlamda Caesar gibi güçlü bir liderin desteği olmadan siyasi hedeflerine ulaşmada başarılı olamayacağı endişesi, Kleopatra'yı Caesar ile bir gönül ilişkisine adeta mecbur bırakmıştır. Caesar'ın kraliçeden yaşça büyük, deneyimli ve olgun bir komutan olmasının yanı sıra olağanüstü bir karaktere sahip olması da bir başka etkidir. Kleopatra'nın Caesar ile sohbetini oldukça detaylı bir şekilde anlatan Lucan,⁵⁵⁷ bu buluşmadan duyduğu üzüntüyü bir kenara bırakarak tüm cazibesini ve

⁵⁵⁵ Lucan, *Pharsalia*, 10. 55-60; 10. 83; 10. 135-140; Plutarkhos, *Caesar*, 49; Dio, *Historiae Romanae*, 42. 34-35; Caesar, *İç Savaş*, 3. 112; P. W. M. Copeman, "Cleopatras Needle", *The British Medical Journal*, Vol. 1/ 6106, 1978, s. 154-155; G. Grimm, "Alexandria in the Time of Cleopatra", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 47; Kleopatra'nın bütün engelleri aşarak girmeyi başardığı bu saray, kompleksinin mimari yapısı oldukça karmaşık ve grift bir yapıya sahipti. Bkz. Caesar, *İç Savaş*, 3. 112; Dio, *Historiae Romanae*, 42. 34; P. W. M. Copeman, "agm.", s. 154-155; İskenderiye'de her Ptolemaios kralı kendine bir saray yaptırmıştır. Fakat yeni gelen krallar eski kralların yaptırdığı saraylarda hiç değişiklik yapmadıkları için akropolisten büyük denize kadar olan yaklaşık 800 metrelik alanda çok sayıda kraliyet sarayı bulunmaktadır. Bu bina kompleksi, hepsi birbiri ile bağlantılı olan farklı formlarda ve farklı boyutlardaki saraylardan oluşmaktadır. Bkz. Strabo, *Geographica*, 17. 1. 8; Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 17. 52. 4; G. Grimm, "Alexandria in the Time of Cleopatra", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 45.

⁵⁵⁶ Lucan, kraliçe tarafından Caesar onuruna düzenlenen bu görkemli ziyafetin yanı sıra sarayın detaylı bir tasvirini de yapmıştır. Buna göre Moorish/Fas ormanlarından getirilen ağaçlardan imal edilmiş olan fildişi kaplı bir masadan bahseder. Oldukça görkemli bir ortamda verilen bu ziyafette çeşitli kuşların ve hayvan etlerinin yendiğini, kristal ibriklerde Nil suyu ikram edildiğini, altın kaplama kadehlerde şaraplar geldiğini bu şarapların da Mısır üzümlerinden yapılmış şarap değil doğal fermente yöntemiyle yapılan sert Falernian şarabı olduğunu anlatır. Bkz. Lucan, *Pharsalia*, 10; G. Grimm, "Alexandria in the Time of Cleopatra", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 45-47; Dio, Plutarkhos ve Lucan Kleopatra'nın Mısır'a ve tahtına tekrar geri dönebilmesi için Pompeius'un Mısır'da öldürülmesiyle birlikte Roma'nın en güçlü kişisi olan Caesar'dan aldığı destek hakkında bilgi verirler. Bkz. Dio, *Historiae Romanae*, 42. 34; Plutarkhos, *Caesar*, 49; Lucan, *Pharsalia*, 10. 1-192; 10. 332-546.

⁵⁵⁷ Lucan, Caesar'ın Mısırlı aşkına yüz kızartıcı biçimde ilgi gösterdiğini belirtir. Bkz. Lucan, *Pharsalia*, 10.80.

çekiciliğini ön plana çıkararak Kleopatra'nın Caesar'a yaklaşımını "Güçlü Caesar"⁵⁵⁸ diye hitap ettiğini anlatır. Bu konuşma⁵⁵⁹ esnasında Kleopatra, Caesar'a "Lagos'un soyundan"⁵⁶⁰ olduğunu, kraliçe iken tahtından indirilerek sürgüne gönderilmek suretiyle haksızlığa uğradığını, ancak "senin [Caesar'ın]yardımın olmadan tahtını geri alamayacağımı"⁵⁶¹, tahtına yeniden geçmesi halinde iyi bir kraliçe olacağını ve halkına sürekli yardımlarda bulunacağını teminatını vermiştir. Kleopatra Caesar'a, Nil vadisinde hükümdarlık yapan ya da yapacak olan ilk kadın olmadığını vurgulu bir şekilde dile getirir. Ayrıca, Caesar'ın, "babamın son sözlerini iyi oku"⁵⁶² diye uyardıktan sonra "babam tahtı bana ve erkek kardeşime[XIII. Ptolemaios]bıraktı"⁵⁶³ diye hatırlatmada bulunur. Kleopatra, Caesar'a kardeşi XIII. Ptolemaios'un kendisini sevdiğini fakat asıl sorunun genç kralı etkisi altına alan Pothinus olduğunu söyler. Kleopatra, kardeşinin rahat bırakılması durumunda kendisinin onunla evlenmesi gerektiğini de belirtir. Pompeius'un başının kesilmesinin Caesar için de bir uyarı olduğunu söyler ve aynı kaderin Caesar için de geçerli olabileceğini belirterek bu durumun Caesar'a büyük bir saygısızlık olduğundan bahseder. Pompeius'un başının kesilmesinin, Pothinus'a büyük bir itibar kazandırdığını da vurgular. Lucan ayrıca Kleopatra'nın, hem kocası hem de kardeşi olan XIII. Ptolemaios ile tahtı paylaşmaktan memnun olmadığına da dikkat çeker. Kraliçenin isteği sarayın tekrar kendisine iade edilmesi ve mevcut sorunların Caesar'ın gücü ve desteğiyle çözülmesidir.⁵⁶⁴

Antik yazarların da değindiği gibi Kleopatra, tahta yeniden geçme sürecinde Roma'nın desteğini almaya çalışıyordu. Amacı ise cazibesini ve güzelliğini kullanarak Roma'nın en güçlü komutanı Caesar ile işbirliği yapmak ve onun metresi-gözdesi olmaktı. Bunun altında yatan temel sebep ise Romalı komutanı kendi tarafına çekerek Ptolemaios Hanedanı'nı eski ihtişamına kavuşturmaktı.⁵⁶⁵ Fakat burada, sadece

⁵⁵⁸ Lucan, *Pharsalia*, 10. 99.

⁵⁵⁹ Kleopatra'nın bildiği diller arasında Latince de olabilir fakat Marcus Antonius ve Caesar çok iyi Grekçe konuşabildikleri için kraliçe ile aralarında bir iletişim sorunu yaşanmamış olması muhtemeldir. Bkz. P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklahoma Press, Oklahoma 2006, s. 34, Dip. 4.

⁵⁶⁰ Lucan, *Pharsalia*, 10. 100.

⁵⁶¹ Lucan, *Pharsalia*, 10. 88.

⁵⁶² Lucan, *Pharsalia*, 10. 92-93.

⁵⁶³ Lucan, *Pharsalia*, 10. 93-94.

⁵⁶⁴ Lucan, *Pharsalia*, 10. 55-60; 10. 81-110.

⁵⁶⁵ Kleopatra'nın ülkesini eski ihtişamına kavuşturma ideali, tahta kalabilmek için hiçbir şeyden kaçınmayan hatta ülke topraklarını bölmeye dahi razı olan Ptolemaios hükümdarlarından farklı bir politika izlemesine neden olmuştur. Geçmişteki hükümdarların izlediği politikalar, Ptolemaioslar'ın deniz aşırı bölgelerde bulunan topraklarını büyük ölçüde azaltmıştı. Toprakların büyük bir kısmı ya hanedan ailesinin gayrimişru üyelerine hediye olarak verilmiş ya da Romalılarla yapılan anlaşmalar sonucu kaybedilmişti. Bkz. S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 154.

Kleopatra'nın değil Caesar'ın kendisinin rol modeli olan Büyük İskender'in doğuyu fethetme girişiminden etkilenerek Mısır başta olmak üzere doğunun hakimi olma idealinin göz önünde bulundurulması oldukça önemlidir. Gerçekten de Caesar'ın Mısır'ın içişlerine müdahil olma, burada Kleopatra'nın tarafında olduğu bir iç savaşa girme, hükümdar olarak da XIII. Ptolemaios'un yerine Kleopatra'yı tercih ederek ona şahsi, askeri ve siyasi destek verme sebeplerini Kleopatra'nın Roma'nın himayesine olan ihtiyacının yanı sıra Mısır'ın zenginliği ile de açıklamak mümkündür.⁵⁶⁶ Dolayısıyla hem Kleopatra hem de Caesar açısından bakıldığında her iki tarafın da beklentilerinin örtüştüğü daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Kleopatra ve Caesar arasındaki büyük buluşmanın gerçekleşmesi ile birlikte Kleopatra, tüm planlarını başarılı bir şekilde hayata geçirmiş, üstelik Caesar'ın kalbini kazanmayı da başarmıştı. Çünkü Caesar Kleopatra'nın sıra dışı planından, cesaretinden ve hepsinden önemlisi güzelliğinden⁵⁶⁷ fazlasıyla etkilenmişti.⁵⁶⁸ Bazı antik yazarların verdiği bilgiler de bunu doğrulamaktadır. Lucan'a göre, Kleopatra isteklerini elde etmek için güzelliğini ve cazibesini kullanmış, hatta utanç verici davranışlar sergilemekten imtina etmemişti.⁵⁶⁹ Bununla da yetinmeyerek evli olan Caesar'ın kalbini çalmayı başarmış ve geceyi onunla geçirmişti.⁵⁷⁰ Fazlasıyla onursuz bir davranış sergileyerek şerefini beş paralık etmiş ve kraliçeliğini geri alabilmek için Caesar'a rüşvet dahi vermişti.⁵⁷¹ Florus'a göre, Caesar'ın dizlerine çöküp yalvaran Kleopatra, kraliçeliğini kendisine iade etmesi için ricada bulunmuştu.⁵⁷² Plutarkhos ise Kleopatra'nın güzelliği ve etkileyciliğini anlattığı pasajında şöyle ifadeler kullanmıştır:

“Söylenildiğine göre, onun güzelliği tek başına hiçbir kadınla karşılaştırılmayacak kadar ya da görenleri bir anda çarpacak kadar olağanüstü değildi, ancak onunla yapılan bir sohbet sakınılması olanaksız bir etki bırakırdı; güzelliği, konuşmasının inandırıcılığıyla ve

⁵⁶⁶ Suetonius, *Tarısal Julius Caesar*, 52.

⁵⁶⁷ Kleopatra'nın tasvir edildiği mermer büst için bkz. G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 234, Fig. 8.1.

⁵⁶⁸ Dio, *Historiae Romanae*, 42. 34-35; Lucan, Caesar'ın Mısırlı aşkına yüz kızartıcı biçimde ilgi gösterdiğini belirtir. Bkz. Lucan, *Pharsalia*, 10. 80.

⁵⁶⁹ Lucan, Kleopatra'nın güzelliğine çok güvendiğinin altını çizer ve onun tehlikeli güzelliği, ahlaksız, hafif meşrep bir kadın olduğu ayrıca İtalya için büyük bir tehlike arz ettiğini öne sürer. Bkz. Lucan, *Pharsalia*, 10. 83; 10. 135-140.

⁵⁷⁰ Dio, *Historiae Romanae*, 42. 34. 6.

⁵⁷¹ Lucan, *Pharsalia*, 10. 55-60; 10. 81-110; Suetonius, *Tarısal Julius Caesar*, 52.

⁵⁷² Florus, *Epitomae*, 2. 13. 53-60; M. Reinhold, “The Declaration of War against Cleopatra”, *The Classical Journal*, Vol. 77/2, 1982, s. 98.

*çevresindekilere karşı davranışlarında sezilen kişisel özelliğiyle birleşince, insanı canlandıran bir dürtü oluyordu. Konuşurken çıkardığı ses tonlarını dinlemek bile başlıbaşına bir zevkti.*⁵⁷³

Plutarkhos'un bu anlatımının, kraliçenin güzelliğinden çok konuşması, davranışları ve karakterinin etkili olduğu çıkarsanabilir. Ancak Lucan'a göre, Kleopatra-Caesar ilişkisinde, öncelikle kraliçenin güzelliği ve cazibesi etkili olmuş ve aralarında bir ilişki başlamıştı. Burada, Plutarkhos'un Kleopatra hakkında verdiği bilgiler ve ortaya koyduğu kraliçe profili, Roma'nın hamisi Caesar'ın etkilenmesi muhtemel kadın imajını fazlasıyla taşımaktadır. Zira Kleopatra'yı güzel bir kadın olarak değil de donanımlı bir kraliçe olarak değerlendirdiğimizde, her ne kadar güzellik unsuru bir yere kadar etkili olsa da Kleopatra'nın Caesar üzerinde bıraktığı ilk izlenimin entelektüel seviyesi yüksek bir politikacı olduğu gerçeğini Romalı yazarlara rağmen göz ardı etmek pek olası değildir.

5.3.1.2. Kleopatra-Caesar İlişkisinin Yansımaları

Kleopatra ve Caesar arasında başlayan gönül ilişkisi, kraliçenin, kardeşi XIII. Ptolemaios ile tamamen düşman olmasında en büyük etkenlerden biri oldu.⁵⁷⁴ Ayrıca güzelliğinin yanı sıra ülkesinin zenginliğini Caesar karşısında önemli bir koz olarak kullanan Kleopatra'nın stratejisi, Roma'nın ezici hâkimiyeti karşısında yapılacak pek bir şey olmadığını çok iyi bilen Mısır'daki yönetici sınıfın da büyük ölçüde tepkisini çekmişti. Kleopatra-Caesar arasındaki gönül ilişkisi, Roma Senato'sunun ve Mısır'daki yönetici kesimin eleştirilerine neden olsa da Ptolemaios Hanedanı'nın kaybettiği toprakları geri almak, sınırlarını genişletebilmek ve Mısır'ı eski ihtişamına kavuşturabilmek için Roma ile işbirliği yapması gerektiğini çok iyi bilen kraliçe, bu amaçları doğrultusunda ilerlemeyi sürdürdü. O kadar ki Kleopatra'nın önceki Ptolemaios krallarından ve babasından öğrendiği en önemli şey Roma'yı hiçe saymanın, Roma'ya karşı koymanın ve meydan okumanın zarardan başka bir şey getirmeyeceği idi. Bunu bildiği için Roma'yı yanına çekmeye çalışan bir dış politika uygulamayı tercih

⁵⁷³ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 27.

⁵⁷⁴ Lucan, *Pharsalia*, 10. 81-110; M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 83; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 234.

etti. Roma'nın tam desteğini sağlayamamış olsa da en önemli komutanlarından biri olan Caesar'ı Mısır yönetimine dahil ederek aradığı desteği sağlamayı başardı.⁵⁷⁵

Caesar ile hem şahsi hem de siyasi bir ilişkiye başlayan Kleopatra, bu sayede kardeşi XIII. Ptolemaios karşısında üstün duruma geçmişti.⁵⁷⁶ Fakat Kleopatra ve XIII. Ptolemaios arasındaki sorunlar hala devam ediyordu. Bu nedenle Caesar “*krallık ile ilgili anlaşmazlıklara bir dost ve arabulucu olarak çözüm bulmak için*”⁵⁷⁷ devreye girdi. Dio'nun bildirdiğine göre, iki kardeşi uzlaştırmak isteyen Caesar, XIII. Ptolemaios ile görüşme talebinde bulundu.⁵⁷⁸ XIII. Ptolemaios'un bu talebi kabul etmesinin ardından iki kardeşle toplantı yapan Caesar, taht ortaklarına, babaları XII. Ptolemaios'un vasiyetini yüksek sesle okudu. Vasiyete göre, iki kardeşin uyumlu bir birliktelik kurarak tahta geçmek suretiyle Mısır geleneklerini devam ettirmeleri gerekiyordu. Bu doğrultuda Romalı hamî konumundaki Caesar, XII. Ptolemaios'un vasiyetini derhal uygulamaya geçirerek iki kardeşi evlendirdi. Strabon'un verdiği bilgiye göre, Kleopatra, kardeşi XIII. Ptolemaios ile birlikte Mısır kraliçesi olarak tekrar görevlendirilmişti. Her ne kadar İskenderiyeliler, ordu komutanı Akhillas ve devlet işlerinden sorumlu hadım Pothinus tarafından idare edildiği gerekçesiyle XIII. Ptolemaios'un yönetimde kalmasını istemeseler de Caesar ülkenin yönetimini çoktan iki kardeşe devretmişti. Böylece Caesar, XII. Ptolemaios'un tahta geçmelerini vasiyet ettiği iki çocuğun sorumluluğunu tamamen üzerine alarak vasiyeti yerine getirmiş oluyordu. Ayrıca Caesar, XII. Ptolemaios'un diğer çocukları olan XIV. Ptolemaios ile IV. Arsinoe'yi de ihmal etmedi. Onları da Kıbrıs'tan sorumlu olarak görevlendirdi. Bu, XII. Ptolemaios'un çocuklarının hepsinin Roma'nın himayesi altına girdiği anlamına geliyordu.⁵⁷⁹

⁵⁷⁵ M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 11; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 53, 57; P. van Minnen, “A Royal Ordinance of Cleopatra and Related Documents”, *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 41; Eleanor G. Huzar, “Mark Antony: Marriages vs. Careers”, *The Classical Journal*, Vol. 81/2, 1986, s. 109; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 153; Richard D. Alston, *Soldier and Society in Roman Egypt. A Social History*, Londra 2003, s. 10.

⁵⁷⁶ F. Chamoux, *Hellenistic Civilization*, (Çev. M. Roussel and M. Roussel), Blackwell Publishing, Malden&Oxford 2002, s. 157.

⁵⁷⁷ Caesar, *İç Savaş*, 3. 3108.

⁵⁷⁸ Dio, *Historiae Romanae*, 42. 335.

⁵⁷⁹ Dio, *Historiae Romanae*, 42. 36. 3-4; Strabo, *Geographica*, 17. 1. 11; P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklohama Press, Oklohama 2006, s. 56-57.

Bu gelişmelerin ardından saraya tamamen yerleşen Caesar, Mısır geleneklerine uygun olmayan bir ilişki yaşadığı Kleopatra ile birlikte ülkeyi yönetmeye başlamıştı.⁵⁸⁰ Bu ilişkinin nasıl devam ettiği konusunda antik yazarlar farklı bilgiler vermektedir. Suetonius, Caesar'ın Kleopatra ile Mısır geleneklerine uygun olarak evlendiğinden bahsetmektedir. Zaten Roma kanunları nezdinde evli olan Caesar'ın ikinci bir evlilik gerçekleştirmiş olması mümkündür. Zira bu evlilik Roma dışında ve başka toplumsal geleneklerin egemen olduğu bir ülkede yani Mısır'da gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Roma'daki bir evliliğin Mısır'daki bir evliliği etkilemesi mümkün değildir. Aslında olayların gerçekleştiği dönemde uluslararası boyutta bir medeni kanun olmadığı için ikinci bir evliliğin gerçekleşmiş olması muhtemeldir. Roma kanunları, Romalıları erkeklerin yabancı bir kadınla evlenmesini yasakladığı için Caesar'ın Kleopatra ile evlenmesinin kanuni bir geçerliliği yoktur.⁵⁸¹ Kanun dışı bu ilişki, Romalılar tarafından da hoş karşılanmamıştır. Hatta Kleopatra ile büyük bir aşk yaşamaya başlayan Caesar'ın kraliçeye yaptığı jestler, onun senatoda eleştirilmesine neden olmuştur.⁵⁸²

Daha önce de belirttiğimiz üzere Propertius ve Yaşlı Plinius, Kleopatra'nın Caesar ile evlendiği yönünde bir bilgi vermemişler, Kleopatra'nın Caesar'ın metresi olduğunu öne sürmüşlerdir.⁵⁸³ Dio, Octavianus'un büyük amcası Caesar ile Kleopatra arasındaki ilişkiyi “yasak aşk” olarak yorumlamıştır.⁵⁸⁴ Strabon, Caesar'ın Kleopatra ile olan ilişkisi konusunda ketum davranmıştır.⁵⁸⁵ Caesar ise eserlerinin hiçbirinde Kleopatra ile olan ilişkisinden bahsetmemiştir.⁵⁸⁶ Kendi anılarını kaleme aldığı bir eser olan *Bellum Alexandrinum*'da dahi Caesar'ın hayatında önemli bir yeri olan Kleopatra

⁵⁸⁰ Dio, *Historiae Romanae*, 42. 7; 42. 35.

⁵⁸¹ Suetonius, *Tanrisal Julius Caesar*, 49-52; Christopher Pelling, “The First Biographers: Plutarch and Suetonius”, *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford 2009, s. 256; P. Southern, *Julius Caesar*, Tempus, 2001, s. 123; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 238.

⁵⁸² Dio, *Historiae Romanae*, 43. 20.

⁵⁸³ Propertius, *Elegiae*, III. 11: 38; Pliny, *Naturalis Historia*, IX. LVIII.119; Ayrıca bkz. Louis E. Lord, “The Date of Julius Caesar's Departure from Alexandria”, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 28, 1938, s. 35; J. A. Evans, *Daily Life in the Hellenistic Age from Alexander to Cleopatra*, Daily Life Through History Series, The Greenwood Press, Londra 1931, s. xxxviii.

⁵⁸⁴ Dio, *Historiae Romanae*, 51. 12; Timothy Barnes, “The First Emperor: The View of Late Antiquity”, *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford 2009, s. 279.

⁵⁸⁵ Mark Toher, “Augustan and Tiberian Literature”, *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford 2009, s. 234.

⁵⁸⁶ Ronald Cluett, “The Continuator: Soldiering On”, *A Companion to Julius Caesar*, (ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford 2009, s. 198-201; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 54.

hakkında son derece sınırlı bilgiler yer almaktadır.⁵⁸⁷ Caesar'ın, Kleopatra ile yaşadığı ilişki konusunda ketum davranmasının hem Mısır'da hem de Roma'da bu ilişki kaynaklı bir gündem hatta yeni bir sorun yaratmak istememesi ile ilişkili olması muhtemeldir. Nitekim Kleopatra ile arasındaki ilişkiyi açıklaması, Mısır'da ve Roma'da tepkiye neden olabilirdi. O kadar ki Mısır halkının, kral XIII. Ptolemaios ile evli olan Kleopatra'nın, ülkenin iç işlerine müdahil olan hatta bu süreçte İskenderiye Savaşı'nda dahi taraf olarak *çok zorlu bir savaşa giren*⁵⁸⁸ bir Romalı komutan ile ilişkisini onaylaması söz konusu dahi olamazdı. İlişkinin Roma'da duyulması ise daha ciddi durumların gündeme gelmesine neden olabilirdi. Caesar, Kleopatra ile ilişki yaşadığı dönemde hala Calpurnia ile evliydi. Dolayısıyla Caesar'ın Roma yasalarını çiğneyen ilişkisi gayrimeşru bir boyuta ulaşmıştı. Üstelik Kleopatra'dan bir de oğlu olmuştu. Fakat çocuğun velayeti konusunda da bir açıklama yapmadı. İlişkisi hakkında sessiz kalması ve bu ilişkinin gerçek olduğu yönünde herhangi bir açıklamada bulunmaması Caesar'ın Roma ve Mısır halkının tepkisinden çekindiğinin göstergelerinden biri olarak yorumlanabilir. Zira doğu ile ilgili hedefleri konusunda Büyük İskender kadar geniş ufuklu bir komutan olması, bir kraliçe ile yaşadığı ilişkinin ön plana çıkmasıyla geri planda kalabilir ve onun askeri kariyerinin önüne geçebilirdi.

Bazı modern tarihçiler de bir önceki paragrafta zikredilen antik yazarlar ile aynı görüştedir. Caesar'ın Kleopatra ile haysiyetsiz bir gönül ilişkisi yaşadığını ifade eden bu yazarlar, onların politik ve ideolojik yönlerine odaklanmak yerine popüler yönlerine odaklanarak cinsiyetçi bir yaklaşım sergilemişlerdir. Dolayısıyla Caesar-Kleopatra ilişkisini, cinsellik ve entrikacılık olarak değerlendirmişlerdir.⁵⁸⁹ Fakat antik ve modern tarihçilerin düşüncelerinin aksine Caesar'ın kafasında bir ittifak evliliği yaparak Mısır'da söz sahibi olma ya da bunu sağlayacak bir alt yapı hazırlama amacının olma ihtimali de söz konusudur. Nitekim iç karışıklıklar ve isyanlarla mücadele halinde olan bir ülkede güçlü bir Kleopatra'nın varlığı, politik stratejileri açısından oldukça

⁵⁸⁷ Caesar, *İç Savaş*, 3.103, 107-108; Bu eserin bir kısmı Caesar tarafından bir kısmı Aulus Hirtius tarafından tamamlanmıştır. Bkz. B. İplikçioğlu, *Eskibati Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997, s. 399-400.

⁵⁸⁸⁵⁸⁸ Suetonius, *Tanrisal Julius Caesar*, 35.

⁵⁸⁹ Julie Hankey, *A Passion for Egypt: Arthur Weigall, Tutankhamun and the "Curse of the Pharaohs"*, I. B. Tauris Publishers, Londra 2001, s. 197; Chris Bennett, "Drusilla Regina", *The Classical Quarterly*, New Series, Vol. 53/1, 2003, s. 318-319; Julia Griffin, "Shakespeare's Julius Caesar and the Dramatic Tradition", *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford 2009, s. 381; P. Southern, *Julius Caesar*, Tempus, 2001. s. 120-121.

önemlidir. Dolayısıyla Caesar, Kleopatra yanlısı desteğini sürdürerek Roma'nın Mısır'daki çıkarlarını gözetmeye devam etmiştir.

Sonuç olarak modern yazarların Kleopatra hakkındaki popüler ve cinsiyetçi yaklaşımlarına geçmişte ne de günümüzde değişikliğe uğramıştır. Eril gücün dişil güçten her daim üstün olduğu düşüncesi ve bu yöndeki değişmez algı, tarihin her döneminde var olmuştur. Bu durum, yıllarca bir ülkeye hükmeden bir kraliçe ya da sıradan bir kadın için de olsa aynı yönde işlemektedir. Yani kadın her daim geri planda olmuş, başarılı olduğu taktirde erkekler tarafından cinsiyet noktasında eleştirilerek başarısı geri plana bırakılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda Mısır'da yıllarca hâkimiyet sürdüren bir kraliçe olarak Kleopatra'nın da bu genellemeden payını alarak sadece güzelliği ve entikaları ile gündem oluşturmuştur. Daha özelde Kleopatra'nın politik ve ideolojik yönü ise söz konusu genellemenin gölgesinde çok nadir ele alınan bir konu olarak tarihi literatürdeki yerini almıştır.

5.4. Mısır'da İç Karışıklık: İskenderiye Savaşı

Caesar'ın Mısır'da bulunduğu dönemde yaşanan en önemli gelişmelerden biri de Mısır yönetimini derinden etkileyen İskenderiye Savaşı'dır.⁵⁹⁰ İskenderiye Savaşı Caesar'ın Kleopatra ile yaşadığı aşk başta olmak üzere pek çok neden ile açıklanabilir. Plutarkhos, Caesar'ın Mısır'da gerçekleşen bu savaşa müdahil olma sebebi olarak Kleopatra'ya olan aşkı göstermiştir. Suetonius ise savaşın sebebini Pompeius'un öldürülmesi ile ilişkilendirir. Bunu da “*Aleksandria'ya sığınan Pompeius'un burada ölüsünü bulunca, zorlu bir savaşa girişti*”⁵⁹¹ ifadeleriyle açıklar. Diğer muhtemel sebep olarak da XIII. Ptolemaios ile Pompeius'u öldüren, Kleopatra'yı sürgüne gönderen ve Caesar'a da pusu kuran hadım Pothinus'a işaret eder. Roma'nın Mısır'a verdiği on yedi milyon beş yüz bin *sesters* borcun yanı sıra Pothinus'un Caesar hakkındaki aşağılayıcı konuşmaları savaş sebepleri arasında yer alır.⁵⁹² Hatta bazı antik yazarlar, İskenderiye Savaşı'nı çıkaran ve yöneten kişilerin Theodotus, Pothinus ve Ganymedes olduğunu

⁵⁹⁰ Caesar, İskenderiye Savaşı sırasında yaşanan gelişmeler hakkında bilgi veren ilk elden kaynaklardan biridir. Bkz. Caesar, *İç Savaş*, 3. 103-112; Caesar eserinde İskenderiye'deki son dönemlerini ve savaş sonrasında kenti ele geçişini anlatır. Bkz. Caesar, *Bellum Alexandrinum*, 31-33; Suetonius da İskenderiye Savaşı'nı kısaca anlatmıştır. Bkz. Suetonius, *Tanrısız Julius Caesar*, 35; Iosephus, İskenderiyelilerin Kleopatra'ya karşı savaştıklarını anlatır. Bkz. Iosephus, *Contra Apinoem*, II. 50.

⁵⁹¹ Suetonius, *Tanrısız Julius Caesar*, 35.

⁵⁹² Plutarkhos, *Caesar*, 48.

ileri sürer.⁵⁹³ Ayrıca İskenderiye'ye geldiğinde halkın Romalılara olan düşmanca tavırları gözünden kaçmayan Caesar'ın, taht mücadelesi içinde olan Kleopatra ve XIII. Ptolemaios arasında arabuluculuk yapması da XIII. Ptolemaios'un danışmanlarından biri olan hadım Pothinus'u oldukça fazla rahatsız etmişti.⁵⁹⁴ Kral XIII. Ptolemaios'un danışmanları kadar kralın da bazı rahatsızlıkları söz konusuydu. Kız kardeşi Kleopatra ile Caesar'ın saraydaki sürpriz buluşmasına çok kızan XIII. Ptolemaios, Caesar ve Kleopatra'ya karşı bir tavır içine girmiş hatta öfkesine hakim olamayarak Mısır halkını kışkırtmaya çalışmıştı.⁵⁹⁵ Bu olay, Caesar'ın İskenderiye'de bulunmasından rahatsız olan halkın galeyana gelerek ayaklanmasını da beraberinde getirmiştir. O kadar ki halk büyük bir isyan başlatarak kraliyet sarayını abluka altına almıştı.⁵⁹⁶ Bu gelişmelerin ardından Caesar'a karşı savaşmaya karar veren hadım Pothinus, Caesar ve Kleopatra'yı bertaraf edecek bir plan yapmış ve Pelousion'daki ordu komutanı Akhillas'ın Caesar'a saldırma emrini vermiştir ve böylelikle İskenderiye Savaşı resmen başlamıştı.⁵⁹⁷

İskenderiye Savaşı'nın detayları hakkında bilgi veren Caesar, 4000 kişilik ordusunun, Aulus Gabinius'tan kalan askerlerle birlikte 20.000 kişiden oluşan Mısır ordusu karşısında mücadele etmek zorunda kaldığını, Asya, Iudaea ve Nabataean'dan takviye güçlerle ordusunu desteklemiş olsa da asker sayısının az olması nedeniyle Akhillas'ın İskenderiye'yi ele geçirmeyi başardığını belirtir.⁵⁹⁸ Akhillas'ın bu hamlesi üzerine harekete geçen Caesar, limandaki tüm gemileri ateşe vermişti.⁵⁹⁹

Caesar'ın Mısır'a ait gemileri yakma mevzusu İskenderiye Limanı'nda yeterince güçlü bir donanmaya sahip olmamasının yanı sıra Suetonius'un "*kış mevsimiydi ve iyi donanımlı son derece kurnaz bir düşmanın surları arasında hazırlıksız yakalandı*"⁶⁰⁰ ifadelerinden de anlaşılacağı gibi ön hazırlık süreci ile ilişkilidir. Fakat Mısır'a ait

⁵⁹³ Florus, *Epitomae*, 2. 13. 53-60; Plutarkhos, *Caesar*, 49; Caesar, *Bellum Alexandrinum*, 31.

⁵⁹⁴ Plutarkhos, *Caesar*, 48; A. Goldsworthy, *Caesar*, (Çev. E. Kurtluoğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 496-497.

⁵⁹⁵ Dio, *Historiae Romanae*, 42. 35; 42. 37. 2; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 235.

⁵⁹⁶ Dio, *Historiae Romanae*, 42. 35; A. E. Delaney, "Reading Cleopatra VII: The Crafting of a Political Persona", *The Kennesaw Journal of Undergraduate Research*, Vol. 3/I, Article 2, 2014, s. 2; F. Chamoux, *Hellenistic Civilization*, (Çev. M. Roussel and M. Roussel), Blackwell Publishing, Malden&Oxford 2002, s. 158.

⁵⁹⁷ Caesar, *İç Savaş*, 3. 112; Plutarkhos, *Caesar*, 49; C. Fischer-Bovet, *Army and Society in Ptolemaic Egypt*, Cambridge University Press, Cambridge 2014, s. 111-112.

⁵⁹⁸ Caesar, *İç Savaş*, 3. 111-112; Plutarkhos, *Caesar*, 49; C. Fischer-Bovet, *Army and Society in Ptolemaic Egypt*, Cambridge University Press, Cambridge 2014, s. 111-112.

⁵⁹⁹ Caesar, *İç Savaş*, 3. 111.

⁶⁰⁰ Suetonius, *Tarısal Julius Caesar*, 35.

donanmanın denizdeki gücü de yadsınamaz. Bu nedenle donanma açısından zayıf bir konumda olan Caesar'ın, düşman donanmasını zayıflatması veya yok etmesi gerekmektedir. Bu stratejiden yola çıkan Caesar, “*Aleksandria’da bir köprüye düzenlenen saldırı sırasında, düşmanın baskınına uğrayınca*”⁶⁰¹ Mısır donanmasına ait gemilerin çoğunu yakarak denizde üstünlük sağlamayı başarmış fakat bu sırada yangın muhtemelen limanın kıyısına da sıçrayarak yakında yer alan kamu kurumları ve yerleşim bölgelerine de zarar vermiştir. Çünkü Caesar'ın elindeki küçük birliklerle limanı korumasının imkânsız olduğu ifade edilmektedir. Achilles'ın, daha önce Pompeius'a yardım etmek için kullanılan elli savaş gemisinin yanı sıra İskenderiye Limanı'nda bekleyen yirmi iki gemiyi ele geçirmesi durumunda, Caesar'ın savaşı kazanması zorlaşacaktı. Dolayısıyla hızlı davranan Caesar'ın limanda bekleyen gemileri ateşe verdiği bilgisi verilmiştir.⁶⁰² Yangın limana sıçrayınca önemli eserlerin yer aldığı İskenderiye Kütüphanesi zarar görmüştü.⁶⁰³ Dio, bu yangında İskenderiye Kütüphanesi'nin yanı sıra dokhlar, tahıl ambarları ve çok sayıda kitabın yandığını ifade eder.⁶⁰⁴ Bazı modern yazarlar ise İskenderiye'de kontrolü tekrar sağlamak isteyen Romalıların bir yangın⁶⁰⁵ çıkardığını ve kentin en önemli yapılarından biri olan ünlü İskenderiye Kütüphanesi'ne ve Museum'a zarar verdiğini öne sürmüşlerdir.⁶⁰⁶

M.Ö. 48 yılının Kasım ayında başlayan İskenderiye Savaşı M.Ö. 47 yılının başına kadar sürdü. Bu savaş sonrasında düşmanlarını bozguna uğratan Caesar büyük bir zafer elde etmişti.⁶⁰⁷ İskenderiyeliler ise ordularını dağıtarak müstahkem mevkiileri ve kaleyi boşaltmak zorunda kalmışlardır.⁶⁰⁸ Kral XIII. Ptolemaios başta olmak üzere çok sayıda kişi ölmüştü.⁶⁰⁹ Mısır'daki iç savaşın en büyük sorumlusu olarak görülen XIII. Ptolemaios Nil Nehri'nde boğularak hayatını kaybetmişti. Mısır halkına göre bu ölüm kralı onurlandırmış ve ilahlaştırmıştı. Bu düşüncenin önüne geçmek isteyen

⁶⁰¹ Suetonius, *Tanrısal Julius Caesar*, 64.

⁶⁰² Cesar, *İç Savaş*, 3. 111.

⁶⁰³ Plutarkhos, *Caesar*, 49

⁶⁰⁴ Dio, *Historiae Romanae*, 42. 38.

⁶⁰⁵ Dio, bu yangında İskenderiye Kütüphanesi'nin yanı sıra dokhlar, tahıl ambarları ve çok sayıda kitabın yandığını ifade eder. Bkz. Dio, *Historiae Romanae*, 42.38; Caesar ise yangından bahsetmez. Fakat elindeki küçük birliklerle limanı koruyamayacağı için limanda Pompeius'a destek amacıyla bekleyen gemilerle İskenderiye Limanı'nda bekleyen 22 geminin yaktığı bilgisini verir. Bkz. Cesar, *İç Savaş*, 3. 111.

⁶⁰⁶ F. Chamoux, *Hellenistic Civilization*, (Çev. M. Roussel and M. Roussel), Blackwell Publishing, Malden&Oxford 2002, s. 158; P. Southern, *The Roman Army: A Social and Institutional History*, Abc Clio, California 2006, s. 288; R. S. Bagnall, “Alexandria: Library of Dreams”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 146/4, 2002, s. 352, 357.

⁶⁰⁷ A. Goldsworthy, *Augustus. First Emperor of Rome*, Yale University Press, New Haven 2014, s. 64-65.

⁶⁰⁸ Caesar, *Bellum Alexandrinum*, 32.

⁶⁰⁹ Caesar, *Bellum Alexandrinum*, 31-33; Florus, *Epitomae*, 2. 13. 60.

Caesar, kralın ilahlaşmasını engellemek için cesedin bulunmasını emretmişti. XIII. Ptolemaios'un cesedi çamur içerisinde toprağa gömülü halde bulunmuştu. Caesar, üzerinde altın zırhlı bulunan cesedi sergileyerek halkı ikna etmeye çalışmıştı.⁶¹⁰

İskenderiye Savaşı sonrasında Mısır'ın genç kralı hayatını kaybetmiş, Kleopatra'nın kızardeşi IV. Arsinoe esir alınmış, onun danışmanlığını yapan hadım Ganymedes muhtemelen öldürülmüştü.⁶¹¹ Bu savaşı çıkaran ve yöneten kişiler arasında yer alan Theodotus ise kaçmıştı.⁶¹² XIII. Ptolemaios'un etrafındaki üç kişiden biri olan ve Pompeius'un katili olduğu öne sürülen Theodotus, birkaç yıl sonra Marcus Brutus tarafından Asya'da yakalanmış ve işkence edilerek öldürülmüştü.⁶¹³ Böylece İskenderiye Savaşı sona ermişti. Bu, Kleopatra'nın kardeşiyle yaşadığı taht mücadelesi sırasında sorun yaşadığı kişilerin tamamının bir şekilde bertaraf edildiği anlamına gelir. Başka bir deyişle İskenderiye Savaşı'nın Kleopatra'ya en büyük getirisi tahta talip olabilecek tüm rakiplerinin bertaraf edilmesi olmuştu.⁶¹⁴

İskenderiye Savaşı'nın ardından Mısır'ı ve İskenderiye'yi kontrol altına alan Caesar, bazı düzenlemeler yapmak suretiyle kenti yeniden inşa etmeye başladı. Bu doğrultuda Caesar, öncelikle tahtın ortaklarından biri olan XIII. Ptolemaios öldüğü için yeni bir kral görevlendirmesi gerektiğinin fazlasıyla bilincinde bir komutandı. Aslında Caesar, Mısır'ın Roma eyaleti haline gelmesinden ziyade krallık olarak varlığını sürdürmesinin daha güvenli olacağı kanısındaydı. Kendisine minnet borcu duyan hükümdarları idare etmenin bir valiyi idare etmekten daha kolay olacağını düşünüyordu. Flavius Arrianos'a göre, Romalılar bu tarz yönetim sistemini Büyük İskender'den öğrenmişti.⁶¹⁵ Büyük İskender, ülkenin mevcut savunma gücü ve doğal avantajlarının farkında olduğu için ülke yönetimini bir kişiye vermenin doğru olmayacağını düşüncesiyle yönetimi *homarkh* olarak görevlendirdiği Doloapsis ve PetIsis arasında bölmüştü. Fakat PetIsis görevden çekildi ve ülkenin tek hakimi Doloapsis oldu. Muhafız olarak görev yapacak olan birliklerin komutasına ise kendi adamlarını görevlendirdi.

⁶¹⁰ Florus, *Epitomae*, 2. 13. 53-60; Caesar, *Bellum Alexandrinum*, 31-33; P. Southern, *Julius Caesar*, Tempus, 2001, s. 123.

⁶¹¹ Dio, *Historiae Romanae*, 43. 19. 2; Iosephus, *Antiquitates Judaeorum*, 15. 89; Dio, *Historiae Romanae*, 42. 39; Lucan, *Pharsalia*, X. 515-523; Bazı antik yazarlar Theodotus, Pothinus ve Ganymedes'in kaçtıklarını ifade eder. Bkz. Florus, *Epitomae*, 2. 13. 53-60; Plutarkhos, *Caesar*, 49; Caesar, *Bellum Alexandrinum*, 31.

⁶¹² Florus, *Epitomae*, 2. 13. 53-60; Plutarkhos, *Caesar*, 49; Caesar, *Bellum Alexandrinum*, 31.

⁶¹³ Plutarkhos, *Pompeius*, 80. 6.

⁶¹⁴ S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 72.

⁶¹⁵ Arrianos, *İskenderin Seferi*, III. 5. 7.

Dolayısıyla Romalılar da İskender'in bu idari düzenlemesinden yola çıkarak Mısır valiliğini senato sınıfına değil kendi adamlarından oluşan *equites* sınıfına mensup kişilere vererek bölgeyi tam anlamda hakimiyeti altına almaya çalışmıştır.⁶¹⁶

Caesar'ın, burada, Büyük İskender'in satratisini nispeten kullandığı öne sürülebilir. Zira XIII. Ptolemaios'un ölümü üzerine taht boşalınca onun küçük kardeşi XIV. Ptolemaios'u kral olarak görevlendirdi. Fakat burada İskender'in uygulaması biraz farklılaşmıştır. İskender büyük bir imparatorluğun belli bölgelerini iki kişi arasında bölmesine karşın Caesar imparatorluğun bütününe yönetimine ortak hükümdarlık sistemini tesis etmişti. Caesar, politik bir ittifak kapsamında Kleopatra ile kardeşi XIV. Ptolemaios'u evlendirmişti.⁶¹⁷ Bu anlamda Kleopatra'yı tek başına hükümdar yapmamasının iki önemli nedeninden ilki bir kadının Mısır tahtına oturmasının İskenderiyeliler tarafından hoş karşılanmayacağı ve ayaklanmaların başlayacağı kaygısını taşımasıydı. İkincisi ise kendisinin aylardır gönül ilişkisi yaşadığı bir kadını kraliçe olarak görevlendirmesine Romalılardan gelecek tepkilerden çekinmesiydi. Caesar, bu iki sebepten dolayı Kleopatra ve erkek kardeşinin evlenmesini destekledi.⁶¹⁸ Kleopatra cephesinden ise Caesar'ın Mısır politikasının pek rahatsız edici bir tarafı söz konusu değildi. Bilakis Kleopatra bu süreçte, Caesar'ın Mısır'ın iç işlerine müdahil olmasından ve kendini himaye etmesinden ziyadesiyle memnundu.⁶¹⁹ Gerçekten de kardeşi XIV. Ptolemaios'un mevkidaşı olarak yeniden Mısır tahtına oturmuştu.⁶²⁰ Caesar'ın, Mısır'ın iç işlerine müdahil olması ve yeni kral ve kraliçeyi görevlendirmesi, XII. Ptolemaios'un vasiyetine dayanıyordu. Bu vasiyet, Caesar'ın Mısır'ın içişlerine karışması ve mevcut duruma müdahale etmesi için resmen görev alma fırsatını doğurmuştu. Caesar'ın zafer elde ettiği İskenderiye Savaşı ise onun Mısır'a rahat rahat

⁶¹⁶ Arrianos, *İskenderin Seferi*, III. 5. 2-3.

⁶¹⁷ Suetonius, *Tarısal Julius Caesar*, 35; Dio, *Historiae Romanae*, 42. 35; Caesar, *Bellum Alexandrinum*, 33; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 72; S. A. Ashton, "Cleopatra: Goddess, Ruler or Legend", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S.A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 26; C. Fischer-Bovet, *Army and Society in Ptolemaic Egypt*, Cambridge University Press, Cambridge 2014, s. 112; W. Brazil, "İskenderiye: Eski Dünya'nın Merkezi", *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der. Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 71.

⁶¹⁸ Dio, *Historiae Romanae*, 42. 44.

⁶¹⁹ Caesar, *Bellum Alexandrinum*, 33.

⁶²⁰ Strabo, *Geographica*, 17. 1. 11; Plutarkhos, *Caesar*, 49.

girip çıkabilmesi, güvenliği sağlama adına eylemlerde bulunabilmesi ve mevzilenmesi için ideal ortam yaratmıştı.⁶²¹

5.5. Nil’de Mavi Yolculuk

İskenderiye Savaşı’nın ardından birlikte yaşamaya devam eden Kleopatra ve Caesar, M.Ö. 47 yılının başlarında çok sayıda asker ve gemi ile birlikte Nil Seyahati olarak tarihi literatürdeki yerini alan bir geziye çıktılar.⁶²²Fakat Kleopatra Dönemi olaylarına şahitlik eden kaynakların Nil Seyahati’nden bahsetmemesi, Caesar ve Kleopatra’nın Nil Nehri üzerinde lüks bir gemiyle gerçekleştirdikleri bu seyahatin doğruluğuna şüphe ile yaklaşılmasına neden olmuştur. Caesar ve Kleopatra’nın birlikte çıktıkları Nil Seyahati’nin gerçekleştiğine dair dönemin çağdaşı olan yazarların herhangi bir ifadesi mevcut değildir.⁶²³Nil Seyahati’ne değinen ilk antik yazar, M. S. 1. yüzyılda yaşamış olan Lucan’dır. Daha sonra Suetonius ve Appianos da bu seyahatten bahsetmiştir. Bu yazarlara göre çift, Kleopatra’ya ait bir *thalamegos*⁶²⁴ ile Mısır boyunca seyahat etmişlerdir. Suetonius bu gezi hakkında “*Onunla (Kleopatra’yla) sadece gün ışıyana dek şölenler vermekle kalmadı, aynı zamanda ordusu onu izlemeyi*

⁶²¹ XII. Ptolemaios’un, kızı Kleopatra ve oğlu XIII. Ptolemaios’a tahtı bıraktığını belirten vasiyeti için bkz. Lucan, *Pharsalia*, 10. 81-110; Caesar, *Bellum Alexandrinum*, 33; Caesar, *İç Savaş*, 3. 108; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 231; S. A. Ashton, “age.”, s. 72.

⁶²² Suetonius, *Tanrisal Julius Caesar*, 52; A. Goldsworthy, *Augustus. First Emperor of Rome*, Yale University Press, New Haven 2014, s. 64-65; D. E. E. Kleiner, *Cleopatra and Rome*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 2005, s. 3; G. Hölbl, “age.”, s. 238; Kleopatra’nın hükümdarlığı boyunca ziyaret ettiği bölgeleri gösteren harita için bkz. Harita 2.

⁶²³ L. E. Lord, “The Date of Julius Caesar’s Departure from Alexandria”, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 28, 1938, s. 35.

⁶²⁴ Pfrommer, Kleopatra’nın Nil seyahatinde kullanmış olduğu geminin bir krokisini hazırlamıştır. Bkz. G. Grimm, “Alexandria in the Time of Cleopatra”, *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 47; Kleopatra’nın bu seyahat sırasında kullandığı mavna hakkında detaylı bilgiye de sahip değiliz. Athenaeus’un Rhodoslu Callixeinus’a gönderme yaparak aktardığı bilgiler, bu görkemli ve muhteşem mavnanın Nil Seyahati’nin gerçekleşmesinden yüzyıllar önce IV. Ptolemaios Philopator tarafından yaptırılmış ve kullanılmış olan *navis thalamegos*unu baz alarak inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Çok sayıda odası olan bu olağanüstü gemi yarım stadion uzunluğunda, maksimum 30 arşın genişliğinde ve 40 arşın yüksekliğindedir. Çok katlı olan ve yüzen bir saray görünümünde tasarlanana geminin kral, kraliçe, saray mensupları, hizmetçiler ve mürettebat için düzenlenmiş olan beş ayrı restoranı bulunmaktadır. Atalarının geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olduğu göz önüne alındığında, Kleopatra’nın da kendi mavnasını yaptırırken bu muhteşem gemiyi model aldığı düşünmek mümkündür. Zira IV. Ptolemaios Philopator’un yüzen sarayı Kleopatra’nın gemisinin ne kadar lüks ve şaşalı olduğunun göstergesidir. Bu anlamda Nil Seyahati’nin gerçekleştirilmesinde kullanılan her iki gemini de Ptolemaiosların lüks düşkünlüğünü yansıttığını söylemek mümkündür. Bkz. Athenaeus, *Deipnosophistae*, 5. 37-40; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 66; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 99-100.

kabul etseydi, yatak odası olan bir gemidenereydeyse Aethiopia'ya dek Mısır'ın içlerine ilerleyecekti..." ifadelerine yer verir. Aynı konuya temas eden Appianos ise bu seyahatte onlara 400 geminin eşlik ettiğinden bahseder. Bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla güvenli bir seyahat olması için muhtemelen bir ordu eşlik etmiştir.⁶²⁵ Kleopatra'nın büyük mavnası ile gerçekleştirilen bu gezinin, Thebes'in güneyinde yer alan ve geleneksel taç giyme töreninin yapıldığı başkent Memphis'e kadar uzandığı düşünülmektedir.⁶²⁶

Kleopatra ve Caesar'ın düzenlediği bu seyahatin gerçekleşme sebebini siyasi boyutta ele alacak olursak, Mısır'ın siyasi geleneklerine bağlılıkla doğrudan ilgisi olduğu anlaşılmaktadır. Zira Mısır firavunları, yüzyıllardan beri, Mısır'ın taşra bölgelerinde yaşayan halk ile bu bölgelerin idaresinden sorumlu yöneticilerin ülkenin kralını unutmaya veya mevcut yönetime karşı gelerek egemenliklerini ilan etme riskine karşı, varlıklarını ve otoritelerini hatırlatmak amacıyla Nil Nehri'nde seyahat etmeye fazlasıyla önem vermişlerdi.⁶²⁷ Bu gelenekten yola çıkan Kleopatra ve Caesar, hem Mısır geleneklerinin hem de firavunların etkisiyle Nil Seyahati'ne çıkarak Yukarı Mısır'da bulunan tüm yerleşim bölgelerini ziyaret etmişlerdi.⁶²⁸ Bu seyahat sırasında Nil Deltası'nda yer alan buğday tarlalarını, Nubia ve doğu çöllerindeki madenleri, taş ocaklarını ve Kızıldeniz'deki ticaret güzergahlarını da ihmal etmemişlerdir. Dolayısıyla sıradan bir seyahatten çok politik amaçlı olarak değerlendirilmesi gereken bu seyahatin Kleopatra ve Caesar'ın politik, kültürel ve ekonomik ihtiyaçları bakımında gerekliliğinden söz etmek mümkündür.⁶²⁹ Bu gezi sayesinde aralarındaki ittifakı hem Roma'ya hem de Mısır'a ilan eden Kleopatra ve Caesar'ın bireysel ve birbirinden farklı amaçları yönünden ele alacak olursak, tarafların karşılıklı otorite ve güç gösterisi ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda Kleopatra, Nil Seyahati ile kendisine miras kalan ülkenin zenginliklerini Romalı komutana göstermek istiyordu. Nil Seyahati'ni Romalıların

⁶²⁵ Suetonius, *Tanrisal Julius Caesar*, 52; Ayrıca bkz. Lucan, *Pharsalia*, 10. 265; Appian, *Historia Romana*, 2. 12. 90; J. Paterson, "Caesar The Man", *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford 2009, s. 126-140. s. 136; G. Grimm, "Alexandria in the Time of Cleopatra", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 47. Bkz. Fig. 2 a-b.

⁶²⁶ J. Tyldesley, "age.", s. 100; Herodotos, Nil Nehri üzerinde gerçekleşen gezinin dört ay sürdüğünü ifade eder. Bkz. Herodotos, *Historiai*, 2. 31.

⁶²⁷ J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 99; III. Ptolemaios Euergetes de Nil Nehri üzerinde bir seyahat gerçekleştirmişti. Bkz. Strabo, *Geographika*, 2. 3.

⁶²⁸ S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 11, Map. 2, Bkz. Harita 2.

⁶²⁹ Elaine Fantham, "Caesar as an Intellectual", *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford 2009, s. 152-153.

saygınlığı ve itibarı açısından gerekli ve zorunlu bir faaliyet olarak gören Caesar'ın bu seyahate çıkma amacı ise bazı antik yazarlar tarafından ele alınmıştır.⁶³⁰ Lucan, Mısır'ı çok merak eden Caesar'ın en büyük hayalinin Nil Nehri'nin kaynağını keşfetmek olduğunu belirtir.⁶³¹ Hatta Caesar, Isis rahibi Akoreus'a, Nil Nehri ile ilgili anlatılanların merakını gidermediğini söyleyerek, bu gizemli nehri ziyaret etmesini sağladığı taktirde iç savaştan vazgeçeceğini dahi söylemiştir.⁶³² Lucan'ın bu seyahatten bahsetmesini farklı bir bakış açısına göre yorumlamak gerekirse mevcut olayı Caesar'ın yönetim tercihini ortaya koyan bir durum olarak değerlendirilmiştir olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Caesar'ın Kleopatra ile birlikte seyahate çıktığı yönünde bilgi veren antik yazarların onun monarşi tutkusunu ön plana çıkarma çabası içinde oldukları hatta onu doğulu bir kraliçe ile birlikte hareket ederek Mısır geleneklerine uygun fakat Roma geleneklerine tamamen ters bir eylem içinde gösterme eğilimi taşıdığı düşünülebilir.

Modern yazarların yukarıda bahsi geçen konu hakkındaki bazı yorumlarını da dikkate almak oldukça önemlidir. Ashton'a göre, genel anlamda Mısır'ın coğrafyası özel anlamda ise Nil Nehri'nin gizemine ilgisi, Caesar'ın bu seyahate çıkmasındaki etkili faktörlerden belli başlılarıdır. Caesar'ın seyahati kabul etmesindeki diğer muhtemel amaç ise bir Romalı olarak kendi gücünü ortaya koymak ve bunu Mısır'a göstermek olabilir.⁶³³ Hankey'e göre, tıpkı Büyük İskender'in Hindistan'ın iç bölgelerine kadar girdiği gibi Caesar da Kızıldeniz'i geçip Arabistan'ın iç bölgelerine ulaşabilmek ve Mısır sınırındaki Ethiophia'ya⁶³⁴ bir Roma ordusu yerleştirmek istiyordu.⁶³⁵

⁶³⁰ M.Ö. 2. yüzyılın son yarısında Yunan bilginlerin, mültecilerin ve Musevi dünyasının odak noktası haline gelen İskenderiye, Romalıların da ilgisini çekmeye başlamıştı. Romalı tüccarlar buraya yerleşirken, Romalı senatörler Nil Nehri üzerinde denetleme gezileri düzenliyorlardı. Bu gezilerde İskenderiye'nin gezilmeye değer yerlerine de uğramışlardır. Bkz. W. Brazil, "İskenderiye: Eski Dünya'nın Merkezi", *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der. Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 65.

⁶³¹ Lucan, *Pharsalia*, 10. 171-180; E. Fantham, "Caesar as an Intellectual", *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford 2009, s. 152-153; Herodotos Nil Nehri'nin kaynağı üzerine bilgi verir. Bkz. Herodotos, *Historiai*, 2. 28-30; 2. 31-34; Nil Nehri'nin kaynağı hakkında Yaşlı Plinius bilgi verir. Bkz. Pliny, *Naturalis Historia*, 5. 10.

⁶³² Lucan, *Pharsalia*, 10. 226; J. Tyldesley, "age.", s. 100.

⁶³³ S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 124.

⁶³⁴ Herodotos, *Historiai*, 3. 97.

⁶³⁵ J. Hankey, *A Passion for Egypt: Arthur Weigall, Tutankhamun and the "Curse of the Pharaohs"*, I. B. Tauris Publishers, Londra 2001, s. 198.

Antik ve modern kaynaklarda verilen bu bilgiler ışığında Nil Seyahati üzerine bir değerlendirme yapmak gerekirse, öncelikle bu seyahatin gerçekleşip gerçekleşmediği hususu öne çıkmaktadır. Modern yazarlardan Lord, seyahatin gerçekleştiği dönemin çağdaşı antik yazarların seyahate değinmemeleri nedeniyle bu olayın doğruluğuna şüphe ile yaklaşmaktadır.⁶³⁶Burada seyahatten bahseden ilk antik yazar olan Lucan, Suetonius ve Appianos'un verdiği bilgilerin göz ardı edildiğini söylemek mümkündür. Zira M.S. 1.yüzyıl ortalarında yaşayan Lucan bu seyahatin gerçekleştiği yönünde bilgi verirken muhtemelen kendinden önceki bazı kaynaklardan faydalanmış ve bu bilgileri aktarmıştır. Suetonius ve Appianosise Lucan'ı kaynak olarak kullanmışlardır. Bu seyahat Kleopatra ve Caesar'ın siyasi propagandasını yansıtan görkemli bir seyahattir.Söz konusu seyahatin gerçekleştiğine dair bilgilere Appianos, Suetonius ve Lucan gibi yazarların eserlerinde değinilmiş olması ise Nil Seyahati'nin gerçekleşmiş olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ayrıca hemen hemen her konuda atalarının izinde bir siyaset izleyen, onların siyasi kaygılarını taşıyan, hükümdarlığını ve hakimiyetini her fırsatta ön plana çıkarma çabası içinde olan Kleopatra'nın, bu seyahati gerçekleştirmiş olması olasılığını kuvvetlendirmektedir. Bir firavun geleneğinin Kleopatra başta olmak üzere tüm Ptolemaios hükümdarları tarafından uygulanmış olması egemenlik ve hakimiyete verilen önemin göstergesidir.

Sonuç olarak Nil Seyahati, Kleopatra ile Caesar'ın Mısır-Roma ittifakının önemini vurgulamaya yönelik bir seyahat olduğu öne sürülebilir. Öyle ki bu seyahat romantik bir gemi seyahatinden ziyade tamamen bilinçli olarak tasarlanmış bir zafer gösterisi ve hesaplı bir siyasi stratejinin yansımasıdır.⁶³⁷ Zira Nil Seyahati sayesinde hem Caesar hem de Kleopatra güç ve otoritelerine vurgu yapmışlardır.⁶³⁸ Bu kapsamda Kleopatra'nın nasıl bir siyasi strateji uyguladığına bakacak olursak, Kleopatra'nın,

⁶³⁶ L. E. Lord, "The Date of Julius Caesar's Departure from Alexandria", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 28, 1938, s. 35.

⁶³⁷ J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 99-100.

⁶³⁸ Caesar'ın güç gösterisi Mısır'la sınırlı kalmamış, seyahatin ardından M.Ö. 46 yılında Roma'ya döndükten sonra da devam etmişti. Galya, Pontus ve Afrika'da elde ettiği zaferleri kutlamak için M.Ö. 46 yılı Temmuz ayında bir tören düzenlemişti. Bkz. Appian, *Historia Romana*, 2.101; Suetonius, *Tanrisal Julius Caesar*, 37; Bu tören M.Ö. 20 Eylül-1 Ekim 46 tarihleri arasında düzenlenen dört büyük zafer kutlamasından biriydi. Galya, Pontus, Mısır ve Afrika'daki zaferlerini onurlandırmak için düzenlenen ve dört gün süren festivaller sırasında oyunlar oynanmış, kurbanlar kesilmiş ve ziyafetler verilmiştir. Ayrıca başka ülkelerden gelen önemli esirler ve mahkumlar teşhir edilmişti. Bu kutlamalar sırasında müstehcen şarkılar söylemeye alışık olan askerler Kleopatra için de ağza alınmayacak sözler sarf etmişlerdi. Bkz. Dio, *Historiae Romanae*, 43.20; Caesar'ın Afrika'da elde ettiği zaferleri kutlamak için düzenlediği zafer töreninin amacı Mısır'ı gelecekte Roma'nın eline geçecek bir yer olarak göstererek burada kuracağı egemenliğe vurgu yapmak olabilir. Bkz. S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 55.

büyük bir iç savaş olarak nitelendirilen İskenderiye Savaşı sonrasında Mısır'daki görevini büyük oranda tamamlamış olan Caesar'ı Nil Seyahati ile onurlandırması üzerine odaklanması gereken önemli bir ayırım noktası niteliğindedir. Nitekim ilk firavundan beri süregelen bir Mısır geleneğinde Caesar'ı Mısır kralı gibi konumlandırması ve ona kendi ülkesinin potansiyel zenginliklerini teşhir etmesi, Kleopatra'nın başarılı politik stratejisinin bir yansımasıdır. Kleopatra'nın uygulamış olduğu Caesar'ı yüceltme ve ülkesinin zenginliklerini tanıtmaya stratejisi sonrasında Caesar öyle bir noktaya gelmiştir ki, Romalıların kendisi hakkındaki tepki ve suçlamaları görmemiş veya görememiştir.⁶³⁹ Burada ise Büyük İskender gibi olmak isteyen Caesar'ın en az Mısır kraliçesi kadar ülkeye hakim olduğu imajı yansıtmaya çalıştığı ve bu kapsamda oldukça iyi bir politik strateji yürüttüğü ortaya çıkar.

5.6. Kleopatra Roma'da

Caesar, M.Ö. 48 yılında Mısır'a gelirken tüm yetkilerini Marcus Antonius'a devretmiş ve izleyen bir yıl boyunca da Mısır'da yaşamıştı.⁶⁴⁰ Caesar'ın Mısır'da ne kadar kaldığı literatürde oldukça tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıkar. Olayların yaşandığı dönemdeki yazar ve çağdaş gözlemcilerinin bile Caesar'ın Mısır'da Kleopatra ile birlikte ne kadar süre yaşadığına ilişkin kesin bilgi verme kesin bir tarih vermedikleri görülmektedir. Fakat Plutarkhos, Caesar'ın, İskenderiye Savaşı'ndan sonra Mısır'dan ayrılarak Suriye'ye gittiğini ifade etmiştir.⁶⁴¹ Modern yazarlar ise Caesar'ın, İskenderiye'de ne kadar kaldığı konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu yazarlar, Pompeius öldürüldüğü zaman Caesar'ın Mısır'a geldiği, İskenderiye Savaşı sona erinceye kadar Mısır'da kaldığı ve bu süre içinde Kleopatra ile evlilik dışı bir ilişki yaşadığı konusunda hemfikir oldukları gibi bir tablo çizmektedirler. Kleopatra'yı tahtta sürekli kılmak ve onu Roma'nın müttefiki bir kraliçe haline getirmek istediği için Mısır'da bir süre ikamet eden Caesar'ın, aynı zamanda Kleopatra yüzünden tembellik ve sorumsuzluk ettiğini savunurlar.⁶⁴² Bu kapsamda M.Ö. 47 yılı Mayıs ayının son

⁶³⁹ Caesar, Kleopatra ile yaptığı bu seyahat nedeniyle eleştirilere maruz kalsa da haftalarca Kleopatra ile zaman geçirmiştir. Bkz. P. Southern, *Julius Caesar*, Tempus, 2001, s. 125; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 65-66.

⁶⁴⁰ P. Southern, *Julius Caesar*, Tempus, 2001, s. 123; A. Goldsworthy, *Caesar*, (Çev. E. Kurtluoğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 487.

⁶⁴¹ Plutarkhos, *Caesar*, 49.

⁶⁴² J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 98.

günü, Haziran'ın 7/8'inde ya da Temmuz ayının ilk haftasında, Caesar'ın Mısır'dan ayrıldığını öne sürmüşlerdir.⁶⁴³ Modern yazarların ortaya koyduğu bu önerilerden yola çıkarak muhtemel bir tarih ortaya koymak mümkün gibi görünmektedir. Bu anlamda Caesar'ın Mısır'dan ayrıldığı muhtemel tarihi tespit etmek, büyük ölçüde İskenderiye Savaşı'nın bitiş tarihi ile Herodotos'un Nil Nehri üzerinde gerçekleştirilen bir seyahatin ne kadar süreceği konusunda vermiş olduğu bilgiler ile yakından ilişkilidir. İskenderiye Savaşı M.Ö. 47 yılının başına kadar devam etmiştir.⁶⁴⁴ Herodotos ise Nil Nehri üzerinde gerçekleşecek olan bir gezinin dört ay sürdüğünü belirtmektedir.⁶⁴⁵ Cicero ise M.Ö. 14 Haziran 47'de yazdığı mektupta, Caesar'ın İskenderiye'den ayrıldığına dair herhangi bir haber gelmediğini ifade ederken 13 Aralık'tan beri mektup göndermediğini 15 Mart itibariyle kimsenin oradan ayrılmadığını belirtir.⁶⁴⁶ Bu bilgilerden hareketle M.Ö. 47 yılı başında sona eren savaşın ardından yaklaşık dört ay süren Nil Seyahati'ne çıkan Caesar, seyahatten döndükten hemen sonra Mısır'dan ayrıldığı için muhtemelen M.Ö. 47 yılının Mayıs ayında Anadolu ve Suriye'de başgösteren sorunlarla ilgilenmek üzere yola çıkmıştır. Caesar, "*Aleksandria kentinden Syria'ya oradan da Pontus'a geçti, Büyük Mithridates'in oğlu Pharnakes'i oraya varışının beşinci gününde, karşılaşmalarından sonraki dört saat içinde tek bir cephede bozguna uğrattı*".⁶⁴⁷ Caesar, Pharnakes ile yaptığı savaşından Roma'ya dönmüş olmalıdır. Çünkü Suetonius savaştan sonraki süreç hakkında "*Sonra Afrika'da Pompeius'un yandaşlarından geri kalanları toparlamaya çalışan Scipio'yu, Iuba'yı, Hispania'da ise Pompeius'un oğullarını yendi*"⁶⁴⁸ ifadelerine yer vermiştir. Dolayısıyla Caesar M.Ö. 47 yılı Eylül ayının sonunda İtalya'ya varmıştır.⁶⁴⁹

Kleopatra ile kardeşi XIII. Ptolemaios arasında yaşanan taht mücadelesinde arabuluculuk yapmak üzere gelen Caesar'ın, Mısır'da kaldığı süre zarfında hiç beklemediği bazı olaylar yaşanmıştı. Öncelikle hiç planda olmadığı halde kendini İskenderiye Savaşı'nın ortasında bulmuştu. Bu savaş sonrasında hayatını kaybeden Mısır kralının yerine yeni bir kral görevlendirmişti. Kleopatra ile bir ilişkiye başlamış

⁶⁴³ L. E. Lord, "The Date of Julius Caesar's Departure from Alexandria", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 28, 1938, s. 19.

⁶⁴⁴ Caesar, *Bellum Alexandrinum*, 31-33. Florus, *Epitomae*, II. 13. 60; A. Goldsworthy, *Augustus. First Emperor of Rome*, Yale University Press, New Haven 2014, s. 64-65.

⁶⁴⁵ Herodotos, *Historiai*, 2. 31.

⁶⁴⁶ Cicero, *Epistulae Ad Atticum*, 11. 17a.

⁶⁴⁷ Suetonius, *Tanrısal Julius Caesar*, 35.

⁶⁴⁸ Suetonius, *Tanrısal Julius Caesar*, 35.

⁶⁴⁹ Caesar, *Bellum Alexandrinum*, 65-78; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 238.

hatta onunla kapsamlı bir Mısır gezisi olarak değerlendirebileceğimiz Nil Seyahati'ne çıkmıştı. Fakat Mısır'da yapması gereken düzenlemeler sona ermiş hatta ikameti gereğinden fazla uzamıştı. Öte yandan Caesar'ın Mısır'da ikamet ettiği süreçte Roma'da bazı sorunlar baş göstermişti. Muhalifler arasında yer alan Cicero, Caesar'ın diktatörlüğüne ilişkin propaganda yapmaya başlamıştı.⁶⁵⁰ Bir yandan Afrika'daki Pompeius yandaşları Scipio önderliğinde yeni bir gruplaşma içine girmiş, diğer yandan da Pontos'ta Büyük Mithridates'in oğlu Pharnakes sorun teşkil etmeye başlamıştı.⁶⁵¹ Tüm bu sorunlar nedeniyle harekete geçen Caesar, Kleopatra'nın güvenliğini sağlamak ve Roma'nın çıkarlarına ters düşecek herhangi bir olayın gerçekleşme ihtimalini ortadan kaldırmak amacıyla “Aleksandria'da bıraktığı üç lejyonun bakımını ve komutasını azatlısının oğlu ve gözde adamlarından biri olan Rufio'ya verdi.”⁶⁵² sonra da Roma'ya döndü.⁶⁵³

Caesar'ın Roma'ya dönmesinden kısa bir sonra Kleopatra da Roma'ya gitmişti. Muhtemelen oğlu XV. Kaesarion'un meşruluğunu ispat etmek ve ileriye dönük politik gayelerini gerçekleştirebilme sürecinin temellerini atmak için yaptığı bu ziyaretin amacı hem Caesar'ın kutlamalarına katılmak hem de diplomatik bazı hedefleri gerçekleştirmektir. Caesar burada Kleopatra ve eşi XIV. Ptolemaios'u “Roma'nın dostu ve müttefiki” olarak kabul etmiştir.⁶⁵⁴ Caesar Mısır'dan ayrıldığı sırada hamile⁶⁵⁵ olan Kleopatra, demotik Serapieum Yazıtı'ndan edinilen bilgilere göre, M.Ö. 23 Haziran 47 yılında doğduğu⁶⁵⁶ düşünülen oğlu XV. Ptolemaios Kaesarion ve henüz 13 yaşında olan eşi XIV. Ptolemaios ile birlikte oldukça kalabalık bir ekibin Roma'ya gitmesi, özel anlamda Kleopatra'nın genel anlamda ise Mısır'ın geleceği ile yakından ilişkilidir.

⁶⁵⁰ Cicero, *Epistulae Ad Atticum*, 11. 18; 11. 25; J. Paterson, “Caesar The Man”, *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford 2009, s. 136.

⁶⁵¹ Suetonius, *Tanrisal Julius Caesar*, 35; A. Goldsworthy, *Augustus. First Emperor of Rome*, Yale University Press, New Haven 2014, s. 64-65; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 67.

⁶⁵² Suetonius, *Tanrisal Julius Caesar*, 76.

⁶⁵³ Caesar'ın Roma'ya dönüş tarihi, onun ikinci diktatörlük yılının sonuna ratlamaktadır. Bkz. Plutarkhos, *Caesar*, 49-51; M.Ö. 47 yılında Roma'ya gitmek üzere Mısır'dan ayrılan Caesar, doğrudan Roma'ya gitmemişti. Roma'ya gitmek üzere yola çıktığı halde önce Suriye'ye oradan da Pontos'a geçmişti. M.Ö. 2 Ağustos 47'de, Pontos'ta, VI. Mitridates'in oğlu Pharnakes ile savaştıktan sonra İtalya'ya gitmişti. Bkz. Plutarkhos, *Caesar*, 50; A. Goldsworthy, *Augustus. First Emperor of Rome*, Yale University Press, New Haven 2014, s. 64-65; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 67; M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 98, 101.

⁶⁵⁴ Dio, *Historiae Romanae*, 43. 27; Suetonius, *Tanrisal Julius Caesar* 37; Jeremy Paterson, “Caesar The Man”, *A Companion to Julius Caesar*, United Kingdom 2009, s. 137.

⁶⁵⁵ Plutarkhos, *Caesar*, 49.

⁶⁵⁶ XV. Ptolamios Kaesarion'un doğum tarihini gösteren bu stel Paris Louvre Müzesi'ndedir. Bkz. G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 238, 253, Dip. 76.

Herşeyden önce kraliçenin Roma'ya kalabalık bir ekiple gelmesi yalnızca Caesar ile değil Roma ile de sıkı bir bağ kurmak istemesinden kaynaklıdır. Kraliçenin bu amacında muvaffak olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Caesar, Kleopatra ile eşi XIV. Ptolemaios'u "Roma'nın dostu ve müttefiki" olarak karşılamış ve kabul etmiştir.⁶⁵⁷ Kleopatra'nın bir başka amacı ise Caesar ile ilişkisinden dünyaya gelen oğlunun babasının Caesar olduğunu ispatlamaktır.⁶⁵⁸ Ayrıca Suetonius'a göre:

*“Savaşları bitirdikten sonra beş kez zafer töreni kutladı: Scipio 'yu yendikten sonra aynı ayda dört kez, aradan birkaç gün geçtikten sonra da Popeius'un çocuklarını yenince bir kez. İlk önce ve olağanüstü bir biçimde Gallia'da, ardından Aleksandria kentinde, sonra da Pontus'ta, hemen ardından Afrika'da, en sonunda da Hispania'da kazandığı başarıları için zafer töreni kutladı.”*⁶⁵⁹

Buradan da anlaşılacağı üzere Caesar'ın M.Ö. 46'nın Eylül-Ekim ayları arasında düzenlediği bu zafer kutlamalarına⁶⁶⁰ katılmak, Kleopatra'nın Roma'ya geliş amacının bir başka nedeni olarak değerlendirilebilir.⁶⁶¹

Kleopatra, ilk kez M.Ö. 46 yılında gittiği Roma'da iki yıl kalmıştı. Eşi ve oğlunun yanı sıra ünlü astronomi uzmanı Sosigenes de Kleopatra ile birlikte Roma'ya gitmişti. Kraliçenin Roma'ya ikinci seyahat tarihi, Caesar'ın Tiber Nehri karşısındaki

⁶⁵⁷ Dio, *Historiae Romanae*, 43. 27; Suetonius, *Tanrisal Julius Caesar*, 37; J. Paterson, “Caesar The Man”, *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford 2009, s. 137; P. Southern, *Julius Caesar*, Tempus, 2001, s. 136.

⁶⁵⁸ M. Grant, “age.”, s. 108; Plutarkhos, Caesar'ın İskenderiye Savaşı'ndan sonra Mısır'dan ayrılarak Suriye'ye gittiğinden bahseder. Caesar Mısır'dan ayrıldıktan bir süre sonra da Kleopatra'nın İskenderiyeliler'in Caeserion diye adlandırdıkları bir oğlu olduğunu belirtmiştir. Bkz. Plutarkhos, *Caesar*, 49; Plutarkhos, Caesar'ın oğlu olan XV. Ptolemaios Kaesarion'dan “Kleopatra'yı gebe bırakmış olan Caesar'dan olduğu sanılan Caeserion” olarak bahsetmektedir. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 54; Muhtemelen dolaylı bir şekilde bu çocuğun Caesar'ın ölümünden sonra doğduğunu ima etmektedir. Bkz. J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 100-101; Cicero, M.Ö. 11 Mayıs 44 yılında yazmış olduğu bir mektupta Kleopatra'nın Caesar'dan olan oğlu XV. Ptolemaios Kaesarion'dan da bahsetmektedir. Bu mektupta çocuğun Caesar tarafından reddedildiğinden bahseder ve kendi beklentisini de dile getirerek bu konuda duyduklarının doğru olmasını ümit ettiğini belirtir. Bkz. Cicero, *Epistulae Ad Atticum*, XIV. 20; Cicero, mektuplarında XV. Ptolemaios Kaesarion ve annesi Kleopatra hakkındaki düşüncelerini belirtmiştir. Cicero ayrıca başka bir gebelikten daha bahsetmektedir. Eğer bu mektupta verilen bilgiler doğruysa muhtemelen Kleopatra Caesar'dan ikinci kez hamiledir fakat bu ikinci gebelik sağlıklı bir doğumla sonuçlanmamıştır. Kleopatra ve Caesar'ın ikinci çocuğunun doğduğuna dair ise hiçbir kanıt yoktur. Bkz. Cicero, *Epistulae Ad Atticum*, XIV. 4; XIV. 8; XV. 20; Joyce Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, London 2008, s. 107-108.

⁶⁵⁹ Suetonius, *Tanrisal Julius Caesar*, 37.

⁶⁶⁰ Caesar Galya, Pontus, Mısır ve Afrika'daki zaferlerini onurlandırmak için M.Ö. 20 Eylül-1 Ekim 46 tarihleri arasında dört büyük zafer töreni düzenlemiştir. Bkz. Dio, *Historiae Romanae*, 43. 20.

⁶⁶¹ Dio, *Historiae Romanae*, 43.27; Suetonius, *Tanrisal Julius Caesar*, 37; J. Paterson, “Caesar The Man”, *A Companion to Julius Caesar*, United Kingdom 2009, s. 137.

özel konağına yerleştiği M.Ö. 44 yılıdır.⁶⁶² Kleopatra, Caesar'ın villasında *maitresse an titre* yani “diktatörün metresi” sıfatıyla yaşamaya başlamış ve kraliçe Caesar'ın suikaste uğradığı tarihe kadar da orada kalmıştı. Kleopatra'nın, eşi XIV. Ptolemaios ve Caesar'dan olan oğlu XV. Ptolemaios Kaesarion ile birlikte Roma'ya gelerek Caesar'ın villasında yaşamaya başlaması, Romalıların tepkisini de beraberinde getirmişti.⁶⁶³ Gerçek anlamda Kleopatra'nın Caesar'ı politik açıdan yönlendirdiğini düşünen Romalılar, tepkilerini, kraliçenin Caesar'ın metresi olduğu söylemi marifetiyle ahlakilik argümanı üzerinden işliyorlardı.⁶⁶⁴ Gerçekten de Caesar'ın kraliçeye ev tahsis etmesi, Romalılar nezdinde tam bir skandal olarak yorumlanmıştı. Daha özelde Romalıların böyle bir yaşamı skandal olarak görmelerinin temel nedenleirnde biri de Caesar'ın Calpurnia ile resmi olarak hala evli olması ve Kleopatra'nın doğma büyüme bir Romalı değil yabancı bir kadın olmasıydı.⁶⁶⁵ Caesar, Romalıların kınama ve eleştirilerine aldırmıyordu.⁶⁶⁶ Hatta Kleopatra'yı onurlandırmak için bazı girişimlerde dahi bulunmuştu.⁶⁶⁷ Bu doğrultuda Kleopatra'yı onurlandırmak ve tanrıçalığını vurgulamak amacıyla onun altından yapılmış bir heykelini Venüs Genetrix Tapınağı'na koymuştu.⁶⁶⁸ Bu altın heykel,⁶⁶⁹ muhtemelen M.Ö. 46 veya M.Ö. 45 yılında, Caesar'ın

⁶⁶² Cicero, *EpistulaeAd Atticum*, XV. 4; Dio, *Historiae Romanae*, 43. 27; Suetonius, *Tanrısıl Julius Caesar*, 52; Appian, *Historia Romana*, 2. 15. 102; F. Chamoux, *Hellenistic Civilization*, (Çev. M. Roussel and M. Roussel), Blackwell Publishing, Malden&Oxford 2002, s. 158; A. Goldsworthy, *Augustus. First Emperor of Rome*, Yale University Press, New Haven 2014, s. 74; J. P. Mahaffy, “Cleopatra VI”, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 2/1, 1915, s. 2-3; S. A. Kallen, *Pharaohs of Egypt*, Reference Point Press, San Diego&CA, 2013, s. 68-70; M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 111-112; S. B. Pomeroy, *Goddesses, Whores, Wives, and Slaves. Women in Classical Antiquity*, s. 124; Modern yazarlardan Ashton, ilk kez M.Ö. 46-44 yılları arasında Roma'yı pek çok kez ziyaret ettiğini, dolayısıyla kraliçenin daimi bir ikametinin söz konusu olmadığını savunur. Buna görüş kapsamında İskenderiye'de bir karışıklığa meydan vermek istemeyen Kleopatra, sürekli bir ikametden ziyade belli aralıklarla Roma'ya gidip gelmeyi tercih etmiştir. Bkz. S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 55-56.

⁶⁶³ Cicero, *EpistulaeAd Atticum*, XV. 4; Dio, *Historiae Romanae*, 43. 27; F. Chamoux, “age.”, s. 158; A. Goldsworthy, “age.”, s. 74; J. P. Mahaffy, “agm.”, s. 2-3.

⁶⁶⁴ Cicero, *EpistulaeAd Atticum*, XV. 4; Dio, *Historiae Romanae*, 43. 27; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 106-107; F. Chamoux, “age.”, s. 158; J. P. Mahaffy, “Cleopatra VI”, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 2/1, 1915, s. 2-3; A. Goldsworthy, *Augustus. First Emperor of Rome*, Yale University Press, New Haven 2014, s. 74, 181.

⁶⁶⁵ Cicero, *EpistulaeAd Atticum*, XV. 4.

⁶⁶⁶ Dio, *Historiae Romanae*, 43. 27.

⁶⁶⁷ Suetonius, Roma'ya gelen Kleopatra'nın Caesar tarafından onurlandırıldığını ve kraliçeye armağanlar verildiğini öne sürmektedir. Bkz. Suetonius, *Tanrısıl Julius Caesar*, 52; J. Paterson, “Caesar The Man”, *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford 2009, s. 137.

⁶⁶⁸ Appian, *Historia Romana*, 2. 15. 102; Paul Zanker, “The Irritating Statues and Contradictory Portraits of Julius Caesar”, *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford 2009, s. 292.

⁶⁶⁹ Bu heykel Appian döneminde hala in-situ durumdaydı. Bkz. Appian, *Historia Romana*, 2. 15. 102; Heykelin formu hakkında bilgimiz yoktur. Fakat heykelin mevcut kopyalarına göre Kleopatra Venüs/Aphrodite olarak tasvir edilmiştir. Bunun dışında heykelin yanında bir yılan olduğundan da bahsedilmektedir. Heykelin yanında yılanın da tasvir edilmiş olması, Octavianus'un Roma'da düzenlediği

yeni forumunda inşa edilen Venüs Tapınağı'ndaki yerini almıştı.⁶⁷⁰ Kleopatra'nın Roma'da tanrıça konumuna yükseldiğinin somut bir göstergesi olan bu heykel,⁶⁷¹ Kleopatra'yı, hem de Roma'da, Mısır tanrıçası Isis, Yunan tanrıçası Aphrodite ve Roma tanrıçası Venüs ile eşdeğerde bir tanrıça haline getiriyordu ki, böylesi bir durum da Romalıların eleştirilerinin haklılık payı açıkça ortaya çıkıyordu.⁶⁷² Buradaki asıl sorun, bir yandan Roma'da en güçlü komutanın kendi ülkesi dışındaki bir coğrafyada uzun süre boyunca yaşaması, bir kral edasıyla Mısır geleneklerini uygulaması; diğer yandan da bir Mısır kraliçesinin sanki bir Romalı gibi Roma'da yaşamaya istekli olmasıdır. Burada her iki ülkeye aynı anda hakim olma çabası açıkça görülmektedir. Her ne kadar Kleopatra ve Caesar'ın büyük Roma-Mısır hedefinin olup olmadığını tam olarak bilemiyorsak da dönemsel olarak Caesar'ın Mısır'a, Kleopatra'nın ise Roma'ya gitmesi, böyle bir düşünceye güvenilir ve geçer bir veri oluşturmaktadır. Burada Caesar'dan çok Kleopatra'nın siyasi istikrarı ve hedeflerine ulaşmadaki kararlılığı açıkça görülmektedir.

Kleopatra'nın Roma'daki stratejisi, “*Senato Mart'ın on beşinde Pompeius binasında toplantıya çağırılınca*”⁶⁷³ Caesar'ın bir suikast sonucu öldürülmesi ile göz ardı edilmesi mümkün olmayan bir kırılma noktasına geldi. “*Başta Gaius Cassius, Marcus ve Decimus Brutus olmak üzere altmıştan fazla adam ona karşı bir tertip hazırladı*”⁶⁷⁴ ve sonrasında Roma Cumhuriyeti'ni tiranlıktan korumakla yükümlü oldukları gerekçesiyle Caesar'a suikast düzenleyip Caesar'ı öldürdüler.⁶⁷⁵ Caesar'ın monarşiye yakın siyasi tutumu ve Doğu aşkı, kendi vatanında Cumhuriyeti savunan kişiler tarafından öldürülmesine neden olmuş olabilir. Fakat Caesar'a düzenlenen bu suikast⁶⁷⁶ sonucunda, Roma'nın tanıdığı en diktatör kişi ortadan kalkmıştı. Kleopatra ise bu suikastle birlikte yalnızca sevgilisini değil, kendisine gösteren stratejik vizyon

zafer töreninde kraliçenin yılanla birlikte tasvir edildiği resim ve heykelleri sergilemiş olması ile ilişkilidir. Bkz. S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 57.

⁶⁷⁰ Suetonius, *Tanrisal Julius Caesar*, 52; Dio, *Historiae Romanae*, 51. 22; Appian, *Historia Romana*, 2. 15. 102; J. Paterson, “Caesar The Man”, *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford 2009, s. 137.

⁶⁷¹ Bu heykel, Roma'da Kleopatra'ya ait bir heykelin varlığının bir göstergesidir. Roma'da bu heykelden başka bir Kleopatra heykelinin olmadığı düşünülmektedir. Bkz. F. Johansen, “Portraits of Cleopatra—Do they Exist? An Evaluation of the Marble Heads Shown at the British Museum in the Exhibition Cleopatra of Egypt: from History to Myth”, *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 75.

⁶⁷² J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 106-107.

⁶⁷³ Suetonius, *Tanrisal Julius Caesar*, 80.

⁶⁷⁴ Suetonius, *Tanrisal Julius Caesar*, 80.

⁶⁷⁵ Suetonius, *Tanrisal Julius Caesar*, 82; Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 14.

⁶⁷⁶ Augustus, kendi başarılarını kaleme aldığı eserinde, babası Caesar'ın bir suikast sonucu öldürüldüğünü, kendisinin de yasal yollardan babasının intikamını aldığını ifade etmiştir. Bkz. Augustus, *Res Gestae Divi Augusti*, 2.

sahibi deneyimli bir komutanı da kaybetmişti.⁶⁷⁷ Artık Roma'da kalması güvenli olmadığı için eşi XIV. Ptolemaios ve oğlu XV. Ptolemaios Kaesarion ile birlikte Mısır'a döndü.⁶⁷⁸

Kleopatra'nın sürgünden kurtularak Caesar'ın karşısına çıkması, tahtı elinden alınmış bir Mısır kraliçesi olarak hem söyledikleri hem de fiziki görünüşüyle onu ilk görüşte etkileyebilmesi, başarılması son derece güç bir eylem olarak değerlendirildiğinde kraliçenin iyi bir siyasi stratejist olduğunu gösterir. Öyle ki Caesar ile bu şekilde başlayan tanışmasını cesareti, ses tonu, güzelliği ve ikna yeteneğini kadınsı nitelikleriyle pekiştirebilmesi sonucu Mısır tahtını yeniden elde etmesi kraliçenin tüm özelliklerini bir arada kullanmayı çok iyi başardığının da kanıtıdır. Bu yöntemle, Mısır kralı olarak tek başına tahtta olan kardeşi XIII. Ptolemaios'u bertaraf etme sürecinde Caesar'ın tam desteğini alabilmesi, diğer meselelerde de Caesar'ı ikna edebilmesi onun hem siyasi hem de şahsi yeteneklerini açıkça göstermektedir. Caesar ile ilişkisi kapsamında tüm bunları başaran Kleopatra'nın, ülkede çıkan büyük iç savaşın hemen sonrasında Mısır'daki görevini büyük oranda tamamlamış olan Caesar'ı hem Mısır'a hem de kendisine bağlayan Nil Seyahati ile onurlandırması ise göz ardı edilemeyecek bir başka siyasi strateji olarak yorumlanmalıdır. İlk firavundan beri süregelen bir Mısır geleneği çerçevesinde Caesar'ı Mısır kralı gibi konumlandırması, ona kendi ülkesinin potansiyel zenginliklerini teşhir etmesi ve kendisine tahtın yolunu açmasından dolayı bir anlamda teşekkür etmesi Kleopatra'nın başarılı politik stratejisinin bir yansımasıdır. Kleopatra'nın uyguladığı bu stratejiler sonrasında Caesar öyle bir noktaya gelmiştir ki, Romalıların kendisi hakkındaki tepki ve suçlamaları görmemiş veya görememiştir. Burada ise Büyük İskender gibi olma yönünde bir siyaset izleyen Caesar'ın derin stratejisi ön plana çıkar. Birbiri ile iç içe geçmiş bu stratejinin, doğu-batı ilişkilerinin temellerinin atılması kadar ittifaklarının sonu anlamını da içerir. Ayrıca hem Kleopatra hem de Caesar'ın nasıl bir siyasi

⁶⁷⁷ M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 117.

⁶⁷⁸ Kleopatra'ya karşı oldukça negatif bir tutum içindeki antik yazarlardan biri olan Cicero, M.Ö. 16 Nisan 44'te yazdığı, Roma için önemli bir tehdit unsuru olduğunu ifade ettiği mektupta, Kleopatra'nın, Caesar'ın suikast sonucu öldürülmesinden sonraki bir ay içinde Roma'yı terk etmesinden duyduğu memnuniyetten bahseder. Bkz. Cicero, *Epistulae Ad Atticum*, 14.8.1; Cicero, *Epistulae Ad Atticum*, 15. 4; J. Griffin, "Shakespeare's Julius Caesar and the Dramatic Tradition", *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford 2009, s. 381; S. A. Ashton, "Cleopatra: Goddess, Ruler or Legend", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 26.

karaktere sahip olduğunun yanı sıra nasıl bir ilişkileri olduğunun da ipuçlarını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak hem Kleopatra'nın hem de Caesar'ın çıkarları doğrultusunda yürüttüğü bir politik stratejinin varlığı söz konusudur. Bu anlamda konuyu öncelikle Caesar açısından değerlendirmek gerekir. Burada göz ardı edilmemesi gereken unsur, Roma'da en güçlü kişi konumunda olan bir generalin kendi ülkesini bir kenara koyup uzun süre Mısır'da ikamet etmesi doğulu bir monarkh gibi hareket etmesi, Mısır'ın yerel geleneklerini uygulaması, Kleopatra'nın da Caesar'ın resmi eşi gibi Roma'da yaşamasıdır. Burada ikilinin her iki ülkeye de hakim olma çabası açıkça görülmektedir. Özellikle Caesar'ın İskender rol modelinden yola çıkarak Doğu-Batı birleşik bir monarşi hedeflediği dolayısıyla Roma merkezli bir monarşi kurmak istediği düşünülebilir. Ya da daha minimal boyutta düşünürsek Mısır'da tecrübe ettiği monarşi anlayışını birebir veya değiştirerek Roma'ya getirme ve tek liderin kendisi olduğu bir Roma yaratmak istiyor olabilir. Doğuya hakim olma sürecinde ise Kleopatra ile birlikte hareket etmek elzemdir. Zira bölgeye hakim olma ve kaynakları kullanma noktasında bu ittifakın en etkili yoldur. Dolayısıyla aralarındaki dost ilişkiyi ve ittifakı sürdürme mecburiyetinin ziyadesiyle farkında olması muhtemeldir. Fakat Caesar'ın kendisi için gelecek vadedilen bu planları gerçeğe dönüşmeden sona ermiş üstelik onun hayatına mal olmuştur. Bu anlamda Roma'daki Cumhuriyet yanlısı muhalifler tarafından öldürülen Caesar'ın Kleopatra ve Mısır aşkı, dolayısıyla Doğu aşkı nedeniyle bir suikaste kurban gittiği söylenebilir. Onun monarşi sevdası, kendi vatanında Cumhuriyeti savunan kişiler tarafından öldürülmesine neden olmuş olabilir. Gelişmeleri Kleopatra açısından değerlendirdiğimizde ise Batı'daki en büyük güç Roma'nın komutanı Caesar ile işbirliği içinde olmak onu doğuda fazlasıyla güçlü kılmıştı. Askeri ve politik açıdan daha rahat hareket etme, Caesar'ın askeri tecrübelerinden yararlanma, onun keskin zekasını hem kendisi hem de ülkesi için kullanma fırsatı yakalayan Kleopatra bu ilişkinin sürekliliğindeki mecburiyetin farkındadır. Batı merkezli bir Doğu-Batı birleşik monarşisinin her ikisi için de iyi bir fırsat olduğunun bilincindedir. Her ne kadar Kleopatra ve Caesar'ın büyük Roma-Mısır hedefinin olup olmadığını tam olarak bilemiyorsak da dönem dönem Caesar'ın Mısır'a Kleopatra'nın ise Roma'ya gitmesi böyle bir düşüncenin var olduğunu düşündürmektedir. Kleopatra'nın Caesar üzerinden uyguladığı bu politika, bazı konularda tam benzerlik içermese de Caesar'ın ölümünden

sonra bu kez Marcus Antonius ile devam etmiştir. Burada Kleopatra'nın siyasi istikrarı ve hedeflerine ulaşmadaki kararlılığı açıkça görülmektedir.

ALTINCI BÖLÜM

KLEOPATRA VE MARCUS ANTONIUS

Bu bölümde Kleopatra ve Marcus Antonius'un siyasi hedefleri çerçevesinde gerçekleştirmiş oldukları eylemler ele alınacaktır. Bu kapsamda ikilinin yaşamış olduğu siyasi süreçten yola çıkarak onları birlikte hareket etmeye iten nedenler, ilk siyasi buluşmanın sebepleri, amaçları ve sonuçları anlatılacaktır. Bu görüşme sonrasında müttefik olarak yola devam ederken özellikle Roma ile yaşadıkları sorunlar, bu sorunların sebep-sonuç ilişkileri ve tarafların bu süreçteki siyasi tepkileri ele alınacaktır. Özellikle birlikte Roma'ya karşı hareket etmeleri nedeniyle yaşadıkları siyasi propaganda süreci ve sonrasında gerçekleşen Actium Savaşı detaylı olarak değerlendirilecektir. Savaş sonrası yenilgi alan Kleopatra- Marcus Antonius çiftinin hem hayallerinin hem de hayatlarının sona ermesi ve sonrasında Mısır'ın Roma hakimiyetine geçmesiyle başlayan yeni döneme kadar irdelenecektir. Burada öncelikle Marcus Antonius'un Kleopatra ile ittifak yaparak ülkesine karşı ciddi bir savaş içine girmesini eleştiren Propertius⁶⁷⁹, Marcus Antonius'un politik ideallerine ulaşması için Mısır'ın zenginliğine ve Kleopatra'nın desteğine ihtiyacı olduğunu ifade eden Dio⁶⁸⁰ gibi yazarların verdiği bilgiler ön planda tutulacak bu kapsamda yapılan birebir alıntılarla konu desteklenecektir. Bundan sonra ise modern yazarların mevcut konu hakkında söyledikleri ele alınacak, varsa ortaya koydukları tartışmalar da eklenerek konu hakkında en detaylı bilgi aktarımı sağlanacaktır. Böylece, ilerleyen alt bölümlerde de belirtildiği üzere, aşk ilişkisi gibi görünse de aslında siyasi ideallere dayalı bir politik bir ittifakın ortaya çıktığı ve bu ittifakla bir Romalının bir Romalıya karşı mücadelesi yani Marcus Antonius'un Kleopatra ile güç birliği yaparak Octavianus'a karşı yürüttüğü mücadele detaylarıyla ele alınacaktır.

6.1. Kleopatra-Marcus Antonius İttifakının Başlaması

Kleopatra ve Marcus Antonius'un Roma'ya karşı ittifak oluşturması, tarih boyunca kurulmuş olan devletlerin güç ve prestij sağlayabilmek için diğer coğrafyalardaki stratejik bölgeleri himaye altına alma ya da onlarla ittifak

⁶⁷⁹ Propertius, *Elegiae*, IV. 6: 1-86

⁶⁸⁰ Dio, *Historiae Romanae*, 48. 24.

kurmalarından farklı bir içeriğe sahiptir. Çünkü bu ittifak, ülkesine karşı doğulu bir kraliçe ile birlikte hareket eden Marcus Antonius'un, Roma dışındaki bir coğrafyada yeni bir hakimiyet alanı oluşturma çabasının bir yansımasıdır. Marcus Antonius, kendisinin yönetimde olduğu doğu merkezli bir idare kurabilmek ve bunu gerçekleştirebilmek için ihtiyacı olan maddi ve askeri desteği yeni bir müttefik sayesinde elde edebilmek için Kleopatra ile ittifak yapmıştır. Fakat bu ittifak hem yerel hem de uluslararası arenada sorun teşkil etmiştir. Çünkü Marcus Antonius'un doğu politikası kapsamında Kleopatra ile şahsi ve siyasi yakınlaşması, Caesar'ın izlediği doğu siyaseti ile benzerlik gösteriyordu. Caesar gibi Marcus Antonius da doğu merkezli siyasi stratejilerini hayat geçirebilmek için Ptolemaios Hanedanı ile ittifak kurmanın veya siyasi ilişkiler geliştirmenin en akılcı strateji olduğunun bilincindeydi. Bu kapsamda Kleopatra ile hem şahsi hem de siyasi yaklaşma içine girdi. Fakat batılı bir komutanın doğulu bir kraliçe ile ittifak yapması üstelik onunla tutkulu bir aşk yaşaması, sadece yöneticiler açısından değil halk tabanında da göz ardı edilmesi mümkün olmayan kültürel ve siyasi sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu anlamda, Roma doğunun doğal ve finansal kaynaklarını elde etmek için fırsat kollarken, kendi içinden çıkmış Romalı bir komutan olan Marcus Antonius'un ülkesine karşı hareket ederek doğu ile ittifaka girmesi ve bu kapsamda Roma hakimiyetindeki toprakların bir kısmını doğulu kraliçeye hediye etmesi, tarafların siyasi stratejilerini yeniden gözden geçirmelerini gerektirmiştir. Bu anlamda bu bölümün temel tartışma konusu Kleopatra'nın, Roma'nın askeri anlamda en güçlü komutanlarından biri olan Marcus Antonius ile ittifak kurma sürecinin nasıl başladığı, nasıl devam ettiği, ittifakın Roma'daki yansımaları ve tarafların siyasi tepkileri boyutunda ele alınacaktır. Bir başka tartışma konusu da Kleopatra'nın hangi duygusal ya da siyasi strateji ile Marcus Antonius'u Roma'dan ve Romalılık anlayışından uzaklaştırarak Mısır'da yaşamaya ikna edebildiği ile yakından ilişkilidir. Zira bu soruların yanıtı Ptolemaios Hanedanı'nın son dönemlerinin anlaşılmasında en önemli ayrıntılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Caesar'ın M.Ö. 44 yılında öldürülmesiyle birlikte Roma'da dengeler değişmişti. Bu sırada Apollonia'da olan Octavianus, babasının ölümü üzerine hemen İtalya'ya geri döndü.⁶⁸¹ Öncelikle Caesar'ın dava arkadaşı olan Marcus Antonius ve Lepidus gibi Roma'nın önemli komutanları ile bir araya gelerek mevcut sorunlar üzerine görüşmelerde bulundu. Bu görüşmeler sonrasında *II. Triumvirliği* kurarak aralarında

⁶⁸¹ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 16; Augustus, *Res Gestae Divi Augusti*, 2.

uzlaşma sağladılar. Ayrıca ülkeyi aralarında paylaşmak ve Caesar'ın intikamını almak gibi bazı önemli kararlar da aldılar.⁶⁸² Triumvirlik üyeleri, Roma'nın yönetimini Lepidus'a bırakarak Caesar'ın katilleri olan Brutus ve Cassius ile savaşmak üzere Makedonya'ya hareket ettiler. M.Ö. 42 yılında yapılan Philippi Savaşı sonrasında Brutus ve Cassius'un öldürülmesi ile birlikte Caesar'ın intikamı alınmıştı.⁶⁸³ Suetonius bu olayı "*Caesar'ı öldürenlerin tümü en çok üç yıl yaşadı ve eceliyle ölmedi; hüküm giydiler ama her biri başka biçimde öldü: Kimi deniz kazasında, kimi de çarpışmada; birkaç tanesi de Cesar'ı öldürdükleri kamayla intihar etti.*"⁶⁸⁴ diye anlatmıştır. Hatta Suetonius bu intikamı meydana gelen tüm savaşlarla ilişkilendirmiş ve "*Tüm savaşlar bu yüzden çıktı: Büyük dayısının öldürülmesinin öcünü almak ve onun actasını korumak*"⁶⁸⁵ olarak nitelendirmiştir.

Philippi Savaşı sonrasında yaşanan olayları Kleopatra'nın Roma ile ilişkileri çerçevesinde değerlendirdiğimizde ilişkinin daha ileri bir boyuta ulaştığı anlaşılmaktadır. Zira Caesar'ın ölümünden sonra yeni bir Romalı müttefik arayışı içerisine giren Kleopatra'nın bu ittifak için en uygun kişinin Marcus Antonius olduğuna karar vermesinden itibaren başlayan süreç, Ptolemaios Hanedanı'nın yıkılmasına kadar devam etti. Bu bölümün temeli de Kleopatra-Marcus Antonius ve Octavianus arasında cereyan eden siyasi mücadeleyi kapsamlı bir şekilde açıklamaya dayanmaktadır.

Philippi Savaşı'nın ardından, Octavianus, sorunların hala devam ettiği Roma'ya geri döndü. Marcus Antonius ise toprak paylaşımı sırasında kendisine verilmiş olan Doğu eyaletlerine gitti.⁶⁸⁶ Suetonius bunu "*Zaferin ardından görevler paylaşılınca, Antonius doğudaki eyaletlere çeki düzen vermeyi, kendisi de [Octavianus] emekli askerleri İtalya'ya götürüp Roma'ya bağlı yerel yönetimlere yerleştirmeyi üstlendi.*"⁶⁸⁷ diye anlatır. Bu kapsamda Doğu'nun finansal katılım payını toplama ve yeni triumvirlerin ihtiyacı olan parayı sağlama görevini üstlenen Marcus Antonius, önce Yunanistan'a oradan da Ephesos'a geçti. Roma'nın Doğu eyaletleri Marcus Antonius'u

⁶⁸² Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 5; 14; Appian, *Historiae Romanae*, 4. 8. 1; Suetonius, *Tanrısıl Augustus*, 13; Suetonius, *Tanrısıl Julius Caesar*, 83; Dio, *Historiae Romanae*, 49. 41; A. E. Delaney, "Reading Cleopatra VII: The Crafting of a Political Persona", *The Kennesaw Journal of Undergraduate Research*, Vol. 3/I, Article 2, 2014, s. 2.

⁶⁸³ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 19-22.

⁶⁸⁴ Suetonius, *Tanrısıl Julius Caesar*, 89.

⁶⁸⁵ Suetonius, *Tanrısıl Augustus*, 10; Suetonius'un bahsettiği *acta* imparatorun yapmak istediği işleri ya da çıkarmak istediği yasaları içeren belgelerdir. Bkz. Suetonius, *Tanrısıl Augustus*, Dip. 243.

⁶⁸⁶ Appian, *Historiae Romanae*, 5. 1. 1; L. McJannet, "Antony and Alexander: Imperial Politics in Plutarch, Shakespeare and Some Modern Historical Texts", *College Literature*, Vol. 20/3, 1993, s. 6.

⁶⁸⁷ Suetonius, *Tanrısıl Augustus*, 13.

adeta sevinç gösterileri ile karşılaşmış “*Antonius Ephesos’a girerken, Bacchus rahibeleri gibi giyinmiş kadınlar, Styr ve Pan kılığına bürünmüş adamlar ve delikanlılar ona öncülük ettiler...bu sırada halk Antonius’a, insanlara neşe veren lütuşkar Bacchus diye seleniyordu.*”⁶⁸⁸ Böylece halk Marcus Antonius’u “Dionysos” olarak isimlendirmek suretiyle onulandırmıştı. Bu ortam, Marcus Antonius’un doğu dünyasına yönelik politik ideallerini gerçekleştirebilmesi için gereken her türlü fırsatı sunuyordu. Çünkü Marcus Antonius’un politik ideali Büyük İskender ve Caesar’ın hedefi ile benzerlik gösteriyordu. Marcus Antoinus da Büyük İskender gibi başarılı bir komutan olmak, Caesar gibi Parth seferine çıkmak⁶⁸⁹ istiyordu. Bu nedenle bir an önce Parth seferi hazırlıklarına başladı.⁶⁹⁰ Fakat doğunun kültürel şekillenmesinde söz sahibi olmak, Parth bölgesini ele geçirmek ve Doğu’daki krallarla ittifak yapmak gibi politik idealleri olan Marcus Antonius’un Parth seferine çıkabilmesi ve hedeflerine ulaşabilmesi için doğuda kendisine destek sağlayacak bir müttefike ihtiyacı vardı. Müttefik arayışında olan tek kişi Marcus Antonius değildi. Kleopatra da tıpkı Marcus Antonius gibi yeni bir müttefik arayışı içindeydi. Marcus Antonius, kendisine en uygun müttefikin Kleopatra olacağını düşünerek onunla görüşmeye karar verdi. Gerçekten de Marcus Antoinus’un politik ideallerine ulaşması, askeri seferlerine destek sağlaması ve amaçlarına kolayca ulaşabilmesi için stratejik açıdan önemli bir konumda olan Mısır’ın zenginliğine ihtiyacı vardı.⁶⁹¹

Görüldüğü üzere Marcus Antonius’un Kleopatra ile olan ilişkisi, politik bir ittifak kurma ihtiyacının ortaya çıkması nedeniyle gündeme gelmişti.⁶⁹² Marcus Antonius’un Kleopatra ile yakınlaşma nedenleri arasında en önemli etken, yukarıda Büyük İskender ve Caesar ile ilişkilendirilerek ifade edildiği üzere, planlamış olduğu Parth seferinde kendisine destek sağlayacak doğulu bir müttefik bulmaktı. Kaldı ki Mısır’da ve Roma’da yaşanan siyasi gelişmeler sonrasında ortaya çıkan tablo, Kleopatra ve Marcus Antonius ittifakını kaçınılmaz hale getirmişti.

⁶⁸⁸ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 24.

⁶⁸⁹ Fakat Caesar, Parth seferine çıkmadan kısa bir süre önce öldü.

⁶⁹⁰ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 6, 24; Dio, *Historiae Romanae*, 49. 41; Appian, *Historiae Romanae*, 5. 4. 1; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 158; F. Chamoux, *Hellenistic Civilization*, (Çev. M. Roussel and M. Roussel), Blackwell Publishing, Malden&Oxford 2002, s. 159.

⁶⁹¹ Dio, *Historiae Romanae*, 48. 24; P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklohama Press, Oklohama 2006, s. xiv; L. McJannet, “Antony and Alexander: Imperial Politics in Plutarch, Shakespeare and Some Modern Historical Texts”, *College Literature*, Vol. 20/3, 1993, s. 3.

⁶⁹² Dio, *Historiae Romanae*, 48. 24; D. E. E. Kleiner, *Cleopatra and Rome*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 2005, s. 3.

Öte yandan Marcus Antonius ile ittifak kurmaya çalışan Kleopatra'nın da bazı hedefleri vardı. Caesar'ın ölümü üzerine Roma'daki politikası sona eren Kleopatra, Mısır'a geri dönmek zorunda kalmıştı. Mısır'a döndükten kısa bir süre sonra da taht ortağı ve eşi XIV. Ptolemaios esrarengiz bir şekilde ölmüştü. Suikastın arka planında, Caesar'ın Kleopatra ve XV. Ptolemaios Kaesarion'u İskenderiye'nin eş hükümdarı yapma amacının olduğuna ilişkin muhtemelen Caesar'ın düşmanları tarafından çıkarılmış olan söylentiler olsa da XIV. Ptolemaios'un ölümü, taht için geriye kalan tek varis olan XV. Ptolemaios Cesarion'un tahta geçmesi için gerekli ortamı fazlasıyla sağlamıştı. Böylece asıl amacı kendisini geri planda tutarak Caesar'ın asıl varisi olan oğlu XV. Ptolemaios Kaesarion'u Mısır kralı olarak ön plana çıkarma ve bu sayede Roma ile sağlam bir bağ kurmak olan Kleopatra'nın yeni stratejik dönemi başlamış oldu söylenebilir.⁶⁹³ Kleopatra'nın yeni bir siyasi strateji oluşturmasının zorunlu hale geldiği mevkidaşı, kardeşi ve eşi XIV. Ptolemaios'un ani ölümü ve Romalı müttefiki Caesar'ın ölümünden kolaylıkla anlaşılabilir. Bu anlamda, tahttaki yerini bir şekilde garantiye alması gereken Kleopatra, Caesar'dan sonra batıdaki gelişmeleri yeniden takip etmek suretiyle triumvirlik üyesi olan Romalı komutanlar içinden muhtemel galibi tespit etme çabası içine girmiş ve Marcus Antonius'da karar kılmıştı.⁶⁹⁴ Siyasi stratejisini hayata geçirme aşamasında faydalanabileceği en uygun komutan olarak gördüğü Marcus Antonius'un Doğu eyaletlerinin yönetimini üstlenmesini fırsata dönüştürmek istemişti.⁶⁹⁵

Kleopatra'nın Marcus Antonius'u yeni Romalı müttefiki olarak belirlemede Marcus Antonius'un içkiye ve kadınlara düşkünlüğü belirleyici olmuştur.⁶⁹⁶ Tıpkı Caesar ile buluşma olduğu gibi Marcus Antonius ile kurmayı planladığı ilişkide de onun kişisel zaaflarından yararlanmayı amaçlamıştı. Evli olduğu halde kadınlarla hatta pek çok komutanın eşiyle birlikte olan Marcus Antonius'u kolayca etkileyebileceğini

⁶⁹³ Cicero, *Epistulae Ad Atticum*, 14. 8. 1; 15. 4; J. Griffin, "Shakespeare's Julius Caesar and the Dramatic Tradition", *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford 2009, s. 381; S. A. Ashton, "Cleopatra: Goddess, Ruler or Legend", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S.A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 26; Andrew Lintott, "The Assassination", *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford 2009, s. 76.

⁶⁹⁴ Antik yazarlardan Appian, Kleopatra'nın Marcus Antonius ile görüşme çabasını anlatır. Bkz. Appian, *Historia Romana*, 5. 1. 8; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 33.

⁶⁹⁵ E. G. Huzar, "Mark Antony: Marriages vs. Careers", *The Classical Journal*, Vol. 81/2, 1986, s. 109; William Linn Westermann, "The Ptolemies and The Welfare of Their Subjects", *The American Historical Review*, Vol. 43/2, 1938, s. 285.

⁶⁹⁶ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 60.

düşünerek Marcus Antonius ile bir yakınlaşma içine girmeye çalıştı.⁶⁹⁷ Nitekim Tarsus'taki buluşmalarında Marcus Antonius'un karşısına tanrıça Aphrodite temsilinde çıkınca,⁶⁹⁸ tüm gelişmeler kraliçenin istediği yönünde gelişmeye başlamıştı. Bir anlamda siyasi ve kişisel ilişkilerinin temelini atan bu buluşma, hayatlarının sonuna kadar her durumda birlikte hareket etmeleri zorunluluğunu da beraberinde getirecekti. O kadar ki tıpkı Caesar gibi Marcus Antonius'u da kendi ülkesi Roma'ya, dava arkadaşlarına ve halkına yabancılaştırmayı başarabilecekti. Bunun yolu da Marcus Antonius'un özelde kendisine genelde ise Mısır'a bağlanmasından geçiyordu. Geri dönüşlü olarak Marcus Antonius da kendi hedefleri doğrultusunda Kleopatra'ya yakınlaşma yollarını keşfetmişti. Öyle ki Marcus Antonius, doğudaki politik hedeflerine Kleopatra ve Mısır'ın desteği olmadan ulaşamayacağını fazlasıyla bilincindeydi. Bu doğrultuda Marcus Antonius, pek çok antik yazarın belirttiği gibi aşkı, tutkusu ve yabancı bir kadına olan esareti sayesinde kraliçeye aşırı derecede bağlanmıştı.

Buradaki en önemli noktalardan biri de Kleopatra'nın Caesar ile kurmuş olduğu hem özel hem de siyasi ilişkinin benzerini Caesar'ın ölümünün hemen ardından Marcus Antonius ile de ilişki kurabilmiş olmasıdır. Dolayısıyla burada siyasi bir istikrar ve kararlılığın yanı sıra yöntem benzerliği de söz konusudur. Her halükarda Romalı bir komutanın askeri desteğini almayı hedeflediğinden, bunu gerçekleştirebilmek için pek çok şahsi ve siyasi stratejiyi çekinmeden denediği söylenebilir.

6.1.1. Tarsus Buluşması

Her iki tarafın birbiri ile örtüşen amaçları göz önüne alındığında, özellikle Kleopatra'nın Marcus Antonius ile Tarsus'ta buluşmasının bir rastlantıdan çok planlı bir eylem olduğu söylenebilir.⁶⁹⁹ Kleopatra ve Marcus Antonius'un ittifak arayışı ve politik idealleri, müttefiklerin siyasi bir görüşme yapmalarını adeta kaçınılmaz hale getirmişti. Kleopatra ve Marcus Antonius'un ilk kez Tarsus'ta görüştikleri düşünülse de, tarafların ilk resmi görüşmesi M.Ö. 55 yılında olmuştu. Aulus Gabinius'un ordusunda *magister equitum* yani süvari komutanı olarak görev yaparken İskenderiye'ye gelen Marcus

⁶⁹⁷ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 28.

⁶⁹⁸ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 25-26; Appian, *Historia Romana*, 5. 1. 8.

⁶⁹⁹ Dio, *Historiae Romanae*, 48. 24; D. E. E. Kleiner, *Cleopatra and Rome*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 2005, s. 3.

Antonius, henüz çocuk yaşta olan Kleopatra ile ilk kez burada karşılaşmıştı.⁷⁰⁰ Büyük bir tören havasında gerçekleşen ikinci görüşme ise Tarsus'ta gerçekleşmişti. Kleopatra ve Marcus Antonius, ilk buluşmalarından tam on dört yıl sonra M.Ö. 41 yılında Tarsus'ta ikinci kez bir araya gelmişlerdi.⁷⁰¹ Plutarkhos konuyla ilgili şöyle ifade etmektedir:

“Antonius’un kişiliği böyle olduğu için, başına gelebilecek en son ve en büyük kötülük Kleopatra’ya duyduğu aşktan geldi; bu aşk, onun içinde gizli saklı bir şekilde uyuyup duran pek çok tutkuyu uyandıracak ve delilik noktasına kadar alevlendirecekti; bu aşk onun içinde hala direnen iyi ve kurtarıcı her ne özellik kaldıysa, onları önce bastırarak, sonunda tamamen yok edecekti.”⁷⁰²

Metinden anlaşılacağı gibi bu görüşmeyi talep eden Marcus Antonius’tu. Kleopatra’nın, bu konuda bir açıklama yapmasını isteyen Marcus Antonius, “Antonius Parth savaşı için hazırlık yaparken, son savaşlar sırasında Kleopatra’nın Cassius taraftarlarına para toplayıp büyük yardımlarda bulunmuş olduğu şeklindeki suçlamaya cevap vermesi için, ona Kilikya’ya gelmesini emreden bir haber göndermişti.”⁷⁰³ Marcus Antonius’un bu davetini kabul eden Kleopatra, bu görüşmeyi avantaja çevirmek adına ülkesinin zenginliğini ve kendisinin tanrıçalığını ön plana çıkarmayı önceleyen bir karşılaşma sahnesi hazırlığı yapıyordu. Bu doğrultuda Kleopatra, tanrıça Aphrodite gibi “en güzel giysiye bürünüp”⁷⁰⁴ lüks ve gösterişli bir saltanat gemisi ile Tarsus’a geldi. Kleopatra’nın planına göre, zaten Ephesos halkı tarafından “Dionysos” olarak karşılanan Marcus Antonius ile Aphrodite’nin bir araya gelmesi, iki büyük tanrının buluşması olacaktı. Aphrodite’nin Dionysos ile şenlik yapmaya geldiği yönündeki söylentilerin, halk arasında da yayılmaya başlaması ile

⁷⁰⁰ Appian, Marcus Antonius’un ilk görüşte Kleopatra’ya aşık olduğunu belirtir. Bkz. Appian, *Historia Romana*, 5. 1. 8-9; Dio, *Historiae Romanae*, 50. 5; 50. 24; 50. 26; Florus, *Epitomae*, 2. 21; D. E. E. Kleiner, *Cleopatra and Rome*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 2005, s. 3-4; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 148; D. W. Roller, *The World of Juba II and Cleopatra Selene. Royal Scholarship on Rome’s Afrikan Frontier*, Routledge Classical Monographs, New York 2003, s. 77-78; R. D. Alston, *Soldier and Society in Roman Egypt. A Social History*, Londra 2003, s. 10.

⁷⁰¹ Athenaeus, *Deipnosophistae*, 4. 29G; L. Kostuch, “Ancient Philosophy of Lovesickness Plutarch. Cleopatra and Eros”, *Spoleczenstwo Edukacja*, Vol. 14/2, 2014, s. 11; D. W. Roller, “age.”, s. 77-78.

⁷⁰² Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 25.

⁷⁰³ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 25.

⁷⁰⁴ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 25.

birlikte bölge halkının bu buluşmaya olan ilgi ve merakını daha da artırmış ve tüm bu yaşananları büyük bir ilgi ile izlemişlerdi.⁷⁰⁵

Tarsus'ta gerçekleşen bu resmi görüşme, hem Marcus Antonius hem de Kleopatra'nın politik stratejisinin bir ürünüydü. Antik yazarlardan Appianos, Marcus Antonius ile politik bir görüşme gerçekleştirmeye giden Kleopatra'nın stratejisine değinirken, ikili arasında yaşanan olayları da anlatır. Özellikle de Marcus Antonius'un, Kleopatra'nın siyasi duruşunu sorguladığına değinir. Buna göre, Marcus Antonius, Caesar'ın intikamının alındığı Philippi Savaşı'nda Kleopatra'nın duruma müdahil olmamasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmek suretiyle kraliçeye sitemini dile getirmişti. Kleopatra ise Marcus Antonius'tan özür dilemek yerine yaşanan olayları açıkça anlatmış ve kendini savunmuştu. Bu süreçte Dolabella'ya dört filo göndererek askeri destek sağladığını, kendisinin Cassius ile bir ittifakın hiçbir şekilde söz konusu olmadığını, dolayısıyla ona herhangi bir yardımda bulunmadığını ifade etmişti. Hatta “onu [Kleopatra'yı] iki kez tehdit eden Cassius'a yardım etmedi...Cassius'a karşı mücadele etmek için Adriatik Denizi'ne doğru hareket etti”⁷⁰⁶ fakat şiddetli bir fırtınanın gemilerine zarar vermesi ve hastalanması sonucu Mısır'a geri dönmek zorunda kaldığını söylemişti.⁷⁰⁷ Tarsus'ta gerçekleşen bu görüşme sonrasında Marcus Antonius Kleopatra'ya inanmış ve böylelikle yaklaşık on yıl sürecek olan bir ilişkinin temelleri atılmıştı.⁷⁰⁸

Kleopatra-Marcus Antonius ilişkisinin temeli siyasi ideallere dayansa da aşk ilişkisini de içermektedir. Kleopatra'ya hesap sormak üzere Tarsus'ta buluşmak isteyen Marcus Antonius ona birden bire aşık olmamıştı. Çünkü Marcus Antonius'un Kleopatra'ya olan aşkı ilk karşılaşmalarında yani M.Ö. 55'te İskenderiye'de başlamıştı. Romalı general Aulus Gabinius'un ordusundaki süvari birliğinde görevli olarak Mısır'a gelen Marcus Antonius, o yıllarda karşılaştığı prenses Kleopatra'ya ilk görüşte kraliçeye

⁷⁰⁵ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 25-26; Appian, *Historia Romana*, 5.1.8; Athenaeus, *Deipnosophistae*, 4.29G; F. Chamoux, *Hellenistic Civilization*, (Çev. M. Roussel and M. Roussel), Blackwell Publishing, Malden&Oxford 2002, s. 159; M. Reinhold, “The Declaration of War against Cleopatra”, *The Classical Journal*, Vol. 77/2, 1982, s. 98; A. E. Delaney, “Reading Cleopatra VII: The Crafting of a Political Persona”, *The Kennesaw Journal of Undergraduate Research*, Vol. 3/1, Article 2, 2014, s. 2; E. G. Huzar, “Mark Antony: Marriages vs. Careers”, *The Classical Journal*, Vol. 81/2, 1986, s. 97-111.

⁷⁰⁶ Appian, *Historia Romana*, 5. 1. 8.

⁷⁰⁷ Appian, *Historia Romana*, 4. 82; 5. 1. 8; Cicero, *Epistulae ad Familiares*, XII. 11; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 240.

⁷⁰⁸ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 26-28; Appian, *Historia Romana*, 5. 1. 8; Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 3; D. E. E. Kleiner, *Cleopatra and Rome*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 2005, s. 3-4; E. G. Huzar, “Mark Antony: Marriages vs. Careers”, *The Classical Journal*, Vol. 81/2, 1986, s. 99, 106, 181.

aşık olmuştu. Bu aşk ve Marcus Antonius'un Kleopatra'nın cazibesine ilk görüşten itibaren karşı koyamadığı düşüncesi, başta Appianos olmak üzere antik literatürde oldukça yaygın bir söylem halini almıştı.⁷⁰⁹ Bu bilgiler kapsamında Kleopatra'nın Marcus Antonius'a ilk görüşte aşık olup olmadığı bilinmiyor olsa da Marcus Antonius'un ilk görüşte aşık olduğu anlaşılmaktadır. Yani Tarsus'ta gerçekleşen buluşmada yeni bir aşkın doğuşundan söz etmek güçtür. Burada Marcus Antonius'un daha önceden var olan aşkının yeniden filizlenmesi söz konusudur. Zaten daha önceden özel duygular hissettiği kadınla yollarını siyasi anlamda da birleştirmek istemiş ve bu nedenle kraliçenin Philippi Savaşı'nda destek vermemesini bahane etmiş olması muhtemeldir. Bu olayın açığa kavuşması noktasında gerçekleşen buluşma sonrasında siyasi ve özel ilişkileri başlamıştır. Kleopatra'nın burada mantık ilişkisi kurmuş olması ihtimal dahilinde olsa da Marcus Antonius'un fiziki, askeri ve siyasi karizmasından etkilenecek ona aşık olması da muhtemeldir. İlişkinin başlaması, amacı ve niteliği her ne olursa olsun ikilinin birbirlerine buldukları vaatler ilişkisinin süresi ve gidişatı noktasında da etkili olmuştur. Burada Kleopatra'nın, ülkesine hakimiyet sürecinde destek alacağı Marcus Antonius'a özellikle Parth Seferi'nde sağlayacağı desteğin önemini göz ardı etmemek gerekir.

*“Onunla [Marcus Antonius’la] buluşmak için Kilikya’ya [Tarsus’a] gelen”*⁷¹⁰ Kleopatra ile Marcus Antonius'un M.Ö. 41 yılında Tarsus'ta gerçekleşen bu törensel buluşması, bir yandan aralarındaki tutkulu aşk ilişkisi⁷¹¹, Appianos bu ilişkinin başlamasını *“Marcus Antonius Kleopatra'nın görünüşünden çok etkilendi, kırk yaşında olmasına rağmen genç bir delikanlı gibi davranarak ona aşık oldu”*⁷¹² ifadeleriyle anlatır, diğer yandan da tarihin en önemli politik olaylarının tetikleyicisi olması bakımından oldukça önemliydi.⁷¹³ Bu ilişkinin başlamasıyla birlikte hem Kleopatra hem

⁷⁰⁹ Appian, *Historia Romana*, 5. 1. 8-9; Dio, *Historiae Romanae*, 50. 5; 50. 24; 50. 26; Florus, *Epitomae*, 2. 21; D. E. E. Kleiner, *Cleopatra and Rome*, Cambridge 2005, s. 3-4; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 148; D. W. Roller, *The World of Juba II and Kleopatra Selene. Royal Scholarship on Rome's Afrikan Frontier*, New York 2003, s. 77-78.

⁷¹⁰ Appian, *Historia Romana*, 5. 1. 8.

⁷¹¹ Appian, Marcus Antonius'un ilk görüşte Kleopatra'ya aşık olduğunu belirtir. Marcus Antonius'un Kleopatra'nın görünüşünden ve zekasından çok etkilendiğini ve genç bir delikanlı gibi davranarak ona aşık olduğunu ifade eder. Marcus Antonius'un Kleopatra'yı ilk gördüğü andan itibaren onun cazibesine karşı koyamadığı düşüncesi, başta Appian olmak üzere antik literatürde oldukça yaygın bir söylem halini almıştır. Bkz. Appian, *Historia Romana*, 5. 1. 8.

⁷¹² Appian, *Historia Romana*, 5. 1. 8.

⁷¹³ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 25-26; F. Chamoux, *Hellenistic Civilization*, (Çev. M. Roussel and M. Roussel), Blackwell Publishing, Malden&Oxford 2002, s. 159; M. Reinhold, “The Declaration of War against Cleopatra”, *The Classical Journal*, Vol. 77/2, 1982, s. 98; A. E. Delaney, “Reading Cleopatra VII: The Crafting of a Political Persona”, *The Kennesaw Journal of Undergraduate Research*, Vol. 3/I, Article

de Marcus Antonius Roma dünyasını kontrol etmek adına büyük ve tehlikli bir oyunun içine girmişlerdi. Bu durumda her daim birlikte hareket ederek politik çıkarlarını gözetmeleri gerekiyordu.⁷¹⁴ Ortaya çıkan bu ittifak çerçevesinde tarafların ne gibi sorumlulukları olduğu da çok önemliydi. Kleopatra, ordusu ve zenginliği ile Marcus Antonius'a destek sağlayarak Roma'da yeniden güç kazanması için ona yardım edecekti. Marcus Antonius ise Kleopatra'nın tahtını koruyacak, askeri deneyimleri ve politik prestiji ile ona destek olacaktı. Çünkü Kleopatra, Marcus Antonius'un ihtiyacı olan yardımı sağlarken karşılığında tahtını ve Mısır hanedanı içindeki gücünü sürekli kılma konusunda teminat istemişti. Bu politika çerçevesinde Kleopatra'nın tüm taleplerini kabul eden Marcus Antonius, kraliçenin isteklerini yerine getirmek için harekete geçti. Bu durum, Kleopatra'nın Marcus Antonius'a neden yakınlaşmaya çalıştığını daha iyi açıklamaktadır. Taht mücadelesindeki rakiplerini bertaraf etmede kullanabileceği en uygun kişi, bir kadının sözünden çıkmayacağını düşündüğü Marcus Antonius olmalıydı. Nitekim Kleopatra'ya tutku derecesinde bağlı olan Marcus Antonius, kraliçenin isteklerinde sınır tanımamış, bu uğurda onun kardeşlerini öldürebilecek kadar ileri gitmişti. İlk olarak da Marcus Antonius, Kleopatra'nın Miletos'taki Artemis Leukophyrene Tapınağı'nda sürgünde olan kız kardeşi IV. Arsinoe'nin öldürülmesi talimatını verdi. IV. Arsinoe'nin öldürülmesiyle birlikte Mısır tahtının vaislerinden ve Kleopatra'nın en önemli rakiplerinden biri daha ortadan kaldırılmış oldu.⁷¹⁵

Kleopatra ve Marcus Antonius, Tarsus'ta buldukları süre boyunca birbirlerini onurlandırmak adına çeşitli ziyafetler düzenlediler.⁷¹⁶ Bu kapsamda Kleopatra'nın Marcus Antonius onuruna düzenlemiş olduğu bu görkemli ziyafetler, Mısır'ın zenginliğini ortaya koymaktan ziyade Mısırlıların müsrifliğini yansıtıyordu.⁷¹⁷ Çünkü

2, 2014, s. 2; E. G. Huzar, "Mark Antony: Marriages vs. Careers", *The Classical Journal*, Vol. 81/2, 1986, s. 97-111.

⁷¹⁴ E. G. Huzar, "agm.", s. 109

⁷¹⁵ Appian, *Historia Romana*, 5. 1. 9; Dio, *Historiae Romanae*, 48.24; Iosephus, *Contra Apinoem*, 2. 48; A. E. Delaney, "Reading Cleopatra VII: The Crafting of a Political Persona", *The Kennesaw Journal of Undergraduate Research*, Vol. 3/I, Article 2, 2014, s. 2.

⁷¹⁶ Kleopatra'nın düzenlediği ziyafetin tasvir edildiği 18. yüzyıl tablosu için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 351, Fig. 373, Lev. 31.

⁷¹⁷ Berthold, L. Ullman, "Cleopatra's Pearls", *The Classical Journal*, Vol. 52/5, 1957, s. 194; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 122; Plutarkhos kraliçenin Marcus Antonius onuruna düzenlediği görkemli ziyafetleri detaylı bir şekilde anlatır. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 26-28; Kleopatra'nın lüks anlayışını sorgulayan Romalı yazarlar onun sıradan, egoist ve çıkarıcı bir tutum sergilediğini ifade etmişlerdir. Ptolemaios Hanedanı'nın zengin ve lüks yaşantısından bahseden

Mısırlıların lüks, ziyafet, zenginlik ve aşırı savurganlık anlayışı, doğulu bir kral gibi davranan Marcus Antonius tarafından hemen benimsenmişti.⁷¹⁸ Tarsus'ta düzenlenen görkemli ziyafetler ve eğlencelerden sonra, Marcus Antonius ve Kleopatra, kışı birlikte geçirmek üzere İskenderiye'ye gittiler.⁷¹⁹ Marcus Antonius İskenderiye'ye Romalı bir komutan olarak değil sivil bir vatandaş olarak gitmişti. Mısır'ın egemen kraliçesi olma planları yapan Kleopatra, ülkesine gelen Marcus Antonius'u kendisiyle eş tutmuştu. Kraliçenin asıl amacı, hem siyasi hem de duygusal anlamda Marcus Antonius'un önceliği haline gelmek ve vazgeçilmezi olmaktı. Bu nedenle onu politik amaçlarından vazgeçirmeye çalışmış, hatta gerçekleştirmeyi planladığı Parth seferini engellemek için elinden geleni yapmıştı.⁷²⁰ Fakat Marcus Antonius Kleopatra'ya Parth seferini gerçekleştirip gerçekleştirmeyeceği konusunda herhangi bir ipucu vermekten kaçınmıştır. Daha çok aşkını ve tutkusunu kraliçeye gösterecek eylemlerde bulunmuş, siyasi hedeflerini ön plana çıkaran tutum ve davranışlara girmemiştir. Bu bir siyasi strateji olmakla birlikte gerçekten aşık olan ve sadece aşkını yaşayan bir kişinin verdiği tepki de olabilir. Ya da içinde bulunduğu ortamın şaşasına kapılıp sessiz kalmış da olabilir. O kadar ki Caesar'ın ölümünden iki yıl sonra yani M.Ö. 42 yılında Marcus Antonius ile Kleopatra arasında bir yakınlaşma başladığından bahseden Strabon'a göre, Kleopatra'ya aşık olan Marcus Antonius onu görülmemiş bir şekilde onurlandırmış hatta Kleopatra ile evlenmişti. Bunu da, "*O (Marcus Antonius) Kleopatra'yı eşi olarak seçti*" şeklinde ifade etmiştir.⁷²¹ Suetonius'un eserinde ise Marcus Antonius Kleopatra'dan "*O benim karım*"⁷²² ifadesiyle bahsetmiştir. Buevliliğin gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda başka bir anlatım mevcut olmadığı için kaynaklardan edindiğimiz bilgiler tartışmalıdır.⁷²³ Bir evlilik söz konusu olmasa da eğlence ile fazla iç içe olan yaşam tarzlarına devam ettiler. Bu yaşam tarzlarını da taklit edilemez, eşsiz ve benzersiz bir yaşam olarak adlandırdılar. Hatta "Taklidi İmkansız Biçimde Yaşayanlar"

Yaşlı Pilinius, Kleopatra'nın bu ziyafetlerde Marcus Antonius'u etkilemek için büyük bir inciyi şarap içinde erittiğini belirtir. Bkz. Pliny, *Naturalis Historia*, IX. 58. 119-121.

⁷¹⁸ Florus, *Epitomae*, 2. 21. 1-3; Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 28.

⁷¹⁹ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 28-29; Appian, *Historia Romana*, 5. 1. 9; D. W. Roller, *The World of Juba II and Kleopatra Selene. Royal Scholarship on Rome's Afrikan Frontier*, Routledge Classical Monographs, New York 2003, s. 77.

⁷²⁰ E. G. Huzar, "Mark Antony: Marriages vs. Careers", *The Classical Journal*, Vol. 81, No. 2, 1986, s. 106-107.

⁷²¹ Strabo, *Geographica*, 17. 1. 11; Kleopatra ve Marcus Antonius'un evlilik sözleşmesinin bir kopyası bulunmaktadır. Bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 361, Fig. 385, Lev. 32.

⁷²² Suetonius, *Tanrisal Augustus*, 69.

⁷²³ Bahsi geçen evliliğin gerçekleşmemiş olması muhtemeldir. Zira Marcus Antonius hala Octavia ile evlidir.

adını verdikleri bir de dernek kurdular.⁷²⁴ Bu derneğin görkemli eğlencelerine kendini kaptıran Marcus Antonius Plutarkhos'un eserinde şu şekilde yer almaktadır:

*“Antonius Kleopatra'nın öyle bir tutsağı olmuştu ki karısı Fulvia Roma'da genç Caesar'a karşı Antonius'un çıkarları için savaşırken, Parth ordusu Mesopotamia'da dolaşp dururken ve ... Parth ordusu Suriye'ye girmek üzereyken bile Antonius kendisinin Kleopatra tarafından İskenderiye'ye götürülmesine razı olabiliyordu ve orada...boş vakti olan bir gence yakışır eğlence ve oyunlarla uğraşarak boşa zaman harcayabiliyordu.”*⁷²⁵

Buna göre Marcus Antonius bu olaylarla ilgilenmek yerine kraliçe ile eğlencelere katılmayı tercih etmişti. Kısacası zevk ve sefa içinde yaşamak, Marcus Antonius'u oyalamada uygulanabilecek iyi bir yöntemdi ve Kleopatra bunu başarıyla eyleme geçirmişti.

6.1.2. Marcus Antonius'un İskenderiye'den Roma'ya Dönüşü

Marcus Antonius'un İskenderiye'deki bu eğlence dolu günleri uzun sürmemişti. M.Ö. 41-40 kışını geçirmek üzere Kleopatra ile birlikte İskenderiye'ye giden Marcus Antonius, Suriye ve Roma'da yaşanan sorunlardan dolayı zor günler geçirmeye başlamıştı. Çünkü Suriye Parthhakiyetine girmiş⁷²⁶ Parth ordularına kumanda eden Labienus ise neredeyse tüm Asya bölgesini ele geçirmişti. Bunun üzerine M.Ö. 40 yılının sonlarına doğru Parthlara karşı koymak üzere yola çıkan Marcus Antonius Phoinike bölgesine kadar ilerledi. Bu sırada Roma'daki eşi Fulvia'dan bir mektup geldi. Mektupta, Fulvia ile Marcus Antonius'un erkek kardeşi Lucius'un Octavianus'a karşı savaşmaya başladıkları fakat bu savaş sonrasında İtalya'dan kaçmak zorunda kaldıkları yazıyordu. Fulvia'dan gelen bu haber üzerine iki yüz gemi ile İtalya'ya geri dönmek zorunda kalan Marcus Antonius, ülkesine dönünce eşi Fulvia'nın iç savaşın ortaya

⁷²⁴ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 28; F. Chamoux, *Hellenistic Civilization*, (Çev. M. Roussel and M. Roussel), Blackwell Publishing, Malden&Oxford 2002, s. 159; A. Goldsworthy, *Augustus. First Emperor of Rome*, Yale University Press, New Haven 2014, s. 154.

⁷²⁵ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 28.

⁷²⁶ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 28, 30; D. W. Roller, *The World of Juba II and Kleopatra Selene. Royal Scholarship on Rome's Afrikan Frontier*, Routledge Classical Monographs, New York 2003, s. 7-78; A. Goldsworthy, *Augustus. First Emperor of Rome*, Yale University Press, New Haven 2014, s. 154; E. G. Huzar, “Mark Antony: Marriages vs. Careers”, *The Classical Journal*, Vol. 81, No.2, 1986, s. 107.

çıkmasına sebep olan en önemli aktör olduğunu öğrendi.⁷²⁷ Plutarkhos, Fulvia'nın asıl amacının İtalya'da bir karışıklık çıkararak eşi Marcus Antonius'un Kleopatra'dan ayrılmasını sağlamak olduğunu ifade etmişti. Fakat Fulvia'nın planları gerçekleşemedi çünkü Marcus Antonius'u karşılamak üzere harekete geçtiği sırada Sicyon'da öldü. Bu gelişmeler, askeri ve politik anlamda Kleopatra'dan çok Octavianus'a ihtiyacı olduğunu düşünmeye başlayan Marcus Antonius'un Octavianus'a yakınlaşmasına neden oldu. Fulvia'nın ölmesi, Marcus Antonius'un bu düşüncesini gerçekleştirecek siyasi ortamı fazlasıyla sağlamış, tarafların bir araya gelmesine zemin hazırlamıştı. Bu süreçte Marcus Antonius, Kleopatra ile olan şahsi ve siyasi ilişkisini askıya almış ve yaklaşık dört yıl boyunca onunla hiç görüşmemişti. Bu sayede Octavianus ile olan dostluğunu yeniden gözden geçirme fırsatı bulmuş ve gerçekleştirmeyi düşündüğü Part seferine odaklanmıştı. Bu sefer, Marcus Antonius'un askeri anlamda çok güçlü olmasını gerektirdiği için Octavianus'ın güvenini yeniden kazanmak ve kendisi için gereken orduyu temin etmek istiyordu. Nihayet Marcus Antonius ile Octavianus arasında anlaşma sağlandı. M.Ö. 40 yılında Brundisium'da imzalanan anlaşmaya göre, İon Denizi sınır kabul edilerek *II. Triumvirlik* üyeleri olan Octavianus, Marcus Antonius ve Lepidus'un egemenliğine verilecek bölgeler yeniden belirlendi. Roma'nın doğu eyaletleri Marcus Antonius'a, batı eyaletleri ise Octavianus'a tahsis edilmiş, Lepidus'un payına ise Afrika bölgesi düşmüştü.⁷²⁸

M.Ö. 40 yılında yapılan Brundisium Antlaşması, Octavianus, Marcus Antonius ve Lepidus'un yeniden politik müttefik olduklarının göstergesiydi. Ancak bu ittifak, politik bir evlilik aracılığı ile daha da sağlamlaştırılmalıydı. Romalılar, Marcus Antonius ve Octavia arasında gerçekleşmesi beklenen evliliğin, ülkedeki bütün sorunları ortadan kaldıracığını, birlik, bütünlük ve barış ortamının doğacağını düşünüyorlardı. Bu nedenle Roma Senato'su derhal harekete geçti. Bir kadının, kocasının ölümünün üzerinden on ay süre geçmeden evlenmesini yasaklayan kanunun kaldırılmasıyla birlikte Marcus Antonius ile Octavia'nın evlenmesi için gereken yasal zemin oluşturuldu ve beklenen evlilik gerçekleşti. Octavianus'un üvey ablası olan Octavia ile Marcus Antonius'un evlenmesi sonucunda, mevcut politik ittifak

⁷²⁷ Appian, bu sorunların yaşamasına neden olan kişinin Fulvia olduğunu ifade eder. Onun bu kargaşayı yaratma sebebi olarak da Kleopatra'yı kiskanmasını gösterir. Appian, *Historia Romana*, 5. 2. 14

⁷²⁸ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 30-33; Dio, *Historiae Romanae*, 48. 24-28; Appian, *Historia Romana*, 4. 8. 1; 5. 2. 14; E. G. Huzar, "Mark Antony: Marriages vs. Careers", *The Classical Journal*, Vol. 81, No. 2, 1986, s. 103,107; A. Goldsworthy, *Augustus. First Emperor of Rome*, Yale University Press, New Haven 2014, s. 181; F. Chamoux, *Hellenistic Civilization*, (Çev. M. Roussel and M. Roussel), Blackwell Publishing, Malden&Oxford 2002, s. 160.

pekiştirilmiş oldu.⁷²⁹ Artık hem Octavianus hem de Marcus Antonius uyumlu bir politika sergilemeye başlamışlardı. Ne yazık ki bu uyumlu ortam çok uzun sürmedi. Plutarkhos'un verdiği bilgiye göre, Marcus Antonius, Mısırlı bir kahinin Octavianus'ın başarıları ve kendisinin geleceği hakkında söylediklerinden çok etkilenmiş ve İtalya'daki tüm yetkilerini Octavianus'a devrederek Roma'dan ayrılmıştı. Eşi Octavia ve çocuklarını da yanına alarak Atina'ya gitmiş ve kışı orada geçirmişti.⁷³⁰

Marcus Antonius Yunanistan'da ikamet ederken, doğuda Parthlara karşı mücadele devam ediyordu. Parthlar'ın daha fazla ilerlemesini engellemek isteyen Marcus Antonius, ordu komutanı Ventidius'u Asya bölgesine gönderdi. Ventidius, başarılı bir mücadele sonrasında Parthlar'a karşı üstünlük sağladı. Bu arada Marcus Antonius'un diğer bölgelerde savaşan komutanlarından Suriye'deki Sossius ve Armenia'daki Canidius'dan da sürekli zafer haberleri geliyordu. Bu süreçte Marcus Antonius ile Octavianus'un arasındaki sorunlar yeniden gün yüzüne çıktı. Marcus Antonius aslı olmayan bazı söylentilere inanmış ve M.Ö. 37 yılında üç yüz gemi ile birlikte İtalya'ya giderek gemilerini Tarentum'a konuşlandırmıştı. Octavia ise bu gergin ortamda abisi Octavianus ile eşi Marcus Antonius arasında arabuluculuk yapmaya çalışıyordu. Octavia'nın bu çabası işe yaradı ve taraflar arasında yeni bir anlaşma imzalandı. Buna göre, Octavianus, Marcus Antonius'a Parthlarla mücadelesinde kullanmak üzere iki lejyon ve bin piyade vermeyi kabul etti. Marcus Antonius ise Octavianus'a yüz adet kadirga ile yirmi gemi vereceğini taahhüt etti. M.Ö. 37 yılında sağlanan bu anlaşmanın ardından eşi Octavia ile çocuklarını Roma'da bırakan Marcus Antonius, doğudaki askeri hedeflerini gerçekleştirmek ve Parthlara hükmetmek üzere tekrar doğuya döndü.⁷³¹

Marcus Antonius'un, zengin ve iyi korunan Parth bölgesini ele geçirebilmesi için iyi bir askeri savunmaya ihtiyacı vardı. Octavianus'un son anlaşma sırasında kendisine vermeyi vadettiği iki lejyon ve piyade desteği de henüz gelmediği için yeni kaynak arayışını doğuda sürdürmeye karar vermişti. Kendisine destek sağlayacak en

⁷²⁹ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 30; Dio, *Historiae Romanae*, 48. 31; Appian, *Historia Romana*, 5. 7. 64; E. G. Huzar, "agm.", s. 104.

⁷³⁰ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 31, 35; Dio, *Historiae Romanae*, 48. 39; Appian, *Historia Romana*, 5. 6. 50; 5. 7. 65; F. Chamoux, *Hellenistic Civilization*, (Çev. M. Roussel and M. Roussel), Blackwell Publishing, Malden&Oxford 2002, s. 160; A. Goldsworthy, *Augustus. First Emperor of Rome*, Yale University Press, New Haven 2014, s. 181.

⁷³¹ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 30-35; Dio, *Historiae Romanae*, 48. 54; Appian, *Historia Romana*, 5. 10. 93; F. Chamoux, "age.", s. 160; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 5.

uygun kişinin Kleopatra olduğunu düşünerek onunla yeniden bir görüşme talebinde bulundu. Bunun üzerine Kleopatra'yı Antiokheia'ya davet etti. Kleopatra bu daveti kabul ederek Antiokheia'ya geldi. Burada yapılan görüşme sonrasında Kleopatra, Marcus Antonius'a yüz bin kişiden oluşan bir ordu ile askeri destek sağladı. Fakat bu yeterli değildi. Askeri malzemenin yanı sıra paraya da ihtiyacı vardı. Marcus Antonius, M.Ö. 36'da gereken parayı finanse edebilmek ve ordunun güney kanadını güvence altına alabilmek için Kleopatra ile resmi bir ittifak yapmaya karar verdi. Marcus Antonius'u bu ittifaka iten başlıca muhtemel sebep ise Parth Seferi sırasında Kleopatra'dan destek almak istemesiydi. Marcus Antonius'un kraliçeye ve çocuklarına toprak bağışında bulunması ile söz konusu ittifak resmen kurulmuş oldu. Bu toprak bağışı kapsamında Roma egemenliğinde olan Phoinike, Koile-Suriye, Kıbrıs, Kilikya'nın büyük bir kısmını, Iudaia'nın ve Arabistan'ın bir bölümünü kraliçeye hediye edecekti. Bu durumdan haberdar olan Romalılar, Marcus Antonius'un bu tutumuna çok öfkelenmişlerdi. Marcus Antonius, bu toprakları kraliçeye hediye olarak verdikten sonra bağlı krallıklarla ilgili düzenlemeler yaparak bu bölgelerin yöneticilerine de toprak bağışında bulunmuştu. Fakat Marcus Antonius tarafından Kleopatra'ya ve diğer krallara hibe edilen bu topraklar Roma'nın himayesinde olduğu için, Romalılar bundan fazlasıyla rahatsız olmuştu. Marcus Antonius'un Kleopatra ile Antiochei'da buluşmasında yaşanan bu ilk toprak bağışı, özellikle Roma cephesinde sert rüzgarlar esmesine neden olmuştu.⁷³² Romalıları kızdıran bir diğer olay ise Marcus Antonius ve Kleopatra'nın çocukları Kleopatra Selene ve Aleksandros Helios'tu.⁷³³ Çünkü Marcus Antonius'un ikizleri Romalı olmayan bir kadındandı. Dolayısıyla Romalıların bu çocuklara gösterdiği tepki, Kleopatra Selene ve Aleksandros Helios'un

⁷³² Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 36-37; F. Chamoux, *Hellenistic Civilization*, (Çev. M. Roussel and M. Roussel), Blackwell Publishing, Malden&Oxford 2002, s. 160; D. J. Thompson, "Cleopatra VII: The Queen on Egypt", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 31; A. Goldsworthy, *Augustus. First Emperor of Rome*, Yale University Press, New Haven 2014, s. 181; E. G. Huzar, "Mark Antony: Marriages vs. Careers", *The Classical Journal*, Vol. 81, No. 2, 1986, s. 107; M. Reinhold, "The Declaration of War against Cleopatra", *The Classical Journal*, Vol. 77/2, 1982, s. 98.

⁷³³ Kleopatra'nın Marcus Antonius'tan üç tane çocuğu olmuştur. Bunlardan Kleopatra Selene ile Aleksandros Helios ikizdir. Üçüncü ve son çocukları olan Ptolemaios Philadelphos ise M.Ö. 36 yılının Ağustos veya Eylül ayında dünyaya gelmiştir. Bkz. Suetonius, *Tarısal Augustus* 17; Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 36; W. W. Tarn, "Alexander Helios and The Golden Age", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 22/2, 1932, s. 145; A. Goldsworthy, "age.", s. 181.

da Kleopatra'nın Caesar'dan olan oğlu XV. Ptolemaios Kaesarion ile aynı kaderi paylaştığının da göstergesiydi.⁷³⁴

Marcus Antonius'un Kleopatra'dan olan çocuklarının ne zaman dünyaya geldiğine ilişkin net bir bilgi mevcut değildir.⁷³⁵ Modern yazarlara göre Marcus Antonius, M.Ö. 40'ın baharında Roma'ya döndüğü sırada Kleopatra ikiz bebeklerine hamileydi. Öncelikli amacı tahtını güvenceye almak ve yerini sağlamlaştırmak olduğu için de bunu Marcus Antonius'tan gizlemişti.⁷³⁶ Marcus Antonius'un İskenderiye'den ayrılmasından kısa bir süre sonra da biri kız diğeri erkek olan ikizleri dünyaya getirmişti.⁷³⁷ Marcus Antonius, Kleopatra'dan çocukları olduğunu M.Ö. 37-36'nın kışında yani Kleopatra'yı tekrar Antiochei'ya çağırdığında öğrenmişti.⁷³⁸ İlk kez burada gördüğü üç yaşındaki çocuklarına evrensel tanrılar olan "Ay" ve "Güneş"ten gelen Kleopatra Selene⁷³⁹ ve Aleksandros Helios⁷⁴⁰ isimlerini vererek onları kendi çocukları olarak kabul ettiğini duyurmuştu. Bunu, Plutarkhos'un Marcus Antonius'u "...pek çok

⁷³⁴ W. W. Tarn, "agm.", s. 145; Kleopatra yabancı bir kadın olduğu için Marcus Antonius'tan olan çocukları Roma tarafından tanınmamıştır. Bkz. J. A. Evans, *Daily Life in the Hellenistic Age from Alexander to Cleopatra*, Daily Life Through History Series, The Greenwood Press, Londra 1931, s. xxxviii.

⁷³⁵ W. W. Tarn, Kleopatra'nın Marcus Antonius'tan olan ikiz çocuklarının doğum tarihleri konusundaki tartışmalara yer verdiği makalesinde ikizlerin doğum tarihi üzerine kesin bir tarih önerisinde bulunmaya çalışmıştır. Ayrıca çocuklara "Helios" ve "Selene" isimlerinin verilme sebepleri üzerine tespitlerde bulunmuştur. Bkz. W. W. Tarn, "agm.", s. 135-160.

⁷³⁶ A. Goldsworthy, *Augustus. First Emperor of Rome*, Yale University Press, New Haven 2014, s. 181; D. W. Roller, *The World of Juba II and Kleopatra Selene. Royal Scholarship on Rome's Afrikan Frontier*, Routledge Classical Monographs, New York 2003, s. 77.

⁷³⁷ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 36; A. Goldsworthy, "age.", s. 154; E. G. Huzar, "Mark Antony: Marriages vs. Careers", *The Classical Journal*, Vol. 81, No. 2, 1986, s. 107; P. W. M. Copeman, "Cleopatras Needle", *The British Medical Journal*, Vol. 1/ 6106, 1978, s. 154-155.

⁷³⁸ Plutarkhos'a göre Marcus Antonius bu çocukların varlığından ikizler üç yaşındayken haberdar olmuştur. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 36; D. W. Roller, *The World of Juba II and Kleopatra Selene. Royal Scholarship on Rome's Afrikan Frontier*, Routledge Classical Monographs, New York 2003, s. 77-78.

⁷³⁹ "Selene" ismi, Helios'un geleneksel mevkidaşı olarak görüldüğü için verilmiştir. Çocuğun annesinin adı olan "Kleopatra" ise tanrıça "Yeni Isis" ile olan bağlantısını vurgulamak amacıyla verilmiştir. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 54; Dio, *Historiae Romanae*, 49. 32; 50. 5; 50. 25; D. W. Roller, "age.", s. 77-79.

⁷⁴⁰ Aleksandros Helios'a verilen "Helios" ismi bir yandan kutsal olduğu düşüncesi, diğer yandan da Roma ve Mısır'ın kaderini belirleyeceği düşüncesiyle verilmiştir. Büyük İskender ile ilişkilendirilen "Aleksander" ismi ise dünyaya gelen çocuğun Doğu ve Batıyı birleştireceği düşüncesiyle konmuştur. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 54; Dio, *Historiae Romanae*, 49. 32; 50. 5; 50. 25; D. W. Roller, "age.", s. 77-79; Marcus Antonius'un Kleopatra'dan olan ikiz çocuklarına "Aleksander" ve "Helios" adlarını verme amacının özellikle dini açıdan Doğu'nun dikkatini çekmek olduğu öne sürülmüştür. Bkz. K. W. Meiklejohn, "Alexander Helios and Caesarion", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 24, 1934, s. 191.

kral sülalesine devamlı baba olmakla” eleştirdiğini gösteren anlatımı da doğrulamaktadır.⁷⁴¹

Modern yazarlar çocukların isimleri üzerine bazı yorumlarda bulunmuşlardır. Kleopatra ve Marcus Antonius’un, çocuklarına “Aleksander” ve “Selene” isimlerini verme amaçlarının, seçkinliklerini vurgulama çabası olduğunu öne sürmüşlerdir.⁷⁴² Başka bir anlatımla Kleopatra ve Marcus Antonius’un çocuklarına bu isimleri vermesi, hükümdarlığın onların alın yazısı ve kaderleri olduğunu hem Romalılara hem de İskenderiyelilere açıktan ilan ettiklerinin göstergesidir.⁷⁴³ Dolayısıyla Marcus Antonius ve Kleopatra, çocuklarının ismini verirken Makedon atalarının parlak ve ihtişamlı geçmişi ile Roma-Yunan kültürünü sentezlemeyi önceleyen ideallerini gözetmişlerdir.⁷⁴⁴ Özellikle “Ptolemaios” isminin verilmesiyle bir yandan her iki erkek çocuğun da meşruiyeti pekiştirilmiş diğer yandan da hanedandaki geleneksel isim anlayışı devam ettirilmeye çalışılmıştır.⁷⁴⁵ Bu kapsamda “Büyük Roma” ve “Büyük Mısır” idealini yani gerçekleştirmeyi planladıkları Romano-Ptolemaik Mısır projesini ölçüt almış olmaları muhtemeldir.⁷⁴⁶

Üstelik Marcus Antonius’un, Kleopatra’dan çocukları olması, bu çocuklara ve kraliçeye toprak bağışında bulunması Roma’da iyi karşılanmamıştı. Plutarkhos, Marcus Antonius’un Kleopatra ve çocuklarına toprak bağışı sırasındaki söylemleri hakkında şu vurguyu yapmaktadır:

“Fakat utanç verici davranışlarına çekici sempatik bir görünüm vermekte usta olan Antonius, Roma İmparatorluğunun büyüklüğünün, krallıkları ele geçirmekten çok krallıklar vermekten oluştuğunu ve soyluluğu yaymanın

⁷⁴¹ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 36; Dio, *Historiae Romanae*, 50.25; D. W. Roller, “age.”, s. 79; D. J. Thompson, “Cleopatra VII: The Queen on Egypt”, *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 31; W. W. Tarn, “Alexander Helios and The Golden Age”, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 22/2, 1932, s. 145; A. Goldsworthy, *Augustus. First Emperor of Rome*, Yale University Press, New Haven 2014, s. 181.

⁷⁴² Jonathan Williams, “Imperial Style and the Coins of Cleopatra and Mark Antony”, *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 92.

⁷⁴³ F. Chamoux, *Hellenistic Civilization*, (Çev. M. Roussel and M. Roussel), Blackwell Publishing, Malden&Oxford 2002, s. 160.

⁷⁴⁴ D. W. Roller, *The World of Juba II and Kleopatra Selene. Royal Scholarship on Rome’s Afrikan Frontier*, Routledge Classical Monographs, New York 2003, s. 79.

⁷⁴⁵ J. Williams, “Imperial Style and the Coins of Cleopatra and Mark Antony”, *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 92.

⁷⁴⁶ S-A Ashton, *Cleopatra and Egypt*, s. 153.

pek çok kral sülalesine devamlı baba olmakla gerçekleşebileceğini söyler dururdu.”⁷⁴⁷

Bu açıklama Romalıların tepkisini daha da artırmıştı. Fakat Marcus Antonius, Romalıların aşırı tepkisine aldırış etmeden Kleopatra’dan aldığı destek marifetiyle doğu politikasını sürdürmeye devam etti. Bu anlamda doğuda savaşıyan komutanı Crassus’un Parthlar karşısında büyük bir yenilgi alması üzerine bazı tedbirler almaya karar verdi. Bu doğrultuda öncelikle Kleopatra’yı Mısır’a geri gönderdi ve Parth seferi hazırlıklarına yeniden hız verdi. Ayrıca kendisine bağlı kralıklardan biri olan Armenia’dan altı bin atlı ve yedi bin yaya asker desteği sağladı. Böylece savaş için gerekli hazırlıkları tamamladı ve Caesar’ın yapmayı planladığı fakat gerçekleştiremediği Parth seferini başlattı.⁷⁴⁸

M.Ö. 36’da Marcus Antonius’un ordusunun Euphrates’i geçmesiyle birlikte Parth Savaşı başladı. Fakat Marcus Antonius’un güven vermeyen müttefikleri, bölgenin çetin coğrafyası ve uyguladığı hatalı strateji, savaşın gidişatını aleyhine çevirmişti. Plutarkhos’a göre, Marcus Antonius “...kendi akli yeteneklerine hakim değildi; sanki bazı uyuşturucuların ya da büyüünün etkisi altındaymış gibi gözleriyle devamlı Kleopatra’yı arıyordu ve düşmanları yenmekten çok kendi dönüşünü çabuklaştırmayı düşünüyordu.” Dolayısıyla Marcus Antonius’un en önemli stratejik hatalarından biri, kışı İskenderiye’de geçirmek istediği için savaşı daha erken başlatmasıydı. Bu anlamda zaten yorgun olan askerlerin dinlenmesine fırsat vermeden ordusunu yeni bir savaşa sokmuştu. Askerler mücadeleyi elden bırakmadan savaşmaya devam etseler de sonunda orduyu geri çekmeye karar verdi. Fakat Romalıları sadık olduğu bilinen Phraates adlı bir Parthlının orduyu daha kısa bir yoldan götürebileceğini söyleyerek Marcus Antonius’u mücadeleye devam etmeye ikna etmesi, Marcus Antonius’un savaşı kaybetmesindeki en büyük etkenlerden biri oldu. Gerçekten de Phraates’in Marcus Antonius’un ordusu için önerdiği güzergah üzerindeki Parthlar, Marcus Antonius’un ordusuna pusu kurmuş ve saldırı başlatmışlardı. Parthların bu saldırısı sonucunda Marcus Antonius’un üç binden fazla askeri ölmüş, beş bin civarında askeri de yaralanmıştı. Bunun üzerine komutanları Marcus Antonius’a bağlılıklarını göstermek isteyen askerler tüm olumsuzluklara rağmen saldırılara karşı koymaya devam ettiler. Fakat Marcus Antonius’un ordusu, açlık sorunu ile karşı karşıyaydı. O kadar ki

⁷⁴⁷ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 36.

⁷⁴⁸ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 37; F. Chamoux, *Hellenistic Civilization*, (Çev. M. Roussel and M. Roussel), Blackwell Publishing, Malden&Oxford 2002, s. 160.

karınlarını doyurmak için yedikleri bitki ve sebzelerden zehirlenen çok sayıda asker söz konusuydu, bunların içinde hayatını kaybedenler bile olmuştu. Marcus Antonius'un ordusunda görev yapan yirmi bin yaya ve dört bin atlı asker hayatını kaybetmişti. Ayrıca olumsuz hava şartları nedeniyle sekiz bin askerini daha kaybetti. Kış mevsimi de yaklaştığı için ani bir manevra yaparak az sayıda askerle Sidon ile Brytos arasındaki Beyaz Köy'e gelip askerlere giyecek ve para getirecek olan Kleopatra'yı beklemeye koyuldu.⁷⁴⁹ Bu sırada Med Kralı'ndan bir haber geldi. Kralmesajında Marcus Antonius ile ittifak yapacağını bildirmişti. Ayrıca Roma'da bulunan Octavia da Marcus Antonius'a askeri destek sağlamak üzere harekete geçmişti. Octavia, Marcus Antonius'un askerleri için hazırladığı giysiler, subaylar için hediyeler, savaşta kullanılacak olan yük hayvanlarının yanı sıra iki bin silahlı askerle birlikte M.Ö. 35 yılında Atina'ya geldi.⁷⁵⁰ Bu askeri destek ve yardımlar sayesinde toparlanan Marcus Antonius yeniden savaş hazırlıklarına başladı.⁷⁵¹ Fakat Octavia'nın Marcus Antonius'a destek vermek amacıyla Atina'ya gelmesi, Kleopatra'yı fazlasıyla tedirgin etmişti. Bu durum kraliçenin yeni stratejiler geliştirmesine neden olmuştu. Burada Plutarkhos'tan edindiğimiz bilgi oldukça önemlidir. Çünkü Marcus Antonius'u etkilemek isteyen kraliçenin ona “*delicesine aşıkmuş gibi davrandı*”ğından bahseder. Sonunda amacına ulaşan Kleopatra, Marcus Antonius ile birlikte İskenderiye'ye döndü. Burada yine eski günlerdeki gibi lüks ve eğlence içinde yaşamaya başladılar.⁷⁵²

6.1.3. Roma Topraklarının Hediye Edilmesi: İskenderiye Bağışı

M.Ö. 34 yılında Kleopatra ve Marcus Antonius'un İskenderiye'ye dönmesiyle birlikte ikinci bir bağış daha gündeme geldi. Marcus Antonius, Kleopatra'ya ve çocuklarına bir kez daha toprak bağışında bulundu. Romalılar tarafından büyük bir oyun olarak nitelendirilen bu tören sırasında İskenderiyeliler kentin *gymnasiumunda*

⁷⁴⁹ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 37-45, 50-51; Iosephus, *Antiquitates Judaeorum*, 13. 181; Strabo, *Geographika*, 6. 4; F. Chamoux, *Hellenistic Civilization*, (Çev. M. Roussel and M. Roussel), Blackwell Publishing, Malden&Oxford 2002, s. 160; E. G. Huzar, “Mark Antony: Marriages vs. Careers”, *The Classical Journal*, Vol. 81/2, 1986, s. 107-108.

⁷⁵⁰ Dio, Octavia'nın, askeri destek amacıyla getirmiş olduğu askerleri Marcus Antonius'a verdiğinden bahsetmektedir. Fakat bazı modern yazarlar Marcus Antonius'un, eşinden gelen bu yardımı kabul etmediğini ve ona Atina'da beklemesi emrini verdiğini öne sürmektedirler. Bkz. Dio, *Historiae Romanae*, 49. 33; E. G. Huzar, “Mark Antony: Marriages vs. Careers”, *The Classical Journal*, Vol. 81/2, 1986, s. 105; A. Goldsworthy, *Augustus. First Emperor of Rome*, Yale University Press, New Haven 2014, s. 182.

⁷⁵¹ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 52-53; Appian, *Historia Romana*, 5. 14. 138.

⁷⁵² Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 53; E. G. Huzar, “agm.”, s. 108, 110.

toplanmıştı.⁷⁵³ Kleopatra, Marcus Antonius ve çocuklarından oluşan kraliyet ailesi, gümüş bir platform üzerinde yer alan tahtlara oturmuşlardı. Marcus Antonius, bu görkemli törende Dionysos gibi giyinmişti.⁷⁵⁴ Kleopatra ise tanrıça Isis gibi giyinerek⁷⁵⁵ kendini “Yeni Isis” olarak sunmuştu.⁷⁵⁶ Kleopatra ve Marcus Antonius’un çocukları ise doğulu gibi giyinmişlerdi.⁷⁵⁷ Törende çocukların doğulu tarzda giyinme sebebi, Marcus Antonius’un Büyük İskender’i örnek almasıyla ilişkili olabilir. Arrianos bu konuda şu eleştiriyi yapmaktadır:

“İskender’in Medlerin, Perslerin ve halklarını hakir gören tüm barbar kralların uğursuz geleneklerini benimsediğini düşünüyorum. Bir Herakleid olduğu halde anavatanı Makedonya giysilerini bırakıp Med giysilerini giymesini, onlara mağlup olan Perslerin tacını muzaffer bir komutan olarak kendi tacıyla değiştirmekten utanmayı hiçbir zaman hoş görmüyorum.”⁷⁵⁸

⁷⁵³ İskenderiye kentindeki bu *Gymnasium*’dan Strabon bahseder. Bkz. Strabon, *Geographika*, 17. 1. 10.

⁷⁵⁴ Dio, *Historiae Romanae*, 50. 5; Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 54; Athenaeus, *Deipnosophistae*, 4. 29G; Dionysos gibi giyinme, daha önce Kleopatra’nın babası XII. Ptolemaios tarafından da uygulanmıştır. XII. Ptolemaios’a ait olduğu düşünülen ve bugün Cairo’da bulunan kireçtaşından yapılmış olan bir heykel bunu kanıtlamaktadır. Çıplak olarak tasvir edilmiş olan heykelin başında bir diadem elinde de bir kalkan bulunmaktadır. Daha önce Marcus Antonius’a ait olduğu öne sürülen bu heykel muhtemelen Geç Ptolemaios krallarından biri olan XII. Ptolemaios’a aittir. Bkz. J. Williams, “Imperial Style and the Coins of Cleopatra and Mark Antony”, *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 92; Marcus Antonius’un tanrı rolüne girdiği, kendini Dionysos ile ilişkilendirdiği ve ona benzeyen heykellerinin yapıldığı konusunda hem Plutarkhos hem Dio bilgi vermektedir. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 60; Dio, *Historiae Romanae*, 50. 5; Marcus Antonius’un kendini Dionysos olarak betimlediğini gösteren arkeolojik kanıtlar da mevcuttur. Kilden yapılmış olan bir erkek başına ait bazı parçaların birleştirilmesi kireç taşından yapılmış bir Aphroditopolis, geç Ptolemaios dönemi kraliyet portrelerinin özelliğini taşıdığı için bu parçanın Marcus Antonius’a olduğu düşünülmektedir. Fakat bunun Marcus Antonius’a ait olmadığını savunanlar da vardır. Bkz. Paul Edmund Stanwick, “A Royal Ptolemaic Bust in Alexandria”, *The Journal of American Research Center in Egypt*, Vol. 29, 1922, s. 137.

⁷⁵⁵ Burada anlatılan Isis elbisesinin nasıl olduğu bilinmiyor. Fakat Isis genellikle kaput benzeri bir elbise giyer. “Isis düğümü” olarak adlandırılan karışık düğümlü atkı takar. Fakat bu atkının ikonografik olarak ortaya çıkması M.Ö 1. yüzyılın sonunda olmuştur. Bkz. S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 139; Marcus Antonius’un Dionysos olarak betimlendiğini belirten yazıt için *OGIS* 195 bkz. <http://www.attalus.org/docs/ogis/s195.html>. (Erişim Tarihi: 18. 03. 2017)

⁷⁵⁶ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 54; Dio, *Historiae Romanae*, 49. 41; S. A. Ashton, “Cleopatra: Goddess, Ruler or Legend”, *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S.A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 27.

⁷⁵⁷ İskenderiye Bağışı sırasında Marcus Antonius’un oğulları olan Aleksandros Helios bir Med-Pers gibi, Ptolemaios Philadelphos ise Armenialı gibi giydirilerek halkın önüne çıkarılmıştı. Aleksandros Helios’un doğulu giysilerle İskenderiye Bağışı’na katıldığını gösteren önemli bir arkeolojik kanıt mevcuttur. Metropolitan Museum’da yer alan bu tasvirde piramidal şekilli başlık ile Persler’in giydiği tipik uzun pantolonu giymiş olan bir erkek çocuk betimlenmiştir. Bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 251, Fig. 270; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 161, Lev. 33.

⁷⁵⁸ Arrianos, *İskender’in Seferi*, 4. 7. 4.

Bu metin çocukların doğulu gibi giyinmesindeki amacı açıkça ortaya koymaktadır. Başka bir anlatımla Büyük İskender'in izinde bir strateji içinde olan Kleopatra ve Marcus Antonius, çocuklarını doğulu gibi giydirmekten çekinmemişlerdir. Bir diğer etken, çocuklarının Doğu'ya hakim olması gereken yegane varisler olduklarını vurgulama çabası olabilir. Ayrıca babaları Romalı olmasına rağmen tam bir doğulu gibi yetiştirildikleri vurgulanmış olabilir. Çocukların doğulu gibi lanse edilmesinin yanı sıra Kleopatra'nın Tanrıça Isis olarak sunulması, İskenderiye Bağışı'nın sadece politik bir gösteri değil aynı zamanda dini bir tören veya seramoni olduğunun göstergesi olarak yorumlanabilir.⁷⁵⁹

Tören, Marcus Antonius'un hiç kazanmadığı bir zafer için organize edilmişti. Marcus Antonius, gerçek olmadığı halde, Parthlara karşı büyük bir zafer kazandığını duyurmaya çalışıyordu.⁷⁶⁰ Bu zaferin ispatı olarak da Parth Savaşı sırasında kendisinin yanında yer almadığı için esir aldığı Armenia kralı Artavasdes ve ailesini kullandı. Tören sırasında hem kralı hem de ailesini savaş ganimeti olarak diğer esirlerle birlikte sergiledi.⁷⁶¹ Aslında kral ve ailesinin esir olarak teşhir edilmesi, Parthlara karşı zafer kazanmış gibi davranan Marcus Antonius'un sahte zafer töreninden başka bir şey değildi.⁷⁶² Romalılar ise İskenderiye Bağışı'nda savaş esirlerinin şehrin ortasında teşhir edilmesini, Roma zafer şenliklerinin taklit edildiğinin bir göstergesi olarak yorumladılar.⁷⁶³

Romalıların kızgınlığının sebebi Roma'ya ait geleneklerin doğulu gibi davranan, Romalı ahlak ve erdeminden tamamen uzaklaşmış bir Romalı tarafından kullanılmasından son derece rahatsız olmalarından kaynaklanmaktadır. Marcus Antonius'un doğulu kraliçe Kleopatra tarafından kullanıldığı düşüncesinde olan Romalılar, kendilerine ait olan kutsal zafer kutlamalarının, Kleopatra adına İskenderiye'de düzenlenmesine ve Roma'ya ait bazı toprakların Mısırlılara

⁷⁵⁹ S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 139.

⁷⁶⁰ M.Ö. 34'te gerçekleşen İskenderiye Bağışı'ndan sonraya tarihlenen ve boynuna küçük bir Armenian tiarası takmış halde betimlenmiş Marcus Antonius portresinin bulunduğu sikke üzerinde "Armenia'yı bozguna uğratan" anlamına gelen *ARMENIA DEVICTA* yazısı yer almaktadır. Bkz. J. Williams, "Imperial Style and the Coins of Cleopatra and Mark Antony", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 87; S. Walker-P. Higgs (Ed), "age.", s. 238, Fig. 251.

⁷⁶¹ Dio, *Historiae Romanae*, 49. 40.

⁷⁶² Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 50; Dio, *Historiae Romanae*, 49. 40; J. Williams, "Imperial Style and the Coins of Cleopatra and Mark Antony", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 91.

⁷⁶³ R. D. Alston, *Soldier and Society in Roman Egypt. A Social History*, Londra 2003, s. 197.

bağışlanmasına da çok kızmışlardı.⁷⁶⁴Burada, Marcus Antonius'un doğulu kraliçe Kleopatra tarafından kullanıldığı düşüncesi hakimdir. İskenderiye Bağışı kapsamında Marcus Antonius Kleopatra'yı Mısır, Kıbrıs⁷⁶⁵ ve Koile-Suriye'nin kraliçesi ilan ederek Kleopatra'ya "Kralın Kraliçesi" unvanı vermişti. Marcus Antonius'un Kleopatra'ya armağanları bununla da sınırlı kalmadı. 200.000 cilt kitaptan oluşan Bergama Kütüphanesi'ndeki kitapları kraliçeye hediye etti. Böylece Caesar'ın Mısır'daki İskenderiye Savaşı sırasında çıkardığı büyük yangın sonrasında yok olan kitapları Kleopatra'ya yeniden kazandırmıştı.⁷⁶⁶ Ayrıca Marcus Antonius'un oğulları, XV. Ptolemaios Kaesarion ile birlikte doğudaki bazı bölgelerin yöneticisi olarak ilan edildi. Ortanca oğlu Aleksandros Helios'a Armenia⁷⁶⁷ ve Media bölgelerinin yanı sıra çok yakın bir zamanda ele geçireceğini düşündüğü Parthia bölgesini vererek onu "Kralların Kralı"⁷⁶⁸ ilan etti.⁷⁶⁹ En küçük oğlu Ptolemaios Philadelphos'a ise Phoinike, Suriye ve Kilikya bölgelerini hediye etti.⁷⁷⁰

Dio ve Plutarkhos'un oyun olarak nitelendirdiği bir kutlama olan İskenderiye Bağışı, hem Roma hem de Ptolemaios geleneklerini adeta gölgede bırakmıştı. Roma'ya ve Roma'nın müvekkil krallarına ait olan toprakların kişiler arasında paylaştırılarak bölünmesi, Roma geleneklerine aykırı ve keyfi bir uygulama şeklinde algılanmıştı.⁷⁷¹ Romalılara göre, Marcus Antonius'un ilk kez Roma dışında geleneksel bir zafer kutlaması yapması, bir Romalı olarak protokolde yer alması, Romalı tarzının dışında Dionysiak⁷⁷² bir tören niteliği taşıması, doğulu fahişe olarak nitelendirdikleri

⁷⁶⁴ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 50; Dio, *Historiae Romanae*, 49. 40; J. Williams, "agm.", s. 91.

⁷⁶⁵ Strabo, gemi yapımında kullanılan ağaçlar açısından zengin olan Hamaxia bölgesinin de yer aldığı Kıbrıs'ın Kleopatra'ya verildiğini bildirir. Bkz Strabo, *Geographica*, 14. 5. 3; 14. 6. 6.

⁷⁶⁶ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 58-59.

⁷⁶⁷ Aleksandros Helios'un "Armenia Prensi" olarak tasvir edildiği bronz heykel için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 251, Fig. 270.

⁷⁶⁸ Güneş'in oğlu Helios'un adının Aleksandros Helios'a verilmesi, bu çocuğun "Altın Çağın Kralı" olması idealinden yola çıkılarak verildiği öne sürülmektedir. Bkz. W. W. Tarn, "Alexander Helios and The Golden Age", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 22/2, 1932, s. 144.

⁷⁶⁹ Plutarkhos, "Kralların Kralı" unvanının Aleksandros Helios ile Ptolemaios Philadelphos'a verildiğini belirtir. Dio ise bu unvanın yalnızca XV. Ptolemaios Kaesarion'a verildiğine dikkat çeker. Bu görüşlerden hangisinin doğru olduğu tartışmalıdır. Fakat bu özel unvanların, doğu içerikli bir zafer töreninde bağışlandığı oldukça açıktır. Burada, Doğu dünyasının üzerinde geçerli olacak bir egemenlik teminatının verilmesi söz konusudur. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 54; Dio, *Historiae Romanae*, 49. 41; J. Williams, "Imperial Style and the Coins of Cleopatra and Mark Antony", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 91.

⁷⁷⁰ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 53; E. G. Huzar, "Mark Antony: Marriages vs. Careers", *The Classical Journal*, Vol. 81/2, 1986, s. 108, 110.

⁷⁷¹ E. G. Huzar, "agm.", s. 108.

⁷⁷² Marcus Antonius'un, doğuda şehvet içerikli bu törenleri düzenlemesinde, Latince konuşanların azınlıkta olduğu bir dünyada Yunanaca konuşabilmek ve iyi bir politikacı olmak isteyen kişilerin Rodos

Kleopatra'nın isteğinden başka bir şey değildi.⁷⁷³ Romalılar, böylesi olumsuz bir algı yaratan ve Roma'nın uluslararası arenadaki prestijini düşüren bir töreni, gelecekte büyük bir deniz savaşının gerekçesi olarak göstererek fırsata çevirmekten geri durmamışlardı.⁷⁷⁴ Zira Romalıların karşı çıktığı İskenderiye Bağışı, gücünü ispatlamaya çalışan Marcus Antonius'un doğuda yeni bir yönetim şekli oluşturmaya çalıştığının ilk göstergesiydi. Marcus Antonius, Roma'nın doğusunda yer alan topraklarda yeni bir imparatorluk tarzı yaratmak istiyordu. Tören sırasındaki abartılı ve gösterişli davranışlar, Marcus Antonius ile Kleopatra'nın oluşturmak istedikleri imparatorluk idealinin nüvesi niteliğindediydi. Bu yeni imparatorluk ideali, Yunan ve Romalı özellikleri taşımayan yeni bir hanedan yani "Kralların Kralı"nı yaratmaya yönelikti. Bu "Kralların Kralı" ise Marcus Antonius'un soyundan gelecekti, onun çocukları kral olacaktı. Fakat Kleopatra ve Marcus Antonius'un kurmayı düşündükleri yeni krallık, henüz düşünce aşamasında iken sona ermişti. Octavianus'un dolayısıyla da batının zaferi, doğuyu ve batıyı tek çatı altında toplamış dolayısıyla önce Marcus Antonius ile Kleopatra'nın sonra da çocuklarının dünya lideri olma rüyası sona ermişti.⁷⁷⁵

Antik ve modern Eskiçağ literatürünün yanı sıra popüler yazında da yer alan Kleopatra-Marcus Antonius ilişkisinin mevcut materyaller ışığında ortaya konması, Romalı komutan ile Mısır kraliçesinin kaçınılmaz ittifakının niteliğini belirgin ve anlaşılır bir şekilde ortaya koyacaktır. Bu anlamda Kleopatra'nın Marcus Antonius ile ilişkisini ortaya koyan iki olaydan biri Tarsus Buluşması, diğeri ise İskenderiye Bağışı olarak karşımıza çıkar. Kleopatra, Tarsus Buluşması ile kendine bağlı ve bağımlı bir Marcus Antonius yaratmanın yollarını keşfetme olanağını yakalamıştır. İskenderiye Bağışı ise hala güçlü bir komutan olduğunu hem Kleopatra'ya hem de Roma'ya ispatlama çabası içinde olan Marcus Antonius'a işaret eder. Böyle bir gücün var olup

Adası'ndaki *curcus horum*lara (Roma Cumhuriyet ve Erken İmparatorluk Dönemi'nde askeri ve siyasi kamu görevlileri arasında oluşturulmuş hiyerarşik düzenlemeye) gidenler arasında yer almasının etkili olduğu düşünülmektedir. Bkz. S. N. C. Lieu, "Romalı Doğu'da Alimler ve Öğrenciler", *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der. Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 160; Marcus Antonius'un Dionysiak içerikli törenler düzenlemesi, bu tarz törenleri uygulayan Büyük İskender'in politikasını uyguladığını gösterir. Bkz. Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 17. 106; Plutarkhos, *İskender*, 29.

⁷⁷³ G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 243; E. G. Huzar, "Mark Antony: Marriages vs. Careers", *The Classical Journal*, Vol. 81/2, 1986, s. 108; S. A. Ashton, "Cleopatra: Goddess, Ruler or Legend", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S.A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 27.

⁷⁷⁴ Guy Weill Goudchaux, "Cleopatra the Seafarer Queen: Strabo and India", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 111.

⁷⁷⁵ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 54; Dio, *Historiae Romanae*, 49. 41; J. Williams, "Imperial Style and the Coins of Cleopatra and Mark Antony", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 92-93; E. G. Huzar, "agm.", s. 108.

olmadığı tartışmasını bir tarafa bırakırsak, Doğu-Batı ittifakının gerçekleşmesinin hiç de kolay olmadığını açıkça ortaya koyan bu iki olay Kleopatra ve Marcus Antonius'un ilişkilerinin nasıl başladığını, nasıl devam ettiğini, nasıl tutkulu bir aşka dönüştüğünü ortaya koyarken tarafların şahsi ve siyasi vizyonlarını ortaya koyabilecek materyaller sunması açısından da oldukça önemlidir. Öte yandan çağ açıp kapatan en görkemli savaşlarından birinin de müsebbibi olacaktır.

6.2. Batı ile Doğu'nun Savaşı: Actium

6.2.1. Propaganda Süreci

Marcus Antonius'un Roma'da prestij kaybetmesine neden olan İskenderiye Bağışı, onun ülkesi ile bağı bir daha hiç kurulamayacak şekilde koparmıştı. Bir Romalının *Rex* yani hükümdar unvanını benimsemesi, daha önce de *Dictator* unvanını *Rex* unvanı ile değiştirmeye çalışan Caesar'a karşı çıkan Romalıları çileden çıkarmıştı. Aslında Romalılar, Marcus Antonius'un Romaya ait bölgeleri, Kleopatra'ya devretmesinden ve iktidar merkezini İskenderiye'ye çekmesinden korkuyorlardı. Dolayısıyla Marcus Antonius'un, Kleopatra ve çocuklarına toprak bağışlaması, senatoda tepkilere yol açmış ve onun ezeli rakiplerini harekete geçirmişti. Bilhassa Octavianus, Roma geleneklerine aykırı olduğunu düşündüğü İskenderiye Bağışı'nı ve Marcus Antonius'un Romalılara davranışlarını senatoda anlatarak onu gözden düşürecek bir propaganda başlatmıştı.⁷⁷⁶ Roma-İskenderiye hattında yaşanan bu gerginlik, önce sözlü propaganda sonra da büyük bir deniz savaşı ile devam edecekti. Bu süreçte ilk harekete geçen kişi Octavianus oldu. Octavianus, Kleopatra üzerinden yürütülen fakat Marcus Antonius'u da içeren bir propaganda süreci başlattı.⁷⁷⁷ Roma'nın yabancı korkusunun, yabancı düşmanlığının ve doğu ile ilgili endişesinin hala etkili olduğunu gösteren bu propagandada İskenderiye Bağışı'nın yanı sıra Kleopatra'nın Roma devletini ve yönetimini ele geçirmek istemesi, Marcus Antonius'un ise Roma'nın şanını, şöhretini ve onurunu doğulu bir fahişe kraliçe uğruna ayaklar altına alması temel gerekçeler olarak gösteriliyordu.⁷⁷⁸ Kleopatra'nın yabancı bir kadın,

⁷⁷⁶ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 55; Dio, *Historiae Romanae*, 50. 4.

⁷⁷⁷ Fakat Suetonius, Octavianus'a karşı yürütülen karalama kampanyasının Marcus Antonius tarafından başlatıldığını öne sürmüştür. Bkz. Suetonius, *Tanrısal Augustus*, 17, 68-69.

⁷⁷⁸ P. Southern, *The Roman Army: A Social and Institutional History*, Abc Clio, California 2006, s. 172; E. G. Huzar, "Mark Antony: Marriages vs. Careers", *The Classical Journal*, Vol. 81/2, 1986, s. 109.

Marcus Antonius'un ise Roma vatandaşı olması, çok ciddi bir sorun olarak görülüyordu. Bu durum, Marcus Antonius'un Roma'nın otoritesini mahveden bir hain olarak görülmesine neden olmuştu.⁷⁷⁹ Marcus Antonius'un kötü giden evliliği ve Kleopatra ile olan gayrimeşru ilişkisi, Roma halkı arasında ve orduda kötü bir imaj yaratmıştı. Bu gayrimeşru ilişki nedeniyle mevcut evliliğin daha fazla sürdürülelemeyeceği ve Octavia'nın Marcus Antonius'tan boşanmak istediği duyurulmuştu.⁷⁸⁰ Kleopatra'nın varlığı askeri idareyi de etkilemişti. Marcus Antonius'un kendi ülkesine karşı mücadele etmesi, kendi yurttaşlarına karşı savaşmak istemeyen bazı askerlerinin onu terk etmesine bile neden olmuştu.⁷⁸¹ Bu nedenle en vefalı arkadaşları bile Marcus Antonius'a kızgındı.⁷⁸²

Octavianus ve Marcus Antonius'un arasını açan asıl olay, İskenderiye Bağışı değildi. M.Ö. 31 yılında gerçekleşen Actium Savaşı'na kadar çözümlenemeyen bu rekabetin asıl nedeni, Roma'nın en güçlü komutanı olan Caesar'ın yerini alabilmektir.⁷⁸³ Gerçekten de Caesar'ın ölümü, iki komutanın güç mücadelesini gündeme getirmişti.⁷⁸⁴ Roma'nın en büyük iki komutanının arasında cereyan eden bu mücadele ve düşmanlık, Actium Savaşı'na zemin hazırlayan unsurlardan biriydi. İskenderiye Bağışı ise olayları bambaşka bir boyuta taşımıştı. Marcus Antonius'un, Roma'ya ait toprakları güç birliği yaparak dünya gücü olmayı planladığı Kleopatra'ya hediye etmesi, ipleri tamamen koparmıştı. Roma'da yaşanan bu gelişmelere aldırış etmeyen Marcus Antonius, Kleopatra'ya olan aşkını çok farklı şekillerde yansıtmaya devam ediyordu. Bu durum Marcus Antonius'un Kleopatra'ya olan bu tutumları eleştirileri de beraberinde getirmiş hatta bu eleştiriler Roma Senato'suna taşınmıştı. Bu iddialar Plutarkhos tarafından ortaya atılmıştı. Plutarkhos'un iddiasına göre, Marcus Antonius büyük bir şölende kraliçenin ayaklarını ovmuştu. Romalı hatip Furnius'un şahit olduğu olaya göre tahtirevan içinde kent meydanından geçen Kleopatra'yı gören Marcus Antonius, hemen kraliçenin yanına giderek eve kadar ona eşlik etmişti. Marcus Antonius kraliçeye öyle aşkı ki, ondan gelen aşk mektuplarını resmi duruşmalarda açık açık okuyordu.

⁷⁷⁹ Martial, *Epigrammata*, 4. 9-10; Dio, *Historiae Romanae*, 50. 26; E. G. Huzar, "Mark Antony: Marriages vs. Careers", *The Classical Journal*, Vol. 81/2, 1986, s. 110.

⁷⁸⁰ E. G. Huzar, "agm.", s. 110.

⁷⁸¹ Dio, *Historiae Romanae*, 50. 26-27; Suetonius, *Tanrisal Augustus*, 17; Martial, *Epigrammata*, 4. 9-10; E. G. Huzar, "agm.", s. 110.

⁷⁸² Martialis, *Epigrammata*, 4. 9-10; Dio, *Historiae Romanae*, 50.26; E. G. Huzar, "agm.", s. 110.

⁷⁸³ Thomas K. Hubbard, *Homosexuality in Greece and Rome: A Sourcebook of Basic Documents*, University of California Press, Berkeley 2003, s. 348.

⁷⁸⁴ L. Kostuch, "Ancient Philosophy of Lovesickness Plutarch. Cleopatra and Eros", *Spoleczenstwo Edukacja*, Vol. 14/2, 2014, s. 6.

Octavianus'un senatoda okuduğu vasiyet, Marcus Antonius'un Kleopatra'ya olan aşkını ortaya koyuyordu. Titus ve Plancus, Marcus Antonius'un vasiyetinin Vesta rahibelerinin elinde olduğunu Octavianus'a bildirmişti. Vasiyeti zorla ele geçiren Octavianus “Onun [Marcus Antonius'un] vatansever bir yurttaş gibi davranmadığını göstermek için, ... vasiyetnamesinin halk toplantısında açılmasını ve okunmasını sağladı”⁷⁸⁵Böylece Octavianus Marcus Antonius'un vasiyetini senatoda okuyarak herkese duyurmuştu. Vasiyetin içeriği hakkında ise Plutarkhos bilgi vermektedir. Buna göre “Genç Caesar [Octavianus] özellikle Antonius'un vasiyetnamesinde kendi ölüm töreni için söylediği sözlere ağırlık verdi; çünkü Antonius, Roma kentinde ölse bile, cesedinin resmi törenle Forum'dan geçirirliip, İskenderiye'de bulunan Kleopatra'ya gönderilmesini buyurmuştu.”⁷⁸⁶Bu nedenle Marcus Antonius'un öldükten sonra Kleopatra'nın yanına gömülmek istemesi propagandanın dozunu iyiden iyiye artırmıştı.⁷⁸⁷

Marcus Antonius'un bu eylemleri, onun Romalılıktan tamamen uzaklaştığının ve bir yabancı gibi davranmaya başladığının göstergesi olarak yorumlanıyordu. Dio'ya göre artık kimse Marcus Antonius'u bir Romalı olarak görmüyor, daha çok bir Mısırlı olarak görüyordu. Hatta ona Marcus Antonius değil Serapion diyorlardı. Marcus Antonius'un daha önce bir ordu komutanı veya konsül olduğuna artık kimse inanmıyordu. Onun bir komutan değil olsa olsa bir *gymnasiarkhos* olduğu düşüncesi Romalılar arasında günden güne daha hızlı yayılıyordu. Bu anlamda Marcus Antonius, saygın unvanlarını elinin tersiyle iterek Canopus'ta zil çalan bir kişi olmayı tercih etmişti.⁷⁸⁸ Konsüllük ve komutanlık yapmış olan Marcus Antonius'un, atalarının geleneklerinden ayrıldığı ve Roma yasalarına karşı geldiği sürekli olarak vurgulanıyordu. Doğulu bir kimliğe büründüğü öne sürülen Marcus Antonius'un kendini tanrılaştırarak Osiris⁷⁸⁹ ve Dionysos olarak sunması,⁷⁹⁰ çocuklarına da Helios

⁷⁸⁵ Suetonius, *Tanrısız Augustus*, 17.

⁷⁸⁶ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 58.

⁷⁸⁷ E. G. Huzar, “Mark Antony: Marriages vs. Careers”, *The Classical Journal*, Vol. 81/2, 1986, s. 110.

⁷⁸⁸ Dio, *Historiae Romanae*, 50. 27; Suetonius, *Tanrısız Augustus*, 17.

⁷⁸⁹ R. David, *Handbook to Life in Ancient Egypt*, Facts on File Library of World History, New York 2003, s. 62; Herodotos, Osiris'i Yunan tanrısı Dionysos ile özdeşleştirir. Erken Hellenistik dönemde de Osiris'in Dionysos ile eşleştirildiğini görüyoruz. Bkz. Herodotos, *Historiai*, 2. 42; Ptolemaios krallarının Osiris, kraliçelerinin ise Isis ile özdeşleşmeleri, Kleopatra ve Marcus Antonius tarafından devam ettirilen bir gelenektir. Kleopatra ve Marcus Antonius'un kendileri ile özdeşleştirdikleri bu iki tanrı hem Mısır hem Roma hem de Yunan dünyasında oldukça popülerdir. Bkz. Velleius, *Historia Romana*, 2. 82; Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 24-27; F. E. Brenk, “Antony-Osiris, Cleopatra-Isis: The End of Plutarch's Antony”, (Ed. P. A. Stadter), *Plutarch and the Historical Tradition*, Routledge, Londra 1992, s. 161.

ve Selene isimlerini vermesi, bir yandan Romalı tanrılara büyük saygısızlık etmesi anlamına geliyor; diğer yandan da Octavianus ve Romalıları fazlasıyla öfkeliyordu. Daha da kötüsü, Tanrıça Isis gibi davranan bir kadına boyun eğen Marcus Antonius, yukarıda belirttiğimiz üzere Roma'ya ait toprakların bir kısmını ona hediye etmişti.⁷⁹¹ Dolayısıyla Marcus Antonius'un malını mülkünü Kleopatra'ya ve onun çocuklarına vermesi, Octavianus'un yürüttüğü propagandanın temel argümanı olmuştu.⁷⁹² Toprak bağışının yanı sıra Marcus Antonius'un yukarıda da ifade edilmiş olan Armenia seferinde kazandığı sözde galibiyeti de ön plana çıkaran zafer töreni, özellikle Romalı yazarlar tarafından propaganda malzemesi olarak kullanıldı. Marcus Antonius'un bu törende bir Romalı gibi değil bir doğulu gibi davrandığı, törenin ise Roma'daki askeri zafer kutlamalarına hiçbir şekilde benzemediği sıkça ifade edildi.⁷⁹³ Suetonius bu konuda şöyle bildirmektedir:

*“Antonius ile kurduğu her zaman kuşkulu ve aralarında uzlaşmaya çalışmalarına karşın bir türlü düzelmeyen birliği sonunda bozuldu, onun vatansever bir yurttaş gibi davranmadığını göstermek için Roma'da Kleopatra'dan olma çocuklarını mirasçıları arasında gösterdiği vasiyetnamesinin halk toplantısında açılmasını ve okunmasını sağladı. Antonius devlet düşmanı ilan edildikten sonra tüm yakınlarını ve arkadaşlarını onun yanına yolladı...”*⁷⁹⁴

Metinden anlaşılacağı gibi Marcus Antonius devlet düşmanı ilan edilmiş hatta seçimle göreve geldiği halde ona çok kızgın olan Romalılar tarafından konsüllükten de çıkarılmıştı.⁷⁹⁵

Marcus Antonius ve Kleopatra üzerinden yürütülen karalama kampanyası tüm şiddetiyle devam ediyordu. Octavianus, bu kampanya sürecinde Marcus Antonius ile ilgili her türlü detayı kendi lehine kullanmayı bilmişti. Dolayısıyla Octavianus, Marcus

⁷⁹⁰ Plutarkhos'a göre, Kleopatra, Marcus Antonius'u da kendi avantajına olacak şekilde tanrılaştırmıştır. Marcus Antonius'u kendini Yunan tanrısı Dionysos ile ilişkilendirse de, Mısır hükümdarı olmadığı için Mısırlı Osiris ile özdeşleşmemiştir. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 24; S. A. Ashton, “Cleopatra: Goddess, Ruler or Legend”, *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S.A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 27; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 152.

⁷⁹¹ Dio, *Historiae Romanae*, 50. 25.

⁷⁹² E. G. Huzar, “Mark Antony: Marriages vs. Careers”, *The Classical Journal*, Vol. 81/2, 1986, s. 110.

⁷⁹³ S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 159.

⁷⁹⁴ Suetonius, *Tanrısız Augustus*, 17; A. Goldsworthy, *Augustus. First Emperor of Rome*, Yale University Press, New Haven 2014, s. 154.

⁷⁹⁵ Dio, *Historiae Romanae*, 50. 4.

Antonius'un bütün hatalarını sentezleyen propagandası sayesinde, Kleopatra'nın, Romalılıktan vazgeçmiş olan Marcus Antonius'a hakim olduğu görüşünü Romalılara benimsetmekte güçlük çekmedi.⁷⁹⁶ Octavianus'un, Marcus Antonius'a yönelttiği suçlamalar, onun içki ve kadın düşkünlüğü yüzünden kendisine hakim olamadığı argümanlarını içeriyordu.⁷⁹⁷ Ayrıca Octavianus'un propagandası, Romalılık erdemlerinin haricinde ahlak dışı bazı eleştirileri de içeriyordu. Özellikle Marcus Antonius'un Kleopatra ile olan ilişkisini etkili bir propaganda aracı olarak kullanmıştı. Octavianus'un bu propaganda sürecinde kullandığı en önemli gündem maddelerinden biri ise Marcus Antonius'un kötü bir kadının büyüüne kapılarak onun esiri olmasıydı. Ona göre, bir zamanlar asil bir Romalı komutan olan Marcus Antonius, Kleopatra tarafından kandırılmıştı. Kleopatra'ya tutku derecesinde aşık⁷⁹⁸ olan Marcus Antonius, ülkesine karşı bir tavır içine girdiği için ona karşı bir mücadele başlatılması gerektiği Octavianus tarafından sürekli olarak vurgulanıyordu.⁷⁹⁹ Marcus Antonius da “*dayısının [Caesar'ın] onu [Octavianus'u] aralarındaki doğal olmayan ilişki yüzünden evlat edindiğini söyledi.*”⁸⁰⁰ Böylece Octavianus ile Caesar arasındaki sıradışı ilişkiyi ön plana çıkarıyordu.

Burada cinsellik üzerinden yürütülen sıra dışı bir propaganda söz konusuydu. Fakat bu ilk kez yaşanan bir durum değildi. Çünkü Octavianus, cinsellik üzerinden çok sayıda propaganda yapmış ve bu sayede sayısız zafere imza atmış bir kişiydi.⁸⁰¹ Octavianus, eleştirel söylemlerin çok kullanıldığı Roma politika dünyasında oldukça normal sayılabilecek olan bu yöntemi, Marcus Antonius'a karşı yürüttüğü propaganda dahilinde de kullanmayı tercih etmişti. Bu anlamda Marcus Antonius'un bir “*kadın gibi*” olduğu, “*kadın gibi düşündüğü*” hatta “*fiziksel isteklerinin de kadınlara benzediği*” yönündeki bu eleştiriler, Octavianus'un yürüttüğü propaganda sürecinde

⁷⁹⁶ A. E. Delaney, “Reading Cleopatra VII: The Crafting of a Political Persona”, *The Kennesaw Journal of Undergraduate Research*, Vol. 3/1, Article 2, 2014, s. 2.

⁷⁹⁷ Dio, *Historiae Romanae*, 50. 4-6; Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 60; E. G. Huzar, “Mark Antony: Marriages vs. Careers”, *The Classical Journal*, Vol. 81/2, 1986, s. 110; M. Reinhold, “The Declaration of War against Cleopatra”, *The Classical Journal*, Vol. 77/2, 1982, s. 97.

⁷⁹⁸ Kleopatra ve Marcus Antonius'un aşkı pek çok sanat eserine ilham kaynağı olmuştur. 17. yüzyıla ait bu resim de bunlardan biridir. Bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 292-293, Fig. 10.1, Lev. 34.

⁷⁹⁹ Dio, *Historiae Romanae*, 50. 24-26.

⁸⁰⁰ Suetonius, *Tanrısal Augustus*, 68.

⁸⁰¹ Barbara Levick, “Caesar's Political and Military Legacy to the Roman Emperors”, *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford 2009, s. 211.

sıkça vurgulanmıştı.⁸⁰² Üstelik Marcus Antonius'un eşcinsel ilişkileri olduğu hatta başka erkeklerin eşleriyle birlikte olduğu açıktan açığa dile getirilmeye başlanmıştı. Bu iddialar Suetonius'un "*Karısını aldattığını arkadaşları bile söylerdi, bunu cinsel doyum amacıyla değil, düşmanlarının düşüncelerini karılarından daha kolay öğrenmek için yaptığını ileri sürerlerdi.*"⁸⁰³ ifadeleri ile örtüşmektedir. Cinsellik içerikli bu eleştirilerin sürekli gündemde tutulmasıyla birlikte Marcus Antonius'a karşı yürütülen propoganda ayyuka çıkmış, Romalılar'ın hakaretlerine ve küfürlerine maruz kalan Marcus Antonius sadık olmayan ve zina yapan bir erkek olarak görülmeye başlamıştı. Marcus Antonius, kendisine yöneltilen bu eleştiriler kapsamında cinsiyetin ve cinsel ilişkinin siyasallaştırıldığını öne sürse de Octavianus'un sürdürdüğü cinsellik propagandası Roma'da meşru bir zemin bulmuş ve dikkate değer bir toplumsal desteğe dönüşmüştü.⁸⁰⁴ Hatta Kleopatra'nın, Marcus Antonius'un politik gücünü suistimal etmesi ve onunla yaşadığı özel ilişki, antik yazarların en çok telaffuz ettiği konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ahlaki eleştirinin temeli Octavianus'un kız kardeşiyle evli olan bir adamı elde etmeye çalışması ve bu durumun gayri ahlaki olmasına dayanmaktadır. Dolayısıyla bu ilişki, Kleopatra'nın, antik yazarların cinsellik propagandasının temel öznesi haline gelmesinde etkili olmuştur. Antik yazarların verdiği edebi destek sayesinde yaygınlaşan siyasi propagandanın en önemli ayağını cinsellik kavramının oluşturması, bu yazarların kaleme aldığı anlatımlarda kraliçenin cinsel cazibesi ve entrikacılığının ön plana çıkarılmasına neden olmuştur. Yazın dünyasında Kleopatra'nın cinsellik boyutunda öne çıkarılması, onun gerçek karakterini gölgeleyen bir unsur haline gelse de bu durum antik yazarların işine gelmiştir.⁸⁰⁵ Böylece tehlikeli bir romantizme sahip olduğu düşünülen Kleopatra'nın, bunu cazibesi, çekiciliği, şehveti ile birleştirerek Roma'nın önde gelen komutanları üzerinden siyaset yaptığı ve bundan çıkar sağlamaya çalıştığı yönünde bir bakış açısı oluşmuştur.

Marcus Antonius ve Octavianus arasındaki propagandanın nasıl yaygınlaştırıldığına baktığımızda, dönemin yazar ve şairlerinin de edebi eserleri

⁸⁰² Dio, *Historiae Romanae*, 50. 27. 4; 50. 27. 6; P. Southern, *The Roman Army: A Social and Institutional History*, Abc Clio, California 2006, s. 172.

⁸⁰³ Suetonius, *Tanrisal Augustus*, 69

⁸⁰⁴ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 9, 24; Suetonius, *Tanrisal Augustus*, 69; Peter Walcot, "Plutarch on Sex", *Greece & Rome*, Vol. 45/2, 1988, s. 176-177; E. G. Huzar, "Mark Antony: Marriages vs. Careers", *The Classical Journal*, Vol. 81/2, 1986, s. 110; R. D. Alston, *Soldier and Society in Roman Egypt. A Social History*, Londra 2003, s. 193.

⁸⁰⁵ Burada ele alınan temel konu, Marcus Antonius'un politik açıdan güç kaybetmesinden sorumlu kişi olarak Kleopatra'nın görülmesidir. Bkz. S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 148.

aracılığı ile müdahil olduklarını görüyoruz. Augustus dönemi şiirlerinde, Marcus Antonius ve Kleopatra'ya karşı sürdürülen mücadele, batı ile barbar doğu medeniyeti arasındaki ideolojik çatışma olarak yansıtılmıştı.⁸⁰⁶ Durum sadece ideoloji boyutundan ibaret değildi. Roma literatüründe cinsel dürtüleri tarafından yönetilen erkeklerin alay konusu haline getirilmiş olması, Marcus Antonius'a karşı yürütülen propaganda kapsamında pornografik, müstehcen hicivler, nükteli şiirler, vecizeler ve taşlamaların yazılmasına neden olmuştu.⁸⁰⁷ Bu dönemin en önemli şairlerinden biri olan Horatius, Kleopatra'ya karşı yürütülen propagandanın edebi yönünü daha da güçlendirmişti.⁸⁰⁸ Propertius ise kraliçeyi *incesti meretrix regina Canopi* yani "Canopus'un fahişe kraliçesi"⁸⁰⁹ olarak tanımlamak suretiyle propagandanın pekişmesinde rol oynamıştı.⁸¹⁰ Fakat burada dikkati çeken en önemli nokta, hem çağdaş hem de sonraki yazarların nerdeyse tamamının Octavianus'u destekleyen bir tutum içinde olmasıydı. Bu durum, Marcus Antonius ve Octavianus arasındaki sözlü propaganda sürecinde Octavianus'un propagandasının daha ön planda yer almasının önünü açmıştı.⁸¹¹

Modern yazarlar ise cinsellik üzerinden propaganda yürüten Octavianus'un bu yöntemini "fallik güç-erkeklik gücü"nün bir yansıması olarak değerlendirmişlerdir. Bu kapsamda Kleopatra, hırslarının esiri bir kadın, Mısır'ın güzelliğine ve cazibesine kapıldığı vurgulanan Marcus Antonius ise Kleopatra'nın tuzağına düşmüş bir erkek olarak görülmüştür. Böylelikle sadece Octavianus'un Roma'nın maskülen gücünü koruduğu öne sürülmüştür. Bu durum ise Actium Savaşı'nı kaçınılmaz kılmıştır.⁸¹²

⁸⁰⁶ J. V. Luce, "Cleopatra as *fatale monstrum* (Horace, *Carm* 1. 37. 21)", *The Classical Quarterly*, Vol. 13/2, 1963, s. 254.

⁸⁰⁷ Buna en ünlü örnek ise Catullus'un çalışmasında karşımıza çıkar. Burada Caesar'ın arkadaşı Mammura'ya "Mentula" yani "penis" lakabı takılmıştır. Bu olaydan sonra Mammura kelimesi müstehcen kelimeler, sapık ve kötü davranışları anlatmada kullanılmıştır. Hatta kandillerin üzerinde yer alan betimlemelere de ilham kaynağı olmuştur. Bu durum düşük ahlaki yapının bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Bkz. Catullus, *Carmina*, 116; Marc Etienne, "Queen, Harlot or Lecherous Goddess? An Egyptological Approach to a Roman Image of Propaganda", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 99-100.

⁸⁰⁸ Horatius, *Odes*, 1. 37; Lidia Wisniewska, "Cleopatra-A Queen, A Lover, A Mother: Transformations of The Image", *Argument*, Vol 2, 2012, s. 152.

⁸⁰⁹ Canopus, İskenderiye'de yer alan bir bölge idi. Burada çok sayıda fahişe vardı. Fakat Canopus aynı zamanda Osiris'e ait kült merkezinin bulunduğu bir metropolisti. Dolayısıyla Propertius'un kraliçeyi "*Canopus'un fahişe kraliçesi*" olarak tasvir etmesi aslında Romalılar'ın din ve fahişelik ile ilgili düşüncelerini temsil etmesi açısından önemlidir. Bkz. M. Etienne, "Queen, Harlot or Lecherous Goddess? An Egyptological Approach to a Roman Image of Propaganda", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 99.

⁸¹⁰ Propertius, *Elegiae*, III. 11: 1-72; M. Etienne, "agm.", s. 99.

⁸¹¹ P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklohama Press, Oklohama 2006, s. 136.

⁸¹² M. Wyke, *The Roman Mistress. Ancient and Modern Representations*, Oxford University Press, Oxford 2002, s. 170.

Propoganda tüm şiddetiyle devam ederken Octavianus, Romalıları Marcus Antonius'a karşı kışkırtmaya devam ediyordu. Marcus Antonius ise bu durum karşısında hem kendini hem de Kleopatra'yı savunmaya geçerek Octavianus'a karşı propaganda yapmaya başladı. Octavianus'u Caesar'ın varisi olarak görmeyen ve Suetonius tarafından "...en son vasiyetinde kız kardeşinin torununu mirasçısı olarak kararlaştırmıştır: Mirasının dörtte üçünü Gaius Octavius'a bırakmıştır. Vasiyetinin sonunda Gaius Octavius'u evlat edinmiş ve ona adını vermiştir."⁸¹³ şeklinde açıkladığı bu mevzu Marcus Antonius tarafından kullanılmış ve onun Caesar'ın evlatlık oğlu olmasını da propagandasına dahil etti. Bu kapsamda Marcus Antonius, Caesar ile Kleopatra'nın oğlu olan XV. Ptolemaios Kaesarion'u propagandasının merkezine koydu. Senatoda yaptığı bir açıklamada, "*Caesar'ın bu çocuğu kabul ettiğini*"⁸¹⁴ beyan etti. Marcus Antonius'un bu süreçte Caesar'ın ve XV. Ptolemaios Kaesarion'un isimlerini gündeme getirmiş olması, Batı dünyasının ilgisini fazlasıyla çekmişti. Bu durum Marcus Antonius'un propagandasını duyurmada etkin bir rol oynamıştı.⁸¹⁵ Ayrıca Marcus Antonius Octavianus'a karşı şöyle suçlamalarda bulunmaktadır:

*"...Birincisi, Pompeius'tan Sicilya'yı aldıktan sonra, genç Caesar [Octavianus] adayı onunla paylaşmamıştı; ikincisi savaş için ondan ödünç aldığı gemileri kendisi için alıkoymuştu; üçüncüsü, görev arkadaşı Lepidus'u görevinden uzaklaştırdıktan ve böylece küçük düşürdüktan sonra, onun ordusuna, eyaletine ve ona resmen verilmiş olan gelir kaynaklarına el koymuştu; sonuncusu da, neredeyse bütün İtalya'yı kendi erleri arasında paylaşmıştı, onunkilere neredeyse hiçbir şey bırakmamıştı."*⁸¹⁶

Octavianus ise Marcus Antonius'un kendisine yönelttiği bu eleştirilerin tümüne tek tek yanıt verdi:

"O [Octavianus] Lepidus'u görevinden almıştı, çünkü o görevin kötüyü kullanmıştı; Antonius ne zaman Armenia'yı onunla paylaşırsa, o da savaşarak kazandığı şeyleri Antonius'la paylaşacaktı;

⁸¹³ Suetonius, *Tanrısal Julius Caesar*, 83.

⁸¹⁴ Suetonius, *Tanrısal Julius Caesar*, 52.

⁸¹⁵ Florus, *Epitomae*, 2. 14. 4; K. W. Meiklejohn, "Alexander Helios and Caesarion", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 24, No: 1934, s. 192-193

⁸¹⁶ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 55.

generallerininönderliğinde ve kahramanca hareketleri sayesinde Roma İmparatorluğu'na kattıkları Media ve Patrhia topraklarını ellerinde tuttukları için, Antonius'un erlerinin İtalya'da hiçbir hakkı yoktu."⁸¹⁷

Marcus Antonius'un eleştirilerine bu şekilde cevap vererek kendini savunan Octavianus, Kleopatra'nın Roma gücüne dahil olma, Roma'nın kaynaklarından pay alma düşüncesinde olduğu argümanı üzerinden Marcus Antonius'a karşı yürüttüğü propagandayı Kleopatra özeline de yansıtma eğilimine girdi.⁸¹⁸ Romalıların kraliyet metresi olarak gördüğü Kleopatra'nın yasak ilişki başta olmak üzere her şeyi alenen yapmasına fazlasıyla sinirlenen Octavianus, kraliçeyi utanç verici bir kişi olarak ilan etti.⁸¹⁹ Octavianus'un Kleopatra'ya karşı başlatmış olduğu bu propaganda, Kleopatra'yı küçük düşüren söylemlerle sınırlı kalmamıştı; Kleopatra'nın Marcus Antonius ile yaşadığı gayrimeşru ilişki üzerinden Octavia'nın erdemli, iffetli, namuslu ve dürüst bir kadın olduğu vurgulanmıştı. Böylece Marcus Antonius'un resmi eşi konumundaki Octavia'nın haksızlığa ve hakarete uğradığı konusu da gündeme taşınmıştı.⁸²⁰ Octavianus'un Kleopatra'ya karşı yürüttüğü bu propaganda, onun çapkın, ahlaksız, lüks ve şehvet düşkününü yabancı bir kadın olarak tanınmasında etkili rol oynadı.⁸²¹ Burada Octavianus'un kadına bakış açısı da ortaya çıkıyordu. Roma ile ilgili tek hayali eski günlere, eski geleneklere tekrar geri dönmek, dinine ve tanrılarına sıkı sıkıya bağlı, sade, gösterişsiz bir Roma'ya kavuşmak olan Octavianus, kadınları, eski Roma geleneklerine dönüşte engel teşkil eden bir unsur olarak görüyordu. Kleopatra das Octavianus'un kadına bakışından payını fazlasıyla alıyordu.⁸²²

Burada bahsi geçen suçlamalara oldukça ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. Zira görünürdeki suçlama ve eleştirilerin ne kadarı doğru ne kadarı değil bilinmemektedir. Fakat sorunun asıl sebeplerinden birini İtalya'daki toprakların taraflarlar arasındaki

⁸¹⁷ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 55.

⁸¹⁸ M.Ö. 1. yüzyıla ait kandillerin üzerinde betimlenmiş olan bazı tasvirler, Kleopatra'ya karşı düzenlenen ve geniş bir alana yayılan propagandanın en önemli göstergelerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu tasvirlerin Augustus'un Mısır'a karşı olan tutumunun bir yansıması olduğu düşünülmektedir. Zira Augustus Mısır medeniyetini reddeden, hakir gören bir Roma anlayışını yansıtmaktadır. Bu anlayış Caligula Dönemi'ne kadar değişmemiştir. Bkz. M. Etienne, "Queen, Harlot or Lecherous Goddess? An Egyptological Approach to a Roman Image of Propaganda", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 100.

⁸¹⁹ A. Goldsworthy, *Augustus. First Emperor of Rome*, Yale University Press, New Haven 2014, s. 182.

⁸²⁰ Dio, *Roman History*, 50. 26; F. Chamoux, *Hellenistic Civilization*, (Çev. M. Roussel and M. Roussel), Blackwell Publishing, Malden&Oxford 2002, s. 155; M. Wyke, *The Roman Mistress. Ancient and Modern Representations*, Oxford University Press, Oxford 2002, s. 39.

⁸²¹ Dio, *Roman History*, 50. 26; F. Chamoux, "age.", s. 155; M. Wyke, "age.", s. 39.

⁸²² P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklahoma Press, Oklahoma 2006, s. 129.

paylaşımı oluşturmaktadır. Toprak paylaşımının adil olmadığını ve haksız kazanıma yol açtığını savunan Marcus Antonius bu düşüncesini ortaya koymaktan çekinmemiştir. Burada, Roma dışındaki bir ülkede yaşamını idame ettiren Marcus Antonius'un hala İtalya'da toprak kazanma ve gelir kaynaklarından pay alma düşüncesinde olduğu anlaşılmaktadır. Marcus Antonius'un bir diğer suçlaması ise kendisi gibi bertaraf edildiğini düşündüğü Lepidus üzerinden olmuştur. Lepidus'un görev dışı tutulmasını onun küçük düşürülmesi ile ilişkilendirerek belki de kendisinin de bir şekilde İtalya'dan uzaklaştırıldığını ve bu nedenle küçük düşürüldüğünü ima etmeye çalışmıştır.

Octavianus'un kendisine yöneltilen eleştirilere cevabı ise Romalı ahlakını ve görev bilincini ön plana çıkaran söylemlerden oluşmaktadır. Öncelikle Lepidus'un görevden alınması ile ilgili suçlamaları cevaplayan Octavianus, onun kendisine verilen görevi kötüye kullandığı argümanını ön plana çıkararak belki de Marcus Antonius veya bir başka önemli komutana gönderme yapmış olmalıdır. Bunu yaparken de kendisinin görev bilincini, erdemli şahsiyetini ön plana çıkarmaya çalışmış yani kendi propagandasını yapmıştır. İtalya'daki toprak ve ganimet kazanımları hususunda ise savaşarak/kahramanlıkla kazanmanın önemine vurgu yapmış, Marcus Antonius'un savaşmadan elde ettiği bölgelerin varlığına dikkat çekmiştir. Dolayısıyla hem Marcus Antonius'un hem de Octavianus'un kendilerince bir propaganda içinde olduğu aşikardır. Fakat buradaki en önemli meselenin Roma'da gücün sahibi olma, ilk adam, tek adam ya da lider konumuna ulaşma gayesi olduğu söylenebilir.

6.2.2. Actium Savaşı Hazırlıkları

Octavianus'un Marcus Antonius ve Kleopatra'ya karşı yürüttüğü propaganda sürecinde ortaya attığı eleştiri ve suçlamalar, Actium Savaşı'nın başlamasındaki en önemli sebeplerden biri olarak değerlendirilebilir. Öyle ki Romalıların, Mısırlı fahişe bir kadın tarafından küçük düşürüldüğü öne sürülüyordu. Octavianus'un Kleopatra'ya karşı savaş ilan etmesinin nedenlerinden birinin de Marcus Antonius ve Kleopatra arasındaki ilişki gösterilmesi, bunun en somut kanıtlarından birini oluşturuyordu. Marcus Antonius'un, yabancı bir kadın olarak görülen Kleopatra'nın esiri olması, bu kadın yüzünden eşi Octavia'dan boşanması, Roma'ya ait toprakları yasal eşine değil de Kleopatra'ya hediye ederek onurlandırması, kraliçe ile olan ilişkisini abartılı

kutlamalarla ve sikke basarak⁸²³ duyurması gibi başka nedenlerinin olduğu öne sürülse de asıl neden Marcus Antonius'un Aeneas Destanı ile başlayan yüzlerce yıllık Roma geleneğini ayaklar altına almasıydı.⁸²⁴ Siyasi hayatı boyunca Actium'un da dahil olduğu "beş iç savaşa katılan" ve "bunlardan sonuncusu Marcus Antonius'a karşı" olan⁸²⁵ Octavianus, bahsi geçen gerekçeleri öne sürerek savaşın kaçınılmaz olduğunu duyurdu.⁸²⁶ Bundan sonra da Kleopatra'ya savaş açtığını resmen ilan etti. Dolayısıyla bu savaş, doğrudan Marcus Antonius'a karşı değil, Kleopatra ve onun maiyetinde görevli olan ve önemli işlerini yürüten hadım Mardion, Potheinos, Eiras ve Kharmion'a karşı ilan edilmişti. Octavianus'un savaşı, doğrudan Marcus Antonius'a karşı ilan etmemesinin nedeni, Marcus Antonius'un Roma'daki sempaticanlarından çekinmesiydi. Çünkü Romalılar, Marcus Antonius'a karşı bir savaşa girmenin,⁸²⁷ onun Roma'daki yandaşlarının tepkisine yol açabileceğini düşünüyorlardı.⁸²⁸ Marcus Antonius'un yandaşlarını kendi tarafına çekmek isteyen Octavianus da Marcus Antonius'a karşı değil Kleopatra'ya karşı savaşmaya karar verdi.⁸²⁹

Öte yandan Roma'nın mevcut şartları nedeniyle yeni bir savaşa hazır olmayan Octavianus oldukça tedirgindi.⁸³⁰ Bu durumun bazı sebepleri vardı. Öncelikle Roma halkı yıllardır iç savaştan muzdaripti ve bu nedenle yeni bir savaşa girmek istemiyorlardı. Gerçekte yeni bir savaş demek, Romalıların desteğini kaybetmek anlamına geliyordu. Ne var ki yaşanan gelişmeler savaşı kaçınılmaz kılmış ve Romalıların tam desteğini elde etmeyi başaran Octavianus'un Kleopatra'ya savaş ilan

⁸²³ Marcus Antonius'un kendi adına bastırıldığı sikkeler için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 236-237, Figs. 232-251, 260a-d.

⁸²⁴ Dio, *Historiae Romanae*, 50. 24; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 164.

⁸²⁵ Bu savaşlar Mutina Savaşı, Philippi Savaşı, Perusia Savaşı, Sicilya Savaşı ve Actium Savaşı'dır.

⁸²⁶ Dio, *Historiae Romanae*, 50. 26.

⁸²⁷ Antik yazarlar Octavianus'un, Marcus Antonius ile bir karşı karşıya kalacağı herhangi bir savaşa girmek istemediğini ifade eder. Bu propaganda sürecinde Octavianus'un Marcus Antonius'a karşı fazlasıyla ılımlı bir yaklaşım sergilediğini öne süren Dio, onun savaş yanlısı olmadığını hatta kız kardeşi Octavia ile Marcus Antonius'u evlendirdiğini ve Marcus Antonius'a askeri destek sağladığını, ona çok sayıda lejyon verdiğini ifade eder. Fakat Marcus Antonius Octavianus'un bu yaklaşımına aynı şekilde cevap vermemiş hatta Mısırlı bir kadını meşru karısı Octavia'ya tercih etmişti. Öyle ki karısı Octavia yerine Kleopatra'ya armağanlar vererek onu onurlandırmıştı. Bkz. Dio, *Historiae Romanae*, 50. 26; Ayrıca bkz. Florus, *Epitomae*, 2. 14. 4; Dio, E. G. Huzar, "Mark Antony: Marriages vs. Careers", *The Classical Journal*, Vol. 81/2, 1986, s. 109-110; L. Kostuch, "Ancient Philosophy of Lovesickness Plutarch. Cleopatra and Eros", *Spoleczenstwo Edukacja*, Vol. 14/2, 2014, s. 6; T. K. Hubbard, *Homosexuality in Greece and Rome: A Sourcebook of Basic Documents*, University of California Press, Berkeley 2003, s. 348.

⁸²⁸ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 60.

⁸²⁹ Velleius, *Historia Romana*, 2. 82; Dio, *Historiae Romanae*, 50. 6; 50. 26.

⁸³⁰ Dio, *Historiae Romanae*, 50. 4.

etmesiyle birlikte İtalyan geleneklerine ve ritüellerine uygun şekilde hazırlıklar başlamıştı.⁸³¹ Actium Savaşı'nın fitilini ateşleyen Octavianus, Kleopatra'ya savaş açmak ve Marcus Antonius'un tüm yetkilerini elinden almak için derhal bir karar çıkarttı.⁸³² İtalya ve çevresinde yaşayan herkes savaşa destek vermeye eğilimli bir tutum içindeydi. Dio'nun bildirdiğine göre, savaş hazırlıkları daha önceki savaş hazırlıklarının hiçbirine pek benzemiyordu. Bu doğrultuda savaş için gerekli olan insan gücü, para ve savaş aletleri süratle toplandı.⁸³³ Bu süreç, halkın da dahil olduğu büyük bir işbirliği içinde gerçekleşmişti. Ayrıca Galya, İspanya, Illyricum, Libyalılar, Sicilya, Sardinya başta olmak üzere savaşa başka bölgelerden de destek geldi.⁸³⁴

Actium Savaşı, Kleopatra'ya karşı ilan edilse de Octavianus'un yanında yer alması gibi bir durum söz konusu olmadığı için kraliçenin yanında yer alan Marcus Antonius da harekete geçmiş ve ülkesine karşı savaş açmak için ciddi bir hazırlık içine girmişti.⁸³⁵ Plutarkhos'a göre "*Antonius, Kleopatra'nın kişiliğine öylesine bağlanıp kalmıştı ki, kara kuvvetlerince düşmandan çok üstün olmasına karşın, sevgilisini hoşnut etmek amacıyla yine de denizde zafer kazanılmasını istedi.*"⁸³⁶ Böylece "...kara savaşlarında en deneyimli komutan olan Antonius"⁸³⁷ Kleopatra'yı kırmamak ve onu memnun etmek adına deniz savaşına girmeyi kabul etti. Deniz savaşından ziyade kara savaşında deneyimli bir komutan olan Marcus Antonius'un Octavianus ile savaşının denizde yapılmasını kabul etmesi, ölümcül bir karar olarak nitelendirilebilir. Büyük bir deniz savaşıyla her şeyin bir sonuca bağlanmasını isteyen Kleopatra ise burada etkin bir rol oynamış ve Marcus Antonius'u ikna ederek savaşa girmesini sağlamıştır.⁸³⁸

⁸³¹ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 58; Dio, *Historiae Romanae*, 50. 4; R. D. Alston, *Soldier and Society in Roman Egypt. A Social History*, Londra 2003, s. 10.

⁸³² Dio, *Historiae Romanae*, 50. 4-6; Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 60; E. G. Huzar, "Mark Antony: Marriages vs. Careers", *The Classical Journal*, Vol. 81/2, 1986, s. 110; M. Reinhold, "The Declaration of War against Cleopatra", *The Classical Journal*, Vol. 77/2, 1982, s. 97.

⁸³³ Savaş için gereken ihtiyaçları karşılamak için halktan vergi toplanırken ayaklanmalar çıkmış fakat Octavianus bu ayaklanmaları bastırmıştı. Marcus Antonius'un bu ayaklanmaları fırsat olarak değerlendiremediği ve Octavianus'un toparlanmasına fırsat tanıyarak büyük bir taktik hatası yaptığı düşünülmüştü. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 58; Dio, *Historiae Romanae*, 50. 4.

⁸³⁴ Dio, *Historiae Romanae*, 50. 6; Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 61.

⁸³⁵ Velleius, *Historia Romana*, 2.82; Dio, *Historiae Romanae*, 50. 6; R. D. Alston, *Soldier and Society in Roman Egypt. A Social History*, Londra 2003, s. 10.

⁸³⁶ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 62.

⁸³⁷ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 63.

⁸³⁸ Fakat Kleopatra bambaşka bir plan içindeydi. "...kendisi [Kleopatra] ise daha şimdiden kaçmaya bakıyordu; kendi donanmasını zaferin kazanılmasında yardımcı olabileceği noktalara değil de bir yenilginin daha başında en kolay yoldan kaçıp kurtulabileceği yerlere yerleştiriyordu." Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 63.

Plutarkhos'un verdiği bilgilere göre büyük bir deniz savaşı için hazırlıklara⁸³⁹ başlayan Marcus Antonius'un, 500 den fazla savaş gemisi bulunuyordu. Bu gemilerden iki yüz tanesi Mısır'a aitti. Fakat savaştan hemen önce dizanteri ve sıtma salgını başladığı için çok sayıda mürettebat ve kürekçi hastalanmıştı. Marcus Antonius, bu salgın nedeniyle 140 adet Mısır gemisini yakarak imha etmişti ve geriye 60 gemisi kalmıştı. Lejyon askerlerini ve okularını yerleştirdiği bu gemilerde 125.000'den fazla denizci ve kürekçi, 100.000 askere yetecek kadar mühimmat, cephane, at ve bol miktarda yiyecek taşıyordu. Bu gemiler, M.. 32 yılının sonbaharından itibaren aralıksız bir şekilde Patras ve Methone kıyılarına malzeme taşıyordu. Donanmaları organize etmek ve görevli mürettebatı eğitmek adeta aylar öncesinden başlamıştı. Çünkü M.. 37 yılında yapılan Tarentum Antlaşması'na göre, Marcus Antonius'un Octavianus'tan 120 gemi ödünç alması gerekiyordu. Fakat Octavianus, Marcus Antonius'un Sextus Pompeius'a karşı savaşmayı reddetmesini gerekçe göstererek gemilerden elli tanesini geri göndermişti. Bu gemilerde görev yapan mürettebatın çoğu ise Octavianus'un ordusuna katılmıştı. Dolayısıyla Marcus Antonius ve Kleopatra'nın donanmasında deneyimli kaptan ve gemici açığı ortaya çıkmıştı. Bunun zerine harekete geçen Kleopatra, Akdeniz kıyılarında görev yapan komutanları ile yıllardır Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nda muson rüzgarlarına karşı mcadede deneyim kazanmış olan gemicilerini göreve çağırdı. Üstelik Arap yarımadasının güneyinde görev yapan gemiciler de destek vermek için gelmişlerdi.⁸⁴⁰ Aslında Marcus Antonius, 800 savaş gemisinden oluşan büyük bir donanma oluşturmak istiyordu. Aradığı desteği, Kleopatra başta olmak üzere pek çok bölgeden sağlanmıştı. Kleopatra, Marcus Antonius'a 200 gemi, 20 bin *talanton* para ve orduya yetecek kadar erzak yardımında bulunmuştu. Trakya, Yunanistan, Makedonia, Mısır, Kyrene ve çevresinde yer alan diğer bölgeler, adalar ve bağlı krallıkların tamamı da Asya kıtasından sorumlu olan Marcus Antonius'a destek veriyordu. Bu desteğe rağmen yeni destek arayışı içine giren Marcus Antonius, savaş için Canidius'tan da yardım istedi.⁸⁴¹ Ordu talebinde bulunduğu Canidius'a on altı

⁸³⁹ ülkesine savaş açmaya hazırlanan Marcus Antonius, savaştan hemen önce çıkardığı kararname ile kendisine bundan böyle "*Liber Pater*" denmesini emretmişti. Bkz. Velleius, *Historia Romana*, 2. 82.

⁸⁴⁰ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 56, 61, 64; Patricia Southern, *Antony and Cleopatra*, Amberley Publishing, Great Britain 2007, s. 210-11; J. Whitehorn, *Cleopatras*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 186-187; G. W. Goudchaux, "Cleopatra the Seafarer Queen: Strabo and India", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 111.

⁸⁴¹ M.. 23 şubat 33 yılına tarihlenen bir papirüse göre, Marcus Antonius'un ordusundaki bazı askerler Kleopatra'nın Mısır'a geri dönmesi gerektiğini söyleyerek protesto etmişlerdi. Marcus Antonius'un arkadaşları Titius ve Plancus ise Kleopatra'nın savaşta olmasına karşı çıkmaları nedeniyle gördükleri kötü muamele zerine Octavianus'un tarafına geçmişlerdi. Fakat tek sorun bu değildi. Marcus Antonius ve Kleopatra'nın Canidius'a rüşvet verdiği yönünde suçlamalarda da bulunmuşlardı. Üstelik Romalılar da,

lejyonla denize açılması talimatı vermişti. Böylece başta Kleopatra olmak üzere doğudaki pek çok hükümdar, Marcus Antonius'a yardım etmek üzere savaşa katılmıştı. Sadakat yemini eden müttefiklerinin tam desteğini alan Marcus Antonius savaş hazırlıklarını tamamlamıştı.⁸⁴²

6.2.3. Actium Savaşı

M.Ö. 2 Eylül 31'de Brundisium'dan Epiros'a gelen Octavianus'un donanmasının Actium kıyıları, Ambrakia Körfezi, Leukas Adası ve Leukate Dağı'nı kuşatmasıyla birlikte antik dönemin en büyük deniz savaşı olarak tarihi literatürdeki yerini alacak olan Actium Savaşı başladı.⁸⁴³ Doğu ve Batının hamisi olmayı amaçlayan taraflar arasında gerçekleşen olan Actium Savaşı sırasında her iki tarafın ordusu kıyı boyunca sıralanmıştı.⁸⁴⁴ Octavianus, Marcus Antonius ve Kleopatra'nın donanmalarından her birisinin yanı sıra kraliçenin kendine ait sancak gemisi de Yunanistan'ın batısındaki Actium'da gerçekleşecek olan savaş için yerini almışlardı.⁸⁴⁵ Marcus Antonius'un donanmasının sağ kanadını Publicola, sol kanadını Coelius, orta kısmını ise Marcus Octavius ve Marcus Insteius; kara kuvvetlerini ise Canidius komuta ediyordu. Buna karşın Octavianus'un donanmasının sol kanadını Agrippa, sağ kanadını

Kleopatra'yı savunması ve onu desteklemesi için Canidius'a rüşvet verildiğini düşünüyorlardır. Octavianus'un süvarilerinin daha fazla ilerlemesini engellemek isteyen Marcus Antonius'un, rüşvet girişiminde bulunduğunu öne sürmüşlerdi. Papirüste yer alan bilgilere göre, taraflar arasında yapılan anlaşma kapsamında Canidius'un Mısır'a şarap ve buğday ithal etmesi için izin verilmiş ve vergi indirimi yapılmıştı. Marcus Antonius'un kara komutanı olan Canidius'un Kleopatra'ya olan bağlılığını ve desteğini garanti etmek için düzenlediği öne sürülen bu papirüste Kleopatra'nın adı geçmiyor olsa da metnin sonunda yer alan ve Yunanca yazılmış olan görevlendirmenin kraliçeye ait olduğu düşünülmektedir. Bkz. J. Whitehorn, *Cleopatras*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 186-187; P. Southern, *Antony and Cleopatra*, Amberley Publishing, Great Britain 2007, s. 210-11; P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklohama Press, Oklohama 2006, s. 202, 204; Kleopatra'nın Publius Canidius'a sağladığı vergi muafiyetini içeren bu papirüs için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 180, Fig. 188, Lev. 35.

⁸⁴² Dio, *Historiae Romanae*, 50. 6; Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 61; P. Southern, "age.", s. 210-11; J. Whitehorn, "age.", s. 186-187; M. Reinhold, "The Declaration of War against Cleopatra", *The Classical Journal*, Vol. 77/2, 1982, s. 99.

⁸⁴³ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 65; Florus, *Epitomae*, 2. 21. 4; G. W. Goudchaux, "Cleopatra the Seafarer Queen: Strabo and India", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 111; F. Chamoux, *Hellenistic Civilization*, (Çev. M. Roussel and M. Roussel), Blackwell Publishing, Malden&Oxford 2002, s. 162; Sarolta A. Takacs, "Alexandria in Rome", *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 97, 1995, s. 269.

⁸⁴⁴ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 65; P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklohama Press, Oklohama 2006, s. 154; Si Sheppard, *Actium 31 BC. Downfall of Antony and Cleopatra*, Osprey Publishing, Oxford 2009, s. 61.

⁸⁴⁵ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 66-67.

Octavianus bizatihi kendisi; kara ordusunu Taurus komuta ediyordu. Octavianus'un, ordusunu Yunanistan'ın iç kısımlarına sevketmesiyle birlikte onun müttefikleri olan Trakya ve Balkan bölgesi halkı da savaşa iştirak etmişti.⁸⁴⁶ Bazı stratejik noktaları gemileriyle kuşatma altına alan Octavianus, savaşmak üzere hazır bir şekilde bekliyordu.⁸⁴⁷

Savaşın başlaması Marcus Antonius'tan gelen bir hamle ile oldu. Gemilerini ilerliyormuş gibi göstermek için körfezin girişinde sabit tutarak savaşmayı planlayan Marcus Antonius'un askerleri hava şartlarının kötüleşmesiyle birlikte sol tarafa doğru ilerlemek zorunda kalınca düşmanın harekete geçtiğini düşünen Octavianus, küçük gemileriyle hızlı bir kuşatma gerçekleştirmek üzere harekete geçti. Donanmasının sağ kanadını geri çekerek düşman ordusunu açık denize doğru yönlendirmek suretiyle düşmanlarını arkadan kuşatmayı planlıyordu.⁸⁴⁸ Savaş boyunca her iki taraf da farklı stratejik yöntemler uyguladı. Bir taraf düşman gemilerindeki kürekçileri hedef alırken diğer taraf düşman gemilerini taş ve başka aletler kullanarak batırmaya çalışıyordu.⁸⁴⁹ Bu nedenle büyük gemiler bile zarar görmüştü.⁸⁵⁰ Savaş bu şekilde devam ederken, Kleopatra aniden adamlarına işaret verdi ve kaçmaya başladı.⁸⁵¹ Savaşı kazanma olasılığı her iki taraf için de eşit olduğu halde Kleopatra 60 gemisi ile birlikte Peloponnesos'a doğru yol almaya başlamıştı. Kleopatra'nın bu manevrası, savaşmakta olan büyük savaş gemilerinin düzenini de bozmuştu. Kleopatra'nın gemileriyle birlikte uzaklaştığını gören "Antonius, Kleopatra'nın gemisinin yelken açıp uzaklaştığını görür görmez, her şeyi unuttu, onun [Marcus Antonius] için savaşan herkesi orada bırakıp kaçtı...onun [Marcus Antonius'un] başına çoktan felaket açmaya başlamış ve bu felaketi daha sonra tamamlayacak olan kadının ardına düştü."⁸⁵² Böylece ortada henüz bir yenilgi söz konusu olmadığı halde 19 ağır silahlı lejyonu ve 12.000 atlısını bırakarak

⁸⁴⁶ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 65; Velleius, *Historia Romana*, 2. 85; bazı modern yazarlar Plutarkhos'un, Actium Savaşı'nı açık bir şekilde anlatmadığını öne sürer. Bkz. C. Pelling, "Plutarch's Adoption of His Source-Material", *The Journal of Hellenistic Studies*, Vol. 100, 1980, s. 138; S. Sheppard, *Actium 31 BC. Downfall of Antony and Cleopatra*, Osprey Publishing, Oxford 2009, s. 61.

⁸⁴⁷ Florus, *Epitomae*, 2. 21. 4; 2. 21. 6.

⁸⁴⁸ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 65; Dio, *Historiae Romanae*, 50. 31; *Actium 31 BC. Downfall of Antony and Cleopatra*, Osprey Publishing, Oxford 2009, s. 61.

⁸⁴⁹ Actium Savaşı'nın tasvir edildiği mermer friz ve pişmiş toprak kandil parçası için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 260, 266, Figs. 311, 315, Lev. 36 a-b.

⁸⁵⁰ Florus, *Epitomae*, 2. 21. 7.

⁸⁵¹ Dio, *Historiae Romanae*, 50. 31; 50. 32-35.

⁸⁵² Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 66.

savaş meydanından kaçtı.⁸⁵³ Bu durumda savaştan kaçan ilk lider Kleopatra olmuş Marcus Antonius⁸⁵⁴ da onu takip etmişti.⁸⁵⁵ Marcus Antonius, kendi düşüncesi ile hareket etmemiş, başına gelen pek çok felaketin sebebi olan kadının arkasından gitmişti. Yani bir komutan ya da bir kahraman gibi değil de kendi yargılarıyla hareket ederek, “aşığın ruhu başka birinin vücudunda yaşar”⁸⁵⁶ sözünü doğrulamıştı.⁸⁵⁷ Fakat bu kaçış Octavianus’a zafer getirecek ve onu Roma’nın tartışmasız hamisi yapacaktı.⁸⁵⁸

Kleopatra’nın Actium Savaşı’ndan neden kaçtığı sorusu, hala önemli bir tartışma konusu niteliği taşımaktadır. Bu kaçışın nedeni olarak pek çok ihtimali göz önünde bulundurmak gerekir. Bu kapsamda ya Kleopatra’nın Octavianus ile karşı karşıya gelerek savaşmak istememesi ya da Otavianus ile Kleopatra arasında Marcus Antonius’a karşı bir ittifak oluşmuş olabilir. Nitekim Octavianus, Thyrsos adlı elçiyi Kleopatra ile görüşmek üzere göndermişti. Bu elçi aracılığı ile Kleopatra’ya “Antonius’u öldürtürse ya da Mısır’dan kovarsa, akla yatkın bütün iyilikleri göreceği”⁸⁵⁹ mesajını iletmişti.⁸⁶⁰ Octavianus’un elçisi ile gönderdiği mesajın

⁸⁵³ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 66, 68; Velleius, *Historia Romana*, 2. 85; 2. 87; A. E. Delaney, “Reading Cleopatra VII: The Crafting of a Political Persona”, *The Kennesaw Journal of Undergraduate Research*, Vol. 3/I, Article 2, 2014, s. 2; G. W. Goudchaux, “Cleopatra the Seafarer Queen: Strabo and India”, *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 111; Carsten Hjort Lange, “The Battle of Actium: A Reconsideration”, *Classical Quarterly*, Vol. 61/2, 2011, s. 609; E. G. Huzar, “Mark Antony: Marriages vs. Careers”, *The Classical Journal*, Vol. 81/2, 1986, s. 110; J. D. Reed, “The Death of Osiris in “Aeneid”, 12. 458”, *The American Journal of Philology*, Vol. 119/3, 1998, s. 414.

⁸⁵⁴ Kleopatra ve Marcus Antonius’un savaş alanını terketmesi tasvirlerde de yer almaktadır. British Museum’da yer alan ve 2012 yılında Mısır’da yapılan Kleopatra kazılarında ortaya çıkarılan bir örnekte mağlup olan çift olarak Kleopatra ve Marcus Antonius betimlenir. Söz konusu bu kazıda Kleopatra’nın Actium Savaşı’ndan kaçışı, avcıdan kaçan tavşan gibi ya da şahinden kaçan güvercin tasviri ile betimlenmiştir. 1958 yılında Garuti tarafından çözülen bir Latince papirüs üzerindeki yazıt üzerinde yer alan küçük fragmanlar da Kleopatra’nın Actium Savaşı’ndan kaçışını anlatmaktadır. Bkz. S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 167, 192-194; L. Wisniewska, “Cleopatra-A Queen, A Lover, A Mother: Transformations of The Image”, *Argument*, Vol 2, 2012, s. 152; P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklohama Press, Oklohama 2006, s. 147.

⁸⁵⁵ Florus, *Epitomae*, 2. 21. 8; C. H. Lange, “The Battle of Actium: A Reconsideration”, *Classical Quarterly*, Vol. 61/2, 2011, s. 615; Antik yazarların çoğu Kleopatra ve Marcus Antonius’un Actium Savaşı’nda kaçışını anlatırken Octavianus’un siyasi bakış açısından ve yürüttüğü propagandasından etkilenmişlerdir. Bkz. P. J. Jones, “age.”, s. 154.

⁸⁵⁶ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 66.

⁸⁵⁷ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 66; Actium Savaşı’nda Kleopatra’yı takip ederek savaş alanından ayrılan Marcus Antonius, daha sonra kraliçenin gemisine binmişti. “Fakat ne Kleopatra’yı görmeye gitti ne de Kleopatra onu görmeye geldi; yalnız başına geminin ön kısmına geçti ve ön güvertede kafasını iki elinin arasına alarak ağzını açmadan tek başına oturdu... Kleopatra’ya eşlik eden kadınlar orada onları önce birbirleriyle konuşmaları için bir araya getirdiler, sonra da birlikte yemek yemeye ve yatmaya ikna ettiler.” Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 67.

⁸⁵⁸ E. G. Huzar, “Mark Antony: Marriages vs. Careers”, *The Classical Journal*, Vol. 81/2, 1986, s. 110; C. H. Lange, “The Battle of Actium: A Reconsideration”, *Classical Quarterly*, Vol. 61/2, 2011, s. 609.

⁸⁵⁹ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 73.

⁸⁶⁰ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 72-73; J. Whitehorn, *Cleopatras*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 187-189.

gereklerini yerine getirmekten çekinen Kleopatra, bunun yerine Roma karşısındaki müttefiki olan Marcus Antonius'u bırakıp kaçarak onun tek başına savaşmasını hatta savaşırken ölmesini sağlamaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Öte yandan savaş alanını terk eden Marcus Antonius, kraliçenin peşinden İskenderiye'ye dönmüştür. Bu durum, Marcus Antonius'un, hırslarının esiri olan Kleopatra'dan bağımsız hiçbir eylemde bulunmadığını gösteren anlamlı bir kanıttır. Bir diğer muhtemel sebep, zaten deniz savaşında deneyimsiz olan Marcus Antonius'un yenilgisinden emin olan Kleopatra, ondan önce davranarak İskenderiye'ye sonra da en uygun bölgeye kaçma planı yapmış olabilir.

Kleopatra'nın Actium Savaşı'nda uyguladığı strateji ve savaştan kaçışı onun imajını şekillendiren en önemli etkenlerden biri oldu.⁸⁶¹ Hem kardeşlerine hem de Roma'ya karşı izlediği temkinli politika sayesinde uzun yıllar tahtta kalmayı başaran Kleopatra, Roma'ya karşı yine bir Romalı olan Marcus Antonius'un desteğini alarak ciddi bir mücadele vermişti. Fakat bu mücadele Kleopatra ile Marcus Antonius'un savaştan kaçmalarıyla başka bir boyuta ulaşmış ve savaştan yenik pozisyona düşmüşlerdi. Dolayısıyla bu savaş, Kleopatra'nın zorlu, korkutucu ve tehlikeli bir kadın olduğu yönündeki genel düşüncenin tamamen ortadan kalkmasında işlevsel bir rol oynamıştır.⁸⁶² Buna karşın Marcus Antonius'un savaş stratejisi ve dolayısıyla almış olduğu yenilgi ise büyük bir efsaneye dönüşmüştü.⁸⁶³ Bu efsaneyi oluşturmak, Doğu karşısında üstün olduğunu vurgulamak ve kendilerini bu şekilde tanıtmak, Roma için oldukça kolay olmuştu. Bu anlamda Actium Savaşı'nda büyük bir başarıya imza atan Romalılar, bu başarıyı abartarak anlatmaktan imtina etmemişlerdi. Çoğu modern tarihçi de Roma'nın abartılı Actium zaferi anlatımlarından büyük ölçüde etkilenmiş ve Roma'nın bu eğiliminin daha da pekişerek günümüze kadar uzanmasının önünü açmıştır.⁸⁶⁴

⁸⁶¹ M. Wyke, *The Roman Mistress. Ancient and Modern Representations*, Oxford University Press, Oxford 2002, s. 196-97.

⁸⁶² W. C. Grummel, "The Cleopatra Ode", *The Classical Journal*, Vol. 49/8, 1954, s. 360.

⁸⁶³ Roma'nın kuruluşunu, Roma'yı ve kendisinin de aktif bir yazar olarak görev aldığı Octavianus yönetimini destansı bir şekilde yücelten Vergilius, Actium Savaşı hakkında önemli bir kehanet hakkında bilgi vermektedir. Kehanete göre Aeneas'a annesi tarafından hediye edilen zırhın üzerinde Roma tarihinin en önemli olayı olan Actium Savaşı'nın bitişinin tasvir edildiğinden bahsedilmektedir. Bkz. Vergilius, Aeneas, 8. 675-730; 8. 711-13; J. D. Reed, "The Death of Osiris in "Aeneid", 12.458", *The American Journal of Philology*, Vol. 119/3, 1998, s. 414; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 206-207.

⁸⁶⁴ M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 12, 14.

6.2.4. Actium Savaşı'nda Yeni Stratejiler

Savaş hala devam ederken Marcus Antonius ve Kleopatra'nın savaştan kaçması, Octavianus'un tüm planlarını alt üst etmişti. Bu nedenle Octavianus'un yeni bir strateji geliştirmesi gerekiyordu. Bu doğrultuda gemisine piyade askerlerini yerleştirmekle işe başladı. Diğer gemileri de yarım daire şeklinde düzenleyerek düşman güçlerinin etrafını sardı. Böylece Marcus Antonius'un terkettiği donanmasını kısa sürede kuşatmayı başardı. Buna karşın Marcus Antonius'un askerleri komutanlarının kaçtığını duymuşlar fakat buna inanmamışlardı. Bu nedenle yedi gün boyunca savaşmayı sürdürmüşlerdi. Octavianus'un kuşatmasına karşı mücadele etmeyi sürdürseler de saldırıyı önlemede başarılı olamadılar. O kadar ki Marcus Antonius'un donanmasından çok sayıda asker hayatını kaybetti. Marcus Antonius'un savaş alanını terkederek kaçtığının kesinleşmesi ve kendilerine komuta eden Canidius'un da gece ordugahtan kaçması üzerine yapacak bir şey kalmadığı anlayan diğer askerler, Octavianus'un tarafına geçmek zorunda kaldılar.⁸⁶⁵ Üstelik Marcus Antonius'a savaşta destek olmak için gelenlerin çoğu da savaştan kaçmıştı.⁸⁶⁶

Kleopatra'yı takip ederek savaş alanından ayrılan Marcus Antonius, bir süre sonra Kleopatra'ya yetişerek onun gemisine binmişti. Fakat neredeyse üç gün boyunca birbirleriyle hiç konuşmamışlardı. Üç gün sonra Tainaros⁸⁶⁷ kasabasına vardılar.⁸⁶⁸ Marcus Antonius, Kleopatra'nın kendisine ihanet ettiğini düşündüğü için kraliçeye çok öfkeliydi.⁸⁶⁹ Bu nedenle Kleopatra'nın tek başına Mısır'a geri dönmesini istedi. Kendisi de Yunan hatip Aristokrates ve Romalı Lucilius ile birlikte zaman geçirmeye başladı. Fakat Libya'daki ordusundan sorumlu olan subayın Octavianus'un tarafına geçtiğini öğrenince Marcus Antonius ilk intihar teşebbüsünü gerçekleştirdi. Bu olayın hemen ardından Marcus Antonius arkadaşları tarafından İskenderiye'ye getirildi. Fakat buraya gelince uğruna savaş verdiği Kleopatra'nın büyük bir kaçış planı içinde olduğunu öğrendi ve büyük bir hayal kırıklığına uğradı. O kadar ki Kleopatra, Akdeniz'deki

⁸⁶⁵ Dio, *Historiae Romanae*, 50. 31-35; Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 68; Velleius, *Historia Romana*, 2.85; 2.87; C. H. Lange, "The Battle of Actium: A Reconsideration", *Classical Quarterly*, Vol. 61/2, 2011, s. 609; E. G. Huzar, "Mark Antony: Marriages vs. Careers", *The Classical Journal*, Vol. 81/2, 1986, s. 110; J. D. Reed, "The Death of Osiris in "Aeneid", 12.458", *The American Journal of Philology*, Vol. 119/3, 1998, s. 414.

⁸⁶⁶ Vergilius, savaş nedeniyle korkan herkesin kaçtığından bahseder. Bkz. Vergilius, *Aeneas*, VIII. 705-706.

⁸⁶⁷ Tainaros, Peloponnesos Yarımadası'nın Akdeniz'e uzanan en uç kısmında yer alır.

⁸⁶⁸ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 67.

⁸⁶⁹ J. Whitehorn, *Cleopatras*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 187.

donanmasını Kızıldeniz'e geçirerek Mısır dışındaki bir bölgede yeni bir vatan edinmek için plan yapıyordu.⁸⁷⁰ Modern yazarlar, Kleopatra'nın kaçış planına farklı yorumlar getirir. Buna göre, Marcus Antonius ile Kleopatra'nın İspanya'ya giderek orada Pompeius yandaşlarının isyanına katılmak suretiyle güçlerini yeniden kazanmaya çalıştıklarını öne sürerler. Modern yazarlar, Kızıldeniz'e açılarak Hindistan'a kaçmanın da ikilinin planlarından biri olabileceğine dikkat çekerler. Bu, Kleopatra ve Marcus Antonius'un kaçış planında ya İspanya ya da Hindistan'ın ön plana çıktığı anlamına gelir. Fakat Daha uzak olan İspanya yerine Kızıldeniz üzerinden daha yakın Hindistan'a kaçmaları daha makul bir seçenek olarak düşünülmektedir.⁸⁷¹

Çok sayıda dili konuşabildiği için Kızıldeniz⁸⁷² kıyılarında yer alan ülkelerin çoğuyla iletişim kurabilen Kleopatra'nın kaçış planları, Arabistan'ın küçük yaştaki kralı Molkhos'un kraliçenin gemilerine saldırması nedeniyle bozuldu. Bu olay Kleopatra'nın plan değiştirmesine ve yeni bir strateji belirleyerek Mısır'a giden yolları savunma açısından kuvvetlendirmesini kaçınılmaz kıldı.⁸⁷³ Fakat bu kez de Marcus Antonius'un müdahalesi bu planların uygulanmasını engelledi. Actium'daki ordusunun hala savaşa devam ettiğini düşünen Marcus Antonius, Kleopatra'yı bu girişiminden vazgeçirmeyi başarmış, kendisi de Pharos yakınlarında denizin bir kısmını doldurarak oluşturduğu ada üzerine bir ev yani *Timonium* inşa ederek inzivaya çekilmişti.⁸⁷⁴ Bundan kısa bir sonra Canidius ve Büyük Herodus'un bazı lejyon ve *cohors*larla birlikte Octavianus tarafına geçmesi, Marcus Antonius'un Actium'daki ordusunun dağıldığını ve buna bağlı olarak da Mısır dışındaki hiçbir bölgenin artık kendi egemenliğinde olmadığını açıkça ortaya koyuyordu. Üstelik Marcus Antonius'un diğer müttefikleri kral ve prenslerin de onu

⁸⁷⁰ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 69.

⁸⁷¹ G. W. Goudchaux, "Cleopatra the Seafarer Queen: Strabo and India", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, Londra 2003, s. 109.

⁸⁷² Kleopatra, Actium Savaşı'ndan önce yani M.Ö. 32 yılının kış mevsimini Patras'ta geçirerek bu bölgede incelemelerde bulunmuştu. Saronic ve Corintian körfezleri arasında yer alan kanal için bir proje hazırladığı için daha önceden Kızıldeniz ve çevresi hakkında bilgi toplama fırsatı yakalamış olsa da Caesar'ın ölümü üzerine proje yarım kalmıştı. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 69; G. W. Goudchaux, "agm.", s. 111-112, Harita 4; Herodotos, Mısır'ın efsanevi firavunlarından Sesostris'i Pers kralı Dareios'a karşı överken onun ülkeyi kanallarla donattığı bilgisini verir. Buradan yola çıkarak Mısırlı hükümdar ve firavunları rol model alan Kleopatra'nın da ülkede yeni kanallar inşa ederek bu yöntemi uyguladığını ifade etmek mümkündür. Bkz. M. Demir, "Herodotos ve Yabancı Kültürler: Mısır Örneği", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII/2, s. 328.

⁸⁷³ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 69; L. McJannet, "Antony and Alexander: Imperial Politics in Plutarch, Shakespeare and Some Modern Historical Texts", *College Literature*, Vol. 20/3, 1993, s. 4; A. Goldsworthy, *Augustus. First Emperor of Rome*, Yale University Press, New Haven 2014, s. 181; P. A. Stadter, "Philosophos kai Philandros: Plutarch's View of Women in the *Moralia* and *Lives*", *Plutarch's Advice to The Bride and Groom and a Consolation to His Wife*, (Ed. S. B. Pomeroy), Oxford University Press, New York 1999, s. 181.

⁸⁷⁴ *Timonium* hakkında detaylı bilgi için bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 69.

terk edeceklerini öğrenir öğrenmez inzivaya çekildiği evden ayrılarak İskenderiye'deki saraya dönen Marcus Antonius, yeni stratejiler geliştirerek tekrar güçlü bir şekilde ayağa kalkmak yerine kendini içkiye ve eğlenceye vermeyi tercih etmişti. Plutarkhos'un ifadesine göre bu süreçte Marcus Antonius ve Kleopatra'nın birbirlerini onurlandırma stratejileri hız kesmeden devam ediyordu. Bu kapsamda Plutarkhos şu bilgileri verir:

“[Marcus Antonius] Kleopatra'nın Caesar'dan olan oğlunu[XV. Ptolemaios Kaesarion'u] yaş günü töreniyle genç erkekler arasına kattı.” Bunları kutlarken bütün İskenderiye yurttaşları günlerce yiyip içip eğlenmekten başka bir şey yapmadılar. Kleopatra ve Antonius 'Taklidi İmkansız Yaşayanlar' adlı o ünlü topluluklarını dağıttılar, yerine görkem, gösteriş ve debdebe bakımından ondan aşağı kalmayan, 'Birlikte Ölenler' adını verdikleri başka bir dernek kurdular... Kleopatra ise çeşit çeşit öldürücü zehirlerden bir koleksiyon yapmakla uğraşıyordu...⁸⁷⁵

Kleopatra'nın zehir konusunda çalışmaları yaptığı konusunda aşağıda da belirteceğimiz üzere, kraliçenin çağdaşı antik yazarlardan Horatius da bilgi vermiştir. Dolayısıyla Kleopatra'nın zehir konusundaki uzmanlığının doğru olduğunu kabul etmek yerinde olacaktır. Fakat Kleopatra ve Marcus Antonius'un kurduğu dernekler ve birbirlerini onurlandırmaları konusuna değinen çağdaş antik yazar mevcut değildir.

6.2.5. Actium Savaşı Sonrasında Mısır

Actium Savaşı'ndan kaçan Marcus Antonius ve Kleopatra Mısır'a geri dönmüştü. İkili, Asya'daki Octavianus'a elçiler göndererek bazı konularda uzlaşma sağlamayı planlıyorlardı. Bu uzlaşmadaki asıl amaç neydi? Burada öncelikli amaç muhtemelen kendilerinin ve çocuklarının hayatlarını kurtarmak ve sonrasında rahat yaşayabilecekleri bir toprak edinebilmektir. Belki de bu strateji sayesinde zaman kazanacaklar, yeterince güçlendikleri zaman da Octavinus ile yeniden bir iktidar savaşına tutuşacaklardı. Bu amaçları doğrultusunda Octavianus'tan bazı isteklerde bulundular. Kleopatra çocuklarının hayatını ve geleceğini güvence altına alabilmek için Mısır Krallığı'nı istedi. Marcus Antonius ise kendisinin Atina'da veya Mısır'da yaşamasına müsaade etmesini talep etti. Fakat Octavianus yalnızca Kleopatra'nın

⁸⁷⁵ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 71.

istekleri ile ilgilenmiş, “son bir kez barış girişiminde bulunan”⁸⁷⁶ Marcus Antonius’un isteklerini ise görmezden gelmişti.⁸⁷⁷ Hatta daha önce de bahsedildiği üzere Kleopatra ile görüşmek üzere bir elçi göndermişti. “*Thyrsos Kleopatra ile başkalarının yaptığından daha uzun görüşmeler yaptı ve onun [Marcus Antonius’un] tarafından göze batar bir ayrıcalıkla ağırlandı, bunun sonucu Antonius’ta kıskançlık uyandırmaya başladı; Antonius onu yakalattı, kamçılattı ve Caesar’a [Octavianus] geri gönderdi.*”⁸⁷⁸ Bunun üzerine Marcus Antonius’u sakinleştirmek için harekete geçen Kleopatra yeni kutlamalar ve şöenler düzenledi.⁸⁷⁹

Octavianus’un Kleopatra ile görüşmesi için gönderdiği elçi mevcut sorunların çözülmesinde etkili olamamıştı. Marcus Antonius’un sert tepkisi nedeniyle taraflar arasında herhangi bir uzlaşma sağlanamadığı için bu kez Mısır’da olası yeni bir savaş gündeme gelecekti. Fakat savaşın gerçekleşmesi için gereken ortam mevcut değildi. Agrippa, Octavianus’a sık sık mektup yazıyor ve Roma’ya dönmesi konusunda ısrar ediyordu. Ayrıca kış şartları, savaşın başlaması ihtimalini azaltıyordu. Gerekli koşulların sağlanamış olması nedeniyle savaş bir süre ertelendi. Aynı yılın Kış mevsiminin sonuna doğru Octavianus Suriye’den, komutanları ise Libya’dan saldırıya geçti ve Pelusion kentini ele geçirdiler. Bu sırada, Kleopatra’nın izniyle kent Octavianus’a teslim edildiği yönünde asılsız bir haberin yayılması üzerine kendini temize çıkarmak isteyen Kleopatra, haberin kaynağı Seleukos’u ailesiyle birlikte Marcus Antonius’a teslim etti.⁸⁸⁰

Bu gelişmeler yaşanırken, Octavianus’un savaş hazırlıkları tüm hızıyla devam ediyordu. M.Ö. 30 yılının Temmuz ayı sonlarında İskenderiye’ye gelen⁸⁸¹ Octavianus hipodrom yakınlarında mevzilendi. Bunu haber alan Marcus Antonius da ona karşı saldırıya geçmişti. Yapılan savaştan galip ayrılan kişi Marcus Antonius oldu. Büyük bir zafer kazanan Marcus Antonius saraya geri döndü. Fakat bu savaşta en iyi performansı sergileyen asker, altın miğfer ve zırh ile ödüllendirilmesine rağmen Octavianus’un

⁸⁷⁶ Suetonius, *Tanrısız Augustus*, 17.

⁸⁷⁷ Strabon’ göre Marcus Antonius’a baskı yaparak kendini öldürmesini isteyen Octavianus, Kleopatra’nın yaşamasını istemiştir. Bkz. Strabo, *Geographica*, 17. 1. 10.

⁸⁷⁸ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 73.

⁸⁷⁹ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 72-73; Dio, *Historiae Romanae*, 51. 11; J. Whitehorn, *Cleopatras*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 187-189.

⁸⁸⁰ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 74.

⁸⁸¹ Octavianus İskenderiye’ye geldiğinde buradaki Nicopolis kentini ele geçirerek onurlandırmıştı. Bkz. Strabo, *Geographica*, 17. 1. 10.

tarafına geçmişti.⁸⁸² Yaşanan gelişmelerden rahatsız olan ve kendine yakışır bir şekilde savaşıarak cesurca ölmek isteyen Marcus Antonius, teke tek savaşmaları konusunda Octavianus'a bir öneride bulundu. Bu teklif Octavianus tarafından kabul edilmedi ve tarafların arasındaki yeni savaş, M.Ö. 1 Ağustos 30 sabahı yaya birliğini kentin önündeki tepelere yerleştirmiş olan Marcus Antonius'un hem karadan hem de denizden saldırmasıyla başladı. Marcus Antonius'un donanması düşman gemilerine doğru ilerlemeye başlamıştı. Fakat tarafların donanması birbirlerine yaklaştıkları sırada Marcus Antonius'un askerleri Octavianus'un askerlerini kürekleriyle selamlamak suretiyle Octavianus'un ordusuna dahil oldular. Böylece savaşan gemilerin hepsi birleşerek tek donanma haline geldi ve büyük bir hızla kente doğru yol almaya başladı. Üstelik bu taraf değiştirme sürecine birebir şahit olan atlı ve yaya birlikleri de Octavianus'un tarafına geçti.⁸⁸³ Burada askerlerin taraf değiştirme sebeplerinden biri Marcus Antonius'un savaşı kaybedeceği yönünde tahinde bulunmaları olabilir. Böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde Octavianus'un acımasız davranarak kendilerini işkenceyle öldürmesinden korkan askerler taraf değiştirmeyi tercih etmiş olabilirler. Bir başka sebep ise daha önceden planlanmış olan muhtemel bir taraf değişikliğidir. Bu durum her ne kadar büyük bir organizasyon ve iletişimi gerektiriyor olsa da tarafların ara bulucularının devreye girmesiyle askerlerin son anda Octavianus'un ordusuna dahil olmaları planlanmış olabilir. Kleopatra'nın askerleri etkilemesi de söz konusu olabilir. Taraf değiştiren askerler nedeniyle yalnız ve güçsüz bir pozisyona düşecek olan bir Marcus Antonius üzerinde daha etkili ve baskın olacağını düşünmüş olabilir. Hatta onun ölmesi durumunda Octavianus gibi güçlü bir komutanla ittifak yapma gayesi içinde dahi olabilir. Sonuç olarak Marcus Antonius'una askerleri taraf değiştirmiş, komutanlarını yalnız bırakmıştır. Octavianus'un askerler tarafından seçilen ve tercih edilen taraf olması onun galibiyetinin önünü açmıştır.

Askerlerin büyük çoğunluğunun, düşmanı Octavianus'un tarafına geçtiğini gören Marcus Antonius, uğruna savaş verdiği Kleopatra'nın kendisini tuzağa düşürdüğü

⁸⁸² Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 74; Strabo, *Geographica*, 17. 1. 11; J. Whitehorn, *Cleopatra*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 186-187.

⁸⁸³ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 75-76; Florus, *Epitomae*, 2.21.9; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 171; T. C. Skeat, "The Last Days of Cleopatra: A Chronological Problem", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 43, 1953, s. 100; J. Whitehorn, *Cleopatra*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 187; A. E. Delaney, "Reading Cleopatra VII: The Crafting of a Political Persona", *The Kennesaw Journal of Undergraduate Research*, Vol. 3/1, Article 2, 2014, s. 2; L. Kostuch, "Ancient Philosophy of Lovesickness Plutarch. Cleopatra and Eros", *Spoleczenstwo Edukacja*, Vol. 14/2, 2014, s. 9.

gerekçesiyle geri çekildi. Kleopatra ise Marcus Antonius'un kendisine zarar vermesinden korktuğu için anıt mezara⁸⁸⁴ kaçtı⁸⁸⁵ ve mezarın kapılarını sıkıca kapatarak kendisini buraya adeta hapsetti. Ayrıca, Kleopatra, kendisinin öldüğü yönündeki asılsız bir haberin Marcus Antonius'a bildirilmesi için haberciler gönderdi.⁸⁸⁶ Gerçekten de Marcus Antonius, haberi alır almaz kraliçenin öldüğüne inanmıştı. Kendisini hayata bağlayan tek kişi olarak gördüğü Kleopatra'nın artık hayatta olmadığını düşünerek intihar etmeye karar vermişti. Kendisinin Kleopatra kadar cesur davranmadığını düşündüğü için hizmetçisi Eros'tan kendisini öldürmesini istemişti. Fakat bu teklifi kabul etmeyen Eros, Marcus Antonius'u öldürmektense kendini öldürmeyi tercih edince Marcus Antonius kılıcını kendine sapladı.⁸⁸⁷ Kanlar içinde yere yığılan Marcus Antonius ağır bir şekilde yaralanmıştı. Etrafindakilere kendisini öldürmeleri için yalvarsa da kimse onu dinlememişti. Haberi alan Kleopatra, sekreteri Diomedes'i, Marcus Antonius'u yanına getirmesi için görevlendirmişti.⁸⁸⁸ Yaralı halde Kleopatra'nın yanına getirilen Marcus Antonius, onun hayatta olduğunu öğrenince anıt mezarda saklanmakta olan kraliçenin yanına gitmek istedi. Hizmetçilerin yardımıyla anıt mezara ancak ulaşabildi.⁸⁸⁹ Ne var ki Kleopatra kapıyı açmak istemiyordu. Bu nedenle Kleopatra, Marcus Antonius'un halatlarla yukarı çekilerek pencereden içeri

⁸⁸⁴ Kleopatra'nın ölüm hazırlıkları, Marcus Antonius ve Octavianus'un arasında gerçekleşen son savaşın hemen öncesinde başlamıştı. Öncelikle kendisi için bir anıt mezar inşa etmeye karar veren Kleopatra, Isis Tapınağı'na bitişik, oldukça büyük ve görkemli bir mezar inşa ettirmişti. Buraya kraliyet hazinesini, kendisine ait altın, gümüş, zümrüt, inci, fildişi, abanoz ve tarçın ağacından yapılmış değerli eşyaları da getirmişti. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 74.

⁸⁸⁵ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 75-76; Florus, *Epitomae*, 2. 21. 9; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 171; T. C. Skeat, "The Last Days of Cleopatra: A Chronological Problem", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 43, 1953, s. 100; J. Whitehorn, *Cleopatra*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 187; A. E. Delaney, "Reading Cleopatra VII: The Crafting of a Political Persona", *The Kennesaw Journal of Undergraduate Research*, Vol. 3/I, Article 2, 2014, s. 2; L. Kostuch, "Ancient Philosophy of Lovesickness Plutarch. Cleopatra and Eros", *Spoleczenstwo Edukacja*, Vol. 14/2, 2014, s. 9.

⁸⁸⁶ Yunan moralistlere göre Kleopatra, Marcus Antonius'un ölümüne neden olan kişidir. Çünkü Kleopatra henüz hayatta olduğu halde Marcus Antonius'a kendisinin öldüğünü belirten bir haber yollamıştır. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 76-77; Kostuch, "Ancient Philosophy of Lovesickness Plutarch. Cleopatra and Eros", *Spoleczenstwo Edukacja*, Vol. 14/2, 2014, s. 9.

⁸⁸⁷ Marcus Antonius'un intiharını gösteren tablo için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 343, Fig. 364, Lev. 37.

⁸⁸⁸ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 75-76; Florus, *Epitomae*, 2. 21. 9; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 171; T. C. Skeat, "The Last Days of Cleopatra: A Chronological Problem", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 43, 1953, s. 100; J. Whitehorn, *Cleopatra*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 187; A. E. Delaney, "Reading Cleopatra VII: The Crafting of a Political Persona", *The Kennesaw Journal of Undergraduate Research*, Vol. 3/I, Article 2, 2014, s. 2; L. Kostuch, "Ancient Philosophy of Lovesickness Plutarch. Cleopatra and Eros", *Spoleczenstwo Edukacja*, Vol. 14/2, 2014, s. 9.

⁸⁸⁹ Marcus Antonius Kleopatra'nın anıt mezarına getirildiğinde kapılar mühürlenmişti fakat bu olay gerçekleştiği sırada mezarın çatısının bir kısmı henüz tamamlanmamıştı. Bkz. S. A. Ashton, "age.", s. 175.

girmesi emrini verdi. Yaralı haldeki Marcus Antonius sicimler ve halatlara bağlanarak Kleopatra ve yanındaki iki hizmetçisi tarafından yukarı çekildi.⁸⁹⁰Marcus Antonius ölmeden hemen önce Kleopatra'ya şunları salık vermişti:

*“Kaderin bu son cilvesinden dolayı Antonius için ağlamamlıydı, tersine onun geçmişte kazandığı iyi şeyleri anımsayıp onun için sevinmeliydi; çünkü kendisi bütün erkeklerin en ünlüsü ve en güçlüsü olmuştu ve sonunda bir Romalı olarak bir Romalıya yenilip şerefli bir şekilde düşmüştü.”*⁸⁹¹

Daha sonra da çok fazla kan kaybettiği için Kleopatra'nın kollarında öldü.⁸⁹²Marcus Antonius son nefesini verdiği sırada Prokuleius adlı kişi, Marcus Antonius'un her yanı kana bulanmış olan kılıcını Octavianus'a göstererek onun ölümüyle ilgili bilgi veriyordu:

*“Caesar [Octavianus] bu haberi alınca çadırın en iç kısmına çekildi, evlilik yoluyla akrabası, imparatorluğun yönetiminde görev arkadaşı, pek çok girişim ve savaşta yoldaşı olan birinin [Marcus Antonius'un] ölümü için gözyaşı döktü.”*⁸⁹³

Daha sonra Marcus Antonius ile birbirlerine yazdıkları mektupları çıkarıp okuyan Octavianus kendisinin ona karşı olan iyi niyetine Marcus Antonius'un nasıl cevaplar verdiğini tüm arkadaşlarına gösterdi. Octavianus'un bundan sonraki tek hedefi ise Kleopatra'yı sağ olarak ele geçirmektir. Bunun için de Prokuleious'u görevlendirdi.⁸⁹⁴

Bütün bu bilgiler göz önüne alınarak bir değerlendirme yapmak gerekirse, Kleopatra'nın, Mısır'ın geleceği için atalarından öğrendiği Roma ile iyi ilişkiler geliştirme politikasını nispeten farklılaştırdığını yani Roma ile olmasa da Romalı komutanlarla iyi ilişkiler geliştirerek uyguladığını görüyoruz. Hatta bu politikayı bir üst noktaya taşıyarak siyasi ilişkiyi şahsi ilişkiyle desteklemiştir. Zira Caesar'ın ölümünden sonra yeni Romalı müttefik arayışı sürecinde Marcus Antonius'un uygun kişi olduğunu

⁸⁹⁰ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 77.

⁸⁹¹ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 77; Velleius, Marcus Antonius'un tembellek ve miskinlikle geçirilen bir ömre yakışır şekilde öldüğünü düşünmektedir. Bkz. Velleius, *Historia Romana*, 2. 87.

⁸⁹² Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 77.

⁸⁹³ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 78.

⁸⁹⁴ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 78.

düşünerek bu yönde politika izlemesi, doğuyu fethetmeyi kendine şiar edinen Marcus Antonius'un da rotasını ister istemez Kleopatra'ya çevirmesini kaçınılmaz kılmıştır. Bu anlamda akılcı bir dış politika stratejisi geliştirdiği görülen Kleopatra'nın Roma ile iyi ilişkiler kurmayı askeri veya maddi yardımla sınırlı tutmadığı söylenebilir. Marcus Antonius'un askeri özelliklerinin yanı sıra kişiliğini de göz önünde bulunduran Kleopatra, onun, kendisinin ve Mısır'ın geleceği açısından en uygun kişi olduğuna karar vermiş ve onunla politik ittifaka yönelmiştir. Kleopatra'nın bu seçiminin ne kadar tutarlı ve etkili olduğu, kraliçenin hedeflerinin ilerleyen zamanlarda ne ölçüde gerçekleştiği ya da gerçekleşmediği ile yakından ilişkidir. Buradakien önemlihusus ise Kleopatra'nın, Caesar'ın ölümü ile sona eren Romalı komutan ittifakını kısa bir süre sonra bir başka Romalı komutan Marcus Antonius ile de devam ettirebilmiş olmasıdır.

YEDİNCİ BÖLÜM

PTOLEMAİOS HANEDANI'NIN ÇÖKÜŞÜ

Octavianus kraliçenin hayatta kalması adına tüm önlemleri alıyordu. Bunun en önemli sebebi “...[Octavianus] yengi töreninde Kleopatra'yı tutsaklar arasında halka sunarsa, kazanacağı zaferin ününe ün katacağını sanıyordu.”⁸⁹⁵ Octavianus'un bu büyük hedefi Octavianus'un gücüne güç katacak Roma'daki prestijini daha da artıracaktı. Bu nedenle Kleopatra'nın hayatını bağışlamıştı ve onun yaşaması için elinden gelen her şeyi yapıyordu.⁸⁹⁶ Fakat Marcus Antonius'un ölümüne çok üzülen Kleopatra, artık yaşamak istemiyordu. Plutarkhos'un verdiği bilgiye göre Kleopatra “...[Kleopatra] çektiği böylesine büyük çile ve acıların sonucu (çünkü göğsünü yumruklayarak yaralamış ve iltihaplandırmıştı) ateşi yükseldi; bu nedenle yemek yememek, böylece de kimsenin müdahalesi olmadan ölmek”⁸⁹⁷ istiyordu. Modern yazarlardan Skeat, Kleopatra'nın yaşadığı sağlık sorunları nedeniyle Marcus Antonius için yapılan cenaze töreninin birkaç gün ertelendiğini ifade etmiştir.⁸⁹⁸

Octavianus, yaşamak istemeyen Kleopatra'yı ikna etmek için harekete geçti. Bu nedenle Prokuleius'u görevlendirdi. Octavianus'un, Kleopatra'yı sağ salim kendisine getirmesi için görevlendirdiği Prokuleius, kraliçenin kendini hapsettiği anıt mezarın kapısında onunla bir görüşme yaptı. Görüşmenin ardından burada bazı incelemelerde bulundu ve Octavianus'a bilgi vermek üzere oradan ayrıldı. Prokuleius'un ardından kraliçe ile görüşme yapmak üzere görevlendirilen yeni kişi Gallus oldu. Gallus, bu görüşme sırasında kraliçe ile sohbetini bilinçli olarak uzatmıştı. Gallus ve Kleopatra görüşürken Marcus Antonius'un yaralı olarak taşındığı pencereden içeri giren Prokuleius, Kleopatra'yı sağ olarak ele geçirdi. Yakalandığını anlayan Kleopatra kendisini kama ile öldürmeye kalkışınca Prokuleius derhal müdahale ederek kraliçenin intihar etmesini engelledi. Tedbiri elden bırakmayarak üzerinde zehir bulunup bulunmadığını da araştırdı. Bu gelişmelerin ardından, Kleopatra'nın güvenliğinden

⁸⁹⁵ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 78.

⁸⁹⁶ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 78; Dio, *Historiae Romanae*, 51. 12-13; J. Whitehorn, *Cleopatras*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 189.

⁸⁹⁷ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 77.

⁸⁹⁸ *Mesore* (8 Ağustos) tarihinde ölen Marcus Antonius'un cenaze töreni gecikmeli olarak gerçekleştiği için tören 10 *Mesore* (10 Ağustos) tarihinde gerçekleşmişti. Bkz. T. C. Skeat, “The Last Days of Cleopatra: A Chronological Problem”, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 43, 1953, s. 98, 100.

sorumlu olarak görevlendirilen yeni kişi Epaphroditos oldu. Octavianus, Epaphroditos'u Kleopatra'yı gözetmek, onun hayatta kalması için her türlü önlemi almak ve rahat ettirmekle görevlendirmişti.⁸⁹⁹

Bu gelişmelerden birkaç gün sonra Octavianus Kleopatra ile görüşmek üzere anıt mezara geldi. Octavianus, Kleopatra'nın yaşamasını çok istediği için kendini bırakmış ve her şeyden vazgeçmiş olan kraliçeyi hem çocuklarının hem de kendisinin güvenliğini sağlayacağını söyleyerek ikna etmeye çalışıyordu. Bu görüşmenin, Marcus Antonius'un cenazesinden birkaç gün sonra gerçekleştiğini belirten Plutarkhos, oldukça kötü durumda olan Kleopatra'nın kendini haklı gösterecek bir konuşma yaptığını ifade eder. Octavianus'un ayaklarına kapanan Kleopatra, tüm bunları Marcus Antonius'tan korktuğu için yaptığını söyleyerek kendisini savunmuştu. Fakat Octavianus, onun söylediklerine inanmamıştı. Hatta savunmasını çürütünce, Kleopatra tutum değiştirerek yalvarmaya başladı. Sonra da hazinesinde yer alan eşyaların oluşturduğu bir listeyi Octavianus'a verdi. Bu görüşme sonrasında Kleopatra'nın yaşamaya istekli olduğu yönünde bir düşünce içine giren Octavianus, kraliçeye bazı teminatlar vererek oradan ayrıldı.⁹⁰⁰

Plutarkhos gibi Dio da Kleopatra ve Octavianus arasında gerçekleşmiş olan bu görüşmeden detaylar aktarmıştır. Buna göre, Octavianus kraliçe ile görüştüğü odadan içeri girer girmez, Kleopatra onun ayaklarına kapanmıştı. Daha sonra da Caesar'ın kendisine yazmış olduğu aşk mektuplarını gösterip, babasının kendisini Mısır kraliçesi yaparak onurlandırdığını hatırlatmıştı. Daha sonra da bu mektupları yüksek sesle okuyarak ağıtlar yaktı ve kendisini affettirmeye çalıştı. Kleopatra'nın bu halini gören Octavianus, kraliçeye karşı oldukça merhametli davrandı.⁹⁰¹ Ona cesaretini korumasını söyledi ve kimsenin kendisine zarar vermeyeceği teminatını verdi. Hatta yanına hizmetçiler görevlendirdi. Octavianus, Kleopatra'ya karşı oldukça ilgili davranmış olsa

⁸⁹⁹ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 77-79.

⁹⁰⁰ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 83.

⁹⁰¹ Bazı antik yazarlar Octavianus'un Kleopatra'ya karşı oldukça merhametli davrandığına vurgu yapmışlardır. Bu kaynaklara dayanan modern yazarlar da aynı görüşü desteklemişlerdir. Fakat burada bir merhamet mi yoksa Roma'da düzenlenecek olan zafer töreninde Kleopatra'yı teşhir etmek isteyen Octavianus'un büyük bir amacı mı olduğu kesin olarak bilinmediği için bu teorinin doğru olduğu öne sürülemez. İkinci el kaynakların yaklaşımı, antik kaynakların bildirdikleri ile doğru orantılı olduğundan Kleopatra'nın Octavianus ile gerçekleştirdiği görüşme sürecini Romalı anlatımı ile ortaya koyan antik yazarların açıklamaları tartışmaya açıktır. Bkz. Dio, *Historiae Romanae*, 51. 13; 51. 15; Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 83; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 182-183.

da bu olaylar sırasında ona karşı herhangi bir yakınlık ya da zaaf da göstermemiştir.⁹⁰² Hatta istekleri karşısında bir sonuç alamayacağını düşünerek ümitsizliğe kapılan Kleopatra'nın bu düşüncesini anlayarak, onu daha iyi bir duruma getireceğine dair söz vermişti. Octavianus'un bunu yapmaktaki asıl amacı, Roma'da yapacak olduğu zafer kutlamalarına Kleopatra'yı sağ olarak götürmekti. Fakat Kleopatra da bundan şüphelendiği için rol yaparak Octavianus'u kandırmış ve ona inanmış gibi davranmıştı.⁹⁰³

Bu anlatımlara göre Plutarkhos ve Dio, Octavianus'a rol yapan Kleopatra'yı düzenbaz, hilekâr ve yalancı olmakla itham etmiştir. Kraliçenin bu tavırlarına maruz kalan kişi Octavianus ise aldatılan/aldanmış kişi olarak gösterilmiştir.⁹⁰⁴ Kleopatra'yı *femme fatale* yani baştaan çıkarıcı kadın olarak gösteren Dio'nun Plutarkhos'tan ayrıldığı tek nokta ise Kleopatra'nın Octavianus'u kandırmasında Epaphroditos ve onun yardımcılarının etkili rolüdür.⁹⁰⁵ Plutarkhos, Octavianus'un emir subayı Cornelius Dolabella'nın, Octavianus'un kara kuvvetlerinin Suriye üzerinden harekete geçmek üzere hazırlandığını içeren mesajı gizlice Kleopatra'ya gönderen kişi olduğunu belirtmektedir. Cornelius Dolabella, Kleopatra'ya Octavianus'un kendisi ve çocuklarını üç gün içinde Roma'ya gönderme planları yaptığını da anlatmıştır.⁹⁰⁶

Octavianus ile yaptığı görüşme sonrasında onun niyetini anlayan Kleopatra, kendini öldürmek için hazırlıklara başlamıştı. Bu hazırlıklar ve Kleopatra'nın ölümü hakkında en detaylı bilgiler Plutarkhos ve Dio'nun eserlerinde yer almaktadır.⁹⁰⁷ Her iki yazarın vermiş olduğu bu bilgiler fazlasıyla benzerdir. Plutarkhos'un anlatımına göre, Octavianus ile görüşmesinin bir çözüm getirmeyeceğini düşünen Kleopatra, Roma'daki zafer töreninde esir olarak sergilenmektense ölmeyi tercih etmiş, bu nedenle intihara karar vermişti. Bu kararının hemen ardından Octavianus'tan izin alarak Marcus

⁹⁰² Dio, *Historiae Romanae*, 51. 12-13; J. Whitehorn, *Cleopatra*, Routledge Publishing, Londra 1994, 189.

⁹⁰³ Florus, *Epitomae*, 2. 21. 10; J. Whitehorn, *Cleopatra*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 189.

⁹⁰⁴ J. Whitehorn, "age.", s. 189.

⁹⁰⁵ Dio, *Historiae Romanae*, 51. 12-13.

⁹⁰⁶ Plutarkhos ayrıca Dolabella'nın kraliçe ile olan dostluğundan da bahsetmektedir. Kleopatra'nın, bu dostluğa istinaden Dolabella'nın bilgisine başvurduğunu anlatılır. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 84; J. Whitehorn, "age.", s. 189-190.

⁹⁰⁷ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 86; Dio, *Historiae Romanae*, 51. 12-14; Ayrıca bkz. Suetonius, *Tanrisal Augustus*, 17.

Antonius'un mezarını ziyaret etti.⁹⁰⁸ Bu ziyaret sırasında⁹⁰⁹ Marcus Antonius'a dert yandı. Octavianus'un elinde bir köle olduğunu ve bir zafer törenini daha görkemli hale getirmek üzere alıkoyulduğu için yaşamına son vermesinin daha iyi olacağını söyledi. Mezar ziyaretinin ardından kendine bir banyo hazırlattı. Yıkandıktan sonra sedirine uzanıp öğle yemeğini yediği sırada, elinde sepet bulunan bir köylü geldi. Kapıdaki muhafızlara sepetin incirle dolu olduğunu söyleyen köylü kolayca kraliçenin yanına girmeyi başardı.⁹¹⁰ Kleopatra ise yemeğini yedikten sonra, yazdığı mektubu mühürleyerek muhafızı Epophroditus aracılığı ile Octavianus'a gönderdi. Daha sonra da yanındaki yardımcıları olan iki kadın haricindeki herkesi dışarı çıkarmak suretiyle kapıları kapattı.⁹¹¹

Plutarkhos, yukarıda anlatılan olayların gerçekleşmesinden kısa bir süre sonra muhafızların Kleopatra'nın ölüsünü bulduklarını ifade etmektedir. Üzerinde kraliyet elbisesi bulunan kraliçe, altın işlemeli bir yatakta uzanmıştı. Kraliçenin hizmetçilerinden biri olan Iras, Kleopatra'nın ayaklarının dibine düşmüştü ve neredeyse ölmek üzereydi. Diğer hizmetçisi Kharmion ise bir yandan zehirin etkisiyle sendelerken bir yandan da kraliçenin tacını düzeltmeye çalışıyordu. Askerler Kleopatra'nın odasına girdiklerinde Kharmion'a "*Ne güzel bir iş yapmışsınız Kharmion*" diye bağırdılar. Kharmion ise "*Gerçekten de çok güzel bir iş. Hem de böyle kral ailesinden gelen birine [Kleopatra'ya] çok da uygun.*" diye cevap verdikten sonra öldü.⁹¹²

Kleopatra'nın zehirli bir yılan ile intihar ettiğini düşünen Octavianus kraliçeyi kurtarabilmek için elinden geleni yapmıştı. Bu konuya değinen Dio ve Suetonius, Kleopatra'yı hayata döndürmek için Octavianus tarafından görevlendirilen bir yerliden bahsetmektedir. "*[Octavianus] zafer törenine dek sağ kalmasını istediği Kleopatra için*

⁹⁰⁸ Kleopatra'nın Marcus Antonius'un mezarını dekore ederken tasvir edildiği bir yağlı boya tablo bulunmaktadır. Bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 342, Fig. 363, Lev. 38.

⁹⁰⁹ Plutarkhos, Kleopatra'nın Marcus Antonius'un mezarını son kez ziyaret ettiği sırada yanında olan kişinin, kraliçeye Octavianus hakkında kendisine bilgi getiren yakın dostu Dolabella olduğunu belirtir. Fakat Plutarkhos dışında bu bilgiyi veren herhangi bir antik yazar yoktur. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 84; J. Whitehorn, "*age.*", s. 189-190.

⁹¹⁰ Kleopatra'ya bir köylü tarafından incir sepetinin getirildiğini tasvir eden 19. yüzyıla ait yağlıboya bir tablo bulunmaktadır. Bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 307, Fig. 11. 3, Lev. 39.

⁹¹¹ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 74; 85; Galen, *on antidotes* 8; P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklahoma Press, Oklahoma 2006, s. 196; J. Whitehorn, *Cleopatra*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 189-190.

⁹¹² Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 85; Kleopatra'nın ölüm sahnesi bir tablo üzerinde betimlenmiştir. Bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 308, Fig. 11. 4, Lev. 40.

yarasından zehiri emmek üzere Afrikadan yerliler getirtti ve onun yanına yolladı.”⁹¹³ Afrika’nın kuzeyinde yaşayan ve Psylli⁹¹⁴ adı verilen bir halka mensup olan bu kişi zehirli yılanlar, zehirler ve yılan sokması üzerine çok deneyimliydi. Büyük bir çaba göstererek Kleopatra’nın yarasındaki zehiri emerek çıkarmaya ve kraliçeyi kurtarmaya çalışmıştı.⁹¹⁵ Fakat bu çabalar sonuçsuz kalmış ve Kleopatra ölmüştü.⁹¹⁶ Kleopatra’nın ölümü⁹¹⁷ Octavianus’u çok kızdırmıştı. Octavianus’un bu kızgınlığı, Roma’da esir olarak teşhir etmek istediği Kleopatra’nın, sessiz sedasız yaptığı planlar sonucu intihar etmiş olmasından mı yoksa Roma’ya bir muzaffer olarak dönmesinin artık mümkün olmamasından mı kaynaklı olduğu hala gündemi işgal eden bir tartışma konusu niteliğindedir. Fakat Dio, Octavianus’un, onurlu bir şekilde ölen kraliçeye bir yandan acırken diğer yandan onu taktir ettiğini ifade eder.⁹¹⁸ Hatta Octavianus onun bir kraliçeye yakışır biçimde defnedilmesini emretmiş ve Marcus Antonius’un yanına gömülmesine de müsaade etmişti. Böylece “onları [Kleopatra ve Marcus Antonius’u] yan yana gömerek onurlandırdı.”⁹¹⁹ Modern yazarlara göre Kleopatra ve Marcus Antonius’un cesetleri mumyalandı ve inşası Kleopatra tarafından başlatılan, Octavianus’un emriyle tamamlanan anıt mezara gömüldü.⁹²⁰ Üstelik kraliçenin hizmetçileri de Octavianus’un emri doğrultusunda onur verici bir şekilde defnedildi.⁹²¹ Fakat mevcut arkeolojik veriler, bu bilgilerin doğruluğunu kanıtlar nitelikte değildir.

⁹¹³ Suetonius, *Tarısal Augustus*, 18.

⁹¹⁴ Psylli, herhangi bir sürüngenin zehrini emme gücüne sahip olan ve bu gücü kullanmak suretiyle yaralanan kişinin ölmesini engelleyen sıra dışı erkekler kabilesidir. Bkz. W. Brazil, “İskenderiye: Eski Dünya’nın Merkezi”, *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der. Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 74-74.

⁹¹⁵ Dio, *Historiae Romanae*, 51. 14; Suetonius, *Tarısal Augustus*, 17; J. Whitehorn, *Cleopatra*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 192.

⁹¹⁶ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 85; Dio, *Historiae Romanae*, 51. 15; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 28, 198; P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklohama Press, Oklohama 2006, s. xiv.

⁹¹⁷ Modern yazarlara göre Kleopatra muhtemelen M.Ö. 12 Ağustos 30’da öldü. Bkz. G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 248; J. Tyldesley, “age.”, s. 28, 198; P. J. Jones, “age.”, s. xiv.

⁹¹⁸ Dio, *Historiae Romanae*, 51. 15; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 174.

⁹¹⁹ Suetonius, *Tarısal Augustus*, 17.

⁹²⁰ Roma’da kremasyon/ölü yakma yöntemi M.Ö. 1. yüzyılda oldukça yaygın bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bazı modern yazarlar kremasyon yönteminin Kleopatra’nın ve Marcus Antonius’un cenazesine uygulanmadığı düşünmektedir. Bkz. S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 186; Kleopatra’nın temsili cenaze sahnesi 18. yüzyıla ait bir tabloda tasvir edilmiştir. Bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 349, Fig. 371, Lev. 41.

⁹²¹ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 86; Dio, *Historiae Romanae*, 51. 15.

7.1. Antik ve Modern Literatürde Kleopatra'nın Ölümü

Kleopatra'nın ölümü hakkındaki en temel bilgileri klasik Yunan ve Romalı yazarların eserlerinden öğreniyoruz. Fakat bu yazarların Kleopatra'nın ölümünü dikkatli, özenli ve detaylı bir şekilde anlatmamış olmalarından yola çıkarak kraliçenin ölümü hakkında kesin bilgiler içeren herhangi bir antik kaynağın bulunmadığını söylemek mümkündür.⁹²² Mevcut antik kaynaklar ise doğruluğu kanıtlanabilecek bilgiler içermekten ziyadesiyle uzaktır. Özellikle, Kleopatra'nın intiharından ayrıntılı bir şekilde bahseden iki temel kaynağın yazarı olan Plutarkhos ve Dio'nun, intihar olayının gerçekleşmiş olduğu tarihten oldukça uzun bir zaman sonra yaşamış olmaları, aktardıkları bilgilerin doğruluğunu sorgulama gerekliliğini gündeme getirmiştir. Plutarkhos başta olmak üzere Kleopatra'dan bahseden diğer Romalı yazarların büyük çoğunluğunun eserlerini Augustus Dönemi siyasi yapısına uygun bir şekilde kaleme aldıkları göz önüne alınacak olursa, olayların gerçek yönleriyle aktarılması ve yorumlanmasında taraflı bir bakış açısı ortaya koydukları açıkça ortaya çıkar.⁹²³ Bu durum, Plutarkhos ve Dio'nun, kraliçenin ölümüne ilişkin vermiş olduğu bilgilerin doğruluğunu tartışmalı hale getirmiştir.⁹²⁴ Ancak, doğruluğundan emin olmadığımız bu kaynakların, Kleopatra'nın ölümü hakkındaki en detaylı bilgileri içermesi, onun ölümünü araştıran modern yazarlar için temel kaynak niteliği kazanmıştır. Özellikle Kleopatra'nın ölümü hakkında, önce Strabon sonra da Plutarkhos tarafından ortaya atılan spekülasyonlar kraliçenin ne zaman, nerede, nasıl ve ne şekilde öldüğü konularına açıklık getirmeye çalışan modern yazarların temel dayanağı olmuştur.⁹²⁵ Birkaç antik yazarın anlatımından yola çıkarak Kleopatra'nın hayatını romantik, ilgi çekici ve merak uyandırıcı bir şekilde ele almayı tercih eden bu yazarların vermiş olduğu bilgiler, kraliçenin son günlerini içeren antik anlatımların tekrarından ibarettir.⁹²⁶

⁹²² Antik kaynaklarda, birbirini tekrar eden ve tek ağızdan çıkmış gibi ifade edilen bilgilerin olması, Kleopatra'nın ölümünün kazanan tarafın himayesinde olan Romalı yazarların önderliğinde örtbas edildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bkz. M. Wyke, *The Roman Mistress. Ancient and Modern Representations*, Oxford University Press, Oxford 2002, s. 196-7.

⁹²³ S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 171, 177, 183; T. C. Skeat, "The Last Days of Cleopatra: A Chronological Problem", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 43, 1953, s. 98; L. McJannet, "Antony and Alexander: Imperial Politics in Plutarch, Shakespeare and Some Modern Historical Texts", *College Literature*, Vol. 20/3, 1993, s. 3.

⁹²⁴ S. A. Ashton, "age.", s. 177.

⁹²⁵ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 86.

⁹²⁶ John M. Bowers, "I am Marble-Constant": Cleopatra's Monuments End, *Huntington Library Quarterly*, Vol. 46/4, 1983, s. 283; François P. Retief and Louise Cilliers, "The Death of Cleopatra", *Acta Theologica Supplementum 7*, 2005, s. 79-88; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 178.

7.2. Kleopatra'nın Ölümü ve Sebepleri Üzerine Modern Tartışmalar

Modern yazarlar, Kleopatra'nın ölüm tarihi, ölüm nedeni ve ölüm şekli üzerine özellikle antik kaynakları referans göstererek çeşitli teoriler ortaya koymuş olsalar da bu teorilerin çok farklı yorumlar getirmediğini söylemek mümkündür.⁹²⁷ Kleopatra'nın ölüm sürecini aydınlatmak amacıyla yapılan modern tartışmalar kapsamında, kraliçeyi intihara sürükleyen sebepler, en çok tartışılan konular sıralamasında başta gelir. Bu sebepler kapsamında üç farklı teoriden söz etmek mümkündür. Bu teorilerden ilkinde Octavianus'un Kleopatra'nın öldürülmesinde başrol oynayan kişi olup olmadığı yönündeki ihtimal öne çıkmıştır. Nitekim özellikle 19. yüzyılın sonlarında, Octavianus'un, Kleopatra'nın ölümü ile doğrudan ilişkisi olup olmadığı yönünde araştırma yapan bazı modern tarihçiler, onun kraliçeden hem şahsi hem de politik anlamda rahatsızlık duyduğunu bu nedenle de öldürülmesini emrettiğini iddia etmişlerdir.⁹²⁸

İkinci teori, Octavianus'un kraliçeyi intihara zorlamış olabileceğini öne süren yazarlar tarafından ortaya atılmıştır. Bu yazarlar, Kleopatra'nın politik düşmanı olan Octavianus'un ustaca planladığı bir hile neticesinde intihar etmiş olabileceğini savunmuşlardır.⁹²⁹ Modern yazarların ortaya koyduğu bu teori, antik yazarlardan Strabon'un ifadelerine dayanmaktadır. Kleopatra'nın ölümüyle ilgili bazı tahminlerde bulunan Strabon, Octavianus'un, Marcus Antonius'u intihara zorladığı, Kleopatra'yı ise canlı ele geçirmek istediği yönünde bilgi vermektedir.⁹³⁰ Bu bilgiyi Suetonius da teyit eder.⁹³¹

Son teorinin sahibi olan yazarlar ise kraliçenin intiharını, yaşadığı büyük yenilginin getirdiği çaresizlik, üzüntü, acı ve keder ile ilişkilendirmişlerdir. Bu teoriyi savunan bazı yazarlar, Kleopatra'nın intiharının en önemli nedenleri arasında hem yaşadıklarından hem de aldığı yenilgiden duyduğu utancın yanı sıra günahlardan kurtulma isteği olduğuna dikkat çekerken; bazıları da sıradan bir tutuklu gibi muamele

⁹²⁷ F. P. Retief and L. Cilliers, "The Death of Cleopatra", *Acta Theologica Supplementum* 7, 2005, s. 79-88. s. 87; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 178.

⁹²⁸ J. Whitehorn, *Cleopatra*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 194; S. A. Ashton, "age.", s. 178-179, 182.

⁹²⁹ J. Gwyn Griffiths, "The Death of Cleopatra VII", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 47, 1961, s. 115; J. Whitehorn, "age.", s. 186.

⁹³⁰ Strabo, *Geographica*, 17. 1. 10-11; J. Whitehorn, "age.", s. 191.

⁹³¹ Suetonius, *Tanrisal Augustus*, 17.

görmüş olmasının kraliçeyi fazlasıyla rahatsız ettiğini öne sürmüşlerdir.⁹³² Bu anlamda antik referanslardan yola çıkarak Kleopatra'nın hayatına son verme isteğini, bu konudaki kararlılığını, saplantısını ve ölüme karşı metanetini anlatan Whithorn, kraliçenin sıradanbir tutuklu gibi hapsedilmemesi gerektiğini savunmuştur. Whitehorn'un bu görüşü, antik şair Horatius'un ifadelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda Horatius'tan farklı bir yaklaşım sergileyen Dio ise Roma'daki zafer töreninde Octavianus tarafından teşhir edilmek istemeyen kraliçenin sıradan bir insan gibi değil bir kraliçeye yakışır şekilde şanı ve şerefi ile ölmeyi tercih ettiğini ifade etmektedir. Horatius ve Dio'nun görüşlerinden yola çıkan modern yazarlar da hem yenilgiyi hem de yapılan sıradan esir muamelesini hazmedemeyen Kleopatra'nın intihar ettiğini öne sürmüşlerdir.⁹³³

Aslında burada sorulması gereken anlamlı sorulardan biri de, Kleopatra'nın neden intihar ettiğidir. Bu sorunun yanıtı, Kleopatra'nın, Octavianus tarafından bağışlanması gibi bir ihtimalin söz konusu dahi olmadığını düşünmesi olabilir. Ya da esaret altında bir kraliçe olarak yaşamaktansa onurlu bir şekilde ölmeyi tercih etmiş olabilir. Burada antik yazarlardan Velleius Paterculus'un ifadeleri öne çıkar. Çünkü Kleopatra'nın ölümü, Augustus Dönemi yazarları ile aynı çizgide olan Velleius Paterculus tarafından farklı yorumlanmıştır. Bu anlamda Velleius Paterculus'un "*kadınca korkuları bir tarafa bırakarak zehirli bir yılanla hayatını sonlandırdı*"⁹³⁴ ifadesiyle Kleopatra'nın onurlu ve cesur bir davranış sergilediğini belirtmiş olması, onun kraliçenin intiharını saygıyla karşıladığının hatta onu yücelttiğinin göstergesidir. Kleopatra'ya ilişkin tek bir olumlu ifadeye yer vermeyen Augustus Dönemi yazarları göz önüne alındığında, Velleius Paterculus'un, Kleopatra'nın onurlu ve cesur bir şekilde ölüme gittiğini dile getirmesi oldukça önemlidir. Ancak Velleius Paterculus'un bu anlatımında, Kleopatra'nın seçtiği ölüm yöntemini ve cesaretini taktir etmiş olması, bir Romalıya yakışmayacak kadar kötü bir şekilde hayatına son veren Marcus Antonius'un asaletsizliğini ve cesaretsizliğini ön plana çıkararak onu değersizleştirme çabası dolarak da yorumlanabilir.

Antik ve modern literatür kapsamında değerlendirdiğimizde Kleopatra'nın intihar ettiği kabul edilmektedir. Dolayısıyla da kraliçenin intihar yöntemi ve nasıl

⁹³² J. Whitehorn, "age.", s. 194; S. A. Ashton, "age.", s. 178-179, 182.

⁹³³ Horatius, *Ode*, 1. 37; Dio, *Historiae Romanae*, 51. 11; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 170, 180; A. T. Davis, "Cleopatra Rediviva [‘Cleopatra Rediuiua’], s. 91-94.

⁹³⁴ Velleius, *Historia Romana*, 2. 87.

intihar ettiği hususu ön plana çıkmaktadır. Kleopatra'nın hangi yöntemle intihar ettiğini tespit etmek amacıyla ortaya konulmuş olan iki farklı teori mevcuttur.⁹³⁵ Bu teorilerden biri “yılan zehiri” diğeri ise “herhangi bir zehir” argümanı üzerinden Kleopatra'nın intiharını çözümlenmeye çalışır. Kraliçenin “yılan zehiri” ya da “herhangi bir zehir” kullanarak intihar etmiş olabileceğini öne süren bu teorilerin temeli ise antik kaynaklara dayanmaktadır.⁹³⁶

Kleopatra'nın yılan zehiri marifeti ile intihar ettiğini söyleyen Plutarkhos, ölümünden önceki kış mevsimi boyunca zehirli hayvanlar üzerine çalışmalar yapan Kleopatra'nın ağrı, acı ve ıstırap vermeyen bir zehir türünü keşfetmeye çalıştığını belirtmektedir. Dio ise intihar etme planları içinde olan kraliçenin, engerek yılanının yanı sıra diğeri sürüngenleri de sınıflandırdığını daha sonra da bu hayvanların nasıl bir ölüme sebebiyet verdiğini görebilmek için insanlar üzerinde denemek suretiyle zehirlenen insanların nasıl öldüklerini gözlemlediğini ifade eder.⁹³⁷

Nitekim Horatius, Plutarkhos ve Dio'dan edindiğimiz bilgilere göre Kleopatra, Mısır'daki zehirli yılan çeşitleri üzerine çok sayıda deney yapmıştı.⁹³⁸ Zehirli yılanların birbirlerini sokması sonucu vücutlarına giren zehirin nasıl bir etki yarattığını araştırmış

⁹³⁵ Kleopatra'nın ölümünden sonra nasıl öldüğü konusunda tahminler yürütülmüş ve spekülasyonlar başlamıştır. Bu nedenle antik hikâyeler ve anlatımlar da onun nasıl öldüğü konusuna odaklanmış, onun kendini zehirlemiş olması ya da bir yılan tarafından ısırılmış olması ihtimali üzerinde durmuşlardır. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 86.

⁹³⁶ Strabo, *Geographica*, 17. 1. 10; Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 86; J. Whitehorn, *Cleopatra*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 191; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 18; Kleopatra'nın ölümünden hemen sonra ölümü hakkında çok sayıda tahmin ortaya atılarak ölümü üzerine spekülasyonlar başladığı için antik hikâyeler ve anlatımlar da onun ölüm şekli üzerine odaklanmıştır. Bunlar arasında üzerinde yoğunlaşılan iki temel yaklaşım ise onun kendini zehirlemiş olması ya da bir yılan tarafından ısırılmış olması ihtimalidir. Özellikle Plutarkhos Kleopatra'nın zehir kullanarak ya da yılan sokması nedeniyle intihar ettiğini öne sürmektedir. Bu bilgiyi muhtemelen Strabon'un eserinden almıştır. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 85; Strabo, *Geographica*, 17. 1. 10

⁹³⁷ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 71; Dio, *Historiae Romanae*, 51.11; J. Whitehorn, *Cleopatra*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 191.

⁹³⁸ Papirüsler, çok sayıda zehirli yılan çeşidinin bulunduğu Mısır'da zehirli hayvanların yani *toposun* geleneksel bir tema haline geldiğini göstermektedir. Ptolemaios Hanedanı'nın erken dönemlerinde görülen *hieratic* yani papaz sınıfına ait papirüslerde ise yılan çeşitleri “kurtarılabilen”, “ölümcül olmayan”, “çabuk öldüren” şeklinde sınıflandırılmıştı. Aynı sınıflandırma farklı papirüslerde de mevcuttur. Brooklyn Müzesi'nde yer alan ve 1989'da Serge Sauneron tarafından yayınlanan ve *The Edwin Smith Surgical Papyrus* ile benzerlik gösteren *Snake Bite Papyrus*, yılan sokmasının tedavi şekli hakkında bilgi verir. Sözü geçen bu papirüsün ilk bölümünde yılan tipleri listelenmiş, yılanların ayırt edici özellikleri ön plana çıkarılmış, ısırmanın ciddi sonuçlarından bahsedilmiş ve yılanların tanrı ile olan ilişkilerine değinilmiştir. Bu bilgilerden yola çıkılarak yapılan araştırmalar sonucunda Mısır yılanlarının çoğunun öldürücü olduğu düşünülmektedir. Bkz. P. Lang, *Medicine and Society in Ptolemaic Egypt, Studies in Ancient Medicine*, Vol. 41, Brill&Boston 2013, s. 5-6; B. Brier & H. Hobbs, *Daily Life of the Ancient Egyptians*, The Greenwood Press, Londra 2008, s. 283; J. Jouanna, *Greek Medicine from Hippocrates to Galen, Studies on Ancient Medicine*, (Çev. Neil Allies), (Ed. Philip van Der Eijk), Brill&Leiden 2012, s. 3.

ve bu doğrultuda en az acı hissiyle öldürme gücüne sahip zehirleri tespit etmek için ölüme mahkum olmuş kişiler üzerinde deneyler yapmıştı.⁹³⁹ Zehirli hayvanları kullanarak gerçekleştirdiği bu deneyler sonucunda bazı zehirlerin yavaş ve acı çektirerek, bazılarının ise hızlı ve acısız bir şekilde öldürdüğünü tespit etmişti. Neredeyse bütün zehirli hayvanları inceledikten sonra Mısır yılanı Aspis'in diğerlerinden farklı olduğuna karar vermişti. Aspis yılanı üzerine yaptığı çalışmalar sonucunda bu yılanın zehirinin vücuda girmesiyle birlikte ani kasılmaların ve halsizliğin başladığını tespit etmişti. Öyle ki bulantı, kusma ve inleme gibi belirtiler olmaksızın kişinin derin bir uykuya daldığını, daha sonra başlayan terleme ile birlikte kişinin tüm duyuları zayıflayarak yok olduğunu deneyimlemişti. Zehirlenen kişi sadece uyandırılmaktan ya da arkasına yaslanmaktan rahatsız oluyor, bunun dışında herhangi bir acı hissetmiyordu.⁹⁴⁰Plutarkhos ve Dio'ya göre zehir konusunda deneyimli olan Kleopatra kendisini öldürecek en hızlı yöntemi yüksek bir isabet oranı ile seçmişti.⁹⁴¹

Modern tartışmalar kapsamında ikinci teori olarak ifade edilen “herhangi bir zehir” kullanarak intihar etme konusunda Horatius ve Strabon'un verdiği bilgiler ön plana çıkar. Nitekim Horatius, Kleopatra'nın “siyah yılanın zehirini içerek intihar ettiği”ni anlatır.⁹⁴²M.Ö. 25-19 yılları arasında yani Kleopatra'nın ölümünden sonra Mısır'a giden Strabon ise aldığı duyumlardan yola çıkarak kraliçenin ölümünde “yılan zehiri” dışında bir başka etkenin daha söz konusu olabileceği ihtimalini ortaya atmak suretiyle bahsi geçen ölüme ilişkin spekülasyonlara değinmiştir.⁹⁴³ Strabon'un, anlatımında Kleopatra, “engerek yılanı” veya “zehirli bir merhem” vasıtasıyla hayatına son vermiştir. Strabon burada hem “zehir/zehirli materyal” hem de “yılan sokması/zehiri” teorilerini birlikte kullanarak Kleopatra'nın intihar yöntemleri üzerinde durmuştur. Fakar “herhangi bir zehir” kullanarak intihar etme teorisi üzerinden bir değerlendirme yaptığımızda Strabon'un bir anlamda “zehir/zehirli materyal” kullanarak

⁹³⁹ Romalı yazar A. Cornelius Celsus, anatomi konusunda uzman olan ve İskenderiye'de görev yapan Herophilos (M.Ö. 330-260) ve Keoslu Erasistratos'un (M.Ö. 315-240) krallar tarafından hapisten çıkarılan suçluların bedenleri üzerinde anatomi çalışmaları yaptıkları bilgisini verir. Celsus bu bilgileri veirken bahsi geçen deneylerin İskenderiye'de yapıldığı konusunda net bilgi vermez. Bkz. Celsus, *De Medicina*, I.pr; J. Vallance, “Kütüphanedeki Doktorlar: Kitapkurdu Apollonios'un Tuhaf Öyküsü ve Diğer Öyküler”, *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der. Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 139-140.

⁹⁴⁰ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 71; F. P. Retief and L. Cilliers, “The Death of Cleopatra”, *Acta Theologica Supplementum* 7, 2005, s. 82.

⁹⁴¹ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 86; Dio, *Historiae Romanae*, 51.14; J. Whitehorn, *Cleopatras*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 191.

⁹⁴² Horatius, *Ode*, I. 37; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 180.

⁹⁴³ J. Whitehorn, *Cleopatras*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 192.

intihar etmiş olduğu yönündeki teoriyi savunduğu anlaşılır. Çünkü Strabon'a göre Kleopatra “*zehirli merhem*” sürerek hayatına son vermiş olabilir. Dolayısıyla bu bilgi, Strabon'un, “herhangi bir zehir” kullanarak intihar etme teorisinin savunucuları arasında yer alan bir antik yazar olduğunu göstermektedir.⁹⁴⁴

Kleopatra'nın intiharı konusunda en detaylı bilgileri veren Plutarkhos ve Dio da kraliçenin hangi yöntemle intihar ettiği konusunda görüş beyan etmişlerdir. Bu kapsamda hem Plutarkhos hem de Dio, saçına taktığı içi boş bir tarak veya tokenin içinde daima zehir bulunduran kraliçe ve hizmetçilerinin bu zehiri kullanarak öldüklerini ifade etmişlerdir.⁹⁴⁵ Fakat Kleopatra'nın ve yanında bulunan iki hizmetçinin ölümünde hangi zehirin kullanıldığına ilişkin tahminde bulunmak oldukça zor olsa da kullandıkları zehirin etkisiyle üçünün de felç-inme gibi belirtiler göstermeksizin ağrısız, acısız ve hızlı bir şekilde öldükleri düşünülmektedir.⁹⁴⁶

Bu bilgilerden yola çıkarak zehir çeşitleri üzerine çok detaylı araştırmalar yapmış bir kişinin, zehirli hayvanlar yerine “daha etkili ve acısız bir zehir” türünü tercih etmiş olması da kuvvetle muhtemeldir. Zira bir engerek yılanının üç kişiyi öldürebilmesi mümkün değildir. Ayrıca ne engerek yılanının ne de Mısır kobrasının bir incir sepetinin içinde kraliçenin yanına getirilmiş olması pek olası değildir. Fakat zehirin kraliçeye getirilmesi, saklanması ve muhafaza edilmesi daha kolaydır. Zehir konusundaki deneyleri göz önünde bulundurulduğunda, içtiği herhangi bir zehirin ne kadar sürede ve ne derece etkili olduğunu çok iyi biliyor olması, Kleopatra'nın zehirle intihar etme olasılığını artıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca “herhangi bir zehir”le intihar etme yöntemi, kraliçenin rol model aldığı pek çok kişi tarafından uygulanmıştır. Dolayısıyla Kleopatra'nın bu kişileri örnek alarak kendini zehirlemiş olabileceği olasılığının da göz ardı edilmesi pek mümkün görünmemektedir.

Antik ve modern kaynaklarda karşımıza çıkan “herhangi bir zehir” vasıtasıyla intihar etme teorisi, Mısırlı kral ve kraliçelerin zehir konusundaki deneyimlerinin Kleopatra Dönemi'ne dek ulaştığının açık bir göstergesi niteliğindedir. Nitekim Mısırlı hanedan mensupları, erken dönemlerden beri zehirler konusunda fazlasıyla bilgiliydi.

⁹⁴⁴ Strabo, *Geographica*, 17. 1. 10; J. Whitehorn, “age.”, s. 191; S. A. Ashton, “age.” s. 18.

⁹⁴⁵ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 86; Dio, *Historiae Romanae*, 51. 14; J. Whitehorn, *Cleopatras*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 191.

⁹⁴⁶ F. P. Retief and L. Cilliers, “The Death of Cleopatra”, *Acta Theologica Supplementum* 7, 2005, s. 87.

Zehirlerin etkisi hakkında oldukça bilgili olan ilk firavun-kral Menes,⁹⁴⁷ sarayında zehir muhafaza ediyordu. Hırslı, zeki, kurnaz ve zalim oldukları düşünülen Mısırlı kraliçeler de siyasi rakiplerini, diğer kraliçeleri veya kocalarını bertaraf etmek amacıyla “kadınların silahı” olarak nitelendirilen zehiri sık sık kullanıyorlardı.⁹⁴⁸ Bu, zehirin, Mısır hanedanve saraykültürünün vazgeçilmez bir parçası olduğu anlamına gelir. Nitekim Mısır kültürünü ve geleneklerini çok iyi bilen Kleopatra da öğrendiklerini çalışmalarında kullanmıştı.⁹⁴⁹ Romalı yazarların iddiasına göre, tıpkı ataları gibi Kleopatra da Mısır hanedan mensupları, krallar ve kraliçeler gibi hem zehirler hem de zehirlenen insanların akıbeti konusunda fazlasıyla bilgiliydi. Hatta bu durum Propertius’un kraliçe için “zehirleyici” sıfatını kullanmasına neden olmuştu.⁹⁵⁰ Octavianus’u onurlandırmak, yüceltmek ve ona olan desteğini gösteren eylemlerde bulunarak himaye altına alınan şairler arasına girmek isteyen Horatius da zehirli yılanları toplayan Kleopatra’nın onları cesur bir şekilde kullandığını hatta “siyah yılan zehiri içerek” intihar ettiğini belirtmiştir.⁹⁵¹

Yukarıda da anlatıldığı üzere antik kaynaklar, Kleopatra’nın zehire olan ilgisini teyit eder. Burada yeni bir soruyu gündeme getirmek mümkündür: Kleopatra’nın zehirle ilgilenmesinin, bu konuda çok kapsamlı araştırma ve deneyler yapmasının sebebi nedir? Bu sorunun cevaplarından biri zehirin, öldürmeye teşebbüs eden kişi için tatbiki kolay fakat öldürülmesi planlanan kişi için farkedilmesi zor bir öldürme aracı olması; diğeri ise saray geleneğinin ve entrikalarının değişmez bir unsuru olan zehir kullanımının belli bir uzmanlık gerektirmesidir. Nitekim Mısır’ın erken dönemlerinden beri kraliyet sarayında zehir üzerine çalışmalar yapılmıştı. Ptolemaioslar Dönemi’nde özellikle kraliçeler zehir konusunda uzmanlaşarak rakiplerini bu yöntemle ortadan kaldırmayı başarmışlardı. Dolayısıyla Mısır hanedan geleneğinde önemli bir yeri olan, nice krallar ve kraliçeler tarafından çok iyi bilinen zehiri her yönüyle bilmek, Kleopatra’nın hayatta kalabilmesi ve rakiplerinden kurtulabilmesi için bir zorunluluk haline gelmişti. Nitekim Büyük İskender’in ölümünde zehir şüphesi olması, Ptolemaios sarayında zehirlenme

⁹⁴⁷ Herodotos’ göre Mısır’ın ilk kralı Menes’tir. Bkz. Herodotos, 2. 4; 2.99; M. Demir, “Herodotos ve Yabancı Kültürler: Mısır Örneği”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII/2, s. 320.

⁹⁴⁸ S. B. Pomeroy, *Goddesses, Whores, Wives, and Slaves. Women in Classical Antiquity*, s. 121.

⁹⁴⁹ M. Grant, *Cleopatra*, Hachette Publishing, Londra 2011, s. 86.

⁹⁵⁰ Propertius, *Elegiae*, III. 11; M. Wyke, *The Roman Mistress. Ancient and Modern Representations*, Oxford University Press, Oxford 2002, s. 196; F. P. Retief and L. Cilliers, “The Death of Cleopatra”, *Acta Theologica Supplementum* 7, 2005, s. 87.

⁹⁵¹ Horatius, *Ode*, 1. 37; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 170, 180; A. T. Davis, “Cleopatra Rediviva [‘Cleopatra Rediviva’]”, s. 91-94.

vakalarının neredeyse hiç eksik olmaması, onun zehir konusunda çok donanımlı bir kraliçe olmasını gerektiriyordu. Zira, entrikalarla dolu bir sarayda, zehirlenerek ölmenin çok sıradan olduğunu varsaydığımızda, zehir çeşitleri üzerine uzmanlaşma isteğini daha iyi kavramak mümkün hale gelmektedir. Gerçekten de Kleopatra'nın hayatta kalmasının yanı sıra potansiyel taht adaylarını veya düşmanlarını bertaraf edebilmesi, söz konusu bu zehirlerin nasıl bir ölüme yol açtığı hatta olası bir zehirlenme durumunda nasıl bir panzehir uygulanacağı konusunda uzmanlaşmasını gerektiriyordu. En nihayetinde Mısır kral ve kraliçelerinin neredeyse tamamı, toksikoloji ile ilgili olan VI. Mithridates gibi bir kralın deneyimlerinden de yararlanarak zehirler başta olmak üzere panzehirler konusunda da uzman hale gelmişlerdi.

Kleopatra'nın zehir türleri konusunda yaptığı bu detaylı araştırmalar göz önünde bulundurduğunda, onun intiharının ani bir karar olmadığı da düşünülebilir. Dolayısıyla Kleopatra'nın zehir üzerine yapmış olduğu araştırmalar ve onun bu konuda uzmanlaşmış olması kendini zehirlemiş olabileceği yönündeki düşünceleri de bereberinde getirmiştir. Aslında, hem antik hem de modern kaynaklarda, kraliçenin bir “yılan zehiri” ile intihar ettiği yönündeki yaygın bilgi göz önünde bulundurulduğunda, Romalı yazar ve şairlerin haklılık payları daha belirgin olarak anlaşılır.⁹⁵² Kleopatra'nın zehirli bir yılan marifetiyle intihar ederek yaşamını sona erdirdiğini düşündüğümüzde, onun ölümünün, derin araştırmalar yaptığı “yılan zehiri” ile ilişkili olduğu gerçeği daha belirgin olarak kendini gösterir. Strabon'a göre, Kleopatra “engerek yılanı ısırması” sonucu yani “yılan zehiri” ile ölmüştür.⁹⁵³ Strabon ile aynı görüşte olan Suetonius da kraliçenin bir engerek yılanının sokması sonucu ölmüş olabileceğini öne sürmüştür.⁹⁵⁴ Yani Suetonius da kraliçenin “yılan zehiri” ile öldüğünü düşünmektedir. Bu konuda bilgi veren bir diğer antik yazar Florus ise Kleopatra'nın damarına bir yılan koyduğunu ve sonrasında uyuyarak öldüğünü anlatır.⁹⁵⁵ Florus burada muhtemelen “zehirli bir yılan”dan bahsetmektedir.

Plutarkhos, Dio, Martialis ve Florus, Kleopatra'nın engerek yılanı ile yani “yılan zehiri” ile intihar ettiğini öne sürer. Bergamalı tıp doktoru Galenus da bu konuda görüş

⁹⁵² Vergilius, *Aeneas*, 8.696-697; Horatius, *Odes*, 1. 37; Propertius, *Elegiae*, III. 11. 53-54; Strabo, *Geographica*, 17. 1. 10; Velleius, *Res Gestae Divi Augusti*, 2. 82.

⁹⁵³ Strabo, *Geographica*, 17.1.10; J. Whitehorn, *Cleopatras*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 191; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 18.

⁹⁵⁴ Suetonius, *Tanrisal Augustus*, 17.

⁹⁵⁵ Florus, *Epitomae*, 2. 21. 11.

bildirmiş, Kleopatra'nın, korumalarının tüm engellemelerine rağmen bu çirkin hayvanı kullanarak ölmeyi tercih ettiğini belirtmiştir.⁹⁵⁶ Hatta Kleopatra'nın ölümünden sonra bu tarz ölümler “hümanist” bir yöntem olarak görülmüş ve idam cezasının infazı olarak İskenderiye’de uygulanmaya başlanmıştır.⁹⁵⁷ Tüm bunlar, bahsi geçen yazarların benzer bir intihar kurgusuna sahip olduklarının göstergesidir. Dolayısıyla bu yazarların Kleopatra'nın neyle/nasıl intihar ettiği konusunda ortak paydada buluştuklarını söylemek mümkündür.

Yukarıda verilen bilgiler, Kleopatra'nın, Octavianus'un eline düşmemek için ilahi yüceliğin ve ilahi asaletin simgesi olan zehirli engerek yılanı yani “yılan zehiri” kullanarak intihar etmeyi seçtiğini gösterse de⁹⁵⁸ kraliçenin yılan sokması sonucu öldüğünü savunan teorilerin doğruluğunu tespit etmek oldukça güçtür.⁹⁵⁹ Kleopatra'nın kolunda iki küçük delik veya iz olduğundan bahseden Plutarkhos ve Dio'nun verdiği bilgiler de olayı açıklığa kavuşturmada yetersiz kalmaktadır.⁹⁶⁰ Kleopatra'nın ölümü üzerine ortaya atılan spekülasyonları değerlendiren Dio, kimsenin, onun nasıl öldüğünü net olarak bilmediğini ileri sürmüştür. Fakat Dio, Kleopatra'nın vücudundaki tek işaretin, kolundaki belli belirsiz bir delik ya da sokma izi olduğunu belirtir.⁹⁶¹ Plutarkhos, bazı kişilerin Kleopatra'nın kolunda belli belirsiz iki yara gördükleri bilgisini verse de bunların bir söylentiden ibaret olduğunu da açıkça ifade etmektedir.⁹⁶² Dolayısıyla Plutarkhos'un ifadelerindeki yılan teorisi, kesin bilgi niteliği taşımadığı için

⁹⁵⁶ Marcus Aurelius (M.S. 161-180) döneminde kraliyet doktoru olarak kariyerini tamamlayan Galenus, tıp alanındaki yazılarında, hekimlerin, Kleopatra'nın ölümüne olan bakış açısını ve yılan ısırığı hakkındaki düşüncelerini anlatmıştır. Tıp eğitimi aldığı için bu yöntemler hakkında bilgi sahibi olan Galenus'a göre İskenderiye’de bu şekilde ölüm oldukça yaygındır. Galenus Mısırlıların, işledikleri bir suç sonrasında hüküm giyen insanların insani bir şekilde ölmeleri için göğüslerine bir yılan koyduklarını böylece hızlı bir şekilde öldüklerini anlatır. Bkz. Galen, *on antidotes* 8 için Bkz. P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklohama Press, Oklohama 2006, s. 196; L. Capponi, “The Oikos of Alexandria”, *Ancient Alexandria Between Egypt and Greece*, (Ed. W. V. Harris and G. Ruffini), Brill Academic Publishers, Leiden 2004, s. 195.

⁹⁵⁷ L. Capponi, “The Oikos of Alexandria”, *Ancient Alexandria Between Egypt and Greece*, (Ed. W. V. Harris and G. Ruffini), Brill Academic Publishers, Leiden 2004, s. 195.

⁹⁵⁸ A. E. Delaney, “Reading Cleopatra VII: The Crafting of a Political Persona”, *The Kennesaw Journal of Undergraduate Research*, Vol. 3/1, Article 2, 2014, s. 2.

⁹⁵⁹ J. Whitehorn, *Cleopatras*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 191; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 191; J. G. Griffiths, “The Death of Cleopatra VII: A Rejoinder and A Postscript”, *The Journal of Egyptian Archaeology*, No. 51, 1965, s. 209.

⁹⁶⁰ Antik yazarlar kolunda bir iz var olup olmadığından bahsetseler de 16. yüzyıla ait bronz bir heykelde Kleopatra'nın elindeki yılanın sol göğsünü ısırarak tasvir edilmiştir. Bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 341, Fig. 362.

⁹⁶¹ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 86; Dio, *Historiae Romanae*, 51. 14; J. Whitehorn, “age.”, s. 191.

⁹⁶² Octavianus, kraliçenin yılan sokması sonucu öldüğüne inandığı için üzerine Aspîs yılanı yapışmış bir şekilde tasvir edilen bir Kleopatra resmini Roma’da düzenlediği zafer töreninde sergilemiştir. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 86.

tartışmaya açıktır. Zira normal koşullarda yılan sokmasının acı ve ıstırap verdiği, vücutta kabarma, şişme ve kanamaya sebep olduğu, ciddi semptomlar ortaya çıkardığı, hatta ölüme yol açtığı göz önünde bulundurulduğunda, Kleopatra'nın vücudunda ısırma veya sokma olduğunu gösteren herhangi bir iz olmaması, Kleopatra'nın yaşamına son veren yılanın engerek yılanı değil Mısır kobrası *Uraeus* olabileceği gibi farklı bir ihtimali de beraberinde getirmektedir. Nitekim Kleopatra gerçekten yılan sokması sonucu yani “yılan zehiri” kullanarak öldüyse ve kolunda herhangi bir ısırma izi yoksa bu yılanın bir engerek yılanı değil *Uraeus* olarak bilinen Mısır kobrası⁹⁶³ olması muhtemeldir. Çünkü kutsal sayılan diğer yılan türleri olan engerek yılanı ve sorguçlu kobranın ısırıklarının çok ağrılı, acılı, ıstıraplı ve nadiren de ölümcül olduğu tespit edilmiştir.⁹⁶⁴ Mısır kobrasının ısırığı ise gözle görülmez ve hiçbir şekilde fark edilmez. Bu yılanın sokması durumunda hızlı bir şekilde felç-inme gerçekleşir ve yılan tarafından sokulan kişi çok kısa bir sürede ölür.⁹⁶⁵

Bu bilgiler değerlendirildiğinde, kolunda herhangi bir ısırma izi olmayan Kleopatra'nın, Spielberg'in öne sürdüğü “kobra yılanı ile ölmüş olduğu” teorisinin daha gerçekçi bir tablo ortaya koyduğu söylenebilir.⁹⁶⁶ Zira ne Plutarkhos ne de Dio, kraliçenin ölümüne bir engerek yılanının neden olduğu hususunda net bilgi vermez. Kraliyet *uraeusunu* yani Mısır kobrasını baz alarak değerlendirdiğimizde ise Kleopatra'nın, Mısır'ın kutsal sembolü olan *Uraeusu* bilinçli bir şekilde kullanarak intihar etmiş olma ihtimali yüksektir. Muhtemelen bunu iki kobra yılanı kullanarak yapmıştır.⁹⁶⁷

Spielberg'in ortaya attığı ve yukarıda bahsi geçen teori, antik yazarların klasik anlatımlarının gölgesinde kalmıştır. Zira bazı antik yazarların Kleopatra'nın “zehirli bir yılan/yılan zehiri” ile intihar ettiğinden ve bu intihar sırasında “engerek yılanı”

⁹⁶³ Kireçtaşından yapılmış Mısır kobrası heykeli için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 369, Fig. 394, Lev. 42.

⁹⁶⁴ P. Lang, *Medicine and Society in Ptolemaic Egypt*, *Studies in Ancient Medicine*, Vol. 41, Brill&Boston 2013, s. 5-6.

⁹⁶⁵ F. P. Retief and L. Cilliers, “The Death of Cleopatra”, *Acta Theologica Supplementum* 7, 2005, s. 85.

⁹⁶⁶ J. G. Griffiths, “The Death of Cleopatra VII”, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 47, 1961, s. 118; P. M. Fraser, “Bibliography: Graeco-Roman Egypt: Greek Inscriptions (1961)”, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 48, 1962, s. 147-148; Kleopatra'nın ölümünden sonra bu tarz ölümlerin “hümanist” bir yöntem olarak görülmesi ve idam cezasının infazı olarak İskenderiye’de uygulanmıştır. Bkz. L. Capponi, “The Oikos of Alexandria”, *Ancient Alexandria Between Egypt and Greece*, (Ed. W. V. Harris and G. Ruffini), Brill Academic Publishers, Leiden 2004, s. 195.

⁹⁶⁷ J. G. Griffiths, “The Death of Cleopatra VII”, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 47, 1961, s. 118; P. M. Fraser, “Bibliography: Graeco-Roman Egypt: Greek Inscriptions (1961)”, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 48, 1962, s. 147-148.

kullandığından bahsetmeleri, onun kendi anıt mezarında bir engerek yılanı ile intihar ettiğinin genel kabul görmesine ve bu iddianın bir kısır döngü haline gelmesinde etkili olmuştur.⁹⁶⁸ Burada yeni bir strateji içinde olan Octavianus'un, "yılan sokması/zehirli yılan" teorisini, Romalı yazarlar vasıtasıyla en doğru ve güvenilir bilgi olarak yaymış olma ihtimali olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Sonuç olarak Kleopatra'nın Mısır kobrası değil bir engerek yılanının sokması yani "yılan zehiri" nedeniyle ölmüş olduğu varsayımı, antik dünya tarihinin en ilgi çeken olaylarından biri olarak karşımıza çıkan popüler bir mitoloji haline gelmiştir.⁹⁶⁹

Antik ve modern yazarlar arasında Kleopatra'nın "yılan/yılan zehiri" ile intihar ettiği teorisinin genel kabul görmüş olması, olay sırasında kaç adet yılanın var olduğu sorusunu da beraberinde getirmiştir. Çünkü kraliçe ile birlikte iki hizmetçisi de ölmüştür.⁹⁷⁰ Yılan sayısı hakkındaki tartışmaların temelinde iki hizmetçinin de "yılan zehiri" ile öldüğü düşüncesi ön plandadır. Fakat hizmetçilerin "herhangi bir zehir" kullanarak ölmüş olmaları da muhtemeldir. Hizmetçilerin de "yılan zehiri" ile intihar etmiş olma ihtimalinden yola çıkarak bir değerlendirme yapıldığında yılan sayısı hakkında bazı tartışmalar ortaya atılmıştır. Bu tartışmaların temeli antik yazarların verdiği bilgilere dayanır. Zira antik yazarlardan Propertius, Strabon ve Velleius Paternus'un bu konuda vermiş oldukları bilgiler Kleopatra'nın "bir yılan" tarafından öldürüldüğü yönündedir. Horatius ve Vergilius ise kraliçenin "iki yılan" tarafından öldürüldüğünü ifade etmektedir.⁹⁷¹ Kleopatra'nın, iki metre uzunluğunda bir yılan olan Mısır kobrası *Uraeus* ile intihar ettiği göz önüne alınacak olursa bu yılanı saklamak için onun sığabileceği büyüklükte bir sandık veya kutuya da ihtiyaç vardır. Burada durum daha da karmaşık bir hal almaktadır. Zira Plutarkhos yılanın bir sepet içinde getirildiğini

⁹⁶⁸ Örneğin oyunlarında Kleopatra'nın hayatını dramatize eden W. Shakespeare, kraliçenin ölümünü Plutarkhos'tan aldığı bilgilere dayanarak anlatmıştır. Bkz. M. Wyke, *The Roman Mistress. Ancient and Modern Representations*, Oxford University Press, Oxford 2002, s. 197-198; S. A. Kallen, *Pharaohs of Egypt*, ReferencePoint Press, San Diego&CA, 2013, s. 70-71; J. G. Griffiths, "agm.", s. 116; T. Robert and S. Broughton, "Cleopatra and The Treasure of The Ptolemies", *The American Journal of Philology*, Vol. 63/3, 1942, s. 328.

⁹⁶⁹ Vergilius, *Aeneas*, 8. 696-697; Horatius, *Odes*, 1. 37; Propertius, *Elegiae*, III. 11. 53-54; Strabo, *Geographica*, 17. 1. 10; Velleius, *Res Gestae Divi Augusti*, 2. 82; Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 86; Dio, *Historiae Romanae*, 51.14; Florus, *Epitomae*, 2.21.11; Galen, *on antidotes* 8 için bkz. P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklahoma Press, Oklahoma 2006, s. 196; M. Wyke, *The Roman Mistress. Ancient and Modern Representations*, Oxford University Press, Oxford 2002, s. 196; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 169; F. E. Brenk, "Antony-Osiris, Cleopatra-Isis: The End of Plutarch's Antony", (Ed. P. A. Stadter), *Plutarch and the Historical Tradition*, Routledge, Londra 1992, s. 163.

⁹⁷⁰ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 86.

⁹⁷¹ Vergilius, *Aeneas*, 8.696-697; Horatius, *Odes*, 1.37; Propertius, *Elegiae*, III. 11. 53-54; Strabo, *Geographica*, 17. 1. 10; Velleius, *Historia Romana*, 2. 82.

belirtmiştir. Eğer Plutarkhos'un dediği gibi yılan gerçekten bir incir sepetinin içinde geldiyse, bu sepet iki yılanı taşıyabilecek kadar büyük olmalıdır. Yılan sayısının birden fazla olması ise olayı daha farklı bir boyuta taşımaktadır. Çünkü bir kobra yılanı ilk ısırığında zehirinin büyük bir kısmını boşaltır. Dolayısıyla bir yılanın tek bir kişiden fazlasını öldürmesi mümkün değildir. Kleopatra'nın yardımcıları olan Eiras ve Kharmion'un da yılan sokması nedeniyle öldüğü göz önünde bulundurulduğunda, burada en az üç ya da dört yılanın olması gerektiği ortaya çıkar. Kaldı ki Kleopatra'nın iki yılan tarafından sokulduğu baz alındığında doğal olarak yılan sayısının en az dört olması gerekir.⁹⁷² Ne var ki mevcut bilgilerden yola çıkarak burada kaç yılanın var olduğunu tespit etmek mümkün değildir.

Kleopatra intihar etmeden önce Octavianus tarafından esir tutulduğu için kraliçenin intiharı gerçekleştirmede kullandığı yılanın ona nasıl ulaştığı konusu da ayrı bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkar. Örneğin Dio, yılanın bir çiçek demetinin içinde geldiğini öne sürse de yılanın varlığını ispatlayan bilgiler vermez.⁹⁷³ Plutarkhos'un anlattığına göre:

“Aspis yılanı, söylendiğine göre, o incirler ve yapraklarla birlikte getirilmiş ve onların altına saklanmış; çünkü Kleopatra böyle buyurmuş; amacı sürüngenin, o farkına varmadan, vücuduna saldırmayımış Kleopatra ise birkaç incir aldıktan sonra yılanı görünce, ‘işte burada bakın!’ demiş ve kolunu sıvayarak ısırması için ona uzatmış. Fakat başkaları, aspis yılanının bir su testisi içinde özenle saklı tutulduğunu Kleopatra'nın onu altın bir çubukla dürterken ve kızdırırken, onun sıçradığını ve Kleopatra'nın koluna yapışıp kaldığını söylerler.”⁹⁷⁴

Her ne kadar bu ifadelerde Kleopatra'nın bir yılan tarafından ısırıldığı ve bu nedenle öldüğünden bahsedilse de bahsi geçen yılanın kraliçenin yatak odasında olmaması da ayrı bir tartışma konusu oluşturacak niteliktedir. İskenderiye halkı, kraliçenin odasına ait pencerelerin baktığı sahilde yılanın ait izler gördüklerini ifade

⁹⁷² Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 85; J. Whitehorn, *Cleopatras*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 192; J. G. Griffiths, “The Death of Cleopatra VII”, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 47, 1961, s. 118; P. M. Fraser, “Bibliography: Graeco-Romen Egypt, Greek Inscriptions (1960)”, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 47, 1961, s. 147-148.

⁹⁷³ Dio, *Historiae Romanae*, 51. 14; Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 86; J. Whitehorn, *Cleopatras*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 191.

⁹⁷⁴ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 86.

etseler de Plutarkhos'un bu şekilde naklettiği bilgileri doğrulayan herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. İki metre uzunluğunda olduğu tahmin edilen bir yılanın anıt mezardan gizlice kaçtığı yönündeki bu bilgiler ise modern tarihçiler tarafından sorgulanmaktadır.⁹⁷⁵

Kraliçenin hangi yöntemle intihar ettiğine ilişkin mevcut bilgilerin doğruluğunun tartışmalı olması bir yana, yılan sokması sonucu öldüğü varsayılsa bile onun intihar etmek için seçmiş olduğu yöntemin sembolik bir anlamı olup olmadığı da tartışılmaktadır. Bu doğrultuda Kleopatra'nın intihar ederken kullandığı engerek yılanının Mısır'ın kutsal hayvanı olması,⁹⁷⁶ intiharda bu yılanın kullanılmasının sembolik bir anlam taşıyıp taşımadığı konusunu gündeme getirmiştir.⁹⁷⁷ Bu aşamada *Uraeus* ön plana çıkmış ve Kleopatra'nın ölümüne neden olan yılanın Mısır'ın kutsal yılanı *Uraeus* olduğu öne sürülmüştür. *Uraeus*, Mısır firavunlarının amblemi olarak geleneksel kraliyet tacının⁹⁷⁸ üstünde yer alan bir engerek yılanıdır. Mısırlı bir tanrıça olan Nekhbet ile birlikte karşımıza çıkan bu yılanın, Aşağı Mısır'ın kobra tanrıçası olan Wadjet'i temsil ettiği düşünülse de söz konusu bu yılan Mısır'ın her iki bölgesinde de firavunların krallığını simgelemektedir.⁹⁷⁹ Bu kutsal yılanın en önemli özelliği ölümsüzlük ve ebediyete kavuşmanın temsilcisi olması,⁹⁸⁰ Kleopatra'nın intiharını sembolik olarak tasarlamış olduğuna ilişkin tartışmaların yaygınlaşmasına neden olmuştur. Spielberg, Kleopatra'nın yılan sokması sebebiyle intihar etmesinin özellikle seçilmiş bir ölüm yöntemi olduğunu ve bunu da kasıtlı yaptığını savunmaktadır.⁹⁸¹ Spielberg'in bu teorisi, Iosephus'un Mısırlılar'ın genellikle timsah⁹⁸² ya da engerek

⁹⁷⁵ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 86; S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 169.

⁹⁷⁶ Herodotos'un Mısır yılanı hakkında verdiği bilgiler için bkz. Herodotos, *Historiai*, 2. 74-76.

⁹⁷⁷ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 86.

⁹⁷⁸ Bu yılanı ait heykel için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 369, Fig. 394.

⁹⁷⁹ Mısır 'daki San el-Hagar'da bulunan bir tapınağın duvarında yer alan kireçtaşı stelde II. Ptolemaios ile karısı-kızkardeşi II. Arsinoe ya da IV. Ptolemaios ile III. Arsinoe tasvir edilmiştir. Burada kral ve kraliçe Yukarı ve Aşağı Mısır'ın geleneksel kraliyet tacını takmıştır. Bkz. Lev. 29; Thebes'teki Karnak Tapınağı'nada bulunmuş, kral ve kraliçenin Yukarı ve Aşağı Mısır'ın geleneksel kraliyet tacını taktıklarını gösteren VIII. Ptolemaios dönemine ait kireçtaşından bir stel daha vardır. Bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 77, 79, Figs. 56, 58, Lev. 30.

⁹⁸⁰ *Uraeus*'un üç versiyonu da Tutankamun'un mezar yapısında bulunmaktadır. Bkz. J. Whitehorn, *Cleopatra*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 193.

⁹⁸¹ S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 178.

⁹⁸² Strabon, Mısırlılar ile ilgili bölümlerde ülkenin kutsal hayvanı olan timsah hakkında bilgiler verir. Bkz. Strabon, *Geographica*, 13. 1. 30; Herodotos da Mısır timsahı hakkında bilgi verir. Bkz. Herodotos, *Historiai*, 2. 68-70; M. Demir, "Herodotos ve Yabancı Kültürler: Mısır Örneği", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII/2, s. 325; Bu konu hakkında ayrıca bkz. Pliny, *Naturalis Historia*, 5. 6.

yılanı ile ölmeyi tercih ettikleri argümanına dayanmaktadır.⁹⁸³ Ayrıca Plutarkhos ve Dio'nun, Kleopatra'nın kraliyet sembolünü eline alarak öldüğünden bahsederek kraliyet sembolü olan yılanı işaret etmesi, Spielberg'in bu teorisini destekleyici veri niteliğindedir.⁹⁸⁴ Nitekim antik Mısır'da Güneş tanrısının yardımcısı olan engerek yılanı ile ölmenin o kişiyi ölümsüzlüğe ve tanrıçılığa ulaştırdığı düşünülmektedir.⁹⁸⁵ Dolayısıyla Mısır'ın kraliyet sembolü olması ve Tanrıça Isis ile ilişkilendirilmesi nedeniyle kutsal sayılan kobra yılanının Kleopatra için de sembolik bir anlam taşıdığı öne sürülebilir.⁹⁸⁶ Ne var ki Antik Mısır ikonografisinde yer alan tasvirlerin çoğunda yılanın hem iyiyi hem de kötüyü temsil ettiği göz önünde bulundurulduğunda, Kleopatra'nın kendisini hangisi ile sembolize ettiğini veya simgeleştirdiğini tam olarak belirlemek oldukça zordur.⁹⁸⁷

Kleopatra'nın intiharının sembolik bir anlamı olmadığını düşünen yazarlar ise farklı bir teori ortaya atmışlardır. Bu yazarlara göre, Kleopatra intiharında herhangi bir sembolizm amaçlamış olsaydı yılanı değil Büyük İskender'in soyundan gelen son kişi olmasını öne çıkarırdı. Ayrıca Kleopatra intiharında yılanı sembolik olarak kullanmış olsaydı, kraliçenin ölümüne neden olan yılanın odadan çıkmasını engellemek için bazı tedbirler alırdı. Böylece kraliçeyi öldüren kutsal yılan *Uraeus*'un görünmesini sağlayarak tasarlamış olduğu sembolik ölümü gerçekleştirmiş olurdu.⁹⁸⁸ Sonuç olarak Kleopatra, şayet Octavianus tarafından öldürülmediyse, nasıl öldüğüne/intihar ettiğine ilişkin tüm delilleri yok etmek suretiyle gizem yaratmış böylece ebedi ve ölümsüz olmayı başarmıştır.

Kleopatra'nın ölüm şekli, Ptolemaiosların yaşam ve ölüm felsefesi ile oldukça yakından ilişkilidir. Ptolemaiosların yaşam felsefesi, Erken İmparatorluk Dönemi yazarlarından Lucan'ın anlatımında karşımıza çıkmaktadır. Ptolemaioslar gösterişli yaşam tarzları, sarayları, giysileri, abartılı yeme içme alışkanlıkları ile fazlasıyla lüks düşkün bir profil sergilemişlerdir. Bu gösterişli ve lüks yaşam tarzı, onların ölüme olan bakış açıları üzerinde dikkate değer bir rol oynamış olmalıdır. Bu anlamda, lüks içinde

⁹⁸³ Iosephus, *Against Apion*, 2. 7. 86; J. G. Griffiths, "The Death of Cleopatra VII", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 47, 1961, s. 115.

⁹⁸⁴ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 79; Dio, *Historiae Romanae*, 51. 13.

⁹⁸⁵ S. A. Kallen, *Pharaohs of Egypt*, ReferencePoint Press, San Diego&CA, 2013, s. 70-71.

⁹⁸⁶ F. P. Retief and L. Cilliers, "The Death of Cleopatra", *Acta Theologica Supplementum* 7, 2005, s. 85; L. Capponi, "The oikos of Alexandria", *Ancient Alexandria Between Egypt and Greece*, (Ed. W. V. Harris and G. Ruffini), Brill Academic Publishers, Leiden 2004, s. 195.

⁹⁸⁷ J. Whitehorn, *Cleopatras*, Routledge Publishing, Londra 1994, s. 192-193.

⁹⁸⁸ J. Whitehorn, "age.", s. 192-193.

muhteşem bir hayat yaşayan Ptolemaiosların, her ne kadar gerçekleştirememiş olsalar da, yaşadıkları gibi ölmeyi tercih ettikleri düşünülebilir. Bu ölüm ise onurlu bir ölüm olmalıdır. Bu nedenle Ptolemaios Hanedanı'na mensup bir kraliçe olarak zenginlik ve refah içinde bir yaşam süren Kleopatra'nın da sıradan bir kişi gibi ölmesi beklenemez. Soyunun asaleti Büyük İskender'e kadar uzanan bir kraliçeye, asil bir ölüm ve onurlu bir son yakışıdır. Bunu Arrianos'un ifadelerinden anlamak mümkündür:

“Antipatros İskender'e bir zehir göndermiş, İskender de bu zehir yüzünden ölmüş. Aristoteles, Kallisthenes olayından dolayı İskender'den korktuğu için Antipatros'a zehir vermiş ve Antipatros'un oğlu Kassandros da zehiri getirmiş. Bazıları zehirin bir katırın tırnağına yerleştirilerek getirildiğini söylerler. Kassandros'un küçük kardeşi Iollas da İskender'e zehir vermiş... İskender'e içki içtiği sırada bir sancı saplanmış... İskender başına gelenleri ve öleceğini anlayınca kendini Fırat'a atmak ve insanların arasından kaybolarak nasıl bir tanrının oğlu olarak yaşadıysa öldüğünde aynı biçimde tanrıların yanına döndüğü düşüncesini gelecek nesillerde uyandırmak istemiş.”⁹⁸⁹

Kleopatra'nın intiharında Arrianos'un bakış açısının etkili olduğu düşünülse de onun nasıl öldüğünü kesin olarak bilmediğimiz için bu konuda kesin bir fikir ortaya koymak oldukça zordur. Antik yazarların verdiği bilgilerden yola çıkarak, intihar etmenin pek çok yöntemi olduğu halde üzerine çok detaylı araştırmalar yaptığı engerek yılanı ile ölmeyi tercih etmiş olabilir. Ancak bu yılanın sıradan bir engerek yılanı değil Ptolemaios Hanedanı'nın sembolü şeklinde süregelen özel bir yılan yani firavunların karakteristik amblemi olan ve geleneksel kraliyet tacının üstünde taşınan kutsal *Uraeus*⁹⁹⁰ olması muhtemeldir. Kralların düşmanlarını korkutmak, gözdağı vermek ve tehdit etmek için kullandıkları bu simge, tahtın hamilerini de babalarının kutsal koruması altına alırdı. Dolayısıyla Kleopatra da ölmek için yılanı tercih etmiş, dini ve kutsal olan bu simgeyi ölüm aracı olarak kullanmıştır. Bu durum, Mısır kraliçesi Kleopatra'nın, *Uraeus* ile simgeleşen bir hanedanın yine *Uraeus* ile sona ermesini tercih

⁹⁸⁹ Arrianos, *İskender'in Seferi*, VII. 27.

⁹⁹⁰ Kraliyet *uraeus*unu gösteren kireçtaşından yapılmış stel için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 68, Fig. 47, Lev. 43; Kraliyet tacı üzerinde bulunan üçlü *uraeus* tasviri için bkz. S. Walker-P. Higgs (Ed), “age.”, s. 160, Fig. 160, Lev. 44.

ettiği ile ilişkilendirilebilir. Zira Plutarkhos'un da dediği gibi “soyu büyük krallar sülalesinden gelen birine uygundu.”⁹⁹¹

Modern yazarlar Kleopatra'nın ölüm nedeni ve ölüm yöntemi üzerine teoriler ortaya koyarken onun kesin olarak bilinmeyen ölüm tarihini de tespit etmeye çalışmışlardır. Bu konuda modern yazarlara ipucu sağlayan tek kaynak Plutarkhos'a aittir. Plutarkhos'a göre, “Kleopatra öldüğünde 39 yaşında idi ve yirmi iki yıl kraliçelik yapmıştı.” Bu bilgiden yola çıkan bazı yazarlar, kraliçenin 12 Ağustos M.Ö. 30 yılında öldüğünü öne sürmüşlerdir.⁹⁹² Kleopatra'nın son günleri üzerine detaylı çalışmalar yapan Skeat ise kraliçenin hayatının son on gününü içeren bilgilerin yer aldığı bir zaman tablosu oluşturmuştur.⁹⁹³ Bu süreçteki önemli olayların kronolojisine yer verdiği bu tablo kapsamında, Kleopatra'nın ölümünün 18 Mesore (18 Ağustos) tarihine denk geldiğini ifade etmiştir. Buna istinaden Kleopatra'nın M.Ö. 29 Ağustos 30 tarihinde öldüğü yönünde bir öneride bulunmuş fakat bu önerisi bazı yazarlar tarafından kabul edilmemiştir.⁹⁹⁴ Dolayısıyla, Kleopatra'nın kesin ölüm tarihi konusundaki belirsizlik hala varlığını sürdürmektedir.

Kleopatra'nın her zaman ölümle içi içe bir hayat yaşadığını göz önünde bulundurmak da bir o kadar önemlidir. Öyle ki Ptolemaios Hanedanı boyunca pek çok sıra dışı ölümün yaşanması, eşlerin veya kardeşlerin taht mücadelesi dâhilinde birbirlerini öldürmesi, Kleopatra Dönemi'nde de varlığını sürdürmüş hatta kraliçe de hem erkek hem de kız kardeşini öldürmüştür. Soy içindeki siyasi mücadelelerin bile sonunun ölüme dayanması ve bu anlamda uluslararası arenada dünyanın en büyük gücü Roma ile karşı karşıya gelen Kleopatra'nın, Octavianus tarafından öldürüleceğini tahmin etmiş olması muhtemeldir. Gerçekten de Ptolemaios Hanedanı'nın son hükümdarı

⁹⁹¹ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 85; J. G. Griffiths, “The Death of Cleopatra VII”, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 47, 1961, s. 113.

⁹⁹² Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 86; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 28, 198; P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklohama Press, Oklohama 2006, s. xiv.

⁹⁹³ Bu tabloya göre İskenderiye'nin Octavianus tarafından ele geçirilmesi, kentlin düşüşü, Marcus Antonius'un intihar girişimi ve ölümü 8 Mesore (8 Ağustos), Kleopatra'nın Octavianus'un adamları tarafından yakalanarak saraya getirilmesi 9 Mesore (9 Ağustos), Marcus Antonius'un cenaze töreninin yapılması 10 Mesore (10 Ağustos), Kleopatra'nın hastalanması 10-15 Mesore (10-15 Ağustos), Kleopatra'nın Octavianus ile görüşmesi 15 Mesore (15 Ağustos), Dolabella'nın Octavianus'un kraliçeyi Roma'ya götüreceği yönündeki planlarını içeren gizli mesajı Kleopatra'ya iletmesi 16 Mesore (16 Ağustos), Kleopatra'nın Octavianus'tan Marcus Antonius'un mezarını ziyaret etme talebi 16 Mesore (16 Ağustos) mezar ziyaretinin gerçekleşmesi 17 Mesore (17 Ağustos) dir. Bkz. T. C. Skeat, “The Last Days of Cleopatra: A Chronological Problem”, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 43, 1953, s. 99-100.

⁹⁹⁴ T. C. Skeat, “agm.”, s. 99-100.

olarak genel anlamda ülkesinin Roma esaretine birebir şahit olmadan özel anlamda bir Romalının elinde savaş esiri olarak zafer töreninde sergilenmeden şanı, şerefi ve onuru ile ölmeyi, onun tarafından öldürülmektense kendi elleriyle hayatına son vermeyi tercih ettiği düşünülebilir. Böylelikle Octavianus'a esir düşmüş bir kraliçe olarak Kleopatra'nın yapması gereken şeyin seçkin bir yolla kendini öldürmesi olduğu açıkça ortaya çıkar. Mısır kraliçesi Kleopatra'nın söz konusu bu ölüm şekli ve yönetiminin de, Mısır'ın kutsal simgesi *Uraeus* ile gerçekleşmiş olması da en güçlü ihtimal olarak ortaya konabilir. Zira Octavianus, Kleopatra'nın onurlu ölümünü ve intihar sonrasındaki ölümsüzlüğünü yok etmek için antik yazarları kullanarak Kleopatra'nın sıradan bir engerek yılanı tarafından ısırıldığı ve bu nedenle zehirlenerek öldüğü imajını yaratmıştır. Oysa Octavianus'un eline düşüp sıradan bir esir muamelesi görmeyi dahi kendine yediremeyecek kadar asil bir kraliçenin sıradan bir yılan ile değil de Mısır'ın geleneksel kobrası, firavunların koruyucusu, Isis'in yeryüzündeki yansıması, namıdiğer *Uraeus* ile intihar etme yoluna gittiğini düşünmek çok daha tutarlı bir yaklaşım olacaktır. Böylelikle yüzlerce yıllar önce kurulan Ptolemaios Hanedanı, şanına ve şerefine yakışır şekilde, sahip olduğu ülkenin kutsal sembolünü elinde tutarak yaşama veda eden kraliçe ile son bulmuştur. Bu asaletten rahatsız olduğu anlaşılan Octavianus ise antik yazarların, Kleopatra'nın ölümünü yılan, engerek, zehirli krem ve toka gibi imgeleri de kapsayacak şekilde hikâyeleştirerek genişletmelerinin önünü açmıştır. Böylelikle sonsuzluğu ve ölümsüzlüğü yakalamak için dini önemi ve saygınlığı olan *Uraeus* ile intihar etmiş olma ihtimali öne çıkmaktadır. Nasıl ve ne şekilde öldüğü kesin olarak bilinmeyen Kleopatra'nın ölümü konusuna Plutarkhos'un ifadeleri son noktayı koymaktadır: “*Olayın gerçek yanını kimse bilmiyor.*”⁹⁹⁵

7.3. Kleopatra'nın Ölümünden Sonra Mısır'da Yaşanan Gelişmeler

Kleopatra'nın ölümü bir yandan Hellenistik Dönem'in bitişine işaret ederken diğer yandan Roma İmparatorluğu'nun ve modern Batı dünyasının doğuşunun habercisidir.⁹⁹⁶ Kleopatra'nın M.Ö. 12 Ağustos 30 tarihinde henüz otuz dokuz yaşında iken ölmesinin⁹⁹⁷ ardından Mısır'ın Roma topraklarına resmen dâhil olduğu M.Ö. 31 Ağustos'a kadar olan on sekiz günlük süreçte, ülkenin idaresinden Kleopatra'nın on altı

⁹⁹⁵ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 86.

⁹⁹⁶ J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 303.

⁹⁹⁷ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 86.

yaşındaki oğlu XV. Ptolemaios Kaesarion'un sorumlu olduğu tahmin edilmektedir. XV. Ptolemaios Kaesarion'un bu tarih itibarıyla tahta geçtiği yönündeki bilgiler doğruysa bu onun tahtta ilk kez söz sahibi olması anlamına geliyordu. Nitekim XV. Ptolemaios Kaesarion bu tarihe kadar tam anlamıyla taht ortağı olmamıştı. Ne var ki tahtta kaldığı süre, Octavianus'un Mısır'ı ele geçirmesi ardından da XV. Ptolemaios Kaesarion'u idam ettirmesi nedeniyle oldukça kısa sürdü. Aslında Kleopatra Octavianus'un bunu yapacağını önceden tahmin ederek önlem almış ve oğlunun can güvenliğini sağlayabilmek için onun İskenderiye'den uzaklaşmasını sağlamıştı. Fakat özel hocası Rhodon tarafından ikna edilen XV. Ptolemaios Kaesarion İskenderiye'ye geri dönmüştü. Fakat bu onun hayatına mal olmuş ve Octavianus'un emri üzerine öldürülmüştü. Octavianus'un XV. Ptolemaios Kaesarion'u öldürme gerekçesi ise Plutarkhos'un ifadelerinde gizlidir. Buna göre Areios adlı kişi Octavianus'a “*Çok fazla Caesarların olması iyi bir şey değildir*” diyerek üstü kapalı bir mesaj vermiştir. Dolayısıyla bu cümleden çok etkilenen Octavianus'un, XV. Ptolemaios Kaesarion'un ölüm emrini vermiş olması muhtemeldir.⁹⁹⁸

Görüldüğü üzere Roma'nın gelecekteki yeni imparatoru sıfatıyla başa geçecek olan Octavianus, Kleopatra'nın dört çocuğuna ve onların Roma-Mısır işbirliğine hayat hakkı tanımamıştır. Kleopatra'nın yanı sıra Ptolemaios soyunu devam ettirecek olan çocukları yani Roma'da meşru sayılmayan varisleri tarihin sayfalarındaki yerini alırken Mısır'daki Ptolemaios egemenliği de tamamen sona ermiş oldu. Firavunlar ülkesi Mısır'da yeni bir dönemin başlamasıyla birlikte⁹⁹⁹ son Hellenistik krallık olan Ptolemaios Hanedanı Büyük İskender'in ölümünden tam 293 yıl sonra ortadan kalkmış oldu.¹⁰⁰⁰

⁹⁹⁸ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 81; J. Tyldesley, *Cleopatra. Last Queen of Egypt*, Basic Books, Londra 2008, s. 198.

⁹⁹⁹ T. Wilkinson, *Eski Mısır: M.Ö. 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 593-594.

¹⁰⁰⁰ G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 251.

SONUÇ

VII. Kleopatra, Büyük İskender'in son varisi ve Mısır'ın son hükümdarı olarak tarihe yön veren bir kraliçedir. Kleopatra'nın siyasi karakterini ve tarihi kişiliğini ortaya koymada büyük önem arz eden antik ve modern yazarlara baktığımızda kraliçeye karşı eleştirel bir yaklaşım sergiledikleri görülmektedir. Zira hem antik hem de modern yazarlar Kleopatra'yı tarihi bir aktör olarak değil; güzelliği ile tüm erkekleri büyüleyen, cinsellik üzerinden politik amaçlarına ulaşmaya çalışarak Romalı komutanlarla aşk yaşayan hırslı bir kadın olarak tasvir etmişlerdir. Bu anlamda efsaneleşen kraliçe, neredeyse iki bin yıl boyunca birçok yazar, şair ve sanatçının eserlerinde yer bularak günümüze ulaşmıştır. Bu noktada özellikle Klasik Yunan ve Romalı yazarların Kleopatra hakkında yazdıkları fazlasıyla önem kazanmaktadır. Çünkü günümüze dek ulaşan Kleopatra algısının şekillenmesinde bu yazarlar etkili olmuşlardır. Özellikle Romalı yazarların klişeleşmiş ve taraflı anlatımları “yeniden yaratılmış” ve gerçek karakterini yansıtamamış bir Kleopatra imajının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kapsamda Kleopatra, Romalılar'ın gözünde aşk ve şehvetin esiri olmuş kurnaz ve hırslı bir kadındır. Bu yönüyle erdemli, namuslu ve eşine bağlı Romalı kadın portresinin çok dışında yer alarak iffetsiz, çapkın ve ayartıcı bir kadın olarak lanse edilmiştir. Dönemin en güçlü komutanları ile ilişki yaşamış olması ise Romalı yazarların bu sıfatlandırmalarında en büyük paya sahip olmuş ve bu durum onun hakkında günümüze dek süren olumsuz bakış açısının temelini oluşturmuştur. Dolayısıyla da şahsi ve siyasi gücünü, şehvetiyle etkilemeyi başardığı güçlü karakterlerin mesleki karizmasından aldığı düşüncesi Romalı yazarlar tarafından sürekli olarak vurgulanmıştır.

Romalı yazarların Kleopatra özelindeki eleştirel anlatımlarının temelinde Roma yönetiminin baskısından kaynaklanan yönlendirmelerin yattığını düşünebiliriz. Nitekim Kleopatra'dan bahseden eserlerin yapılandırılmasıyla onun bir kraliçe/kadın olarak ülkesini ön planda tutması değil, erkeklerle olan münasebeti ortaya atılarak siyasi arenadaki rolü görmezden gelinmiştir. Bu esnada olayların merkezinde yer alan kişinin bir kadın olması ise hikâyenin sürdürülebilirliğini etkileyen bir başka unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda Kleopatra'nın sürekli olarak cinsel yönden tatmin olmayan ve politik hedefine ulaşmada basamak olarak kullanabileceği nitelikteki güçlü erkekleri baştan çıkararak bir kadın olarak anlatılması, siyaset ve stratejilerinin önüne geçmiştir. Zira Kleopatra'dan “baştan çıkararak kadın” olarak bahsetmek, başarılı bir

kraliçe olarak betimlemekten daha cazip görülmüştür. Roma yazın dünyasının sıkça kullandığı bu söylem nedeniyle, Kleopatra'nın tarih boyunca anlatılmış ve anlatılacak olan özellikleri cinsiyet ve güzellikle sınırlı kalmıştır. Kısacası geçmişten yani yaklaşık iki bin yıl öncesinden günümüze akıllarda kalan tek şey sadece cinsel cazibeye sahip olmaktan başka meziyeti bulunmayan bir kraliçe imajı olmuş ve bu durum modern anlatımlarda, tiyatro, sinema ve diğer sanatsal faaliyetlerde varlığını devam ettirmiştir. Özellikle modern tarihçilerin antik kaynaklara sadık kalan bir yaklaşımla kraliçeyi cinselliğe düşkün ve entrikacı bir kadın olarak tasvir etmeleri, İskender kadar büyük idealleri olan, başarıya tutkusu, azmi, kararlılığı ve her şeyden önemlisi cesur bir kadına/kraliçeye yapılabilecek en büyük haksızlıklardan biridir. Aklını, güzelliğini ve askeri gücünü grift olarak kullanmaktan çekinmeyen Kleopatra'yı, sadece güzelliği ve cazibesi ile anmak bir anlamda onun siyasetçi yönünü görmezden gelmek anlamına gelir.

Antik ve modern yazarların eleştirel ve cinsiyeti ön planda tutan eserlerini bir kenara koyduğumuzda, Kleopatra'nın cinselliği ve güzelliğiyle ayakta kalabilen bir kadın/kraliçe olmadığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim Kraliçe, Hellenistik dünyanın simge eğitim kenti İskenderiye'nin entelektüel anlamda lider konumda olduğu bir dönemde eğitimini tamamlamıştır. Dönemin en seçkin hocalarından aldığı dersler sayesinde entelektüel anlamda ziyadesiyle donanımlı bir hükümdar adayını yetiştirilmiştir. Kleopatra'nın cinsiyetine ve cinsiyet rollerine vurgu yapılan anlatımlar bir kenara bırakıldığında, onun yeteneklerini, entelektüel kişiliği ve din alanındaki statüsü ile ilişkilendirerek açıklamak mümkündür. Zira din ve siyaseti birlikte yürütmesi başta olmak üzere kişisel karizması entelektüel donanımı sayesinde eyleme geçirmeyi başarmış bir kraliçedir. Siyasi anlamda geliştirdiği mantıklı din politikası, ülkesinde "Yeni Isis" olarak kabul görmesi dolayısıyla da Mısır'ın en köklü dini geleneklerinden biri olan "tanrıça-kraliçe/firavun-tanrıça" statüsünü kazanmasına zemin hazırlamıştır.

Kleopatra'nın kraliçeliği, entelektüel birikiminin yanı sıra atalarına bağlı siyasi çizgisiyle ilişkilidir. Bu kapsamda Roma destekli bir dış politika izlemesi kaçınılmaz olmuştur. Fakat Kleopatra'nın izlediği dış siyaset ve iktisadi politikalar ülkesinin dönemselsel olarak yaşadığı sıkıntıların kısa sürede çözüme kavuşmasında etkili olmuştur. Kleopatra'nın dış politikasına yön veren Roma, onun siyasi stratejilerinin başrolünde yer almaktadır. Dolayısıyla Roma'nın lider komutanları Kleopatra'nın siyasi gücünde

en etkili karakterler olmuşlardır. Bu kapsamda ilk olarak Caesar'ın desteğiyle siyaset arenasında ciddi anlamda etkili olan ve Roma'da önemsenen bir kişi haline gelmiştir. Caesar ile askeri ve siyasi etkileşimi ülkesindeki iç karışıklıkların sona ermesinde de ziyadesiyle etkili olmuştur. Roma'nın güçlü liderleriyle bilinçli olarak doğrudan ilişki kurmak suretiyle ülkesindeki istikrarı sağlamaya ve kendi gücünü sabit kılmaya çalışmıştır. Bu anlamda tam bir Romalı aristokrat kadın gibi davranmış, güçlü Romalı elit liderleri etkilemeyi ve yönlendirmeyi başaran Romalı kadınlar gibi hareket etmiştir. Bu da o dönem şartlarında gayet normal bir usuldür. Kleopatra'nın, Romalı elit liderler destekli siyasi stratejisi, Caesar'ın ölümünden sonra Marcus Antonius ile devam etmiştir. Romalıların tutku boyutunda aşk yaşadığını sürekli olarak dile getirdikleri ikilinin siyaset sahnesindeki eylemleri, Actium gibi büyük bir deniz savaşıyla sonlanırken, bu savaş hem Kleopatra'nın hem de Marcus Antonius'un hayatına mal olmuştur. Kleopatra'nın ölümü ise netlik kazanmamış bir konu olarak hala varlığını sürdürmektedir. Bu konu ile ilgili net bilgiler vermeyen antik kaynaklar, bilinmeyen yönleri belki de bilinçli bir şekilde saklayarak, bu ölümün tüm gizemini gelecek dönemlere taşımayı başarmıştır. Kleopatra'nın, kraliyet sembolü olan yılan ile intihar etmek suretiyle bir Ptolemaios hükümdarına yakışır şekilde hayatına son vererek Octavianus'un esiri olmaktan kurtulması ise kraliçeyi amaçlarına ulaşma noktasında Romalı komutanları kullanan *Mısırlı Kadın* olarak değerlendirildiği siyasi çizginin çok ötesine taşımıştır. Fakat Kleopatra'nın ölümüyle tahtın son varisi de ortadan kalkınca, Roma'nın hamisi konumuna gelen Octavianus'un başarılarının destanlaştırıldığı yeni bir tarih yazıcılığı başlamıştır.

KAYNAKLAR

- Adamson P. B. (1982). "Consanguineous Marriages in The Ancient World", *Folklore*, Vol. 93/1, 85-92.
- Adrienne, M. (2010). *The Poison King: The Life and Legend of Mithradates, Rome's Deadliest Enemy*, (Rew. By. L. Totelin), Princeton University Press, Princeton.
- Aelian, *De Natura Animalum*, (Çev. A. F. Scholfield), Book I-V, Vol. I, Harvard University Press, Cambridge 1957.
- Ager, S. L. (2005). "Familiarity Breeds: Incest and the Ptolemaic Dynasty", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 125, 1-34.
- Agusutus, *Res Gestae Divi Augusti*, (Çev. P. A. Brunt and J. M. Moore), Oxford University Press, Oxford, 1986.
- Akurgal, E. (1987). *Anadolu Uygarlıkları*, Net Yayınları, İstanbul.
- Alan Rowe- Rees, B. R. (1957). "A Contribution to the Archaeology of the Western Desert, IV: The Great Serapeum of Alexandria", *Bulletin of the John Rylands Library*, Vol. 39, 485-520.
- Allen, T. D. (2009). *The Ancient Egyptian Family. Kinship and Social Structure*, Routledge&New York.
- Alston, R. (2003). *Soldier and Society in Roman Egypt. A Social History*, Routledge& London.
- Alston, R. D. (2015). *Rome's Revolution. Death of the Republic and Birth of the Empire*, Oxford.
- Ammianus Marcellinus. *Roman Antiquities*, (Çev. J. C. Rolfe), Vol II, Books 20-26, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, 1935-1940.
- Apollodorus. *The Library*, (Çev. J. G. Frazer), Loeb Classical Library, Volumes I, Books 1-3.9, Harvard University Press, Cambridge, 1921.

- Appian. *Roman History*, (Çev. Horace White), The Civil Wars, Vol. III, Books 1-3. 26, Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1964.
- Appian. *The Foreign Wars*, (Çev. Horace White), The Macmillan Company, New York, 1899.
- Aristotele. *Politika*, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul, 2015.
- Aristotle. *Art of Rhetoric*, (Çev. J. H. Freese), Vol. 22, Harvard University Press, Cambridge&London, 1926.
- Aristotle. *Metaphysics*, Book I-9. Vols.17, 18, (Çev. H. Tredennick), Loeb Classical Library, Harvard University Press, London, 1933, 1989.
- Aristotle. *Metorologika*, <http://classics.mit.edu/Aristotle/meteorology.1.i.html>.(Erişim Tarihi: 15. 06. 2017)
- Aristotle. *Politics*, (Çev. Benjamin Jowett), Batoche Books, Kitchener, 1999.
- Aristotle. *Problems*, (Ed. E. S. Forster), Vol. VII, Oxford University Press, Oxford, 1927.
- Arslan, M. (2007). *Mithradates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı*, Odin Yayıncılık, İstanbul.
- Ashton S. A. (2003). "Cleopatra: Goddess, Ruler or Legend ", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S.A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, London, 25-30.
- Ashton, S. A. (1999). *Ptolemaic Royal Sculpture from Egypt: Greek and Egyptian Traditions and Their Interaction*, (Basılmamış Doktora Tezi), King's College, London.
- Ashton, S. A. (2008). *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford.
- Athenaeus. *The Deipnosophists, or Banquet of the Learned: Volume I*, (Çev. C. D. Yonge), Benediction Classics, London, 1854.
- Atlan, S. (2014). *Roma Tarihi'nin Ana Hatları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

- Aulus Cornelius Gellius. *Noctes Atticae (Attic Nights)*, Çev. J. C. Rolfe, Vol. II, Loeb Classical Library, 1927.
- Bagnall R. S., Davoli P., (2011). “Archaeological Work on Hellenistic and Roman Egypt, 2000-2009, *American Journal of Archaeology*, Vol. 115/1, 103-157.
- Bagnall, R. S. (2002). “Alexandria: Library of Dreams”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 146/4, 348-362.
- Barkai, R. (1998). *A History of Jewish Gynaecological Texts in the Middle Ages*, Brill, Boston.
- Barnes, R. (2014). “Musaların Tavuk Kümesinde Dünyadan Uzak Yaşayan Kitapçıları: Antik İskenderiye Kütüphanesi”, *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der. Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara, 83-103.
- Barnes, T. (2009). “The First Emperor: The View of Late Antiquity”, *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford, 277-287.
- Bell, H. I. (1927). “Alexandria”, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 13^{3/4}, 171-184.
- Bennett J. C., Depauw M., (2007). “The Reign of Berenike IV (Summer 58-Spring 55 BC)”, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Bd. 160, 211-214.
- Bennett, C. (2002). “The Chronology of Berenike III”, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Bd. 139, 143-148.
- Bennett, C. (2003). “Drusilla Regina”, *The Classical Quarterly*, New Series, Vol. 53/1, 315-319.
- Bernal, M. (2003). *Kara Athena*, (Çev. Özcan Buze), Kaynak Yayınları, İstanbul
- Berthelot, M. (Ed). (1888). *Collection Des Anciens Alchimistes Grecs*, G. Steinheil, Paris.

- Bianchi, R. S. (2003). "Images of Cleopatra VII Reconsidered ", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, London, 13-23.
- Bilgiç, E. (2014). "Epigrafik Veriler Işığında Antikçağ Anadolu'sunda Eğitim", *Cedrus*, Sayı II, 323-338.
- Bingen, J. (1995). *The C.Ord. Ptol. 75-76 royal decess (Heracleopolis, 41 BC)*, Vol. 70/139-40, 206-222.
- Birch, S. (1864). *Two Egyptian Tablets of the Ptolemaic Period*, London.
- Birnbaum, E. (2004). "Portroyals of the Wise and Virtuous in Alexandrian Jews' Perceptions of Themselves and Others", *Ancient Alexandria Between Egypt and Greece*, (Ed. W. V. Harris and G. Ruffini), Boston, 125-160.
- Bonazzi, M. (2007), "Eudoros of Alexandria and Early Imperial Platonism", *Bulletin of The Institute of Classical Studies. Supplament*, Vol. 94, 364-377.
- Bourne, A. W. (1963). "Consanguineous Marriage", *The British Medical Journal*, Vol. 2/5372, 1590-1591.
- Bowers, J. M. (1983). "I am Marble-Constant: Cleopatra's Monuments End, *Huntington Library Quarterly*, 46/4, 283-297.
- Brazil, W. (2014). "İskenderiye: Eski Dünya'nın Merkezi", *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der. Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara, 53-81.
- Brenk, F. E. (1992). "Antony-Osiris, Cleopatra-Isis: The End of Plutarch's Antony", (Ed. P. A. Stadter), *Plutarch and the Historical Tradition*, Routledge, London, 159-182.
- Brier B., Hobbs. H. (2008). *Daily Life of the Ancient Egyptians*, The Greenwood Press, London.
- Bryan, Besty M. (2003). "The 18th Dynasty Before the Amarna Period", *The Oxford History of Ancient Egypt*, (Ed. Ian Shaw), Oxford University Press, 207-264.

- Burstein, S. M. (2004). *The Reign of Cleopatra*, Greenwood Press, London.
- Buszard, B. (2010). “The Speech of Greek and Roman Women in Plutarch’s Lives”, *Classical Philology*, Vol. 105/1, 83-115.
- Caesar, *Alexandrian War, African War. Spanish War*, (Çev. A. G. Way), Vol. III, Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1955.
- Caesar. *Alexandrian War. African War. Spanish War*, (Çev. A. G. Way), Loeb Classical Library, 1955.
- Caesar. *İç Savaş (Commentarii de Bello Civili)*, (Çev. F. Akderin), İstanbul, 2007.
- Capponi, L. (2004). “The Oikos of Alexandria”, *Ancient Alexandria Between Egypt and Greece*, (Ed. W. V. Harris and G. Ruffini), Brill Academic Publishers, Leiden, 115-124.
- Cassius Dio Cocceianus. *Roman History*, (Ed.by. J. Henderson), (Translated by Earnest Cary), Vol. IV, Books XLI-XLV, Loeb, Harvard University Press, England, 1916.
- Casson, L. (2002). *Libraries in the Ancient World*, Yale University Press, London.
- Catullus. *Carmina*, (Çev. E. T. Merrill), Harvard University Press, Cambridge, 1893.
- Celsus. *De Medicina*, (Ed. W. G. Spencer), Harvard University Press, Cambridge, 1971.
- Chamoux, F. (2002). *Hellenistic Civilization*, (Çev. M. Roussel and M. Roussel), Blackwell Publishing, Malden&Oxford.
- Chaudhuri, P. (2012). “Naming Nefas: Cleopatra on The Shield of Aeneas”, *Classical Quarterly*, Vol. 62. 1, 223-226.
- Christensen, W. (2005). *Great Empires of the Past: Empire of Ancient Egypt*, New York.
- Cicero. *Epistulae Ad Familiares*, (Çev. D. R. Shackleton Bailey), Vol. I-II, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

- Cicero. *Letters to Atticus*, (Çev. E. O. Winstedt), Vol. 3, Harvard University Press. 1961.
- Cicero. *The Fourteen Orations (Philippics) of Cicero against Marcus Antonius*, (Çev. C. D. Yonge), Digireads.com Publishing, 2009.
- Cicero. *The Orations Of Marcus Tullius Cicero*, (Çev. C. D. Yonge), George Bell & Sons, London, 1891.
- Clay C. Paul C. and Senecal C. (2009). *Envisioning Women in World History: Prehistory-1500*, Vol. 1, Mc. Graw-Hill Higher Education, Boston.
- Clement of Alexandria, *StRomata*, https://en.wikisource.org/wiki/Ante-Nicene_Fathers/Volume_II/CLEMENT_OF_ALEXANDRIA/The_Stromata,_or_Miscellanies/Book_I. (Erişim Tarihi: 12.05.2016)
- Cluett, R. (2009). “The Continuator: Soldiering On”, *A Companion to Julius Caesar*, (ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford, 192-205.
- Copeman, P. W. M. (1978). “Cleopatra's Needle”, *The British Medical Journal*, Vol. 1/ 6106, 154-155.
- David, R. (2003). *Handbook to Life in Ancient Egypt*, Facts on File Library of World History, New York.
- Davis, A. T. (1969). “Cleopatra Rediviva [‘Cleopatra Rediviva’]”, *Greece & Rome*, Vol. 16/1, 91-94.
- Delaney, A. E. (2014). “Reading Cleopatra VII: The Crafting of a Political Persona”, *The Kennesaw Journal of Undergraduate Research*, Vol. 3/I, Article 2, 1-9.
- Demir, M. (2012). “Herodotos ve Yabancı Kültürler: Mısır Örneği”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII/2, 315-338.
- Demir, M. (2014). *Lidyalılar Mythos'tan Logos'a*, Türk Tarih Kurumu, Ankara
- Demircioğlu, H. (2011). *Roma Tarihi*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

- Demiriş, B. (2006). “İskenderiye: Antik Çağ Akdeniz’inde Bir Kültür Kenti”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Ankara, 9/34, 75-87.
- Dio Cassius. *Roman History*,(Çev. E. Cary), Vol. III, Books XXXVI-XL, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Brooklyn, 1914.
- Dio Cassius. *Roman History*,(Çev. E. Cary), Vol. IV, Books XLI-XLV, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Brooklyn, 1916.
- Dio Cassius. *Roman History*,(Çev. E. Cary), Vol. V, Books XLVI-L, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Brooklyn, 1916.
- Dio Cassius. *Roman History*,(Çev. E. Cary), Vol. VI., Books LI-LV, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Brooklyn, 1917.
- Diodorus Siculus. *Library of History*,(Çev. C. Bradford Welles), Vol VIII, Books 16.66-17, Loeb Classical Library, Cambridge, 1963.
- Diodorus Siculus. *Library of History*, (Çev. C. H. Oldfather),Vol I, Books 1-2.34, Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1933.
- Diodorus Siculus. *Library of History*, (Çev. Francis R. Walton), Vol XI, Books 21-32, Loeb Classical Library, Cambridge, 1957.
- Diodorus Siculus. *Library of History*, (Çev. Russel M. Geer), Vol IX, Books 18-19.65, Loeb Classical Library, Cambridge, 1947.
- Diodorus Siculus. *Library of History*, (Çev. Russel M. Geer), Vol X, Books 19. 66-20, Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1954.
- Diogenes Laertius. *Lives Of Eminent Philosophers*, (Çev. R. D. Hicks), Harvard University Press, Cambridge, 1972.
- Dundas, G. S. (2002). “Augustus and The Kingship of Egypt”, *Historia: Zeitschrift für Aite Geschichte*, Bd. 51/4, 433-448.
- Dürüşken, Ç. (2001). *Antik Çağ’da Doğan Bir Eğitim Sistemi Rhetorica. Roma’da Rhetorica Eğitimi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

- El Daly, O. (2003). "The Virtuous Scholar": Queen Cleopatra in Medieval Moslem/Arab Writings", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, London, 51-54.
- El Daly, O. (2005). *Egyptology: The Missing Millenium Ancient Egypt in Mediaval Arabic Writings*, Routledge Publications, Londra&New York.
- Erhat, A. (1993). *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Erskine, A. (1995). "Culture and Power in Ptolemaic Egypt: The Museum and Library of Alexandria", *Greece & Rome*, Vol. 42/1, 38-48.
- Etienne, M. (2003). "Queen, Harlot or Lecherous Goddess? An Egyptological Approach to a Roman Image of Propaganda", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, London, 95-101.
- Eusebius. *Chronicle*, (Çev. R. Bedrosian), Sources of the Armenian Tradition, Long Beach, New Jersey, 2008.
- Evans, J. A. (1931). *Daily Life in the Hellenistic Age from Alexander to Cleopatra*, Daily Life Through History Series, The Greenwood Press, London.
- Fantham, E. (2009). "Caesar as an Intellectual", *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford, 141-156.
- Finley, M. I. (2007). *Antik Çağ Ekonomisi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Fischer-Bovet, C. (2014). *Army and Society in Ptolemaic Egypt*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Flavius Arrianos. *İskender'in Seferi*, (Çev. F. Akderin), Alfa Yayıncılık, İstanbul. 2004.
- Flavius Iosephus. *The Works of Iosephus: New Updated Edition*, (Çev. A. M. William Whiston,), New York, 1998.
- Flemming, R. (2007). "Women Writing and Medicine in The Classcial World", *The Classical Quarterly*, Vol. 57/1, 257-279.

- Florus. *Epitome of Roman History*, (Çev. E. S. Forster), Loeb Classical Library, Brooklyn, 1929.
- Foss, M. (2011). *The Search for Cleopatra: The True Story of History's Most Intriguing Woman*, Arcade Publishing, New York.
- Fraser, P. M. (1955). "Bibliography: Graeco-Roman Egypt Greek Inscriptions (1955)", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 42. 105-115.
- Fraser, P. M. (1957). "Mark Antony in Alexandria-A Note", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 47/½, 71-73.
- Fraser, P. M. (1961). "Bibliography: Graeco-Romen Egypt, Greek Inscriptions (1960)", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 47, 139-149.
- Fraser, P. M. (1962). "Bibliography: Graeco-Roman Egypt: Greek Inscriptions (1961)", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 48, 1962, 141-157.
- Fraser, P. M. (1970). "A Prostagma of Ptolemy Auletes from Lake Edku, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 56, 179-181.
- Freeman, C. (2013). *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Çev. Suat Kemal Angı), Dost Kitabevi, Ankara.
- Galen. *On Antidotes*, (in Prudence J. Jones), *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklohama Press, Oklohama, 2006.
- Galen. *On Diseases and Symptoms*, (Çev. Ian Johnston), Cambridge University Press, New York, 2006.
- Galen. *The Writings of Hippocrates and Galen*, (Çev. John Redman Coxe), (for Galen, *Commentarius in Hippocratis Epidemias*, III.), Lindsay & Blakiston, Philadelphia, 1846.
- Gellius. *Attic Nights*, (Çev. J. C. Rolfe), Loeb Classical Library, Vol. I, Books 1-5, 1927.
- Goldsworthy, A. (2010). *Caesar*, (Çev. E. Kurtluoğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Goldsworthy, A. (2014). *Augustus. First Emperor of Rome*, Yale University Press, New Haven.
- Goudchaux, G. W. (2003). "Cleopatra the Seafarer Queen: Strabo and India", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, London. 109-112.
- Grant, M. (2011). *Cleopatra*, Hachette Publishing, Oxford.
- Green, W. M. (1932). "Julius Caesar in the Augustan Poets", *The Classical Journal*, Vol. 27/6, 405-411.
- Griffin, J. (2009). "Shakespeare's Julius Caesar and the Dramatic Tradition", *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford, 371-398.
- Griffiths, J. G. (1961). "The Death of Cleopatra VII", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 47, 113-118.
- Griffiths, J. G. (1965) "The Death of Cleopatra VII: A Rejoinder and A Postscript", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 51, 209-211.
- Grimal, N. (2005). *A History of Ancient Egypt*, (Çev. I. Shaw), Blackwell Publishing, Oxford.
- Grimm, G. (2003). "Alexandria in the Time of Cleopatra", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, London, 45-50.
- Grummel, W. C. (1954). "The Cleopatra Ode", *The Classical Journal*, Vol. 49/8, 359-361.
- Hankey, J. (2001). *A Passion for Egypt: Arthur Weigall, Tutankhamun and the "Curse of the Pharaohs"*, I. B. Tauris Publishers, London.
- Hardie, P. (2002). "Virgil's Ptolemaic Relations", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 98, 25-44.

- Herodotos. *Herodot Tarihi*, (Çev. M. Ökmen), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.
- Hillard, T. W. (2002). "The Nile Cruise of Cleopatra and Caesar", *The Classical Quarterly*, Vol. 52/2, 549-554.
- Homer. *The Odyssey*, (Çev. A. T. Murray), Book 1-12, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Brooklyn, 1919.
- Hopkins, K. (1980). "Brother-Sister Marriage in Roman Egypt", *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 22/3, 303-354.
- Horatius. *The Odes of Horace*, (Çev. J. H. Kaimowitz), John Hopkins University Press, Baltimore, 2008.
- Howatson, M. C. (ed.) (2013). *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, (Çev. Faruk Ersöz), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Hölbl, G. (2001). *A History Of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, London.
- Hubbard, T. K. (ed.), (2003). *Homosexuality in Greece and Rome: A Sourcebook of Basic Documents*, University of California Press, Berkeley.
- Huzar, E. G. (1986). "Mark Antony: Marriages vs. Careers", *The Classical Journal*, Vol. 81/2, 97-111.
- Irby, Georgia L., Massie and Paul T. Keyser. (2002). *A Sourcebook: Greek Science of the Hellenistic Era*, Routledge, London.
- Isokrates. *Busiris*, (Çev. G. Norlin), Loeb Classical Library, Vol. I., Harvard University Press, Brooklyn, 1980.
- Iustinus. *Historiae Philippicae/Epitomae of The Philippic History of Pompeius Trogus*, (Çev. J. S. Watson), Books 13-15, Henry G. Bohn. John Child And Son Printers, Bungay, 1853.
- İplikçioğlu, B. (1997). *Eskibatu Tarihi I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

- İplikçioğlu, B. (2000). *Hellen ve Roma Tarihi'nin Anahatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Johansen, F. (2003). "Portraits of Cleopatra–Do they Exist? An Evaluation of the Marble Heads Shown at the British Museum in the Exhibition Cleopatra of Egypt: from History to Myth", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, London. 75-79.
- Johnson, W. R. (1967). "A Queen, a Great Queen? Cleopatra and Politics of Misrepresentation", *A Journal of Humanities and the Classics*, Vol. 6/3, 387-402.
- Jouanna, J. (2012). *Greek Medicine from Hippocrates to Galen, Studies on Ancient Medicine*, (Çev. Neil Allies), (Ed. Philip van Der Eijk), Brill&Leiden.
- Kaçar, T. (2008). "Gesta Republicae Romanae: Klasik Roma'da Cumhuriyet'in Kısa Tarihi", *Doğu Batı*, 11/47, 11-35.
- Kallen, S. A. (2013). *Pharaohs of Egypt*, ReferencePoint Press, San Diego&CA.
- Kaya, M. A. (2000). "Suriye Krallığı'nın Büyük Menderes Havzasındaki Kolonileri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XV, 121-136.
- Kleiner, D. E. E. (2005). *Cleopatra and Rome*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge.
- Kostuch, L. (2014). "Ancient Philosophy of Lovesickness Plutarch. *Cleopatra and Eros*", *Spoleczenstwo Edukacja*, Vol. 14/2, 5-14.
- Krakow, A. F. (2009). "The End of Hellenism and Rise of A New World Order, The Battle of Actium and Propaganda on Coins: From Cleopatra and Antony to Augustus", *Classica Cracoviensia*, XIII, 35-54.
- Kuhlman, E. (2002). *A to Z of Women in World History*, Facts on File Library of World History, New York.
- Laes, C. (2009). "Pedagogues in Greek Inscriptions in Hellenistic and Roman Antiquity", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Vol. 171, 113-122.

- Lang, P. (2013). *Medicine and Society in Ptolemaic Egypt, Studies in Ancient Medicine*, Vol. 41, Brill&Boston.
- Lange, C. H. (2011). "The Battle of Actium: A Reconsideration", *Classical Quarterly*, Vol. 61/2, 608-623.
- Lapidge, M. (2005). *The Anglo-Saxon Library*, Oxford University Press, New York.
- Leigh, M. (2009). "Neronian Literature: Seneca and Lucan", *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford, 239-251.
- Lendering, J. (2009). *Büyük İskender*, (Çev. B. Sengir), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Lesko, B. S. (1991). "Women's Monumental Mark on Ancient Egypt", *The Biblical Archaeologist*, Vol. 54/1, 4-15.
- Levick, B. (2009). "Caesar's Political and Military Legacy to the Roman Emperors", *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford, 209-223.
- Lieu, S. N. C. (2014). "Romalı Doğu'da Alimler ve Öğrenciler", *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der. Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara, 159-177.
- Lintott, A. (2009). "The Assassination", *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford, 72-82.
- Livius. *History of Rome*, (Çev. William A. McDevitte), Book CXX, Henry G. Bohn. John Child and Son Printers, York Street&Covent Garden&London, 1850.
- Livy. *History of Rome*, (Çev. William Heinemann), Books XL-XLII Cambridge&Mass, Harvard University Press, Cambridge&London, 1938.
- Livy. *History of Rome*, (Çev. William Heinemann), Books XXVI-XXVII, Harvard University Press, Cambridge, 1943.
- Livy. *History of Rome*, (Çev. William Heinemann), Books XXXV-XXXVII, Harvard University Press, Cambridge, 1935.

- Lloyd, A. B. (2003). "Ptolemaic Period (332-30 BC)", *The Oxford History of Ancient Egypt*, (Ed. I. Shaw), Oxford University Press, New York, 388-413.
- Lord, L. E. (1938). "The Date of Julius Caesar's Departure from Alexandria", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 28, 19-40.
- Lucan. *The Civil War*, (Çev. J. D. Duff), Books I-X (Pharsalia), Loeb Classical Library No. 220, Harvard University Press, Brooklyn, 1962.
- Luce, J. V. (1963). "Cleopatra as *fatale monstrum* (Horace, *Carm* 1.37.21)", *The Classical Quarterly*, Vol. 13/2, 251-257.
- Lucius Annaeus Seneca. "On Anger", *Moral Essays*, (Çev. John W. Basore), Vol. 1, W. Heinemann, London, 1928.
- Macleod, R. (2014). (der.), *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, Dost Kitabevi, Ankara.
- Mahaffy, J. P. (1915). "Cleopatra VI", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 2/1, 1-4.
- Malalas. *The Chronicle of John Malalas*, (Çev. E. Jeffreys et. all), Australian Association For Byzantine Studies, Melbourne, 1986.
- Manetho. *History of Egypt and Other Works*, (Çev. W. G. Waddel), Loeb Classical Libraray No. 350, Harvard University Press, Brooklyn, 1940.
- Manning, J. G. (2010). *Last Pharaohs: Egypt under the Ptolemies, 305-30 BC*, Princeton University Press, Princeton.
- Mansel, A. M. (1995). *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Marrou, H. I. (1956). *A History of Education in Antiquity*, The University of Wisconsin Press.
- Martial. *Epigrams*, (Ed. W. Heraeus-J. Borovskij), Leipzig, 1925.

- McJannet, L. (1993), "Antony and Alexander: Imperial Politics in Plutarch, Shakespeare and Some Modern Historical Texts", *College Literature*, Vol. 20/3, 1-18.
- Meiklejohn, K. W. (1934). "Alexander Helios and Caesarion", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 24, 191-195.
- Mellor, R. (1999). *The Roman Historian*, Rotledge Publishing, London&New York.
- Middleton, R. (1962). "Brother-Sister and Father-Daughter Marriage in Ancient Egypt", *American Sociological Review*, Vol. 27/5, 603-611.
- Miller R. R., Browning, S. (2008). *Cleopatra, Ancient World Leaders*, House Publishers, New York.
- Minnen, P. V. (2003). "A Royal Ordinance of Cleopatra and Related Documents", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, London, 35-44.
- Momigliano, A. (2011). *Modern Tarihçiliğin Klasik Temelleri*, (Çev. Güneş Ayas), İthaki Yayınları, İstanbul.
- Mond, R., Myers, O. H. (1934). *The Bucheum*, Routledge, London.
- Nicolaus Damascenus. *Nicolaus of Damascus' Life of Augustus: A Historical Commentary Embodying a Translation*, (Çev. C. M. Hall), Kessinger Publishing, 1923.
- Nutton, V. (2004). *Ancient Medicine*, Series of Antiquity, Routledge, London.
- Oldfather, W. A. (1924). "Friend of Plutarch's Grandfather", *Classical Philology*, Vol.19/2, 1924, 177.
- Orland R. M., Orland F. J., Orland P. T. M. (1990). "Psychiatric assessments of Cleopatra: a challenging evaluation", *Psychopathology* 23, 169-175.
- Ovidius. *Dönüşümler*, (Çev. İ. Z. Eyüboğlu), Payel Yayınları, İstanbul, 1994.

- Parker, H. N. (2012). "Galen and The Girls: Sources for Women Medical Writers Revisited", *Classical Quarterly*, Vol. 62. 1, 359-386.
- Paterson, J. (2009). "Caesar The Man", *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford, 126-140.
- Paton, W. R. (1916-18). *Greek Anthology*, <http://www.attalus.org/poetry/anth9a.html>(Erişim Tarihi: 27.03.2017).
- Pausanias. *Description of Greece*, (Çev. W. H. S. Jones, Litt. D, and H. A. Omerod), Vol 4, Harvard University Press, Brooklyn, 1918.
- Peacock, D. (2003). "The Roman Period (30 BC-AD 395)", *The Oxford History of Ancient Egypt*, (Ed. I. Shaw), Oxford University Press, New York, 414-436.
- Pelling, C. (2009). "The First Biographers: Plutarch and Suetonius", *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford, 252-266.
- Pelling, C. B. R. (1980). "Plutarch's Adoption of His Source-Material", *The Journal of Hellenistic Studies*, Vol. 100, 127-140.
- Philon. *The Special Laws*, (Çev. F. H. Colson), (Ed. G. P. Goold), Loeb Classical Library, Vol. VII, Harvard University Press, Brooklyn, 1920.
- Philostratus & Euopius. *The Lives of the Sophists*, (Çev. Wilmer Cave Wright), London 1922.
- Philostratus. *Lives of the Sophists*, (Çev. W. C. Wright), Loeb Classical Library No: 134, London, 1922.
- Pincock, R. (2015). "Cypriot Bronze Coins of Cleopatra with Caesarion: Two Eagles on Ptolemaic Coins Representations of Co-Regency", 1-17. <http://www.ptolemaic.net/NMpdfs/CleopatraCaesarionTwoEagles.pdf> (Erişim Tarihi: 26.11.2015).
- Plato. *Laws*, (Çev. R. G. Bury), Harvard University Press, London, 1967-1968.
- Plato. *Protagoras*, (Çev. W. R. M. Lamb), Harvard University Press, London, 1967.

- Pliny. *Natural History*, (Çev. H. Rackham), Vol. III, Books 8-11, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Brooklyn 1961
- Plutarkhos. *Agesilaus and Pompey., Pelopidas and Marcellus*, (Çev. B. Perrin), Lives, Vol. V, Loeb Classical Library, 1917.
- Plutarkhos. *Demetrius. Ppyrhus and Gaius Marius*, (Çev. B. Perrin), Lives, Vol. IX, Harvard University Press, Cambridge, 1920.
- Plutarkhos. *Dion and Brutus. Timoleon and Aemilius Paulus*, (Çev. B. Perrin), Lives, Vol. VI, Loeb Classical Library, 1918.
- Plutarkhos. *İskender & Caesar*, (Çev. F. Akderin), Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Plutarkhos. *Marcus Antonius*, (Çev. M. Özaktürk), TTK Basımevi, Ankara, 1992.
- Plutarkhos. *Moralia*, (Ed. F. C. Babbitt), Vol. V, Loeb Classical Library, Brooklyn, 1936.
- Polybius. *Histories*, (Çev. Evelyn S. Shuckburgh), Macmillan Press, London & New York, Reprint by Bloomington, 1962.
- Pomeroy, S. B. (1984). *Women in Hellenistic Egypt. From Alexander to Cleopatra*, Schoken Books, New York.
- Pomeroy, S. B. (1995). *Goddesses, Whores, Wives, and Slaves. Women in Classical Antiquity*, New York.
- Propertius. *Elegies*, (Çev. L. Richardson), Vol I-IV, American Philological Association Series of Classical Texts, University of Oklahoma Press, 1977.
- Prudence, J. J. (2006). *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklahoma Press, Norman.
- Ptolemy Claudius. *Tetrabiblos*, (Çev. F. E. Robbins), (Ed. G. P. Goold), Loeb Classical Library, Harvard University Press, Brooklyn, 1940.
- Raaflaub, K. (2009). "Bellum Civile", *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford, 175-191.

- Ray, J. (2003). "Cleopatra in the Temples of Upper Egypt: The Evidence of Dendera and Armant", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S.A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, London, 9-12.
- Reed, J. D. (1998). "The Death of Osiris in "Aeneid", 12.458", *The American Journal of Philology*, Vol. 119/3, 399-418.
- Reinhold, M. (1982). "The Declaration of War against Cleopatra", *The Classical Journal*, Vol. 77/2, 97-103.
- Retief, F. P., Cilliers L. (2005). "The Death of Cleopatra", *Acta Theologica Supplementum 7*, 79-88.
- Ritner, R. K. (1998). "Egypt under Roman Rule: The Legacy of Ancient Egypt", *The Cambridge History of Egypt, Islamic Egypt 640-1517, Volume I*, (Ed. C. F. Petry), Cambridge University Press, Cambridge, 1-33.
- Robert T., Broughton S. (1942). "Cleopatra and The Treasure of The Ptolemies", *The American Journal of Philology*, Vol. 63/3, 328-332.
- Roller, D. W. (2003). *The World of Juba II and Kleopatra Selene. Royal Scholarship on Rome's Afrikan Frontier*, Routledge Classical Monographs, New York.
- Roller, D. W. (2010). *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford.
- Rostovtzeff, M. I. (1936). "The Hellenistic World and its Economic Development", *The American Historical Review*, Vol. 41/2, 231-252.
- Saphiro, H. A. (1981). *Art, Myth and Culture: Greek Vases From Southern Collections*, New Orleans Museum of Art, Tulane University.
- Scheidel, W. (2004). "Creating a Metropolis: A Comparative Demographic Perspective", *Ancient Alexandria Between Egypt and Greece*, (Ed. W. V. Harris and G. Ruffini), Boston&Leiden, 1-32.

- Select Papyri. (Ed. T. E. Page), *Non-Literary Papyri Public Documents*, (Çev. A. S. Hunt-C. C. Edgar), Loeb Classical Libraray, Vol. II, Harvard University Press, Brooklyn, 1963.
- Sheppard, S. (2009). *Actium 31 BC. Downfall of Antony and Cleopatra*, Osprey Publishing, Oxford.
- Skeat, T. C. (1953). "The Last Days of Cleopatra: A Chronological Problem", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 43, 98-100.
- Skeat, T. C. (1962). "Notes on Ptolemaic Chronology: III The First Year which is also The Third: A Date in The Reign of Cleopatra VII", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 48, 100-105.
- Smith, W. (1873). *A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, Spottiswoode and Co, London.
- Soranus, *Gynaeica*, (Çev. Owsei Temkin), The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1956.
- Southern, P. (2001). *Julius Caesar*, Tempus.
- Southern, P. (2006). *The Roman Army: A Social and Institutional History*, Abc Clio, California.
- Southern, P. (2007). *Antony and Cleopatra*, Amberley Publishing, Great Britain.
- Spier, J. (1989). "A Group of Ptolemaic Engraved Garnets", *The Journal of The Walters Art Gallery*, Vol. 47, 21-38.
- Staden, H. V. (2004). "Galen's Alexandria", *Ancient Alexandria Between Egypt and Greece*, (Ed. W. V. Harris and G. Ruffin), Boston.
- Stadter, P. A. (1999). "Philosophos kai Philandros: Plutarch's View of Women in the Moralia and Lives", *Plutarch's Advice to The Bride and Groom and a Consolation to His Wife*, (Ed. S. B. Pomeroy), Oxford University Press, New York, 173-182.

- Stanwick, P. E. (1922). "A Royal Ptolemaic Bust in Alexandria", *The Journal of American Research Center in Egypt*, Vol. 29, 131-141.
- Stephens, S. (2005). "Lessons of The Crocodile", *Symposium: Imperial Trauma, Common Knowledge Part 1*, Vol. 11. 2, 215-239.
- Stillwell, R- McDonald, W. L.-McAlister, M. H. (1976). *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Princeton University Press, Princeton.
- Stoll, E. E. (1928). "Cleopatra", *The Modern Language Review*, Vol. 23/2, 145-163.
- Strabo. *Geography*, (Çev. H. L. Jones), Loeb Classical Library, Vol. 8, Book 17 and General Index, Harvard University Press, 1967.
- Suetonius. *On İki Caesar'ın Yaşamı*, (Çev. F. Telatar-G. Özaktürk), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2008.
- Suzman, J. (2013). "On Playing Cleopatra", *Shakespeare in Southern Africa*, Vol. 25, 1-12.
- Tacitus. *Complete Works of Tacitus*, (Ed. Alfred John Church-William Jackson Brodribb-Sara Bryant), Random House, New York, 1942.
- Tait, J. (2003). "Cleopatra by Name", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, London, 3-8.
- Takacs, S. A. (1995). "Alexandria in Rome", *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 97, 263-276.
- Tanner, R. G. (2014). "Aristoteles'in Eserleri: İskenderiye Koleksiyonunun Muhtemel Kökenleri", *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der: Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara, 105-120.
- Tarn, W. W. (1928) "The Hellenistic Ruler-Cult and Daemon", *The Journal of Hellenistic Studies*, Vol. 48/2, 206-219.
- Tarn, W. W. (1932). "Alexander Helios and The Golden Age", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 22/2, 135-160.

- Taylor, L. R. (1957). "The Rise of Jullius Caesar", *Greece & Rome*, Vol. 4/1, 10-18.
- Tekin, O. (1997). *Antik Nümismatik ve Anadolu. Arkaik ve Klasik Çağlar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- The Letter of Aristeas To Philocrates*. (Ed. R. H. Charles), The Clarendon Press, Oxford, 1913.
- Thompson, D. J. (2003). "Cleopatra VII: The Queen on Egypt", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker, and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, London. 31-34.
- Toher, M. (2009). "Augustan and Tiberian Literature", *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford, 224-238.
- Tyldesley, J. (1998). *Hatchepsut, The Female Pharaoh*, Penguin Books, London.
- Tyldesley, J. (2008). *Cleopatra: Last Queen of Egypt*, Basic Books, London.
- Ullman, B. L. (1957, Feb). "Cleopatra's Pearls", *The Classical Journal*, Vol. 52/5, 193-201.
- Uncu, E. (2013). "Mezopotamya, Anadolu ve Mısır Medeniyetlerinde Güneş Kültü", *History Studies*, Vol. 5/1, 349-366,
- Üreten, H. (2008). "Antikçağ Anadolu'sunda Bir Kültür Merkezi Pergamon-Kraliyet-Kütüphanesi", *Türk Kütüphaneciliği* 22/4, 435-450.
- Valerius Maximus. *Memorable Deeds and Sayings One Thousand Tales from Ancient Rome*, (Çev. H. J. Walker), Indianapolis, 2004.
- Vallance, J. (2014). "Kütüphanedeki Doktorlar: Kitapkurdu Apollonios'un Tuhaf Öyküsü ve Diğer Öyküler", *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der. Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara, 123-144.
- Velleius Paterculus. *Compendium of Roman History/Res Gestae Divi Augusti*, (Çev. F. W. Shipley), Loeb Classical Library, Harvard University Press, Brooklyn, 1961.

- Vergil. *Bucolics, Aeneid, and Georgics of Vergil*, (Ed. J. B. Greenough. Ginn & Co), Boston, 1900.
- Vergilius. *Aeneas*, (Çev. İ. Z. Eyuboğlu), Payel Yayınları, İstanbul, 2010.
- Vitruvius. *Mimarlık Üzerine On Kitap*, (Çev. Suna Güven), Yem Yayınları, 2005.
- Volkman, H. (1958). *Cleopatra: A Study in Politics and Propaganda*, (Çev. T. J. Cadoux), Sagamore Press, London.
- Walbank, Frank, W. (2002). *Polybius, Rome and the Hellenistic World. Essays and Reflections*, Cambridge University Press, New York.
- Walcot, P. (1988). "Plutarch on Sex", *Greece & Rome*, Vol. 45/2, 166-187.
- Walker S., Ashton S. A. (eds.), (2003). *Cleopatra Reassessed*, The British Museum Occasional Paper, London.
- Walker, S. ve Higgs, P. (Ed.), (2001). *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton.
- Weigall, A. (1923). *The Life and Times of Cleopatra Queen of Egypt: A Study in the Origin of the Roman Empire*, G. P. Puntham's Sons, London.
- Westermann, W. L. (1938). "The Ptolemies and The Welfare of Their Subjects", *The American Historical Review*, Vol. 43/2, 270-287.
- Whitehorne, J. (1994). *Cleopatras*, Routledge Publishing, London.
- Wilkinson, T. (2013). *Eski Mısır: M.Ö. 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul.
- Williams, J. (2003). "Imperial Style and the Coins of Cleopatra and Mark Antony", *Cleopatra Reassessed*, (Eds. S. Walker and S. A. Ashton), The British Museum Occasional Paper, London, 87-94.
- Wisniewska, L. (2012). "Cleopatra-A Queen, A Lover, A Mother: Transformations of The Image", *Argument*, Vol 2, 151-169.

- Wyke, M. (2002). *The Roman Mistress. Ancient and Modern Representations*, Oxford University Press, Oxford.
- Xenophon, *Anabasis*, (Trnas. Carleton L. Brownson), Books I-VII, Loeb Classical Library, London, 1922.
- Yıldız, N. (1998). “Eskiçağ Başvuru Eserleri ve Eskiçağ Sözlükçülüğü ve Sözlükleri”, *Kebikeç*, Sayı 6, 189-210.
- Yıldız, N. (2000). *Eskiçağda Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Yıldız, N. (2003). *Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Yount, L. (2008). *A to Z of Women in Science and Math*, Facts on File Publishing, New York.
- Zanker, P. (2009). “The Irritating Statues and Contradictory Portraits of Julius Caesar”, *A Companion to Julius Caesar*, (Ed. M. Griffin), Wiley-Blackwell Publishing, Oxford, 288-314.

EKLER

Ek-1

İskenderiye Kütüphanesi

Mısır, İskenderiye Kütüphanesi ve Mouseion sayesinde antik dünyanın entelektüel merkezi haline gelmiştir. Mısır'ın entelektüel başkenti İskenderiye'nin ön plana çıkması ise M.Ö. 4. yüzyılda Büyük İskender'in bu bölgeyi fethetmesiyle başlar.¹⁰⁰¹ M.Ö. 1. yüzyıla gelindiğinde çağın en büyük kütüphanesine ve eğitim kurumlarına sahip önemli bir entelektüel merkez konumuna dönüşen kentte görev yapan bilim insanları bir yandan dünyanın farklı bölgelerinden gelen çok sayıda öğrenciye eğitim verirken, diğer yandan da bilim dünyasına katkıda bulunacak araştırmalar yapıyorlardı.¹⁰⁰² Kozmopolit yapısının¹⁰⁰³ yanı sıra özellikle Atina'dan gelen bilim insanları ve diğer ülkelerden gelen öğrencilerle birlikte pek çok kültürün sentezlendiği entelektüel düşünce ve sanat merkezi haline gelen İskenderiye, Doğu Akdeniz'in en önemli kenti konumundaydı.¹⁰⁰⁴ İskenderiye'nin, Doğu ile Batı'nın birbiriyle kaynaştığı, Antik dünyanın farklı düşüncelerinin yorumlandığı bir yer olması, sadece Doğu Akdeniz'in değil dünyanın en önemli kenti olmasında etkendi.¹⁰⁰⁵

Büyük İskender'in ölümünden sonra Mısır'da yeni bir hanedan kuran Makedon kökenli Ptolemaioslar, Makedon-Yunan-Asya kültürlerinin kaynaştığı bir kent olan İskenderiye'yi, Yunan dünyasının yeni kültür merkezi haline getirdiler. Ticaret kadar eğitime de önem veren Ptolemaioslar, başkent İskenderiye'yi, M.Ö. 6. yüzyılda Tiran Peisistratos tarafından kurulan ilk kütüphanenin yer aldığı Atina ile yarışacak kadar görkemli hale getirmek ve Yunan dünyasının en önemli düşünce merkezi olarak şekillendirmek için hiçbir şeyden kaçınmadılar.¹⁰⁰⁶ Özellikle I. Ptolemaios Soter ve

¹⁰⁰¹ Plutarkhos, *İskender*, XXVI. 2-6.

¹⁰⁰² M. Foss, *The Search for Cleopatra: The True Story of History's Most Intriguing Woman*, Arcade Publishing, New York 2011, s. 37-38.

¹⁰⁰³ Strabon, İskenderiye nüfusunda üç farklı sınıfın yaşadığından bahsetmektedir. Bunlar yerli Mısır halkı, paralı askerler ve maceraperestler son olarak da kökeni Yunan olan "İskenderiyeliler" yani Yunan yaşam tarzını unutmayanlardır. Bkz. Strabo, *Geography*, 17. 1. 12.

¹⁰⁰⁴ M. Foss, *The Search for Cleopatra: The True Story of History's Most Intriguing Woman*, Arcade Publishing, New York 2011, s. 28-30; Walter Scheidel, "Creating a Metropolis: A Comparative Demographic Perspective", *Ancient Alexandria Between Egypt and Greece*, (Ed. W. V. Harris and G. Ruffini), Boston&Leiden 2004, s. 25; Nuray Yıldız, *Eskiçağda Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 60; Alan B. Lloyd, "Ptolemaic Period (332-30 BC)", *The Oxford History of Ancient Egypt*, (Ed. I. Shaw), Oxford University Press, New York 2003, s. 388-391.

¹⁰⁰⁵ Bedia Demiriş, "İskenderiye: Antik Çağ Akdeniz'inde Bir Kültür Kenti", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Ankara, 9/34, 2006, s. 75, 78.

¹⁰⁰⁶ Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, VII, XVII. 1; Nuray Yıldız, *Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003, s. 39-40.

ardılları yeni kütüphaneler inşa etme, bu kütüphanelere kitap tahsis etme konusunda Yunan bilim insanlarını Mısır'a getirme çabası içine girdiler. Entelektüellere, bilim adamlarına ve aydınlara gereken tüm maddi imkânların yanı sıra dilbilgisi kitapları, sözlükler, tefsirler ve yorumlar gibi bilimsel faaliyetler için gereken tüm materyale kolayca ulaşmalarını sağladılar. Bilimsel ve sanatsal çalışmalarına destek vererek yeni çalışmalar yapmaya teşvik ettiler. Bilim ve sanat enstitülerinin kurulmasına ön ayak oldular. İskenderiyeli bilim adamları ve entelektüeller ise kendileri için mükemmel bir çalışma ortamı sağlayan Ptolemaioslar sayesinde önemli başarılarla imza atarak hem mevcut bilim anlayışının hem de yeni bilimsel çalışmaların geniş kitlelere yayılmasında önemli bir rol oynadılar.¹⁰⁰⁷ Böylece Hellenistik dünyanın “entelektüel” başkenti olma sıfatı ile ön plana çıkan İskenderiye lüks düşkünlüğü, kültürel etkinliklerin çokluğu ve fikir alışverişlerinin yapıldığı bir ortamın varlığı nedeniyle bu sıfatı taşımayı hak eden bir kent haline geldi.¹⁰⁰⁸

İskenderiye kentinin entelektüel merkez olmasında İskenderiye Kütüphanesi, Mouseion ve akademik camiadaki seçkin entelektüellerin rolü büyüktü. Zira özellikle İskenderiye Kütüphanesi zengin kitap koleksiyonunun yanı sıra çok sayıda bilginin görev yaptığı bir eğitim kurumuydu. Kütüphanede çalışan bu bilginlerin isimleri 1914 yılında Yukarı Mısır'da ele geçirilen ve M.Ö. 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen *1241 Oksyrhynkhos* papirüsünde mevcuttur. Buna göre, Phaleronlu Demetrios M.Ö. 282 yılına kadar; Ephesoslu Zenodotos M.Ö. 282-260, Kyreneli Kallimakhos M.Ö. 260-240, Rodoslu Apollonios M.Ö. 240-230, Kyreneli Eratosthenes M.Ö. 230-195, Byzantionlu Aristophanes M.Ö. 195-180, Apollonios Eidographos M.Ö. 180-160, Samothrakeli Aristarkhos M.Ö. 160-131 yılları arasında İskenderiye Kütüphanesi'nde görev yapmışlardır.¹⁰⁰⁹ İskenderiye kentinin entelektüel önemini artırmasında, kaliteli bir eğitime öncülük eden eğitim kurumlarının da payı vardı. Kentin en önemli kurumlarından biri olan ve Klasik Yunan edebiyatına ait pek çok eserin bulunduğu ünlü İskenderiye Kütüphanesi, kurulduğu günden itibaren burada yaşayan bilginler

¹⁰⁰⁷ Pliny, *Naturalis Historia*, 2.113; Strabo, *Geographica*, 1. 1; S. M. Burstein, *The Reign of Cleopatra*, Greenwood Press, Londra 2004. s. 55, 59; N. Yıldız, *Eskiçağda Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 60; N. Yıldız, “Eskiçağ Başvuru Eserleri ve Eskiçağ Sözlükçülüğü ve Sözlükleri”, *Kebikeç*, Sayı 6, 1998, s. 193; T. Wilkinson, *Eski Mısır: M.Ö. 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 572, 574.

¹⁰⁰⁸ Roy Macleod (Der.), *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 24.

¹⁰⁰⁹ P. Oxy. X 1241 için bkz. <https://aitia.revues.org/544>; N. Yıldız, *Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003, s. 115-118, 120-121.

tarafından derlenip toplanmış olan binlerce parşömen tomarı ve bünyesinde barındırdığı yaklaşık yarım milyon kitap ile entelektüelliğe başka bir boyut kazandırmıştı.¹⁰¹⁰ Dolayısıyla İskenderiye Kütüphanesi, yalnızca bir parşömen deposu değil aynı zamanda hesaplama merkezinin bulunduğu ilk kütüphane olması bakımından oldukça önemliydi.¹⁰¹¹ Böylesine bir ortamda Kleopatra gibi kraliyet mensuplarının da ciddi bir eğitimden geçmesi kaçınılmaz olacaktı.

İskenderiye'nin Burkheion mahallesinde, kralın sarayının yakınında yer alan bir kraliyet kütüphanesi olan Mouseion'da bulunan İskenderiye Kütüphanesi'nin kuruluşu, Büyük İskender Dönemi'ne kadar uzanmaktadır.¹⁰¹² Kısmen tarihi kısmen de mitolojik olan bir anlatıya göre Büyük İskender, Nil Deltası civarında yaptığı bir gezi sırasında Mareotis Gölü ile deniz arasında kalan bölgeyi yerleşme açısından ideal bir yer olarak değerlendirmiş ve buraya kendi adını taşıyan bir kent kurmaya karar vermişti.¹⁰¹³ Bu kentte kendi adını taşıyan ve *Musalara*¹⁰¹⁴ ithaf edilen bir de kütüphane kurulması talimatını vermişti.¹⁰¹⁵ Bunun üzerine, Büyük İskender'in Mısır'daki varisi olan ve hatırı sayılır bir entelektüel bilgi düzeyine sahip olan I. Ptolemaios Soter (M.Ö. 305-283), onun emrini yerine getirmek ve saraya bağlı bir kültür merkezi kurmak için harekete geçti. Bu doğrultuda önce Peripatos Okulu'nda yetişmiş olan Theophrastos'u İskenderiye'ye davet etti. Theophrastos'un bu daveti kabul etmemesi üzerine siyasi ve kültürel danışmanı olarak görevlendirdiği eski Atina tiranı ve filozof Phaleronlu Demetrios'tan¹⁰¹⁶ (M.Ö. 350-283) bir kütüphane kurmasını istediği halde¹⁰¹⁷ bazı

¹⁰¹⁰ C. Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Çev. Suat Kemal Angı), Dost Kitabevi, Ankara 2013, s. 11,15.

¹⁰¹¹ Roy Macleod (Der.), *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 16.

¹⁰¹² Strabon, İskenderiye kentini detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Bkz. Strabo, *Geographika*, 17. 8-10; N. Yıldız, *Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003, s. 64-65. Lev. IV. Res. 2; B. Demiriş, "İskenderiye: Antik Çağ Akdeniz'inde Bir Kültür Kenti", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Ankara, 9/34, 2006, s. 76.

¹⁰¹³ Büyük İskender'in Doğu seferini anlatan Arrianos, İskenderiye kentinin kuruluşu hakkında bilgi vermektedir. Bkz. Arrianos, *İskender'in Seferi*, III. 1. 5; Plutarkhos ise rüyasında Pharos Adası'nı gören Büyük İskender'in bu bölgeyle yakından ilgilendiğini kentin planını çıkarmak istediğini belirtmiştir. Plutarkhos, *İskender*, XXVI.2-6; Ayrıca bkz. Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 17.52.1; G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 10.

¹⁰¹⁴ Yunanca "mousai", Latince "musea" olarak adlandırılan esin perileri. Bkz. M. C. Howatson (Ed.), *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, (Çev. Faruk Ersöz), Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 628.

¹⁰¹⁵ Vitruvius, Ptolemaios adlı bir kralın Pergamon krallarını (Attaluslar) taklit ederek Pergamon Kütüphanesi'ne benzer bir kütüphane kurduğunu anlatır. Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, VII.4.

¹⁰¹⁶ Strabon, *Geographika*, 17.1.8; I. Ptolemaios Soter'in danışmanı olan Phaleronlu Demetrios, Atina'da peripatetik felsefe okulunda eğitim görmüştür. Ayrıca Atinalı bir devlet adamı olarak İskenderiye Kütüphanesi ile Mouseion'un kurulmasında, şekillendirilmesinde ve İskenderiye'deki düşünsel yaşamın niteliği üzerinde etkili olmuş bir kişidir. Onun katkıları sayesinde Akdeniz ticaretinin birleştiği stratejik nokta olan İskenderiye'de dünyanın en büyük bilim endüstrisi kurulmuştur. Bkz. Iosephus, *Antiquitates*

yazarlar, evrensel bir kütüphane kurma fikrinin II. Ptolemaios Philadelphos'a ait olduğunu öne sürmektedir.¹⁰¹⁸ Buna kanıt olarak da muhtemelen M.Ö. 200-63 yıllarında yazıldığı düşünülen¹⁰¹⁹ ve Yahudi kökenli tarihçi Flavius Iosephus'a referans olan Aristaeus'a ait Tevrat'ın Eski Yunanca'ya çevrilmesinden bahseden bir mektup gösterilmektedir. Bu mektuba göre, Phaleronlu Demetrios, I. Ptolemaios Soter'in hizmetindeyken, Mouseion'un oluşumunda görev almıştı.¹⁰²⁰ Tüm bu bilgilere rağmen İskenderiye Kütüphanesi ile Mouseion'un kurucusunun I. Ptolemaios Soter ya da II. Ptolemaios Philadelphos olduğu konusunda kesin bir bilgi mevcut değildir. Fakat I. Ptolemaios Soter tarafından kurulduğu ve II. Ptolemaios Philadelphos tarafından geliştirildiği düşünülmektedir.¹⁰²¹ Nitekim antik yazarlardan Vitruvius İskenderiye Kütüphanesi'nin kuruluşuna şu ifadelerle değinmektedir:

“Attalus soyunun kralları, edebiyatın büyüleyici cazibesinin etkisi altında, hatta zevk vermek için Pergamus'ta mükemmel bir kütüphane¹⁰²²kurdular; Ptolemaios da, sonsuz bir heyecan ve taklit arzusuyla, Attaluslar'dan geri

Judaeorum, Book XII, Chapter 2. 1; Phaleronlu Demetrios, Atina'daki *peripatetik* felsefe okulunda eğitim görmüş Atinalı devlet adamıdır. Bkz. Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, VII. 17; M. C. Howatson (Ed.), *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, (Çev. Faruk Ersöz), Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 226; B. Demiriş, “İskenderiye: Antik Çağ Akdeniz'inde Bir Kültür Kenti”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Ankara, 9/34, 2006, s. 81; Ellen Birnbaum, “Portroyals of the Wise and Virtuous in Alexandrian Jews' Perceptions of Themselves and Others”, *Ancient Alexandria Between Egypt and Greece*, (Ed. W. V. Harris and G. Ruffini), Boston 2004, s. 136; Roger S. Bagnall, “Alexandria: Library of Dreams”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 146/4, 2002, s. 349; N. Yıldız, *Eskiçağda Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 61; Robert Barnes, “Musaların Tavuk Kümesinde Dünyadan Uzak Yaşayan Kitapçıları: Antik İskenderiye Kütüphanesi”, *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der. Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 84.

¹⁰¹⁷ PECS Alexandria-1. Bkz. R. Stillwell,-William L. McDonald-M. H. McAlister, *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Princeton University Press, Princeton 1976; Andrew Erskine, “Culture and Power in Ptolemaic Egypt: The Museum and Library of Alexandria”, *Greece & Rome*, Vol. 42/1, 1995, s. 38.

¹⁰¹⁸ R. Barnes, “Musaların Tavuk Kümesinde Dünyadan Uzak Yaşayan Kitapçıları: Antik İskenderiye Kütüphanesi”, *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der. Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 86; N. Yıldız, *Kahınlar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003, s. 68.

¹⁰¹⁹ Mektubun yazılıma tarihi konusunda tartışmalar mevcuttur. Bu konuda M.Ö. 131 ve M.Ö. 120-80 olmak üzere iki tarihten söz edilmektedir. Bkz. N. Yıldız, “age.”, s. 8.

¹⁰²⁰ *The Letter of Aristaeus to Philocrates*, 9-11; Iosephus, *Antiquitates Judaeorum*, 12. 2. 2-3; Strabon, *Geographika*, 17.1.8; N. Yıldız (2003), “age.”, s. 68.

¹⁰²¹ PECS Alexandria-1. Bkz. R. Stillwell,-William L. McDonald-M. H. McAlister, *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Princeton University Press, Princeton 1976; Andrew Erskine, “Culture and Power in Ptolemaic Egypt: The Museum and Library of Alexandria”, *Greece & Rome*, Vol. 42/1, 1995, s. 38.

¹⁰²² Pergamon Kütüphanesi'nin kuruluşu, mimarisi ve iç düzenlemesi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. N. Yıldız, “age.”, s. 128-138.

*kalmayan bir gayretle benzerini İskenderiye’de gerçekleştirmek için uğraştı.*¹⁰²³

Vitruvius burada kütüphanenin hangi hükümdar tarafından kurulduğuna dair en küçük bir ipucu dahi vermez. Sonuç olarak Büyük İskender’in etkisinde kalan ve onun kültürel politikasını takip eden ilk Ptolemaios kralları, çığır açacak bir kurum yaratmışlardır.¹⁰²⁴ Öyle ki İskenderiye Kütüphanesi kurulduğunda, dünyada bulunan tüm eserlerin birer kopyasını bulundurmak gibi iddialı bir hedef belirlenmiş ve çalışmalar bu yönde sürdürülmüştü.¹⁰²⁵ Kitap toplamadaki asıl amaç Hellenistik mirasa sahip çıkmak ve yazılmış olan her şeyi tam anlamıyla kapsayan evrensel bir kütüphane oluşturmaktır. Bu anlamda öncelikle mevcut eserler tespit edilmiş, bu kitapların orijinal nüshasına ulaşmak için ilgili birimlerle yazışmalar yapılmıştır. Bu yazışmaların çoğu doğuya ait bilgileri toplama konusunda kazanılmış bir hakka sahip olduklarını düşünen Ptolemaios hükümdarları tarafından yapılmıştır.¹⁰²⁶

Büyük İskender’in etkisinde kalarak onun kültür politikasını takip eden II. Ptolemaios Philadelphos (M.Ö. 285-246) döneminde hem kralın emri hem de kendi isteği ile kitap toplamaya devam eden sonra da sürgüne gönderilen Phaleronlu Demetrios’un¹⁰²⁷ yoğun çabaları sayesinde kütüphaneye çok sayıda kitap kazandırılmıştır.¹⁰²⁸ Phaleronlu Demetrios, Aristoteles’in ölümünden sonra kütüphaneden sorumlu ardıllardan biri olan Neleus’tan da kitap satın almış ve bu kitapları Atina ve Rodos’ta ele geçirdiği kitaplarla birlikte İskenderiye’ye getirmiştir.¹⁰²⁹

¹⁰²³ Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, VII. 4.

¹⁰²⁴ Strabon’a göre hem kitap toplayan hem de bir kütüphanenin nasıl düzenleneceğini Mısır krallarına öğreten ilk kişi Aristoteles’tir. Bkz. Strabon, *Geographika*, XIII. 1. 54.

¹⁰²⁵ N. Yıldız, *Eskiçağda Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 61; Antik Çağ’da kütüphaneler kitapları satın alma, bağış, müsadere ve savaş ganimetleri yoluyla toplamışlardır. Devlet kontrolünde bir kurum olan İskenderiye Kütüphanesi’nin kitapları da devletin uyguladığı bu politikalar çerçevesinde tedarik edilmiştir. Bkz. Hüseyin Üreten, “Antikçağ Anadolu’sunda Bir Kültür Merkezi Pergamon–Kraliyet-Kütüphanesi”, *Türk Kütüphaneciliği* 22/4, 2008, s. 444.

¹⁰²⁶ Roy Macleod (Der.), *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 14-16.

¹⁰²⁷ Cicero, *Rab. Post.* 23. Bkz. <http://perseus.uchicago.edu/perseus/cgi/citequery3.pl?dbname=LatinAugust2012&getid=1&query=Cic.+Rab.+Post.+1> (Erişim Tarihi: 18. 03. 2017); G. Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, (Çev. Tina Saavedra), Routledge, Londra 2001, s. 36.

¹⁰²⁸ Strabon, *Geographika*, 17.1.8; R. Barnes, “Musaların Tavuk Kümesinde Dünyadan Uzak Yaşayan Kitapçıları: Antik İskenderiye Kütüphanesi”, *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der. Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 86-87.

¹⁰²⁹ Athenaeus, *Deipnosophistae*, I.1; Apollodoros, *Bibliotheca*, 1. 9; Iosephus, *Antiquitates Judaearum*, 12.11-16; 12.4.36-39; 12.5.40-49; 12.11.85-89; 12.12.106-107; 12.15.114; R. Barnes, “Musaların Tavuk Kümesinde Dünyadan Uzak Yaşayan Kitapçıları: Antik İskenderiye Kütüphanesi”, *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der. Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 86-

Bu dönemde ayrıca, Hellenistik Dönem'in en önemli şairlerinden biri olan Kallimakhos¹⁰³⁰ (M.Ö. 310-240), İskenderiye'ye çağırılarak İskenderiye Kütüphanesi'ndeki bütün kitapları kapsayan ve *pinakes*¹⁰³¹ adı verilen geniş bir katalog hazırlamakla görevlendirilmişti. Kendini öğrenmeye adanmış bir şair olan Kallimakhos, bu katalogu oluşturmak için İskenderiye Kütüphanesi'nde bulunan 400.000'den fazla karma parşömen tomarı (*symmigeis*) ile 90.000 tane tekli parşömen tomarı (*amigeis*) üzerinde çalışarak 120 ciltten oluşan bir katalog oluşturmuştu.¹⁰³²

Ptolemaios hükümdarlarının kitap toplama tutkusu, kitap toplamada Platon'u ve Aristoteles'i örnek alan III. Ptolemaios Euergetes (M.Ö. 246-221) döneminde daha da arttı. Bu dönemde izlenen sıra dışı yöntemler ise entelektüel mülke olan saygısızlığı gözler önüne seriyordu.¹⁰³³ Entelektüel dünyanın önemli kaynakları arasında yer alan Aiskhylos, Sophokles ve Euripides'in eserlerinin de aralarında bulunduğu pek çok kitabı 15 *talanton* teminat karşılığında Atina'dan ödünç alan III. Ptolemaios Euergetes, kitapları iade etmeksizin gereken teminatı ödeyerek birer kopyasını göndermekle yetinmişti. Bu süreç, İskenderiye Limanı'ndan geçmekte olan gemilerde bulunan kitaplara el koymaya kadar varmıştı. Limandan geçen gemilerdeki kitapları toplamaları için gümrük görevlilerine emir verilmişti. Gemilerde seyahat eden kişiler, kitaplarını vermeye mecbur tutuluyor fakat kitaplarının kopyasını dahi alamıyorlardı. Bu yöntemle elde edilen kitapların orijinaleri ise kütüphanede toplanıyor ve "Gemilerden" ya da "Gemi Kütüphaneleri" başlığı altında tasnif ediliyordu.¹⁰³⁴

87; N. Yıldız, *Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003, s. 55, 68-69.

¹⁰³⁰ Catullus, *Commentary on Catullus*, 65.16; Strabon, *Geographika*, 17.1.8; Klallimakhos'un II. Ptolemaios Philadelphos'a yakınlığı hakkında bilgi veren yazıt için bkz. *OGIS* 186; <http://www.attalus.org/docs/ogis/s186.html> (Erişim Tarihi: 18. 03. 2017)

¹⁰³¹ *Pinaks*, iç yüzü *mathe* veya *malta* adı verilen balmumu tabakası ile kaplı tahta "levha" ya da "tablet"tir. *Pinakes* ise *pinaks* kelimesinin çoğuludur ve "tabletler" anlamına gelir. Bkz. N. Yıldız (2003), "age.", s. 25, 104.

¹⁰³² R. S. Bagnall, "Alexandria: Library of Dreams", *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 146/4, 2002, s. 356; B. Demiriş, "İskenderiye: Antik Çağ Akdeniz'inde Bir Kültür Kenti", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Ankara, 9/34, 2006, s. 76; M. C. Howatson (Ed.), *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, (Çev. Faruk Ersöz), Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 462; C. Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Çev. Suat Kemal Angı), Dost Kitabevi, Ankara 2013, s. 332; N. Yıldız, *Eskiçağda Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 193.

¹⁰³³ Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, III.17; Diogenes Laertius, *Vitae Philosophorum*, III.9; John Vallance, "Kütüphanedeki Doktorlar: Kitapkurdu Apollonios'un Tuhaf Öyküsü ve Diğer Öyküler", *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der. Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 124.

¹⁰³⁴ Galen, *Commentarius in Hippocratis Epidemias*, III; C. Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Çev. Suat Kemal Angı), Dost Kitabevi, Ankara 2013, s. 323-324; Roy Macleod (Der.), *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 11,

Kitap sayısında meydana gelen artışla birlikte mevcut koleksiyon daha da genişledi. Bu nedenle kraliyet merkezinden uzakta küçük bir kütüphane daha kurma ihtiyacı gündeme geldi. Bu kütüphane, Memphis'teki Sarapis Tapınağı'nda¹⁰³⁵ bulunan ve III. Ptolemaios Euergetes'in (M.Ö. 246-222) din siyasetinin bir parçası olarak Rhakotis¹⁰³⁶ mahallesinde kurulan Sarapieion Kütüphanesi idi. Bundan sonraki süreçte İskenderiye'de Sarapieion'a benzer çok sayıda kütüphane kuruldu.¹⁰³⁷

İskenderiye'de çok sayıda kütüphanenin kurulmuş olması kitap sayısındaki artışı da beraberinde getirdi. İskenderiye Kütüphanesi, Mouseion ve Sarapieion Kütüphanesi'ndeki mevcut kitap sayıları daha da arttı. İlk Ptolemaios krallarının kitap toplamadaki yoğun çabaları sonucunda dünyanın farklı yerlerindeki pek çok kitap, kütüphanedeki yerini almıştı. Kitap sayısı konusunda antik yazarların verdiği bilgiler

18; B. Demiriş, "İskenderiye: Antik Çağ Akdeniz'inde Bir Kültür Kenti", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Ankara, 9/34, 2006, s. 81; H. Üreten, "Antikçağ Anadolu'sunda Bir Kültür Merkezi Pergamon-Kraliyet-Kütüphanesi", *Türk Kütüphaneciliği* 22/4, 2008, s. 445; R. S. Bagnall, "Alexandria: Library of Dreams", *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 146/4, 2002, s. 353-354; N. Yıldız, "age.", s. 191; Xenophon (M.Ö. 430-355) M.Ö. 5. yüzyıl kitap ticareti hakkında bilgi verirken, kitapların gemilerle Küçük Asya limanlarına getirildiği ve satıldığından bahseder. Dolayısıyla gemilerle yapılan kitap ticaretinin M.Ö. 5. yüzyıla kadar gittiği anlaşılmaktadır. Bkz. Xenophon, *Anabasis*, VII.5.14.

¹⁰³⁵ Sarapieion Tapınağı'nın III. Ptolemaios Euergetes döneminde kurulduğuna işaret eden altın levhada "Ptolemaios ve Arsinoe'nin oğlu Ptolemaios Theioi Adelphoi Sarapis'e tapınak ve kutsal alan ithaf etti" yazmaktadır. Bkz. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 76, Fig. 55, Lev. 17.

¹⁰³⁶ İskenderiye'deki Rhakotis Mahallesi, Mısır'ın yerli halkının yoğun olarak yaşadığı bir bölgedir. Bkz. N. Yıldız, *Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003, s. 67.

¹⁰³⁷ Ammianus, Serapeum hakkında bilgi verir. Bkz. Ammianus Marcellinus, *Roman Antiquities*, XXII.16.13; I. Ptolemaios Soter, hanedan propagandasında önemli rolü olan ve Mısırlı tanrılar Osiris ve Apis'in birleşimi sayılan Sarapis'e ait bir mabet inşa ettirmişti. İskenderiye'nin güneybatısındaki Rhakotis kentinde bulunan bu tapınak aslında II. Ptolemaios Philadelphos'un oğlu III. Ptolemaios Euergetes tarafından yaptırılmış olsa da bu yapı ile ilgili ilk çalışmalar I. Ptolemaios Soter veya oğlu II. Ptolemaios Philadelphos tarafından başlatılmış olabileceğine işaret etmektedir. Bkz. *OGIS* 21 <http://www.attalus.org/docs/ogis/s21.html> (Erişim Tarihi: 18. 03. 2017); PECS Alexandria-1. Bkz. R. Stillwell,-William L. McDonald-M. H. McAlister, *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Princeton University Press, Princeton 1976; R. Barnes, "Musaların Tavuk Kümesinde Dünyadan Uzak Yaşayan Kitapçukları: Antik İskenderiye Kütüphanesi", *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der. Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 85-86; 1940'lı yıllarda Alan Rowe ve başka araştırmacıların yaptığı kazılar, buranın III. Ptolemaios Euergetes'in eseri olduğunu gösterir. Bkz. Alan Rowe-B. R. Rees, "A Contribution to the Archaeology of the Western Desert, IV: The Great Serapeum of Alexandria", *Bulletin of the John Rylands Library*, Vol. 39, 1957, s. 517-518; I. Ptolemaios Soter, Hellen ve Mısır unsurlarını bir potada eritmek için hem Mısırlıların hem de Yunanlıların kabul edebileceği ortak bir tapınma oluşturmak amacıyla Sarapis kültürünü yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Bu kült Osiris ile kutsal boğa Apis'in birleşmesinden oluşmuştur. Dolayısıyla, İskenderiye'deki Serapeion kült merkezi Hellenistik Dönem'de Mısır'ın dinsel mirası Akdeniz dünyasının zengin tinsel geleceğinin bir parçası haline gelmiştir. Bkz. C. Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Çev. Suat Kemal Angı), Dost Kitabevi, Ankara 2013, s. 72; B. Demiriş, "İskenderiye: Antik Çağ Akdeniz'inde Bir Kültür Kenti", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Ankara, 9/34, 2006, s. 80, 82; W. Scheidel, "Creating a Metropolis: A Comparative Demographic Perspective", *Ancient Alexandria Between Egypt and Greece*, (Ed. W. V. Harris and G. Ruffini), Boston&Leiden 2004, s. 23; R. S. Bagnall, "Alexandria: Library of Dreams", *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 146/4, 2002, s. 351-352.

birbiriyle çelişse de I. Ptolemaios Soter (M.Ö. 305-283) öldüğünde Mouseion'da yaklaşık 200.000 eser bulunduğu, II. Ptolemaios Philadelphos (M.Ö. 283-246) zamanında bu sayının 400.000 civarına ulaştığı düşünülmektedir. Antik yazarların verdiği bilgiler doğrultusunda İskenderiye Kütüphanesi'ndeki kitap sayısı 200.000 ile 700.000 arasında değişmektedir.¹⁰³⁸ İkinci kütüphane olan Sarapieion Kütüphanesi'nin mevcut kitap sayısı ise 42.800'a kadar ulaşmıştı. Böylece İskenderiye kenti kültürel anlamda en üst seviyeye ulaşmıştı. Bu nedenle Pergamon Kütüphanesi¹⁰³⁹ başta olmak üzere İskenderiye'deki tüm kütüphaneler, rakiplerinin aksine matematik,¹⁰⁴⁰ tıp, edebiyat, şiir, fizik, felsefe ile uğraşan ve çalışmalarını burada sürdürmek isteyen eğitilmiş Yunanlılar'a da kapılarını açmıştı.¹⁰⁴¹ Fakat söz konusu kütüphaneler, özellikle İskenderiye'deki eğitim kurumlarına kabul edilmeyen kişilerin karalamasına maruz kalmıştı. Bu kişiler, İskenderiye Kütüphanesi'ni, önemsiz araştırmaların yapıldığı bir alkolizm merkezi olmakla suçluyorlardı. Tüm bu eleştirilere rağmen kaliteli eğitiminden ödün vermeyen ve böylece rakip tanımaz bir eğitim seviyesine ulaşan İskenderiye Kütüphanesi, özellikle Yunan kültürünün muhafaza edilmesinde esaslı bir rol oynadı. Fakat ne İskenderiye Kütüphanesi ne de aşağıda detaylı olarak değineceğimiz Mouseion uzun vadede bu durumu muhafaza etmeyi başaramadı.¹⁰⁴² Gerçekten de bilginin kaynağına ulaşmak kadar bilgiyi toplama ve bunu sınıflandırma işi de başlı başına bir disiplin gerektiriyordu. Önceleri bu birikime fazlasıyla sahip olan İskenderiye Kütüphanesi, daha sonra bu profesyonelliğini kaybederek bir düşüş dönemine girmişti. M.Ö. 47 yılına gelindiğinde ise İskenderiye'deki iç savaş sonucu cereyan eden İskenderiye Savaşı sırasında çıkan büyük yangın sonucunda, yıllardır biriktirilen ve büyük bir titizlikle muhafaza edilen kitaplar, parşömenler ve papirüslerin çoğu yok

¹⁰³⁸ Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, VII. 17. 3; Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum*, XXII. 16. 12-13; PECS Alexandria-1. Bkz. R. Stillwell, William L. McDonald-M. H. McAlister, *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Princeton University Press, Princeton 1976; N. Yıldız, "age.", s. 90-92; B. Demiriş, "İskenderiye: Antik Çağ Akdeniz'inde Bir Kültür Kenti", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Ankara, 9/34, 2006, s. 82.

¹⁰³⁹ Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, VII. 4.

¹⁰⁴⁰ Aristoteles, Mısır'ın matematiğin beşiği olduğunu savunur. Buna geometri, aritmetik ve astronomiyi de dahil eder. Bkz. Aristotle, *Metafizika*, I.981b.1; M. Bernal, *Kara Athena*, (Çev. Özcan Buze), Kaynak Yayınları, İstanbul 2003, s. 177; Herodotos, Nil Nehri'nin taşması ile birlikte azalan toprağın ölçülmesi sayesinde Mısırlılar'ın geometriyi geliştirdiklerini öne sürer. Bkz. Herodotos, *Historiai*, 2.109; M. Demir, "Herodotos ve Yabancı Kültürler: Mısır Örneği", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII/2, s. 328.

¹⁰⁴¹ C. Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Çev. Suat Kemal Angı), Dost Kitabevi, Ankara 2013, s. 323-324; R. Macleod (Der.), *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 16-19.

¹⁰⁴² C. Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Çev. Suat Kemal Angı), Dost Kitabevi, Ankara 2013, s. 323-324; R. Macleod (Der.), *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 16-19.

olmuştu.¹⁰⁴³ Kütüphanenin maddi açıdan zarar görmesi bununla da sınırlı kalmamış, tarihin ilerleyen dönemlerinde de pek çok kez tahribata uğramıştı.¹⁰⁴⁴ Bugün İskenderiye Kütüphanesi'nden geriye, 1848 yılında bulunan ve Dioskorides'in eserini içeren yazı tomarının yer aldığı üç adet taş blok kalmıştır. Mouseion'a ait tek kalıntı ise bir hatip heykelinin alt kısmıdır.¹⁰⁴⁵

İskenderiye'de kurulan ve sanatın koruyucu tanrıçaları olan dokuz Mousa'ya ithaf edilmiş olan Mouseion da tıpkı İskenderiye Kütüphanesi gibi kentin en önemli eğitim kurumlarından birisi olarak değerlendirilebilir.¹⁰⁴⁶ Bilim ve kültür merkezi olan Mouseion, Yunanistan ve Makedonya'dan gelenlerin ikamet ettiği Burkheion bölgesindeki Ptolemaios Sarayı'nın hemen yakınındaydı.¹⁰⁴⁷ Bu da, İskenderiye Kütüphanesi'ne bitişik olarak inşa edilen Mouseion'un yeri,¹⁰⁴⁸ mimari yapısı, şehir

¹⁰⁴³ Ammianus Marcellinus, *Roman Antiquities*, XXII. 16. 13; Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, VII. 17. 3; M.Ö. 47 yılında İskenderiye'de başlayan savaş sırasında çıkan büyük yangın sırasında kütüphane bulunan yaklaşık 40.000 kitap zarar görmüştür. Bu yangın hakkında bazı antik kaynaklar bilgi vermektedir. Ammianus Marcellinus, İskenderiye'de çok değerli kütüphaneler olduğunu, Ptolemaios hükümdarları sayesinde 700.000 civarında kitap toplandığını, fakat bu kitapların ve kütüphanenin Caesar'ın İskenderiye'yi yağmaladığı İskenderiye Savaşı sırasında çıkan bir yangın sonucunda zarar gördüğünü belirtmektedir. Bkz. Ammianus Marcellinus, *Roman Antiquities*, XXII. 16. 12-13; Ayrıca bkz. Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, VII. 17. 3; Dio Cassius, *Rhomaika*, XLII. 38. 2. PECS Alexandria-1. Bkz. R. Stillwell, -William L. McDonald-M. H. McAlister, *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Princeton University Press, Princeton 1976.

¹⁰⁴⁴ R. Barnes'e göre İskenderiye Kütüphanesi yangın sırasında yok olsaydı Caesar'ın düşmanı olan Cicero'nun bundan bahsetmesi gerekirdi. Bu konuda Strabon da bilgi verir fakat kütüphanenin uğradığı tahribattan bahsetmemektedir. Eğer kütüphanede bir tahribat söz konusu olsaydı Strabon bunu görür ve eserinde de dile getirirdi. Bkz. R. Barnes, "Musaların Tavuk Kümesinde Dünyadan Uzak Yaşayan Kitapçukları: Antik İskenderiye Kütüphanesi", *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der. Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 96.

¹⁰⁴⁵ N. Yıldız, *Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003, s. 66; Mouseion, M.Ö. 2. yüzyılın sonunda tüm görkemini kaybetmiştir. Bunun asıl nedeni Hristiyanlığın yayılması olarak görülmektedir. Hristiyanlığın pagan dünyasına ve bilime karşı olan düşmanca tavrının İskenderiye Kütüphanesi, Mouseion ve diğer kültürel merkezlerin sonunu hazırladığı düşünülmektedir. Bkz. B. Demiriş, "İskenderiye: Antik Çağ Akdeniz'inde Bir Kültür Kenti", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Ankara, 9/34, 2006, s. 85; Roy Macleod (Der.), *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 22.

¹⁰⁴⁶ İskenderiye'deki Burkheion bölgesi, Yunanistan ve Makedonya'dan gelenlerin siyasi ve kültürel merkezidir. Bkz. N. Yıldız, "age.", s. 67; Yunan mitolojisinde Zeus ile Mnemosyne'nin kızlarıdır. Edebiyat, müzik ve dansın tanrıçalarıdır. Daha sonraları ise tüm zihinsel uğraşların tanrıçaları sayılmışlardır. Bkz. M. C. Howatson (Ed.), *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, (Çev. Faruk Ersöz), Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 628; Roy Macleod (Der.), *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 16-17.

¹⁰⁴⁷ Strabon, *Geographika*, 17.1.8.

¹⁰⁴⁸ İskenderiye Kütüphanesi'ne bitişik olarak inşa edilen ve esin tanrıçaları olan Mousalar'a ithaf edilmiş olan Mouseion'un yeri tam olarak bilinmese de arkeolojik verilere göre şehir merkezine yakın bir yerde bulunduğu düşünülmektedir. Aynı amaca hizmet eden bu iki kurum hem mimari açıdan hem de yetki açısından birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bkz. R. Macleod (Der.), *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 16-17; B. Demiriş, "İskenderiye: Antik Çağ Akdeniz'inde Bir Kültür Kenti", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Ankara, 9/34, 2006, s. 81; W. Scheidel, "Creating a Metropolis: A Comparative Demographic Perspective", *Ancient Alexandria Between Egypt and Greece*, (Ed. W. V. Harris and G. Ruffini), Boston&Leiden 2004, s. 23.

merkezine yakın bir bölgede saray, müze ve tapınaktan oluşan bir külliye olarak inşa edildiğini gösterir. Bu anlamda bir saray kütüphanesi niteliği taşıdığı söylenebilir.¹⁰⁴⁹

Mouseion

Mouseion, daha çok dini bir enstitü olarak organize edilmişti. Bu nedenle epistates ya da müdür olarak adlandırılan ve Mısır'daki mabetleri yöneten rahiplerin görevlendirdiği bir Musa rahibi tarafından idare ediliyordu. Bu yöneticiler, dönemin ünlü bilim insanları ya da yazarları arasından seçilerek görevlendiriliyordu.¹⁰⁵⁰ M.Ö. 283 yılında II. Ptolemaios Philadelphos'un (M.Ö. 283-246) teşvikiyle üyeleri hükümet tarafından görevlendirilen bir grup oluşturulmuştu.¹⁰⁵¹ Tamamen erkeklerden oluşan bu grubun üyeleri verdikleri özel dersler karşılığında devletten maaş alıyorlardı. Sayıları 30-50 arasında değişen bu üyeler vergiden muaf tutuluyor, kendilerine sağlanan ücretsiz konaklama ve yemek imkânlarından da yararlanıyorlardı.¹⁰⁵² Burada daha önce İskenderiye Kütüphanesi'ne katalog hazırladığı ifade edilen Kallimakhos'un yanı sıra Rodoslu Apollonios ve Theokritos gibi çok sayıda önemli şair ve yazar görev yapmıştı.¹⁰⁵³ Hükümetin onayladığı doktor ve yazarlar da ücret karşılığında hekim ya da özel öğretmen olarak kraliyet ailesine hizmet veriyorlardı.¹⁰⁵⁴ Mouseion herhangi bir felsefi okul veya öğretime bağlı olmadığından burada görev yapan bilim insanlarının akademik bağımsızlığı söz konusuydu. Hatta sözleşmelerini yenileme ihtiyacı duymadan görevlerini sürdürebiliyorlardı.¹⁰⁵⁵ O kadar ki Akdeniz ticaretinin birleştiği stratejik noktada kurulan ve dünyanın en büyük eğitim kurumlarından biri sayılan Mouseion zamanla hem Batı'dan hem de Yunan dünyasından gelen bilgilerin öğrenim

¹⁰⁴⁹ Strabon, *Geographika*, 17. 1. 8; R. Macleod (Der.), *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 16-17; S. M. Burstein, *The Reign of Cleopatra*, Greenwood Press, Londra 2004. s. 55-56; H. Üreten, "Antikçağ Anadolu'sunda Bir Kültür Merkezi Pergamon-Kraliyet-Kütüphanesi", *Türk Kütüphaneciliği* 22/4, 2008, s. 445.

¹⁰⁵⁰ Bazı kaynaklar, hükümet/kral tarafından tayin edilen bir rahip tarafından idare edildiğini belirtmektedir. Bkz. Strabon, *Geographika*, 17.1.8; B. Demiriş, "İskenderiye: Antik Çağ Akdeniz'inde Bir Kültür Kenti", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Ankara, 9/34, 2006, s. 82; S. M. Burstein, "age.", s. 55-56; M. Foss, *The Search for Cleopatra: The True Story of History's Most Intriguing Woman*, Arcade Publishing, New York 2011, s. 30.

¹⁰⁵¹ Bu topluluk, Strabon'un daha sonra *sema* olarak adlandıracağı topluluktur. Bkz. Strabon, *Geographika*, 17. 1. 8

¹⁰⁵² Strabon, *Geographika*, 17. 1. 8; R. Macleod (Der.), "age.", s. 16-17.

¹⁰⁵³ Strabon, *Geographika*, 17. 1. 8; M. Foss, "age.", s. 30,37.

¹⁰⁵⁴ S. M. Burstein, "age.", s. 56; D. E. E. Kleiner, *Cleopatra and Rome*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 2005, s. 74.

¹⁰⁵⁵ R. Macleod (Der.), "age.", s. 18.

gördüğü ihtişamlı bir merkez haline geldi.¹⁰⁵⁶ Hatta Mouseion, bilim kenti sıfatı taşıyan İskenderiye'nin, Hellen dünyasındaki en önemli üç kültür kenti arasında ilk sırada yer almasını sağladı.¹⁰⁵⁷ Seçkin bilim insanları yetiştirilirken çok iyi edebi eserlerin de üretildiği bu kurumda ortaya çıkan bilimsel ve edebi çalışmalar, Batı'nın bilimsel temellerini oluşturmada önemli rol oynadı.¹⁰⁵⁸

Atina'daki felsefe okullarının uyguladığı eğitim yöntemlerini ve hukuku temel alan Mouseion'un proto-tipi, M.Ö. 330 yılı sonunda Aristoteles tarafından Atina'da kurulmuş bir felsefe okulu olan Peripatos'tur.¹⁰⁵⁹ Mouseion da tıpkı Peripatos gibi öğrencilerine hem eğitim veren hem kalacak yer sağlayan bir kurumdu. İçinde öğrenci yurdu, yemekhane, bilginler ve araştırmacılar için düzenlenmiş çalışma odaları, dışarıdan gelen ya da özel olarak davet edilen bilim insanlarının kalacağı mekanlar,¹⁰⁶⁰ halka açık bir yol, üyelerin toplanarak bilimsel projeleri üzerine tartıştığı bir bahçe, hayvanat bahçesi ve gözlem evi bulunuyordu.¹⁰⁶¹

¹⁰⁵⁶ C. Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Çev. Suat Kemal Angı), Dost Kitabevi, Ankara 2013, s. 323-324; Roy Macleod (Der.), *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 16-17.

¹⁰⁵⁷ Hellenistik Dönem'de Yunan kültürünün ulaşmış olduğu yerlerde kurulan çok sayıda kültür merkezi bulunmaktadır. En önemli kültür merkezleri İskenderiye, Pergamon ve Antiokheia'dır. Bu kentler dönemin siyasal, kültürel ve bilimsel amaçlarına uygun hizmetler vererek Hellen dünyasının en önemli kültür merkezleri arasında ilk sıralarda yer almışlardır. Bkz. B. Demiriş, "İskenderiye: Antik Çağ Akdeniz'inde Bir Kültür Kenti", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Ankara, 9/34, 2006, s. 80; H. Üreten, "Antikçağ Anadolu'sunda Bir Kültür Merkezi Pergamon-Kraliyet-Kütüphanesi", *Türk Kütüphaneciliği* 22/4, 2008, s. 448.

¹⁰⁵⁸ Strabon, *Geographika*, 17. 1. 8; M. Foss, *The Search for Cleopatra: The True Story of History's Most Intriguing Woman*, Arcade Publishing, New York 2011, s. 30,37.

¹⁰⁵⁹ R. Macleod (Der.), "age.", s. 16-17; Peripatetik, bir işin yürüyerek yapılmasıdır. Aristoteles'in Lykeium'unda da peripatos yani kapalı bir avlu bulunması ve filozofların dersleri bu avluda yürüyerek vermesi nedeniyle bu okula "Peripatetik Okul" da denmektedir. Okulun adı Aristoteles'in ders verirken sürekli dolaşma (peripatein) alışkanlığından kaynaklanmaktadır. Aristoteles döneminde ya da ardılı ve öğrencisi Lesboslu Theophrastos (M.Ö. 370-287) döneminde orada bulunan yapılardan birinde üstü kapalı bir gezinti yeri yani peripatos bulunmaktadır. Bkz. R. Macleod (Der.), "age.", s. 15; M. C. Howatson (Ed.), *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, (Çev. Faruk Ersöz), Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 83-84, 713; N. Yıldız, "Eskiçağ Başvuru Eserleri ve Eskiçağ Sözlükçülüğü ve Sözlükleri", *Kebikeç*, Sayı 6, 1998, s. 192.

¹⁰⁶⁰ Modern yazarlara göre İskenderiye'deki eğitim kurumları ve kütüphane, Yunan felsefesi ve tıbbına ait önemli eserleri içeriyordu. Yerli ve yabancı alimler bu eserlere kolaylıkla ulaşabiliyordu. Dolayısıyla bunlardan bazıları kraliyet himayesi altında ve vergiden muaf olmak kaydıyla saray mensuplarının kaldığı yerlerde ikamet ediyorlardı. Bkz. J. Vallance, "Kütüphanedeki Doktorlar: Kitapkurdu Apollonios'un Tuhaf Öyküsü ve Diğer Öyküler", *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der. Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 123.

¹⁰⁶¹ Strabon, *Geographika*, 17.1.8; N. Yıldız, *Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003, s. 119; R. Macleod (Der.), "age.", s. 17; S. M. Burstein, *The Reign of Cleopatra*, Greenwood Press, Londra 2004. s. 55; B. Demiriş, "İskenderiye: Antik Çağ Akdeniz'inde Bir Kültür Kenti", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Ankara, 9/34, 2006, s. 80; N. Yıldız (2003), "age.", s. 4; N. Yıldız (1998), "agm.", s. 193; Wendy Brazil, "İskenderiye: Eski Dünya'nın Merkezi", *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der. Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 61.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse İskenderiye Kütüphanesi ve Mouseion, özellikle ilk kuruldukları yıllarda kaliteli bir eğitim vermişler, böylece başkent İskenderiye'yi kültür, sanat ve eğitimde oldukça ileri seviyeye taşımışlardır. Fakat M.Ö. 2.-1. yüzyıllara gelindiğinde, İskenderiye'deki bu entelektüel ortamın M.Ö. 3. yüzyıldaki kadar mükemmel olmadığını görüyoruz. Özellikle VIII. Ptolemaios Euergetes (M.Ö. 145-116) döneminde yaşanan ciddi sorunlar, bilim insanları için güvensiz bir ortam oluşmasına neden olmuştu.¹⁰⁶² Çünkü VIII. Ptolemaios Euergetes, *gymnasium*lara karşı mücadele ederken Hipparkhos ve Nikandros gibi entelektüellerin çoğunu kovarak sınır dışı ettikten sonra Kydas adlı bir subayı, İskenderiye Kütüphanesi'ni koruması için görevlendirdiği düşünülmektedir.¹⁰⁶³ Bu nedenle kentte akademik anlamda bir gerileme söz konusu olmuştu. Bu durum IX. Ptolemaios Soter (M.Ö. 116-107)döneminde de devam etti. Kral, Kıbrıs'ta geçirdiği sürgün yılları sırasında dost olduğu Paphoslu Onesandros'u kente davet ederek İskenderiye Kütüphanesi'nde görevlendirdi. IX. Ptolemaios Soter'in oğlu XII. Ptolemaios (M.Ö. 80-58) ise önceki hükümdarlara göre daha ılımlı bir politika sergiledi. Ondan sonra iktidara gelen kızı VII. Kleopatra (M.Ö. 51-30) ise babası XII. Ptolemaios'un izlediği kültürel politika doğrultusunda İskenderiye kentini entelektüel şanına yakışır bir şekilde düzenleme işini sürdürdü. Bu dönemde İskenderiye Kütüphanesi gibi öne çıkan bir kütüphane daha vardı. Pergamon kentini, Yunan dünyasının yeni ruhani ve kültürel merkezi haline getirebilmek için olağanüstü bir çaba gösteren Attaloslar'ın kültür politikası kapsamında M.Ö. 3. yüzyıl başlarında kurulan Pergamon Kütüphanesi,¹⁰⁶⁴ pek çok eserin yorumlandığı eski Yunan nesrinin bir okulu haline gelmişti.¹⁰⁶⁵Hatta sahip olduğu yazma eserler, papirüsler ve parşömen kodeksleri ile dönemin diğer kütüphaneleri olan İskenderiye ve Antiokheia kütüphaneleri ile rekabet edebilir bir

¹⁰⁶² B. Demiriş, "İskenderiye: Antik Çağ Akdeniz'inde Bir Kültür Kenti", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Ankara, 9/34, 2006, s. 85; Vitruvius, II. Ptolemaios Philadelphos döneminde Zoilos adlı bir yazarın çarınha gerildiği, bazılarına göre ise Chios'ta taşlandığını, Smyrna'da canlı canlı ateşe verildiğini öne sürer. Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, VII. 8-9.

¹⁰⁶³ N. Yıldız, *Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003, s. 118; Erken Ptolemaioslar Dönemi'ndeki bilim insanları sarayın otoritesi altındaydı. Örneğin VIII. Ptolemaios Euergetes tarafından pekçok bilim adamı sınır dışı edilmişti. Kleopatra Dönemi'ndeki İskenderiye'de ise bir önceki dönemin aksine bilim insanları için saraya bağlılık söz konusu değildi. Kleopatra'nın ölümü ile birlikte İskenderiye'deki pek çok bilim insanı ve sanatçının Roma'ya gitmesi onun bilime ne derece önem veren sıra dışı bir kraliçe olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bkz. S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 123; D. W. Roller, *Cleopatra. A Biography*, Women in Antiquity Series, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 123.

¹⁰⁶⁴ Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, VII. 4.

¹⁰⁶⁵ Vitruvius, Attalus krallarının Pergamus'ta bir kütüphane kurduklarından bahseder. Bkz. Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, VII. 4.

statüde idi. Bahsi geçen rekabet hakkında bilgi veren Pergamonlu Galenus¹⁰⁶⁶ (M.S. 130-200), bu iki kütüphanenin özellikle el yazması eserler konusunda birbirleriyle yarıştıkları için kitap piyasasındaki talebin arttığını ve bu nedenle sahte el yazması eserlerin ortaya çıktığını belirtir. İskenderiye Kütüphanesi'nin Pergamon Kütüphanesi'nden daha iyi olması için yoğun bir çaba sarfediliyordu. Strabon bu süreçte, çok sayıda kitabın Pergamon Kütüphanesi'nden İskenderiye Kütüphanesi'ne getirildiğini belirtir. Plutarkhos bu kitap aktarma olayını, “*Genç Caesar'ın yandaşlarından biri olan Calvisius, Antonius'a karşı Kleopatra ile ilgili aşağıdaki suçlamaları da yaptı: Antonius iki yüz bin cilt kitap içeren Pergamon Kütüphanesi'ni Kleopatara'ya armağan etmişti.*” şeklinde ifade eder.¹⁰⁶⁷ Plutarkhos'un ifadelerine göre, Marcus Antonius, bu kitapları M.Ö. 47 yılındaki iç savaş sırasında İskenderiye'de çıkan büyük yangında zarar gören kitapların karşılığı olarak Kleopatra'ya vermiştir.¹⁰⁶⁸

¹⁰⁶⁶ Galenus'un İskenderiye'de yapmış olduğu çalışmalar üzerine daha detaylı bilgi için bkz. Heinrich von Staden, “Galen's Alexandria”, *Ancient Alexandria Between Egypt and Greece*, (Ed. W. V. Harris-G. Ruffini), Boston 2004, s. 179.

¹⁰⁶⁷ Strabon, *Geographica*, 13. 1. 54; Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 58; Plutarkhos, Calvisius tarafından Marcus Antonius'a yöneltilen bu eleştirinin uydurma olduğunu belirtir. Bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius* 59; R. Barnes, burada yer alan Yunanca kelimenin çok açık olmadığını ve bu kelimenin hem “teklif etmek” hem de “hediye etmek” anlamına geldiğini ifade eder. Dolayısıyla Plutarkhos'un bahsi geçen kitapların İskenderiye'ye gönderildiğini ima etmediğini ve bu duruma şüpheyle yaklaştığını savunur. Bkz. Robert Barnes, “Musaların Tavuk Kümesinde Dünyadan Uzak Yaşayan Kitapçıları: Antik İskenderiye Kütüphanesi”, *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, (Der. Roy Macleod), Dost Kitabevi, Ankara 2014, s. 97.

¹⁰⁶⁸ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, 58; Michael Lapidge, *The Anglo-Saxon Library*, Oxford University Press, New York 2005, s. 10; H. Üreten, “Antikçağ Anadolu'sunda Bir Kültür Merkezi Pergamon-Kraliyet-Kütüphanesi”, *Türk Kütüphaneciliği* 22/4, 2008, s. 435-444; Jason Thompson, *A History of Egypt: From Earliest Times to the Present*, New York, 2008. s. 119.

Lev. 1. Khalkis'ten bronz sikkeler. S. Walker-P. Higgs (Ed.), *Cleopatra of Egypt. From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 233, Figs. 214-217

Lev. 2. Antiocheia'dan gümüş *drahmi*. S. Walker-P. Higgs (Ed.), *Cleopatra of Egypt. From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 234, Fig. 218.

Lev. 3. Askalon'dan gümüş *tetradrahmiler*. S. Walker-P. Higgs (Ed.), *Cleopatra of Egypt. From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 234, Fig. 219-220.

Lev. 4. Orthosia'dan bronz sikkeler. S. Walker-P. Higgs (Ed.), *Cleopatra of Egypt. From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 235, Figs. 225-226.

Lev. 5. Tripolis'ten bronz sikke. S. Walker-P. Higgs (Ed.), *Cleopatra of Egypt. From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 235, Fig. 227.

Lev. 6. Berytus'tan bronz sikke. S. Walker-P. Higgs (Ed.), *Cleopatra of Egypt. From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 235, Figs. 228-229.

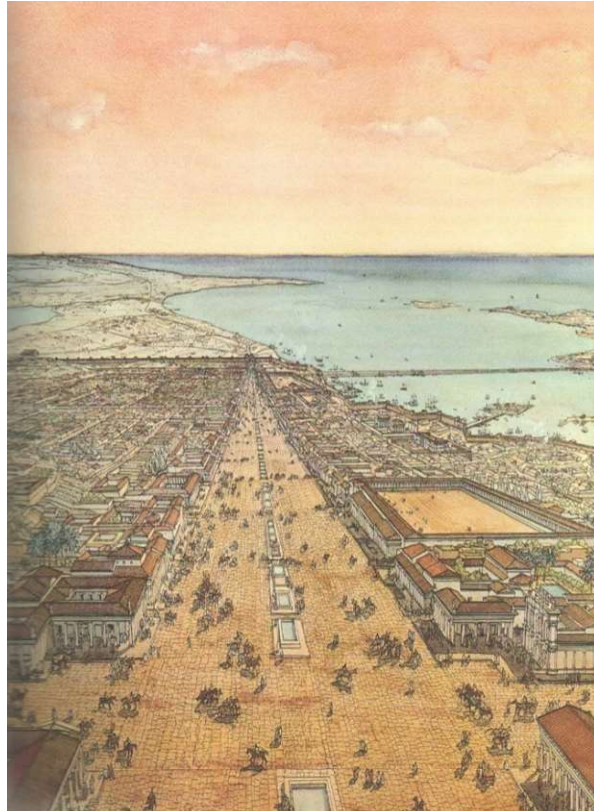
Lev. 7. Damascus'tan bronz sikke. S. Walker-P. Higgs (Ed.), *Cleopatra of Egypt. From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 235, Fig. 230.

Lev. 8. Ptolemais'ten bronz sikke. S. Walker-P. Higgs (Ed.), *Cleopatra of Egypt. From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 235, Fig. 231.

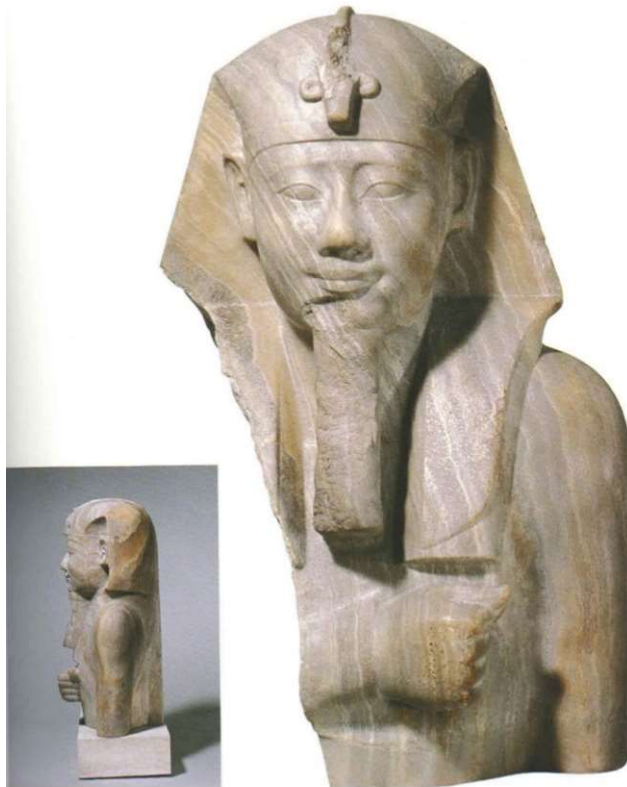
Lev. 9. Kleopatra-Marcus Antonius gümüş sikkeleri. S. Walker-P. Higgs (Ed.), *Cleopatra of Egypt. From History to Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 234. Figs, 221-222.

Lev. 10. İskenderiye Kenti. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 33.

Lev. 11. I. Ptolemaios Soter. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 40-41, Figs. 3a-3b.

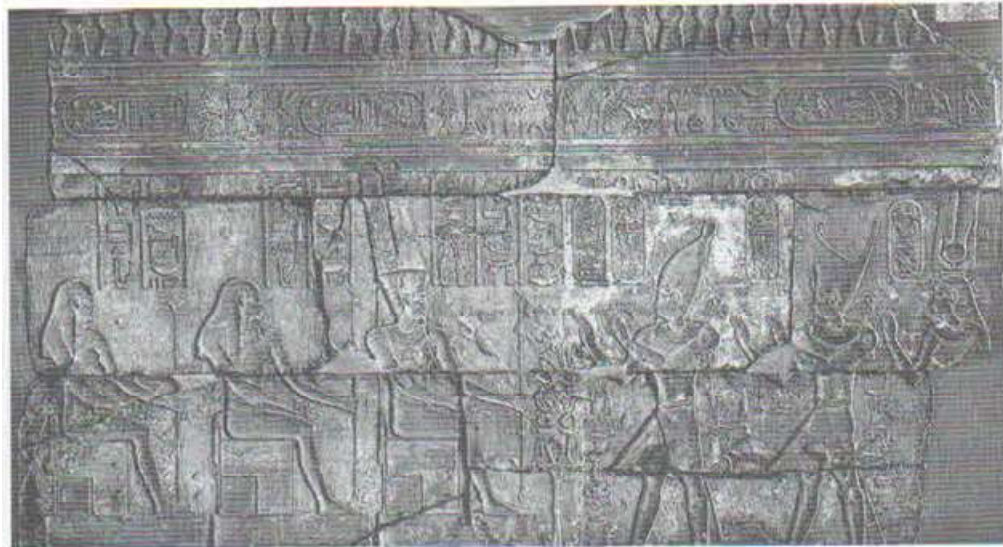
Lev. 12. II. Ptolemaios Philadelphos. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 43, Figs. 5a-5b.

Lev. 13a. Raphia Yazıtı. G. Hölbl, *A History Of The Ptolemaic Empire*, (Trans. Tina Saavedra), Routledge, London 2001, s. 163, Fig. 6.1.

Lev. 13b. Raphia Yazıtı detay. G. Hölbl, *A History Of The Ptolemaic Empire*, (Trans. Tina Saavedra), Routledge, London 2001, s. 163, Fig. 6.1.

Lev. 14. VI. Ptolemaios Philometor, VIII. Ptolemaios ve II. Cleopatra. . Hölbl, *A History Of The Ptolemaic Empire*, (Trans. Tina Saavedra), Routledge, London 2001, s. 269, Fig. 9.7.

Lev. 15. VIII. Ptolemaios dönemine ait papirüs. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 72, Fig. 51.

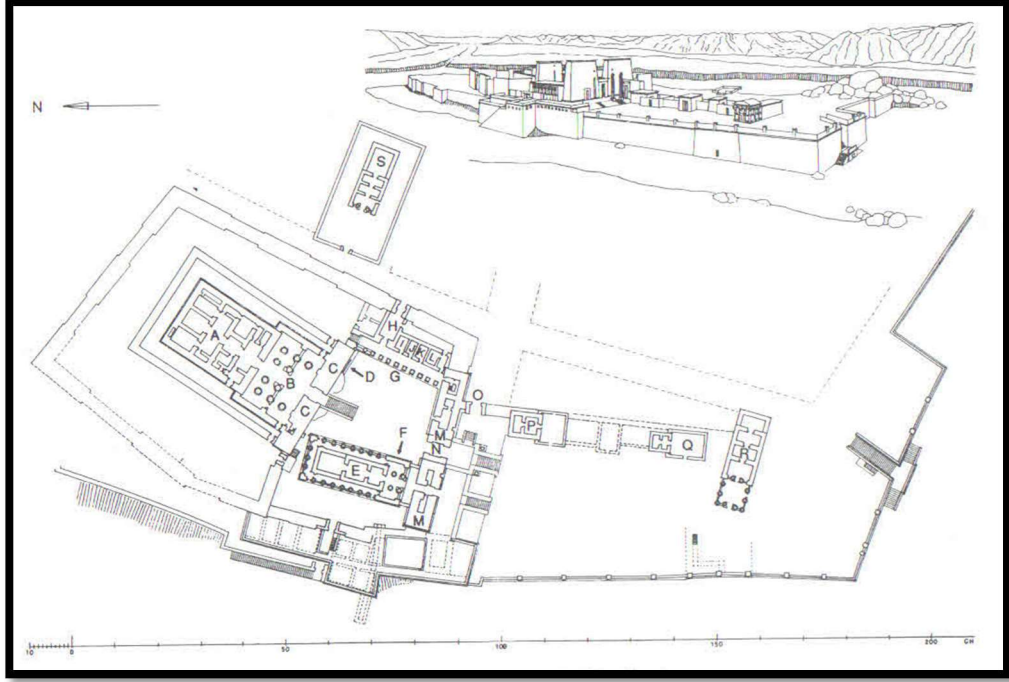
Lev. 16. II. Ptolemaios Philadelphos-II. Arsinoe. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 83, Fig. 69.

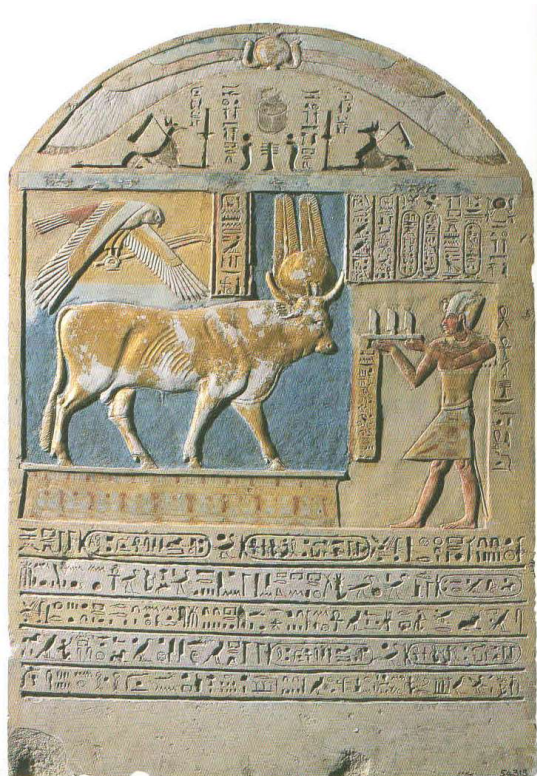
Lev. 17. Sarapieion'dan altın levha. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 76, Fig. 55.

Lev. 18. Horus'u emziren Isis. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 105, Fig. 127.

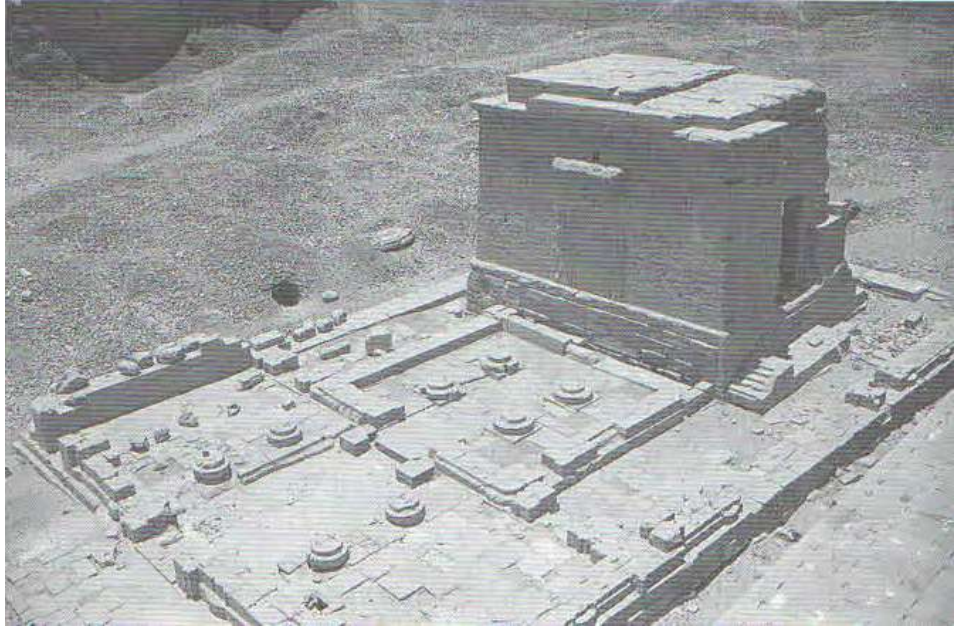
Lev. 19. Philae Adasında yer alan tapınaklar. G. Hölbl, *A History Of The Ptolemaic Empire*, (Trans. Tina Saavedra), Routledge, London 2001, s. 258, Fig. 9.1.

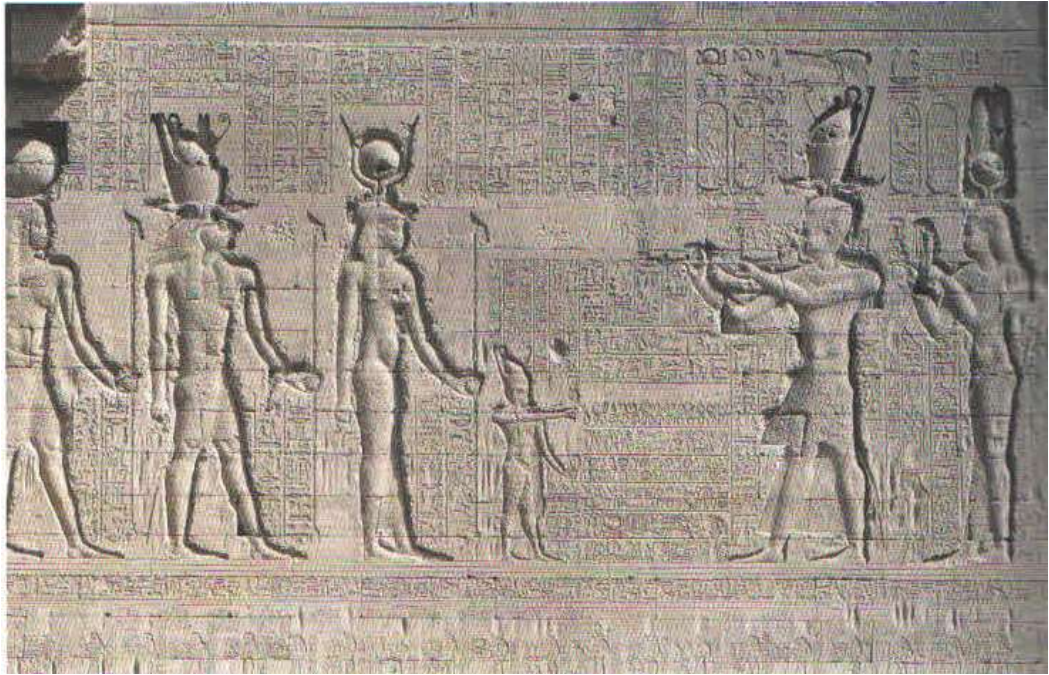
Lev. 20. Buchis Boğası tasviri. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 78, Fig. 57.

Lev. 21. Buchis Steli. P. J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook*, University of Oklohama Press, Oklohama 2006, s. 36, Fig 5.

Lev. 22a. Dendera'daki Hathor Tapınağı. G. Hölbl, *A History Of The Ptolemaic Empire*, (Trans. Tina Saavedra), Routledge, London 2001, s. 270, Fig. 9.8.

Lev. 22b. Dendera'daki Hathor Tapınağı güney duvarı. G. Hölbl, *A History Of The Ptolemaic Empire*, (Trans. Tina Saavedra), Routledge, London 2001, s. 270, Fig. 9.8.

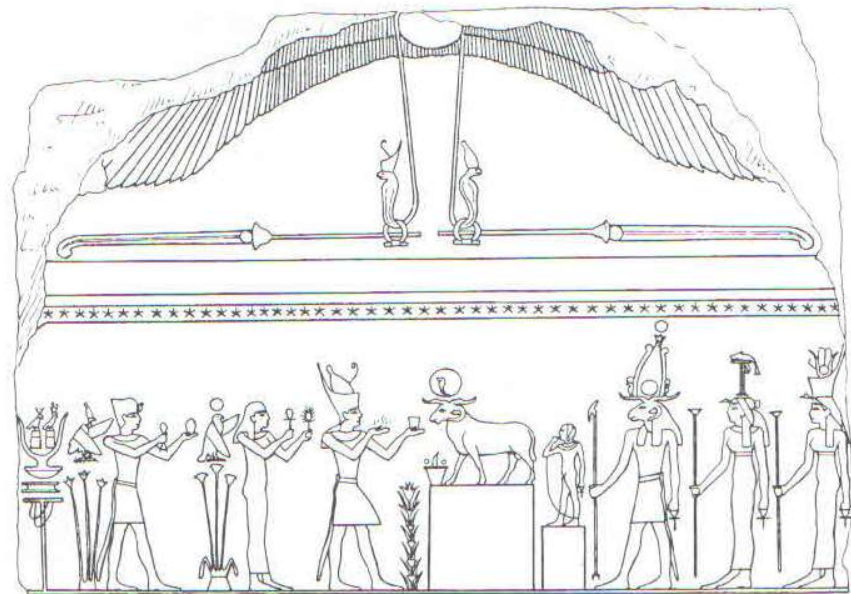
Lev. 23. Isis heykeli. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 278, Fig. 9.2.

Lev. 24a. Edfu'daki Horus Tapınağı. S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 130, Plate. 6.1.

Lev. 24b. Edfu'daki Horus Tapınağı'na ait rölyef. S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 131, Plate. 6.1.

Lev. 25. Mendes Steli. G. Hölbl, *A History Of The Ptolemaic Empire*, (Trans. Tina Saavedra), Routledge, London 2001, s. 84, Fig. 3.3.

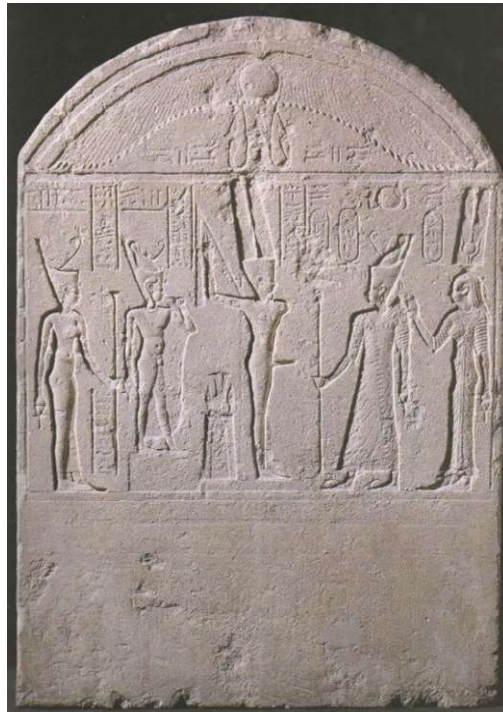
Lev. 26. Kleopatra II. Arsinoe gibi başlık takmış. S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 98, Fig. 4.13.

Lev. 27. Armant Tapınağı'na ait Architrav bloğu. S. A. Ashton, *Cleopatra and Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford 2008, s. 89, Fig. 4.9.

Lev. 28. II. Berenike. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 49, Figs. 11a-11b.

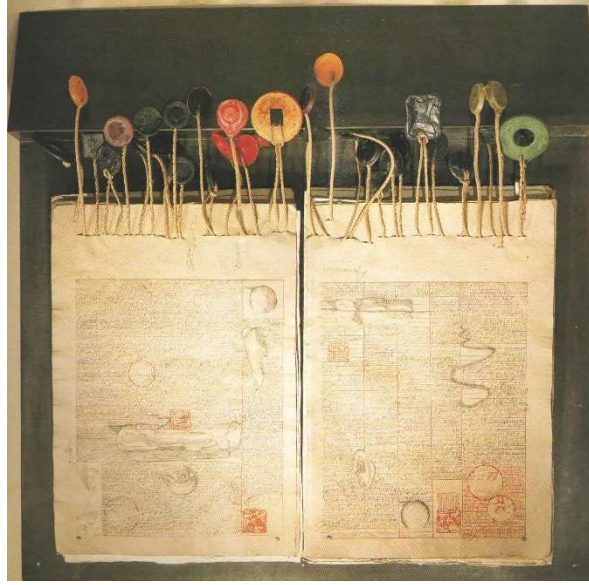
Lev. 29. Kireçtaşı Stel. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 77, Fig. 56.

Lev. 30. Kireçtaşı Stel. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 79, Fig. 58.

Lev. 31. Kleopatra'nın ziyafet sahnesi. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 351, Fig. 373.

Lev. 32. Kleopatra ve Marcus Antonius'un evlilik sözleşmesi. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 361, Fig. 385.

Lev. 33. Armenia tiarası giymiş Aleksandros Helios. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 251, Fig. 270.

Lev. 34. 17. yy. Kleopatra-Marcus Antonius. . Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 293, Fig. 10.1.

Lev. 35. Caniduis'a vergi imtiyazını içeren papirüs. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 180, Fig. 188.

Lev. 36a. Actium Savaşı'nın tasvir edildiği friz.S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 260, Fig. 311.

Lev. 36b. Actium Savaşı'nın tasvir edildiği kandil parçası. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 266, Fig. 315.

Lev. 37. Marcus Antonius'un intihari. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 343, Fig. 364.

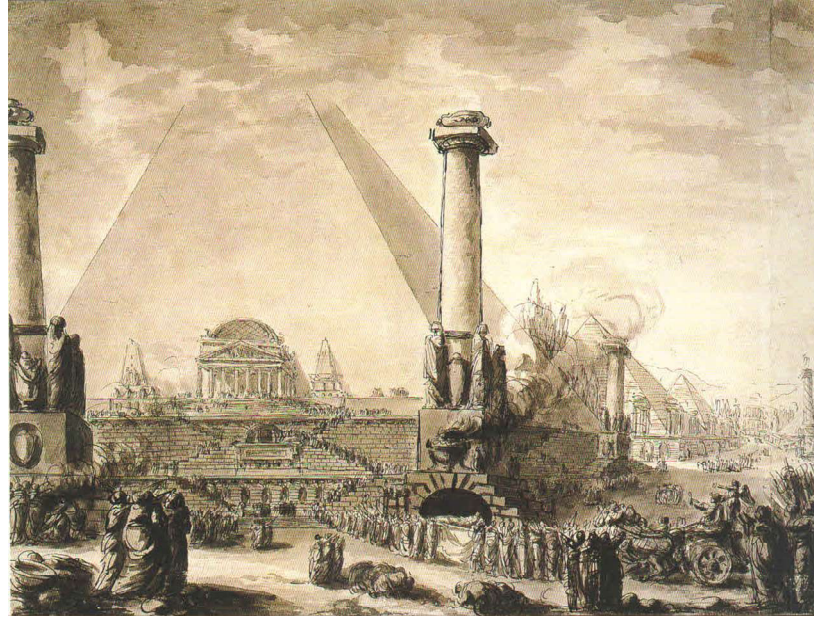
Lev. 38. Kleopatra Marcus Antonius'un mezarında. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 342, Fig. 363.

Lev. 39. İncir sepeti taşıyan köylü. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 307, Fig. 11.3.

Lev. 40. Kleopatra'nın ölümü. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 308, Fig. 11.4.

Lev. 41. Kleopatra'nın cenaze töreni. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 349, Fig. 371.

Lev. 42. Mısır kobrası. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 369, Fig. 394.

Lev. 43. Uraeus'u gösteren kraliyet portresi. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 68, Fig. 47.

Lev. 44. Üçlü uraeusun yer aldığı Kleopatra heykeli. S. Walker-P. Higgs (Ed), *Cleopatra Of Egypt: From History To Myth*, Princeton University Press, Princeton 2001, s. 160, Fig. 160

Lev. 45a.*BGU* 1760 ön yüz

Lev. 45b.*BGU* 1760 arka yüz

<http://ww2.smb.museum/berlpap/index.php/bgu-viii/> (Erişim Tarihi: 18.03.2017)

© 1999 Agapostolos Museum and Papirusmuseum, P.O. Box 1000

Lev. 46a.BGU 1730 ön yüz

© 1999 Agapostolos Museum and Papirusmuseum, P.O. Box 1000

Lev. 46b.BGU 1730 arka yüz

<http://www.trismegistos.org/tm/detail.php?tm=4813>(Erişim Tarihi: 18.03.2017)

Lev. 47.BGU 1812

<http://www.trismegistos.org/tm/detail.php?tm=8296> (Erişim Tarihi: 17.03.2017)

ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında Acıpayam'da doğdu. İlköğrenimini Acıpayam'da, ortaöğrenimini Antalya'da tamamladı. 1995 yılında lisans eğitimine başladığı Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nden 1999 yılında birincilikle mezun oldu. 2004 yılında Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nde başladığı Yüksek Lisans programını 2007 yılında tamamladı. 2012 yılında Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı'nda doktora eğitimine başladı. Evli ve bir çocuk annesidir.